

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00258

DI GESHIKHTÉ FUN DER
LITERATUR BAY YIDN

Israel Zinberg

*Permanent preservation of this book was made possible by
Glenn C. Alex
in memory of
Philip & Sarah Alex and Isadore & Molly Goldstein*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

Handwritten signature or initials.

JEWISH PEOPLE'S SCHOOLS

אגודת בתי ספר יהודיים

Montreal

1000

1000

1

ד"ר ישראל צינבערג

די געשיכטע פון דער
ליטעראטור ביי יידן

JEWISH PEOPLE'S SCHOOLS

אידישע פאלקס שולן

Montreal

זיבעטער פאנד

צווייטער בוך

פאראג משה שמדאל שקלארסקי.

ניו יארק, נ. י., 1943

Dr. I. ZINBERG

THE HISTORY OF THE JEWISH LITERATURE

Dr. I. Zinberg, „Di Geszichte
fun der Literatur bej idn“

SEVENTH VOLUME

SECOND BOOK

PRINTED IN U.S.A.

FARLAG MORRIS S. SKLARSKY
10 MONROE ST., G. D. 4
NEW YORK 2, N. Y.
1943

מײן נעפרייען פריינד און חבר -
מײן פרוי - ע סתנח
פון סחבר

JEWISH PEOPLE'S SCHOOLS

אױדשע פאלקס שולן

Montreal

משלי יד טו סב

אמר האל איש אחר פיו :

טו (א) וישיב לו נגדאשר קולו העבדו
 אשכחתינואל אפר בלאש אויב דעם בעם (ב)
 דאם לשון פין חכמים שאיש אן דער חכמה דאם
 סורו פין מישהו אפר פלודרס נארישקיים : (ג)
 אומרום זענן השוים אויפן אול וויא קען דורך זעל
 און געבן : (ד) אונזאין לשון איז ארום פון לעבן
 זענן אפר שויעלד דרען צו בדעכס זיין זעלויס
 פריש : (ה) זאג פאר דיינס דאס מור פנים
 פאר דער וואס פילעוים אפר מוכח דער מיט
 זונדאי קלוג : (ו) דיא זעקסאש פון איין זעלבן
 איז זייער בעשעטע : מיט דעלטיאמקע הכנסת
 אפר ווערס זי בערוב : (ז) דיא דובען פון אהם
 סעלן ארום געשאפט דאם הארץ פון עששים אפר
 מינס דונקא אנדרט : (ח) פאר דעם קרבן פון
 דעלטיאום איז השוים מיאום דאם געט פון ישנים
 אפר בעלש איש : (ט) השוים איז נכאם פאר דעם
 שויער פון דעלטיאום דער וואס זיבס אפר נאך
 ערליכקייט דער איז איש לוב : (י) אשיערו ישראל
 זודעס וואס פאר לאש דעם נעליבן נאעזניג דער
 אשענום מוכח פינס האם מי זאד שארפן : (יא)
 זעל אפר שוועדניטו שאצן זענן השוים סליש

נאך

א וועטל פון מענדל לעצום, משלי, איבערזעצונג

צענטער טייל

חסידות און אויפקלערונג

(1820 — 1780)

ערשטער קאפיטל

די נאכזייען פון דער שבתי-צביאשער משיחשער באוועגונג. — די סעקצאנטן אין פאראליע. — די רבנים און זייער „חרם“. — יעקב פראנק אלס פערזענלעכקייט. — יעקב פראנק ביי די „שעבטין“ אין סאלצניקע. — דער פארקערפערטער „מלכא קדישא“ און דער גלגול פון שבתי צבי. — די פראנקיסטן און זייער התנהגות. — יהודה ייטלש אין זיין „שיחה“; די זכרונות וועגן די פראנקיסטן אין אפענבאך פון משה פארגעס — יעקב פראנקס העברעישישע צוויי אויפרופן. — דער וועלט-באזעם פון די פראנקיסטן. — יעקב פראנקס מעשהלעך. — דער פארויסבאשטימטער אינטערגאנג.

מיר האָבן שוין אין פינפטן באַנד פון אונזער ווערק אָנגעוויזן, ווי אזוי די גזירות ת"ח און די שרעקלעכע מהומות און בלוטיקע מלחמות, וואָס האָבן דערנאָך געוועלטיקט אין די פּוילישע מדינות, האָבן אויף גאַנצע דורות געבראַכט דעם דאָרטיקן יידישן קיבוץ אין עקאָנאָמישן און מאַראַלישן חורבן. און דער חורבן איז נאָך מער געוואַקסן אינם 18טן י"ה ביי דעם צעפאַל און געוואַלדיקער ירידה פון גאַנצן לאַנד.

שוין אינם 17טן י"ה, נאָך דער גרויסער קאַטאַסטראַפּע, ווען די ווילדע קאָזאַק-קהילות האָבן אויף זייער בלוטיקן מאַרש די הונדערטער קהילות הרוב געמאַכט, — איז אין דעם באַוואַסטזיין פון דעם אין טויט-שרעק פאַרשטאַרטן פּאָלק אלץ שאַרפּער און דרינגענדיקער געוואָרן דער געדאַנק: ניט מעגלעך ווייטער אזוי צו לעבן! עפעס מוז געשעען און מאַכן אַ סוף צו די אומדערטרעגלעכע ליידן פון פּאָלק. דאָס גרויסע אומגליק, וואָס ס'איז געשעען — דאָס זיינען די „חבלי משיח“, וואָס זאָגן אָן די באַלדיקע ישועה!.. אָט דער גרונד-געדאַנק האָט געוועלטיקט איבער דעם פּאָלקס-באַוואַסטזיין און געטריפט מיט זאַלץ-האַפּענונג אויף די אָנגעווייטאַגטע הערצער. עס איז דערפאַר גאַנץ באַגרייפלעך די געוואַלדיקע יובל-פרייד, וואָס ס'האַט אַרויסגערופן אין די פּוילישע קהילות דער נצחנישער אויפרוה פון דעם מיסטיקער אויס סמירנא: „איך אייער משיח, שבתי צבי!...“

די ליכטיקע האָפענונג איז אָבער ניט דערפילט געוואָרן, און טרויעריק האָט זיך פאַרענדיקט די „ביאת המשיח“: דעם דערוואַרטן גואל האָט דער סולטאַן אין תפיסה פאַרשפאַרט און דאָרט האָט דער געפאַנט-גענער דעם מוסולמענישן גלויבן אָנגענומען... די שטאַרקע נאַציאָנאַל-פּאַליטישע באַוועגונג, וואָס דער דאָזיקער אויסטערלישער טרויער האָט אַרויסגערופּן, האָט אָבער ניט געקאָנט אינגאַנצן בטל ווערן — צו ענג איז זי געווען פאַרבונדן מיט די תביעות און האָפענונג פון פּאַלק. די שטורמישע מעכטיקע באַוועגונג איז זיך בלוין אין פיל באַהאַלטענע דינע שטראָמען צעפאַלן. אין פּוילן האָבן זיך אין פאַרשיידענע פונקטן באַזווין התלהבותדיקע מיסטיקער (ווי יהודה חסיד, חיון, חיים מלאך און פיל אַנדערע), וואָס האָבן גערופּן און געוואָרנט דעם עולם וואָס מער צו פאַסטן און חוזר בתשובה צו זיין, ווייל די גאולה וועט באַלד קומען, מוז קומען... וואָרעם די לאַגע פון די יידישע מאַסן איז געוואָרן אַלץ שווערער און אומדערטרעגלעכער: דער קריגערישער קאַטאָלישער קלע-ריקאַליזם האָט וואָס מער פאַרשטאַרקט די רדיפות, די עלילות דם האָבן זיך געמערט מיט יעדן יאָר און מיט זיי די שייטערהויפּנס מיט די אויף טויט געפייניקטע קדושים, און די אַכזריותדיקע גירושים, און פון אינע-ווייניק, אין דער קהילה גופא, — די נגישות און רשעות פון די אויבערשטע „פּני“, פון די תּקפים און ראשי הקהל¹. די אונטערדיקטע מאַסע איז געווען מאַכטלאָז צו קעמפּן ניט בלוין קעגן דעם שונא פון אויסן, נאָר אַפילו קעגן זייערע באַדריקער פונם „קהל-שטיבל“, ווייל יענע האָבן אין דעם קאַמף קעגן דעם „המוץ“ שטענדיק געפונען שטיצע ביי די שררות און מאַכטהאַבער...

האָבן מענטשן געזוכט אַ טרייסט אין זייער גרויסער נויט, געזוכט זאָלב פאַר די שמאַרציקע ווונדן, בכדי צו לינדערן דעם ווייטאָג און שטאַרקן די צאַנקענדיקע האָפענונג. עס איז קלאָר, אַז מענטשן מיט אוכרזיקע נשמות און גלויביק-פענקענדיקע הערצער האָט ניט געקאָנט באַפרידיקן דער טרוקענער פּלפול מיט אַלע זיינע שפּיצלעך און שכלדיק-דיאַלעקטישע איינפאַלן. אין דער אַטמאָספּער פון איבערגעשפיצטן פּלפול, קליינלעכן פּעדאַנטים און פאַרגליווערטער רוטין האָבן די דאָזיקע מענטשן געשמאַכט נאָך דעם לעבעדיקן קוואַל פון הייסן גלויבן און רעליגיעזן פאַטאָם, געזוכט דעם דאָזיקן קוואַל אויף שטעגן און אומוועגן, וואָס האָבן זיי ניט זעלטן פאַרפירט אין ענגע לאַבירינטן, פול מיט אבני נגף און ניפטיקע מיאַומען. מיר האָבן שוין אָנגעוויזן², ווי צווישן

1 זע אונזער הערק, ב' V, דיו 162, 256-259.

2 דערטן, 20.

די מיסטיקער און, חסידים" אויס דער שבת-צביאישער סעקטע האָט זיך ביי זייער שטרענגען אַסקעטיזם און אָפטע תעניתים און סגופים אַלץ בולטער געלאָזט באַמערקן, טאַקע אונטער דער השפעה פון שבת-צבים אידעע, אַן אַנטקעגנגעזעצטע טענדענץ: באַפרייען זיך פון די רבנישע חוכרות און פאַרבאָטן אויפן געביט פון ריטואַל און עטיק; און די דאָזיקע צוויי אַנטקעגנגעזעצטע שטרעמונגען: דער שטרענגסטער אַסקע-טיזם און מאָראַלישע אויסגעלאַסנקייט זיינען ניט זעלמן צונויפגעפלאַכטן צוזאַמען אין איין פאַרפלאַנטערטן קנויל. חיים מלאך, יהודה חסידס מיטהעלפער, נאָכדעם ווי ער האָט זיך אומגעקערט פון דער טערקיי קיין פּוילן, האָט אַלס הייסער אָנהענגער פון שבת צבים לערע ענערגיש אָנגעהויבן צו פאַרשפּרייטן דעם געדאַנק, אַז בכרי געהייליקט צו ווערן און אינגאַנצן מנצח צו זיין די „קליפות“, טון מען קודם-בַּל דורכגיין די ניין און פּערציק טויערן פון טומאה, ווייל דאָס שלעכטע איז דאָך דער מקור פונם גוטן, די העכסטע און אמתע מדרגות פון ריינקייט קאָן ערשט דערנרייבן די נשמה, וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין די אָפּגורנטן פון שמוץ און האָט פאַרזוכט דעם גיפטיקן זאַפט פון שוואַר-צער זינד...

אַט אזוי זיינען אין פּוילן, דער עיקר אין גאַליציע און פּאָדאָליע, וואָס האָבן זיך געפונען אין שכנות מיט טערקיי און דעם הויפט-נעסט פון דער שבת-צביאישער סעקטע — סאַלאָניקע, אויסגעוואַקסן גאַנצע גרופעס סעקטאַנטן. דאָס פּאָלק האָט זיי באַלד געקרוינט מיטן נאָמען „שבת-צביניקעס“ אָדער געקירצט — „שעבסין“. די קרענקלעך-מיס-טישע פּאַנטאַזיע, משיחישע האַפענונגען און פינסטערער אָבערגלויבן האָבן זיך ביי די דאָזיקע סעקטאַנטן צונויפגעפלאַכטן מיט דעם אומקלאַרן פּראָטעסט קעגן דעם שווערן יאָך פונם „שולחן ערוך“ און מיט דעם האַלבסטיכישן דורשט נאָך אויפֿלעבונג און באַפרייונג. אין דער דאָזיקער שטיקנדיקער, אומגעזונטער אַטמאָספּערע האָט דער זוכנדיקער, נאָר פאַר-קריפלטער געדאַנק מאַכטלאָז זיך פאַרפלאַנטערט אין דעם לאַבירינט פון סתירות, פאַרלאָרן דעם קלאַרן באַגריף וועגן גוטס און שלעכטס, וועגן דערלויבטן און פאַרזווערטן. מען דאַרף, נאַטירלעך, מיט גרויס פאַרזיכ-טיקייט זיך פאַרהאַלטן צו די ידיעות, וואָס ווערן געבראַכט פון אזוינע פאַרביסענע קעמפער קעגן אַלץ, וואָס טראַגט אין זיך דעם מינדסטן רמז פון שבת-צביאישער „אפיקורסות“, ווי דער קנאי יעקב עמדן, דאָך איז אויסער ספק, אַז די מיסטיקער-סעקטאַנטן פון היים מלאכס חדר פלעגן אַפט זיך דערלויבן אזוינע מעשים, וואָס זיינען געשטאַנען אין סתירה

ניט נאָר מיט די רבנישע פוסקים, נאָר אויך מיט די פללים פון אייראָפּעיִשער עטיק 1.

די רבנים האָבן דערזען אַ גרויסע געפאָר אין די אַפיקורסישע אידעען, וואָס ווערן פאַרשפּרייט דורך די פאַרבאָרגענע, שבת־צבי־ניקעס, און זיי האָבן באַשלאָסן אָנצונעמען קעגן זיי די שטרענגסטע מיטלען. זיי האָבן געמיינט, אז מיט דער שאַרפּער שטראַף־רוט פון חרם וועט זיי געלינגען אויסצוראָטן די גיפטיקע זוימען, וואָס שבת־צבי און זיינע מיטהעלפּער האָבן פאַרזייט. מיר האָבן געזען 2, ווי זיי אין מיט זייערע חרמות און רדיפות געלונגען צו צעטרעטן די שיינע ראַמאַנטישע בלוט, וואָס האָט זיך באַוווּזן אין דעם יידישן געטאָ — דעם טרוימערישן דיכטער משה חיים לוצאַטו. קיין אַנדער געווער אויסער חרמות און רדיפות האָבן זיי, די „רועי ישראל“, די היטער פון פּאַלק, פּאַקטיש אין זייער רשות ניט געהאַט. די מנהיגי הדור האָבן גוט פאַר־שטאַנען, אז — „לא נחת ביעקב“, ס׳האַלט שלעכט אין די געצעלטן פון יעקב! זיי האָבן געזען, אויף וואָסערע ריזיקאַלישע און גליטשיקע וועגן עס פאַרפירן די משיח־מיסטישע שטרעבונגען, זיי זיינען אָבער מאַכט־לאָז געווען צו קעמפן קעגן דער פאַרשטייענדיקער געפאָר מיטן געווער פון איבערזייגונג, מיטן התלהבותדיקן פּאַטאָס פונם באַגייסטערנדיקן וואָרט. עס איז קלאָר, אז צווישן די תלמידים און אָנהענגער פון יהודה חסיד, חיים מלאך וכדומה זיינען געווען ניט בלויז אַוואַנטוריסטן פון אזא גאַנץ נידעריקער מאַראַלישער מדרגה, ווי נחמיה חיון, נאָר אויך טיף עטישע „זוכערס“, וואָס זייער צאַרט פילנדיק געוויסן האָט זיי קיין רו ניט געקענט געבן. אויף די מיסטיש־טעאַסאָפּישע, אין סודות איינ־געהילטע פאַרפלאַנטערטע וועגן האָבן זייערע לעכצנדיקע נשמות געזוכט אַ תשובה אויף דער האַרבער רעטעניש פונם לעבן, געהאַפט צו געפינען אַן ענדגילטיקן ענטפּער אויף דעם שמאַרציקן פּראָבלעם וועגן דער שליטה פון שלעכטס אויף דער וועלט און די ניט פאַרגיטיקטע לייזן פונם אויסדערוויילטן פּאַלק, דעם טרעגער פונם „הייליקן בונד“. וואָס האָבן פאַר אַט די אומרוניקע, זוכנדיקע גייסטער געקאָנט געבן די פאַרגליווערטע משיח־איבער דעם „שולחן ערוך“־רבנות, וואָס האָבן אַלע זייערע גייס־טיקע כוחות פאַרשווענדעט אויף פּרוכטלאָזן טרוקענעם פּלפּול, און זייער גאַנצע שאַפונגס־קראַפט האָט זיך אויסגעשעפּט דערמיט, וואָס זיי האָבן געוואַמלט גאַנצע בערג פון אַלץ נייע הגהות און פּשטלעך צו די פוסקים

1 זע אונזער חרקה, ב' V, ז' 201—202.

2 דאָרטן, בוך צה"י, קאפ. 3.

און די רעליגיעזע קאָדעקסן פון די פּרײַערדיקע דורות? קעגן איינעם פון זייערע גלענצנדיקסטע פּאַרשטייער, דעם נאוניש-באַנאַבטן אַיבשיץ, וועלכן זיי האָבן. חושד געווען אין שבת-צביאישער אַפיקורסות, האָבן זיי אויך קיין אַנדער געווער ניט געהאַט, ווי חרמות און רדיפות, און טאַקע אַ דאַנק דעם דאָזיקן קמיעות-קאַמף האָט דער רבנות-אינסטיטוט זיך באַוווּן פאַר דער גאַנצער יידישער וועלט אין זיין גאַנצער פּוילקייט און טויטער פאַרגליווערטקייט...

און טאַקע אין דער זעלבער צייט, ווען אין די קהילות פון דייטש-לאַנד און בעהמען האָט זיך געפירט די עקשנותדיקע מחלוקת אַרום דעם פּראָגער ראש-ישיבה קמיעות, אין וועלכע מען האָט חושד געווען פאַרבאַרגענע שבת-צביאישע „אַפיקורסות“, האָט אין די דרומדיקע פּראָ-ווינצן פון פּוילן, דער עיקר אין פּאָדאָליע, אויסגעבראַכן אַ נאָך מער פאַרביטערטער קאַמף קעגן אַ ניי-געשאַפענער שבת-צביאישער סעקטע, וואָס בראש פון איר איז געשטאַנען דער באַוווּסטער יעקב פּרענק (פּראָנק).

מיר האָבן שוין פּרײַער אָנגעוווּן אויף די דעמאָלטיקע ענגע עקאַ-נאַמישע און אידענישע פאַרבינדונגען צווישן פּאָדאָליע און טערקישע צענטרען. אין משך פון 27 יאָר (1672—1699) האָט פּאָדאָליע זיך געפונען אונטער דער טערקישער מאַכט. אויך נאָכדעם ווי פּאָדאָליע איז צוריק איבערגעגאַנגען צו פּוילן, האָט די באַפעלקערונג פון קאַמעניעץ, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער סאַמע טערקישער גרעניץ, קאַרגע צוויי מייל פון כאַטין, פאַרגעשטעלט אַן אמתן „ערב-רב“ אויס פאַרשיידענע פּראָווינצן און פאַרשיידענע אַמונות. קאַמעניעץ האָט געהאַט די ענגסטע פאַרבינדונגען מיט סאַלאָניקע; אויף אירע ירידים, ווי אויך אויף די ירידים אין סאַטאַנאָוו, הוסיאַטן וכדומה, פלעגן קומען פיל טערקישע יידן. און דווקא מיטן צענטער פון דעם נעך המדינה, מיט לעמבערג און אירע רבנים און גדולי התורה, האָבן די פּאָדאָליער יידן געשטרעבט צו האָבן וואָס ווייניקער קרבות, בכרי עם זאָל זיין וואָס קלענער זייער אָנטייל אין די שווערע שטייערן. דער וועד המדינה איז נאָטירלעך געווען דערמיט קייער אומצופרידן און האָט געקעמפט קעגן די דאָזיקע סעפּאַראַטיסטישע שטרעבונגען 1, עם האָט אָבער ניט געהאַלפן און אין 1715 האָט זיך

1 ס'איז אינטערעסאַנט, האָט דער דאָזיקער קאַמף האָס אַפילו געמונען אַן אַפּלאַנג אין די חסידישע חונדער-מעשיות העגן בעש"ט. אין איינער פון די דאָזיקע מעשיות חערט דערציילט, אַז בעת דער יונגער בעש"ט איז געווען מלמד אין אַ דאָרף, נעבן לעמבערג, איז אים אויסגעקומען צו דעחנען שבת פאַרן עמוד. זיין דעחנען האָט ביי די דאָרפס-יידן אַזוי אויסגענומען, אַז זיי האָבן געבעטן, ער זאָל שרייבן ימים-גורמים זיין ביי זיי בעל-תפילה, העלן זיי ניט באַדערטן פּאַרן אין שטאַט

פאָדאָליע אינגאָנצן אָפגעטיילט פונם לעמבערגער וועד המדינה און איז געוואָרן אַ מדינה פאַר זיך. די דעמאָלט נאָך בערך קליינצאָליקע ייִדישע באַפעלקערונג אין פאָדאָליע איז געווען צעוואָרפן אין גאַנץ קליינע קיבוצים, אָפגעזונדערט פון וויכטיקע קולטור-צענטערען. די באַפעלקערונג איז געווען פאַרגרעבט און ווייניק געהאַלטן פון לימוד התורה. פאָדאָליע איז דער-פאַר געווען אַ גאַנץ גינסטיק פּראָפּאָגאַנדע-געביט פאַר פּלעראַליי שבת-י צביאישע אַגיאַטאָרס, מיסטיקער און בעלי-מופתים. אין 1722 איז אין יאַרדאָסלאָו פאַרגעקומען אַ צוזאַמענפאַר פון רבנים, דעלעגירטע פון פאַר-שיידענע קהילות, און דאָרט זיינען אונטער תרועות פון שופרות און ביי אַוויסעלאַשענע שוואַרצע ליכט אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין חרם די אין פאָדאָליע אַנטרעקטע אָנהענגער פון שבת-י צבים לערע, און דער פּסק החרם איז צעשיקט געוואָרן אין אַלע פאָדאָליער קהילות. ותוקף גורתנו בחרם — ווערט אין דעם פּסק-החרם אָנגעוויזן — שיוכרו בכל בתי-כנסיות שבכל ארץ פאָדאָליה... וראשי רוני קציני מנהיגי הארצות גיבן רשות וקסל ורצועה לראשי הגלילות ולראשי הקהילות, דאָס זיי זאָלן רודף זיין די לייט אונז שטראָפן מיט חרפות אונז קנסות ותפיסות אַפילו בדיני עמים. אונז די זעלביקע לייט זאָלן פל ימיהם זיין אָבגעשייט, אַפילו ווען איין מפלה וועט אויף זיי קומען, זאָל מען זיי ניט העלפן און מפריש זיין מקהל הגולה" 1.

ווי עס שיינט, האָבן די שטרענגע מיטלען געהאַט אַ גאַנץ קנאַפן דערפאַלג, וואָרעם אין דריי יאָר אַרום האָבן די רבנים געהאַלטן פאַר נייטיק נאָכאַמאָל אַרויסצוטרעטן קעגן די פאָדאָליער „שעבסין“ מיטן אַלטן חרם-געווער. איינער פון די דאָזיקע „שעבסין“ איז געווען אַ גע-וויסער לייב אויס דעם קליינעם שטעטעלע קאַרלאָווקע, אַ ייד אַ למדן, נאָר אַ הייסער אָנהענגער פון די שבת-י צביאישע אירעען: מען האָט אים דערפאַר גערודפּט, און ער האָט געמוזט אַריבערפאַרן אין דער וואַלאַכיי 2, בערך אין דער צייט (אַרום 1726) איז ביי אים אַ זון געבאָרן, יעקב מיטן

אַרין אויף יום-טוב. דער פּעש"ט האָט איינגעהיליקט, און די ישובניקעס האָבן ימים-נוראים געמאַכט אַ מנין פאַר זיך. די ראשי הקהל פון לעמבערג האָט דאָס אָבער זייער פאַרדראָסן. און אין דער מעשה זעט טאַקע דערביי גלייך דערקלערט די סיבה: „כי הקהל היה להם יניקה מהכפרים“; אין עס זעט דאָרט באַריכות דער-ציילט, מיט האָט פאַר אַן עקסנות קהל האָט געקעמפּט קעגן די דאָרפסלייט, און יענע זיינען טאַקע באַשטרעמט געהאַרן פאַר זייער „העזה“ און געמוזט אַלע גיין באַרוקעס, אָנגעטאָן אין די יום-כפורדיקע קיסלען, מן דעם שטאַט-טויער בין צום רבס הויז. (ספורים נחמדים, 4—5).

- 1 זע ליטינסקי, קורות פּאָדאָליע וקדמוניות היהודים, ז' 64.
- 2 קרויזשעטער, פּרשנק ועדתו, II, 11.

נאָמען, וואָס האָט דערנאָך געשפּילט אַזאַ טרויעריקע ראָלע אין דער גע-
שיכטע פון יידישע סעקטאַנטן. באַשענקט מיט אַ געוואַלדיקער פיזישער
גבורה, מיט אַ הייס-שפּורדליקן טעמפּעראַמענט און פייערדיקער פּאַנ-
טאַזיע, איז דעם יונגן יעקב בן לייב ענג געווען אין דער פּאַרמרה-שחורה-
טער יידישער סביבה. צו די טרוקענע תּלמודישע למוּדים, וואָס מען
האָט מיט אים געלערנט אין חדר אין טשערנאָוויץ, האָט ער ניט אַרויס-
געוויזן קיין שום חשק. ער פּלעגט גאַנצע טעג אַרומלויפּן מיט אַ חברה
יונגען, איבער וועלכע ער איז געווען „אַטאַמאַן“, און מען פּלעגט פּירן
„מלחמות“, אָדער שפּילן אין „גולנים“ 1. נאָכדעם ווי זיינע עלטערן
זיינען אַריבערגעפּאַרן קיין בוקאַרעשט, האָבן זיי אים אָפּגעגעבן פּאַר
אַ געהילף צו אַ יידישן סוחר מיטן נאָמען מרדכי מרגלית, וואָס האָט
געהאַנדלט מיט טערקיי. דער סוחר האָט מיטגענומען זיין יונגן געהילף
אויף זיינע מזרח-רייזעס קיין סאַלאָניקע, סטאַמבול און סמירנאַ. דאָרטן
האָט יעקב בן לייב, וואָס האָט פון די טערקישע יידן באַקומען דעם
ביינאַמען פּרענק, זיך באַקענט מיט די טערקישע „שעבס“ (די דענעמי).
דער ספּרדישער חכם יששכר האָט אין סמירנאַ באַקאַנט דעם יונגן פּרענק
מיט די סודות פון דער קבלה און מיט די אידעען פון די סאַבאַטיאַנער 2.
אַ באַזונדערן רושם האָבן אויף פּרענקן געמאַכט פּאַלאַנדיקע צוויי טעוים,
וואָס זיינען געווען שטאַרק אָנגענומען ביי די סעקטאַנטן אין סאַלאָניקע:
(א) אַז שבתי צבי איז דער קערפּערלעכער לבוש, די מענטשלעכע פּאַרם
פון דעם „מלכא קדישא“, וואָס איז דאָך דער „זעיר אַנפּיו“ — די געבורט
און שפּראַצונג פון די ערשטע צוויי „פּרצופּין“ דעם „אַבאָ“, דעם אור-
קוואַל פון דעם אַקטיוון מענלעכן, און דער „אַמאַ“ — דער מוטער און
יסוד פונם פּאַסיון ווייבלעכן. נאָך „שבתי צבי“ סוים האָט זיך אין
געוויסע סאַבאַטיאַנער קרייזן באַפּעסטיקט דער גלויבן, אַז גלייך ווי משה
רבנו האָט פּאַרבראַכט פּערציק טעג אויפן הימל און דערנאָך זיך צוריק
אַרפּאַנעלאָזט אויף דער ערד, אַזוי וועט אויך שבתי צבי אין פּערציק
יאָר אַרום נאָך זיין פּטירה צוריק קומען פּאַרענדיקן די גאַולה. (ב) אין
ענגן פּאַרבינד מיט דעם אַרײַם לערע וועגן דעם סוד הגלגול, איז ביי די
סאַבאַטיאַנער געווען פּעסט אָנגענומען, אַז דער „מלכא קדישא“ געפינט
אין פּאַרשיידענע דורות זיין מענטשלעכע פּאַרקערפּערונג; די נשמה
פונם משיח ווערט מגולגל און געפינט אַ נייעם לבוש, און בכדי געהיי-
ליקט צו ווערן, אינגאַנצן מנצח צו זיין די „קליפות“ און ברענגען די פּולע

1 קרויהאַצער. טראַנק ועדתו, I, 51.

2 אַ געוויסע השפּעה האָבן אויך געהאַט אויף טראַנקן נאָך צוויי מקובלים:

מרדכי אין נחמן.

נאולה, מוז דער משיח קודם-כל דורכגיין די ניין-און-פערציק טויערן פון טומאה, ווייל דאס שלעכטע איז דאך דער יסוד פונם גוטן...

פראנקס בריוויריקע כוחות, זיין שפרודלדיקע פאנטאזיע, שטורמישער טעמפעראמענט און דראנג צו מאכט און געוועלטיקונג — האָבן געפונען אַן אידעישע אונטערלאַגע, אַ ציל-באַשטימטע באַרעכטיקונג. ביי דעם רוב היסטאָריאָגראַפן און קולטור-פאַרשער ווערט יעקב פראַנק געשילדערט אַלס אַוואַנטוריסט, אימהדיקער שווינדלער און אויכגעלאַסענער רודה זימה. דאָס איז געוויס ריכטיק, דערמיט שעפט זיך אָבער נאָך פֿלל ניט אויס דער גאַנצער מהות פון פראַנקס פּערזענלעכקייט 1. פראַנק איז אַ מיט-צייטלער פון קאַזאַנאָוואַ, און עס פֿילט זיך טאַקע אַ שטיקל קַרבות צווישן אים און דעם גאַנזישן איטאַליענישן אַוואַנטוריסט. די דאָזיקע קַרבות פֿילט זיך ניט בלויז אין זיין סעקסועלער הֶקְקָרוּת, נאָר בכלל אין זיין אומשטילבאַרן דורשט צום שוימיקן בעכער פון לעבנס-פּריידן, אין זיין דראַנג צו כּחבות, שיינקייט און פּיזישער קראַפט. אים איז אָבער אויס-געקומען צו לעבן ביי גאַנץ אַנדערע באַדינגונגען, ווי זיין איטאַליענישן בן-דור. אים, דעם לעבנס-און לוסטגיריקן, האָט געעקלט פון דער שווער-באַדריקטער יידישער לאַגע, פון די געקרימטע רוקנס און בלייד-דערשראָ-קענע געזיכטער, פון דעם שולחן-ערוך-רפנות מיט זיינע טויזנטער סִיגים, מיט זיין פּחדנישן שטעמפלען דאָס ערדישע מיטן שאַנד-פלעק פון זינד. אַ סוף וויל ער צו דעם אַלץ מאַכן. ער, דער גלגול פון שבת-צב, דער פאַרקערפּערטער, מלכא קדישאַ, דער ס"ם (ראשי תיבות פון Santo Senor)², וועט זיין דער גואל פון פּאַלק, ער וועט אויסגלייכן די געקרימטע רוקנס, שטאַרקן די שלאַבעריקע און דאָס „זינדיקע“ וועט ווערן געהייליקט און געאַכפּערט...

עס איז ניט אונזער אויפגאַבע צו געבן די געשיכטע פון דער פראַנקיסטישער באַוועגונג³. מיר ווילן בלויז זיך אָפּשטעלן אויף דער אידעען-וועלט פון די פראַנקיסטן, אויף זייערע זוכענישן און בלאַנדזשע-

1 דער ערשטער פּרוּח צו געבן אַ מער אַביעקטיווע און אויסשעפּנדיקע שילדערונג פון פראַנקס פּערזענלעכקייט איז געמאַכט געוואָרן דורך יוסף קליינמאַן אין זיין ביז גאָר אינטערעסאַנטער אַרבעט אין „יַעֲהוּדֵי סִיבִּירִיָּה אַלמאַנאַך“, 1923, 195—227.

2 זע: יעבן, ספר שמוש, דף ג' ע"א, א', דף ז', ע"ב ב'.

3 זע באַריכות חענן דעם: יעבן, ספר שמוש; A. Kraushaar, Frank; i frankiści (מיר האָבן זיך באַניצט מיט סאַקאַלאַחם העברעיִשער איבערזעצונג); גרעץ, פראַנק אונד די פראַנקיסטען (1868); מ. באַלאַבאַן, לתולדות התנועה השּׂרצאַנקית, העתיד, V; מ. חישניצער אין ערשטן באַנד, געשיכטע פונם „ירישן פּאַלק“ (רוסיש), 458—486; א. י. בראַחר, מקור עברי חדש לתולדות פראַנק ועדתו (השלח, כרך ל"ג, 1917, כרך ל"ח, 1921).

נישן. ווען פראנק איז אין דער מיט פון די 50ער יארן פונם 18טן י"ה צוריקגעקומען פון זיין מזרח-רייזע און אָנגעפאָנגען זיין פראָפּאָגאַנדע אין פּאָדאָליע, זיינען צו אים צוגעטראָטן ניט בלויז מענטשן פונם המון, נאָר אויך למרנים און רבנים, ווי, אַשטייגער, וואָלף בן שלום, אלישע שור מיט זיינע צוויי זין און זיין טאָכטער חוה, וואָס האָט געקענט גאַנץ זוהר אויף אויסווייניק, דער בוסקער רב נחמן און דער רב פון גליאַניאָני און אַפילו שפעטער, שוין נאָכדעם, ווי פראַנק האָט מיט זיין גאַנצער „מחנה“ אָנגענומען דעם קאָטוילישן גלויבן, געברענט די תלמוד-פּאָליאַטן אויף די שייטערהויפּנס און צוזאַמען מיטן קאָטוילישן קלערום אַרויסגעטראָטן קעגן זייערע געוועזענע ברירער מיט דער שענדלעכער באַשולדיקונג וועגן עלילת-דם, — אויך דעמאָלט זיינען צווישן די פראַנקיסטן געווען פיל למרנים, ווי לייב מלמד אין בראַד 1, און ריינע אמת-זוכערס פון העכסטער מאָראַלישער קוואַליטעט. אַפילו דער טיפּישער „אויפקלערער“ פון הערץ האָמבערגס שניט, פעטער בער (געבאָרן אין 1758), מוז צוגעבן, אז צווישן די פראַנקיסטן זיינען געווען מענטשן „פון בעסטן מאָראַלישן כאַראַקטער“ און פון גרויסער למדנות 2. אַ ביז נאָר אינטערעסאַנט בילד וועגן די פראַנקיסטן אין פראַג שוין נאָך פראַנקס טויט גיט דער באַקאַנטער מיטאַרבעטער פון „בפורי העתים“, יהודה ייטלש, אין זיין „שיחה בין שנת תקס"ו ובין שנת תקס"א" 3. ייטלש איז געווען אַן איבערצייגטער משכיל און הייסער אָנהענגער פון דעם „שכל אנושי הישר“ (געזונטער מענטשן-פאַרשטאַנד, דאָרטן, 19), און אַלס אַזעלכער איז ער געווען אַן אַנטשיי-דענער קעגנער פון דער פראַנקיסטישער באַוועגונג. ער איז אָבער ניט געווען קיין קנאי, ער געפינט, אַז מען דאַרף באַקעמפן שעדלעכע אידעען, אָבער ניט קיין פערזענלעכקייטן 4, און פאַרענדיקט דערפאַר זיין אַנטי-פראַנקיסטישע פּלוגשריפט מיט אַ האַרציקער בקשה, די באַרבאַלאַנדזשעטע סעקטאַנטן זאָלן באַקומען דערלויבטע אַויגן און דערוען, אַז זיי האָבן געוואַנדלט אין גרויס פינסטערניש (דאָרטן, 35—36).

„איך מוז זאָגן דעם אמת און קאָן ניט לייקענען, — ווייזט אָן יהודה ייטלש, — אַז זיי (די סעקטאַנטן) זיינען ניט קיין אומוויסנדיקע מענטשן, זיי זיינען ניט בלויז פון תורה און זיינען באַקאַנט מיט אַנדות און מדרשים. די מענער זיינען וויסנסדורשטיק און די פרויען זיינען פון

1 זע דוד כהנא אין השלוח, VII, 569—570; דובנאָו, דאָרטן, 318—320.

2 געשיכטע, לעהרען אינד מינונגען, II, 257.

3 געדרוקט אין פראַג אין 1800, איז איצט פון די גרעסטע יקר-המציאותן.

4 דאָרטן, 28: רע"ז אמרה ברוריה, דביתהו דר"מ: יתמו חסאים פן

הארץ ולא חוטאים.

לפירות-געשלעכט 1 און פלל ניט קיין שוואַכעפּיע 2, אמת, זאָגט ער ווייטער, די מענער זיינען מענטשן פון חכמה און וויסן, זיי שטודירן דעם זוהר און גיבן זיך פיל אָפּ מיט די כתבי האר"י. זיי (די סעקטאַנטן) פאַרנעמען זיך דער עיקר מיט קבלה, סײַ מענער, סײַ פרויען 3, עס איז ביי זיי פּעסטגעזעצט, אז יעדן טאָג פאַרטיפּן זיי זיך אויף אַ שעה צי צוויי אין די סודות הקבלה. און די שיחות חולין פון די דאָזיקע פרויען איז פלל ניט גלייך צו די פלאַפּלערייען פון אַנדערע פרויען. אויף זיי רוט דער גייסט פונם זוהר, און פיל אויסדרוקן פון קבלה-ספרים ליגן זיי. תמיד אויף די ליפּן 4. עס זיינען אַפילו פאַרהאַן צווישן זיי נביאות, וואָס זאָגן אָן די בשורה וועגן ביאת המשיח; זיי גיבן צייכנס און זאָגן פאַרויס מעשים, וואָס דאַרפן געשען, און דעקן אויף טיפּע סודות אין די ספרי הקבלה 5. צווישן די פראַנקיסטן — איז ייטלש מורה — געפינט זיך אַפילו אַן אייראָפּעיש געבילדעטער מענטש מיט ברייט-פילאָזאָפּישן וויסן; אויך ער האָט זיך געלאָזט פאַרפירן פון די מיסטישע פאַנטאַזיעס און טוט קאַנטם פילאָזאָפּישע אירעען אַנקלירן אין די מלבושי זוהר וקבלות האר"י (דאָרטן, 19—23). און דאָס, — רופט אויס ייטלש מיט פאַרווונדערונג, — קומט פאַר אין דעם, דורך השפּלה ותבונה (דאָרטן, 13).

- 1 אַן אָנשפּילונג אייף דבירה הנביאה, וואָס איז געווען, אמת לפירוכה.
- 2 יהודה ייטלש, שיחה, 9: והאמת אגידה ולא אכחיה תחת לשוני, כי לא נעזרי דעת ומזיפה המה ובלתי נבערים מתורה אגדות ומדרשים. ולהם יד ושם מה. הגברים — אנשים אוהבי למודיות ומדע, והנשים נשי לפידות וזינם חלשי דעת.
- 3 אז ביי די פראַנקיסטן פאַרנעמען זיך מיט קבלה פרויען גלייך ווי מענער, ספּרייכט אויך אונטער דער רב אין בעל ורשן פון פראַג אליעזר פּלעקעלס אין זיין, אהבת דוד: סף ונשים באים לסמוע קבלת יעקב רמאה, ועוסקים יחדו במעשה מרכבה טמאה למען ספות הרוה את הצמאה, בחורים וגם בתולות, זקנים עם נערים, שואלין ודורשין כתבי אר"י במסתרים... כהנה וכהנה מעשה שגוען ינהגו יחדו, אנשים ונשים, בחורים ועוללים... הכל משמאין בנעעים, הכל חייבים בראיות פנים בעיר אשר נקבר שם, גם בחור, גם בתולה, גם שב, גם ישיש (דאָרטן, 25).
- 4 דאָרטן, 11—12: ואם אמנם אנשים בעלי חכמה ותושיה, ידעו כי ילמדו ספר הזוהר ולכתבי האר"י ישלחו ידיהם, וכל עסקם בספרי הקבלה, גם הזכרים, גם הנקבות חקה אחת להם בכל יום ויום ללמוד שעה אחת או שתיים בעניני נסתרות. ושיחות חולין של נשים הן לא כשיחות חולין של שאר נשים, כי נחה עליהן רוח הזוהר והקבלה ומלות הקבלה מורגלין בפומיהן. כמו מלות פסירוו, סטרא דוכרי ונקבא, שכנתא עלאה ותתאה וכדומיהן.
- 5 דאָרטן, 24: ועוד רעה חולה ורבה היא על כת הזאת, כי יש להם נשים מתבואות ומבשרות ביאת זמן המשיח ע"ם חלומותיהן לסראותיהן אשר הוות; מגידות אותות אשר תבואנה לאחור, מגלות סודות עמוקית בספרי קבלה.

אויך אויס אנדערע קוועלן איז באקאנט, אז צווישן די פראגער פראנקיסטן זיינען געווען יידן למדנים און זייער אָנגעזעענע אָרטיקע תושבים, ווי, אַשטייגער, נח קאסאוויץ, דער ענערגישער פראנקיסטישער אַגיסטאַטאָר יאנאַס וועהלי מיט זיינע דריי גוט-דערצויגענע און געפילדעטע זין, און דעם פראַגער רבם איידעם גבריאל פאָרגעס, ניט בלויז אַ ייד אַ למדן, נאָר אויך אַ מענטש מיט געוויסע ידיעות אין קריסטלעכע וויסנשאַפטן¹. און טאַקע זיין זון, משה פאָרגעס, האָט איבערגעלאָזט גאַנץ אינטערעסאַנטע זכרונות וועגן דעם פראַנקיסטישן הויף אין אָפענ-באָך אויף דער גרעניץ פון דעם 19טן י"ה (1799—1800), ווען פראַש פון די פראַנקיסטן איז געשטאַנען די „גבירה“ יעקב פראַנקס טאַכטער חוה². משה פאָרגעס דערציילט, אז ווען ער איז אַלט געוואָרן 14 יאָר, האָט אים זיין פאָטער אַריינגערופן צו זיך אין צימער און אים געשטעלט אין אַ פייערלעכער פאָרם די פראַגע: צי גלויבט ער, אז די תורה — אַט ווי זי איז אונז געגעבן געוואָרן אין נגלה — אַנטהאַלט אין זיך אַלץ, וואָס ס'איז נייטיק צו וויסן פאַר אונזער גאַולת-הנשמה און פאַרן גליק פונם מענטשן אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט? און אין אַ פאַטעטישן טאָן האָט זיין פאָטער ווייטער דערקלערט, אז באַגלייך מיט דער תורה איז פאַראַן אויך דער הייליקער ספר „זוהר“, וואָס איז אונז כּנגלה די סודות, אויף וועלכע די תורה איז נאָר מרמז, און אַנטפּלעקט אונז, ווי אַזוי צו קומען צו שלימות. עס זיינען איצט פאַראַן אַ סך „אצילים“, וואָס גיבן זיך אָפּ מיט דער נייער תורה, דער ציל איז — די גאַולה פונם גייסטיקן און פונם פאָליטישן דרוק³. דער אויבערשטער איז, ווי אין די פריערדיקע צייטן, אויך לעצטנס נתגלה געוואָרן⁴.

און בכדי זיין זון זאָל „וועגן דעם אַלעמען געוואָר ווערן“, האָט גבריאל פאָרגעס איבערגעגעבן דעם 14-יאָריקן משה איינעם „מאנשי שלומנו“, נח קאסאוויץ, יענער זאָל מיט אים לערנען תורת הנסתר. יענער האָט אים פיל דערציילט וועגן יעקב פראַנקן, ווי ער איז „נתגלה געוואָרן אַלס משיח, פאַרוואַלט אַרום זיך אַ סך יידישע תלמידי חכמים, וואָס האָבן געגלויבט אין אים... ער האָט באַקומען אַ סך אָנהענגער; זיין נביאות-וואָגן און זיין צוואַג צו ברענגען אַ גייסטיקע און קערפּער-

1 זע ז. מ. געלבער, היסטאָרישע שריפטן, 255.

2 פאַרגעסעס זכרונות זיינען צום ערשטן פאַרעפנטלעכט אין די „היסטאָרישע

שריפטן“, I, 1929, 265—288.

3 שפייצירט פון אונז. י. 3.

4 דאַרטן, 266.

לעכע נאולה, א חיי עולם — האָט צו אים די אָנהענגער ממש צוגע-
שמירט¹. געשקדט האָט זיך פראַנק מיט זיין פאַמיליע און אַ גרויסן
טייל פון זיינע אָנהענגער — „כדי צו באַפרייען די שכינה, וואָס רוים
האָט געפאַנגען“². ווען משה פארנעם האָט זיך דערנאָך דערלאַנגט צו
דער „הייליקער מחנה“ קיין אַפענבאַך, האָט אים דאָרט גלייך ביי זיין
אַנקומען איינער פון די „מאמינים“ דערקלערט: „מײן זון, די שכינה איז
אין נויט, שכינתא בגלותא! אדום און ישמעאל האַלטן זי געפאַנגען, און
אירע קינדער מוזן זי אויסלייזן און מוזן דעריבער מיט איר אינאיינעם
איבערטראַגן די לײדן. ווי נאָר די דריי „ספירות“ וועלן זיך אויפן
רעכטן שטייגער פאַרבינדן, ווי אַ דריי־אייניקייט, ווי אַ חוט־המשולש —
וועט קומען די נאולה. צוויי פון זיי זיינען שוין דערשינען אין דער
געשטאַלט פון מענטשן, — מיר מוזן וואַרטן אויף דעם דריטן; גליקלעך
איז דער, וואָס איז אויסדערווילט זיך צו באַהעפטן מיט „תפארת“, ווייל
פון אים וועט געבאָרן ווערן דער וועלט־גואל. טראַג דיין דינסט און
שטיי אויף דער וואַך, בכדי דו זאָלסט זוכה זיין צו ווערן דער אויס-
דערווילטער“³.

די „צוויי“, וואָס „זיינען שוין דערשינען“ — דאָס זיינען שבתי
צבי און יעקב פראַנק. דער אויסדרוק „באהעפטן זיך מיט תפארת“ איז
געוויס אַן אָנשפּילונג אויף דעם מיסטישן געדאַנק, וואָס איז געווען
זייער פּאָפּולער צווישן שבתי צבים מקורבים, אַז דער משיח שבתי צבי
איז די פאַרקערערטע ועקסקאָנטיקע ספירה „תפארת“, די מענטשלעכע
פאָרם פון דעם דריטן אות אין דעם שם המפורש (קוֹן דְהַנְיָהּ), דעם אות,
וואָס איז לויט דעם אַרײַם מיסטישער סיסטעם דער סימבאָל פונם
„זעיר אנפּיך“⁴.

עס איז בכלל גאַנץ שווער צו געבן אַ קלאַרן באַגריף וועגן דעם
וועלט־באַנעם פון די פראַנקיסטן. זייער באַגרינדער, יעקב פראַנק, האָט
איבערגעלאָזט נאָך זיך אַ גאַנץ קנאַפע ליטעראַרישע ירושה: בלוין צוויי
אויפּרופּן, וואָס ער האָט אין העברעיִש פאַרעפנטלעכט אין 1767 און
1768. זיינע מקורבים האָבן אָבער אין משך פון פיל יאָרן פאַרשריבן
פראַנקס דרשות, מעשהלעך, משלים און מימרות. די דאָזיקע דרשות
האָט פראַנק געהאַלטן אויף אַן אייגנאַרטיקן זשאַרגאָן — אַ געמיש פון

1 פאַרבעט, אין די היסטאָרישע שריפטן, 1929, 267.

2 דאָרטן.

3 דאָרטן, 273.

4 זע אוינזער הערק, ב' IV, 452.

שפאניאָליש, דייטש, יידיש און פויליש. זיינע מקורבים האָבן זיי פאר-
שריבן אויף פויליש און טיילווייז אויך העברעיִש. אויפגעהיט זיינען אין
מאַנסקריפטן בלויז די פוילישע, און די וויכטיקסטע פון זיי זיינען:
1) *Księga słów Pańskich* (א זאַמלונג פון סענטענצן, מעשהלעך,
משלים און געשפרעכן, וואָס ס'האָט פאַרשריבן פראַנקס סעקרעטאַר, און
2) *Kronika Pańska* (ערינערונגען און מעשיות וועגן פראַנקס לעבן) *.
די דאָזיקע צוויי מאַנסקריפטן האָט אַפילו טיילווייז אויסגענוצט קרויז-
האַר אין זיין אויבן ציטירטן ווערק; ליידער, האָט אָבער דער דאָזיקער
פאַרשער געהאַט אַ גאַנץ קנאַפן באַגריף וועגן יידישער מיסטיק און דער
אידעען-וועלט פון דעם זוהר און דעם אר"י, איז אים דערפאַר שווער
געווען צו געבן אַ קלאָרן באַגריף וועגן דעם וויכטיקסטן תוך פון די דורך
אים באַנוצטע מאַנסקריפטן.

דערצו מוז מען נאָך נעמען אין באַטראַכט, אַז פראַנק און זיינע
אַנהענגער האָבן זייערע מיינונגען על פי רוב אַרויסגעזאָגט בלויז מיט
רמזים, אויס מורא פאַר דעם קאַטוילישן קלערום, וואָס האָט די גאַנצע
צייט געקוקט מיט חשד אויף די פראַנקיסטן און ניט געגלויבט, אַז זיי
זיינען מיטן גאַנצן האַרצן איבערגעזאַנגען צום קריסטנטום. און עס איז
טאַקע אויסער ספק, אַז דאָס שמוֹד זיך איז ביי די פראַנקיסטן געווען
אַ צוואַנגס-אַקט, וועלכן זיי האָבן אויסגעפירט אויסשליסלעך דערפאַר, ווייל
זיי האָבן קיין אַנדער אויסוועג ניט געהאַט. עס איז דאָך באַקאַנט, אין
וואָס פאַר אַ לאַגע יעקב פראַנק און זיינע מקורבים האָבן זיך געפונען נאָכ-
דעם, ווי די יידישע באַפעלקערונג פון דעם שטעטל לאַנצעקרון איז זיי
באַפאַלן אין דער ווינטערנאַכט אין 1756, בעת זיי האָבן אין אַן אָפגע-
זונדערטן הויז ביי צוגעמאַכטע לאָרנס געפראַוועט זייערע מיסטעריעס מיט
טעניז, געזאַנג און עקסטאַטיש-עראַטישע תקונים. מען האָט זיי געשלאָגן
מכות רצח, און די אויפגעגונג ביי דער יידישער באַפעלקערונג איז געווען
אַזוי גרויס, אַז זי האָט געוואָלט די „כופרים“ פאַרברענען. נאָכדעם ווי
דער „ועד מדינת פּאָדאָליע“ האָט צונויפגעזאַמלט דעם גאַנצן באַשולדי-
קונגס-מאַטעריאַל קעגן די סעקטאַנטן, וואָס האָבן אַנטיילגענומען אין די
מיסטעריעס פון יענער נאַכט 1, האָט ער וואַמען מיטן „ועד מדינת

* עס זיינען אויפגעהיט נאָך צוויי מאַנסקריפטן: 1) *Księga prooectw* (ספר הנביאות) און 2) *Księga snów pańskich* (ספר החזיונות).

1 לויט דעם דאָזיקן באַשולדיקונגס-מאַטעריאַל (פאַרענטלעכט אין יעבס
ספר שימוש, 5-6) האָבן אייניקל פון רי פרויען, האָס האָבן זיך באַטייליקט אין
די מיסטעריעס, מיט דער איינהיליקונג פון זייערע מענער זיך איבערגעגעבן אַנדערע
„חברים“ לשם מצוה, הייל זיי האָבן געגלויבט, אַז דורכדעם זיינען זיי מצדף אַ שם
און זיינען גורם צו אַ יחוד צווישן קירשט — בריך הוא אין דער שכינה.

רוסיא" און אויך מיט פיל רבנים אויס די גרעסטע פוילישע קהילות ארויסגעטראָגן אין בראָד דעם גרויסן חרם קעגן די פראַנקיסטן. די דאָזיקע, פּוּשעני ישרא"ל ווערן אויסגעשלאָסן פון דער יידישער עדה, זייערע ווייבער און טעכטער ווערן דערקלערט פאַר זונות, זייערע קינדער זיינען ממזרים און בין צענטן דור טאָרן זיי ניט אָנגענומען ווערן אין דער יידישער קהילה; מען טאָר מיט זיי קיין שום מענע ומשא ניט האָבן, זייער ברויט איז פּת כותים, זייערע קרבנות — זיינען זכחי מתים" און זייערע פּלים זיינען "פיגול", וואָס קיין ייד טאָר זיי ניט אָנרירן 1.

דעם פּסק החרם האָט מען אָפּגעדרוקט אונטערן נאָמען, חרב פיפות"2, ער איז צעשיקט געוואָרן אין אַלע יידישע קהילות און דאָרט איז ער אויסגערופן געוואָרן בקול שופר, ביי אויסגעלאָשענע ליכט. די שנהא צו די סעקסטאַנטן איז געווען אַזוי גרויס, אַז ביי איין איבערפאַל אויף די פראַנקיסטן איז אומגעקומען דער אַלטער אלישע שור און אַן אַנדערש מאַל איז שיר אויף אַזא אופן ניט אומגעקומען ליב קריסע: אַ צעהרגעטער און צעשלאָגענער איז ער קוים אַ לעבעדיקער אַרויס פון די הענט פון דעם אויפגערעגטן המון. די פראַנקיסטן האָבן קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט: אויסגעשלאָסן פון דעם יידישן קיבוץ, האָבן זיי זיך געמוזט ווענדן צו דער קריסטלעכער געזעלשאַפט. דער קאָטוילישער קלערום מיט דעם קאָמענעצער פּישאַף דעמבאַווסקי בראַש האָבן קודם-כל געוואָלט אויס-נוצן די סעקסטאַנטן אַלס ווערקצייג, בכרי צו פאַרשטאַרקן די רדיפות אויף יידן און יידנטום, און, אַגב, דערווערבן נייע, נפשות, פאַרבלאָנדושעטע שאַף, פאַר דער קריסטלעכער קירך. שטאַרק געדרענגט פון ביידע צדדים, האָבן די סעקסטאַנטן קיין אויסוועג ניט געהאַט, האָבן פאַרברענט הינטער

1 ... לרדוף הזושעים מכל עתנו, וגבול נתן בינם ובינינו, השמים לכינם ובינינו, ושפנו פנינו בהמורדים האלה, לתת אותם לאֵלה ולקללה, ואנחנו כילנו מתרימים ומשפתים ובגדים את הרשעים האלה החסאים בנפשוחם בכת ביד של מעלה ושל מטה, ובכח התורה שבידינו. ואף גם זאת אנחנו גוזרים בגזרת עירין קדישין על כל מי ששידך את בנו או בתו לבני הרשעים האלה, וגם אם המצא ימצא איזה קישור תנאים ביד אחד מן הרשעים האלה ששידך בנו אי בתו לאחד מקשרי ישראל — אנו מבטלין בכת ביד יפה הקישורי תנאים כחרם הנשבר. והחרם חל על העוזרים ומחויקי ידיהם, הן ע"י עצמו או ע"י גירי דיליה. וחלילה לשום אדם להיות לו עסק עמהם באיזה מום" או באיזה הלואה. כללו של דבר שמואזשים ומוברלים מכל ערת ישראל, והכרונו על נשיהם ובנותיהם שהן זונות ועל בניהם ובנותיהם שהם ממזרים גמורים, ולמען לא יתערבו בתיכינו גם דור העשירי לא יבוא להם בקהלינו, וחסם פת כותי, וזכחיהם זכחי מתים, וכליהם מרק פיגולים פיגול הוא, לא ירצה לשום איש ישראל...

2 איבערגעדרוקט אין יוסף פּהן-צדקס, אוצר חכמה", I, 22—29.

זיך אלע בריקן, זיינען ארויסגעטראָטן ניט בלויז אלס פארביסענע שונאים פונם תלמוד, וועלכן זיי האָבן מיט אייגענע הענט אין די שייטערהויפנס געשליידערט, נאָר אפילו באַשולדיקט זייערע געוועזענע ברידער אין עזילת דם 1. און צו דערזעלבער צייט האָבן זיי מיט אלע מעגלעכ־קייטן זיך געפלייסט וואָס ווייטער צו זיין אָפגעטיילט פון דער קריסט־לעכער וועלט. דעם קאטוילישן קלערום האָבן טאקע די פראַנקיסטן דערקלערט, אז זיי גלייבן אויך אין דעם דרייאייניקן גאָט 2, דאָס איז אָבער געווען דער דריי־ספירותדיקער גאָט פונם זוהר, ניט פון דער קאטוילישער קירך. מיט גרויס עקשנות האָבן זיי זיך געווערט אָנצו־נעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, און ווען זיי זיינען דאָך געווען געצוונגען מצד דעם קאטוילישן קלערום צו דעם שמו, האָבן זיי עס געטאָן פאָס־טיש בלויז לפנים. מען דאַרף — האָט יעקב פראַנק דאָן דערקלערט — אַפּוואַרפן די „קליפה“, בכדי צו ראַטעווען דעם „תוך“ פון דער אמנה. היט אויך — וואָרנט פראַנק זיינע תלמידים — פאַר דעם צלם. ער ווייזט דאָך מיט זיינע עקן אויף פיר פאַרשיידענע וועגן, — קאָן מען לייכט פאַרבאַלענדזשען 3, די סעקטאַנטן האָבן, אמת, אין זייער ערשטן „מאַני־פעסט“, וואָס זיי האָבן דערלאַנגט דעמבאָוסקין דעם 4טן אויגוסט 1756 4, דערקלערט, אז ירושלים וועט שוין מער ניט אויפגעבויט ווערן און משיח וועט ניט קומען, ווייל משיח איז דער גאָט, וואָס האָט מענטשלעכע פאַרמען אָנגענומען 5, — אונטער דעם „אָזיקן משיח האָבן זיי אָבער פאַרשטאַנען ניט קריסטוס, נאָר שבת־צבי און זיין „גלגול“ — יעקב פראַנק. און אפילו נאָכדעם, ווי די פראַנקיסטן האָבן שוין דעם קאטוילישן גלויבן אָנגענומען, האָבן זיי פלל קיין חשק ניט זיך אויסצומישן מיט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. אפילו אין דער קאטוילישער קירך זינגען זיי זייערע ספעציעלע תפילות און מזמורים: „נְבִלָה“ און „ברכיה“ 6. זיי שטעלן אויך באַדינגונגען, מען זאָל זיי דער־

1 באַריכות חענן דער דאָזיקער באַשולדיקונג מצד די פראַנקיסטן און חענן דעם רבוח מיט די רבנים זע: א. בראַוערס ציטירטע אַרבעס אין „השלוח“, כ' ל"ח, 16—22, 231—238, 349—354, 441—450.

2 תלת פרצופין דאינין חד, סוד אלהים בתלת פרצופין, תלת קשרין דמהמנותא, תלת פרצופין קוין דא לרא בלי שום פירוד.

3 פראַנק וערתו, 278.

4 דער העברעיִשער טעקסט איז בשלימות געדרוקט אין יעבצס „שמוש“, דריטער טייל (שבס לבג נסילים).

5 דאָרטן, דף ס"ב.

6 דער טעקסט פון דער לעצטער תזילה איז געדרוקט אין „ספר שמוש“, ז' 4.

לויבן טראָגן באָרד און פאות, פייערן אי שבת, אי וונטאָג, לערנען דעם זוהר, פארנעמען זיך מיט קבלה, ניט עסן קיין חויר, טראָגן יידישע טראַכט און זיך ניט משדך זיין מיט דער אַרומיקער באַפעלקערונג 1. פראַנק דערלאַנגט אַ ביטשריפט דעם פּוילישן קיניג, מען זאָל די סעק-טאָנטן אָפגעבן ביי דער טערקישער גרעניץ אַ באַשטימטן שטח ערה, וואָס געהערט דער קרוין, בכדי זיי זאָלן קענען לעבן באַזונדער און פירן ווייטער זייער פראַפּאָגאַנדע 2. און אויך שפעטער, ווען פראַנקס טאָכ-טער איז געווען דעם עסטרייכישן קיסרס געליבטע, האָבן די פראַנקיסטן זיידער געהאַפּט, אַז עס וועט זיי געלינגען צו באַקומען אַ באַזונדערע טעריטאָריע 3. וווּ זיי וואָלטן געקאָנט פריי און אומגעשטערט פראַווען זייערע רעליגיעזע מיסטעריעס. אפילו אין זייערע שמועסן מיט די קאָטוילישע גייסטלעכע האָבן די פראַנקיסטן אָנגעוויזן, אַז זיי האָבן זיך געשדט, בכדי די קריסטלעכע נשמות אויסצולייזן. דאָס איז געוויס פאַרבונדן מיט דעם אריים לערע וועגן דער ספּעציעלער „מיסיע“ פונם יידישן פאָלק, וואָס איז דערפאַר „צעווייט און צעשפרייט“ צווישן די אומות העולם, ווייל דורך אים באַקומען „תיקון“ אַלע די נשמות פון די אַנדערע פעלקער, אין וועלכע עס געפינען זיך די הייליקע פונקטן (ניצוצין) און אַראַנק דעם שכנות מיטן פאָלק ישראל, באַפרייען זיך די דאָזיקע נשמות אונטער זיין השפּעה פון דער אומריינער שאַלעכץ (קליפה) און באַהעפטן זיך מיט דער שכינה 4.

פראַנק, וועלכן די יידן האָבן אזוי גערודפּט ווי אַ געפערלעכן מסית ומדיח, רעדט טאַקע מיט גרויס פעס וועגן די יידן: „עס איז נישטאָ נאָך אזא פאָלק אויף דער וועלט, וואָס זאָל גיין אויף אזוינע פאַרדאָרבענע וועגן ווי יידן... זיי זיינען געגליכן צו שלאַנגען און עקדעשן, נישטאָ צווישן זיי קיין שלום און קיין ברירערשאַפט, נאָר קנאה, שנאה און קריגעריי 5. און דאָך דערקלערט ער זיינע מקורבים: „איך זאָג אײך, אַז ווען ס׳זאָלן אפילו קומען צו מיר אַלע מלכי האומות — האָט דאָס ביי מיר קיין שום זערט ניט. סײן גאַנצע פּוונה און וונטש איז — די יידן זאָלן צו מיר קומען. און די יידן וועלן צו מיר קומען אין גרויסע מחנות, יעדע מחנה אונטער אַ באַזונדערער פּאָג, און יעדע

1 מראַנק ועדתי, 34, II, 12; בער באַלעכאַזערס „אמרי בינה“ (אין השלוח, כרך ל"ג, עמ' 444-445).

2 מראַנק ועדתי, 152; ספר שמוש, 82.

3 זע קליינמאַן, ציט. אַרבעט, 219.

4 זע אונזער חערק, ב. IV, 337.

5 מראַנק ועדתי, 35.

פאן וועט זיך האבן איר פארב; נאָר די שוואַרצע און די בלויע פאָן — זיי וועלן גיין צולעצט. גאַנץ נייע זאַכן וועלן זיך אַנטפלעקן אויף די דאָזיקע פּאָנען, און קומען וועט די גאַנצע וועלט צו מיר און דערציילן, וואָס זיי האָבן אויף די פּאָנען געווען. איר זייט דערצו באַשטימט, איר זאָלט גיין מיט מיין פּאָן, ווייל מיר וועלן גיין מיט דער פּאָן צו אַ באַשטימטן ציל.¹

דאָס וואָס איז פּיו איצט געטאָן געוואָרן, — דערקלערט פּראַנק, — איז דאָס אַלץ געווען, בכדי די יידישע אומה צו דעהאַלטן און דער גאַמען פון ישראל זאָל ניט פאַרלאָרן גיין. איצט אָבער דאַרף מען שוין ניט קיין מצוות און ניט קיין תּפילות, מען דאַרף איצט בלויז פּאָלגן דעם באַפעל און גיין, פּיו מיר וועלן ענדלעך דערגרייכן דעם באַשטימטן באַ-האַלטענעם ציל.² אין וואָס איז אָבער באַשטאַנען דער דאָזיקער באַ-האַלטענער ציל? מיר האָבן שוין אָנגעוויזן, אַז די פּראַנקיסטישע ליטע-ראַטור איז אַ זייער מאַגערע, דאָך זיינען אָפּגעהיט געוואָרן אינטערעסאַנטע פּרטים וועגן פּראַנקס תּורה, וואָס אַראַנק זיי קאָן מען דאָך געבן אַ מער-ווייניקער קלאָרן ענטפּער אויף דער דאָזיקער פּראַנקע.

עס איז באַקאַנט, אַז דער קאַטוילישער קלערום האָט הושר געווען פּראַנקס, אַז ער האָט ניט מיטן גאַנצן האַרצן אָנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן, און מען האָט אים דערפאַר יאָרן לאַנג געהאַלטן פאַרשפּאַרט אין דער טשענסטאָכאווער פעסטונג. פּיו די פּראַנקיסטן האָט דעמאָלט די פעס-טונג געהייסן „תּרעי דרומי“, די טויערן פון רוים, אַן אָנצוהערעניש אויף דער באַקאַנטער תּלמודישער לעגענדע, אַז משיח וועט פאַר זיין אַנט-פלעסונג זיצן פאַר די טויערן פון רוים, צווישן קראַנקע און קרעציקע בעטלער³ (ביני עניי סובלי חלאים).⁴ דאָרט, אין די „תּרעי דרומי“, איז געשאַפן געוואָרן אַן אייגנאַרטיקער סעקטאַנטישער גלויבן אונטערן נאָמען „דער דת פון אדום“. אונטער דער „קליפה“, דעם לבוש פון קריסטלעכע טערמינען, איז באַהאַלטן אַ באַזונדערער, ריין קאַפּאַליסטישער „תּוך“. אין דעם יאָר 1767 ווענדט זיך יעקב פּראַנק מיט אַן אויפּרוף צו דער בראַדער היליה, געשריבן אין אַן אייגנאַרטיקן העברעיִש-ווהרישן סטיל: „הערט מיך אויס, איר מיט אַייערע פאַרשטאַקטע הערצער, וואָס איר זייט ווייט פון גערעכטיקייט און בלאַנדזשעט אויף קרומע וועגן! ווער פון אַיך איז גענוג גאַטספּאַרכטיק, ער זאָל פאַרנעמען די שטים, וואָס רופּט אין דער וויסעניש פון די פעלקער. וויי צו אַיך, ווען דער גרויסער

1 פּראַנק ווערן, 122.

2 סנהדרין, 97. מיט דער דאָזיקער לעגענדע האָט זיך אין סטאַרק גערעכנט דער פּיסטיקער שלוח פּולכו (זע אַינזער הערק, ג' 1V, ז' 282).

לייב וועט דערוואכן און אן דער אינדין 1 זיך דערמאָנען (ניי לכוּן כר יתער אריה רברבא למפקיד לאילתא). עס שטייט געשריבן: און גאָט וועט קיין זאך ניט טאָן -איינער ער וועט ויין סוד ניט אַנטפלעקן (עמוס, 3, 7). און אויב איר זייט ווירקלעך קינדער ביים שם יתברך, ווי זשע איז אייך נאָך ניט באַוואוסט, וואָס עס וועט געשען אין סוף פון די דאָזיקע טעג, אין איצטיקע אייטן (איך לא נתגלא לכוּן מה שיהיה בסוף יומיית בעתים הללו) ? דער אָנפאַנג איז שוין געשען, און וועגן דעם, וואָס עס וועט ווייטער קומען — זאָג אײַך אײַך אָן. איך זע שוין פאַראויס דעם סוף, אז קלאָגן דאַרפט איר און באַוויינען די איינוווינער פון קראַקע און איר אומגעגנט. מיט זעק גורט אָן אייערע לענדן, יאָמערט און קלאָגט איבער. אַלע גאַסן, וואָרעם פאַר זייערע גרויסע זינד האָט אַ פּייער אויסגעבראַכן, וואָס וועט די גאַנצע שטאָט פאַרברענען. ווער עס וועט פאַלן דורך דעם שווערד, ווער פון הונגער, ווער פון אַ מנפה און ווער אין געפענגעניש. און זייערע נבֿלות וועלן זיך וואַלגערן ווי מיסס איבער דער ערד, און הינט וועלן לעקן זייער בלוט. גאָמס שטורעם האָט מיט צאָרן אויסגעבראַכן, טוט ווילדעווען איבער די קעפּ פון די רשעים און וועט אַלץ פאַרברענען ביז טיף אין די גיהנום-אַפּגורנטן. און ווער עס וועט פון דעם שווערד אַנטרייען, דער וועט אין פאַלגורבן איינשטריצן. דערפאַר דאַרפט איר זיי באַוויינען און באַקלאָגן און אויך זיי דאַרפן אַ הספד מאַכן אויף די איינוווינער פון אייער קהילה און איר אומגעגנט. וואָרעם עס קומט אַ אומת, עס איילט אַ אומה פון אדומס געשלעכט, עס הערט זיך אַ שטים וועגן גרויסער נויט, ווען אַ מלך וועט אויף אַ מלך אויפשטיין. גערייניקט און געלייטערט וועלן מענטשן ווערן, די רשעים וועלן בלייבן אין זייער בייזוויליקייט, און ניט באַגרייפן וועלן עס די אַלע רשעים; אָבער די אַלע פאַרשטענדיקע — זיי וועלן איינזען, אז אין וועמען עס געפינט זיך אַ ניצוץ מַרְע אברהם, יצחק ויעקב, דער וועט מוזן אָננעמען דעם, דת הקדוש של אדום. און ווער עס וועט אָננעמען דעם דאָזיקן דת מיט ליבע, דער וועט גערעטעט ווערן פון אַלע צרות און וועט זוכה זיין צו אַלע נחומים, וואָס זיינען פאַרצייכנט ביי ישעיהו און ביי די אַנדערע נביאים, געחתמעט: יעקב יוועף פרענק.

אינם נעכסטן יאָר (1768) איז ווירקלעך אַ גרויסע יידישע קהילה תרוב געוואָרן. אַ אומה פון אדומס געשלעכט, גאַנטע מיט זיינע היידראַמאַקעס האָבן די אומאניער קהילה אויסגעשאַכט, און יעקב פראַנק האָט דאָן פון זיין טשענסטאַכאווער תפיסה זיך געווענדערט צו אַלע

1 דער אויסדרוק: אַלע, אילתא, ווערט אין זייער גאַנץ אָפּט באַנוצט אַלס מיטטייער סימבאָל.

יידישע קהילות מיט א צווייטן אויפרוף 1. אין נביאישן סטיל טוט ער שטראפן דאס פארעקשנטע פאלק, וואָס שטאַקט נאָך אַלץ אין דער פינסטער און הערט זיך ניט צו צו זיינע וואַרנענדיקע ריידן. זאָלן זיי איצט וויסן, אז עס קומט אויף זיי אַ פינסטערע צייט; אַ שווערע גזירה וואַרט אויף זיי אין אַלע לענדער, וווּ זיי ווױנען. ווי, ווייַ צו דער דאָזיקער צייט, וואָס וועט באַלד קומען איבער אייך, איבער אייערע פרויען און אייערע קינדער. די, וואָס וועלן זיך געפינען אין די הייזער — וועלן אין די הייזער אומקומען, און עס וועט ניט זיין ווער עס זאָל זיי צו קבורה ברענגען — אזוי פיל טויטע וועלן זיין; און ווער עס וועט זיך אויפן פרויען פעלד געפינען — דעם וועט אויפן פעלד דער טויט אָניאַגן, און הינט וועלן זייערע קערפערס אַרומשלעפן... בין איך אייך מודיע: עס קאָן ניט אַנדערש געשען, עס מוז אַלץ דערפילט ווערן, וואָס אין תורת משה שטייט געשריבן, אז אַלע (יידן) וועלן איבערגיין ברת הקרוש של אַדום — צו דעם הייליקן דת פון אַדום. טאַקע ווי אין דער תורה שטייט געשריבן, אז יעקב האָט מבטיח געווען עָשׂו: זאָל מיין האַר פאַראויסגיין פאַר זיין קנעכט, איך וועל שפּעטער אויך קומען צו מיין האַר קיין שׂעיר (בראשית, 34, 14). און משה רבנו האָט דאָך טאַקע געשיקט שליחים צום מלך פון אַדום (במדבר, 21, 14). ווער עס שטאַמט פון זרע אברהם, יצחק ויעקב, דער מוז איבערגיין צו דעם הייליקן דת פון אַדום... און ווען דאָס ליכט וועט אין דער נידער זיך באַווייזן (גהרא כד מטא), וועט דער גרויסער קריג אויסברעכן, אַלץ וועט אין שטיקער צעפאַלן (והות חספּ טינא). אויך שטאַרקע מלוכות וועלן צעבראַכן ווערן, און איך זאָג אייך אָן, אז דער שוואַכער וועט דעם שטאַרקן צעשלאָגן (געשפּייצט פון אונז. י. צ.), און ווען מענטשן זאָלן דאָס פאַרשמיין און באַגרייפן, וואָלטן זיי געוואַסט, וואָס עס וועט מיט זיי צום סוף פאַסירן... 2.

אין וואָס איז איינגטלעך באַשטאַנען דער „דת הקרוש של אַדום“? און ווער איז עס דער „שוואַכער“, וואָס וועט דעם „שטאַרקן“ גובר זיין? עס איז קלאָר, אז אונטער „דת של אַדום“ מיינט פראַנק ניט דעם קריסטלעכן דת, נאָר זיין אייגענע מיסטיש-סימבאָלישע לערע, וועלכע ער האָט געפרוּווט דורך זיינע עמיסאַרן פאַרשפּרייטן איבער פיל יידישע

1 צום ערשטן פאַרעפנטלעכט דורך הישינצער אין דער ציט. אַרבעט.

2 דאָרטן, א- בראַדער האָט ניט געוואַסט, אז פראַנקס בימדי בריח זיינען שוין פאַרעפנטלעכט, האָט ער זיי איבערגעדורקט אין זיין ציטירטער אַרבעט (השלה, ברך ל"ח, 453-455).

גרעסערע און קלענערע צענטרען 1. עס איז אויך אויסער ספק, אז צום קריסטנטום האָט יעקב פראַנק, דער געבאָרענער ייד און געוועזענער זענער מוסולמענער, זיך פאַרהאַלטן ניט מיט קיין קלענערער שנאה און אפשר נאָך מיט גרעסערן ביטור, ווי צום תלמוד. ניט דאָס קריסטנטום האָט אים איכפאָנירט, נאָר די קריסטלעכע וועלט, און אויך זי ניט מיט אירע קולטורעלע דערגרייכונגען, וועגן וועלכע ער האָט געהאַט אַ גאַנץ קנאַפן באַגריף, נאָר מיט איר אויסערלעכן גלאַנץ און פראַכט. אים האָט איכפאָנירט דאָס לוסטיקע טומלדיקע לעבן פון דעם קריסטלעכן אַרץ, מיט שווערד און מיט פערד, מיט טאַנץ און געזאַנג, מיט לאַכנדיקע יונגע פרויען און שוימענדיקע וויינען. און אים, דעם ריזיק-שטאַרקן, מיטן פייערדיקן טעמפעראַמענט און זידיקע געבליטן, עקלט פון דעם יידישן פאַרפרומטן, פאַרמרה-שחורהטן געטאָ, פון דעם יידישן געבוירענעם רוקן, מיט זיין נכנעקייט און שוואַכקייט. איר זאָגט אַלץ אין אייערע תפילות: כַּחֲסָם אֵב עַל בָּנִים כֵּן תִּרְחַם ד' עֲלֵינוּ! וווּ איז דער רחמים? זייט וויסן, — האָט פראַנק געדרשנט פאַר זיינע חסידים, — אז גאָט רוט בלויז אויף די, וואָס זיינען באַקריינט אָדער מיט ריטערטום, אָדער מיט רייכטום, אָדער מיט חכמה, — און וואָס געפינט זיך ביי אונז? ניטאָ קיין ריטערטום, ניטאָ קיין חכמה, ניטאָ קיין רייכטום. איר זעט דאָך איצט אַליין, ווי אונזערע רוקנס זיינען טיף ביז צו דער ערד געבוין. איך קוק ניט אין די הימלען אַריין און כ'האַף ניט, פון דאָרט זאָל קומען די ישועה. איך וויל נאָר זען, וואָס גאָט וועט דאָ אויף דער וועלט, אויף אונזער ערד דורכפירן..."

דער מענטש איז צום גליק געבאָרן — אָט דעם דעוויוז פון די אויפקלערער אױס דער צווייטער העלפט פונם 18טן י"ה, — אים האָט שוין דער דאָזיקער מיסטיקער-אױאַנטוריסט געשפירט מיט אַלע זיינע רמ"ח אברים. און אמת גליק איז נישט עולם-הבא, דאָרט אין די הויכע הױכלען פון גן עדן, נאָר טאַקע דאָ אויף דער ערד. ערדישע פאַרנעני-גונגען, פרויען-שיינקייט, לוקסוס און פראַכט, אַלץ, וואָס איז באַהויבט מיטן ברענענדיקן אָטעם פון די באַרוישנדיקע זאַפטן פון דער ערד — אַלץ, וואָס די רבנים מיט זייערע ספרים האָבן געשטעמפלט מיטן שאַנר-פלעק פון זינד — דאָס איז דאָס אמתע גליק, די גרעסטע מענטשלעכע פרייהייט. ניט אויסלייזן פון זינד, נאָר די זינד אַליין אויסלייזן, איר אמתן ווערט דערקענען. דאָס, וואָס ס'האַט טונקל און אומבאַווסט געצאַנקט אינם האַרצן פונם לייַדנדיקן קיבוץ: עס איז ניט מעגלעך אזוי ווייטער

1 אַזאַנק וער דאָזיקער פראַפּאָגאַנדע האָט די צאָל סון די טרענקיססן דערגרייכט ביז בערך 15 טויזנט.

צו לעבן, באַפרייט מוז מען ווערן פון דער אומדערטרעגלעכער לאַסט, — דאָס האָט אָפּן און קלאָר אַרויסגעזאָגט דער לעבנסדורשטיקער מיסטיקער אויס באַדאָליע, אַרויסגעזאָגט מיט פּאַטאָס, איינהילנדיק זיינע געדאַנקען און פּאַרערונגען אין פּאַעטיש-פּאַנטאַסטישע אַריענטאַלישע מעשהלעך און משלים. ניט מיט דינים און געבאָטן וויל איך איך לערנען, — דערקלערט ער זיינע חסידים — נאָר מיט מעשהלעך און משלים¹. און די מעשיות ווערן דערציילט אויפן אַריענטאַלישן אופן, מיט אַריענטאַלישער פּאַנטאַזיע און פּראַכט. עס איז דערפאַר קיין חידוש ניט, וואָס די דאָזיקע דרשות האָבן אויף מיסטיש-געשטימטע געפילס-מענטשן געמאַכט אַ געוואַלדיקן רושם. יהודה ייטלש דערציילט וועגן פיל פּאַמיליען-טראַג-געדיעס, ווי מענטשן פלעגן זייערע קינדער און אייגענע פּאַרלאָזן און באַהעפטן זיך צו פּראַנסקס, מחנה². און אַפילו נאָך זיין טויט פלעגן גאַנצע פּאַמיליעס מיט ווייבער און מיט קינדער עולה רגל זיין קיין אָפּענבאַך צו פּראַנסקס קינדער און מיט גרויס ערפורכט מתפלל זיין אין דעם חדר, וווּ דער פון זיי פּאַרגעטערטער משיח האָט פּאַרבראַכט די לעצטע מינוטן פון זיין לעבן³. אין פּראַנסקס אויערן האָט אַלץ

1 טראַנק ווערתי, 33.

2 ציט. ח"ו, 26.

3 די דאָזיקע נסיונות האָבן אָנגענומען אַזאָ ברייטן כּאַראַקטער, אַז דער רעמאָליקער באַקאַנטער פּרעגער בעל-דרשן ר' אליעזר פּלעקעלס האָט געפונען פאַר ניטיק אַרויסצוטערטן אויפן שאַרפּסן אופן קעגן דעם עולה רגל זיין קיין אָפּענבאַך און קעגן דער גאַנצער פּראַנקיסטער באַהענגונג אין ספּעציעלע דרשות, וואָס ער האָט שפּעטער פּאַרעזענטלעכט אין זיין „אהבת דוד“. וואָס איינגטלעך — פּרענט ער די צוהערער מיט איראָניע — האָט איר דאָרט צו טאָן אין אָס דעם קליינעם שטעטל (אַפּענבאַך) ביי מענטשן, וואָס זיינען ניט קיין יודן, ניט קיין קריסטן, ניט קיין קאָפּריים, ניט קיין סערקן און ניט קיין איטאַליענער? חילט איר דאָרט שטודירן צוטורחניסשאַפּטן, פּילאָזאָפּיע, עטיק — זיינען דען ניט פּאַראַן אינם לאַנד פון אונזער קיטער אָדער אין אַנדערע לענדער גענוג געניטע פּראַפּעטאָרן אין אַלע חיסונס-צווייגן? האָט איר חשק צו באַקענען זיך מיט דער קריסטלעכער לערע — פּעלן איך דען קריסטלעכע טעאָלאָגן אין יעדער שטאָט און אין יעדער מדינה? גלוסט איר צו חכמת הקבלה, — צי זיינען דען דאָ קאַרג פּאַרהאַן ערלעכע יראי שמים, וואָס פּאַרנעמען זיך מיט חז"רה און זיינען בקי אין דער דאָזיקער חכמה. טאָמער חילט איר לערנען גאָטס תּורה, גמראַ און פּוסקים — האָבן מיר דאָך, ברוך השם, ביי אַזוי גענוג פּאַרימטע תּומשי תּורה, גרויסע למדנים, וואָס לערנען תּירה גרייפּט... אמער, — פּרענט פּלעקעלס הייטער מיט איראָניע, — האָבנדיק אין זיינע דעם מילי-טערישן סדר מיט די קריגס-איבונגען, וואָס פּראַנק האָט איינגעפירט אין זיין רעזי-דענן, — חילט איר לערנען תּכסיסי מלחמה, וואָס איר דען חייניק קריגסירער און סטראַטעגן ביי די מלכים און שררות אין לאַנד? .. נאָך איינס חיל איך ביי איך פּרענט: פּאַרהאַטן לויפן אַהין לערנען ניט בלויז פּאַנצערבילן, נאָר אויך פּרויען און

געקלונגען דער פערן פון דעם מיכטישן דיכטער אלטאביץ: „קומי צאי מתוך ההפכוה, רב לך שבת בעמק הכבא — שטיי אויף! פארלאָן די רוינעס די וויסטע, גענוג שוין צו ויצן אין דעם טאָל פון יאָמער?״ 1. ער האָט אָבער ניט געוואָלט מאַכן דעם דיכטערס אויספיר; ניט קיין ציון רופט ער זיינע חסידים און אָנהענגער, ניט קיין ירושלים מיטן בית-המקדש, מיט די כהנים און די קרבנות, נאָר אין די פרייע פרייטע וועלט מיט אירע ערדישע פריידן און טומליקן געפילדער.

און י. קליינמאָן איז פולשטענדיק גערעכט, ווען ער ווייזט אָן, אַז אין דעם פרט דארף פראַנק באַטראַכט ווערן אַלס פאַרלויפער פון די „אויס-קלערער״ 2. „עס שטייט דאָך בפירוש — דרשנט פראַנק פאר זיין „מחנה״ — על הרבך תחיה, — פאַרוואָס זשע לעבט איר ניט אויף דעם שווערד? און איך זאָג אייך, אַז פּלומן מען וועט אייך ניט צווינגען, איר זאָלט אַייך מיט דעם שווערד אַרומגורטן, וועט איר ניט קאָנען אויס-געלייזט ווערן. תחית המתים וועט אויך פאַרקומען נאָר מיט דער הילף פון שווערד. אַפילו פרויען דארפן אַ שווערד מיט זיך טראָגן, און ווען יידן וועלן אָננעמען דעם דת אדום, וועלן אַפילו זעקסיאַריקע קינדער אויך זיך פאַרנעמען מיט טכסיסי מלחמה.״ און ער דערציילט דערביי אַ מעשה וועגן אַ קינד, אַ בן מלך, וואָס איז פאַרוואָגלט געוואָרן אין דער פרעמד, און מען האָט ניט געוואָלט, פונדוואָנען ער שטאַמט, מען האָט אים געגעבן אַלערליי שפּילגעצייג, ער האָט אָבער ניט געוואָלט זיך צו זיי צורירן, ווי נאָר ער האָט אָבער אַ שווערד דערוען, גלייך האָט ער עס מיט פרייד אָנגעגורט אַרום זיינע לענדן. האָט מען באַלד פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אַ פּרינץ מורע המלכים. „דאָס איז אויך צו אייך דער משל: זענט איר ווירקלעך פון אַרבע מלכות בית דוד, וואָלט איר ניט געהאַט צו טאָן מיט אייערע ספרים און קלערליי חוקים און דינים, נאָר איר וואָלט געפאַדערט געווער.״

און ער דערציילט דערביי אַ מעשהלע וועגן אַ פאַרבאָרגענעם, אינזל אויפן ים: „און ביי דעם דאָזיקן אינזל שטייט אַ גרויסע שיה אָנגעפילט מיט פלי זיין. אויף דעם אינזל וווינען יידן מקובלים, פרומע און גאָטס-פאַרכטיקע. און יעדן חודש פאָרן זיי צו אויף קליינע שפּילעך צו דער גרויסער שיה און פּרעגן זיך דאָרט אַלץ אָן, צי עס איז שוין געקומען די צייט אַרויס אויף אַלע פיר עקן פון דער וועלט מלחמה צו דערקלערן.

קינדער.. עס די נביחז נאָרפּנים, האָט דערציילן מיט שמחה, אַז זייער משיח, האָט איז געזאָבלט מיט חזיר-שמאָלך, העסט באלד הידער אויפּשאַיין... (אהבת דוד, 25—26).

1 זע אונזער הערק, ב. IV, ד' 210

2 ציט. ה. 223—224.

אויף דעם דאָזיקן אינזל געפינט זיך אַ גרויסער אימהדיקער באַרג, און קיין מענטש אין ניט אימשטאַנד אויף אים אַרויפצושטייגן. און אויף דעם באַרג געפינט זיך אַ רוט אַ גאַלדענע. וועט קומען אַ מענטש פון דער פּרעמד, וועט אָנקלאַפּן אין דער שיה, דעמאָלט וועט קומען די שעה, מען זאָל די מלחמה אָנפאַנגען¹.

„איך בין אויף דיר גור — זאָנט פּראָזאָ אָן זיין תלמיד דעם־ באַווסקין — דו זאָלסט זיך אויסלערנען שיסן, האַלטן אַ שפיז אין דער האַנט און קענען אויף אַ דועל אַרויסטרעטן“². וואָס ס'איז געווען — איז געווען, — דרשנט ער פאַר זיין „מחנה“, — איצט איז געקומען אַ גאַנץ אַנדערע צייט, מיר וועלן זיך מער שוין ניט באַשעפּטיקן מיט דעם, זאָס אַמאָל, מיר וועלן בלויז לערנען תּכּסיסי מלחמה³.

שנוי ערכין! אַלץ דאַרף אויפּסניי איבערגעשאַצט ווערן און דערצו מוז קודם־כלּ דאָס אַלטע אויסגעוואָרצלט און פאַרגעסן ווערן. די אַלטע רבנישע ספרים דאַרפן אויסגעראַמט ווערן, אויסגעמעקט פונם האַרצן דאַרפן ווערן אַלע זכּרונות וועגן דינים און געזעצן. צעטרעטן דאַרפּט איר — אזוי לערנט פּראָנק זיינע חסידים — אַלע געזעצן, וואָס האָבן בין איצט געגאַלטן. הערט, וואָס איך זאָג אייך: ווען ביי איינעם פון אייך וועט נאָך, חס וחלילה, פאַרבלייבן אין האַרצן דער מינדסטער אַקט פון די אַלטע למודים, וועט ער און אַלע, וואָס אַרום אים, אומקומען; וואָרעם דער מקום, זוהין מיר גייען, קאָן ניט סובל זיין קיין שום חוקים און דינים, ווייל זיי טראָגן דאָך אין זיך דעם טויט, און מיר גייען צום לעבן. קערט ניט אום — וואָרנט פּראָנק — אייערע פּנימער צום עבר, צום פאַרגאַנגענעם! אַלע אמונות, אַלע געזעצן, אַלע ספרים, וואָס זיינען בין איצט געווען, און אייך די אַלע, וואָס לערנען אין די דאָזיקע ספרים — דאָס איז אַלץ טויט און אַפּגעשטאַרבן. איך בין דערצו געקומען צו אייך קיין פּוילן מבטל צו זיין אַלע אמונות און אַלע מנהגים, וואָרעם איך וויל לעבן ברענגען דער וועלט. יעדער פון אייך דאַרף האָבן אַ האַרץ פון אַ לייב, ער זאָל פאַר קיינעם קיין פחד ניט האָבן און ניט וויסן, וואָס הייסט ציטערן. איך וועל פון יידן מאַכן טאַפּפּערע ריטער.⁴

און ער גופא ווערט אַ ריטער, קויפט אָפּ אַ שלאָס ביי אַ פּאַר־ אַרימטן איידלמאַן, טראָגט דעם באַראָן־טיטל, רינגלט זיך אַרום מיט קריגס־וואַך פון זיינע יונגע חסידים, וואָס טראָגן מונדירן פון הוואַרן און

1 טראַנק יעדו, 118.

2 דאָרטן 285.

3 דאָרטן.

אולאנער און מאכן טאג-טעגלעך מיליטער-איבונגען. ער חלומט וועגן אייגענע לעגיאָנען, וואָס זאָלן מיט דעם שווערד אין דער האַנט אויס-קעמפן אַן אייגענע טעריטאָריע. ער האַפּט, אַז דאָס קאָן לייכט דער-גרייכט ווערן, בשעת עס וועט אויסברעכן אַ וועלט-מלחמה. בשעת חיינט קריגן זיך, — דערציילט פראַנק זיינע חסידים, — מעג קומען אַ מענטש און זיי מיט אַ שטעקן שלאָנג, וועלן זיי דאָס אַפילו ניט באַמערקן און וועלן זיך ווייטער בייסן. ווען עס וועט פאַרקומען אַ שפּיכות-קאָמיקס אויף דער וועלט, וועט אין דער מהומה אונז געלינגען דאָס צו דערגרייכן, צו וואָס מיר שטרעבן. אין טריבן וואַסער איז גוט פיש צו כאַפּן; ווען די וועלט וועט פול זיין מיט בלוט-געשלעג, וועט אונז געלינגען צו פאַנגען דאָס, וואָס געהערט אונז.

„אומעטום, ווהין מיר גייען, דאַרפן מיר אָפּוואַרפן אונזערע אַלטע מנהגים, אונזער קליידונג און שפראַך און ריי דן דעם לשון, וואָס דאָס אַרומיקע פאַלק רערט.“ איך וויל אויסמעקן אייערע נעמען, און אויך אייערע קינדער וועלן אייערע נעמען ניט טראָגן. נייע נעמען וועט איר און אייערע קינדער באַקומען.“

עס וואָלט אָבער געווען אַ טעות צו מיינען, אַז פראַנק פּרעדיקט פּולשטענדיקע אַסימילאַציע, יידן זאָלן זיך אויסמישן צווישן די פעלקער, מיט וועלכע זיי וווינען. זיינע אינסטינקטן, זיין גיר צו די לעבנס-פריידן און זיין ביטול-געפיל צום פאַרמרהשחורטן טרוקן בעלי-בתישן שולחן-ערוך-רבנות האָבן אים געוויס געטריבן אַרויס פון די געצעלטן פון יעקב אין די געצעלטן פון אַשׁוּ. „איך זאָג אייך — דערקלערט פראַנק זיינע חסידים — מיין גאָט איז אויך אין אַשׁוּ, אין דער קראַפט און אַשרות פון אַשׁוּ. איך זאָג אייך — ביי יידן איז גאַרנישט פאַרהאַן, און ביי אַנדערע פעלקער — אַזוי פיל רייכטימער.“... ער וויל מאַכן אַ סוף מיט דער עטיק פון דעם יודני-סוף, אויסוואַרצען וויל ער די אַלטע יידישע ספרים, עס זאָל פון זיי קיין זכר ניט בלייבן, אויסמעקן פונם זכרון דעם אַלטן וועלטפאַנגעם פונם יודנטום. פראַנק, וואָס האָט אין זיין שטורמישן לעבן ניט ווייניקער עובר געווען אויף דעם זיבעטן לאַז פון די עשרת הדברות, ווי זיין מיט-צייטלער קאָזאָנאָווע, פרוווט שטעלן אויפן העכסטן פיערעסטאַל דעם פרויען-אידעאַל. איך זאָג אייך, אַז די יידן זיינען דערפאַר אין אַזאַ גרוי-סער צרה, ווייל זיי וואַרטן אויף ביאת הגואל, אָבער ניט אויף דער יונגפרוי. באַטראַכט די אַנדערע פעלקער, ווי זיי ויצן רוק אויף זייערע פלעצער, — דאָס איז דערפאַר, וואָס זיי פאַרלאָזן זיך אויף זייער יונגפרוי, וואָס איז דאָך די אַפּשפּיגלונג פון אונזער יונגפרוי... אַס צו איר נייט, פאַלט איר צו די פיס, קושט דעם שטויב ביי אירע

טריט, און ווען זי וועט אייך פרעגן: וואָס איז אייער ווילן? זאָגט איר: בין איצט האָבן מיר גאָט געדינט, איצט בעטן מיר ביי די ר אונז דעם וועג צו ווייזן... און ווער עס וועט זוכה זיין זי זען אין איר גאַנצער שיינקייט, דער וועט דערגרייכן חיי עולם - הבא, ווייל זי גופא איז דאָך חיי עולם הבא!

ער וויל אויסוואַרצלען די אַלטע יידישע ספרים, דעם אַלטן וועלט - באַנעם; דאָס איינציקע ביסל וויסן, וואָס ער גופא האָט זיך אָבער דערוואַרפן, איז דער אַלטער יידישער ספר, דער „זוהר“, און די מיסטישע תורה פון דעם ווונדער-ספר האָט אומבאַגרענעצט געוועלטיקט איבער זיין היציקער פאַנטאַזיע. נישט בלויז אויס שווינדל, בכדי דעם עולם צו נאַרן, דערקלערט ער זיך אַלס גלגול פון שבתי צבי; ער פילט זיך טאַקע אין גרויס קרבות מיטן מיסטיקער אויס סמירנא, ער וויל דערפילן יענעםם שליחות, נאָר מיט אַנדערע מיטלען און אויב אַנדערע דרכים. „שבתי צבי - דערקלערט פראַנק זיינע תלמידים - האָט דערפאַר ניט דער-גרייכט די העכסטע שטופע פון שלימות, ווייל ער האָט ניט פאַרזוכט פון דעם שענסטן תענוג אין דער וועלט - די מתיקות פון הערשאַפט און מאַכט“¹.

און פראַנק וויל טרינקען פון דעם דאָזיקן באַרוישנדיקן פעכער, ער פאָדערט פון זיינע תלמידים קנעכטישע אונטערטעניקייט, בלינדע פאַרגע-טערונג. ער שפילט דעם ריטער, דעם באַראָן, פאַרט אין די פראַכטפולע קאַרעטעס, פירט אַ פאַרשווענדעריש לעבן, טראַגט אָבער שטענדיק אַ רויטן מאַנטל, ווייל איבער אים געוועלטיקט די מיסטישע מאַכט פונם פסוק: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים - ווער קומט עס אָן פון אדום אין בלוט-רויטע קליידער?...

„איך בין געקומען - האָט פראַנק פאַר זיינע מקורבים געדרשנט - אַלץ צו צעשטערן, און אַלץ, וואָס וועט דערנאָך אויפגעבויט ווערן, וועט האָבן אַן אייביקן קיום.“ „און ווי איך בין געווען אַ זריז אין פאַרניכטן און צעטרעטן, אזוי וועל איך אויך זיין אַ זריז אין בויען און פלאַנצן.“ ער וויל זיין ניט בלויז אַ צעשטערער, נאָר אויך אַ בויער. „צי האָבן מיר דען אָנגענומען די דאָזיקע אמונה (די קאַטוילישע), פרי מיר זאָלן זיצן שטיל, ווי די מתים? מיר דאַרפן עפעס לאָזן הערן די אומות העולם; און איר וועט זען, ווי דערשטוינט זיי וועלן זיין, ווי זיי וועלן אַלע גאַפן. האָב איך אייך דען ניט געזאָגט, אַז איך בין ווי דער ברע-גענדיקער סנה, וואָס ווערט ניט פאַרברענט? "

1 פראַנק ווערן, 59.

מיר האבן שוין פריער אנגעוויזן, אז צווישן פראנקס תלמידים זיינען אויך געווען למדנים און רבנים. אָט צו זיי ווענדט ער זיך מיט אַ געוויסער איראָניע: „איך בין דאָך ביי אייך אין די אויגן געווען אַ קְדוּמָה, אַ פּראָסטאַט, וואָס קען ניט קיין תּוֹרָה, האָט ניט קיין יִרְעוּת אין כּתָב וּלְשׁוֹן... און ווייל איך בין ביי אייך אין די אויגן אַזאַ עַם הָאָרֶץ, האָט איר דאָך געמיינט, אַז דורך מיר וועט די גאַנצע תּוֹרָה אומפּאַלן. דאַרפֿט איר וויסן, אַז ווען איר זאָלט זיך נייטיקן אין חכמים, וואָלט מען אייך צוגעשיקט למדנים און יודעי ספּר... זאָג איך אייך אָבער, אַז כאַטש איר האָט פיל תּוֹרָה געלערנט, האָט איר מיט אייערע קרומע פירושים פאַרקריפּלט גאָטס לעבעדיק וואָרט. די תּוֹרָה איז טאַקע פּול מיט אמת, איר האָט אָבער אין איר קיין איינציק וואָרט ניט פאַרשטאַנען. און ער דערציילט זיי אַ מעשהלע וועגן אַ פּערל: איינער האָט זיך אַ ווּגנדערבאַרן פּערל דערוואָרפן. איז ער מיט דעם דאָזיקן פּערל אַרומגעפאַרן פּון שטאָט צו שטאָט און אַלץ געזוכט דעם קונציקן יובע-ליר, וואָס זאָל זיין אימשטאַנד דעם פּערל דורכצובויערן. קיין מייסטער האָט זיך אָבער דערצו ניט געוואָלט אונטערנעמען, ווייל ער האָט מורא געהאַט קאַליע צו מאַכן דעם ווּגנדערבאַרן פּערל, וואָס זיין ווערט איז גאָר ניט אָפּצושאַצן. אין איין שטאָט איז דער מאַן געקומען מיט דעם פּערל צו אַ מייסטער און יענעם ניט געטראַפן אין דער היים; עס איז בלוז געווען דעם מייסטערס געהילף, אַ פשוטער פּועל, האָט יענער אים געוויזן דעם פּערל, אים גאַרנישט דערציילט דערביי וועגן דעם גרויסן ווערט פּון דעם פּערל, — האָט דער פּועל גענומען און אָן שום פּחד דורכ-געבויערט דעם פּערל, יענער האָט אים זייער רייך באַצאָלט און איז אַוועק פּון אים מלא שמחה. אָט דאָס אייגענע איז אויך מיט מיר. פיל חכמים האָבן געוואָלט דורכבויערן, זיי האָבן אָבער ניט געקאַנט, ווייל זיי האָבן פּחד געהאַט, אָבער איך בין עס אויסדערוויילט געוואָרן דורכ-צופירן דעם גרויסן תּיקוֹן, פאַרקלענערן די קליפה, ווייל איך בין אַ קְדוּמָה, און איך וועל דורכבויערן און טאָן אַלץ ווי עס געהער צו זיין! 1 וואָרעם מיינע געדאַנקען זיינען ניט ווי אייערע, איך גיי אַ נייעם וועג, וואָס קיין אַנדערער מענטש האָט אים ביז מיר ניט באַטרעטן 2. „איר ווייסט דאָך, — זאָגט ער ווייטער, — אַז דער רופּא קומט היילן ניט געזונטע, נאָר קראַנקע. אויך איך בין געקומען קראַנקע היילן — דאָס זיינען די, וואָס זיינען מכּוּפּט

1 פּראַנק ועדה, 33, 265.

2 דאָרטן, 120.

3 דאָרטן, 264.

געוואָרן אין זייער אמונה און זיינען געבליבן כמעט ווי אָן אַ גאָט. בין איך צו אייך געקומען מיט דער גוטער בשורה, אז עס איז דאָ אַן אמתער גאָט אויף דער וועלט און איך וועל אים פאַר אייך אַנטפלעקן¹. און ער דערציילט זיי ווידער אַ משל: יעדער מענטש האָט ביי זיך צוויי שומרים, איינעם אַ נגלה, וואָס יעדער קאָן אים זען, און דעם צווייטן אַ פאַרבאָרגענעם; און זיי פאַגלייטן דעם מענטשן, ווהיין ער ווענדט זיך און קערט זיך. דער ערשטער אַנטפלעקט זיך פאַר דער גאַנצער וועלט, אַלע זעען זיין שיינקייט, טוען אים לויבן און באַווונדערן, אָבער ווי פיל שענער איז יענער, דער פאַרבאָרגענער. און איך פיר אייך, בכדי איר זאָלט זען דאָס פאַרהוילענע².

„די יידן — זאָגט פראַנק — זיינען שטאַרק דערנידעריקט און פאַראַכטעט ביי אַלע פעלקער. זיי פאַלן אַלץ נידעריקער און נידעריקער, און ווען זיי וועלן שוין דערגרייכן דעם לעצטן אָפּגורנט — דעמאָלט וועט זיך אָנפאַנגען די עליה, דאָס דערהויבן און אומאויפהערלעכע שטייגן אין דער הייך; און דאָס איז דער לייטער, וואָס יעקב אָבינו האָט אין חלום געזעען, איבער וועלכן מלאכים האָבן געשפּרייט אַרויף און אַראָפּ.“

„מיר דאַרפן זיך אַראָפּלאָזן ביז צום לעצטן אָפּגורנט“ — שטעלט אַרויס פראַנק אַלס דעוויוו, „מאשפות ירים אביון“ — פון די געמיסטן טוט ער דעם אַרעמאָן דערהייבן. מען דאַרף ניט מורא האָבן פאַר שמוץ און מיסט, ווען מען וויל דערהייבן און אויסגעלייזט ווערן. און פראַנק, וואָס וואַרפט אָפּ די אַלטע יידישע עטיק, דערקלערט, אז אַלע מיטלען זיינען דערלויבט, אַבי דעם געווינטשטן ציל צו דערגרייכן; און ער דערציילט דערביי, ווי זיין שטייגער איז, אַ מעשהלע: אַמאָל האָט אַ מלך באַלאַגערט אַ פעסטונג. די פעסטונג איז אָבער ניט געווען מעגלעך אַיינצונעמען. האָט דער מלך אַרויסגעלאָזט אַ באַפעל, אז וועמען עס וועט געלינגען אַריינצודרינגען אין דער פעסטונג, דעם גיט ער אַוועק זיין האַלבע מלוכה און אויך זיין טאַכטער פאַר אַ פרוי. האָט זיך געפונען איינער, וואָס האָט גוט אויסגעפאַרשט די אוימענגט פון דער שטאָט, און איז געקומען צום מלך און אים דערקלערט, אז באָם ער גיט אים צו הילף אַ געוויסע צאָל קריגער, וועט ער ביינאַכט אַייננעמען די פעסטונג. דער מלך האָט דערויף מספּים געווען. האָט יענער ביי דער פינסטער פון דער נאַכט זיך אַראָפּגעלאָזט מיט זיינע קריגער אין דעם אויסגום-קאַנאַל, דורך וועלכן עס פליסט אַרויס דער גאַנצער שמוץ און אַלע אָפּפאַל-בליסיקייטן פון

1 פראַנק יעדוה, 265.

2 דאָרטן.

דער שטאָט, און דורך אים, דורך אָט דעם עקלדיקן וועג פון שמוץ און געשטאַנק, איז ער אין דער פעסטונג אַריינגעדורנגען, די שטאָט דערפֿאַ- בערט און די בת-מלכה פאַר אַ ווייב פאַקומען. אָט דער מוסר-השכל, וואָס שטעקט אין דעם דאָזיקן מעשהלע, דאָמינירט אין פראַנקס וועלט- באַנעם און אין זיין אַניטאַציע-פראַגראַם. מיר געפינען אים גאַנץ בולט אויסגעדריקט אויך אין דעם אויפרוף, וואָס זיינע נאָכפאַלגער האָבן אַרויסגעלאָזט אין 1800, אייניקע יאָר נאָך פראַנקס טויט 1. דאָרט ווערט, געשטיצט אויף אַ מימרא אין זוהר, אָנגעוויזן, אַז דווקא פונם שענדלעכסטן אָרט וועט קומען די דערלייונג (כי דווקא בדוכתא בישא מכולא תמן תשכח פורקנא), און אויס דעם טונקלסטן פונקט וועט דאָס ליכט דערשיינען. ווען איך האָב מיך געשמדט — דערמאָנט פראַנק זיינע מקורבים — האָב איך אַיך געזאָגט: „עד כאן, פון איצט אָן — מַשָּׂא דומה, ליינט אַרויף אַ שלאָס אויף אַיעדע לעפּצן...“

עשו, אָדום, די קאַטוילישע קירך — דאָס זיינען בלוז, לויט פראַנקס דערקלערונג, „ערי מקלט“, די „אַשפּותח“ און „דוכתא בישא“, פון וועלכע יעקבס קינדער וועלן דערהייבן ווערן, און אַלע וועלן זיין נכנע פאַר זיי“. ווען יעקב זאָל געווען בשעתו בייקומען אַשון, וואָלט איצט געקומען די צייט פון אַשום מלוכה. אָט דערפאַר טאַקע האָט דעמאָלט יעקב געזאָגט: יעבור נא אַדוני לפני עבדו — גיי דו מיין האַר פאַרויס פאַר דיין קנעכט... און איצט וועט טאַקע קומען די צייט פון יעקבס הערשאַפט, און זי וועט געדויערן אייביק“. אַבראַם האָט געגראָבן און געזוכט דעם קוואַל, יצחק האָט געגראָבן און געזוכט דעם קוואַל; אַלע האָבן געגראָבן און געשטרעבט צו אַ באַשטימטן ציל. איך האָב אויך געגראָבן, ווייל איך האָב געוואָלט, איר זאָלט זיין האַרן איבער דער גאַנצער וועלט... „איך וויל אַ קרוין געבן יעדן פון אַיך באַזונדער“. אָט דאָס איז דער מיין פון די ווערטער, מיט וועלכע פראַנק האָט געשלאָסן זיין אויבן ציטירטן אויפרוף אין 1767, אַז דער שוואַכער וועט דעם שטאַרקן בייקומען...

יהודה הלוי, יוסף אבן יהוא, דער פאַרפאַסער פון „תורה אור“, דער מהר"ל אויס פראַג און אַנדערע האָבן זיך געפלייסט, יעדער אויף זיין שטייגער, צו געבן אַ היסטאָריש-פּסיכאָלאָגישע דערקלערונג, פאַר וואָס זיינען עס די יידן דאָס אויסדערוויילטע פּאָלק, דער „בני בכורי ישראל“. זיין אויסדערוויילטקייט האָבן זיי געזען אין זיין גרויסער עטישער

1 פאַרעפנטלעכט דורך היינטיגער אין דער ציטירער אַרבעט.

2 זע אונזער הערק, ב' IV, 82.

קראפט, וואָס זי באַפולמעכטיקט אים צו ווערן דער „אור עמים“ — דאָס ליכט און דער וועגווייזער פאַר אַלע אַנדערע פעלקער. יעקב פראַנק, וועלכער האָט זיך באַוווּזן אין דער מיט פונם 18טן י"ה, אין דעם טיפּסטן בין השמשות פון דער יידישער געשיכטע, אין דער אַטמאָספער פון טרויעריקן צעפאַל און פולשטענדיקער דעמאָראַליזאַציע, וואָס האָט געהערשט איבער דעם גוססדיקן פּוילן-לאַנד, — האָט זיך פאַרמאָסטן, בלייבנדיק געטריי דעם „אתה בחרתניום“, אַפצוואַרפן אַלע עמישע ווערטן, אַלע מסורות פון די פאַרגאַנגענע דורות, אַרויסצושטעלן אַלס שענסטן אירעאַל—דאָס שווערד, פראַקלאַמירן אַלס העכסטן דעווּז: ס'איז אַלץ דערלויבט, אַלע מיטלען, די שמוציקסטע און שענדלעכסטע ניט אויסגעשלאָסן. זיינען באַרעכטיקט, באַם זיי פירן צום געווינטשטן ציל!

עס איז קלאַר, אַז דער פראַנקיום איז פון דער התחלה אָן געווען פאַרמשפּט צום אונטערנאַנג. פראַנק האָט אַפילו פאַרזיכערט זיינע תלמידים, אַז „וויפיל האָר ער האָט אויפן קאָפּ, אַזוי פיל יידן וועלן איבערגיין צו אים“¹. ער האָט אָבער אַ טעות געהאַט. אָפּנעריסן פון די אייגענע לעבעדיקע וואַרצלען, פול מיט די טיפּסטע סתירות און קאָנטראַסטן, האָט דער פראַנקיום צענדליקער יאָרן געבלאָנזשעט איבער די פאַרבאָרגענע ווינקעלעך פון דעם יידישן געטאָ, געבלאָנזשעט ווי אַ פאַנטאַם, ווי אַ געשפענסט, ביז ער איז ענדלעך שפּורלאָז פאַרשוואַנדן... צו דער זעלבער צייט, אין דער זעלבער סביבה און טאַקע די זעלבע צושטאַנדן, וואָס האָבן אַרויסגערופן דעם פראַנקיום, האָבן אויך געבאָרן נאָך אַ צווייטע באַוועגונג, אַ קרובישע, און דאָך אַזאַ גרונדי פאַרשיידענע. און ווי גרונד-פאַרשיידן איז אויך געווען איר מול און איר ראַלע אין דער יידישער קולטור-געשיכטע... איר באַגרינדער און באַשעפּער איז טאַקע געבאָרן געוואָרן אין דער זעלבער געגנט, וווּ יעקב פראַנק האָט צום ערשטן די וועלט דערזעען. ישראל בעל שם טוב האָט ער געהייסן...

צווייטער קאפיטל

ר' ישראל בעל שם טוב. — זיינע קינדער-יאָרן. — זיין התבודדות. — דער יתום הערש אַ באַהעלמער ביי אַ ורדקי-מלמד. — זיין ליבע צו ניגונים און געזאָנג. — דער באַהעלמער הערש אונטער-שמש אין קלויז. — זיין השק צו קבלה. — דער אינטער-שמש באַקאנט זיך מיט די כתבים פונם מקובל ר' אדם. — זיין פריינדשאַפט מיט ר' אדם זון. — דעם יונגן מקובל מאַכט מען חתונה, און ער הערשט באַלד אַן אַלפֿן. — ישראל בן אליעזרס האַנדער-יאָרן. — זיין חתונה מיט דעם בראָדער רבס, ר' גרשון קוטעזערס שוועסטער. — דער רב און דער עם-הארץ. — ישראל בן אליעזרס התבודדות אין די קארפּאָטן-בערג. — דער איבערברוך אין דעם העלטי-באַנעם פונם יונגן מקובל. — ישראל בן אליעזרס פרנסות. — דער שענקער און דאַרפֿס-מלמד הערש אַ בעלי-סם. — דעם בעש"ס התגלות. — דעם בעש"ס העלטי-באַנעם. — לית אתר פּנוי מניח. — דעם בעש"ס אָפּטימיום. — די השפּעה פֿון דעם רמב"ן און דעם אר"י. — דער בעש"ס קעגן אַסקעזע; דער באַדייט פון תפילה; מען קען תפילה טאָן אויך, על ידי דיבור זולי. — העגן זיסע און ביטערע געטראַנקען. — גאָט דינען קען מען נאָר מיט פרייד. — דער בעש"ס און די לומדים. — דער מענטש און דער זדיק אין דעם בעש"ס סיסטעם. — בעש"ס בריח העגן, עליה נשמות. — דער בעש"ס און זיין חבורה.

דורך אַ נעפֿל קוקט צו אונז אַרויס די היסטאָרישע געשטאַלט פֿון דעם באַשעפֿער פון דער חסידות, דורך אַ נעפֿל פֿון ווונדער-מעשיות, וואָס די פּאָלקס-לעגענדע האָט מיט זיי באַקרוינט דעם קאַפּ פון איר באַליבטן העלד. אַ געדיכטער שלייער, אויסגעוועבט אין דער פּאַנטאַזיע פון די מענטשן פון זייער דור און פון די שפּעטערדיקע דורות, פאַר-שטעלט פאַר אונזערע אויגן די אמתע געשטאַלט פון בעש"ט, אַזוי, אַז צייטנווייז רוכט זיך אונז, אַז ער האָט גאָר קיינמאַל ניט עקזיסטירט ווי אַ לעבעדיקער מענטש, אַז דאָס איז נאָר אַן אויסגעטראַכטער נאָמען, וואָס מען האָט אים צוגעפונדן צו דער רעליגיעזער באַוועגונג, וואָס האָט אויפגעטרייבט די יידישע וועלט. מיט די דאָזיקע שורות פאַנגט אַן דער היסטאָריקער דובנאַווי זיין געשיכטע פון חסידיוּם. אויף דער שוועל פון אַ נייער תקופה, אין דער צווייטער העלפֿט פונם 18טן י"ה, אין דעם ידור החכמה והתבונה, ווען דער געזונטער מענטשן-פאַרשטאַנד אין

דערקלערט געוואָרן אַלס דער איינציקער באַגלויבטער אויטאָריטעט אויף די פּאַרפּלאַנטערטע מענטשלעכע וועגן, — איז געשעען דאָס גרויסע וואַנדער: אַ מענטשן-לעבן, אַ לעבן פון אַ פּשוטן יידן ווערט פּאַרוואַנדלט אין אַ פּאַנטאַסטישע לעגענדע, אין אַן אַגדה פון גרמאנישע צייטן 1. אזוי געוואַלדיק גרויס איז געווען דער רושם, וואָס ס'האָט געמאַכט אויף זיין סביבה אַט דער וואַנדערנדיקער דאָרפּס-מלמד און אָפּשפרעכער. און דורך דעם דאָזיקן פּאַנטאַסטישן, אָפּט נאַנוו אָבערגלויבערישן געשפּינסט שימערירט אַ רעאַלע, בולטע געשטאַלט, אויסטערליש שיין אין איר האַרמאָנישער גאַנצקייט און גאונישער פּשטות...

ישראל בעש"ט איז געבאָרן בערך אין 1699 אין דעם קליינעם פּאָדאָליער שטעטל אָקופּ, ביי דער טערקישער גרעניץ. דער ברויט-געבער פון דער פּאַמיליע איז, ווי עס שיינט, געווען ניט דער פּאָטער אליעזר, נאָר זיין מוטער שרה, וואָס איז געווען אַ הייבאַם (פּאַבע). מען פלעגט דערפאַר דאָס יינגל רופן: ישראל דער באַבעס 8. דער יונגער ישראל האָט זייער פרי זיין פּאָטער פּאַרלאָרן. פאַרן טויט האָט דער שטאַרבנדיקער פּאָטער אָנגעזאָגט דעם קליינעם בן-יחיד: „מיין ליב קינד, זאָלסט געדענקען פּלוצלונג דו לעבסט, אז נאָט איז שטענדיק מיט דיר, און דערפאַר זאָלסטו פאַר קיין זאַך זיך ניט שרעקן“. באַלד איז אויך די מוטער געשטאַרבן, און דער קליינער יתום איז איבערגעגאַנגען צו פּרעמדע מענטשן. קהל האָט געזאָרגט, דער יתום זאָל לערנען אין אַ חדר. דער פּאַרחושכטער אַלטפּרענקישער חדר וואַרפּט אָבער אָן אַן אימה אויף דעם פּאַרלומטן און פּאַנטאַזיערייכן יינגל. „זיין דרך—דער-ציילט דער „שבחי הבעש"ט — איז געווען צו לערנען כמה ימים און דערנאָך אַנטלויפן פּונם חדר". מיר ווייסן שוין, אז קיין התמדה צום לערנען האָט אויך יעקב פּראַנק ניט געהאַט. נאָר יענער פלעגט, אַנט-לויפנדיק פּונם חדר, פּאַרזאַמלען אַרום זיך אַ גאַנצע באַנדע אויסגעלאַ-סענע יונגען, שפּילן מיט זיי אין „גולנים", און מיט זייערע ווילדע אָנפּאַלן טעראָריזירן די באַפעלקערונג 8; בעת אָבער מען האָט געזוכט

1 די מיט לעגענדן און פּאַנטאַסטישע ווערטן אזוי ריך באַפּאָסע לעבנס-געשיכטע פון דעם בעש"ט (שבחי הבעש"ט) האָט פּאַרעפּנטלעכט אין 1815 אין קאַפּוסט דוב בער ב"ר שמואל שיחט, וואָס זיין שווער אלכסנדר שוחט איז געווען סופּר ביינס בעש"ט. אין דעם זעלבן יאָר איז דער „שבחי הבעש"ט" דערשינען מיט גרויסע טעקסט-ענדערונגען אין אַ צווייטער אויסגאַבע אין בערויסשעף. און אויך אין באַאַרבעטונג אויף יידיש.

2 זע שבחי הבעש"ט, 25: ויקרא שמו ישראל בן המילת.

3 פּראַנק ועדח, 51.

דעם אנטלאָפּענעם יתום ישראל בן אליעזר, פלעגט מען אים געפינען זיצנדיק איינער אליין אין וואַלד. האָט מען אים צוריק געבראַכט צום מלמד; אין אַ שטיקל צייט אַרום פלעגט ער אָבער ווידער אַנטלויפן אין וואַלד אַרײַן זיך מתבודד זײַן. דער אין סוד איינגעהילטער וואַלד אײַ, ווי עס שײַנט, געווען מער צום האַרצן דעם פאַרחלומטן יינגל, ווי דער ענגער פאַרחושכטער חדר און די בית-המדרש-לימודים מיט זײער איבערגעשפיצטן פּלפּול. האָבן די קהלשע מדרײַכים זיך קאַאַש געווען פון דעם יתום. עס איז געווען קלאָר, אַז קײן לַמּוֹדן וועט ער שוין נײַט זײַן, — האָבן זײ אים אויף ווײַטער געלאָזן צורױ.

דער יונגער ישראל האָט געמוזט אָנהײבן טראַכטן ווע פרנסה, און ער ווערט פאַלד באַהעלפּער בײַ אַ דררקי-מלמד. מיט גרויס חשק פלעגט ער טאָן די אויף אים אַרױפגעלייגטע אַרבעט: אָפּפירן אָדער אַריבער-טראַגן אויפן רוקן די קלײנע קינדער אין חדר און אין בית המדרש אַרײַן. אַז ער פלעגט פירן די קינדער — דערצײלט דער „שבחי הבעש"ט" — פלעגט ער מיט זײ זינגען מיט אַ זיס קול". אויף דעם פעש"טס גרויסע ליבע צו געזאַנג און מוזיק ווײַן באַזונדערס אָפט אָן זײנע בײַאַגראַפן. אַפילו צו די לירער, וואָס די גױים פלעגן זינגען אין די שענקן, פלעגט ער זיך צוהערן מיט גרויס ליבע. זײנע מקורבים פלעגן דערצײלן, אַז לױט דעם ניגון פון יעדן מוזיק-אינסטרומענט פלעגט ער גלײַך דערקענען דעם גאַנצן לעבנסגאַנג פון דעם שפּילער גופא 1. פאַלד ווערט דער יונגער באַהעלפּער מגולגל אין אַן אונטער-שמש אין קלױז. אויך דאָרט באַזױזט ישראל בן אליעזר זײַן ליבע צו התבודדות: בײַטאַג, ווען אין קלױז זײנען געזעסן לומדים און געלערנט, פלעגט דער אונטער-שמש שלאָפן, און טײף אין דער נאַכט, ווען אַלע פלעגן שוין שלאָפן, איז ער געווען וואַך, און שטילערהײַט, קײנער זאָל נײַט וויסן, פלעגט ער דורכפירן זײַן „עבודה תמה": מתפלל זײַן אָדער אַרײַנקוקן אין זײנע געליבטע ספרים. און די פאַליבטסטע ספרים זײנע זײנען געווען דער „עין יעקב" און דער „זוהר". פיל האָט ער זיך אויך אָפּגעגעבן מיט אַרײַם קבלה. חיים וויטאַלס ווערק, וואָס באַקענען מיט דעם אַרײַם תורה, זײנען נאָך אָבער דעמאָלט נײַט געווען געדרוקט. זײ פלעגן פלױז צירקולירן אין פאַרשיידענע אָפּשריפטן. דער „שבחי הבעש"ט" דערצײלט די פאַנטאַסטישע לעגענדעס וועגן דעם, ווי אַזױ דער יונגער ישראל בן אליעזר איז אַרײַנגערונגען אין די טיפע סודות פון דעם אַרײַם קבלה מעשית". עס איז אָבער נײַט שווער אַרױסצושײלן פון דעם

דאזיקן לעגענדן-קנויל דעם רעאלן קערן. אין דעם שטעטל, ווו דער יונגער ישראל איז אויסגעוואקסן, איז אַרָפּגעקומען פאַר אַן איירעם דער זון פון אַ געוויסן מקובל ר' אדם. דער דאזיקער יונגעראַמאן האָט מיט זיך מיטגעבראַכט גאַנצע פעק כתבים, וואָס ער האָט באַקומען בירושה פון זיין פאָטער. מיט אים האָט עס זיך באַפריינדעט דער יונגער אונטער-שמש, און זיי פלעגן ביידע זיך מתבודד זיין אין אַ באַזונדער שטיבל אויסער דער שטאָט, און דאָרט זיך פאַרטיפן אין די סודות פון קבלה עיונית און קבלה מעשית. זיי פלעגן אויך פאַסטן און אָפּט זיך טובל זיין, כדי ראוי צו זיין צו פאַרנעמען זיך מיט דער פראַקטיק פון די מקובלים און בעלי מופת.

ווען דער יונגער מקובל איז געוואָרן אַלט 15 יאָר, האָבן די שטאָט-לייט געהאַלטן פאַר זייער חוב חתונה צו מאַכן דעם יתום, וואָס איז אזוי פלייסיק עוסק אין תורה און תפילה. ישראלס ווייב איז אָבער באַלד געשטאָרבן; אייניכן האָט ער אויך פאַרלאָרן זיין חבר, וואָס איז געווען שטאַרק אָפּגעצערט פון די אָפטע תעניתים. דעמאָלט האָט דער יונגער אַלמן פאַרלאָזן זיין געבורטס-אַרט און זיך געלאָזט קיין מזרח-גאַליציע. אַ שטיק צייט איז ער געווען אַ דאָר-מלמד, און דאָ האָט ער געהאַט די געלעגנהייט זיך צו באַקענען מיט דעם טרויעריקן מצב פון די ישובניקעס, וואָס עס שילדערט אין אזוינע שוואַרצע פאַרפן שלמה מיימון אין זיין „לעבענסגעשיכטע“. דערנאָך האָט ער זיך באַזעצט אַלס מלמד אין אַ קהילה ניט ווייט פון בראָד. דער יונגער מלמד האָט שטאַרק אויס-גענומען ביים עולם מיט זיין תמימות, מיט זיין האַרציקייט און יושר-געפיל; און אַז עס פלעגט זיך מאַכן אַ סכסוך צווישן מענטשן פון דער קהילה, פלעגט ער גאַנץ אָפּט זיין דער „שליש“. ביי אַזא בוררות צווישן צוויי צדדים איז ישראל בן אליעזר איינמאָל אויסגעקומען זיך צו באַגע-גענען מיט אַפּרים קוטאווער, דעם פאָטער פון דעם דעמאָלט באַוואוסטן בראָדער רב ר' גרשון. דעם אַלמן אַפּרים איז דער יונגער מלמד שטאַרק געפעלן, און דערוויסנדיק זיך, אַז יענער איז אַן אַלמן, האָט ער אים פאַר-געלייגט פאַר אַ פרוי זיין טאָכטער חנה, וואָס איז געווען אַ גרושה. דער שידוך איז געשלאָסן געוואָרן, און מען האָט גלייך געשריבן תנאים. דער אַלטער אַפּרים קוטאווער איז אָבער באַלד געשטאָרבן, און זיין זון. דער רב און גדול בישראל, האָט צו זיין גרויס באַוונדערונג געפונען צווישן דעם פאָטערס כתבים געשריבענע „תנאים“, פון וועלכע ער האָט זיך צום ערשטן דערוואוסט, אַז זיין שוועסטער איז פאַרקנסט פאַר עפעס אַ יידן מיטן נאָמען ישראל בן אליעזר. באַלד האָט זיך באַוויזן דער חתן גופא. די לעגענדע דערציילט, אַז ער האָט זיך באַוויזן אין פשוטע

בנדים, באַחד הריקים, אין אַ קורצן פעלצל מיט אַ ברייטן גארטל, איז אַרײַן אין חדר צום בראַדער רב און גערעדט האַרבע דבורים, ווי אַן אמתער גראַבער יונג. ער האָט געוויזן אים דעם כתב פון „תנאים“ און געפאָ- דערט: הבח את אשתי — גיב מיר מיין ווייב. עס איז אויסער ספּאָ אַז אין דער דאָזיקער לעגענדע געפינט זיך אַ קערנדל אמת, ווייל אויך אין דעם ווייטערדיקן פאַרהאַלטן פונם בעשײט, ביז זיין „התגלות“, צו זיין שוואַגער דעם רב פילט זיך אַ באַשטימטע באַהאַלטענע איראָניע צו דעם גאווהדיקן למדן און עוקר הרים מיט זיין ביטול־געפיל צום עס־הארץ און פשוטן „עסק“. אַ פאַרציטערטער איז געוואָרן דער בראַדער רב, ר' גרשון קוטאווער; ער איז גלייך אַוועק צו דער שוועסטער איר דערציילן די גאַנצע מעשה און זי געפרעגט, צי קאָן זי מסכים זיין חתונה צו האָבן מיט אַזאַ עס־הארץ. יענע האָט אָבער געענטפערט, אַז זי איז מחוייב צו דערפילן דעם רצון פון זייער פאַרשטאַנדענעם פאָטער. דעם גרויסן רב איז אָבער ניט אָנגעשטאַנען צו האָבן נעבן זיך אַזאַ מגושם־גראַבן שוואַגער, האָט ער דער שוועסטער גלייך נאָך דער חתונה פאַרגעלייגט, זי זאָל זיך אַרויסקלייבן מיט איר מאַן פון בראַד, און איר דערביי אַלס פאַרגיטיקונג געשענקט אַ פערד און וואָגן. דאָס פאַר פאַלק האָט זיך באַזעצט נעבן אַ דאָרף צווישן קוטעוו און קאַסעוו, טיה אין די קאַרפּאַטן־בערג. ווי דער יונגער ארײַ בשעתו אויף די ברעגן פונם נילוס, אַזוי האָט אויך דער בעשײט פאַרבראַכט אַ לאַנגע צייט אין התבודדות צווישן די הויכע מיט געדיכטע וועלדער באַוואַקסענע קאַרפּאַטן־בערג. צוויי מאָל אין וואָך פלעגט קומען צו אים זיין ווייב מיט איר פערד און וואָגן; ער פלעגט אָנגראַבן ליים אין די בערג, אָנפילן אַ גאַנצן וואָגן און די פרוי פלעגט דעם ליים אָפּפירן אין דער נאַענטער שטאָט צו פאַרקויפן. דערמיט האָט זיך דאָס פאַר פאַלק מפרנס געווען בדוחק.

די ערשטע צייט פון זיין התבודדות האָט דער בעשײט, ווי די לעגענדע דערציילט, זיך נוהג געווען, ווי די בעלי־קבלה און פרושים פון דער שטרענג אַסקעטישער שיטה, שלכה מיימון שילדערט אונז אין בולטע שטריכן אין זיין „לעבענסגעשיכטע“ אַועלכע אַסקעטן־מקובלים. ער דערציילט אונז וועגן איינעם, ר' שמעון לוביטשער, ווי אַזוי יענער האָט זיין גאַנץ לעבן אָפּגעגעבן זיך נאָר מיט לייטערן זיין נשמה דורך שטרענגסטער תשובה. נאָך „תשובת הקנה“ איז ער איבערגעגאַנגען צו „תשובת המשקל“, דאָס הייסט: אַפּוועגן איטלעכע זינד און פייניקן דעם גוף אין ערך צו דער באַטרעפנדיקער וואָג. האָט ער אָבער אויסגעערעכנט און געפונען, אַז די צאָל פון זיינע זינד איז צו גרויס, ער זאָל קאָנען ברענגען

זיי אַ תיקון דורך דער „תשובת המשקל“. האָט ער דערפאַר באַשלאָסן צו געפינען אַ כפרה אויף זיינע חטאים אויף אַ פשוטן אופן: זיך לאָזן אויסהונגערן ביי יציאת נשמה, און אזוי האָט ער טאַקע געמאַכן; אין אַ שטיק צייט אַרום האָט מען אים געפונען אַ טויטן אונטער אַ דאַרף ליגן מיט דעם ספר הווהר אין האַנט 1. דער בעשײַט פלעגט אויך די ערשטע צייט פון זיין התבודדות פאַסטן הפסקות און עסן פלוז אַ שטיקל פרויט צווישן איין תענית און דעם אַנדערן. אין משך פון דער צייט, וואָס דער יונגער מקובל האָט אין התבודדות פאַרבראַכט צווישן די הויכע קאַרפאַטן-בערג מיט זייער מאַיעסטעטישער פראַכט, איז אָבער, ווי עס שיינט, פאַרגעקומען אַ געוויסע ענדערונג אין זיין גאַנצן וועלט-באַנעם. די ווערטער פון דעם שטאַרבנדיקן פאַטער: „וואָלסט געדענקען פלע-זמן דו לעבסט, אַז גאָט איז מיט דיר און וואָלסט דערפאַר פאַר קיין זאך זיך ניט שרעקן, וואָס האָבן געמאַכט אזא געוואַלדיקן רושם אויף דאָס צאַרט פילנדיקע קינד, — האָבן דאָ, אויף דעם שוים פון דער געטלעך-שיינער נאַטור, באַקומען פאַרן יונגן מקובל אַ נייעם באַדייט פון אַ פיל ברייטערן און טיפערן פאַרנעם. אַרומגערינגלט פון די מעכטיקע בערג מיט זייערע שאַרפע, מיט אייביקן שניי באַדעקטע און אין די פלענדנדיקע זונען-שטראַלן מיט טויזנטער פאַרבן שימערירנדיקע שפיצן, הערנדיק דאָס גערויש פון די געדיכטע וועלדער און דאָס געפליסטער פון די בערג-שטראָמען און פון די אין געדיכטע גראָזן און גרינע געוויקסן צניעותדיק באַהאַלטענע קוואַלן — האָט דער פרוש פון פאַדאָליע דערזען די אַנטפּלעקונג פון דעם טיפן סוד, וואָס איז באַהאַלטן אין די ווערטער: „מלא כל הארץ כבודי“ און „לית אתר פנוי מניח“. עס שטעקט אַ געוויסער סימבאָלישער אמת אין דער לעגענדע, אַז דאָרט אין די קאַרפאַטן האָט דער בעשײַט געלערנט צו פאַרשטיין דעם לשון פון די עופות און פון די געוויקסן („שיחות עופות ושיחות דקלים“) 2. ניט דורך ספּעקולאַ-טיווער חקירה, נאָר מיט זיין גאַנצן מיהות, מיטן צאַפּל פון זיין היים פילנדיקן האַרצן האָט ער באַגריפן, אַז אַלץ אין דער וועלט איז אַ פאַר-קערפערטע אַנטפּלעקונג פון גאָט; אַלץ טראַגט אויף זיך דעם חותם און דעם אָפּגלאַנץ פון גאָט, וואָס איז לויטער מילדקייט און לייטזעליקייט. ער האָט דערפילט, אַז גאָט דינען קאָן מען ניט פלוז מיט תורה לערנען און מיט סיגופים און „תשובת המשקל“, און אַז זיי זיינען ניט די איינ-ציקע וועגן, וואָס פירן צו גאָט און צו גאָט-דערקענונג...

1 לעבנסגעשיכטע, 132.

2 זע די פאַררעדע צו דער בערדיטשעווער אייטגאַבע פון „כניד דבריו

ליעקב“; סוד הוורות החוש, 3.

אזוי האָט דער בעשׂט פֿאַרבראַכט אייניקע יאָר אָפּגעזונדערט פֿון מענטשן. זוי עס שיינט, איז זיין פֿרוי און אפּשר אויך אים גופא דער- עסן געוואָרן צו לעבן אין אזא גרויס דחקות. האָבן זיי זיך צוריק אומגעקערט קיין בראָד. דער שוואַגער, ר' גרשון קוטעווער, בכדי צו האַלטן זואַס ווייטער פֿון זיך דעם „בעל-מוס׳, האָט פֿאַר אים אָפּגע- דונגען אַ שענק אין אַ דאָרה, ניט ווייט פֿון קוטאוו. ווי דער סדר איז געווען אין יענע צייטן, האָט דער שענק אויך געדינט אַלס אַכסניה פֿאַר דורכפֿאַרער. די אשת חיל איז געווען דעם בעשׂטס ווייב חנה. זי האָט זיך פֿאַרנומען מיט דער פֿרנסה און דער בעשׂט פֿלעגט איר בלוין צייטנווייז אונטערהעלפֿן. אין דער פֿרייער צייט פֿלעגט דער בעשׂט זיצן אין אַ קליינעם אָפּגעזונדערטן ביידל אויפֿן ברעג פֿונם טייך פֿרוט און דאָרטן געלערנט סתרי תורה. דער דאָזיקער עפיואַד אין דעם בעשׂטס לעבן ווערט אין דעם „שבחי הבעשׂט׳ איבערגעגעבן אין צוויי נוסחאות: איינער אין דעם נאָמען פֿון דעם בעשׂטס סופֿר אַלכסנדר שוחט, און דער צווייטער אינם נאָמען פֿון דעם אדמו״ר שניאור זלמן. לויט דעם ערשטן וואַריאַנט האָט דער בעשׂט אויך וווינענדיק אינם דאָרה אונטער קוטאָוו פֿאַרבראַכט זיינע טעג אין תעניתים, און פֿלעגט עסן בלוין איין מאָל אין דער וואַך. דעם אַדמו״רס, מער באַגלויבטער נוסח דערמאָנט אָבער גאָרניט וועגן דעם בעשׂטס תעניתים, און עס ווערט דאָרט בלוין אָנגע- וויזן, אז דער בעשׂט האָט פֿונם שענק געהאַט פֿרנסה בריווח, „וד׳ שלח ברכה והצלחה במעשי ידיו והיו מכניסים אורחים להאכילם ולהשקותם בכבוד גדול״. אין אַ צייט אַרום האָט מען אָבער ביים בעשׂט דעם שענק אויסגעדונגען און ער האָט זיך געמוזט ווידער נעמען צו זיין אַמאָ- ליקער פֿרנסה — צו מלמדות. ער איז אַ צייט אַרומגעפֿאַרן איבער דערפֿער און געלערנט תורה מיט די קינדער פֿון די ישובניקעס. ער האָט אויך געעפֿנט אַ חדר אין דער שטאָט טלוסט. ער האָט אָבער, ווי עס שיינט, געהאַט פֿון מלמדות קנאַפֿ פֿרנסה, און דער „שבחי הבעשׂט׳ דערציילט, אז ער פֿלעגט אין יענער צייט גיין „אָנגעטאָן אין אַ טויליק פֿון קומאָיי (אזא גראָבער שטאָף) און די פּיס-פּינגער פֿלעגן אַרויסשטעקן דורך די לעכער פֿון די שיך, וואָרעם ער איז געווען אַ גרויסער עני׳. ביסלעכווייז איז אָבער ביים בעשׂט צו מלמדות צוגעקומען נאָך אַ פֿרנסה — דער מלמר ווערט אויך אַ בעל-שם. אין יענער צייט פֿון ווילדן אָבערגלויבן, ווען די גאַנצע לופֿט פֿון דעם ייִדישן געטאָ איז געווען איבערפֿולט מיט פֿלערליי מחבלים, ניט-גוטע, מכשפים און דיבוקים, האָט אַ בעל-שם געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אינם ייִדישן לעבן, בפרט אינם לעבן פֿון די דאָרה-יידן און ישובניקעס. אַ דאָרה-ייד

פלעגט זיך זייער זעלטן ווענדן נאך מעדיצינישער הילף צו א דאקטאָר, נאָר צו אַפּשפּרעכערס און בעל־שמען, אַ בעל־שם פּלעגט היילן פון אַלע קרענק דורך פּל המיני סגולות, אַפּשפּרעכן, קמיעות; דער עיקר פּלעגט ער באַוווּיין זיין גרויסקייט ביים אַרויסטרייבן „דיבוקים“, אָדער ביים פּאַרטרייבן אויס יידישע הייזער ניט־גוטע און מוזיקים 1. דער בעש"ט האָט נאָך גאָר אין די יונגע יאָרן געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט פּיל סגולות, וואָס זיינען געווען פּאַרשריבן אין די כתבים פון דעם אויבנדערמאָנטן מקובל און בעל־מופת ר' אדם. עס איז העכסט וואַרשיינלעך, אַז אין די יאָרן, וואָס דער בעש"ט האָט פּאַרבּראַכט אין די קאַרפּאַטן־בערג, האָט ער זיך באַקענט מיט דער הייליקראַפט פון פּאַרשיידענע גראָזן און קרייטעכצער. פּלעגט ער בעת זיין מלמדות אין די דערפער אָפּט היילן קראַנקע ישובניקעס מיט פּלערליי סגולות, שפּרוכן און קמיעות. אַ מענטש מיט אַזאַ פעסטן גלויבן אין גאָטס לייטזעלי־קייט, און אַז גאָט איז שטענדיק מיט אים — האָט געוווּיס געקאָנט האַבן אַ היפּנאָטישע ווירקונגס־קראַפט אויף היסטערישע און נערוון־קראַנקע מענטשן. אָט אַזוי איז דער שענקער און מלמד ביסלעכוויין „נתגלה" געוואָרן אַלס בעל־שם און בעל־מופת, וואָס קען אַרויסטרייבן „דיבוקים". זיין נאָמען ווערט אַלץ גרעסער. מען פּלעגט אים שוין איינלאַדן אין פּאַרשיידענע שטעט און שטעטלעך. זיין נאָמען ווערט שוין אַזוי באַרימט, אַז ער דאַרף מער ניט אַרומפּאַרן — מען פּאַרט שוין פון אַלע עקן אוקראַינע צו אים אין זיין וווינשטאָט, פּריער קיין טלוצט און דער־נאָך קיין מעדיבוזש, ווהיין דער בעש"ט איז אַריבערגעפּאַרן בערך אין 1740 און דאַרט פּאַרבלייבט ער זיינע לעצטע יאָרן 2. קאָן מען צו אים אַליין ניט קומען, ווענדט מען זיך צו אים מיט בריוו, מען פּרעגט ביי אים עצות און מען בעט אַלס סגולה קמיעות. די קונדשאַפט איז געוואָרן אַזוי גרויס, אַז דער בעש"ט האָט געמוזט נעמען זיך צו הילף אַ שטענדיקן סופּר, און אין ד' שפּעטערע יאָרן אַפּילו צוויי סופּרים. בכדי אים אַרויסצוטיילן פון אַלע אַנדערע בעל־שמען 2, הייסט ער שוין

1 זע אוינזער חזק, ב' V, ז' 191—193.

2 דער בעש"ט איז געשטאָרבן שבעות, 1760.

3 דער „שבחי בעש"ט" דערציילט, אַז די ערשטע צייט, ווען דער בעש"ט האָט זיך באַזעצט אין מעדיבוזש, איז ער ניט געווען באַזונדערס חשוב ביי די דאָרטיקע למדנים און אנשי מעשה, ווי ר' זאב קיצעס און ר' דוד טורקס, „מחמת השם שקראו אותי, כי שם זה אינו נאה לצדיק (27)". דאָס אייגענע חערט אויך דערציילט וועגן דעם מקובל ישראל דעם בעל „תפארת ישראל". אויך ער האָט אין דער התחלה פּאַרגעוואָרען דעם בעש"ט: „איך וואָלט זיך ליב געחאַט, ווען וואָלטס נאָר קיין בעל שם ניט זיין (מעשויה ומאמרים יקרים 11—12)". דאָרטן חערט אויך דערציילט וועגן

ניט סתם בעל-שם, נאָר דער בעל-שם-טוב. וואָרעם עס קומען שוין צו אים נאָך הילף ניט בלויז פיזיש-און גייסטיק-קראַנקע, נאָר אויך זוכנדיקע גייסטער, וואָס האָבן ניט געפונען קיין באַפרידיקונג אין די אַלטע דרכים, אין דעם אַלטן רעליגיעזן וועלט-באַנעם. ניט קיין סגולות, ניט קיין מופתים זוכן זיי ביי אים, נאָר דעם לעבעדיקן קוואַל פון גאָט-דערקענונג, דעם ריכטיקן וועג, ווי גאָט צו דינען... צו אים, דעם פראָס-טאַק, וואָס דער גאון התורה, ר' גרשון קוטעווער, האָט געהאַלטן פאַר אַ פּחיתת הכבוד, יענער זאָל זיך אין זיינע ד' אמות געפינען, זיינען געפאַרן גרויסע לומדים און רבנים און געוואָרן זיינע פייערדיקע חסידים. און ר' גרשון קוטעווער בכבודו ובעצמו איז אויך אַ בעל-תשובה געוואָרן און האָט סוף-בל-סוף זיין שוואַגערס גרויסקייט אָנערקענט.

פון וואָס זיינען זיי אזוי נתפעל געוואָרן? דורך וואָס איז ער, דער פשוטער בעל שם און קמיעות-שרייבער, געוואָרן דער לעגענדאַרער העלד פון „שבחי הבעש"ט", דער גרינדער און לערער פון אַ גרויסער מעכטיקער פּאַלקס-באוועגונג?

ווי דער ארי' בשעתו, אזוי האָט אויך דער בעש"ט זיין תורה אַליין ניט פאַרשריבן; עס איז צו אונז דערגאַנגען בלויז איין בריוו זיינער צו זיין שוואַגער, דעם רב גרשון קוטעווער¹, וואָס איז אַפילו גאַנץ וויכטיק פאַר דעם בעש"טס וועלטבאַנעם, ער קאָן אָבער אין זייער אַ קנאַפער מאָס דינען אַלס בוימאַטעריאַל, בעת מען וויל זיך באַקענען מיט דעם סיטעם און דער תורה פון דעם באַגרינדער פון חסידות, „ער האָט פאַרמאָגט—שרייבט דער היסטאָריקער פון דער חסידות-באוועגונג ש. דובנאָוו— אַ באַזונדער פּעניקייט: ער האָט געלערנט דורך שמועסן מיט איטלעכן איינציקן, דורך ווערטלעך און מימרות, אזוי ווי די פאַרצייטיקע באַשע-פּערס פון רעליגיעס. בעתן שמועסן פלעגט אויף אים רוען דער „רוח הקודש", און זיינע געדאַנקען פלעגן זיך אָנקליידן אין דער געשטאַלט פון משלים, קורצע שפראַכן און איינטייטשונגען פון פסוקים פון דער תורה, וואָס די צוהערער פלעגן נתפעל ווערן איבער זייער אַריגינאַליטעט,

אַ אנדערן למדן, האָט קומט צום בעש"ט מיט דער טענה: למה קורין אתכם בעל שם. כי שם זה אינו הגון לאדם גדול.

1 געדרוקט צום סוף פון יעקב יוסף'ס „בן פורת יוסף"; זע אויך אַנשאַנג, כתר שם טוב". אין דער נײַערער צײַט איז אַפילו דערשינען (ירושלים 1924) אַ זאַם-לונג בריח און דאָקומענטן „גנזי נסתרות", ווי עס זיינען אייך פאַרענטלעכט דעם בעש"טס אייניקע בריח. עס איז אָבער זייער שטאַרק דער חשד, אַז די דאָזיקע בריח, ווי דער רוב בריח אין דער דאָזיקער זאַמלונג, זיינען געפּעלשט (זע דובנאָוו אַרטיקל אין קרית ספר, II, 290).

איבער דער טיפקייט פון רעליגיעזן געפיל און איבער דעם גרונד-געדאנקט, וואָס פאַראייניקט די אַלע שפּראַכן צו איין באַשטימטער סיסטעם. דער „שבחי הבעש"ט", ווי אויך דער קעגנער פון חסידות, דער מגיד דוד מאַקאוּ, דערצייילן, אַז דער בעש"ט פלעגט ליב האָבן אַרומצוגיין איבער גאַסן און מאַרקן מיטן שטעקן אין דער האַנט און לילקע-ציבעק אין מויל און פאַר פשוטע דאָרף-יידן (אַנשי פּפרים) און ווייבער דערצייילן מעשיות און משלים. דעם בעש"טס שמועסן און מימרות זיינען אויפֿ-געהיט געוואָרן אינם זכרון פון זיינע תלמידים און שוין ביים בעש"טס לעבן האָבן אייניקע געפראוואט פאַרשרייבן זיין תורה. עס האָבן זיך אָבער, ווי עס שיינט, גענומען דערצו ניט קיין פּעיקע הענט. איינער פונם בעש"טס פאַררער, דערצייילט דער „שבחי הבעש"ט" (דה, 28, עמ' ב'), האָט פאַרשריבן די תורה, וואָס ער פלעגט הערן פונם בעש"טס מויל. האָט אַמאָל דער בעש"ט דערזען, ווי אַ שויד שפּאַנט מיט אַ ספר אין האַנט, — פּרעגט אים דער בעש"ט: וואָס טראַגסטו עס פאַר אַ ספר? ענטפערט יענער: דאָס איז דיין ספר. האָט דער בעש"ט גלייך פאַר-שטאַנען, אַז עס פאַרשרייבט עמיצער זיין תורה; ער האָט דאָן פאַר-זאַמלט אַלע זיינע מקורבים און געפּרעגט: ווער פון אייך פאַרשרייבט עס מיין תורה? איינער פון זיי האָט זיך מודה געווען און געבראַכט זיינע כתבים דעם בעש"ט. דער בעש"ט האָט זיי דורכגעליענעט און דערקלערט: אָין כאַן אפילו דבור אחד שאמרת — ס'איז דאָ קיין איין וואָרט ניט פאַראַן, וואָס איך האָב ווירקלעך געוואָגט.

ערשט בערך צוואַנציק יאָר נאָכן בעש"טס טויט האָט איינער פון זיינע באַדייטנדיקסטע תלמידים, דער פּאָלאָנויער רב יעקב יוסף הפּהן, פאַרעפּנטלעכט דריי ספרים, וווּ ער ברענגט אין זיינע לאַנגע דרשות איבער תורה און איבער דער תלמודישער אנדה אין די הונדערטער דעם בעש"טס קורצע מימרות און משלים, וואָס ער האָט אַליין געהערט פונם רבינס מויל, אָדער אין דעם רבינס נאָמען פון זיינע חברים 1. די דאָזיקע ציטאַטן ווערן באַגלייט מיט דער סטערעאָטיפּער מעלדונג: שמעתי ממורי (איך האָב געהערט פון מיין רבין), אָדער: שמעתי בשם מורי (געהערט אין מיין רבינס נאָמען). אַט די אַלע מימרות און משלים, ווי אויך דעם בעש"טס מאַמרים, וואָס ווערן געבראַכט אין די צוויי ספרים „מגיד דבריו ליעקב" (1784) און „לקוטי אמרים" (1792), וועלכע

1 דער פּאַרשפּער פּונם „תולדות" חייט ערשערחיין אָן, אַז ער ניט נישט איבער די גאַנצע תורה פון זיין רבין. ער שרייבט, אַשטיינער: קבלתי ממורי פּה אל פּה ואי אפשר לבאר בספר (תולדות, פּו נשא) אָדער: כבוד ד' הסתר דבר. אָן אַנדערס אַל חייט ער אָן: שמעתי ממורי וכעת נשכח (יאָרסן פּו' קדושים).

דעם בעש"טס און דעם מעזערניטשער מגידם תלמידים האָבן פאַרעפנט-
לעכט — זיינען פאַר צונויפגעזאַמלט געוואָרן אין ספּעציעלע אויסגאַבן:
„כתר שם טוב“ פון אהרן הכהן אויס אפּטא (ערשטער טייל 1784,
צווייטער טייל 1792) און „צוואת הריב"ש“ (געזאַמלט דורך דעם יאַנאַווער
רב ישעיה, 1792). פאַר די אַלע זאַמלונגען אין אַלגעמיין מער ווי-
ניקער גילטיק די מיינונג, וואָס דער באַוווסטער מנהיג פון די חסידים
דבֿר, ר' שניאור זלמן, האָט אַרויסגעזאַגט בנוגע דעם ספר „צוואת
הריב"ש": „הגם דאָס איז אין דער אמתן כלל ניט דעם ריב"שס
(ר' ישראל בעל-שם) צוואה, נאָר פּלויז אַ זאַמלונג פון זיינע לויטערע
רייד (לְקוּטֵי אַמְרוֹתֵי הַסְהוּרוֹת), וואָס זיינע תלמידים האָבן איינער נאָך
דעם אַנדערן צונויפגעקליבן. יענע האָבן ניט געוואוסט ווי געהעריק דעם
לשון צוצופאַסן, אָבער דער תוכן איז דער ריכטיקער אמת" 1.

אויפן יסוד פון די דאָזיקע זאַמלונגען און פון נאָך אייניקע אַנדערע
ספרים, וואָס זיינען פאַרפאַסט פונם בעש"טס און דעם מעזערניטשער
מגידם מקורבים, ווי דער „דגל מחנה אפרים“ (דער כּחבר איז דעם
בעש"טס אייניקל), „אור המאור“ (פון ר' וועלוויל זשיטאָמירער), „ישמח
לב“ (פון ר' נחום טשערנאָבילער), „קדושת לוי“ (פון ר' לוי יצחק
בערדיטשעווער) — קאָן מען באַקומען אַ מער ווייניקער ריכטיקן באַגריף
וועגן דעם בעש"טס וועלט-באַנעם און רעליגיעזן סיסטעם. עס איז
אַפילו העכסט וואַרשיינלעך, אַז געוויסע ווערטלעך און קורצע מימרות
זיינען אין זכרון פון זיינע תלמידים איינגעקריצט געוואָרן וואָרט-געטריי
אין דעם רבינסן סטיל, ווי אַשטייגער, דעם בעש"טס מימרא, וואָס ווערט
געבראַכט אינם „תולדות“ 2: מען זאָגט אַלץ — דער אמת גייט איבער
דער גאַנצער וועלט, ד"ה, — מען יאָגט אים פון איין אָרט צום אַנדערן.
דעם בעש"טס גאַנצע סיסטעם שטיצט זיך אויף דעם גרונד-
פרינציפ, וואָס איז אַזוי פּולט אויסגעדריקט אינם „זוהר“: די פּולשטענ-
דיקע צונויפניסונג פון דער גאָטהייט מיטן קאָסמאָס, פון דער געטלעכער
וועלט און דער מענטשלעכער וועלט, פון דעם הימלישן מיטן ערדישן.
„שידע אדם כלל זה“ — לערנט דער בעש"ט — זאָל דער מענטש
וויסן דעם דאָזיקן כלל — שהוא כלל גדול: אַז בשעת תורה ותפילה
איז צווישן דעם מענטשן און זיין גאָט ניט פאַראַן קיין שום מחיצה
(אַין שום מסך מבדיל), אַפילו ווען דעם מענטשן קומען בשעת מעשה אויפן
עדאַנק פאַרשיידענע מחשבות זרות, וואָרעם אויך זיי, די דאָזיקע

1 אגרת הקודש. הוספה צום ספר תניא, דף כ' עמ' ב' (מיר צימירן לייט
דער שקלאַחער אויסגאַבע, 1814).
2 דאָרטן, פ' בא.

מחשבות זרות, זיינען דאך בלויז לבושין און איינהילונגען, אונטער וועלכע הקב"ה פארהוילט זיך. און וויבאלד דער מענטש ווייסט, אז אונטער זיי איז די פארהוילענע גאטהייט, זיינען זיי דאך שוין מער ניט קיין באהעלטעניש¹. די גאטהייט — דערקלערט דער בעש"ט — באהאלט זיך טאקע דורך כמה מחיצות, אָבער פארשטאנדיקע מענטשן (אנשי הדעת) ווייסן, אז די אלע מחיצות און אייזערנע טויערן, די אלע לבושין און באהעלטענישן זיינען אויך עצם מעצמותו יתברך. און דער בעש"ט דערציילט דערביי אויף זיין שטייגער אַ משל: ס'איז אַמאָל געווען אַ מלך, אַ גרויסער חכם, האָט ער דורך פאַרבליענדעניש (אחיזת עינים) אויפֿ-געשטעלט גרויסע טויערן, טורעמס און טויערן, און ער האָט אַרויסגע-לאָזט אַ באַפעל, אז ווער עס וויל קאָן צו אים קומען דורך די דאָזיקע טויערן, ער האָט אָבער דערביי באַפוילן, עס זאָלן ביי יעדן טויער אַרויסגעשטעלט ווערן אוצרות פון זיין שאַצקאָמער. איז קיינער פון צום מלך ניט דערגאַנגען, וואָרעם יעדער איינער, ווי נאָר ער האָט ביי די טויערן די אוצרות דערזען, האָט ער מיט זיי גלייך זיינע טאַשן אָנגע-פילט און גלייך געלאָזט זיך אַ היים. איז אָבער געקומען דער בן מלך. ער האָט אלע זיינע פּוּחֵת אָנגעשטרענגט, בכדי ער זאָל זיך דווקא צום געליבטן פּאָטער דערלאָנגען. און דאָ האָט ער דערזען, אז עס איז נאָר קיין שום כּחיצה ניט פאַראַגען, וואָס זאָל אים פון זיין פּאָטער אָפּטיילן, וואָרעם אַלץ איז ניט מער, ווי אַ פאַרבליענדעניש². און גלייך גייט די דערקלערונג צום משל: הקב"ה פאַרבאַהאַלט זיך בפּמח לבושין ומחיצות, נאָר אַלץ איז דאָך געשאַפּן פון זיין אייגענעם מהות והכל נברא (נעשה כּביכול מעצמותו יתברך), און קיין שום מחיצה טוט ניט אָפּטיילן דעם מענטשן פון גאָט יתברך, ולית אַתּר פּנוי מניה (עס איז ניט פאַראַן קיין איינציקער פּונקט, וואָס גאָט זאָל דאָרט ניט זיין). די וועלט איז פון גאָט, און אין גאָט — מְנִיחַ וּבְיָהּ. שירע האדם — זאָל וויסן דער מענטש, אז אין יעדער באַוועגונג פילט זיך דער האַר פון דער וועלט (אלופו של עולם הוא בכל תנועה), און ווו דער מענטש איז, דאָרט איז אויך גאָט פאַראַגען³. מיר האָבן שוין אָנגעוויזן⁴, ווי אזוי אינם זוהר גיסן זיך אויף אַ דיאַלעקטישן אופן צונויף די שאַרפּסטע קעגנזאַצן: דאָס אומערדלעכע מיטן באַגרעניצטן, דער אוניווערסאַלער

1 תולדות, פר' בראשית.

2 כתר שם טוב, 7 (מיר ציטרין לויס דער לעמבערגער אויסגאַבע פון

1896).

3 דאָרטן: ובמקום שאדם שם כבודו יתברך מצוי.

4 אונזער דערק, ב' III, ז' 58-60.

פארהוילענער און אומפאגרייפלעכער „ניין“ מיטן ממשותדיקן „יא“. דער בעשײט גייט נאך ווייטער און מאכט לאַגישע אויספירן. כבודו מלא כל העולם — אפילו דאָס אָרט פון זינר און דער תענוג בשעת דעם זינדיקן שטאַמט פון דאָרט, ווו עס געפינט זיך דער הימלישער תענוג (תענוג העליון). די שכינה — זאָגט ווייטער דער בעשײט — איז פאַר-שפרייט אין די העכסטע הימלען ביז אין דער טיף פון די נידעריקסטע מדרגות, און אין דעם ליגט דער סוד פון די ווערטער: ואתה קְחִיָה אֶת כָּל־מִי־כֶסֶף — דו פאַלעבסט אַלץ. אין דעם חלל פון דער וועלט, וואָס דער קב הישר¹ און „שבת מוסר“ האָבן איבערפילט מיט שרים מחבלים און מוזיקים, האָט דער בעשײט געזען רק גאָטס גלאַנץ און פראַכט, גאָטס אומענדלעכע לייטועליקייט און ליבשאַפט. אפילו ווען דער מענטש איז ח״ו עובר אָן עבירה, אויך דעמאָלט „השכינה מתלבשת בו“, איז די שכינה אין אים פאַרקערפערט, וואָרעם אָן איר איז דאָך דער מענטש ניט אימשטאַנד ויין מינדסטן גליד צו באַוועגן, זי איז דאָך זיין לעבנס-גייסט, רק זי גיט אים קראַפט און לעבן¹. השכינה כוללת כל העולמות — די שכינה איז אין זיך פולל אַלע וועלטן און באַשאַפן: דומם, צומח, חַי, כדבר און אַלע באַשעפענישן פון דער וועלט — הן גוטע און חן שלעכטע. קאָן עס אָבער ווונדערן: היחוד האמיתי היא השכינה, די אמתע איינציקייט איז רק די שכינה, ווי אזוי זשע קאָן זי אין זיך פולל זיין שְׁנֵי-הַקָּדוֹשִׁים בנושא אחד — טראָגן אין איר איינציקייט אזוינע צוויי קעגנזאַצן, ווי גוטס און שלעכטס? די דאָזיקע סתירה דערקלערט זיך אָבער גאַנץ פשוט דערמיט, וואָס די מענטשן לעבן אין טעות: די קעגנ-זאַצן זיינען פאַקטיש ניט קיין אַבסאָלוטע קעגנזאַצן: אונטער דער אויבערשטער שאַלעכטס (קליפה) פונם שלעכטן איז באַהאַלטן דאָס גוטע און ריינע. „אין כַּע בהחלט, כי הרע הוא כסא אל הטוב“, דאָס אַבסאָלוט שלעכטע איז גאָר ניט בנמצא, דאָס שלעכטע איז אַ פּוֹס־בענקלע פאַרן גוטן. ערשט אַראַנק דעם שלעכטן פאַקומט דאָס גוטע זיין רעאַלן ממשות, זיין ריכטיקן ווערט; פינסטערניש און ליכטיקייט זיינען אויך ניט קיין צוויי פאַזונדערע וועלטן, וואָרעם — יתרון האָאור נמשך מן החושך, דאָס ליכט שטאַמט פון דער פינסטערניש, איינס איז פאַרבונדן מיטן אַנדערן (נעשה כסא זה לזה), טאַקע ווי אין פּוֹס־שטייט: יהי ערב ויהי בוקר יום אחד — פון ליכט און פינסטערניש איז געוואָרן אַ גאַנצע איינציקייט².

1 דגל פחנה אסרים, תצא.

2 תולדות, בראשית; דאָרטן, לך לך; דאָרטן, משפטים. בתר שם טוב,

דף 4, עמ' ב'; דאָרטן II, 19.

והכל טוב נמור? — פירט אויס דער בעש"ט, אלץ אין דער וועלט אין לויטער גוטס. ער, דער זון פון א פארקומטן דור, אויפגעוואקסן אין דער שטיקנדיקער ירידה פון סאציאלן צעפאל און פון בלוטיקע נגישות און דריכות — איז זיין גאנץ לעבן געבליבן דער איינפעסטער אָפטי-מיסט. אויך ער, דער אומוויסנדיקער טרויער און מיסטיקער אויס פאָדאָליע, איז ניס ווייניקער, ווי די איראָפּעיש געבילדעטע, אויפאלערער, געווען איבערצייגט, אז „דער מענטש איז צו גליק געבאָרן...“

עס איז ללל ניט קיין צופאל, וואָס דער בעש"ט דערמאָנט גאָנץ אָפט אין זיינע שמועסן דעם רמב"ן. מיר האָבן געזען 1, ווי ביים רמב"ן איז דאָס ווּנְדֶרְבאַרע געווען דאָס געוויינטלעכס טע; די גאַנצע וועלט איז פאַר אים געווען איין גרויס ווּנְדֶר — א ווּנְדֶר-באַרע אַנטפּלעקונג פון גאָטס אומבאַרענע צעטער מאַכט. דורכגעדורגנען מיט דעם פעסטן גלויבן אין דעם באַשעפּערס באַרעמהאַרציקייט און אין דער אומענדלעכער פּראַכט פון זיינע מעשים, האָט בן נחמן מיט אַנט-ציקטע אויגן פון אַ תּמִּימוֹת־רִיקוֹן קינר פאַרחידושט באַטראַכט די אַרומיקע וועלט, וווּ אַלץ איז אַזוי ווּנְדֶרְשִׁיוו, אַלץ טראָגט דעם שטעמפל פון גאָטס לייטזעליקייט און גאָטס אומבאַשרייבלעכער חכמה... מיט די זעל-בע אויגן באַטראַכט אויך דער בעש"ט די וועלט, „אוי ואבוי — רופט ער אויס — פול איז די וועלט מיט ליכטיקן גלאַנץ און די ווּנְדֶרְבאַר-סטע סודות, און די קליינע מענטשן-האַנט שטאַרצט פאַר די אויגן און פאַרשטעלט די אַלע העלע געליכטער 2. און מיט פיינער איראָ-ניע דערציילט דער בעש"ט אַ משל וועגן דעם טויבן: אַ מוויקער איז אַמאָל אויף דער גאַס געשמאַנען מיט זיין פלייזמר אין דער האַנט און אַ ניגון זיך צוגעשפּילט; און דאָס שפּילן איז געווען אַזוי זיס און פול מיט האַרמאָניע, אַז מענטשן האָבן זיך אָפּגעשטעלט באַצויבערט פון דער שיינער מעלאָדיע און ביסלעכווייז האָבן זיי אָנגעפאַנגען צו טאַנצן צום טאַקט פון דער נגינה, און אַלע באַוועגונגען פון זייער קערפּער זיינען געווען צוגעפאַסט צו דעם ריטם פון די טענער; און אַלץ שטורמישער איז געוואָרן דער טאַנץ, און אַלץ מער איז געוואַקסן די אַנטציקונג. איז גראָד אַ טויבער פאַרבייגעגאַנגען — גאַפט ער פאַר גרויס ווּנְדֶר: עס שטייט עפעס איינער און מאַכט מיט דער האַנט און אַלע אַרום אים טאַנצן, ווי משוגעים מיט גרויס אַנטציקונג; פאַרשטייט ער ניט, וואָס איז דאָ פאַר אַ שמחה. וואָלט ער אָבער געוואַסט און פאַרשטאַנען, אַז

1 אוונער הערק, ב' III, 30.

2 לקוסי מיהר"ן, ח"א, סימ' קל"ג.

דאָס טאַנצן עס מענטשן פאַר גרויס מתיקות פון דער ווונדערבאַרער מעלאָדיע, — וואָלט ער אויך מיט זיי געטאַנצט צוזאַמען¹. און דער בעש"ט, דער דאָרפס-מלמד פון פּאָדאָליע, האָט געהערט און באַווונדערט דעם ווונדערבאַרן ניגון, וואָס קלינגט אין דער אומענדלעכער כּחכות פונם קאָסמאָס...

אין זיין אויבן-דערמאָנטן בריוו צו ר' גרשון קוטעווער דערמאָנט דער בעש"ט דעם רבין זיינעם, ער רופט אים אָבער ניט אָן ביים נאָמען. זיין תלמיד, דער בעל "תולדות יוסף", גיט אָבער איבער, אז דעם בעש"טס רבי איז געווען דער נביא אחיה השלוני אויס שלמה המלכס צייטן, וואָס פלעגט קומען צו אים אין הלום אויפדעקן פאַר אים טיפע מיסטישע סודות. אין דעם בעש"טס תורה געפינען מיר אָבער די שטאַרקע השפעה ניט פון דעם כמעט אומבאַקאַנטן נביא אויס די אַלטע ביבלישע צייטן, נאָר פון דעם צפתער מיסטיקער, דעם אר"י. דער אר"י איז געווען דער מאַן מיטן אָפענעם אויער, וואָס האָט אין יעדן קלאַנג און באַוועגונג, אין דעם ציטער פון דער כוואָליע, אין דעם צאַפּל פון אַ בלאַט און שטילן געפליסטער פונם אייער אויפן ברעג, אַפילו אין די שטומע פאַר-שמאַרטע שטיינער — איבעראַל האָט ער פאַרניכען דעם מעכטיקן אַטעם פונם אומשטערבלעכן לעבן, אומעטום געשפירט לעבעדיקע נשמות, וואָס בעטן וועגן "תיקון", מען זאָל זיי באַפרייען פונם ענגן געפענגעניש, אויס-לייזן פון דעם שרעקלעכן פישוף — פון די שטיקנדיקע בענדער, אין וועלכע עס האַלט זיי איינגעקלאַמערט דער טויטער און פאַרמלאָזער חומר². דאָס איז אויך געווען דעם בעש"טס אני מאמין. אַלץ איז די אַנטפלעקונג פון גאָט. די אומענדלעכע קייט פון דערשיינונגען זיינען בלויז פאַרשיידענע פילפאַרביקע לבושין פון דער איינציקער גאָטהייט. „בכל דבר יש עולמות נשמות אלהות", לערנט דער בעש"ט — אין יעדן דער זאַך זיינען פאַראַן גאַנצע וועלטן געטלעכע נשמות. גאָט איז אין אַלץ, וואָס עקזיסטירט. יעדע זאַך, וואָס דער מענטש באַנוצט און גע-ניסט, לערנט דער בעש"ט, איז ער דערמיט כּתקן די „ניצוצות", די געטלעכע פונקען, וואָס געפינען זיך אין דער דאָזיקער זאַך, וואָרעם אָן דעם „ניצוץ", אָן דעם פונק פון רוחניות — לאַ היה שום קיום לאותו דבר, וואָלט דאָך קיין זאַך קיין קיום ניט געקאָנט האָבן. און טאַקע דערפאַר דאַרף דער מענטש זיך פאַרהאַלטן מיט גרויס ליבּע צו יעדער זאַך, וואָס ער באַדירט און באַנוצט, ווייל אין איר זיינען דאָך באַהאַלטן די „ניצוצי

1 דגל מחנה אפרים, פ' יתרו.

2 זע אינוער ווערק, ב' IV, 323.

הקדושות" 1. און אין פאָעטישער פאָרם שילדערט דער בעש"ט, ווי יען דער, ניצויץ, וואָס געפינט זיך אין דעם געוויקס אָדער אין אַ דומם, איז ווי אַ באַשעפעניש, וואָס איז פאַרשפּאַרט אין בית-האסורין — אין געפענגעניש, קאָן נעפעך מיט קיין האַנט און קיין פּוס ניט רירן, נאָר ליגט צונויפגעקאָרטשעט דעם קאָפּ צווישן די קני. און ווער עס איז אימטשאַנד צו דערהייבן מיט זיין גוטער מחשבה דעם ניצויץ פונם דומם אָדער פונם געוויקס צו דער מדרגה פונם ח"י מדרב" — ברענגט ער דאָך דערמיט דעם ניצויץ מעבדות לחירות, פון קנעכטשאַפט צו פריי-הייט, און קיין גרעסער פּריון שבּוים קאָן נאָר ניט געמאָלט זיין אויף דער וועלט 2. דער מיטלעלטערלעכער פּרק שירה" 3, וווּ יעדע באַשע-פעניש טוט זינגען איר לויבליד דעם איינציקן באַשעפּער, איז פאַרן בעש"ט פול מיט טיפּן באַטייט. אַפילו דער וואָרעם — דערקלערט רער בעש"ט — טוט דינען דעם בורא יתברך מיט זיין גאַנצן פּח און פאַרשטאַנד 4.

דאָך איז אַ גרויסער אונטערשייד צווישן דעם בעש"ט און דעם אר"ם אידען-וועלט. שוין איינער פון די ערשטע היסטאָריאָגראַפּן פון חסידות, דער בעל סדר הדורות החדש, מענרל באַרעק, האָט אָנגעוויזן: אונזער רבי דער בעש"ט איז נאָכגעגאַנגען דעם אר"ם צו אַנטפלעקן די גאָטהייט אין דער דאָזיקער נידעריקער ערדישער וועלט אין איטלעכן פּרט באַזונדער. דאָס, וואָס דער אר"ם ז"ל האָט מגלה געווען, איז דאָס נוגע די הימלישע וועלטן און די אייבערשטע געליכטער, און ניט יעדער מוח איז אימטשאַנד משיג צו זיין, וואָס עס גייט פאַר אין די געוואַלדיקע הייכן; און דער בעש"ט האָט אַנטפלעקט די גאָטהייט דאָ אויף דער ערד, בפרט אין דעם אונטערשטן מענטשן, ביי וועלכן עס איז ניטאָ קיין איין אָבר און קיין איין קראַפט, וואָס זאָל ניט זיין קיין לבוש פאַר דעם געטלעכן פּח, וואָס איז אין אים פאַרבאָרגן... אין די פּרועריקע דורות האָבן זיך מיט גאָטס תורה פאַרנומען די רבנים און גרויסע לומדים, אָפּער די מענטשן פונם אָרעמען פּאָלק, וואָס זיינען געווען פאַרטאָן אין דאגות פרנסה, האָבן די תורה ניט פאַרשטאַנען און פון איר ניט גענאָסן, זיינען זיי גענאָנגען אין פינסטערניש, ווייל זיי האָבן ניט געקענט לערנען די תורה, אַריינדינגען אין אירע געמעכער... האָט דער רבּונו של עולם

1 צהנת הריב"ש 9.

2 כת שם טוב, זי 22, 25.

3 דער אלטער מענדעלע האָט איבערגעברענגט (1875) דעם פּרק שירה" אר"ם

ירוש.

4 צהנת הריב"ש, 2.

מיט זיין פול גענאָד אַרפּאָגעשיקט פאַר אונז אַ מלאַך פון הימל, דעם בעש"ט ז"ל, וואָס האָט פאַלויכטן דעם וועג פון חסידות אויף דער וועלט, דעם וועג, וואָס דער מענטש זאָל גיין אין אים, אויך בעת ער איז שטאַרק פאַרטאָן אין זיינע דאָגות 1.

אַבער ניט בלויז אין דעם גייען זיך פונאַנדער די וועגן פון דעם אר"י און דעם בעש"ט. מיר האָבן שוין אָנגעוויזן 2, ווי אין דעם כּוואַל ליעם-גערויש פון דעם נילוס האָט דעם אר"ים אויער פאַרנומען די טרוי-עריקע עפּאָפּעע וועגן אַ כּוראדיקער צאָל וועלטן, וואָס קומען אום אין די נעצן פון שלעכטס. אין טויטלעכער געפאַר געפינט זיך אויך אונזער וועלט, וואָרעם פון אַלע זייטן שטראַמען אויף איר די כּישוף-כּוחות פון זינד און שלעכטס; מען מוז גלייך צערייסן דעם געפערלעכן כּישוף-קרייז, באַפרייען דעם געפאַנגענעם גייסט פון די מאַטעריעלע „קליפות“, וואָס קלאַמערן אים אַרום פון אַלע זייטן. און ער, דער איינזאַמער פרוש אויף די ברעגן פונם נילוס, ער מוז דאָס פאַרווירקלעכן, ער מוז זיין דער באַפרייער, קעכפּן קעגן דער „סְטרא אחרא“ מיט השבעות און מאַגישע „שמות“; מיט סיגופים און תעניתים מכּפר זיין די זינד פון דער וועלט, דערנענטערן דעם „קץ“, דעם ליכטיקן טאָג פון ביאת המשיח... גאַנץ אַנדערש דער בעש"ט. ער האָט געוואָלט צערייסן דאָס בליי-שווערע מרה שחורה-געוועלפ, וואָס איז געהאַנגען איבער דער יידישער גאַס, פאַרטרייבן די פינסטערע גייסטער פון שרעק און אימה, וואָס האָבן געוועלטיקט אינם וועלטבאַנעם פון דעם „קב הישר“ און דעם „שבט מוסר“. אַלס לייכטשטערן און וועגווייזער אין דעם „עולם הזה“-פּראָבלעם האָט ביים בעש"ט געגאַלטן ניט דער אר"י, נאָר דער שוין אויבן דער-כּאָנטער רמב"ן. ער האָט ניט געוואָלט גיין אויבן וועג פון אַסקעזע, זיך פאַרהאַלטן מיט ביטול און פאַראַכטונג צו דעם „זינדיקן“ עולם הזה. ביי אים זיינען, ווי ביי דעם רמב"ן, געווען טייער און ליב אַלע אַנט-פּלעקונגען פון דעם אַרומיקן, ערדישן. וואָרעם אויך אין דער ערדישער וועלט, אין יעדן צאַפּל און ציטער פונם לעבן האָט דער בעש"ט, ווי כּשעתו דער מיסטיקער פון געראַנע, געזען דעם פאַרבאַרגענעם סוד פון געטלעכער אומדערגרינדבאַרער חכמה 3.

זייער כּאַראַקטעריסטיש אין דער הינזיכט דעם בעש"טס לערע

1 מענדיל באַדעק, סדר הדורות החדש, 3-4 (מיר ציטירן לויט דער לעטצערער אויסגאַבע, 1865). זע אויך דברי צדיקים, 45 (ליבלינער אויסגאַבע 1899).

2 אינווער הערק, ב' IV, 323 א"ה.

3 זע אונזער הערק, ב' III, 30-32.

זועגן דער ראָלע, וואָס די תפילה שפילט אין דעם מענטשנס לעבן. מיר האָבן שוין מערערע מאָל אָנגעוויזן, מיט וואָס פאַר אַ התלהבות די יידישע מיסטיקער שטרייבן אונטער דעם גרויסן באַדייט פון דער תפילה. שוין אין דעם זוהר פאַרנעמט דער „סוד התפילה“ אַ באַזונדער בכבודיקן אָרט. יעדעס וואָרט אין דער תפילה לעבט, לויט דעם וועלטבאַנעם פון זוהר, אַ באַזונדער לעבן, איז פול מיט טיפן באַטייט, לייטערט און דער־הייבט די נשמה צום קוואַל פון ליכט און שיינקייט. אויך דער בעש״ט זעט אין דער תפילה די טיפסטע מיסטעריע. „התפילה היא זווג עם השכינה“¹, „התפילה שהיא אבר השכינה“², „צלוא שהיא השכינה“³. דער עיקר און דער תמצית פון דער תפילה, וואָס גיסט־זיך אויס די טיפענישן פונם האַרצן, איז צו באַהעפטן זיך מיטן ליכט פונם אָיו־סוף. דער מענטש האָט גאָר קיין באַגריף ניט, אַז מיט זיין תפילה ברענגט ער אַ שפּע פאַר צלע וועלטן און אויך די מלאכים ווערן געשפּיזט דורך זיין תפילה⁴. וויסן דאָרף דער מענטש, אַז „מהמעין העליון“ פון דעם געט־לעבן קוואַל שטראָמט שטענדיק די שפּע, וואָרעם דער מהות פון דעם געטלעכן קוואַל איז: משפיע זיין גוטסקייט און לייטזעליקייט אויף אַלע זיינע באַשעפענישן. דער מקבל דאָרף אָבער ראוי זיין אויפצונעמען די געטלעכע שפּע, און ווען דער מענטש טוט מתפלל זיין, דעמאָלט ווערט ער דער פאַסנדיקער „צינור“ (קאָנאַל) פאַר דעם געטלעכן קוואַל, און עס שטראָמט דורך אים די געטלעכע שפּע אויף אים און פאַר דער גאַנצער וועלט (ולכל העולם כולו)⁵. דער מענטש, וואָרנט דער בעש״ט, דאָרף מיט זיין תפילה ניט באַצוועקן קיין „תועלת גשמית“, קיין פּער־זענלעכן מאַטעריעלן נוצן, וואָרעם דערמיט, וואָס ער ברענגט אַרײן אין רוחניות וואַכעדיקע מאַטעריעלע תביעות, שאַפט ער אַ מחיצה צווישן זיך און דער שכינה⁶. און דער בעש״ט דערציילט דערביי אמשל אין פאַרם פון אַ פירוש אויף דעם פסוק: תפילה לעני כי יעטוף ולפני ד' ישפך שיחו. אַמאָל האָט דער מלך אין טאַג פון זיין גרויסער פרייד אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז יעדער פון די איינווײניגער קאָן קומען מיט זיין ווונטש און יעדערנס ווונטש וועט גלייך דורכן מלך דערפילט ווערן. איינער האָט געפאַרעט מאַכט און כבוד, אַן אַנדערער רייכטום, און יעדערנס ווונטש

-
- 1 צחאת הריב"ש, 5.
 - 2 תולדות י"י, ויקרא.
 - 3 דאָרסן, ויצא.
 - 4 כתר שם סיב, 16.
 - 5 כתר שם סיב, 24.
 - 6 צחאת הריב"ש, 5.

איז דערפילט געוואָרן. האָט זיך אָבער געפונען איינער אַ חכם, און יענער האָט געזאָגט, אַז זיין איינציקער ווונטש און פאַגער איז בלויז, ער זאָל דריי מאָל אין טאָג פּערזענלעך ריידן מיטן מלך. איז דאָס דעם מלך זייער געפעלן געוואָרן, וואָס ביי יענעם איז אַ פּערזענלעכע אונטערהאַל-טונג מיטן מלך טייערער פון רייכטום, מאַכט און כבוד. האָט ער באַ-פּוילן, מען זאָל פאַר דעם דאָזיקן מאַן זיין קיניגלעכן פאַלאַץ עפענען און ער קאָן מיט אים ריידן, ווען ער וויל. דאָדורך האָבן זיך פאַר אים גע-עפנט אַלע קיניגלעכע אוצרות, אַלע רייכטימער פון דער וועלט 1.

די תפילה דאָרף געטאָן ווערן מיט פּוונה און דביקות, מיט התפשטות הגשמיות, מיט פרייד און מיט פאַטאָס 2. מען דאַרף פּלל זיך ניט רעכענען דערמיט, טאָמער שפאַטן דערפון אָפּ די, וואָס זעען דאָס צו. אַז אַ מענטש טרינקט זיך אין טיך, מאַכט ער דאָך דערביי פּלעריי באַוועגונגען, פרי זיך אַרויסצורייסן פון די וואַסערן, וואָס פאַר-פּלייצן אים, און די, וואָס זעען דאָס צו, וועלן דאָך געוויס ניט לאַכן פון אים און פון זיינע תנועות. אַזוי איז אויך ניטאָ וואָס צו לאַכן פון דעם, וואָס מאַכט תנועות ביים דאַוונען, וואָרעם ער ראַטעוועט זיך אַרויס פון די שטורעמדיקע וואַסערן, — דאָס זיינען די קליפות און די מחשבות זרות, וואָס קומען אים מבטל זיין פון זיין פּוונה בשעת דאַוונען (לקוטים יקרים דף 14, עמ' ב'). און דער „שבחי הבעש"ט" דערציילט, אַז דער בעש"ט איז אַמאָל ביים דאַוונען אַריין אין אַזאַ עקסטאַז, אַז אין דעם צימער זיינען געשטאַנען פּולע פּעסער מיט תבואה, האָבן די פּעסער מיטגעטאַנצט. דער בעש"ט ווייסט אָבער צו דערציילן אויך וועגן אַן אַנדער סאָרט תפילה, צייטנווייז, — דערקלערט דער בעש"ט, — איז אַ מענטש מתפלל פאַר גאָט און מאַכט דערביי קיין שום באַוועגונג ניט, און אַ זייטיקער מענטש קאָן מיינען, אַז יענער איז אינגאַנצן אַן דביקות, — און דאָך איז דאָס די העכסטע מדרגה: דאָס דאַוונט עס דעם מענטשנס נשמה אַליין, דאָס איז אַן אינעווייניקסטע תפילה, וואָס ציט זיך מיט דער גרעסטער ליבע צו גאָט דעם פאַשעפּער; דאָס איז די העכסטע שטאַפּל פון דביקות, אַן אַ מה שהוא פון גשמיות 4. ווי ביי ברענענדיק האַלץ, — דערקלערט אַן אַנדערש מאָל דער בעש"ט, — שטיינט בלויז דער פּלאַם אין די הימלען, די שווערע טיילן אָבער בלייבן אין דער געשטאַלט פון אַש, קאַלט און גרוי, אַזוי דערהייבט זיך אויך בשעת דער תפילה

1 תולדות, פי' ריבש.

2 צהארת הריב"ש, 9.

3 דאָרטן, 9.

4 צהארת הריב"ש, 8-9; כתר שם טוב, 26.

בלוין די התלהבות און די דביקות פונם מענטשן, די ווערטער אָבער — זיי צעשיטן זיך ווי אש. און דאָך, שטרייכט דער בעשׂט מערערע מאָל אונטער, איז די תפילה ניט דער איינציקער וועג פאַר דער באַהעפטונג פון דעם מענטשן מיט זיין באַשעפער. יש יחודים בדיבור, לערנט דער בעשׂט, מען קאָן אויף פאַרשיידענע אופנים באַהעפטן זיך מיט דער הילף פונם וואָרט מיטן באַשעפער: „הן בדיבור תורה ותפילה“, אָבער אויך „בדיבור עם חבר בשוק“ — מיט ווערטער, וואָס מען רעדט מיט אַ באַקאַנטן אין מאַרק. „יש יחודים בכל דבורים וספור גשמיים — מען קען זיך באַהעפטן מיט גאָט אַפילו מיט די פשוטסטע מעשיות, ויש שמתפלל בעת שמדבר עם חבירו דברים גשמיים — איינער איז אַמאָל מתפלל אפילו דערמיט, וואָס ער רעדט מיט זיין חבר געמיותדיקע רייד. 1. ניט בלוין דורך „דיבור דקודש“, נאָר אויך „על ידי דיבור זול“ — דורך פשוטע וואָכעריקע ווערטער, וואָס מען רעדט מיטן חבר אין גאס, קאָן מען זיך דערהייבן צו די הויכע געטלעכע מדרגות 2. אַלץ, וואָס דו ביסט בכוח צו טאָן — לערנט דער בעשׂט — דאַרפסטו דערפילן, דו דאַרפסט אָבער די מאַטעריעלע גשמיותדיקע מעשים לייטערן דורך דער מחשבה, באַהעפטן זיי מיטן באַשעפער (שהוא יחוד הקב״ה) 3. פי הארם הוא סלם, — פירט ווייטער אויס דער בעשׂט, — דער מענטש איז אַ לייטער, וואָס שטייט מיט די אונטערשטע שטאַפלען אויף דער ערד און איז באַשטימט „לעשות מעשה ארציות בגשמי“ — וראשו מגיע השמימה, און דער שפיץ דערגרייכט אָבער די הימלען, דער קאָפּ קאָן מיט דער מאַכט פון דער מחשבה דערהייבן די פשוטע גשמיותדיקע זאַכן אין די הויכע הימלען 4.

מיר האָבן געזען 5, ווי שטרענג די „נשמתא דמשנה“ טוט וואָרענען איר „געליבטן זון“, ר' יוסף קארו, ער זאָל אַפילו אויף איין מינוט ניט מפסיק זיין פון לערנען תורה, וואָרעם גאַנצע וועלטן ווערן דורכדעם חרוב. אַ גאַנץ אַנדער טענים שטעלט אַרויס דער בעשׂט. דעם מענטשן קומט דאָך אזוי אָפט אויס צו ריידן מיט אַנדערע מענטשן, און איז זיך דורכדעם מבטל פון לערנען, אָדער ער געפינט זיך אונטער-געגס און קאָן ניט דאוונען און תורה לערנען, — זאָל ער דערפון קיין צער

1 תילות, מ' 29.

2 כתר שם טוב, II, 23.

3 תולדות, מ' וירא; דאָרטן מ' וישב; דאָרטן מ' בהר.

4 דאָרטן מ' ויצא.

5 אונזער חרקה, ב' IV, 287.

ניט האָבן, וואָרעם, השי"ת רוצה שיעברו אותו בכל האופנים, אמאל אויף זאָ אופן און אמאל אויף אַן אנדערן אופן 1, אמאל דורך לערנען, און אמאל דורך פשוטע זאכן, אפילו באכילה ושתיה ושאר דברים גשמיים. דער מענטש דארף נאָר געדענקען און דורך זיין גאנץ טאָן און טראַכטן דארף ער באַהעפטן אלץ, וואָס עס עקזיסטירט אין דער וועלט, מיט גאָטס נאָמען, וואָרעם עס איז ניטאָ קיין זאָך אין דער וועלט, וואָס זאָל זיין אויסער אים און אויסער זיין איינציקייט. הכלל, דער מענטש דארף שמענדיק געדענקען דעם, סוד אחדותו יתברך, אז, הוא והם הכל אחרי, און יעדע, מעשה גשמי, וואָס דער מענטש טוט, דארף ער בכוח המחשבה פארבינדן מיט, קב"ה ושכינתיה. און דער בעש"ט דער ציילט דערביי אַ משל וועגן אַ בן מלך, וואָס דער פאָטער זיינער האָט אים אַוועקגעשיקט אין אַ פאָרוואָרפענעם דאָרף, בכדי דער זון זאָל דערנאָך מיט גרויס בענקשאַפט גלוסטן צוריק צו דעם מלכס פאָלאַץ. איז אָבער דער זון אין דער דאָרפישער סביבה פאָרגרעבט געוואָרן, האָט אלץ נאָכגעטאָן הן אין הלבשה, הן אין התנהגות די אַרומיקע פויערים, און אין דער פראַכט פונם קיניגס פאָלאַץ האָט ער אינגאנצן פאָרגעסן, אין אַ צייט אַרום האָט דער מלך געשיקט זיינע שרים נאָכן זון, זיי זאָלן אים צוריק צום פאָטער ברענגען, — האָט יענער אָבער ניט געוואָלט צוריק קומען. האָט דער מלך געשיקט איין שר גרעסער פונם אנדערן צו ברענגען דעם זון, זיי האָבן אָבער ביים בן מלך ניט געקאָנט פועלן, ער זאָל דאָס דאָרף פאָרלאָזן און צום מלך צוריקקערן. האָט זיך אָבער געפונען איין קלוגער שר, האָט ער אויסגעטאָן זיינע רייכע בגדים, גענומען אויף זיך אַרעמע דאָרפישע קליידער, געקומען צום בן מלך און גערעדט מיט אים אויף זיין פאָרגרעבט פויעריש לשון, — איז ער דעם בן מלך געפעלן. ער האָט אין אים דערזען זיין גלייכן, און אזוי אַראָפּלאָזנדיק זיך אויף אַ פשוטע מדרגה איז דעם שר געלונגען דעם בן מלך צוריק צו ברענגען אין דעם קיניגלעכן פאָלאַץ 2.

דער בעש"ט וואַרפט דערפאַר אַנטשיידן אָפּ דעם וועג פון אַסקעווע. עס זיינען — זאָגט דער בעש"ט — פאָראַן צוויי אַרטן דאָקטוירים: איינע היילן מיט ביטערע געטראַנקען, אַנדערע אָבער, און די זיינען די בעסערע, זיי היילן מיט געטראַנקען, וואָס זיינען, פון האָניק זיסער 3. דער בעש"ט נופא געפינט אויך, אז מען דארף היילן מיט זיסע געטראַנקען. סיגופים

1 צוהת הריב"ש. 1; לקוטי יקרים, דף 15, עמ' א'.

2 תולדות, פ' אמור.

3 תולדות, במלצע צום שלום.

גורמים עצבות⁷, — דערקלערט דער בעש"ט; „אין צורך לעשות סיגופים“, — מען דארף זיך ניט פייניקן. דאָס רערט עס אָן דער יצר הרע דעם מענטשן צו זיין אין עצבות¹. דורך תעניתים, סיגופים און שטענדיקן לערנען, ווייזט אָן דער בעש"ט, פאָלט דער מענטש אַריין אין עצבות און איז מלמד חוב אויף אַלע אַנדערע מענטשן, וואָס זיינען זיך ניט אַזוי נוהג זיי ער און פאַרגעסן אין דעם אייביקן לעבן (ומניחין חיי עולם), — אָט דאָס איז די רפואה דורך די פיטערע געטראַנקען. „והעיקר להסיר העצבות ולאחוז בשמחה“, — חורט דער בעש"ט מערערע מאָל איבער, — דער עיקר איז אַרפּצוואַרפן פון זיך די עצבות און זיין אין פריילעכער שטימונג. „ווען דער גוף איז אַפּגעשוואַכט, ווערט דורכדעם אַפּגע-שוואַכט אויך די נשמה, לכך צריך האדם לשמור בריאות גופו מאוד². יעדעס מאָל דערמאָנט ער זיינע תלמידים, אַז אכילה ושתיה איז אויך אַ גאָטעסדינסט, און דעם תענוג גשמי קאָן מען דערהייבן צו דער מדרגה פון געטלעכן תענוג³. דורכדעם, וואָס דער חומר (דעם מענטשנס גוף) זעטיקט זיך אָן באכילה ושתיה, גיט ער דײַם מענטשן די מעגלעכ-קייט אויך צו געניסן די גייסטיקע פרייד (לשמח בשמחת נפש); אָט אַזוי ווערט דער חומר (הקליפה) אַ שטול פאַר דער קדושה, דער חומר ווערט בָּנָן דערהייבן צו דער מדרגה פון צורה (רוחניות) — ונעשה מהחומר צורה, ווערט דאָס קערפערלעכע אין גייסטיקן פאַרוואַנדלט. הכל טוב, ואַין הפרש בין החומר והצורה⁴. ווען אַ מענטש — זאָגט דער בעש"ט — פאַסט אַפילו פון שבת צו שבת, און אויב עס קאָן אים נאָר קומען אויפן געדאַנק, אַז ער טוט דערמיט אַ גרויסע זאַך, וואָס ער פאַסט תעניתים — פאָלט ער גלייך אַריין אין דער סטרא אחרא⁵.

אין דער צייט פונם בעש"ט, דערציילט אַ לעגענדע, איז געווען איינער, וואָס האָט געפראָוועט סיגופים און איז געלאָפן יעדעס מאָל אין מקווה אַריין, בכרי ער זאָל דערגרייכן די מדרגה פון רוח-הקודש. האָט דער בעש"ט אויף אים געזאָגט בזה הלשון: אין יענער וועלט (בעולם התמורות) לאַכט מען פון אים⁶. די תלמודישע מימרא „הרבה עשו

1 לקוטי יקרים, דף א' עמ' ב'.

2 כתר שם טוב, 26; צוחאת הריב"ש, 9; לקוטי יקרים, 16: כאשר גוֹזַז חולה גם נשמחו בהלשח.

3 כתר שם טוב, II, 6; תולדות, פ' וארא.

4 תולדות, פ' בא.

5 כתר שם טוב, 25.

6 אור חמאיר, פ' וירא.

כר שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם, — דערקלערט דער בעש"ט אויף אזא אופן: ווייל זיי האָבן געוואָלט דורך סגופים און תעניתים דערגרייכן די מדרגה פון רשב"י, דערפאַר איז זיי דאָס ניט יעלונגען. אָבער אייך ר' שמעון בן יוחאי, — ווייזט אָן דער בעש"ט, — בעת ער איז אַרויס מיט זיין זון פון דער הייל, אין וועלכער זיי זיינען אַזוי פיל יאָר געווען באַהאַלט, און האָט דערזען, אז די מענטשן, מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה, איז ער שטאַרק אין כּעס געוואָרן און האָט די וועלט געשפּאַלט, ווייל ער האָט גערעכנט, אז היילן קאָן מען בלויז מיט ביטערע געטראַנקען, ד"ה, אז גאָט דינען קאָן מען בלויז מיט תּורה, תּפילה, תעניתים, געוויין און דאָסגלייכן. איז דעמאָלט אַרויס אַ בת-קול און האָט אויסגערופן: איר ווילט עס די וועלט חרוב מאַכן — חזרו למערכתכם, קערט צוריק אין אייער הייל! זיינען זיי דאָרט פאַרבליבן נאָך גאַנצע צוועלף חדשים, און ערשט דעמאָלט האָבן זיי קענען געלערנט דעם ריכטיג קערן וועג, אז מען דאַרף היילן מיט די זיסע געטראַנקען, דאָס איז דער וועג פון רחמים, וואָס לערנט, אז דעם ש"י קאָן מען דינען, בכל פּרטי מעשי האדם, דורך אַלע מענטשלעכע מעשים 1. עס שטייט: קול באשה ערוה, — ווען אָבער די שטים פון דער אשה העלפט מיט, להסיר העצבות — ווערט זי דערהייבן פון איר נידעריקער מדרגה... אין דעם בעש"טס אויפגעהיטן בריוו, וואָס ער האָט געשיקט זיין תלמיד דעם פּולונער רב יוסף הכהן אַלס ענטפּער אויף יענעמס שרייבן, מעלרעט דער בעש"ט, אז ער האָט מיט גרויס פאַרדרוס געלייענט זיין תלמידס דערקלערונג, אז ער מוז פּראַווען תעניתים (מוכרח להתענות). דער בעש"ט בעט אים, ער זאָל זיך ניט ברענגען אין אזא סכנה, ווייל דאָס איז מעשה מרה שחורה ועצבות, און די שכינה רוט ניט אין עצבות, רק מתוך שמחה של מצוה 2. האָט מען דעם בעש"ט געפּרעגט: מהו עיקר העבודה? האָט ער דערויף געענטפּערט: איך בין געקומען וויין אַן אַנדער וועג, דער מענטש זאָל ווייסן, אז ער דאַרף אויף זיך נעמען דריי זאַכן: אהבת ד', אהבת ישראל ואהבת התורה, און סגופים דאַרף מען ניט האָבן 3.

עט פאַסירט גאַנץ אָפט, — לערנט דער בעש"ט, — אז דוקא אַזעלכע וואַכעדיקע זאַכן, ווי עסן און טרינקען אָדער עסק משא ומתן, וואָס ברענגען צו ביטול תורה, דערפרישן אַזוי שטאַרק די נשמה, אז זי ווערט דאָדורך ערשט מסוגל צו דערגרייכן די

1 תולדות, פ' ויצא; דאָרטן, בילאגע צום שלום.

2 הורודעצקי, החסידות והחסידים I, 38.

3 דאָרטן.

העכסטע מדרגה פון דביקות 1. זאל דערפאר דער מענטש ניט אראפפאלן ביי זיך. אם יזמן לו איזה ביטול תורה, — הזרט איבער דער בעש"ט. דער שבחי הבעש"ט. דערציילט, אז ווען מען האט אמאל דעם בעש"ט געוויזן א קמיע, וואס א פרומער מקובל האט זי געשריבן, בעוודו במקוה וכתענית, האט דער בעש"ט מיט א שמייכל געזאגט: און איך וועל אנטרייבן אזא קמיע גלייך נאכן עסן, זיצנדיק אויפן בעט 2. ער האט געהאט דעם מוט צו דערקלערן זיין דור, וואס איז אויפגעצויגן געווארן אין דער דריקנדיקער, פארמדה-שחורהטער אטמאספער פון דעם קב הישר, און נהלת צבי, אז ווען עס שטארקט זיך די מרה-שחורת אינם מענטשן, דארף ער זיך האלטן אין דער מידה פון רשעים — ער דארף עסן און טרינקען און זיך לאזן וויל סאן 3. און דער בעש"ט דערציילט, ווי זיין שטייגער איז, א משל וועגן א בן מלך, וואס האט געלעבט צווישן פארגרעפטע דארפסלייט. באקומט ער א ליבע-בריוו פון זיין פאטער דעם מלך, איז ער אויסער זיך פאר פרייד; ער שעמט זיך אבער ארויסצווייזן זיין גרויסע פרייד פאר די ארומיקע, — האט ער צונויפגערויפן די דארפסלייט און זיי מכבד געווען מיט וויין. האבן זיי זיך געפרייט פרייט אויף זייער שטייגער און ער, דער בן מלך, האט זיך געפרייט, בשמחת אביר 4... און דער בעש"ט איז געווען ניט בלויז א נאה דורש, נאר טאקע אויך א נאה מקיים: ער פלעגט זיינע מקורבים משמח זיין מיט וויין און זיי פלעגן זיך לאזן אין פריידיקן טאנץ ארום זייער רביג, דעם פעל שם. וועגן איינעם פון אזעלכע פריידיקע, רקודים אין דעם בעש"טס וויינינג דערציילט דער שבחי הבעש"ט: איינמאל אין שמחת תורה האבן דעם בעש"טס, אנשי סגולה זיך שטארק משמח געווען, האבן געטאנצט און געטרונקען פיל וויין פון דעם בעש"טס קעלער. האט דעם בעש"טס ווייב, די צדקנית, געזעען, אז די חסידים וועלן ניט איבערלאזן קיין וויין אויף קידוש און הברלה, איז זי אריינגעגאנגען צום בעש"ט און געבעטן, די חסידים זאלן אויפהערן טרינקען און טאנצן, אנט — בלייבט ער אן וויין אויף קידוש און הברלה. זאגט דער בעש"ט מיט א שמייכל: ביסט טאקע גערעכט, גיי זאג זיי, זיי זאלן אויפהערן און גיין צו זיך אהיים. האט זי געעפנט די טיר צום צימער, ווו די חסידים האבן געטאנצט א ראד, און דאס טאנצן איז געווען מיט אזא התלהבות, אז זי

1 כתר שם טוב, 5.

2 שבחי הבעש"ט, 31.

3 כתר שם טוב, א, 2.

4 דארטן, א, 25.

האָט כּמש געווען, ווי עס ציט זיך אַרום זיי אַ פייערדיקע שנוּר; האָט זי גלייך די כלים גענומען, אַליין אין קעלער געגאַנגען און געבראַכט זיי וויין, ווי פיל זיי האָבן געוועלט. פּרעגט זי דערנאָך דער בעש"ט: האָסטו זיי געזאָגט, זיי זאָלן זיך גיין? — דו וואָלסט זיי דאָס אַליין באַדאַרפט זאָגן, — האָט די צדקנית אים געענטפּערט 1...

ווען איינער, — ווייזט אָן דער בעש"ט, — דערציילט דעם אַנדערן פּשוטע ספורי מעשיות, נאָר ער פאַרטרייבט פון אים דערמיט די עצבות — איז דאָס דער גרעסטער יחוד (באַהעפּטונג מיט גאָט) 2, וואָרעם גאָט דינען קאָן מען נאָר מיט שמחה. ויהיה תמיד בשמחה, להרחיק את עצמו מעצבות ויהיה לבו שמח בך, זאָל דער מענטש תמיד זיין אין פרייד און גלויבן באמונה שלמה, אַז די שכינה אין מיט אים 3 — ווערט דער בעש"ט ניט מיד צו דערמאָנען; און ער ברענגט מערערע מאָל דעם מדרש וועגן צוויי פּשוטע ברחנים, וואָס פאַר זיי איז אָנגעגרייט געווען עולם הבא דערפאַר, שהיו מפקיחין צער האדם על ידי מלתא דבריחותא, וואָס זיי האָבן דורך גלייכווערטלעך פאַרטריבן דעם צער פונם מענטשן און דאָדורך דעהייבן דעם מענטשן צו דביקות 4. דער ווען פון אַסקע־זע געפינט דער בעש"ט, איז אַ געפערלעכער וועג, וואָס דערווייטערט גאַנץ אָפּט דעם מענטשן פון אמתער עבודת הבורא. דאָס רייצט עס דער יצר הרע אָן דעם מענטשן און וואַרפט אויף אים אָן אַ מורא, טאָמער איז ער ניט יוצא, און דאָדורך פאַלט דער מענטש אַריין אין עצבות (לקוטי יקרים, 1) און עצבות איז אַ גרויסע מניעה לעבודת הבורא יתברך. ווען אַפילו דער מענטש האָט געטאָן אַן עבירה — לא ירבה בעצבות, און ווייל ער האָט חרטה מיטן גאַנצן האַרצן, יחזור לשמוח בהבורא יתברך 5. זיי ניט צו פרום און זיי ניט אַ צו גרויסער מחמיר, פּוּרט מערערע מאָל איבער דער בעש"ט. ווער עס איז מקיים, לערנט דער בעש"ט, בלויז איין מצוה, נאָר מיט פּוּנה און מיט גרויסער ליבע און דביקות, איז גלייך ווי ער האָט מקיים געווען אַלע מצוות פון דעד תורה 6. און דער שבחי הבעש"ט דערציילט פילע מעשיות וועגן דעם, אַז דער בעש"ט איז געווען אַ מקיל אין ריטועלע פּראָגן, און ווען אַשטייגער,

1 שבחי הבעש"ט, 13.

2 כתר שם טוב, 11.

3 צחאת הריב"ש, 12.

4 כתר שם טוב, 5; תולדות, פ' ויצא.

5 צחאת הריב"ש, 4.

6 תולדות, פ' יתרו; כתר שם טוב, 13.

א שוחט האָט געקוילעט אַ בהמה און דערקלערט, אַז זי איז טריף, האָט דער בעש"ט, וואָס האָט אַליין אַ שטיקל צייט זיך פאַרנומען מיט שיחטות, רינק געהייסן אָפּשניידן אַ שטיק פלייש און לאָזן אָפּבראַטן פאַר זיך 1.

בטחון, ניט יראה, — לערנט דער בעש"ט, — דאַרף זיין דער וועגפירער פונם מענטשן. „מקום שיש יראה אין גילה“ 2. דאָרט וווּ יראה, קאָן קיין פרייד ניט זיין און דער ציטער פון פרייד ברענגט צו אמתער יראה שמים. ווער עס לעבט מיט בטחון און גלויבט פעסט אין דער לייטזע-ליקייט פון גאָט, דער לעבט אין דער ספירה של חסד; דער אָבער, וואָס האָט שטענדיק מורא פאַר גאָטס שטראַף, דער באַהעפט זיך דער-מיט אַליין מיט דער ספירה פון שטרענגען דין, און דאָס אַליין קאָן אים, חס-ישראל, ברענגען צו שלעכטן 3. דערפאַר איז זיך דער בעש"ט שטאַרק מתרעם אויף די ברשנים, וואָס טוען, ווי דער בעל קב הישר, איינ-שרעקן דעם עולם מיט פחדיםדיקע שטראַף. אַמאָל, — דערציילט דער „שבחי הבעש"ט“, — ווען דער בעש"ט האָט שבת געהאַלטן אין נעמידוב, האָט דאָרטן אַ בעל-דרשן אין שול שטאַרק געשטראַפט דעם עולם, געלאָרעמט, פאַרוואָס יידן זיינען ניט מקיים ווי געהעריק אַלע מצוות און געבאָטן. האָט דאָס דעם בעש"ט שטאַרק פאַרדראָסן און ער האָט געזאָגט, אַז דער דאָזיקער בעל-דרשן איז „מלישין על ישראל“ — רעדט מסירות אויפן פאָלק ישראל. האָט מען וועגן דעם דערציילט דעם בעל-דרשן, איז יענער אויפן אַנדערן טאָג געקומען צום בעש"ט, האָט זיך פאַר אים פאַרגעשטעלט און געפרעגט, פאַרוואָס ער איז אין פעס אויף אים. איז דער בעש"ט גלייך פון אַרט אויפגעשפרונגען, טרערן האָבן זיך אים געשטעלט אין די אויגן, און אים געזאָגט: דו רעדסט שלעכטס אויף יידן. זיי וויסן, ווען אַ פשוטער ייד דרייט זיך אַרום דעם גאַנצן טאָג אויפן מאַרק און פאַרנאַכט, אַז ער דערמאָגט זיך פלוצלינג: וויי איז מיר! איך קאָן דאָך עובר זיין די צייט פון מנחה דאוונען! און ער כאַפט זיך אַריין אין אַ הויז, דאוונט אויף דער גיך אָפּ מנחה און ווייסט אַפילו ניט, וואָס ער זאָגט — דאָך ווערן דאָרט אין דער סמליא של מעלה פון דער דאָזיקער תפילה דערציטערט אַלע שַׁרְפִּים און מלאכים 4.

ניט אָבער פלוז אויף די שטרענגע דרשנים טוט צאָרענען דער

1 שבחי הבעש"ט, 26; זע אויך דאָרטן, 31, די מעשה העגן ציצית.

2 תולדות, א' בחקותי.

3 נחר שם טוב, 26.

4 דאָרטן, 29.

בעש"ט, נאָר אויך אויף די לומדים און תלמידי חכמים. און ער קעמפט קעגן זיי מיטן שאַרפּסטן געווער — מיטן סאַרקאַסטישן שמייכל, מיט פיינעם הומאָר שאַרף צוגעשפּיצטע פּיילן. „דער יצר-הרע — זאָגט דער בעש"ט מיט אַ שמייכל — קומט צום תלמיד חכם פאַרשטעלט אין דער געשטאַלט פּונָם יצר-טובּ, וואָס וויל פּלומרשט מקיים זיין אַ מצוה 1. דער יצר-הרע — זאָגט ווייטער דער בעש"ט 2 — פּרוּווט ניט איינריידן דעם מענטשן, ער זאָל בכלל ניט לערנען קיין תּורה, ווייל דער יצה"ר ווייסט דאָך, אַז יענער וועט אים ניט הערן, וואָרעם, ווען ער וועט ניט לערנען, וועט ער דאָך ביי די אַרומיקע קיין חשיבות ניט האָבן, מען וועט אים ניט האַלטן פאַר קיין למדן, וואָס דען טוט דער יצה"ר? ער רעדט איין דעם בן אדם, ער זאָל ניט לערנען אַזוינס, וואָס קאָן פּרענגען צו יראת שמים, אַשטייגער, אַ מוסר-כּפּר, אָדער דעם שולחן-ערוך, ער זאָל קלאָר זיין אין אַ דין; נאָר וואָס דען? ער רעדט אים איין, ער זאָל זיך שטענדיק פאַרנעמען רק מיט גמרא און די מפרשים. אַמאָל, — דערציילן דעם בעש"טס מקורבים, — האָט דער בעש"ט פאַטראַכט איינעם אַ למדן, ווי יענער זיצט טיף פאַרחקירט אין לערנען, האָט ער געזאָגט אויף אים: זעט, דער מענטש איז אַזוי פאַרנומען מיט זיין תּורה, אַז ער האָט אַפילו פאַרגעסן, צי עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט 3. מיר האָבן שוין פריער אָנגעוויזן, מיט וואָס פאַר אַ באַהאַלטענער איראָניע דער בעש"ט האָט זיך פאַרהאַלטן פאַר זיין התגלות צו זיין שוואַגער, דעם גרויסן למדן און מרא דאתרא, ר' גרשון קוטעווער. ווען ר' גרשון האָט אַמאָל, שטאַרק אויפגערעגט פון זיין שוואַגערס התנהגות ביים תּפילן לייגן, אים אַ פּרעג געטאָן: פּונּוואָנען האָסטו דעם דאָזיקן דין גענומען? ענטפּערט אים יענער געלאַסן: איך האָב עס געזען, בּספּרי טייער, ד"ה, אין די יידיש-דייטשע ספרים 4. עס געניגט צו דערמאָנען, ווי דער רוב למדנים און רבנים האָבן אין די פריערדיקע דורות זיך פאַרהאַלטן צו די „ספּרי טייער“ בנוגע צו דינים פּסקענען 5. בכדי צו פאַרשטיין די פייסנדיקע איראָניע פון דעם בעש"טס ענטפּער, מיט פאַר-ביסענעם סאַרקאַזם רעדט דער בעש"ט וועגן די לומדים, ביי וועלכע דער עיקר איז די טרוקענע לומדות, די חריפות פון פּלפּול אָן דעם עטישן

1 תולדות, ח' פי תשא.

2 צוהת הריב"ש, 9.

3 אברהם בנאי, ר' ישראל בעל שם טוב, 95.

4 שבהי הבעש"ט, 5.

5 זע אונזער חרקה ב' VI, ז' 246.

תוך און דראנג צום אמת, וואָס דערהויבט און דערלייטערט די נשמה, אים איז געווען צו ווידער די פאַרגליווערטע פאַרם, דאָס ריין מעכאַנישע דערפילן די מצוה אָן דער התלהבות פון געפיל. ער, דער פשוטער קמיעות־שרייבער, פאַרהאַלט זיך מיט ביטול צו די „אשר באמת אינם לומדים רק מצוות אנשים מלומדה למען יחכמו“, — בכדי מען זאָל זיי האַלטן פאַר למדנים און זיי אָפגעבן גרויס פּבור; און אויף זיי זאָגט עס דער פּסוק: הוי חכמים בעיניהם¹. אמתע תורה איז בלויז די, וועלכע ברענגט צו דער באַהעפטונג מיט דעם, וואָס איז אין איר באַהאַלטן (לחתדבק במי שנעלם בה). אָן כוונה און דביקות, — זאָגט דער בעש"ט, — האָבן אי לערנען, אי תפילה קיין שום ווערט ניט, זיי זיינען גאָטלעס־טערונג. עס זיינען, — דערציילט דער בעש"ט, — פאַראַנען צוויי סאַרטן מענטשן: איינער איז אַ רשע גמור, ער ווייסט, אַז עס איז דאָ אַ גאָט, ער איז זיך אָבער קאָפּון צו זיין ווידערשפעניק קעגן אים. אַ צווייטן אָבער האָט דער יצה"ר די אויגן פאַרשטעלט, און ער איז ביי זיך אין די אויגן אַ צדיק גמור, און אַזוי איז ער אויך פאַררעכנט בעיני הבריות. אין דער אמתן אָבער, כאָטש ער לערנט בתמידות, דאַוונט און איז זיך מסגף — דאָך איז דאָס אַלץ אומזיסט, עס האָט קיין שום ממשות ניט — כי אין לו דביקות בכורא יתברך און עס פעלט אים די אמונה שלימה, ער זאָל שטענדיק באַהעפטן זיין געדאַנק אָן גאָט, און ער ווייסט ניט, אין וואָס באַשטייט דער עיקר העבודה, ווי אַזוי מען דאַרף לערנען תורה, דאַוונען און דערפילן אַ מצוה לשמח. און דער חילוק צווישן די דאָזיקע צוויי איז אָט וועלכער: דער רשע — איז נאָך אפשר מעגלעך, ער זאָל געפינען דעם ריכטיקן וועג, ווי באַלד עס וועט זיך אין אים דערוועקן דאָס געפיל פון תשובה, און ער וועט זיך אומקערן צו גאָט מיטן גאַנצן האַרצן; דער צווייטער אָבער — אָין לו תִּקְנֶה, וואָרעם פאַרשלאָסן זיינען זיינע אויגן צו זען דעם באַשעפערס גרויסקייט און ער האַלט זיך דאָך פאַר אַ צדיק, — ווי אַזוי זשע קאָן ער תשובה טאָן?²

דערפאַר האָט אָבער דער בעש"ט זיך פאַרהאַלטן מיט אַ געוויסן דעספּעקט צו די, וואָס האָבן געזוכט גאָט און זיינען דערביי נכשל געוואָרן און פאַרבאָגנזשעט אויף פאַלשע דרכים. אויפן שבתי צבי האָט ער געזאָגט, אַז עס איז אין אים געווען „א הייליקער ניצוץ“, און ווען די פון די רבנים שטאַרק גערורפטע פראַנקיסטן האָבן זיך געלאָזט אויף מסירות און געבראַכט דערצו, אַז מען האָט אין קאַמענעץ דעם תלמוד

1 פּתר שם טוב, 27.

2 צחאת חריב"ש, 15; לקוטי יקרים, דף 16 ע"ב, א'.

אויף די שייטערהויפנס געברענט, האָט דער בעשײט זיין פעם אויסגע-
גאַסן ניט אויף די סעקטאַנטן, נאָר אויף די רבנים... דאָס האָבן זיי, —
האָט ער געטענהט, — געבראַכט דערצו, וואָס טראַכטן אויס לינגס און
שקרים (שבודים שׂר מלכּם בהקדמות שקרים) 1. און ווען די פּראָג-
קיסטן האָבן סוף=פּל=סוף קיין אַנדערן אויסוועג ניט געהאַט ווי ניין צום
שמד, האָט דער בעשײט דערויף געוואָגט: „די שכינה טוט קלאַנג
און זאָגן, אַז פּל=זמן דער אָבר איז נאָך צוגעבונדן צום גוף, איז נאָך דאָ
אַ האַפּענונג, אַז ער וועט געהיילט ווערן; שניידט מען אָבער אָפּ דעם
אָבר, איז ער שוין פאַרלאָרן אויף אייביק. און יעדער איינער פונם
פּאָלק ישראל איז דאָך אַן אבר פון דער שכינה 2.

טיפיש איז די מעשה, וואָס ווערט דערציילט אין די פאַרשיידענע
קוועלן 3, אַז דער בעשײט איז אַמאָל געקומען אין אַ קהילה, וווּ עס איז
גראָד דעמאָלט פאַרגעקומען די זיצונג פון דעם וועד ארבע הארצות.
איז אויף דער זיצונג געשטעלט געוואָרן די פּראָגע, ווי דאַרף מען זיך
פאַרהאַלטן צו דעם בעשײט, וואָס איז ניט קיין למדן, און דאָך האַלטן
אים פיל פאַר אַ בעל=מופת און פאַרזיכערן, אַז איבער אים רוט דער
רוח הקודש. האָט מען אים געשיקט רופן, און ווען דער בעשײט איז
געקומען, האָט דער פּרנס פונם וועד, ר' אברהם אבא, זיך געווענדעט
צו אים מיט פּאָלגנדיקע ווערטער: „לויט דעם סדר פון דיין אויפפיר
ווייזט אויס, אַז עס רוט איבער דיר דער רוח הקודש, — אַנדערע אָבער
זאָגן, אַז דו ביסט אַן עם=הארץ; בכּו, לאָמיר הערן פון דיין מויל, צי
קענסטו אַ יידישן דין. און ווייל ס'איז גראָד דעמאָלט געווען ראש=

1 שבחי הבעשײט, 9.

2 דאָרטן, 10. אייניקע פּאַרשער, ווי צום פּיישאַיל, גרעץ אין זיין פּראָג
אונד די פּראָנקיסטען, דוד כּהנא אין זיין „מולדות המקובלים“, אברהם כּהנא אין
זיין „רבי ישראל בעל שם טוב“ און אַנדערע, גיבן אַיבער אַלס פעסטגעשטעלטן
פּאַקט, אַז דער בעשײט האָט אויך אַנטוילגענומען אין דעם לעמבערגער חיכות מיט
די פּראָנקיסטן ציוואמען מיט די פּאַרשטייער פון די רבנים, וואָס פּראש פון זיי איז
גאַסטאַנען דער לעמבערגער רב ר' חיים ראפּאַפּאָרט. די נייערע פּאַרשונגען האָבן
אַבער פעסטגעשטעלט, אַז דאָס איז ניט מער ווי אַ לעגענדע. אין די זכרונות פון
דוב בער בירקענטאַל, וואָס האָט אַליין געהאַט אַ שייכות צום חיכות, הערט דעם
בעשײט נאָמען גאָר ניט דערמאָנט. באַזונדערס היכטיק איז מאיר באַלאַבאַנס גרינד-
לעכע פּאַרשונג „שטודיען צור געשיכטע דער פּראָנקיסטישען בעהענגונג“ (פאַרעפּנטלעכט
אין דעם זאַמלבוך צום אַנדעק פון ש. פּאָזנאַנסקי, 1927), וווּ עס הערט דערהיין, אַז
דעם בעשײט פּאַטשיליקונג אין דעם חיכה הערט ניט דערמאָנט אין קיין איינער פון
די פּיילישע מקורים, וואָס באַשרייבן דעם חיכות פון די רבנים מיט די פּראָנקיסטן.

3 שבחי הבעשײט, 35; ישראל ליבל, ספר ויבות, 9 (1798).

חודש, האָט מען דעם בעש'ט געשטעלט די פראַגע, ווי דאָרף מען זיך נוהג זיין, אויב מען פאַרגעסט אום ראש-חודש ביים דאוונען זאָגן „יעלה ויבוא". בנוגע דער דאָזיקער שאלה זיינען אין דער רבנישער ליטע-ראַטור אָנגעזאמלט גאַנצע בערג פּלפּול און חריפישע סברות; דער בעש'ט האָט אָבער געענטפערט דעם פּרנס מיט גרויס פּשמות: ניט איך און ניט איר באַדאַרפן דעם דאָזיקן דין, וואָרעם איר וועט אויך דאָס צווייטע מאָל ווידער פאַרנעסן (ווייל ביי אים, דעם לַמדן, איז דאָך דער עיקר דער פּלפּול וועגן דין און די תּפילה גופא זאָגט ער ריין מעכאַניש, בהיסח הדעת) און איך וועל סיי ווי ניט פאַרגעסן.

אן אַנדערש מאָל דערציילט דער בעש'ט אַ מעשה וועגן אַ פּשוטן זאָסן-מאַכער (אומן הנקרא שופּאָוואַל), וואָס בלעגט אַ גאַנצן טאָג שטיין ביי זיין שווערער אַרבעט, פון וועלכער ער האָט געשעפּט חיונה, אויף גיך זיך אַריינכאַפּן אין בית הכנסת, — איז דאָרטן געווען אַ מנין, האָט ער געדאוונט בציבור, ווען ניט, האָט ער געדאוונט אין דער היים; אַפילו תּהלים האָט ער געזאָגט בלויז די קאַפיטלעך, וואָס ער האָט געקענט אויף אויסווייניק. און דאָך, ווען ער, דער בעש'ט, האָט אים דערזען, איז ער דערציטערט געוואָרן, וואָרעם ער האָט ברוח הקודש דערזען, אז אין זכות פון אָט דעם פּשוטן מענטשן, הנהנה מיגיע כּפו בכשרות" האַלט זיך דער גאַנצער קיבוץ 1.

דעם בעש'ט גופא, — דערציילט אַ לעגענדע, — האָט מען געגעבן צו וויסן, אז דאָס, וואָס ער האָט זוכה געווען צו דערהויבן זיך צו די הויכע מדרגות, אז עס זאָלן פאַר אים אַנטפלעקט ווערן, דברים עליונים, איז דאָס ניט דערפאַר, וואָס ער האָט פיל מסכתות און פּוסקים געלערנט, נאָר כּחמת זיין דאוונען מיט גרויס כּוונה 2. און דער „שבחי הבעש'ט" דערציילט, ווי אַ רב, אַ לַמדן, האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף נאַכטלעגער אין דער קרעטשמע, וואָס דער בעש'ט האָט דעמאָלט געהאַלטן 3. ביינאַכט האָט זיך דער רב אויפגעכאַפט און דערזען, ווי אונטערן אויוון פּלאַמט אַ פייער. האָט ער געמיינט, עס האָט זיך דאָרט אָנגעצונדן דאָס האַלץ, וואָס מען האָט געלייגט טריקענען; איז ער גלייך אַראָפּ פון געלעגער און געוואַלט לעשן דאָס פייער. ווי ער גייט-צו צום אויוון, זעט ער, עס זיצט דאָרט דער בעש'ט און אַרום אים שנינט אַ ליכט פּול מיט גלאַנץ און פּראַכט. איז דער רב אין חלשות געפאַלן און מען

1 שבחי הבעש'ט, 18.

2 כּתר שם טוב, 23; צהארת הריב"ש, 3.

3 שבחי הבעש'ט, 8.

הָאָט אים געמוזט שטארק מינטערן, אינדערפרי פרעגט דער רב דעם בעש"ט, וואָס איז נאָך דעמאָלט ניט נתגלה געוואָרן, וואָס זאָל דאָס באַדייטן? ענטפערט אים דער בעש"ט: איך האָב בלויז תהלים געזאָגט, אפשר האָב איך מיך דעמאָלט באַהעפט צו גאָט (אפשר שנתדבקתי בַּהֶשֶׁם יתברך).

צי האָט דער בעש"ט גופא, ניט בלויז זיינע תלמידים, געגלויבט, אַז איבער אים רוט דער רוח הקודש-און ער קאָן ווּנדרער טאָן, ווייל מיט זיין ווילן רעכנט מען זיך אין די עולמים העליונים? דאָ באַרירן מיר דעם אינטערעסאַנטסטן און אויך צענטראַלן פּונקט אין דעם בעש"טס וועלט-באַנעם.

די השפּלה-קעמפער האָבן די פּראַגע וועגן דעם מהות פון דעם באַגרינדער פון דער חסידות-באַוועגונג פאַראיינפאַכט ביז גאָר: עפעס אַן אומוויסנדיקער שווינדלער, וואָס האָט געוואָלט דעם פשוטן עולם פאַר-פירן. די טרוקענע לומדים, די מתנגדים, האָבן דעם בעש"ט אַרויסגע-שטעלט אַלס פשוטן עס-האַרץ, און אין ברען פונם דעליגיעזן קאַמף אים אפילו דערקלערט פאַר אַ „נביא שכור ומשתגע" 1. אַ מאַדערנער קול-טור-היסטאָריקער, פון וועלכן וועלטבאַנעם ער זאָל ניט זיין, פאַרשטייט זייער גוט, זיי נאָיוו און אומבאַהאַלפן עס איז אַזאַ אַרט כאַראַקטעריסטיק פון דעם בעש"טס פּערזענלעכקייט. מיר שטרייבן אונטער דאָס לעצטע וואָרט, ווייל דער בעש"ט איז קודם כל אַ באַדייטנדיקע, טיפע פּערזענלעכקייט, זואָס באַטראַכט די וועלט-דערשיינונגען פון שטאַנדפונקט פון אַ וועלטבאַוועסטיין, אַ פּערזענלעכקייט, וואָס פילט זיך מיטפאַראַנט-וואָרטלעך פאַרן גורל פון דער גאַנצער וועלט און באַזיצט דעם איינז-פעסטן גלויבן, אַז זי קען אויפן יסוד פון דער דאָזיקער פאַראַנטוואָרט-לעכקייט געבן תיקון די טראַגישסטע פּראָבלעמען פון דער וועלט...

דעם בעש"טס וועלטבאַנעם איז, זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַ ריין אידעאָליסטישע. אויפן אָרט פון דעם עוואַנגעלישן זאַץ: „אין דער התחלה איז געווען דאָס וואָרט", שטעלט דער בעש"ט אַרויס דעם גרונד-טענים: „אין דער התחלה איז געווען די מחשבה, די אידעע". ראשית הפל הוא המחשבה — דער געדאַנק איז פון אַלץ דער אָנפאַנג—והדיבור הוא ענף המחשבה" 2. המחשבה נקראה אב לדיבור והדיבור בן — דער געדאַנק איז דער פאָטער פונם וואָרט און דאָס וואָרט איז דער זון. המחשבה היא החכמה והדיבור הוא התולדה 3. די מחשבה, זאָגט דער

1 זע דובנאָו, געשיכטע פון חסידים, I, 101.

2 כתר שם טוב, 24.

3 לקוטי יקרים, דף ד' עמ' א'.

בעש"ט, זי ווערט אָנגערופן „אַן", ווייל זי איז גרענעצלאָז ווי דער „אַן" 1. בעת זי ווערט אָבער פאַרקערפערט אינם וואָרט, ווערט זי שוין באַגרע- בעצט און הייסט „אַני" — טאַקע די אייגענע סובסטאַנץ, די זעלבע אותיות, נאָר פון אַ גאַנץ אַנדערן פאַרנעם 2. אינם וואָרט נייטיקט זיך בלויז דער מענטש. הדיבור הוא התיות של האדם — דאָס וואָרט איז דער לעבנס-גייסט פונם מענטשן 3; „הלשון הוא קולמוס הלב" — די שפראַך איז די פען פונם האַרצן 4. אָבער דאָרט, אין דער הייד, — דער- קלערט דער בעש"ט, — איז דער עולם המחשבות, די וועלט פון לויטער אידעען, ואין אומר ואין דברים 5. אַז דער מענטש געפינט זיך אין דביקות מיט דער שכינה און גיט דערביי אַ טראַכט וועגן דער אויבער- שטער וועלט — דעמאָלט איז ער תיכף אין די אויבערשטע וועלטן. וואָ- רעם וועגן וואָס דער מענטש טראַכט, דאָרט איז ער, און אויב ער וואָלט ניט געווען אין דער אויבערשטער וועלט, וואָלט ער וועגן איר ניט געטראַכט 6. אַל דאָס געדאַכטע איז פאַראַנען, ווייל-אַל דאָס פאַראַנענע איז געדאַכט. עס איז דערביי ניט איבעריק צו דערמאָנען, אַז דער זוהר דריקט שוין גאַנץ בולט אויס דעם געדאַנק, וועלכער ס'האָט פיל שפעטער פאַרנומען אַזא בכבודיקן פלאַץ אין דער דייטשער אידעאָליסטישער פילאָזאָפיע: די לערע וועגן פולשטענדיקער גלייכהייט צווישן דענקען און זיין, צווישן דעם אידעאָל און רעאַלן 7. עס מוז באַזונדערס אָנגעוויזן ווערן, אַז אין דעם בעש"טס מיסטישן וועלטבאַנעם שפילט אַ צענטראַלע ראָלע ניט בלויז דביקות, דער פייערדיקער עקסטאַז, נאָר אויך די מחשבה, דער דערהייבענער געדאַנק. עס איז זייער באַ- ראַקטעריסטיש, וואָס דער בעש"ט, וועלכער לערנט, אַז דער וויכטיקער גרונדזאַץ פונם לעבן איז אמונה און בטחון 8 — האַלט פאַר נייטיק אָנ- צווייזן, אַז עס זיינען בנמצא צוויי מדרגות פון גלויבן: איינער גלויבט

1 וועגן דעם באַטייט פון „אַן" זע אונזער הערק ב. III, 21 א. ה.

2 תולדות, פ' רישב.

3 צחאת הריב"ש, 8.

4 כתר שם טוב, II 6.

5 דאָרטן, פ' צו.

6 צחאת הריב"ש, 67 (1793); תולדות, פ' ח"י שרה; לקוטי יקרים, 1: כשיחשיב

בעולם העליון הוא בעולמות העליונים, שכים ושהאדם מחשב שם הוא, ואם לא היה בעלם לא היה מחשב בו כלל.

7 זע אונזער הערק, ב' III, ז' 60

8 אַז מע חיל עמיצן באַשטראַסן, זאָגט דער בעש"ט, נעמט מען ביי אים

צו דעם בטחון וכשרוצין ליפרע העונש למי שהוא דאוי לעונש, אזי נוסלין ממנו מדרגת הבטחון (תולדות, פ' משפטים).

אין גאָט, מחמת ער האָט די אמונה באַקומען דורך קבלת אבות, און אַן אַנדערער איז געקומען צו דער אמונה דורכן וועג פון חקירה. דער חילוק צווישן זיי באַשטייט אין דעם, וואָס דער ערשטער האָט די מעלה: מען קאָן אים ניט איבערריידן, ווען מען זאָל אים אַפילו פרווון אָפּווענדן על פי חקירה, ווייל זיין גלויבן איז דאָך שטאַרק דורך קבלת אבות; ער האָט אָבער דעם חסרון, וואָס די אמונה איז ביי אים, רק מצוות אנשים מלומדה בלי טעם ושכל*. דער צווייטער האָט דערפאַר די מעלה, וואָס ער איז דאָך געקומען צום גלויבן אין גאָט דעם באַשעפער דורך זיין גרויסער חקירה, — דערפאַר איז ביי אים די אמונה שטאַרק און מיט פולער ליבע. ביי אים איז אָבער פאַראַן דער חסרון, וואָס מען קאָן אים דאָך איבערריידן, ווי באַלד מען וועט אים על פי חקירה ברענגען אַזוינע ראיות, וואָס זיינען סותר זיין גלויבן.

דערפאַר איז די העכסטע מררה פון אמונה ביי דעם, וואָס האָט ביידע מידות: אי ער שטיצט זיך אויף קבלת אבות, אי ער האָט זיך דורך אייגענער חקירה איבערצייגט, אַז זיין גלויבן איז ריכטיק און גוט. דערפאַר, איז מוסיף דער בעש"ט, זאָגן מיר: אלהינו ואלהי אבותינו — אלהינו, וואָס מיר האָבן דערפאַרשט דורך אייגענער חקירה, ואלהי אבותינו — דורך דער קבלה פון אונזערע אבות 1.

בכדי קלאָר צו מאַכן, ווי דער בעש"ט האָט געקוקט אויף זיין אייגענע פערזענלעכקייט, מוז מען קודם פֿל באַטראַכטן די אויסשליסלעכע ראָלע, וואָס אין זיין סיסטעם האָט געשפילט די מענטשלעכע פערזענלעכע קייט. מיר ווייסן שוין, אַז לויט דעם זוהרס וועלטפאַנעם איז דער מענטש די פאַרקערפערטע גאָטהייט, די אַנטפלעקונג פון דעם אַבסאָלוט אומענדיג לעכן אין באַגרעניצטע קאָנקרעטע פאַרמען, און אָן דעם אַקטיוון ווילן פון דער מענטשלעכער פערזענלעכקייט קאָן אויך גאָטס ברכה ניט שולט זיין 2. אָט דער געדאַנק איז אויך דער גרונדזייל פון בעש"טס סיסטעם. מיר האָבן שוין אָנגעוויזן, אַז דער בעש"ט פאַסט-אויף די גאָטהייט פּנוגע צו וועלט און נאַטור, ניט טראַנסצענדענט, נאָר אימאַנענט, ד"ה, ניט אויסנווייניק, איבער דער וועלט, נאָר אינעווייניק, אין דער וועלט גופא; גאָט איז קיינמאָל ניט אויסערוועלטיק, אָפּגעטיילט דורך מחיצות און ווייטן, וואָרעם — בכל דָבָר יֵשׁ עֹלָמוֹת נִשְׁמוֹת אֱלֹהוֹת, אין יעדער זאך זיינען פאַראַן גאַנצע וועלטן פון געטלעכע נשמות. די דאָזיקע געטלעכע נשמות זיינען אָבער אין געפענגעניש,

1 כתר שם טוב, 23.

2 אונזער חזק, III, 65—67.

איינגעמויערט ווי באזונדערע פונקען אין דער פארשטארטער „קליפה“ פונם חומר 1, און דעם „פדיון שבויים“ פירט דורך דער מענטש. דער קוואל, דער שטיין, דאָס געוויקס, יעדע באשעפעניש אין דער נאטור, יעדער געגנשטאַנד און געשעעניש אין דער וועלט — ווערט אויסגעלייזט דורך דעם מענטשנס אויג און אויער, ווערט אַריבערגעפירט פון ניט־זיין אין זיין און ווערן דורך דעם מענטשנס באַוואוסטזיין, דורך דעם מענטשנס מחשבה...

דער מענטש איז בכּן מיטאַנטיילנעמענד פון מעשה בראשית, פון דעם אומענדלעכן באשאַף און ווערן; די וועלט ווערט באַאיינפלוסט ניט נאָר פונם ווילן פון דער גאָטהייט, נייערט אויך פון דעם ווילן און שטרעבן פונם מענטשן, וואָס איז די אָפּשפיגלונג פון גאָט אויף דער ערד און אין באשאַפן אין דער געשטאַלט פון גאָט, טאַקע ווי אין תהלים שטייט: ותחסרהו מעט מאלהים, ער איז גאַנץ ווייניק געמינערט פון דער גאָטהייט. דער בעשׂט, וואָס איז אויסגעוואַקסן אין דער סביבה פון מענשאַלעכער רעכטלאָזיקייט און פאַרקנעכטונג, פון גרויזאַמע רדיפות און פלוטיקע בלבלים, איז פול מיטן פעסטן גלויבן אין דעם מענטשנס געטלעכע רעכט — האדם הלא עיקר משכן ד', — דער קלערט דער בעשׂט, — דער מענטש איז דאָס וויכטיקסטע געצעלט, וווּ גאָט טוט רוען 2, עס שטייט: דע מה למעלה ממך — דאָס איז דער טייטש, — דערקלערט דער בעשׂט, — דע, זיי וויסן, שכל מה למעלה, אז אַלץ, וואָס ס'איז אין דער הייך — הכל הוא ממך — דאָס אַלץ איז פון ד'ר. צווישן דער גאָטהייט און דעם מענטשן, — לערנט דער בעשׂט, — קומט פאַר אַ שטענדיקע קעגנזייטיקע אָנרעגונג און ווירקונג. הוא, דער מענטש, מסתכל בהבורא יתברך, והבורא מסתכל בו 3. „ד' אַלץ, — לערנט דער בעשׂט, — גאָט איז דיין שאַטן, דהיינו: ווי דער שאַטן טוט אַלץ, וואָס דער מענטש טוט, אזוי טוט אויך דער בורא עולם כביכול אַלץ, וואָס דער מענטש טוט 4. „ווען דער מענטש, דער פשוטער בשר ודם (האדם החומרי) דערהויבט זיך מיט זיין געדאַנק צו די אויבערשטע וועלטן, ווערן די מלאכים דערציטערט און גאַפן פאַר גרויס פאַרוונדע־רונג“ 5. ביי אַזא שטאַנדפונקט איז גאַנץ לאַגיש דער אויספיר, אז דער

1 זע איבין ז' 52.

2 כתר שם טוב, II, 28.

3 צחצח הריב"ש, 12.

4 חערט מערערע מאל ציטירט אין „קדושת לוי“; ׳ ׳ בשלה (צחצח מאל).

דרוש לפורים, ׳ ׳ מצורע, ׳ ׳ נשא

5 כתר שם טוב, II, 28.

מענטש קאן אזוי ווייט זיך דערנענטערן צו גאָט, אז ער דערפילט זיך ווי אַ שותף צו מעשה בראשית, צו אַלעם, וואָס ווערט אָן אויפהער באַשאַפן; דער מענטש איז אויך ביכולת דורך דאָס העכסטע און טיפסטע אין זיך צו דערקענען די גאָטהייט גופא, צו באַגרייפן דעם מהות פון דער העכסטער קראַפט, וואָס ער פילט און שפירט אין זיך, צו באַווונדערן דאָס אומענדלעכע ליכט אין זיין פראַכט און גלאַנץ, פון וועלכן ער גופא איז דאָך אַ לייכטנדיקער פונקט. דער בעש"ט איז פעסט איבערצייגט, אז דער מענטש איז מסוגל אין געוויסע מאָמענטן פון גייסטיקער התלהבות זיך איינצווערען אין דער געטלעכער אייביקייט; ווייל גאָט איז דאָס אַלץ אַרומנעמענדיקע, אַלץ אין זיך איינשליסנדיקע, איז דאָך ניט מעגלעך, גאָט זאָל זיין אויסער דעם מענטשן, גאָט זאָל זיין אַ וועזן, וואָס קאָן פונם מענטשן ניט דערקענט און דערשפירט ווערן. עס מוז עקזיסטירן אַ פאַרשטענדעניש פון דער נידער צו דער הייך און פאַרקערט—אַ קעגנזייטיקע ווירקונג פון מענטש און גאָט.

ניט אומזיסט ברענגט דער בעש"ט גאַנץ אָפּט דעם משל מיטן לייטער, אז דער מענטש איז ווי דער לייטער, וואָס די נידעריקסטע שטאַפלען זיינען אויף דער ערד און דער שפיץ שפאַרט אין די הימלען. און דער שפיץ, דער שטאַלץ און די קרוין פון דער מענטשהייט, איז דער צדיק. מיר ווייסן שוין, וואָס פאַר אַ פּכּבּודיקן פּלאַץ דער צדיק פאַרנעמט אינם וועלטפאַנעם פונם זוהר 1. צדיק יסוד עולם — דער צדיק איז דער גרונדשטיין פון דער וועלט, און זיין מדרגה קאָן אַפילו קיין מלאך ניט דערגרייכן. אויך דער מקובל מאיר אבן גבאי פאַרזיכערט, אז „צדיק כּוּשֵׁל בְּכָל הַנְּבִיאִים“ — צו זיין ווילן זיינען נכנע אַלע באַשע־פענישן 2. אויך דער בעש"ט געפינט, אז „צדיקוּיָא אַנּוּן שְׁלוּהִי דַמְטְרוֹנִיתָא“ — די צדיקים זיינען דער שכינהם שליחים 3. דער צדיק, זאָגט דער בעש"ט, איז ווי אַ בוים, וואָס איז געפלאַנצט אויף אַ פּרוּכט־באַרן באַדן. ווי דער בוים נעמט אויף אַלע זאַפּטן פון דער ערד און באַשאַפט אויס זיי די שענסטע פּרוּכטן, אזוי איז אויך דער צדיק בעולם הזה: ער זאַמלט צונויף אַלע „ניצוצות“, וואָס זיינען פאַרשפּרייט אין דער וועלט, און דערהייבט זיי צום באַשעפּער 4. עס שטייט: צדיק

1 זע אינזער חזק, ב' III, 67.

2 דאָרטן, ב' IV, 298;

3 תולדות, פ' ויגש; כתר שם טוב, 7.

4 כתר שם טוב, II, 4.

באמונתו יחיה 1, וואָרעם אמונה — דאָס איז „דביקות בו יתברך“, באַ-
העפטונג מיט גאָט 2, און דאָרויך, אָט מיט זייער פעסטן גלויבן פאַר-
וואַנדלען די צדיקים די מידת הרין למידת הרחמים 8, פאַרויסן דעם
דין „בשורש חסד“, דורכן וואָרצל פון חסד 4. און דער בעשיט איז
מסביר דעם דאָזיקן טעזיס מיט דער תלמודישער אגדה וועגן נחום איש
גם זו, וואָס האָט אין יעדער געשעעניש געזעען רק דאָס גוטע, אַלץ איז
צו גוטן. איינפּעסט, דערקלערט דער בעשיט, איז איש גמוו געווען אין
זיין אמונה און בטחון, אַז גאָטס ווילן איז רק צו גוטן, און אַנדערש
קאָן עס גאָר ניט געמאָלט זיין, וואָרעם גאָטס ווילן פירט דאָך אַלץ צו
אין באַשטימטן צוועק — צו אַ וועלט, ווי זי דאַרף זיין. און ווייל
איש גם זו איז אינגאַנצן געווען דורכגעדרונגען מיט דעם דאָזיקן איינז-
פעסטן גלויבן, איז דערפאַר — וכך נעשה באמת, איז טאַקע אַלץ גע-
ווען לטובה; און אין דעם — דערקלערט דער בעשיט — האָט ער
בלל קיין נס ניט געזעען (ואין זה אצלו נס בלל), נאָר ווייל ער האָט זיך
אזוי פעסט געשטיצט אויף זיין אמונה און בטחון — וכך עלתה לו, איז
דאָס טאַקע אזוי געווען 5. עס גיט, זאָגט דער בעשיט, צוויי מדרגות
פון מענטשן: איינער פירט זיך אויף מיט זיינע מעשים על פי הטבע —
לויט דעם סדר, וואָס געוועלטיקט אין דער נאַטור, ד״ה לויט די נאַטור-
קרעפטן, וואָס זיינען אין דער בחינה פון „אלהים“, וועלכער באַטייט דאָך
בגימטריא „הטבע“ 6. עס זיינען אָבער פאַראַנען מענטשן פון אַ העכער-
דער מדרגה: זיי דערהייבן זיך דורך זייער דביקות איבער די „קליפות“
פונם חומר, און זיי זיינען זיך נוהג לויט דעם סדר, וואָס למעלה מן
הטבע — לויט די געטלעכע געזעצן פון „אדוני“, דעם באַשעפער און
באהערשער פון דער וועלט 7, לויט די געזעצן, וואָס זיינען מבטל די
„גזירות אלהים“, די שטרענגע נאַטור-געזעצן. דאָרט, אין די העכערע
מדרגות, ווערן דורך דער מאַכט פון דער מחשבה די ניצוצין באַפרייט
פון די קליפות, וואָס באַהערשן דעם הומר, און די מידה פון „דין“ ווערט

- 1 אין אַן אַנדער אָרט פאַראַטראַזירט דער בעשט דעם דאָזיקן זאָץ אין:
צדיק באַמונתו יחיה — דער צדיק באַלצט אַלעמען מיט זיין פעסטן גלויבן.
- 2 תולדות, פ' וישלח.
- 3 דאָרטן, פ' נח.
- 4 דאָרטן.
- 5 דאָרטן, פ' ויחי.
- 6 די ארחיות פון „אלהים“ און „הטבע“ באַטרעפן איינע און די זעלבע זאַל-26.
- 7 דער בעשים סטרייכט אָבער אונטער, אַז אַסילו דער שם הויה עקזיסטירט
בלויו סאַרן פענטשן, אַבער אין דער אמתן איז גאָט יתברך „גבוה מכל השמות“
זע איר המאיר, פ' סיפטים.

נתעלה אין דער מידה פון „חסד“ 1. אויף די פליגלען פונם דערהייבע-
נעם געדאנק, דורך דעם באהעפטן זיך מיט גאָט, באַגרייפט ערשט דער
מענטש, אז דאָך, אין וואָס ער האָט מיט זיינע קורצזיכטיקע אויגן גע-
זעען בלויז שטרענגן גור און דין — איז אין דער אמתן די מידה פון חסד,
די לייטזעליקייט פון דער געטלעכער חכמה.

עס זאָל אָבער די מענטשן ניט חידושן, — ווייזט אָן דער בעש"ט, —
וואָס אויך דער צדיק געפינט זיך צייטנווייז אין גאַנץ נידעריקע מדרגות.
דאָס געשעעט אויס צוויי טעמים: ערשטנס, איז אַפילו דער צדיק ניט
אימשיטאָנד אזוי שטאַרק אָנצושטרענגען זיינע גייסטיקע פוחות, בכדי
שטענדיק זיך צו געפינען אין די הויכע מדרגות. לאָזט ער זיך דערפאַר
אויף אַ צייט אַראָפּ אין דער נידער, דערפרישן זיינע פוחות, בכדי דער-
נאָך מיט נייעם אימפעט זיך צו דערהייבן אין די געטלעכע הייכן. עס
איז אָבער נאָך פאַראַן אַ צווייטע סיבה: בכדי דער צדיק זאָל קאָנען
דערפילן זיין מיסיע בשלמות — דערהייבן פון די נידעריקע מדרגות אין
די העכערע, מוז ער גופא זיך אַראָפּלאָזן אין דער נידער, דאָרט זיך
באַהעפטן מיט די אינם חומר, געפאַנגענע ניצוצין און זיי באַפרייען,
דערהייבן אין די עולםות העליונים. דערמיט, — דערקלערט דער בעש"ט, —
איז אויך פאַרבונדן דער סוד פון „התלכשות התורה בספורים גשמיים“ —
וואָס די הייליקע תורה באַנוצט זיך אָפט מיטן לבוש פון ספורי מעשיות
אויס דעם פשוטן וואָכעדיקן לעבן...

דאָ מוז אָנגעוויזן ווערן אויף איין וויכטיקן פרט, וואָס די חסידות-
פאַרשער האָבן אים, ליידער, ביז איצט ווייניק אויפמערקזאַמקייט גע-
שאַנקען. דער בעש"ט דערקלערט טאַקע, אז „צריך לקשר את עצמו עם
גדול הדור“ — יעדער יחיד דאַרף זיך פאַרבינדן מיטן צדיק הדור. דער
בעש"ט האַלט אָבער דערביי פאַר נייטיק אונטערצושטרייכן, אז נישט
נאָר דער פשוטער המון נייטיקט זיך אינם צדיק, נייערט אויך דער צדיק
נייטיקט זיך אין די מענטשן פון דער נידעריקער מדרגה, זיי דערגאַנצן
איינער דעם אנדערן און איינער ווערט דער „לבוש וכסא לחברו“ 2. מיר
האָבן דאָך שוין געזעען, ווי דער בעש"ט דערקלערט אויף ריין דיאַלעקט-
טישן אופן, אז אַפילו דאָס שלעכטע איז „דער שטול“, דער יסוד פאַרן
גוטן, וואָרעם דער באַגריף פון גוטן באַקומט דאָך ערשט זיין רעאַלן אינ-
האַלט אַדאַנק זיין קעגנזאַץ — דעם שלעכטן. דער צדיק און דער המון, —
זורט מערערע מאָל איבער דער בעש"ט, — זיינען ווי דער גוף און די

1 תולדות, II, ב' כשפטים.

2 תולדות, ב' משפטים.

נשמה, ווי דער זכר און די נקבה, איינער מוז ווירקן אויפן אנדערן 1. דער המון און דער צדיק זיינען ווי די ימי המעשה און דער יום השבת יש חיבור וקישור, — זאגט דער בעש"ט, — ענג פארבונדן זיינען צווישן זיך די וואַכעדיקע אַרבעטס-טעג מיטן יום השבת, וואָרעם דער שבת באַקומט ערשט דאָן זיין רעאַלן ווערט, ווען ער שטיצט זיך אויף די וואַכן-טעג, און די וואַכן-טעג ווערן געהייליקט, שעפן יניקה פונם הייליקן יום-השבת. אַין זה בלא זה — איינער קאָן זיך אָן דעם אנדערן ניט באַניין 2. עס שטייט: אש תמיד תוקד על המזבח — א שטענדיק פיער דאָרף ברע-נען אויפן מזבח. דאָס דאָרף, — דערקלערט דער בעש"ט, — אויך דער הדיומ, דער פשוטער מענטש, משפיע זיין מיט זיינע פונקען, אַז דאָס פיער אויפן מזבח, וואָס ס'האַלטן אונטער די עלומי אמוני ישראל — די צדיקי הדור, זאָל ניט אויסגעלאָשן ווערן 3. די מדרגה פון צדיק איז אַפּהענגיק פון דער מדרגה פון זיין דור. ווי דער דור — אזוינע צדיקים; אין א נידערגעשלאָגענעם גוף איז אויך די נשמה נידערגעשלאָגן 4. דערפאַר דאָרף דער פשוטער עולם קעמפן צוזאַמען מיטן צדיק (לעמוד בקשרי המלחמה גם הם עמו) און ער דאָרף זיך ניט פאַרלאָזן אויפן צדיק אַליין. ניט פאַרלאָזן זיך אויפן צדיק אַליין — דאָס ווערט מערערע מאָל איבערגעחורט פונם בעש"ט. פעסט געדענקען דאָרף דער מענטש דעם פּלל, אַז אַם אין אַני לי — מי לי, ווי באַלד ער אַליין וועט ניט שטרעבן מיט זיינע פוחות זיך צו דעהייבן און פון די ענגע גרענעצן פון דעם, אַני זיך אויפצוהייבן צו די אוניווערסאלע ווייטן פון אַין 5. דעם וועט קיינער ניט קאָנען העלפן 6. אין די ימים נוראים, ווייזט אָן דער בעש"ט, פאַרלאָזט זיך דאָך דער עולם ניט אויפן חזן אַליין און יעדער באַזונדער איז מתפלל צו גאָט 7. און דער בעש"ט דערציילט אַ משל: אַ לאַנד איז אַמאָל אויסגעקומען צו פירן אַ שווערע מלחמה. איז אין דעם דאָזיקן לאַנד געווען אַ געוואַלדיקער גבור, האָט זיך דאָס

1 תולדות, פ' שמות: פמוני-עם נקראים גוף ושלמי אמוני ישראל הם הנשמה להשפיע זה לזה כמו זכר ונקבה.

2 דאָרטן, פ' ויקהל.

3 דאָרטן, פ' ורא.

4 דאָרטן, פ' קדושים.

5 זע אויבן, ז' 68 און 69.

6 תולדות, קדושים: אם אין אַני לי, ר"ל כשאין אַני בעצמי בתוקן תחלה להפך מחומר אל הצורה שיתהפך ויעשה אַין פן האני, — אם פן מי לי... מי מאחריים שיתו לי שיתקברו לי לבחינתי אחר שלא תקנתי הדבר תחלה לי.

7 כתר שם טוב 5.

פאלק אינגאנצן פארלאָזן אויפן גבור אין זיין שווערן קאמף. דער גבור איז גוט געווען באַזאָרגט מיט די פארשיידנסטע פלי-זיין און האָט מוטיק געפירט דעם קאמף. דער שונא האָט זיך אָבער געקליגט און שטילער-הייט צוגעגנבעט דעם גבורס טכסיסי מלחמה; האָט דער גבור ניט געהאַט מער מיט וואָס צו קעמפן, זיינען די אנשי המדינה, וואָס האָבן זיך אינ-גאנצן פארלאָזן אויפן גבור, צוזאַמען מיט אים געפאַנגען געוואָרן ג.

עס איז זעלבסטפארשטענדלעך, אַז דער בעש"ט האָט אין זיך גופא געזעען דעם „גבור עריץ“, דעם צדיק הדור. ער האָט אין געוויסע מאָמענטן פון עקסטאַז געפילט זיך אַרגאַניש אַיינגעוועבט אין גאָט, געשפירט אין זיך די פֿערזענלעכקייט, וואָס איר פארטיפונג און דער-הויבונג באַווירקט און באַאיינפלוסט דאָס אייביקע זיין און אומאויפהער-לעכע ווערן פונם אוניווערסאַלן קאָסמאָס. אין דעם וועלט-פאַנעם פון דעם דאָזיקן מיסטיקער זיינען געווען אָפגעווישט די גרעניצן צווישן וואַכן און טרוים, צווישן רעאַלן און געדאַכטן, וואָרעם אין דעם רעאַלן האָט זיין עקזאַלטירט אויג געזעען בלוין דאָס אידעאַלע און געוונטשענע, אין דעם לעבלאָזן פאָרגליווערטן חומר — די דאָרט שמאַכטנדיקע פונקען, וואָס לעכצן צו די הייכן און וואַרטן אויף באַפרייאונג. אינטערעסאַנט ביז גאָר איז אין דער הינזיכט דער בריוו, וואָס ער האָט פון מענבוזש געשריבן זיין שוואַגער ר' גרשון קוטעווער קיין ירושלים², אין וועלכן ער גיט איבער מיט אַלע פרטים צוויי פון זיינע „עליות נשמה“. די ערשטע איז פאָרגעקומען ראש השנה תקס"ו (1746) און די צווייטע אין דריי יאָר אַרום — אום ראש השנה תקי"י (1749):

„אום ראש השנה פונם יאָר תקס"ו האָב איך געמאַכט די השבעה אויף עֲלִית נשמה, ווי דיר איז באַוואוסט; און איך האָב אין מיין זעאונג געזעען ווונדערלעכע זאַכן, וואָס איך האָב אַווינס ניט געזעען זינט איך בין ביים זינען (מיום עמרי על דעתי). און דאָס, וואָס איך האָב, ווען איך האָב מיך אַהין דעהויבן, געזעען און געלערנט, איז ניט צו דערציילן און ניט אויסצוריידן אַפילו פון מויל צו מויל. אַז איך האָב זיך אומגע-קערט צום גן ערן התחתון (צום אונטערשטן גן עדן) האָב איך געזעען כמה נשכות פון לעבעדיקע און פון טויטע, אַזוינע, וואָס זיינען מיר באַקאַנט, און אויך אַזעלכע, וואָס איך קען זיי ניט. אָן אַ צאָל און

1 תליות, פ' קדושים; דאָרטן, פ' אמור.

2 דעם דאָזיקן בריוו האָט געזאָלט איבערגעבן דעם שוואַגער דעם בעש"ט אלמיר, יעקב יוסף הכהן, האָט האָט געזאָלט פאָרן קיין ירושלים. די נסיעה איז אָבער ניט פאָרחירקלעכט געזאָרן, איז דער בריוו געבליבן ביי יעקב יוסף, און ער האָט אים מיט אַ סך יאָרן שפּעטער פאָרענטלעכט צום סוף פון זיין „בן פורת יוסף“.

שיעור האָבן די נשמות געוואַנדערט פון איין וועלט אין דער אַנדערער מיט גרויסער ווונדערלעכער פרייד, וואָס ס'איז ניט צו באַשרייבן און ניט צו דערציילן. און אויך פיל רשעים האָבן חוזר בתשובה געווען, און מען האָט זיי מוחל געווען זייערע זינד... אַלע צוזאַמען האָבן זייער געבעטן ביי מיר און געזאָגט: דיך האָט דער אייבערשטער באַגנערקט מיט גרויסן פאַרשטאַנד משיג צו זיין און צו וויסן פון די דאָזיקע ענינים, וועסטו אויפֿשטייגן צוזאַמען מיט אונז און וועסט אונז שטיצן און באַהילפֿיק זיין. און מחמת דער גרויסער שמחה, וואָס איך האָב געזען צווישן זיי, האָב איך באַשלאָסן אויפֿצושטייגן מיט זיי. און איך האָב אין מיין זעאונג דערזען (וואַיט במראה) ווי דער סים (דער שטן סמאל) איז אַרויף מקטרג צו זיין מיט אַזאָ גרויסער שמחה, וואָס איר גלייכן איז ניט געווען. און ער האָט אויסגעפֿועלט גוירות פון שמד אויף כמה נפשות, זיי זאָלן געהרגעט ווערן מיט מיתות משונות. האָט מיך אַ טויטשרעק אָנגעכאַפט און איך האָב מיך ממש מוסר נפש געווען און האָב געבעטן מיין לערער און רבין ג, ער זאָל גיין מיט מיר, ווייל ס'איז אַ גרויסע סכנה אַרויפֿצושטייגן אין די עולמות העלוינים, וואָרעם זינט איך בין צו מיין באַוואוסטזיין געקומען, איז מיר ניט אויסגעקומען אין אַזוינע הייכן צו שטייגן. און איך בין אַרויף איין מדרגה נאָך דער אַנדערער, ביז איך בין אַריין אין היכל פון משיח, וואָס דאָרטן לערנט דער משיח תורה מיט אַלע תנאים און צדיקים און אויך מיט די זיבן פאַסטעכער ⁸ און דאָרט האָב איך געזען אַ גרויסע שמחה, וואָס אַין לשער; האָב איך ניט געוואוסט, וואָס זאָל די דאָזיקע פרייד באַטייטן. איך האָב געמיינט, אַז די שמחה איז אפשר וועגן מיין צעשיידן זיך מיט דער וועלט, האָט מען מיר אָבער געגעבן צו וויסן, אַז איך ווער נאָך ניט נפטר, ווייל זיי האָבן הנאה דאָרטן אויבן, בעת איך בין אונטן מיחד יחודים מיט דער הילף פון זייער הייליקער תורה... האָב איך געפרעגט ביים משיח: אַימת אַתי מר? ווען קומט דער האר? און ער האָט מיר געענפערט: זיי וויסן, אַז ווען דיין לערונג וועט מפורסם ווערן און אַנטפֿלעקט זיין איבער גאָר דער וועלט... און אויך אַנדערע וועלן קענען מאַכן יחודים און עליות ווי דו, דעמאָלט וועלן פאַרטייליקט ווערן אַלע קליפות און עס וועט קומען די שעה פון באַוויליקונג און הילף. און איך האָב זיך געוואונדערט דערויף, און האָב געהאַט גרויס

1 א רמז אויף אחיה השילוני (זע אויבן, ז' 52).

2 געמיינט די אבות אברהם יצחק יעקב, דאן משה און אהרן, יוסף הצדיק

און דוד המלך.

צער, וואָס די צייט איז נאָך אזוי לאַנג: ווען קאָן דאָס געשעען? נאָר ווייל איך האָב זיך אויסגעלערנט, בעת איך בין דאָרטן געווען, דריי אַרטן סגולות און דריי הייליקע שמות... האָב איך זיך געטרייסט און געטראַכט ביי זיך? אפשר קאָנען דורך דעם אויך מענטשן פון מיין עלטער קומען צו דער מדרגה און בחינה, ווי איך; אויך זיי וועלן מסוגל ווערן צו אזוינע עליות נשמות, ווי איך. מיר איז אָבער ניט געגעבן געוואָרן קיין רשות, ווייל איך לעב, דאָס צו אַנטפלעקן..."

ווייטער דערציילט דער בעש"ט וועגן זיין צווייטער עלית נשמה, וואָס איז פאַרגעקומען אין 1749. אין יענער צייט האָט זיך געשטאַרקט די היידאַמאַק-באַוועגונג אין דער אוקראַינע און אַ סך יידישע קהילות זיינען דורך דעם הרוב געוואָרן. שרייבט וועגן דעם דער בעש"ט אין זיין בריוו: „און ראש השנה תק"י האָב איך געהאַט אַן עלית נשמה, ווי באַוואַסט, און האָב געזעען אַ גרויסן קטרוג, אזוי אז עס איז כמעט געגעבן געוואָרן דעם ס"ם רשות מחרוב צו מאַכן גאַנצע מדינות און קהילות. און איך האָב זיך מוסר נפש געווען און האָב תפילה געטאָן: נפלה נא ביד ד' ואל נפלה ביד אדם — לאָמיר פאלן פון גאָטס האַנט, נאָר ניט אַריינפאלן אין מענטשנס האַנט! און מען האָט מיר געגעבן רשות, עס זאָלן זיין אָנשטאַט דעם זייער גרויסע שלאַפקייט, וואָס זייער גלייכן איז ניט געווען אין די גאַנצע מדינות פוילן און אויך ניט אין די איבעריקע מדינות, וואָס זיינען נאָענט צו אונז. און אזוי איז טאַקע געווען; די שלאַפקייט האָט זיך פאַרשפּרייט וואָס אַין לשערה. האָב איך אָפּגערעדט מיט מיין חבורה צו זאָגן קטורת גאַנץ פרי, בכדי מבטל צו זיין די גזירה. האָט מען מיר מגלה געווען פון הימל: דו האָסט דיר דאָך אַליין אויסגעקליבן פאלן פון גאָטס האַנט, היינט וואָס ווילסטו מבטל זיין?.. זינט דעמאָלט האָב איך ניט געזאָגט קיין קטורת און ניט מתפלל געווען דערויף. בלויז אום הושענא רבה בין איך אַוועק אין שול מיטן גאַנצן עולם און געזאָגט איין מאָל קטורת, כדי די פעסט זאָל זיך ניט אויסשפּרייטן אין אונזער סביבה, — און אזוי האָט אונז אָפּגעגליקט מיט גאָטס הילף..."

מען דערציילט, אז נאָכדעם ווי דער גאָנטישער דיכטער אַליג'ערי דאַנטע האָט פאַרענדיקט דעם ערשטן טייל פון זיין „געטלעכער קאָמעדיע“, פלעגן די איטאַליענישע פרויען מיט יראת הכבוד אויף אים מיט די פינגער ווייזן: „אַט דאָס איז דער מאַן, וואָס איז אין די טיפּסטע אָפּגרונטן פון גיהנום אַריינגעדונגען און צו אונז צוריק געקומען“. ניט מיט קיין קלענערן רעספעקט האָט די מעזפּוזשער „חבורה“ אויף דעם בעש"ט געקוקט, וואָס האָט אזוינע „עליות נשמות“ דורכגעטאַכט, מיט די אַבות און זיבן פאַסטוכער ביי איין טיש געזעסן און מויל צו מויל

צערערט מיט משיח בן דוד. און דער רושם, וואָס רער בעש'ט האָט מיט זיין תורה געמאַכט אויף זיינע תלמידים, די לומדים און רבנים, איז געווען נאָך געוואַלדיקער דערמיט, וואָס זיי האָבן פאַר זיך געווען אַ פשוטן בעל-שם, ניט קיין חריפישן למדן, ניט קיין קונציקן שווימער איבערן ברייטן ים-התלמוד. דאָס איז געווען אַן אמתע אַנטפלעקונג, אַן אויסטערלישער שנוי-ערכין*...

און פול מיט אַנטציקונג האָבן זיי זיך געלאָזט איבער דער וועלט דערציילן וועגן דעם גרויסן ווונדער, אַנטפלעקן זייער רבינס תורה...

* שנוי ערכין — איבערשאַצינג פון אלע חכמים.

דריטער קאפיטל

דעם בעש'טס תלמידים — זיין פארטרעטער ר' דוב בער דער מעזע-ריטשער מגיד. — פון מעדיבווש קיין מעזעריטש. — די קהעלן פונם מגידס תורה. — לקוטים יקרים, לקוטי אמרים, אור תורה און אור המאיר. — העגן פאנטעאיסטישע אָנשוואונגען אינם העלס-כאנעם מין די באַגרינדער פון דער חסידות-כאָהענונג. — די לערע העגן צימצום. — דער צימצום און דער צוועק פון מעשה בראשית. — ליבע און צימצום אלס אחדות גמורה. — די שליחות פונם פאָלק ישראל. — דער צדיק אין דער בחינה פונם כהן גדול אין יום-כיפור. — דער צדיק און דער אומ בפרעל. — טעאָרעטישער צדיקים. — דער ערשטער קאמף קעגן די חסידים. — די סעציאלע יסודות פון דעם דעזיין קאמף. — דער חרם-קינטרס, זמיר פריצים וחרבות צירים. — יעקב יוסף כהן, דער גרינדער פון דער חסידישער ליטעראַטור. — זיין קאמף קעגן די רבנים. — דער באַטייט פון זיין תולדות יעקב יוסף.

טען דערציילט וועגן דעם בעש'ט, אז ער האָט אַמאָל זיך געווענדעט צו נאָט מיט אזא תפילה: „רבנו של עולם! גלוי וידוע לפניך — דיר אין אָפּענבארט און באַוונסט, ווי שטארק איבערפילט ס'איז מיין האַרץ, און ס'איז ניטאָ דער מענטש, פאר וועמען איך זאָל דאָס אַלץ קאָנען אַנטפּלעקן!“ דאָס — דערקלערט אַן אַנדער מאָל דער בעש'ט — וואָס איך זאָג אַמאָל דברי תורה פאר אַנדערע, איז דאָס בלויז פון די מותרות, וואָס שטייגן אַריבער די ברעגעס, פונקט ווי אַ קלי, וואָס איז איבער-געפילט מיט אַ געטראַנק בין איבערן אויג, גיסט זיך אַריבער אַ געוויסער טייל פון דער פליסיקייט 1, ווי יעדער נייערער, גרינדער פון נייע שיטות און וועלט-באַנעמען, האָט דער בעש'ט געפילט זיין אינוואַמקייט, געשפּירט — עס פעלט דער ריכטיקער נאָכפּאָלגער, וועמען ער זאָל קאָנען אָנפאַרטרויען אַלץ, וואָס ער פילט און טראַכט.

יעדער פון דעם בעש'טס תלמידים מובהקים — וויזט אָן דער היסטאָריאָגראַף פון חסידות מענדל באַדעק — האָט ביי אים מקבל

1 ומה שאני אומר לפעמים ד"ת לאחרים הם רק מהמותרות, כמו כלי שממלאים איתו ביותר ונשפך מלמעלה מעט.

געווען לפי שורש נשמתו הקדושה¹, ד"ה, לויט דער מדרגה פון דעם תלמידים נשמה, אָבער ניט דעם רבינים גאנצע תורה. דעם בעש"טס אייגענער זון, צבי-הירש, האָט געהאט אַ גאנץ קנאַפּן באַגריף וועגן דעם באַטייט פון זיין פּאָטער. טיפּיש איז אין דער הינזיכט, וואָס דער, שבחי בעל שם טוב² דערציילט, אַז אין דעם טאָג פונם בעש"טס טויט זיינען אַלע תלמידים געשטאַנען אַרום זיין בעט, נאָר זיין זון הערשעלע איז דערביי ניט געווען — ער איז געשלאָפּן. און אַז מען האָט אים אויפֿ-געוועקט און צוגעפירט צום פּאָטערס בעט און יענער האָט מיט אים אָנגעפאַנגען צו ריידן דברי תורה, האָט דער זון דערקלערט: אַיני מְבִין מה שאתה אומר³, — איך פאַרשטיי ניט וואָס דו זאָנסט. אויך דער אַקערשט דערמאָנטער מענדל באַדעק, וואָס קאַרגט ניט די גרעסטע שבחים ביי יעדן פון דעם בעש"טס תלמידים, כּוון, בעת ער דערמאָנט דעם בעש"טס פּן יחיד, זיך באַגניגען בלויז מיט דער פּאַמערקונג, אַז יענער איז זיין גאנץ לעבן, היה הצנע לכת עם ד' והיה מתנהג כמו אדם פשוט ולא נתוודע לאיש צדקתו⁴. דעם בעש"טס ממלא מקומו, זיין גייסטיקער יורש און פירער⁵ פון דער דורך אים געשאַפּענער באַווע-גונג איז געווען דער מעזעריטשער מגיד ר' בער, וואָס איז ערשט אין דעם בעש"טס לעצטע יאָרן געוואָרן זיינער אַ מקורב און אָנהענגער.

גענויע פרטים וועגן דעם מגידס לעבן זיינען זייער ווייניק באַקאַנט. אויס די אַלע לעגענדעס, וואָס זיינען אין חסידישע קרייזן געשאַפּן געוואָרן אַרום אים און אַרום זיין צונויפקומען מיטן בעש"ט, קאָן מען בלויז פעסטשטעלן, אַז איידער ר' דוב-בער האָט זיך באַגעגנט מיטן בעש"ט, איז ער געגאַנגען אויף דעם זעלבן דרך, ווי אַלע רבנים און לומדים פון יענער צייט. געבאָרן אין אַ קליין וואָלינער שטעטעלע לוקאַטש⁶, האָט ער יום-ולילה געלערנט נגלה און נסתר, און שוין אין די יונגע יאָרן, ווי עס ווערט דערציילט אין „כתר שם טוב“ (II, 30), געשקמט אַלס גרויסער חריף און בקי אין גאַנץ ש"ס און פוסקים און אויך אין חכמת הקבלת. אַ הייסער אָנהענגער פון אַרי'ס קבלה, איז ער געגאַנגען אויפן וועג פון אַסקעזע און פלעגט אָפטמאָל פּראַווען הענייתים פון שבת צו שבת. אַלס שטאַט-מגיד (אין וואָלינער שטעט מעזעריטש, דובנא, קאַרעץ און

1 סדר הדורות החדש, דף י, עמ' ג.

2 שבחי בעש"ט, 41.

3 סדר הדורות החדש, דף ז' עמ' ב'. איז שטיל געגאַנגען מיט גאָס, זיך געפירט הי אַ פּשוטער מענטש, און קיינער האָט ניט געוואָסט העגן אים.

4 זיין געבורטיגער חערט אין אייניגע קהעלן אָנגעגעבן פאַרשיידען: ביי דובנאָן — אַרום 1710, ביי האַראַדעצקין — 1704.

ראַוונע) פלעגט ער אויך אין זיינע דרשות רופן צו סיגופים, תשובה און תיקון.

כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין דעמאָלטיקן וועלט-פאַנעם איז פאַלגנ-דיקע מעשה, וואָס עס דערציילט אין זיין נאָמען דער תלמיד זיינער, ר' וואָלף זשיטאָמירער: אין די יונגע יאָרן, ווען דער מגיד איז געווען אַ מלמד אין אַ דאָרף, איז ער אַמאָל געוועסן אין שטוב אין אַ ווינקל. זיינע אַהין אַריינגעקומען עפעס אַ פּריץ מיט איינער אַ חצופה, אַ יפת תואר, מיט שטאַרק דעקאָלירטע ברוסטן, ווי זייער שטייגער איז. אומבאַוואַסט האָט דער מגיד אַ קוק געטאָן אויף די דאָזיקע שיינע פּרוי מיט דער אַנטבלויזטער ברוסט, און גלייך האָט דערוואַכט אין זיין האַרצן אַ גרויסער צער. האָט ער דעמאָלט אַנגעפאַנגען צו פאַרמיאָסן אין זיין האַרצן דאָס דאָזיקע שלעכטס אויף אַזאָ אופן: דער אָנהויב פון איר באַשאַפונג נעמט זיך דאָך פון דעם פאַסערס און דער מוטערס זאָמען, פון דאָרטן ציט זיך איר שיינקייט, איר ווייסקייט און די רויט-קייט אירע. און פּונדאָנען ציט זיך זייער זאָמען? פון זייערע מיאוסע און עקלאַפּטע מאַכלים, ווי שלענג, ראַקעס וכדומה. און פּונדאָנען ציט זיך דער זאָמען מיט איר פּוסטער שיינקייט און קנעוודיקייט. און ער האָט אַזוי לאַנג געטראַכט וועגן די עקלאַפּטע געגנשטאַנדן, ביז ער האָט אָנגעהויבן ברעכן פאַר זיי אין די אויגן. האָט דעמאָלט דער פּריץ געהייסן אים אַרויסוואַרפן אין דרויסן 1.

און ס'איז אינטערעסאַנט, וואָס דער מגיד גופא, ווען ער איז אין די שפּעטערדיקע יאָרן געוואָרן דער אָנערקענטער מנהיג פון די חסידים, ברענגט אין איינער פון זיינע דרשות אַ דעם בעש"טס דיִדאַקטישע סענטענץ, וואָס געפינט זיך אין אַזאָ שאַרפן קאָנטראַסט צו דעם מגידס אַמאָליקער התנהגות: „ווען אַ מענטש זעט אַ שיינע פּרוי, זאָל ער טראַכטן, פּונדאָנען קומט צו איר די דאָזיקע שיינקייט? ווען זי וואָלט געווען טויט, וואָלט זי דאָך דאָס דאָזיקע שיינע פנים ניט געהאַט. אויב יאָ אַזוי, קומט דאָס דאָך אַלץ פון דעם געטלעכן פּוח, וואָס איז פאַרשפּרייט אין איר, — ער גיט דאָס איר פנים די קראַפט פון שיינקייט און פאַר-ביקייט. דערפון איז געדרונגען, אַז דער שורש פון שיינקייט איז דער געטלעכער פּוח, — היינט, צוליב וואָס זאָל איך זיך ציען און גלּוסטן נאָך אַ טייל, בעסער זיך צו באַהעפטן מיטן שורש פון אַלע וועלטן, וואָס איז דער אורקוואַל פון שיינקייט...“

1 אור המאיר, אָנפאַנג פרשה ח"י שרה (מיד ציטירן לויט דער חזרשעהער אויסגאַבע פון 1883).

2 אור תורה, 76 (מיד ציטירן לויט דער לובלינער אויסגאַבע פון 1884).

וועגן דעם צונויפקומען פון דעם מגיד מיט דעם בעש"ט ווערן אינם „שבחי הבעש"ט" 1 און אין דעם „כתר שם טוב" 2 דערציילט פארשיידענע לעגענדעס, פון וועלכע עס איז ניט שווער אַרויסצושיילן דעם רעאלן קערן: פון די שטענדיקע תעניתים איז דעם מגיד'ס גוף אזוי אָפּגעשוואַכט געוואָרן, אַז ער איז שוין ניט אימשטאַנד געווען צו גיין מיט די פיס אָן פרעמדער הילף און געמוזט ליגן צו בעט. האָבן אים באַקאַנטע געראַטן, ער זאָל פאַרן זיך היילן צום בעש"ט, וואָס האָט שוין דעמאָלט געשקט איבער דער גאַנצער געגנט מיט זיינע סגולות און רפואות. אין דער התחלה האָט דער בעש"ט זיך פאַרהאַלטן צום מגיד, ווי צו פיל אַנדערע חריפישע לומדים, מיט אַ געוויסער איראָניע, זיך געהאַלטן, ווי אַ „פּראָסטאַק", דערציילט פשוטע מעשיות און פּאָלקסטימ-לעכע גלייכטווערטלעך. דעם אר"ם קבלה איז אָבער געווען דאָס געפילט, אויף וועלכן די דאָזיקע צוויי מענער האָבן זיך געקאַנט דערנענטערן. דער בעש"ט האָט געפונען פאַר זייער געוונטשן צו געווינען דעם דאָזיקן טיפן מקובל פאַר זיין „חבורה", ברענגען אים צום באַוואַסטזיין, אַז ער האָט כל ימיו געפּלאַנדושעט, דערווייזן אים, אַז „הלימוד שלך היה בלי נשמה" 3. דער בעש"ט האָט ניט נאָר אויסגעהיילט דעם מגיד'ס גוף מיט זיינע קראַנקע פיס, ער האָט אויך געמאַכט אַ גאַנצע איבער-קערעניש אין זיין וועלט-באַנעב, באַפרייט זיין נשמה פון דער בלייענער מרה שחורה, פון דעם פחד פאַר זינד. אים איז געלונגען דעם מגיד-אַסקעט צו איבערצייגן, אַז גאָט דינען דאַרף מען ניט מיט תעניתים און סגופים, נאָר דווקא דורך שמחה און מונטערקייט. און דער מגיד ר' דוב-בער, — דערציילט דער „כתר שם טוב", — האָט דעמאָלט צוריק אָפּגעשויקט אַהיים דעם משרת, וועלכער האָט דעם קראַנקן מגיד באַגלייט אויף זיין נסיעה צום בעש"ט, און אַליין איז ער געבליבן ביים בעש"ט, וואָס אַצולו חכמות גדולות ועמוקות — און האָט געלערנט ביי זייס גרויסע און טיפע חכמות. אַדאַנק זיין שטאַרקן כאַראַקטער און אָרגאַניזאַטאָרישע פעיקייט, איז ער נאָך דעם בעש"ט'ס טויט געוואָרן דער פירער פון דער גייער באַוועגונג און האָט פיל מיטגעהאַלטן איר פאַרשפרייטונג און שטור-מישן וואָס. דער צענטער פון דער חסידישער תורה איז נאָכן בעש"ט'ס טויט איבערגעגאַנגען פון מערושיפאוש קיין מעזריטש, פון פּאַראָליע קיין וואָלין.

1 אור תורה, 13.

2 דאָרטן, II, 30.

3 דאָרטן.

ווי דער בעש"ט, אזוי האָט אויך דער מגיד פּוּ זיין לעבן קיין חיבורים ניט פאַרעפנטלעכט, אַ געאיבטער בעל-דרוש, פלעגט דער מע-זעריטשער מגיד פאַרטראַגן זיין תורה פאַר זיינע צוהערער אין פאַרם פון דרשות — „מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתה" 1. אַ לעבעדיק פּילג, ווי אזוי דער מגיד ר' דוב-בער פלעגט שבת ביים טיש האַלטן זיינע דרשות און ווי קונציק ער פלעגט דערפּוּ אויסטייטשן פאַרשיידענע פּסוקים פון תנ"ך, גיט אונז אין זיין לעבנספאַשרייבונג (ניינצנטער סאַפּילט) שלמה מיימון, וואָס איז אַליין אין זיינע יונגע יאָרן עולה-רגל געווען קיין מעזעריטש, בכרי זיך צו באַקענען מיט דער ניי-אויפגע-שפּראַצטער חסידישער באַוועגונג. דער מגיד אַליין האָט זיינע דרשות ניט פאַרשריבן, דאָך האָט ער זייער געוואַלט, זיי זאָלן ניט פאַרלאָרן גיין און זיינע תלמידים זאָלן זיי פאַרשרייבן און איבערגעבן די שפּעטערדיקע דורות. וועגן דעם דערציילט באַריכות זיין תלמיד שלמה לויצקער אין דער פאַרדערע צו „לקוטי אמרים". ער דערציילט, אַז פיל פון דעם מגידס חסידים פלעגן פאַרשרייבן דעם מגידס דרשות, זיי פלעגן אָבער צו מקצר זיין און גאַנץ אָפט אויך ניט ריכטיק איבערגעבן דעם אמתן תוך פון דעם מגידס טיפע רייד, און האָבן זיי אויסגעטייטשט לויט זייער פאַרשטאַנד 2. ער גופא האָט אויך זיך ניט איינגעשטעלט צו פאַרשרייבן דעם רבינס הייליקע רייד, ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז אויך ער וועט זיי ניט איבערגעבן מיט דער געהעריקער גענויקייט, איין מאָל האָט אים דער מגיד געפרעגט, פאַרוואָס ער פאַרשרייבט ניט זיין רבינס דרשות. האָט ער אים דערקלערט, אויס וואָסער טעם ער פאַר-מעסט זיך ניט דאָס צו טאָן. האָט אים דערויף דער מגיד אזוי געזאָגט: פונדעסטוועגן וואַלט גוט געווען, זיי זאָלן זיין ווי עס איז פאַרשריבן, „בכרי עם זאָל זיין אַ דערמאָנונג פאַר דער עבודת הבורא ב"ה". און אַז דער תלמיד האָט געפרעגט, פאַרוואָס, ווייל ער און גלוסט אזוי דערצו זיין האָט אים דער מגיד געענטפערט מיט אַ סמך אויף אַ פּסוק: איז דען אין דינע אויגן אַ קלייניקייט דאָס, וואָס דוד המלך ע"ה האָט געבעטן: „אנור באהליך עולם" 3, ד"ה — איך וויל וווינען אין דינע געצעלטן אויף ביי דע וועלטן. דאָך האָט שלמה לויצקער אַפילו נאָכן מגידס טויט יאָרן לאַנג ניט דערפילט דעם רבינס רצון. ערשט נאָכדעם, ווי יעקב יוסף הכהן האָט אין זיינע ווערק „תולדות יוסף" און „בן פורת יוסף" פאַרעפנטלעכט דעם בעש"טס בריוו און פיל מימרות זיינע, האָט

1 זע שער-בלאט פון „לקוטי אמרים".

2 דאָרטן: „כי ראיתי כתבי כתבים ומקצרים מאוד ממונת אדומיז ולפעמים אינם כבינים וכתבים לפי הבנתם.

אויך שלמה לוצקער באשלאָסן צו באַקענען דעם ברייטערן עולם מיט זיין רבינים גייסטיקער ירושה. פון אַלע אים באַקאַנטע מאַנוסקריפטן, וווּ עס זיינען געווען פאַרשריבן דעם מגידים דרשות, האָט ער אויסגעקליבן דעם בעסטן, דעם, וואָס ס'האָט אויפגעשריבן דער ישיש ר' זאב וואָלף אויס גראַדנע אין מדינת 'ליטע, אַריינגעטראָגן געוויסע אויסבעסערונגען און פאַרעפנטלעכט אין קאַרעץ אין 1784 אונטער אַ דאָפלטן נאָמען „לקוטי אמרים" און „מגיד דבריו ליעקב" 1. דאָס ווערק האָט געהאַט גרויסן דערפאָלג, און ביז 1792 האָט עס אויסגעהאַלטן דריי אויפלאַגעס. נאָר שלמה לוצקער ווייזט אַליין אָן אין דער פאַררעדע, אז די דאָזיקע זאַמלונג פון דעם מגידים דרשות, הוא רק טפה מן הים מגודל חכמתו. עס איז דערפאַר קיין חידוש ניט, וואָס חוץ דעם געדרוקטן „מגיד דבריו ליעקב" האָבן נאָך צווישן די חסידים צירקולירט פיל מאַנוסקריפטן און אַפּשריפטן מיט דעם מגידים תורה. אין 1792 האָט שמואל בהרבני יהודה לייב סגל בודק אויס לעמבערג פאַרעפנטלעכט אַ זאַמלונג „לקוטים יקרים" 2, וווּ ער ברענגט פיל מימרות פון דעם מעזעריטשער מגיד און פאַררופט זיך דערביי אָפט אויף צירקולירנדיקע „פתבים" און „כתבי קודש", וווּ עס זיינען פאַרצייכנט פיל „סודות נפלאים" פון דעם מעזע-ריטשער מגיד 3. איין מאָל שליסט ער אַפילו מיט דער באַמערקונג: און איך וויל דאָ ניט אַפּשרייבן פון די דרושים, וואָס געפינען זיך אין די פתבים פון מו"ה ר"ב זל"ה, ווייל זיי זיינען זייער טיף און דערהייבן און יעדעס וואָרט ניטיקט זיך אין אַ גרויסן פירוש 4. אין 1804 איז אין קאַרעץ דערשינען אַ נייע זאַמלונג פון דעם מגידים דרשות און מימרות „אור תורה", וואָס ס'האָט בשעתו פאַרשריבן ר' דוב בערס תלמיד ישעיה פון דונאָוויץ. די דאָזיקע אַפּשריפט איז אַ ברייטערע פון שלמה לוצקערס, און זי אונטערשיידט זיך דערביי פון דעם „לקוטי אמרים" ניט בלויז מיט איר נוסח, נאָר אויך מיט איר גאַנצ אַנדערן סדר. בעת אין לוצקערס אויסגאַבע זיינען די דרשות געדרוקט אָן אַ שום סדר, זיינען זיי אינם „אור תורה" געאַרדנט לויטן סדר פון די פסוקים פון תנך און פון די מאמרים פון תלמוד, מדרשים און זוהר.

1 די שלוש-אותיות פון די דריי הערטער מגיד דבריו ליעקב הייזן אָן דעם מגידים נאָמען דוב.

2 דער נאָמען סונם זאַמלער איז ניט אָנגעחויבן אויף דעם שער-בלאָט, נאָר אויפן צווייטן בלאָט אין די דריי רבנישע הסכמות. דובנאַחט אָנחייזונג, אז דער „לקוטים יקרים" איז דערשינען אָנאַנס, איז דערפאַר ניט גאַנץ ריכטיק.

3 לקוטים יקרים, דף 25, סוף עמ' ב'; דאָרטן, דף 27, עמ' א; דאָרטן, דף 28, עמ' ב.

4 דאָרטן, 24, עמ' 2

אייניקע פון דעם מגידם תלמידים האָבן אין זייערע אייגענע ווערק געבראַכט אַ גאַנצע צאָל מימרות פון זייער רבין, וואָס פעלן אין בייערע אָקערשט דערמאָנטע זאַמלונגען. באַזונדערס וויכטיק איז אין דער הינזיכט ר' וואָלף זשיטמירערס, אור המאור. אָט די דאָזיקע אויסגע- רעכנטע קוועלן גיבן דעם מער-ווייניקער גענוגנדיקן מאַטעריאַל, בכדי צו באַקענען זיך מיט דער פּערזענלעכקייט און וועלט-באַנעם פון דעם בעש"טס גייסטיקן יורש, פון דעם צווייטן מנהיג פון דער יונגער חסידישער באַוועגונג.

קודם-בֿל דאַרף דאָ אָנגעוויזן ווערן אויף פּאָלגנדיקן כאַראַקטעריס- טישן פרט: דעם בעש"טס תלמיד, יעקב יוסף הכהן, יעדעס מאָל, ווען ער ברענגט די רייד פון זיין רבין, ווייזט ער דערביי גלייך אָן: „שמעתי ממורי, שמעתי בשם מורי. אַנדערש איז דער מגיד ר' דוב בער. ניט אין „לקוטי אמרים, ניט אין „אור תורה“ ווערט דער בעש"ט ניט באַגלייט מיטן טיטל „מורי“. די געציילטע מאָל, וואָס דער מגיד דערמאָנט דעם בעש"ט, מוט ער דאָס בלויז מיט דער באַצערקונג „אמר ריב"ש ז"ל אָדער „ר' ישראל ב"ש“. אָבער גאַנץ פיל פון דעם בעש"טס מימרות, און דווקא פון די וויכטיקסטע, ווערן געבראַכט אין דעם מגידס דרשות ניט בשם אומרם, און דעם בעש"טס נאָמען ווערט דערביי גאָר ניט דערמאָנט. און דאָס איז פֿלל ניט קיין צופאַל. צו פאַרשיידן זיינען געווען די דאָזיקע צוויי מענער לויט זייער כאַראַקטער, לויט זייערע געפילן און אַפילו לויט זייער וועלט-באַנעם. ערשט אין זיינע מיטעלע יאָרן האָט ר' רוב בער, דער לַמְדן-אַסקעט, פאַרקערעוועט אויפן וועג, וואָס ס'האָט אינטוויטיוו מיט זיין גאונישן פּאָלקס-חוש דורכגעלייגט דער וואַנדערנדיקער דאָרפס-מלמד און אָפּשפרעכער ישראל בן אליעזר. דעם בעש"ט איז געלונגען מיט דער גרויסער מאָראַלישער קראַפט פון זיין פּערזענלעכקייט אָפּצווענדן דעם פאַרמרה-שחורטן לַמְדן פון דעם וועג פון אַסקעזע. דער מגיד האָט אָבער באַגריפן די רייכקייט פון דעם בעש"טס וועלט-באַנעם בלויז מיטן מוח, ניט מיטן האַרצן, מיט דער שאַרף פון זיין חריפישן געדאַנק, אָבער ניט מיטן ברענענדיקן געפיל.

דעם מגידס תורה שטיצט זיך אויף דעם זעלבן גרונד-געדאַנק, וואָס איז אויך דער צענטראַל-פּונקט פונעם בעש"טס גאַנצן וועלט-באַנעם, אַז די וועלט איז ניט נאָר גאָטס באַשאַפונג, נאָר טראָגט אין זיך די גאָטחייט — מינייה וביה, און לית אתר פנוי מינייה 1. דער מגיד ווערט ניט מיד איבערצוחזרן אין זיינע דרשות, אַז השי"ת „הוא ממלא כל עמין ואיהו

בתוך עלמיו¹. הקב"ה טראַגט אויף זיך אַלע וועלטן, ער איז איבער און אונטער אַלע וועלטן און פילט אָן אַלע וועלטן, און ער איז דער אָרט פון אַלע וועלטן². דער פאַרשטענדיקער מענטש, — לערנט דער מגיד, — ווייסט, אַז „כל העולם כולו מלא מהשׁיׁת“; און ווי שטאַרק איז צו באַדויערן דער, וואָס נעמט אָן ווערטלעך דעם פּשט פונם פּסוק און מיינט „השׁיׁת בשמים הכין פסאׁו“, און די גאַנצע וועלט ליגט פאַר זיינע אויגן ליידיק, פּוסט און טויט³. און דער מגיד טייטשט אויס אויף אַ קונציקן אופן די באַקאַנטע ווערטער פונם פּילאָזאָפּישן פעסימיסט קהלת: „כי האלהים בשמים ואתה על הארץ, על כן יהיו דבריך מעטים“ (קאפ׳ 5, 1): דער וואָס פאַרשטייט ניט, אַז גאָט יתברך פילט אָן אַלע וועלטן, דרינגט דורך אַלע וועלטן, רינגלט אַרום אַלע וועלטן (ממלא כל עלמין, מלגאו כל עלמין ומסבב כל עלמין) ולית אַתּר פנוי מיניה, און מיינט, אַז השׁיׁת איז אויפן אין די הימלען, און ער, דער מענטש, איז אויף דער ערד, — דער טאָר קיין סך ניט ריידן, וואָרעם וואָס קאָן ער מיט זיינע רייד אויפּטאָן, וואָס קאָנען זיינע ווערטער מתקן זיין? אַ אפילו אין גשמיות-זאַכן, — חורט דער מגיד איבער דעם בעשׁיׁטס סענטענץ, — איז גאָט אַיינגעהילט; און אָט דאָס איז דער באַדייט פון — „מלא כל הארץ כבודו“ — די גאַנצע ערד איז פול מיט זיין פּראַכט⁴.

דאָ איז אָבער וויכטיק אַנצוווּיזן אויף איין וויכטיקן פרט: אייניקע פאַרשער שטרייכן באַזונדערס אונטער אין דעם וועלטבאַנעם פון די באַ-גרינדער פון דער חסידות-באַוועגונג ריין פאַנטעסישע אַנשווינגען. מען דאַרף אָבער דערביי נעמען אין באַטראַכט, אַז ביים בעשׁיׁט און ביים מגיד זיינען די דאָזיקע געדאַנקען ענג פאַרבונדן מיט אַזוינע באַגריפּן, וואָס טיילן זיי אויף אַנטשיידנסטן אָפּ פון דעם פאַנטעסיסטישן וועלט-באַנעם. פונם פאַנטעסיסטישן שטאַנדפּונקט קאָן גאָר קיין רייד ניט זיין וועגן אונטערשייד און מחיצה צווישן גאָט און צווישן דער נאַטור, צווישן דער מאַטעריע און גייסט. די דאָזיקע אַבסאָלומע אידענטישקייט איז אָבער ניט די סיבה פון דעם וועלטאַל — זי איז טאַקע דער וועלטאַל גופא, די גאָט-וועלטאַל-אייניקייט, דער אַניווערסאַלער, אַבסאָלומער דו-פּרצופּים. דער דאָזיקער באַגריף געפינט זיך אין פּולער סתירה מיטן וועלטבאַנעם

1 אור תורה, 121.

2 דאָרטן, ז' 44 הקב"ה טיבל כל עלמין ולעילא מכולא ותחת כל עלמין וממלא כל עלמין ואיהו מקומן של כל העולמות.

3 לקוטי יקרים, 23.

4 אור תורה, 106.

5 דאָרטן, 104.

פון די באגרינדער פון חסידים. אמת, אויך ווי זיינען פעסט איבער-
 צייגט, אז די וועלט איז דורכגעדרונגען פון גאָט, מיניה וביה, און לית
 אתר פנוי מניה; גאָט איז אָבער איבער דער וועלט, די וועלט איז
 זיין באַשאַפונג, בכן האָט גאָט עקזיסטירט פאָר דער וועלט; און עס
 זוערט טאָקע ביים מגיד מערערע מאָל איבערגעהזרט דער געדאַנק, אז
 „עלה ברצונו לברוא העולמות“¹, „הרצון הקדמון לברוא העולמות“²,
 „נתהו כל העולמות ברצון“³, ד"ח אז דער וועלטבשאַפּאָ איז אַ פּרײַער
 ווילנסאַקט פון דער גאָטהייט. לכאורה אין העולם כבודו יתברך — דער-
 קלערט דער מגיד — אייגנטלעך קאָן די וועלט ניט באַטראַכט ווערן אַלס
 לויב פאַרן שם יתברך, וואָרעם ער איז דאָך דער אַין-סוף בלתי בעל תכלית,
 און אַלע וועלטן האָבן קעגן אים קיין שום ווערט ניט (אין כל העולמות
 נחשבים כנגדו כלום)⁴. גרויס איז אויך דער אונטערשייד בנוגע דער
 פראַגע וועגן דער ראַלע און באַטייט פון דער מאַטעריע. ביי שפינאַווע,
 אַשטייגער, זיינען אויסשפּרייטונג (התפשטות) און דענקען, ד"ה מאַטעריע
 און גייכט, די צוויי געטלעכע גלייכבאַרעכטיקטע אַטריבוטן, וועל-
 כע דער מענטש קאָן משיג זיין; ווען ביים בעש"ט געפינט זיך נאָך
 אַזאַ פראַגע ווי: „ואין הפרש בין החומר והצורה“⁵, איז שוין ביים מגיד
 דער חומר, די מאַטעריע, אַ מינדערווערטיקע זאַך. אמת, דער מגיד
 ווייזט אָן, אז „השית מלוּבש אפילו בכל הגשמיות“ — אין יעדן חומר
 געפינען זיך אויך געטלעכע פונקען און דער מענטש איז דערצו פאַרופן
 צו באַפרייען די דאָזיקע פונקען פון דער קליפה, פון דעם חומר. און
 דער חומר, שטרייכט דער מגיד אונטער, „הוא הפסולת און די צורה,
 די שיינקייט — „הוא הרוחני והחיוני מזה הכלי“⁶. עס איז דאָך
 אַ דבר ידוע — דערקלערט דער מגיד — אז דער גשם, די מאַטעריע,
 איז די נידעריקסטע פון אַלע מדרגות, נאָר ווייל עס איז ניטאָ קיין אָרט,
 וואָס זאָל זיין אויסער גאָט (לית אתר פנוי מניה), איז ער דאָך די
 גאָטהייט⁷...

-
- 1 לקוטי אמרים, דף 23, עמ' ב'; דאָרטן, דף 39, עמ' א'.
 - 2 לקוטי אמרים, 29.
 - 3 אור תורה, 97.
 - 4 לקוטי אמרים, 24, (מיר ציטירן לויט דער לעמבערגער אויסגאַבע פון 1862).
 - 5 תולדות, פר' בא'.
 - 6 אור תורה, 76.
 - 7 לקוטי אמרים, 43.

ענג פארבונדן דערמיט איז די לערע וועגן צמצום, וואָס פאַרנעמט אַ זייער בכבודיקן פלאץ אין דעם מגידס וועלטפאַנעם. מיר מוזן אָבער דערביי אויפמערקזאַם מאַכן אויף איין גאַנץ וויכטיקן פּרעם, וואָס בלייבט ניט געניגנדיק באַלויכטן אין די זאַמלונגען, אַראַנטקע וועלכע מיר האָבן די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט דעם מגידס תורה. מיר האָבן שוין פריער אָנגעוויזן, אַז לויט דעם מגידס וועלטפאַנעם איז דער וועלטפאַשאַפּ אַ פרייער ווילנסאַקט מצד דער געטלעכער אַלמאַכט. אין ביידע זאַמלונגן גען ווערן אָבער געבראַכט דעם מגידס פּיל-אָגנדיקע צוויי מימרות: „הקב"ה נקרא מנוחה — גאָט ברוך הוא ווערט גערופן רב, שאין שייך בו תנועה; וואָרעם תנועה—באַוועגונג איז שייך בלויז ביי אַ זאַך, שהוא בזמן ובמקום, וואָס געפינט זיך אין די גרענעצן פון צייט און פון אָרט, אָבער הקב"ה — ער איז דאָך דער אַין-סוף, ואינו נעתק ממקום לכּוּם, און ער באַוועגט זיך ניט פון אָרט צו אָרט, און ער געפינט זיך אויך ניט אינם גדר פון צייט. נאָך טיפישער איז די צווייטע מימרא: „כי באין-סוף אינו שייך רצון" — בנוגע צום אַין-סוף איז ניט שייך צו ריידן וועגן רצון 1. דער דאָזיקער זאַץ באַרעכטיקט אפשר צו מאַכן די חשערה, אַז אויך דער מגיד, ווי מנחם די פאנו און יונתן איי-בעשיץ 2, איז אַרויסגעגאַנגען פון דעם געדאַנק, אַז ניט די סיבה ראשונה, נאָר דער אלהי ישראל, דער פאַרבילד פון די עשר ספירות, איז דער באַשעפער פון דער וועלט. און אפשר איז דאָס איינע פון די „סודות נפלאים" אין דעם מגידס תורה, וועגן וועלכע עס רעדט דער בעל „ליקוטי יקרים", און די זאַמלער, וואָס האָבן דעם מגידס דרשות פאַרשריבן, האָבן געהאַלטן פאַר פאַסיקער דעם דאָזיקן „סוד" ניט מגלה צו זיין און געבראַכט דערפאַר דעם רבינס מימרא אָן וועלכע ס'איז פרושים.

דערפאַר אָבער ווערט גאַנץ באַריכות גערעדט וועגן סוד הצמצום 3. „צמצם את עצמו וברא העולמות 4 — גאָט האָט דורך צמצום די וועלטן באַשאַפּן. בעולם הזה הכל צמצום גמור — דערקלערט דער מגיד 5. ווען ניט דער צמצום — ווייזט אָן דער מגיד, — וואָלטן די וועלטן ניט געקאָנט עקזיסטירן, ווייל זיי וואָלטן דאָס געוואַלדיקע געט-

1 איר תורה, 82; לקוטי אמרים, 7; איר תורה, 4; לקוטי אמרים 15.

2 אונזער חשק ב' V, ז' 229.

3 אויך אין בעש"ס נאָמען חירס איבערגעגעבן סעלגנדיקער זאץ: והקב"ה עשה ככה צמצוים דרך כמה עולמות כדי שיהיה אחדות עם אדם שלא היה יכול לסבול בהירתו (כתר שם טוב, 5).

4 איר תורה, 67.

5 דאָרטן, 30.

לעכע ליכט ניט געקאנט איבערטראגן 1. אלץ, וואָס עקזיסטירט אויף דער וועלט, איז עס דורך צמצום געשאפן 2.

מיר האָבן אין פאָריקן קאָפיטל אָנגעוויזן, אז דער בעש"ט האָט אין דעם באַגריף „אלהים“ געזען די נאַטור-קרעפטן; דער מגיד פון זיין זייט דערקלערט: „הנה הצמצום נקרא אלהים“ — אָט דאָס דורך מחיצות און לבושין פאַרקלענערטע און אָפּגעשוואַכטע געטלעכע ליכט הייסט „אלהים“; און ער דערקלערט דערביי אויף אַ נאַנץ אויסטערלישן אופן די ווערטער פון דער תורה: בראשית ברא אלהים — צום ערשטן איז אלהים געשאפן, ד"ה צום ערשטן איז פאָרגעקומען דער צמצום פון דעם „אין-סופ" ליכט 3.

דער טעוים וועגן צמצום איז ביים מעזעריטשער מגיד צונויפגעפאלן; מיטן פראָבלעם וועגן דעם צוועק פון וועלטבאַשאַפּן. דאָ חזרט דער מגיד מערערע מאל איבער דעם געדאַנק, וואָס ס'האָט שוין אַרויסגעזאָגט דער בעש"ט אין פאָלגנדיקן זאַץ: די מידה פון „מלכות“ איז אין אונזערע הענט און מיט אונז צונויפגעבונדן, ד"ה דערמיט, וואָס מיר אָנערקענען זיין גרויסקייט און זיין מלכות, דערלאַנגט ער זיין שלימות מיט דער מידה פון מלכות, וואָרעם אָן דעם פאָלק איז ניטאָ קיין מלך, און ערשט דורכן פאָלק אַנטפלעקט זיך די קיניגלעכע פראַכט 4. עיקר בריאת העולמות, — דערקלערט דער מגיד, — דער צוועק פונם וועלטבאַשאַפּן — שיתגלה מידת המלכות: שאין מלך בלא עם — זאָגט דער מגיד אויף אַן אַנדער אָרט—לכן צמצם את כבודו 5; און דער מגיד חזרט איבער 6 דעם בעש"ט'ס געדאַנק, וואָס איז אַרויסגעזאָגט אלס פירוש צו די ביב"ל ישע ווערטער: „צדיק כתמר יפרח“; עס זיינען פאַראַן צוויי סאָרטן צדיקים און ביידע זיינען זיי צדיקים גמורים, — דער חילוק צווישן זיי באַשטייט אָבער אין אָט וואָס: איינער איז אַ צדיק בלויז פאַר זיך, און איז ניט משפיע מצדקתו אויף אַנדערע; אַזאָ צדיק איז געגליכן צו אַ צע-דערבויב, וואָס טראַגט ניט קיין פירות. עס איז אָבער אויך פאַראַן אַ צדיק פון אַן אַנדער מין: יענער איז שטאַרק משפיע אויף אַנדערע

1 אור תורה, 29, 52.

2 דאָרטן, 30.

3 דאָרטן, 68.

4 כתר שם טוב, ז: ופרת המלכות היא מצידנו ובידינו, דהיינו שאנו

מכירים גדולתו ומלכותו ואז הוא נשלם במדת מלכותו, כי אין מלך בלא עם שמחמת העם נתגלה המלכות.

5 אור תורה, 70; לקוטי אמרים, 15, 39.

6 אור תורה, 87; לקוטי יקרים, 35.

און מערט דאָס גוטע אויף דער וועלט. אַז דער צדיק איז געגליכן צו אַ טייטלבוים, וואָס ברענגט פיל זיסע פרוכטן; אַזא צדיק איז פון אַ פיל העכערער מדרגה.

מיר באַגעגענען דאָ ביי די באַגרינדער פון חסידות דעם זעלביקן געדאַנק, וואָס איז אויסגעדריקט אין יהודה אברבנאלס שיינע ווערטער, בעת ער רעדט וועגן דער העכסטער אַנטפלעקונג פון דער אַקטיוו-שאַפּני-דיקער ליבע, וואָס באַשענקט און איז משפּיע, וועגן דער ליבע פון גאָט צו דער וועלט: „דער פרוכט-טראַגנדיקער בוים איז שענער און פּולקוי-מענער פון דעם פרוכטלאָזן און דער לעבעדיקער קוואַל, וואָס באַפרוכט פערט און געפינט זיך אין שטענדיקער באַוועגונג, איז ניט אין פאַרגלייך שענער פון דעם שטייענדיקן, ווען אַפילו קרישטאָל-ריינעם וואַסער“¹. דעם בעשטיס געדאַנק: ההשפּעה ממעין חעליון נובע תמיד ודברו להיטיב — פון דעם געטלעכן קוואַל שטראַמט אומאויפהערלעך די שפע פון ליבע, — ווערט ביים מגיד ווייטער אַנטוויקלט. גאָט, וואָס איז בתכלית השלמות, — לערנט דער מגיד, — וואָס אויס זיין גרויס גוטסקייט און אומענדלעכער ליבע פאַרקערפערט זיין געטלעכן געדאַנק אין באַשאַפענע וועלטן, בכדי עס זאָל זיין, ווער עס זאָל מקבל זיין די געטלעכע שפע. קיין באַשעפעניש איז אָבער ניט אימשטאַנד אויפצונעמען די וואַנדער-לעכע שפע פון ליכט, דעם אומאויפהערלעכן שטראַם פון אַקטיווער געט-לעכער ליבע, — דערפאַר האָט גאָט כביכול, בכדי די וועלטן צו באַשאַפן „צמצם את עצמו“. דער צמצום, — שטרייכט דערביי מערערע מאָל דער מגיד אונטער, — איז בכך אויס ליבע פאַרגעקומען, — מהמת אהבה באַ הצמצום, אויס ליבע „כראַ כל העולמות“². די ליבע און דער צמצום, — דערקלערט דער מגיד, — ביידע זיינען זיי „אחדות גמורה“, אַ פולשטענע-דיקע אייניקייט, וואָרעם אויס דער ליבע, אויס דער אַקטיווער געטלעכער ליבע, זיינען די וועלטן באַשאַפן, וואָס זיינען אימשטאַנד געווען אויפֿ צונעמען דאָס געטלעכע ליכט נאָר „על ידי הצמצום“³. און דער מגיד טייטשט דערביי אויף זיין שטייגער אויס דעם פּסוק „כי שמש ומגן ד' אלהים“: ווי דאָס ליכט פון דער זון קאָן דעם מענטשנס אויג אויפֿ-נעמען בלויז דורך אַ צודעק (מסך ומגן), אַזוי קאָן מען אויך דאָס ליכט פון דער גאָטהייט (בהירות הוי"ה) אויפנעמען נאָר דורך אַ מָסך מבדיל, אין דער געשטאַלט פון אלהים, ד"ה, — דורכן צמצום. ד' אלהים, — איז

1 אונזער הערק, באַנד IV, 30.

2 אור תורה, 105.

3 לקוטי אמרים, 18; אור תורה, 29.

דערביי מוסיף דער מגיד, — באַטייט ליבע און יראה, ד"ה ליבע איינגע-
הילט אין יראה 1.

ווי ביים בעש"ט, אַזוי איז אויך ביים מגיד ענג פאַרפונדן מיט
דער פראַגע וועגן ציל און צוועק פון „מעשה בראשית" דאָס פראַבלעם
זועגן דעם קאָסמישן באַטייט פון דער מענטשלעכער פערזענלעכקייט.
ביים מגיד איז אָבער פיל שאַרפער ווי ביים בעש"ט די ראַלע פון
דעם מענטשן, דעם יחיד, צונויפגעפונדן מיט דעם פראַבלעם וועגן דער
קאָסמישער ראַלע פונם פאָלק ישראל. גאָט און די תורה זיינען דאָך
איינס, דערפאַר האָט אויך די תורה, פרי זי זאָל קאָנען נתגלה ווערן, זיך
גענייטיקט אין צמצום. „גאָט ברוך הוא האָט געמוזט מצמצם זיין די
תורה, פרי דאָס ליכט פון זיין תורה זאָל קאָנען שיינען איבער אַלע
וועלטן" 2. דער איינציקער טרעגער פון דער תורה איז אָבער דאָס
פאָלק ישראל. דאָרט, ביים פאַרג סיני, איז געשען דער הייליקער
ברית, די גרויסע אַנטפלעקונג, ווען דאָס פאָלק ישראל האָט אָנערקענט
גאָט אַלס קיניג איבער זיך. בלויז דאָס פאָלק ישראל האָט אַרויס-
געשטעלט דעם פרינציפ פון גאָטס קיניגטום, פון מלכות שמים, האָט
דערקלערט גאָט פאַרן איינציקן קיניג און באַפעלער איבער דער וועלט און
איבער דעם מענטשלעכן קיבוץ. גאָט האָט דערפאַר דערקלערט דאָס
פאָלק ישראל פאַר אַ „ממלכת כהנים", ווייל זיי פאַרווירקלעכן די מלכות
שמים אויף דער וועלט. לכן, — איז מסביר דער מגיד ר' בער, — איז אויך
דער וועלט=באַשאַף רק צוליב דעם פאָלק ישראל. עלה ברצונו לברוא
העולמות בשביל ישראל, ווייזט אָן דער מגיד 3. ווען ניט דער צמצום,
וואָלטן די דאָזיקע וועלטן קיין קיום ניט געקאָנט האָבן, און דאָס פאָלק
ישראל וואָלט אויך ניט געווען 4. ישראל — שטרײַכט דער מגיד
אונטער, — איז דער עיקר פונם לעפן (עיקר החיות), און די אומות העולם
שעפן און באַקומען די נייטיקע לעבנסזאַפטן פון דעם פאָלק ישראל,
יעדע אומה באַזונדער 5. אָט דעם געדאַנק, וואָס דער אר"י האָט שוין
בשעתו אַרויסגעזאָגט וועגן דער „מיסיע", וועגן דער גרויסער שליחות,
וואָס די השגחה האָט פאַרזיסבאַשטימט דעם יידישן פאָלק 6, חזרט

1 לקוטי אמרים, 105.

2 אור תורה ז' 45; והוצרך השם יתברך לצמצם התורה, בכדי שיוכל לתוריה
אור תירתו בכל העולמות.

3 לקוטי אמרים, 23, 39.

4 אור תורה, 29.

5 דאָרטן, 33; לקוטי אמרים, דף 8, עמ' ב'.

6 אינוער הערק, ב' IV, ד' 337.

דער מגיד מערערע מאָל איבער אין זיינע דרשות, נפשות ישראל הם העיקר ולא אומות העולם, — לערנט דער מגיד, — נאָר די אומות העולם, יש להם חלק בישראל, וואָס פון אים איז מקבל און שעפט חיות (יונקים ומקבלים חיות) יעדע אומה באַזונדער¹. די ראָלע פון דער מענטשלעכער פּערזענלעכקייט, פון דער יידישער פּערזענלעכקייט, פאַרנעמט דעם צענטראַלן פונקט אין דעם מגידס טעאָאָפּישן וועלט־באַנעם. די געטלעכע מידה פון מלכות איז דאָך אין אונזערע הענט, ווייל ערשט דערמיט, וואָס מיר אָנערקענען גאָסס גרויסקייט און באַווונג־דערן זיין מלכות, דערלאַנגט ער זיין שלמות². פאַגרעניצט איז אָבער דעם מענטשנס פאַרשטאַנד; עצמותו — דעם עצם פון דער גאָטהייט, אַין אָנו יכלים להשיג, זיינען מיר ניט אימשטאַנד משיג צו זיין³, וכבוד עצמותו אין אנו משיגים, — חורט איבער דער מגיד⁴. עולם הבניה — די וועלט פון געטלעכן דענקען, לית מחשבה תפיסה כלל — איז דעם מענטשנס געדאַנק גאָרניט אימשטאַנד תופס צו זיין⁵. תכלית בריאת העולם — לערנט דער מגיד⁶ — דער צוועק פון וועלט־פאַשאַפּ, הוא בכדי שנעלה העולמות לשרשן — מיר זאָלן דערהייבן די וועלטן צו זייער אורקוואַל — צום אורקוואַל, וואָס מיר זיינען משיג בלויז לויט אונזער פאַרשטאַנד. און דער מגיד פאַרטייטשט דערביי אויף זיין שטייגער דעם פאַקאַנטן תלמודישן אויסדרוק: נגד שמה — אַבד שמה: איידער הקב"ה האָט די וועלט פאַשאַפּן — לא היה נכרת מלכותו, וואָרעם — אין מלך בלא עב; נאָר ווייל זיין חכמה, זיין גרויסקייט און די אומענדלעכקייט פון זיין אַלמאַכט זיינען די אַלע וועלטן ניט אימשטאַנד משיג צו זיין, האָט ער, כביכול, דורכגעפירט צמצועם אחר צמצועם — בכדי די וועלט זאָל זיין ליכט קאָנען איבערטראַגן. דערפאַר האָבן מיר דאָס רעכט אים בלויז צו רופן מיטן נאָמען „אדני“, ד"ה, האָר און באַפעלער, ווייל מיר באַגרייפן בלויז אַ גאַנץ קליינע מדרגה פון די וועלטן, מיר זיינען בלויז משיג זיין ווילן, כביכול, ער זאָל זיך אַלס האָר און באַפעלער אַנטפלעקן; אָבער דעם שם הויה, וואָס אין אים איז זיין עצם אַיינגע־הילט — זיינען מיר ניט אימשטאַנד משיג צו זיין, אָט דאָס איז דער פאַרדייט פון נגד שמה אבד שמה, ווייל ער, כביכול, האָט געוואַלט זיך

1 אור תורה, 33.

2 זע אייבן, ז' 90.

3 אור תורה, 98.

4 לקוטי אמרים, דף 7, עמ' א'.

5 אור המאיר, ח' ויצא.

6 אור תורה, 101.

אנטפלעקן אלס נגיד ווארן (אלס האר און באפעלער), האָט זיין אמתער נאָמען געמוזט בלייבן פאַרהוילן 1. גאָט ברוך הוא אַנטפלעקט זיך דערפאַר אין דער וועלט בלויז אין דער פאַרם, אין וועלכער דער מענטש איז אים משיג; ווי דער מענטש שטעלט זיך גאָט פאַר, — דערקלערט דער מגיד, — אזוי איז ער, ד"ה, אין דער געשטאַלט אַנטפלעקט זיך גאָט פאַר דער וועלט 2. ווי דער מענטש, — דערקלערט דער מגיד, — זעט אויס פאַרן שפיגל, אזוי שפיגלט זיך אים אָפּ אַנטקעגן זיין געשטאַלט, — דאָס איז אויך ביי גאָט, כביכול: ווי דער מענטש אַנטפלעקט זיך פאַר אים יתברך, אזוי אַנטפלעקט זיך אויך גאָט פאַרן מענטשן 8. אָט דאָס איז דער באַדייט פון דער אגדה, אז בעת די יידן זיינען אַריבערגעגאַנגען דעם ים, איז גאָט, ברוך הוא, — נדמה להם כבחור, אָבער ביים באַרג סיני, ווען זיי האָבן שוין געהאַט מער געלייטערטע באַגריפן און זיינען שוין ראוי געווען מקבל צו זיין די תורה — נדמה להם כוקן 4. צמצום און ליבע זיינען דאָך אחרות גמורה, אויס ליבע האָט גאָט, ברוך הוא, די וועלט דורך צמצום באַשאַפן, ווייל נאָר דורך צמצום קען דער מענטש די גאָטהייט משיג זיין. און ווי דער פאָטער טוט אויס ליבע ריידן מיט זיין קליינעם זון אויפן קינדערשן לשון, בכדי דאָס געליבטע קינד זאָל זיינע רייד פאַרשטיין מיט זיין קינדערשן שכל, אזוי זיינען אויך ביי גאָט יתברך ליב דעם מענטשנס קינדערשע השגות און באַגריפן וועגן אים 5.

דאָ באַרירן מיר דעם וויכטיקסטן פונקט פון דעם מגידס וועלט־באַנעם. אין אנו משיגים רק מדרגה קטנה שבעולמות שנצתמצמו — מיר, לערנט דער מגיד, זיינען אימשטאַנד צו באַגרייבן בלויז די נידע־ריקסטע מדרגה אַפילו פון די וועלטן, וואָס זיינען דורך צמצום געשאַפן, מיר קאָנען בלויז משיג זיין גאָט אין דער בחינה פון „אדון“ אלס האַר און באַפעלער, אָבער דעם שם הויה, וואָס באַצייכנט דעם עצם און מהות פון דער גאָטהייט — אין אָנו משיגים, וכן, — איז דער מגיד מוסיר, — אין אנו משיגים, באַגרייפן מיר ניט כל העולמות העליונים, אַלע אויבערשטע וועלטן, סידרן — בהתפשטות הגשמיות והתגברות כח הרוחני 6. און

1 לקוסי אמרים, דף 46, עמ' ב'; איר המאיר, מגילת רות.

2 אור תורה, 51, 52, א"ח.

3 לקוסי אמרים, דף 40, עמ' ב': כמו שהארם מתחיה לפני המראה כן הפרצוף כמראה מתחיה אליו, כן כ"י אצל הקב"ה: כמו שהארם מראה את עצמו לפני יתב' כן היא מתראה אליו.

4 אור תורה, 113, 114; לקוסי אמרים, 48.

5 לקוסי אמרים, 41.

6 דארטן, 46.

דער סימבאָל פון „כח הרוחני“, — דערקלערט דער מגיד דוב בער, — דאָס איז די מחשבה, וואָס ברענגט צו דביקות, צו התפשטות הגשמיות. ער ווערט ניט מיד איבערצוהוּזן דעם בעש״טס סענטענץ, אַז דער עיקר און דער אָנפאַנג פון אַלץ איז דער געדאַנק, די מחשבה. „ומחשבה — לערנט דער מגיד — זו היא עקרא ושרשא דכל עלמין והוא מקור הכל וממנו נתהווה הכל“. דעם ביבלישן זאַץ „נעשה אדם בצלמנו“ דערקלערט דער מגיד אויף אַזאַ אופן: באותו צלם וצורה שהיה נחק במחשבה — אין דער זעלביקער געשטאַלט און צורה, ווי ער איז געווען איינגעקריצט אין דעם געדאַנק 1. אויך דעם בעש״טס מימרא „במקום שחושב האדם שם הוא כולו“ ווערט מערערע כּאָל איבערגעחזרט ביים מגיד (ער דערמאָנט אָבער ניט דערביי, ווי זיין אָפטער שטייגער איז, זיין רפינס נאָמען 2. „מחשבה היא מדרגה יתירה על הדיבור“, — לערנט דער מגיד 3; און ער טייטשט דערביי אויף זיין שטייגער אויס דעם ביבלישן זאַץ: „ואני ערל שפּתים“: ווען דער מענטש איז אין אַ גרויסער מדרגה, ווערט די בחינה פון דיבור צו ענג פאַר אים, ד״ה ער איז דאָן ניט מער אימ־שטאַנד אויסצודריקן אין ווערטער זיינע איבערלעבונגען 4. בכדי צו זאָגן פאַר אַנדערע תורה — דערקלערט דער מגיד זיינע תּלמידים — דאַרף דער מענטש זיך דערהייבן צו אַזאַ צושטאַנד, אַז בלויז די צוהערער זאָלן פילן און הערן „שעולם הדיבור מדבר בו“, אָבער ער נופא דאַרף זיין שטימע ניט הערן; ער דאַרף זיך דערהייבן צו דער מדרגה „עד שאינו מרגיש מעצמו כלום“; ווי באַלד אָבער ער פּאָנגט אָן צו הערן זיינע אייגענע ווערטער, זאָל ער גלייך מפּסיק זיין 5. דער מענטש איז די איינציקע באַשעפעניש אויף דער וועלט, וואָס איז באַשיינט סיסן ליכט פונם געדאַנק; די יידישע פּערזענלעכקייט איז די איינציקע, וואָס האָט אַדאַנק דער תורה דעם ריכטיקן באַגריף וועגן נאָט דעם באַשעפּער, און דערפאַר: כּשאדם עומד לפני הקב״ה כל העולמות עומדים והמלאכים אומרים שירה 6. מיר ווייסן שוין אָבער, אַז אַפילו דער בן ישראל קאָן משיג זיין נאָט בלויז אין דער בחינה פון „אדוני“, אָבער ניט זיין

1 אור תורה, 4.

2 דאָרטן, 29: כּל מקום שהמחשבה של אדם מחשב שם הוא; זע אויך: דאָרטן, 30, לקוטי אמרים, 13, דאָרטן, 104: האדם הוא חלק אלוה ממעל וכשהוא מדיבק מחשבתו למעלה יכול לידע מה שעשה למעלה.

3 אור תורה, 78.

4 דאָרטן, 32.

5 אור חמאיר, פר' צו; דאָרטן, פר' קירח.

6 אור תורה, 110: לקוטי אמרים, צום שלום.

עצם — דעם שם הוי"ה. ראָך, — ווייזט אָן דער מגיד, — אין אַ געוויסן מאָ-
מענט, אין דעם הייליגסטן טאָג פון שבת שבתון — אום יום כפור
שאין בו אכילה ושתייה, איז געווען איין מענטש, דער כהן גדול, וואָס
האָט דורך, התפשטות הגשמיות און התגברות כח הרוחני, דערגרייכט
אזא הויכע מדרגה, אז ער איז שוין געווען אימשטאַנד, להשיג מקצת
השכל שלמעלה מהעולמות, און דערפאַר האָט ער אין דעם דאָזיקן טאָג
דערמאָנט דעם שם המפורש, שהוא שם העצם יתברך¹.

דער מגיד איז פעסט איבערצייגט, אז אויך איצט זיינען פאַראַן
יחידי סגולה, וואָס קאָנען דערגרייכן דורך התפשטות הגשמיות די מדרגה
פונם כהן גדול אינם טאָג פון יום כפור. די דאָזיקע יחידי סגולה זיינען
די צדיקי הדור.

מיר האָבן שוין אין פאַריקן קאָפיטל אָנגעוויזן, מיט וואָס פאַר
אַ התפעלות דער בעש"ט רעדט וועגן דער אוניווערסאַלער ראָלע פונם צדיק;
דער בעש"ט האַלט אָבער דערביי פאַר ניטיק אונטערצושטרייכן, אז ניט נאָר
דער פשוטער המון נייטיקט זיך אינם צדיק, ניערס זיך דער צדיק נייטיקט זיך
אין די מענטשן פון דער נידעריקער מדרגה, זיי דערגאַנצן איינער דעם אנדערן,
איינער מוז ווירקן אויפן אנדערן. לויט דעם בעש"טס וועלט-באַנעם איז
יעדער מענטש מסוגל אין געוויסע מאָמענטן פון גייסטיקער התלהבות
זיך איינצוזעבן אין דער געטלעכער אַפיקיים, און אַ פשוטער זאָקס-
מאַכער, וואָס לעבט פל ימיו, מיגיע פפיו בכשרות, קאָן דערגרייכן אזא
גרויסע מדרגה, אז אין זיין זכות זאָל זיך האַלטן דער גאַנצער קיבוץ².
אַנדערש איז אָבער ביים מגיד דוכ-בער. מיר זעען דאָ פאַר זיך ניט
דעם פאָלקס-מענטש, וואָס שפאַנט מיט דעם שטעקן אין דער האַנט און
די ליולקע טאַבאַק אין מויל איבער גאַסן און מאַרקן און דערציילט משלים
און גלייכטווערטלעך פאַר פשוטע דאָרהיידן און ווייבער; דעם בעש"טס
תלמיד און ממלא מקומו, דער למדן און גרויסער חריף, איז געווען
אַ טיפישער גייסטיקער אַריסטאָקראַט, דורכגעדרונגען מיטן גייסט פון
„אהה בחרתניזם“, דער רמב"ם בשעתו איז געווען פעסט איבערצייגט,
אז דער אמתער, אדם בפועל, דער מאַן פון תכלית השלימות, איז דער
מושלם אין אַלע חכמות, וואָס איז פאַרטיפט אין די עולמות העליונים;
און די איינציקע אויפגאַבע פונם „המון“, פונם פשוטן בשר ודם, איז צו
באַדינען דעם, אדם בפועל, זאָרגן וועגן די הצטרכות פונם אויסדער-
וויילטן, בכדי יענער זאָל קאָנען ריזן און אומגעשטערט זיך פאַרנעמען

1 לקוטי אמרים, דף 46, עמ' ב/.

2 זע אויבן ז' 67.

מיט הקירה און פילאָזאָפישע אמתן 1, לויט דעם וועלט־פאָנעם פונם מעזער־טיטשער רייד איז דער „ארם בפועל“ — דער צדיק, וואָס איז אויך פארטיפט אין די עולמות העליונים, אָבער ניט מיט דער הילף פון נאטורוויסנשאפטן און פילאָזאָפישער הקירה, נאָר דורך התפשטות הגשמיות, דורך רביקות און התלהבות. און פיל דרשות זיינע זיינען מממש לויטער לויב־געוואַנגען דער קרוין און דעם האַר פון דער וועלט — דעם צדיק. „נאָר אַראַנק די צדיקים און אויס גאַטס ליבע צו זיי, — דערקלערט דער מגיד, — איז די וועלט פאַשאַפֿן“ 2. די וועלט עקזיסטירט נאָר דעם צדיק צוליב, און נאָר פונם צדיקס וועגן, הקב״ה צמצם עצמו די וועלטן זאָלן זיין אימשטאַנד אים, פביכול, צו דערטראַגן 8. דעם צדיקס תורה איז אַ געשפּילצייג ביי גאַט 4; גאַט, ברוך הוא, האָט די וועלט פאַשאַפֿן, בכדי ער זאָל האָפֿן הענוג פונם צדיק 5. דעם צדיקס רצון — זהו רצונו יתברך, דאָס איז אויך גאַטס רצון, ווייל, — דערקלערט דער מגיד, — הקב״ה איז דאָך מצמצם זיין חכמה לויט דעם פארשטאַנד פונם צדיק, ווי דער פאָטער פאַסט זיך צו צו די השגות פון זיין געליבטן קינד 6; הוא יתברך כחשב מה שהצדיקים חושבים, — וואָרעם גאַטס געדאַנק אַנטפלעקט זיך דאָך אַמשאַרפסטן דורך דעם צדיקס געדאַנק. „אם הם באהבה מביאים הקב״ה באהבה“ — דורך זייער ליבע אַנטפלעקט זיך ערשט גאַטס ליבע 7; די צדיקים נשמות זיינען דער שכינהם איברים; אַלץ געפינט זיך אין דעם צדיקס הענט, הכל על ידי הצדיק 8. הצדיק מבטל גזירותיו של הקב״ה 9; דער צדיק קען אַרויסרופן ענדע־רונגען אין דער נאַטור, ווען ער וויל 10. גרויס זיינען די צדיקים, וואָס פאַרוואַנדלען די מרת הדין אין מרת הרחמים 11; די מעשי צדיקים זיינען גרעסער פון מעשה בראשית, וואָרעם ביי מעשה בראשית איז דאָך געשאַפֿן געוואָרן אַ יש מאַן, די צדיקים אָבער, — זיי פאַרוואַנדלען

1 אונזער הערק, I, 212.

2 כי הצדיקים מחמת אהבה שאהב אותם ד' ומתמאר בהם, ברא את העולם... ומחמת זה ברא את העולמות (אור תורה, 80, 117; לקוטי אמרים, 7).

3 אור תורה, 32; לקוטי אמרים, 24, 41.

4 אור תורה, 14.

5 דאַרטן, 32, 95; לקוטי אמרים, 17.

6 אור תורה, 25.

7 דאַרטן, 98.

8 דאַרטן, 60.

9 דאַרטן, 26.

10 דאַרטן, 40; לקוטי אמרים, 38.

11 אור תורה, 127.

דעם יש, ר"ה פון אלע פשוטע זאכן, אפילו פון דברים שבגשמיות דער-
 הייבן זיי די הייליקע, ניצוצות צו דער בחינה פון, א"ן¹. עס שטייט:
 ישמח ד' במעשיו — דאָס פרייט זיך דער רבוננו של עולם מיט זיין
 בעסטער באשאפונג — די צדיקים². אויך דעם באקאנטן ביבלישן
 זאץ: יום ליום יביע אומר פארטייטשט דער מגיד אויף אזא אופן: דאָס
 בארימט זיך איין טאָג פארן אנדערן מיט די פראַכטפולע מעשים פון די
 צדיקים³. כשהצדיק מתעורר את עצמו ביראה, לערנט דער מגיד, אָן
 מתעורר יראה ותשובה בלב כל ישראל⁴. דער צדיק, איז דער מגיד
 מוסית, קאָן מיט זיך דערהייבן אלע מענטשן (הצדיק יכול להמשיך עמו
 כל האנשים)⁵, און אין דעם ליגט דער טיפער באדייט פון די ווערטער:
 „שבע יפול צדיק וקם“ (משלי, 24, 16) — יעדעס מאָל, ווען דער צדיק
 פאלט, איז דאָס נאָר צוליב דעם אויפשטיין, ער זאָל מיט זיך דערהייבן.
 וואָס מער ניצוצות⁶. עס דאַרף דערפאר קיינעם ניט ווונדערן, מפני
 מה הצדיק נופל ממדרגתו און ער רעדט צייטנוויין דברים בטלים; דאָס
 איז, — דערקלערט דער מגיד אינם בעש"טם נוסח, — געגליכן צו אַ בן מלך,
 וואָס גייט אַרום צווישן די דאָרפסלייט צו זוכן אַן אוצר, וואָס איז באַ-
 האַלטן ביי איינעם פון זיי; באַדאַרף ער זיך דאָך אַנטאָן ווי אַ פּויער,
 פּדי מען זאָל ניט דערקענען, אַז ער איז אַ בן מלך און מען זאָל פאַר
 אים אויפדעקן, וווּ דער אוצר געפינט זיך; אַזוי רעדט אויך דער צדיק
 דברים בטלים. ער פאַרבינדט אָבער די דאָזיקע רייד מיט נאָט,
 כביכול⁷.

דעם רמב"ם „אדם בסועל“, דער מאַן פון תכלית השלימות, האַלט
 זיך וואָס ווייטער פונם המון און טראַכט נאָר וועגן דעם, ווי אויסצו-
 מיידן דעם שאַדן, וואָס דער חמון קאָן אים ברענגען בעת ער קומט מיט
 אים אין באַרירונג⁸. — דעם מגיד צדיק אָבער, וואָס אויף אים שטייט
 די וועלט, איז דער וועכטער איבער דעם חמון און דערהייבט מיט זיך
 אלע מענטשן — העליח היא באה על ידי הצדיק⁹.

-
- 1 אור תירה, 182.
 - 2 דאָרטן, 73.
 - 3 אור המאיר, דרוש לפסח.
 - 4 אור תורה, 84.
 - 5 דאָרטן, 127.
 - 6 דאָרטן, 84; 123.
 - 7 דאָרטן, 97.
 - 8 אינזער הערק ג' I, 212.
 - 9 אור תירה, 71.

דער מגיד אנטוויקלט, אמת, אין זיין תורה בלויז די שיטה פון טעארעטישן צדיקים. דער צדיק טאָר אין זיין תפילה ניט טראַכטן וועגן רעאַלע, ערדישע הצטרכות. דער גאַנצער צוועק און מהות פונם צדיק, בעת ער שטעלט זיך מתפלל זיין, איז נאָר — עבור השכינה שהיא מקומו של עולם 1. אייניקע פונם מגידם תלמידים האָבן אָבער געמאַכט, ווי מיר וועלן ווייטער זעען, פון זייער רבינס תורה דעם לאַגישן אויספיר און פון טעארעטישן צדיקים זיינען זיי איבערגעגאַנגען צו פראַקטישן צדיקים. איז דער צדיק אַ כּל יכול, איז ער אימשיטאָנד, לעשות השתנות בכל יום שירצה און אפילו מבטל זיין גזירותיו של הקב"ה, — קאָן ער דאָך משפיע זיין דעם מענטשן אַלע זיינע באַדערפענישן — „היים, בנים ומונות“...

דעם דאָזיקן עטאַפּ האָט אָבער דער חסידים ערשט דורכגעמאַכט שפעטער, נאָר נאָך אינם לעצטן יאָר פונם מגידם לעבן האָט אויסגעבראַכן אַ פאַרביטערטער קאַמף קעגן דער יונגער באַוועגונג, אַ קאַמף וואָס האָט אויף צענדליקער יאָרן צעטיילט דעם גאַנצן מורח-איראָפּעיִשן יידישן קיבוץ אויף צוויי פּינדלעכע לאַגערן.

באַשרייבן דעם דאָזיקן דרייסיק-יאָריקן קאַמף צווישן די חסידים און מתנגדים — איז אויסער די גרענעצן פון אונזער טעמע 2; אונזער אויפגאַבע איז בלויז פעסטצושטעלן, וואָס פאַר אַן אָפּקלאַנג דער דאָזיקער קאַמף האָט געפונען אין דער יידישער ליטעראַטור, און אָפּצושאַצן די השפּעה, וואָס ער האָט געהאַט אויף די אידעישע שטרעמונגען און אויף דער קולטורעלער אַנטוויקלונג פון דעם יידישן קיבוץ אין מורח-איראָפּע. דערביי מוז אָבער קודם פל אַנגעמערקט ווערן, אַז דער דאָזיקער קאַמף איז פלל ניט געווען קיין ריין רעליגיעזער, וואָרעם פאַקטיש האָבן אין אים די הויפט-ראַלע געשפּילט ריין עולמישע, סאָציאַלע מאַטיוון. מיר האָבן שוין אינם פינפטן פאַנד פון אונזער ווערק אַנגעוויזן 3, ווי אַווי דער צעשטערונגס-פּראָצעס, וואָס האָט אַרומגעכאַפט אין 17טן און 18טן י"ה די פּוילישע מלוכה מיט איר אָפּגעשטאַנענעם און אָפּגעלעבטן סדר, האָט זיך אַמשיטאַרקסטן געלאָזט פּילן אויף דעם שוועלאָזן און רוינירסן יידישן קיבוץ. די יסודות פון דער זעלבסטפאַרוואַלטונג, פונם יידישן

1 אור הפאיר, פר' שמוח.

2 אַם גרינדלעכסטן איז דער דאָזיקער קאַמף באַשריבן אין דובנאַהס גע-שיכטע פון חסידים און אין פּסח מרעקס אַרבעט, האָס איז פּערפּונטלעכט אינם 12טן פאַנד, יעהריסקעס סטאָרינג" (1928).

3 דאָרטן 161—163, 256—257 א. ה.

געוועלשאפטלעכן און רהלשן לעבן זיינען געווען זייער שטארק דערשיי-
טערט. די חובות פון רי פארארעמטע קהילות זיינען אימהריק געוואקסן,
און בכרי צו צאלן די דאזיקע חובות און זיך אפצוקויפן ביי די ארטיקע
וועלטלעכע און גייסטלעכע שררות, זיי זאלן ניט אזוי שטארק רודפן און
ניט באווייזן דורך כל המיני עלילות זייער תקיפות און רשעות קעגן
דער יידישער באפעלקערונג, — האבן די פרנסים און טובי העיר, ד"ה
די פארשטייער פון דער יידישער קהילה, געמוזט ארויפלייגן א גרויסן
קאפשטייער און אנדרערע אפצאלונגען אויף יעדן קהילה-מיטגליד באזונ-
דער. בראש פונם קהל זיינען געשטאנען די גבירים און תקיפים, וואס
האבן געהאט א יד ביי די פריצים און אין די הויפן פון די ארטיקע
שררות. אט די ראשי הקהל, באקומענדיק די מאכט אין די הענט,
פלעגן נאכטאן די פריצים און אונטערדריקן דעם ארעמען עולם. ביסלעכ-
וויוו, וואס זויטער ס'איז געוואקסן דער צעפאל פון דעם מלוכה-ארגא-
ניזם, איז דאס קהל-שטיבל, די פארוואלטונג פון דער קהילה, מגולגל
געווארן אין אן אמתער אליגארכיע 1, וואס האט ברוטאל אויסגענוצט
איר מאכט, כדי צו אונטערדריקן און עקספלואטירן אויפן אומפארשעמטסטן
אופן די ברייטע פאלקסמאסע. ביים באשטימען די אפצאלונגען פלעגן
די ראשי הקהל מאכן כל המיני פאלשקייטן: זיך און זייערע מקורבים
פלעגן זיי פון אפצאלונגען באפרייען און אלץ ארויפלייגן אויפן המון.
אויף די ברייטע שויכטן פון דער באפעלקערונג. דער המון, וואס האט
זייער שמארצהאפט געשפירט די לאכט פון די געוואלדיקע שטייערן,
הייבט אן צו פירן א קאמף קעגן די קהילה-פירער מיט זייערע אומגע-
רעכטע, ראסקלאדקעס און ניט יושרדיקן אויפמאנען די מלוכהשע און
קהלשע אפצאלונגען...

מיר האבן אויבן אנגעוויזן, אז בראש פונם קהל זיינען געשטאנען
די גבירים און תקיפים, וואס האבן געהאט א יד ביי די פריצים און אין די
הויפן פון די ארטיקע שררות. די גבירים האבן אפער געמוזט טיילן
זייער מאכט מיט א צווייטער גרופע. בעת רייכטום האט געפירט צו
מאכט, איז תורה און לומדות געווען דער זיכערסטער וועג, וואס האט
געפירט אי צו מאכט, אי צו כבוד. לומדות און בקיאות אין תלמודישן
וויסן האט געשפילט אזא דאמינירנדיקע ראָלע אינם יידיש-פוילישן לעבן

1 דער היסטאריקער גערשדאקי חייט אן אין זיין באקאנטן הערק, ליטא-
קיע יעדער, 16: В течение всего XVIII в. еврейское общинное прав-
ление, или кагал, вербовалось из небольшого круга семей, связан-
ных между собой сознанием солидарности своих интересов, а сверх
того родственными связями.

פונם 18טן י"ה, אז שלמה מיימון האָט געהאַלטן פאַר סעגלעך איינצו-טיילן די יידישע באַפעלקערונג אין פּאַלגנדיקע דריי קלאַסן: אויף ניט-געלערנטע מענטשן, וואָס באַשעפטיקן זיך מיט מסחר און מיט פל המינים מלאכות און אַרבעט; אויף געלערנטע, וואָס מאַכן זייער תורה פאַר זייער פּראָפעסיע, און אויף לומדים, וואָס גיבן אָפּ זייער לעבן נאָר אויף לערנען, פאַרנעמען זיך ניט מיט קיין שום פּראָפעסיע און ווערן אויסגעהאַלטן אויפן חשבון פון האַנדלס-אינדוסטריעלן קלאַס. דער צווייטער קלאַס באַשטייט פון די „עילויים“, וואָס מיט זייערע אויסערגעוויינלעכע פשרונות און גרויסער פּקיאות און חריפות אין לערנען רופן זיי אַרויס אַ יראת הכבוד ביי די ניט-געלערנטע 1. אָפט פלעגן די גבירים קויפן פאַר זייערע איידעמס, די לומדים און „עילויים“, אַ רבנות-שטעלע און אויף אַזאָ אופן פלעגט זיך אין דער משפּחה פאַראייניקן „תורה וגדולה“ צוזאַמען. די ראשי הקהלה, די געלט-און תורה-אַריסטאָקראַטיע, האָבן געשטרעבט, אז די גאַנצע כאַכט זאָל בלייבן אין זייער האַנט, און אין פיל קהילות פלעגן גאַנץ אָפט דורכגעפירט ווערן וואַל-פּאַגערענע צונגען פּנוגע דעם קלאַס בעלי-מלאכות, בכרזי זיי ניט צו דערלאָזן צו דער קלפּי און זיי זאָלן האָבן וואָס ווייניקער דעה אין קהלשע זאַכן 2. די בעלי מלאכות האָבן געפרוּווט קעמפן פאַר זייערע רעכט, זיי האָבן אָבער אין זייער קאַמף געהאַט אַ קנאַפן דערפאַלג; די ראשי הקהל זיינען דאָך געווען השוכים ביי די שררות און זייערע לייט, האָבן זיי געמאַגט טאָן, וואָס זיי האָבן געוואָלט. דאָס האָט געבראַכט די רעכטלאָזע מיט-גלידער פון דער קהילה צו אַזאָ פאַרביטערונג, אז אין אייניקע ערטער (ווי, צום ביישפּיל, אין שאַולער קהילה) האָבן זיי זיך געווענדעט צו דער מלוכה-מאַכט מיט דער דערקלערונג, אז זיי באַדאַרפן ניט די ראשי הקהל און אויך ניט דעם רב, וואָס ווייסן נאָר צו ראַבעווען דעם אָרעמען עולם און צוצונעמען דעם לעצטן ביסן פונם מויל 3.

נאָר פּלוצלינג האָט זיך באַוויזן אַ נייע באַוועגונג, וואָס האָט זיך פאַרכאַסטן צו מאַכן אַן איבערקערעניש אינם פעסטגעזעצטן סדר. האָט דאָך דער בעש"ט די פּיילן פון זיין סאַרקאָזם געווענדט קעגן די, וואָס „באמת אינם לומדים רק מצות אלשים מלומדה למען יחכמו“ — וואָס לערנען תורה נאָר פּדי צו שאַרפן דעם מוח, מען זאָל זיי האַלטן פאַר

1 לעבענסגעשיכטע, 6.

2 זע 3. מאַרעק אין יעהר־ייסקשיע סטאַריגאַ, XII, 83.

3 זע 5. מאַרעק, 3. ה. 89—90.

למדינים און זיי אָפגעבן כבוד. דאָס געפיל, דעם ברען פון פּוּנה שטעלט ער איבער דער לומדות, דעם גלויבן איבער דעם לערנען און פּאַרשו, און אַ פשוטער בעל-מלאכה, הנהנה מיגיע כפו בכשרות" און טוט תפילה בכּוּנה, איז פיל מער ווערט פון די טרוקענע גאוהדיקע לומדים, וואָס אויף זיי זאָגט דער פּסוק: „הוי חכמים בעיניהם". די ראשי הקהילה, די תקיפים און לומדים האָבן דערזען אין דער נייער פּאַוועגונג די געפאַר פון אַן אמתער רעוואָלוציע, וואָס פאַרמעסט זיך אַרויסצורייסן די מאַכט פון זייערע הענט, צו מאַכן אַן איבערשאַצונג פון אַלע סאָציאַלע ווערטן. און „עמך", דער פשוטער המון און בעלי-מלאכות, האָבן אין דעם בעש"ס נאָכפּאָלגער דערזען זייערע געטרייע מיטהעלפער און באַשיצער. נאָר דערמיט איז צו דערקלערן די פאַרביטערונג און שנהא, מיט וועלכער די ראשי הקהילה און דער רוב רבנים זיינען אַרויסגע-טראַטן קעגן דער חסידות-פּאַוועגונג, ווי נאָר זי האָט זיך אויף אַזוי ווייט פאַרשפּרייט, אַז זי איז געוואָרן אַ באַמערקבאַרער פּאַקטאָר אינם געזעלשאַפטלעכן לעבן. לויט דעם סטיל פון יענער תקופה, ווען אַלץ האָט געטראַגן אַ רעליגיעזן לבוש, איז אָבער אויך דער קאַמף קעגן דער נייער פּאַוועגונג אַיינגעהילט געוואָרן אין אַ שולחן-ערוך-מאַנטל, איז דערקלערט געוואָרן אַלס מלחמה לשם שמים, און די קאַמף-דעוויזן האָבן געטראַגן אַ ריין רעליגיעזן כאַראַקטער. נאָר דווקא די אַרויסגעשטעלטע רעליגיעזע קאַמף-מאַטיוון זיינען געווען גאַנץ שוואַך פּאַגרינדעט און ניט פּאַזונדערס איבערצייגנדיק. די חסידישע קריזן האָט מען ניט געקאָנט באַשולדיקן אין מאָראַלישער הפּקירות ווי די פּראַנקיסטן, אומ-פּאַגרינדעט איז אויך געווען דער חשר, אַז זיי זיינען נוטה צום משיח השקר, וואָרעם דווקא דער בעש"ט האָט פיל מער, ווי ר' יעקב עמדן און די איבעריקע רבנים מיט אַלע זייערע חרמות און רדיפות, גורם געווען, אַז די פּראַנקיסטן און די „שבתין" זאָלן פּאַרלירן זייער לעצטע השפּעה אין פּאָדאָליע, גאַליציע און אין דער גאַנצער אוקראַינע.

עס איז דערפאַר פּראַי זיך אָפּצושטעלן אויף דעם פּרוו מיטן „גרויסן און שרעקלעכן חרם", וואָס די פּרנסים און רבנים פון דער בראַדער קהילה האָבן אַרויסגעלאָזט אין 1772, צוואַנציג טעג אין סיוון, קעגן דער נייער „בת". אין דעם דאָזיקן פּרוו, וואָס איז אָנגעשריבן אויף אַ געמישטער שפּראַך, האַלב יידיש האַלב העברעיִש, זיינען צונופּגע-זאַמלט די האַרפּסטע פאַרברעכנס און זינדיקע מעשים, אין וועלכע די מתנגדים האָבן באַשולדיקט די חסידים. איינע פון די הויפּט-פּאַשולדי-קונגען באַשטייט אין דעם, וואָס די נייע „בת" האָט זיך געמאַכט מנהגים חרשים ומשונים, שונות מכל העם הישראלי, וואש זענין נגד

תורתנו והגמרא והפוסקים ראשונים ואחרונים". באזונדערס ווערט דערביי אָנגעוויזן, ווי אויף אַ ניט-דערקלאָובאַרן, מנהג חדש ומשונה, וואָס די חסידים מאַכן פאַר זיך באַזונדערע מנינים און זיינען מתפלל, בשינוי נוסחאות". און עס ווערט ווייטער דערקלערט, אין וואָס באַשטייט אייגנטלעך דער, שינוי נוסחאות: זיי דאַוונען ניט לויט דעם אַשכּנזישן נוסח, נאָר לויט מנהג ספרד, מתוך הסידור של האר"י הקדוש. עס איז קלאָר, אַז דער מנהג ספרד און דעם אר"י הקדוש'ס סידור האָבן ניט געהערט צו די, מנהגים חדשים שונות מכל העם הישראלי, וואָרעם דער דאָזיקער נוסח איז געווען אָנגענומען ניט בלויז אין די ספרדישע קהילות, נאָר פון דעם כּרוז ווערט קלאָר, אַז טאַקע אין בראָד גופא האָט זיך דעמאָלט געפונען, השטיבל הראשון שבצד הקלוין דקהלתנו, און דאָרט איז מען, שוין מכמה וכמה שנים מתפלל מתוך סידור האר"י ז"ל, און די פרנסים און רבנים פון דער בראָדער קהילה האָבן גאָרניט געהאַט דאַקענג, און זיי ריידן וועגן די בעלי-בתיים, וואָס דאַוונען אין דעם דאָזיקן שטיבל, מיטן גרעסטן רעספעקט. ניט ווייניקער זיינען די רבנים מתרעם דערויף, וואָס די חסידים, מאַכן זיך חלפים לשחיטה דווקא געשליפענע, וואס מען געפינט ניט בכל התלמוד ובכל הפוסקים ראשונים ואחרונים, וואש כל השוחטים זאָגן עש איז בלתי אפשר דער-מיט צו שחטן 1. נאָר דווקא איינער פון די באַדייטנדיקסטע אויטאָ-ריטעטן אינם מתנגדישן לאַגער, דער באַוויסטער ר' חיים וואָלאָזשינער, האָט שפעטער אָפּן דערקלערט, אַז ער זעט ניט אין די געשליפענע חלפים קיין שום איסור און ניט דערביי איבער, אַז די זעלבע מיינונג האָט אויך אַרויסגעזאָגט זיין רבי, דער ווילנער גאון 2.

און אַט פאַר די דאָזיקע, זינדיקע מעשים האָבן די פרנסים מיט די רבנים געפונען פאַר נייטיק אויסצורופן אין זייער כּרוז, אַז מע זאָל זיך אָנטאָן אין בגדי נקמה, אויספירן זיי (די חסידים) און אויס-וואַרצלען זיי, פאַרטיליקן זייער אָנדענק פון דער ערד און אויסשיטן קוילן אויף זייערע קעפּ מיט חרמות, שמתות און נידוים... ניט אָבער אין די באַזונדערע מנינים, ניט אינם נוסח ספרד, אין די גרויסע געשרייען און משונהדיקע תנועות בשעתן דאַוונען איז געלעגן די געפאַר פון דער, פת חשורים * . די, מיאוסע מעשים פון דער דאָזיקער, פת זיינען דער

1 זמיר עריצים, 13 (מיר ציטירן לויט דובנאָה איבערדרוק אין העבר II, 1918).

2 זע ר' שניאור זלמן בריהו אין, בית רבי, דף ב'.

* איבערגעמאַכט פונם האָרט, חסידים (אינם בריהו, חסם די ווילנער פרנסם אין רבנים האָבן געשיקט דעם בריסקער רב אברהם קצי:לבונג).

עיקר באשטאנען אין דעם, וואָס דער המון, די בעלי-מלאכות און די איבער-
ריקע דעמאָקראַטישע עלעמענטן האָבן אין דער תורה פון די חסידים
באַקומען אַן אידעיש געווער, אַ באַרעכטיקונג און שטיצע אין זייער
עקשנותדיקן קאַמף פאַר גלייכבאַרעכטיקונג קעגן די „פּני“ — קעגן די
פּרנסים און רעדלפירער פון דער קהילה...

ווי בשעתו דער קאַמף צווישן די מיימוניסטן און זייערע קעגנער
האַט געפונען אַן אָפּקלאַנג אין דער ליטעראַטור קודם פּל אין דער פּאַרם
פון פּרוזים, קול-קוראם און אָפּענע בריוו, אזוי איז אויך געווען אין דעם
קאַמף צווישן די חסידים און מהנגדים. שוין אין יאָר 1772, ווי נאָך ס'איז
אויסגעבראַכן די ערשטע מחלוקת קעגן די חסידים, איז אין דעם
קליינעם וואַלינער שטעטעלע אַלעקסעניץ דערשינען אַ זאַמלונג אונטער
דעם מליצהדיקן קעפל „זמיר עריצים וחרבות צורים“¹. די זאַמלונג איז
דערשינען אַנאַנים, נאָך דער היסטאָריקער דובנאָוו האָט אַרויסגעזאָגט
אַ גאַנץ ריכטיקע השערה, אַז דער מסדר און רעדאַקטאָר פונם „זמיר
עריצים“ איז געווען דער סופר פון דער בראָדער קהילה, יהודה ליב
בר' מרדכי. אַ פייערדיקער קעגנער פון די חסידים, האָט דער דאָזיקער
סופר צונויפגעזאַמלט אַלע דאָקומענטן, וואָס זיינען אין דעם יאָר 1772
געשריבן געוואָרן קעגן דער נייער „בת“: די „אגרת קנאות“ פון דער
ווינער קהילה, דעם „פרוץ“ פון די בראָדער פּרנסים און רבנים, די
„תקנות“ פון דער לעשנובער קהילה קעגן די חסידים, דעם בריוו, וואָס
די ווינער קהילה האָט געשיקט דער בריסקער קהילה, דעם אָפּענעם
בריוו פון די ווינער ראשי הקהילה צו אַלע ליטווישע קהילות מיט
אַ ספּעציעלן באַשוואַדיקונגס-אַקט קעגן דער בת החסידים, וואָס „רופן זיך
מיטן נאָמען מענערדיטשער און קאַרלינער“. צו די דאָזיקע דאָקומענטן
האַט דער אַרויסגעבער נאָך מוסף געווען זיין אייגענעם אַנטיחסידישן
באַמפלעט, געשריבן אין אַ שטאַרק אויפגעבלאָזענער מליצהדיקער שפּראַך.
פון דעם ים געגראַמטע פּסוקים און שְׁבָרֵי פּסוקים, מליצהדיקע פּראַזן
און „לשון נופל על לשון“ קאָן מען כּוּים אַרויסבאַקומען פּאַלגנדיקע
האַרבע „זינד“ מצד די חסידים: זיי האַלטן ווייניק פון תּורת הנגלה און
פאַרנעמען זיך אַלץ מיט תּורת הנסתה; זיי וואַרפן זיך שטאַרק און
שפּרינגען ביים דאוונען און שרייען אזוי, אַז „הקול נשמע למרחוק“;
זמירות זאָגן זיי מיט פּלעסקעריי און מיט טענץ, זיי טוען ניט טרויערן
אויפן ביטערן גלות — אַך ששים ושמחים אוכלים וחוגגים (רק זיי
הוליען און פּרייען זיך, עסן און לאָזן זיך וויל טאָן).

1 געדרוקט געוואָרן מיט דער באַטייליקונג פון דער ווינער און בראָדער

קהילות (זע דובנאָוו, געשיכטע פון חסידים, I, 211).

דער קונטרס, זמיר עריצים וחרבות צורים, וואָס איז, לויט אַ מעלדונג אין אַ בריוו- פון די מתנגדים אויס ווילנע, צעשיקט געוואָרן, בכל תפוצות ישראל, האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם; דאָך האָבן די חסידים די ערשטע צייט ניט געוואָגט אַרויסצומרעטן מיט אַן אָפענעם ענטפער, אזוי צעטומלט און איינגעשראַקן זיינען זיי געווען פון די חרמות און פרווים, מיט וועלכע עס זיינען קעגן זיי אַרויסגע- טראָטן די קהילות פון ליטע און גאַליציע 1. זיי האָבן זיך בלויז באַנוגנט מיט פּאָלגנדיקער שוץ-טאַקטיק; זיי פלעגן אומעטום צונויפ- קויפן די עקזעמפלאַרן פון דעם חרם-קונטרס און זיי פאַרברענען. און זיי האָבן דאָס דורכגעפירט אויף אַזאַ גרינדלעכן אופן, אז עס זיינען פון דער גאַנצער אויפלאַגע פאַרבליבן געציילטע צוויי עקזעמפלאַרן 2.

ערשט אין אַכט יאָר אַרום האָט די חסידישע באַוועגונג זיך דער- פילט אויף אַזויפיל שטאַרק, אז זי האָט געפונען פאַר מעגלעך אָפן אַרויסצומרעטן קעגן די מתנגדים, און ניט בלויז זיך שיצן פאַר דעם שונאם אָנפאַלן, נאָר אַליין ווערן פון די אָנגרייפער, באַוואַרפן דעם פיינדלעכן לאַגער מיט שאַרף געשפיצטע און מיט שנאה און ביטול געטרענקטע פיינן. די גאַנצע צייט איז די חסידישע תורה געווען דער עיקר אַ תורה שבעל פה, וואָס פלעגט איבערגעגעבן ווערן פון מויל צו מויל; בלויז געציילטע אָפּשריפטן פון דעם בעש"טס און דעם מגידס תורה פלעגן צירקולירן מיר ליר 8. אין 1780 איז אין איין און דער- זעלבער צייט 4 פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין צוויי שכנותדיקע שטעט, אין קאַרעץ און אין מעזעריטש, אַ גאַנצער קאָמפּענדיום פון דער חסידישער תורה, דער, תולדות יעקב-יוסף 9.

דער פאַרפאַסער פון דעם דאָזיקן ווערק איז געווען איינער פונם בעש"טס פאַרליבטסטע תלמידים, דער רב פון פולנאוי (וואָלין), יעקב-יוסף ביהן. יעקב-יוסף איז געווען בלויז מיט געציילטע עטלעכע יאָר יינגער

1 באַזונדערס קריטיש איז דעמאָלט געווען די לצג פון די חסידישע קרייז- לוך אין די ליטווישע קהילות. אייניקע פון די חסידישע הויפט-פירער, ווי ר' מנחם- מענדל ח'טעפסקער, ר' ישראל פּאָלעצקער און ר' אברהם קוילסקער. האָבן אמילו פאַרלאָזן ליטע און צוזעצן מיט סיל אָנהענגער זיך בצעצט אין אייז-ישראל.

2 איינער פון זיי איז געווען אין די הענט פון דעם היסטאָריקער דובנאָה. אין ער האָט דעם טעקסט איבערגעדריקט אין דעם זשורנאַל, העכר II, 1918.

3 דאָס זיינען עס בלייבט די, כתבים משונים און, כתבי יד, חס חעגן זיי חרשט דערציילט אין דעם אָפּענעם בריוו פון דער ווילנער קהילה, אז מע האָט זיי געטוישט ביי דער, כת' און מען האָט זיי פאַרברענט ביי דער, קונא פאַר קבלת-שבת.

פון זיין רבין דעם בעש"ט 1. ער האָט געשטאַמט פון זייער גרויסן יחוס, און שוין אין די יונגע יאָרן האָט ער געשטמט אַלס גרויסער חריף און בקי אין נגלה און נסתר. ער האָט באַלד פאַרנומען די פּסאָ הרבנות אין שאַרגאַרד און געפירט דעם זעלבן שטייגער לעבן, ווי אַנדערע לומדים פון יענער צייט: פיל זיך אָפּגעגעבן מיט פּלפול 8, שטאַרק געווען פאַרטאָן אין אַרייַם קבלה און געפראַוועט אָפטע תעניתים. די חסידישע לעגענדע דערציילט, אַז די ערשטע צייט האָט זיך דער שאַר-נאַרדער רב פאַרהאַלטן מיט ביטול צום קמיעות-שרייבער און אָפּשפּרע-כער, דעם בעש"ט. איינמאָל אין ר' יעקב יוסף געקומען גאַנץ פרי, ווי זיין שטייגער איז געווען, אין בית הכנסת דאווענען בציבור. ער האָט אָבער צו זיין גרויס פאַרווונדערונג געפונען אַ ליידיקע שול, און בלויז דער שמש איז געזעסן אין אַ ווינקעלע. דער שמש האָט אים דער-קלערט, אַז דער גאַנצער עולם געפינט זיך איצט אין מאַרק אַרום דעם בעש"ט און הערט, ווי יענער דערציילט מעשיות און גלייכווערטלעך. דער רב איז נשתומם געוואָרן, ער האָט צו זיך גלייך פאַרבעטן דעם בעש"ט, זיך אַריינגעלאָזט מיט אים אין אַ שמועס, און פון דעמאָלט אָן איז ער געוואָרן פון זיינע געטרייסטע תלמידים. די קהילה האָט זיך באַלד דער-וואַסט, אַז איר רב איז נוטה צו דער נייער, כת"י, האָט זי אים אָנגע-הויבן צו רודפן, ביז ער האָט געמוזט פאַרלאָזן שאַרגאַרד און איז געוואָרן רב אין ראַשקוב. ער האָט, ווי עס שיינט, דאָרט געלעבט אין גרויס דחקות, ווייל אַ חסידישע לעגענדע דערציילט, אַז ווען דער בעל התולדות איז געווען אב בית דין אין ראַשקוואו, האָבן די מלאכים געטענהט צום בעש"ט: „וואָס שווייגסטו? דער ראַשקווער רב זיצט דאָך אָן פּרנסה!“

(למה אתה שותק והרב דק"ק ראשקוב אין לו פרנסה) 8.
 דעם למדן-אַסקעט איז אָבער ניט אזוי לייכט אָנגעקומען אָנצונע-מען דעם בעש"טס תורה. אויס דעם בעש"טס אויבן ציטירטן בריוו 4 זעט מען גאַנץ בולט, אַז ווען יעקב יוסף איז שוין געווען דעם בעש"טס חסיד, האָט ער נאָך אַלץ זיך געהאַלטן אין זיין אַלטן אַסקעטישן דרך און געפראַוועט תעניתים און סגופים. סוף-כל-סוף איז ער געוואָרן

1 יעקב-יוסף איז געשטאַרבן בערך אין 1782 אלס זקן מופלג. יהיה זקן מאור, חייט אויף אים אָן דער „שבחי הבעש"ט" (דף 21, עמ' 2); דאָס אייגענע חורט אויך איבער דער בעל סדר הדורות החדש" (דף 10, עמ' 2).

2 אין זיין „בן פורת יוסף" זיינען אָפּגעדרוקט אייניקע זיינע „חילוקים", האָט ער האָט פאַרמאָסט אין דער יוגנט (נימי חורפו בלימוד הישיבה).

3 שבחי הבעש"ט, דף לב, עמ' א'.

4 זע אויבן ז' 60.

איינער פונם בעש"טס געטרייסטע תלמידים און אפאסטאָלן, דער באַגרינ. דער פון דער חסידישער ליטעראַטור 1.

זיין הויפטווערק, דער „תולדות יעקב יוסף“, איז איינגעטיילט לויט די סדרות פון דער וואָך, נאָך דער מאַטעריאַל איז אין דעם דאָזיקן אומ-פאָנגרייכן ספר אויפגעזאַמעלט אָן אַ שום סדר. איין און דער זעלבער ענין ווערט דאָרט איבערגעחזרט צענדליקער מאַל, און אָפט אַפילו מיט איינע און די זעלביקע ווערטער; אויף איין אָרט (פ' שמות) איז דאָס טאַקע דער מחבר אַליין מודה און ווייזט אָן: והנה כתבתי זה בלי סידור דבר דבור על אופנו — און איך האָב דאָס געשריבן אָן אָרדענונג, ניט געהעריק גערעדט יעדעס וואָרט צו דער זאַך. איין ענין ווערט אָפט איבערגעריסן. אינדערמיט, און דער מחבר גייט גלייך איבער אָן אַ שום סמיכת הפרשיות צו אַן אַנדער ענין. עס איז דערפאַר שווער מסכים צו זיין מיט דעם חסידות-פאָרשער ש. א. האָראַדעצקי, אַז דער בעל „תולדות יעקב יוסף“ איז געווען באַשאַנקען מיט אַ שטאַרקער ליטעראַרישער באַגאַבונג 2, איין מעלה האָט אָבער דער בעל „תולדות יעקב יוסף“: ער האָט אַ קרי-גערישן טעמפּעראַמענט, און דאָרט, וווּ ער רעכנט זיך אָפּ מיט די קעגנער פון זיין רבינס תורה, ווערט ער פאַטעטיש; זיין סטיל באַקומט אימפעט און וואַגיקייט, עס פילט זיך דער מוטיקער קעמפּער מיט דעם שווערן האַמער אין דער פעסטער צאָרנדיקער האַנט. ער איז אין זיך באַוואוסט: אויף אים ליגט דער חוב אָפּצוצאָלן פאַר די אַלע רדיפות און חרמות, פאַר די גיפטיקע כּרוזים און קול קוראס, מיט וועלכע דער שונא האָט אָן רחמנות אַטאַקירט זיינע חברים און זיין געליבטן רבינס תורה—צאָלט ער דעם שונא אין פולער מאָס...

מיט בייסנדיקער איראָניע רעדט דער „תולדות“ וועגן די לומדים, וואָס זיינען אזוי שטאַלץ ביי זיך (דעתם גָסָה), ווייל זיי האָבן אַ סך תורה געלערנט 8; ער געפינט, אַז אפילו דער, וואָס האָט אויסגעלערנט די גאַנצע תורה, הייסט נאָך אַלץ ניט קיין חכם, נאָך אַ למדן, וואָרעם אַ חכם איז פלוז דער, וואָס איז מכּוּיִן מיטן למוד התורה, לרַבּק את עצמו על ידי התורה בשמו הקדוש, וואָס דאָס איז דאָך דער עיקר התכלית 4. זיי, די לומדים, — זאָגט דער בעל „תולדות“, — זיי פאָרערן אַלץ לויטן דין; זיי טענהן: ווייל איך האָב געלערנט אַ שיעור גמרא

1 בצלד נצח „תולדות“ איז דערשינען (1781) זיין „פורת יוסף“, און אין 1732 זיין „צפנת פענח“. זיין „כחונת פסים“ איז ארויס פון דרוק שוין נאָך זיין טויט.
2 החטיבים והחידושים, I, 109.
3 תולדות, פר' ויצא.
4 דאָרטן, הקדמה; דאָרטן פר' ויגש און פר' שופטים.

מיט תוספות און דאָס גלייכו, קומט מיר לַקבֿל שכר 1. ווען דער יצר-הרע, — דערקלערט דער „תולדות“ מיט סאַרקאַזם, — רעדט איבער איינעם פונם המון, און יענער טוט אַן עבירה, ווייסט יענער נישט קיין חכמות: ער איז מודה, אַז ער טוט ניט ווי עס געהער צו זיין, און ברענגט דערמיט קיינעם ניט אין נסיון. ביי די לומדים אין אָבער גאָר אַנדערש: איינער אַ למדן, ווען ער טוט אַפילו די גרעסטע עבירה, וועט ער זיך פלייסן אַיך צו דערווייזן, אַז ער טוט גאָר אַ מצווה; ער זוכט היתירים אין דער תורה און פאַרדרייט אַזוי דעם דין, בכדי צו דערווייזן דעם טעם, פאַר וואָס ס'איז מותר אַזוי צו טאָן 2. עס שטייט אין פסוק: ובחרת בחיים למען תחיה לאהבה את ד'. אין די לעצטע דורות, — קלאַגט זיך דער „תולדות“, — נתמעטו הלכות, קליין זיינען געוואָרן די הערצער, מען וויל אַלץ מאַכן פון דער תורה אַ קרוין, פדי צו באַרימען און צו גרייסן זיך מיט איר; לערנט איינער אויס איין הלכה, טוט ער זיך שוין באַרימען; לערנט ער ווייטער — באַרימט ער זיך נאָך מער; לערנט ער נאָך פוסקים, ווערט ער שוין ביי זיך גאָר גרויס און דער-ווייטערט זיך דאָך מהש"י. אָט טוען די תלמידי חכמים זיך ברעכן די פיס, שפאַנען פון איין שטאָט אין דער אַנדערער, לערנען אין די ישיבות, — דאָס מיינט עס, ווייזט אויס, דער פסוק „על מה תכר" — וואָס מער איר טוט אָפּשלאָגן די פיס צו גיין לערנען אין דער ישיבה — „עוד תוכיפו סרה“, טוט איר אַלץ מער זיך דערווייטערן און אָפּקערן פון גאָט יתב' 3.

דעם באַקאַנטן פסוק פון שיר השירים: „אחוז לנו שועלים קטנים מחבלים כרמים“ — מיינטט אויס דער „תולדות“: די פיקסעלעך, וואָס פאַרדאַרפן אונזערע וויינגערטנער — דאָס זיינען עס די רבנים, וואָס זאָגן זיך נאָך געלט 4. ווער עס פאַרנעמט זיך נאָר בעסקי ציבור, — קלאַגט זיך דער „תולדות“, — דער דערווערבט זיך באַלד אַ גרויס פאַרמעגן; מיר זעען דאָך צו מיט אונזערע אייגענע אויגן די הנהגה פון די רבנים און די מנהיגים, וואָס פאַרנעמען זיך בעסקי הציבור „אשר לא ניתן ליכתוב“ — עס איז גאָר ניט צו פאַשרייבן 5. מיט כעס רעדט דער „תולדות“ וועגן די רבנים, וואָס ווערן פאַשטימט דורך די שררות און די שטעט-באַזייער (רבנן שמעסידין ע"פ השר שארץ שלו), און די

1 תולדות, פר' וארא.

2 דאָרטן, פר' שופטים.

3 דאָרטן, פר' ויחי.

4 דאָרטן, פר' בא.

5 דאָרטן, פר' וזאת הברכה.

דאָזיקע רבנים טוען מעשים — על ד' ועל משיחו¹. עם שטייט געשריבן: שום תשים עליך מלך; מאן מלכי — רבנן, וואָס הייסט ביי אונז מלך — א רב, — איז דער טייטש: מאַך דיר אַליין אַ מלך, — קלייב דיר אויס אַזוינעם, וואָס איז ניט רודף אחר הכבוד, וואָרעם אַזוינער איז געוויס אַ ירא שמים. אַניט, אַז דו וועסט אַליין ניט אויסקלייבן, וועט קומען אַזוינער, וואָס וועט מיט געוואַלד זיך אַרױפּזעצן אויפן פּכא הרבנות, און דער, וואָס שטרעבט דערצו — איז געוויס אַ נידער־טרעכטיקער מענטש (מי שהוא רודף אחר זה בוודאי איש בליעל)².

מיט אַ פּיינעם סאַרקאָזם דערציילט דער „תולדות“ אַן אינטערעסאַנטע מעשה וועגן די גלגולים, וואָס עס האָט דורכגעמאַכט אַ לאַנגאַנע־דיקער מנהג — רבנים זאָלן חנופה־צייט אַרומפּאַרן איבער די דערפער צו די ישובניקעס. אין פּרױערדיקע דורות, — ווייזט אַן דער „תולדות“, — זיינען די רבנים אַלץ אויסן געווען לשם שמים, האָבן זיי איינגעפירט דעם מנהג צו פּאַרן איבער די דערפער אויך לשם שמים. די מעשה איז אַט וואָס: די רבנים זיינען דאָך אין שטאָט געווען די גאַנצע צייט טרוד מיט זייער תורה אין די ישיבות און מיט אַנדערע מצוות־זאַכן; בלויז אין די טעג פון חנוכה, וואָס זיינען דאָך יומי דפגרי, פלעגן זיי האָבן פרייע צייט צו פּאַרן איבער די דערפער, מדרוך צו זיין די ישובניקעס אין דרך הישר, הן וועגן חילול שבת, הן אין עניני שחיטה און אין „פיל אַנדערע זאַכן. די רבנים האָבן דאָס אַלץ געטאָן לשם שמים און האָבן דערפיי פון די דאָרפסלייט ניט נהנה געווען אַפילו, הנאה שוה פרוטה³. אין שפּעטערע דורות האָבן שוין די רבנים, וואָס זיינען געפּאַרן איבער די דערפער השגחה געבן איבער דער דאָרטיקער התנהגות, געפונען פאַר זיך אַ היתר צו נעמען ביי די ישובניקעס מתנות, אַלס שכר בטלה, ווייל זיי האָבן זיך דאָך צוליב דער נסיעה אָפּגעריסן פון זייער פּרנסה. אַלץ קלענער איז אָבער געוואָרן די יראת שמים. האָט מען שוין מיט דער צייט אינגאַנצן אויפּגעהערט השגחה צו האָבן איבער דעם אויפּפירן פון די דאָרפלייט, נאָר די רבנים פלעגן חנופה־צייט אַרומפּאַרן ספּעציעל צונויפּצוזאַמלען פאַר זיך מתנות. שפּעטער איז שוין פון דעם שררה אַרױפּגעלייגט געוואָרן אויף די דאָרפלייט אַ ספּעציעלער שטייער, און זיי מוזן שיקן די רבנים אַהיים חנופה־געלט, יענע דאַרפן זיך שוין מער ניט מטריח זיין און פּאַרן צוליב דעם איבער די דערפער⁴.

1 תולדות יעקב יוסף, פר' נשא.

2 דאָרטן, פר' שופטים.

3 דאָרטן, פר' צו.

דער בעל „תולדות יוסף“ קאָן ניט פאַרגעסן די רדיפות, וואָס זיין „כת“ האָט געהאַט אויסצושטיין מצד די רבנים און די פּרנסים פון די קהילות. די לומדים, — רופט אויס מיט כּעס דער בעל „תולדות“, — זיי זיינען חכמים להרע, וועגן גוטס טאָן ווילן זיי ניט וויסן, זיי זיינען נאָר מחרחרי ריב וכזה 1; זיי זיינען יידישע שדים. יעקב יוסף הכהן, וואָס האָט צוגעזעען דעם זיבניאָריקן רבנים-קאַמף צווישן די צוויי צדדים פון ר' יעקב עמרן און ר' יונתן אייבשיץ, רופט אויס מיט פאַרביטע-רונג: רבנין מבזין זה את זה, זיי שטעכן איינער דעם אנדערן מיט די שווערדן פון זייערע צונגען, יעדער וויל באַזווייזן זיין שאַרפע חריפות, איז גרייט דורס צו זיין דעם אנדערן, אַבי צו דערווייזן, אַז ער איז גרע-סער פון יענעם; יעדער טוט שרייען: איך דאַרף קיניגן, איך בין אַ גרע-סערער תלמיד חכם! דער „ערב רב“, — רופט אויס דער „תולדות“ מיט כּעס, — דאָס זיינען עס די לומדים, די חכמים להרע, וואָס האָבן אַפּ-געטיילט דאָס פשוטע פּאָלק פון די צדיקי הדור 2. די שנאה, וואָס די לומדים טראָגן אויף די צדיקים, נעמט זיך פון קנאה, פאַר וואָס יענע זיינען אַזוי באַליבט ביים פּאָלק 3. דער קאַמף פון די רבנים קעגן די פירער פון חסידות ווערט אין „תולדות“ דערקלערט פאַר „מלחמת עמלק“, דורך וועלכע, שחה לעפר נפש צדיקים וחסידים וגברו בעלי זרוע“. עס שטייט: „מלחמה לר' בעמלק“ — אין יעדן דור טוט עס עמלק פירן אַ מלחמה פלומרשט פון גאָטס נאָמען וועגן און מאַכט אָן אַ פירוד בין הרבקים“ און טיילט אָפּ דאָס פּאָלק פון די צדיקי הדור (אינו מניח להתחבר בעלי הכבוש והחומר עם בעלי הצורה) 4. די גמרא דערציילט, — שרייבט דער בעל „תולדות“, — אַז ירושלים איז נאָר דערפאַר חרוב געוואָרן, וואָס מען האָט מבוזה געווען תלמידי חכמים און פאַרשעמט מלאכי אלהים. דאָס הייסט, — איז דער „תולדות“ מוסר, — ירושלים איז חרוב געוואָרן על ידי הלומדים, וואָס זיי הייסן די נביאי השקר, ווי עס שטייט אין פּסוק: נביאיך חזו לך שוא ומדוחים 5.

אין פּולן קעגנזאָץ צו די „לומדים“ און „חכמים להרע“ שטעלט דער „תולדות“ אַרויס די צדיקי הדור מיט זיין רבין — דעם בעש"ט פראש. מיר האָבן שוין פריער אָנגעוויזן, אַז דער הויפט-פאַרדייט פונם

-
- 1 תולדות, פר' כי תצא.
 - 2 דערטן, פר' כי תצא.
 - 3 דערטן, פר' ויגש.
 - 4 דערטן, פר' שופטים.
 - 5 דערטן, פר' כי תצא.

„תולדות“ באשטייט אין דעם, וואָס ער האָט דער ערשטער באַקענט מיט דעם בעשײַטס תורה און געלייגט דעם ערשטן גרונדשטיין פאַר דער חסידישער ליטעראַטור. די אידעען, וואָס יעקב יוסף זאָגט אַרויס אין זיין אייגענעם נאָמען, האָבן ניט קיין זעלבשטענדיקן באַדייט, ווייל זיי זיינען פאַקטיש ניט מער, ווי אַ פירוש אָדער פאַראַפראַזע פון דעם בעשײַטס געדאַנקען.

דער „תולדות“ האָט געמאַכט אַ געוואַלטיקן רושם ניט בלויז אין די חסידישע קרייזן, נאָר אויך ביי די קעגנער, די מתנגדים. דער שאַר-פער פאַלעמישער טאָן פון דעם ווערק האָט באַזונדערס אויפגערייצט די רבנים, זייער גרימציגן אין נאָך מער געוואַקסן דאָרויך, וואָס דער קעגנער, וועלכער האָט זיך דערלויבט אַזוי שאַרף אַרויסצוטערען קעגן די לומדים און רבנים — אין אַליין געווען אַ רב. און ווי נאָך דער „תולדות“ איז אָנגעקומען קיין ווילנע (חודש אב תקמ״א), איז לויטן פאַ-שלוס פון די רבנים און מנהיגים פון דער ווילנער קהילה אויסגערופן געוואָרן אין אַלע שולן אַ פרוז, אין וועלכן עס ווערט צווישן פיל אַנ-דערע חרמות דערקלערט, אַז איטלעכער מענטש דאַרף די לייט, וואָס לופן זיך אָן מיטן נאָמען חסידים — מרחיק זיין פּשתי ידים, צא תאמר לו! און זיי זיינען מוחרם ומנודה און מופרש מכל עדת ישראל, און פּשיטא, מען טאָר זיך ניט מַדבּק זיין און ריידן מיט זיי. גס די לייט, וואָס זענען מכת הנ״ל בקהילתנו אין חרם גדול, אַז זיי מוזן עוקר דירח זיין מקהילתנו עם נשיחם ובניחם. גס זח איז בחרם, אַז קיינער, הן מקהילתנו או משניפּישאק ואַנטאַקאַל וחסרים למשמעתנו, טאָר זיי קיין דירח ניט פאַרדינגען, און ווער עס וועט עובר זיין, איז מוחרם ומנודה, און אַלע אָרורס און קללות זאָלן פאַלן אויף זיין קאַפּ. און דער, וואָס פאַלגט, וועט אים זיין וויל און עס וועט קומען אויף אים די ברכה פון גוטס¹.

די מנהיגים פון דער ווילנער קהילה האָבן דערמיט זיך ניט פאַ-נוגנט און האָבן נאָך צעשיקט שליחים מיט אַ קול קורא, געהתמעט פונם גאון ר' אליה און פון אַלע רבנים און פּרנסים, אין די אַנדערע קהילות, אַז מע זאָל אויך דאַרט אַרויסטרעטן מיטן האַרבן חרם קעגן די חסידים. נאָך דער באַדייטער קאַמף 1781 איז נאָך ווייניקער, ווי דער ערשטער קאַמף פון 1772, געווען אימשטאַנד צו דערשטיקן די חסידות-פּאַווענונג, וואָרעם אין משך פון די ניין יאָר האָט זיך די יונגע באַוועגונג נאָך מער פאַרשטאַרקט און פאַרשפּרייט.

1 זע דיבנאָה, געשיכטע פון חסידים, I, 232.

און טאקע אין דעם אַקערשט ציטירטן כרוז מוזן די ווילנער רבנים
 פעסטשטעלן, אז „די אַנשיקעניש“ (חסידישע באַוועגונג) „איז פאַרמערט
 געוואָרן אין פֿל תפוצות ישראל און בפרט אין דער מדינה אוקראַינע
 זיינען פאַראַן צענדליקער טויזנטער אַזעלכע אומריינע מענטשן“.
 און ווייל די יונגע באַוועגונג האָט זיך פאַרשפּרייט אין פאַרשיי-
 דענע מדינות, האָט זי אַנגעוואָרן איר אורשפּרינגלעכן, איינהייטלעכן
 באַראַקטער און אונטער דער השפּעה פון דער פאַטרעפּנדיקער סביבה
 אַנגענומען פאַרשיידענע פאַרמען.
 וועגן דעם אין ווייטערן קאַפיטל.

פערטער קאפיטל

פון סעקרעטישן צדיקים צו פראקטישן צדיקים. — אלימלך ליוזנ-
 סקער און זיין, נודעם אלימלך. — דער מאניפעסט פון פראקטישן
 צדיקים. — הצדיק נזיר והשם יתברך מקיים. — צחיי העגן פון
 חסידות. — דער ליצדער רבי שניאור-זלמן. — אין טייער פון מחלוקת. —
 שניאור-זלמן'ס שואה צו נאשאלעאנען. — דער טויט אונטעררעגנס. —
 דער באדייט פונם, תניא. — דאָס צמצום-פראָבלעם אין דער בעליי-
 טונג פונם בעל, התניא. — אור מתלבש אין, אור מקיף. — גאָס
 איז אי איםאָנענט אי טראַנסצענדענט. — דער עקסטרעמער אידעאָליזם
 ביים בעל, התניא. — דער חכלית פון, מצפה בראשית. — די
 חעלט איז באַשאַפן צוליב דעם טאַק ישראל. — די דריי לבושים:
 מחשבה, דיבור ומעשה. — דער באדייט פון לימוד התורה און קיום
 המצוות. — די לערע העגן די דריי בחינות: חכמה, בינה און דעת
 (טב"ב). — צחיי אַרטן פון ליבע אין יראה. — אהבת עולם און אהבה
 רבה. — צחיי בחינות אינם מענטשנס האַרצן. — די העכסטע מדרגה
 פון ליבע איז, למעלה מבחינת הדעת והתבונה. — דער מקובל איז
 גובר דעם למדן. — דער, תניא העגן דער ראַלע פונם צדיק. — דער
 בעל, התניא העגן די, חכמות אחרות.

מיר האָבן אין פאָריקן קאָפיטל באַקענט דעם ליענער מיט דעם
 טעאָרעטישן צדיקים, וואָס פארנעמט אזאַ בכבודיקן אָרט אין דעם מגיד
 דוב-בערס טעאָאָפּישן סיסטעם. מיר האָבן געזעען, ווי דער מגיד האָט
 באַזונדערס געשטעלט דעם טראַפּ דערויף, אז דער פארפאַנד צווישן
 דעם צדיק הדור און דעם חמון דאַרף זיין אַ ריין אידענישער. דער צדיק
 טאָר ניט מיט זיין תפילה אויסן זיין רעאַלע הצטרכות, — זיין איינציקער
 ווונטש און צוועק דאַרף זיין די שכינה, שהיא מקומו של עולם¹.
 דאָס רעאַלע לעבן איז אָבער שטאַרקער פון אַבסטראַקטע אידענישע
 סברות; נצחניש לייגט עס אויף זיי אַרויף זיין שטעמפל, פילט זיי אָן
 מיט זיינע קאָנקרעטע פאָדערונגען און תביעות.

מיר האָבן אין די פריערדיקע קאָפיטלעך אָנגעוויזן אויף די סבות,
 וואָס האָבן מיטגעוויקלט, אז די דורך דעם בעש"ט געשאַפענע באַוועגונג
 זאָל שטאַרק אויסנעמען ביי די ברייטע פאָלקס-מאַסן. דעם מגיד'ס טיפ-

1 זע אויבן, ז' 99.

זיניקע טעאָאָמישע סכרות וועגן דער קאָסמישער ראָלע פון דער מענטש-
 לעכער פּערזענלעכקייט בכלל און פונם צדיק הדור בפרט האָבן אָבער
 געקאָנט פּאַראַינטרעסירן בלויז די יחידי סגולה, וואָס זיינען געווען גוט
 באַהבנט אין קבלה עיונית (טעאָרעטישע קבלה) און אין דער ראַמאַנטישער
 וועלט פון דער יידישער מיסטיק. די ברייטע מאַסן אָבער, די פּאַר-
 גרעפטע ישׁובניקעס, שענקערס, קרעטשמערס, הענדלער, קליינע קרעמער,
 בעל-מלאכות, קבצנים און לופט-מענטשן אין די דרום-פּראָווינצן — אין
 דער אוקראַינע, אין וואַלין, פּאָדאָליע און גאַליציע, — זיי האָבן געגאַרט נאָך
 אַ רעאַלער הילף און שטיצע, געחלומט וועגן אַ מדרוך און וועג-וויזער,
 וואָס זאָל זיי זיין נאָענט און פאַרשטענדלעך און זאָל זיי ביישטיין אין
 זייערע גרויסע נויטן. איז דער צדיק אַ „כל יכול“, איז ער אַזוי באַליבט
 ביים רבונז של עולם, אַז ער איז אימשטאַנד מבטל צו זיין די האַרפּסטע
 גזירות, קאָן ער משנה זיין „מעשה בראשית“, — טאָ זאָל ער באַווויזן,
 „וואָס ער קאָן“, זאָל ער אַנטפלעקן די גרויסע ניסים, זאָל ער קודם פּל
 באַזאָרגן זיינע חסידים מיט פרנסה און באַפרייען זיי פון אַלע פּורעניותן
 און אָנשיקענישן. די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער יידישער מאַסע איז
 געווען אַזוי וואַקלדיק און אומזיכער, די קוואַלן פון פרנסה האָבן זיך
 געהאַלטן בלויז אויף אַ נס. די יידישע מאַסע איז געווען אַזוי שוואַכע
 און אַנמעכטיק קעגן די רדיפות און פּלבלים פון די גייסטלעכע און
 בירגערלעכע שונאים, קעגן אַ מינדסטן קאַפּריו פון אַ משוגענעם פּריץ;
 דערפאַר האָט זי מיטן גאַנצן ברען פון דער גלויביקער נשמה געוואַרט
 אויף דעם, וואָס קאָן באַווויזן די גרויסע ווונדער, וואָס באַזיצט די
 געהעריקע קראַפט צו זיין איר באַשיצער און באַזאָרגער...

אַן ענדגילטיקן ענטפּער אויף די פּאָדערונגען פון די ברייטע
 פּאָלקסמאַסן האָט געגעבן דעם מעזעריטשער מגידם תלמיד דער גאַלי-
 ציאַנער אלימלך ליוענסקער 1 מיט זיין „נועם אלימלך“, וואָס איז צום
 ערשטן דערשינען צוויי יאָר נאָך זיין כּחברם טויט (אין 1788).
 דער „נועם אלימלך“ קאָן מיט פּולן רעכט אָנגערופן ווערן „דער
 מאַניפעסט פון פּראַקטישן צדיקים“. ווי דער „תּולדות“, אַזוי איז אויך
 דער „נועם אלימלך“ געשריבן אין פּאַרם פון אַ פּירוש אויף תּורה; און
 דער גאַנצער טעקסט פון חמשה חומשי תּורה ווערט אויסגעטייטשט
 אַלס „שיר השירים“ — ווי אַ געזאַנג איבער אַלע לויבגעזאַנגען לפּיכוד

1 געזאָרן אין 1717, געשטאָרבן אין 1786. אין די יונגע יאָרן, — דערציילן
 די חסידישע קהילן, — האָט דער ליוענסקער צדיק, היה לומר תּורה בדרך חלומדים אין
 ערשט אונטער דער השפּעה פון זיין ברודער יוסע אַניפּאָלער איז ער געהאַרן דעם
 בנידם תלמיד (זע „מעשה צדיקים“).

דעם צדיק מיט זיינע ווונדערלעכע מעשים. עם ווערט, אשטייגער, אין פרשה בראשית דערציילט: „וירא אלהים את האור כי טוב“ — און גאט האָט געזעען, אז דאָס ליכט איז גוט, — דערקלערט גלייך דער נועם אלימלך, — אז דאָס „גוטע“ איז, געמלעך, באַשטאַנען אין דעם, וואָס דאָס פון גאָט אַנטפלעקטע ליכט איז באַשטימט, למען יהא עור וסיוע לצדיק להעלות הניצוצין, וואָרעם דער רבוננו של עולם, רוצה דוקא בעבודת הצדיקים.“

די מדרגה פון דעם צדיק, — לערנט דער בעל „נועם אלימלך“, — איז העכער „ממדרגת המלאכים“ 8. ביד הצדיק לקשר כל העולמות, ס'איז ביים צדיק אין די הענט צונויפצובינדן אלע וועלטן 2; אלע וועלטן זיינען אין זיין רשות און ער קאָן מיט זיי טאָן ווי זיין ווילן איז 8; דער צדיק קאָן אלץ אויפטאָן, ער קאָן אפילו גורם זיין ביאת המשיח 4; הצדיק הוא ממשיך השפעות לעולמות 5; על ידי הצדיק נהפך מר למתוק 6; הצדיק כאשר יגזור אומר כן יקום 7. דער צדיק פאַרוואַנדלט דעם דין אין רחמים, ואף אם נגזר על האדם מיתה חלילה יכול לבטל הגזירה ולהפכה לחיים 8; דער צדיק איז אימשטאַנד מכפר צו זיין אויף דער זינד פונם גאַנצן דור 9. עם שטייט: בכור בניך -- דאָס מיינט מען עם דעם צדיק, וואָס איז שוין געהייליקט אין דער טראַכט פון זיין מוטער, און ער ווערט עם אָנגערופן: בן למקום ברוך הוא 10. דער צדיק קאָן דערגרייכן אזא מדרגה, ווען ער זעט אָן אויגן און הערט אָן אויערן 11; עיני ד' הם ביד הצדיקים — דורך דעם צדיקס אויגן באַטראַכט גאָט די וועלט; דער צדיק קאָן פועלן דורך זיין הייליק מויל, כל הרחמים והחסדים 12; הצדיק גוזר וחשם יתברך מקיים 13. גאָט, ברוך הוא, האָט געבענטשט דעם צדיק מיט אַ מתנת,

- 1 נועם אלימלך, לקוטי שושנה.
- 2 דערטן, פר' שמות.
- 3 דערטן, פר' תצוה.
- 4 דערטן, פר' משפטים, וע אויך פר' וישב: הצדיק לבר על ידי מעשיו הקדושים יכול למעול הכל.
- 5 דערטן, בלק.
- 6 דערטן, פר' תרומה.
- 7 דערטן, פר' בקותי.
- 8 דערטן, אחרי מות.
- 9 דערטן, פר' קדושים.
- 10 דערטן, פר' משפטים.
- 11 דערטן, שמות.
- 12 דערטן, פר' בעלותך.
- 13 דערטן, פר' מקץ.

ער זאל קאנען געבן תיות אלע וועלטן מיטן כוח פון דעם געטלעכן טייל, וואָס ער האָט פון אויבן באַקומען (שהצדיק יתן חיות לכל העולמות כונה חלק האלקי ממעל) 1. עס שטייט אין פסוק: טוב ד' לכל! גאָטס גוטשטייט — דאָס איז דער געטלעכער חלק, מיט וועלכן דער צדיק איז באַשאַנקען און ער איז מיט אים משפיע, לכל העולם; און אָט סאַטע אין דער שפּע פונם צדיק אויף אלע וועלטן ליגט דער באַצויט פון די ווערטער: ורחמיו על כל מעשיו; וואָרעם, ווען גאָט, כביכול, זאל אליין בכבודו ובעצמו זיין דער משפיע, וואָלט די רעאַלע וועלט (דער, עולם המעשה) ניט געווען אימשיטאָנד מקבל צו זיין די געוואַלדיקע געט-לעכע שפּע; ערשט, ווען די השפעה טוט פליסן דורך דער פאַרמיטלונג פונם צדיק — „נוכל לקבל השפעה“ 2. די אלע גענאָדן, וואָס השם יתברך טוט דער וועלט — ווערט דאָס אלץ געטאָן דורך דעם צדיקס הענט 3. דער צדיק — ער איז דער פאַרמיטלער (הממצע) און דער סרסור: ער באַקומט די השפעה פון אויבן און פאַרטיילט זיי אלעמען 4. און דאָס וויכטיקסטע געווער, מיט וועלכן דער צדיק פירט דורך זיינע גרויסע ווונדער (מפליא נפלאותיו), איז דאָס וואָרט. „יערעם וואָרט, וואָס גייט אַרויס פונם צדיקס מויל, ווערט אויס אים באַשאַפן אַ מלאך“ 5; כשהצדיק מתחיל לומר דבורים, — ווען דער צדיק פאַנגט אָן זיינע רייד, מאַכט דאָס אָן אַ גרויסן רושם אין אלע וועלטן, וזה דוגמת הנאולה“ 6; די ווערטער, וואָס גייען אַרויס פונם צדיקס מויל, טוען לייכטן פּיין אין די הימלען 7. עיקר החיות של הצדיק הוא עי תפילה, וואָרעם דורך דער תפילה באַהעפט זיך דער צדיק, בהבורא יתעלה“ 8; מיט דער סאַכט פון דער תפילה קאָן דער צדיק מבטל זיין אלע גזירות; הקב"ה איז גוזר און דער צדיק איז מבטל 9. און עס אַנטשטייט דאָך דורך דעם, — שטרײַכט אונטער דער „נועם אלימלך“, — קיין שום שנוי ניט, חליה, אין גאָטס איינהייטלעכן און אומפאַגרעניצטן רצון. מען דאַרף דאָך גערענקען, אז „מפי עליון לא תצא הרעות“, דורך גאָטס באַפעל ווערט קיין שלעכטס ניט געשאַפן, נאָר דער מענטש, וואָס איז

1 נועם אלימלך, פר' מקץ.

2 דאָרטן.

3 דאָרטן, פר' בהצלחתך.

4 דאָרטן, פר' בא, זע אויך לקוטי שושנה.

5 דאָרטן, פר' שלה, זע אויך פר' וישלח.

6 דאָרטן, פר' יתרו.

7 דאָרטן, פר' האדינו.

8 דאָרטן, פר' וירא.

9 דאָרטן, פר' ויצא.

פאַרבונדן מיט אַלע וועלטן, טוט דורך זיין זינד איבעררייסן זיין געט-
לעכן פאַרבאַנד און פּאַלט, ר"ל (רחמנא לצלן), דורכרעם אַרײַן אין גרויס
געפאַר; דאָ קומט דער צדיק צו הילף און טוט איבערצאָניי פאַרבינדן
דורך זיין תּפילה דעם מענטשן מיטן פּריערדיקן קוואַל 1, וואָרעם
דער צדיק באַשאַפט דאָך דורך זיין תּפילה נייע הימלען 2. דורך וואָס
האַט דעם צדיקס תּפילה אַזאָ געוואַלדיקע פעולה? דערויף גיט דער
„נועם אלימלך“ אַזאָ ענטפּער: די תּורה איז דאָך פּון לויטער ליבע, ווי
אין פּסוק שטייט: הַבּוֹחַר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה, דורך ליבע האָט
גאָט זיין פּאַלק ישראל אויסדערוויילט, און דער צדיק — ער איז דאָך אויך
גאַלע ליבע (גם כּן אוהב את השם... ואת כל האדם באהבה). ווערן
אַלע אותיות פּון דער תּורה געלייטערט דורך דער תּפילה פּונם צדיק,
„האוהב לכל“, און דערויף ווייזט טאַקע אָן דער פּסוק (תהלים, קי"ט,
140): „צרוּפּה אַמרתך מאוד ועבדך אָהבה“. אַלץ אויס ליבע 3.

דער „נועם אלימלך“ דערמאָנט יעדעס מאָל, אַז דער צדיק טראַכט
ניט וועגן זיך, נאָר וועגן טובת הכלל און גייט אויף מסירת-נפש בשביל
כל ישראל 4. „הצדיק צריך להיות הפקר לכל ישראל“ — חזרט איבער
דער „נועם אלימלך“, — ער דאַרף שטענדיק זיין מוכן ומזומן צו טאָן גוטס
יעדערן באַזונדער 5, זיין גרייט, אַפילו להיות בניהנום, אַבי צו דערגרייכן
זיין ציל — „לחזור תמיד אחר טובת ישראל“ 6. און דער „נועם
אלימלך“ שטרייכט דערביי אונטער, אַז עס זיינען פאַראַן צוויי סאַרטן
צדיקים: צדיקים, וואָס זיינען אויסגעטאָן פּון דער וועלט און זיינען
פאַרטאָן רק אין די עולמות העליונים; די גאַנצע עובדה פּון דעם סאַרט
צדיקים איז צו רייניקן און מתקן צו זיין זייער־נשמה, בכדי זי צו דערהייבן
„לשרשה ולמקום מחצבתה“ 7; עס זיינען אָבער אויך פאַראַנען אַזעלכע
צדיקים, וואָס טראַכטן און זאָרגן שטענדיק רק וועגן צרות ישראל, און
זייער ציל און אַלע זייערע מחשבות זיינען נאָר: משפיע צו זיין גוטס
אויף דער וועלט, צו ברענגען „ברכה ורחמים וחיים וכל טוב“ 8.

1 נועם אלימלך, לקוטי שושנה.

2 דאָרטן, פר' ויזא.

3 דאָרטן, פר' ושלח, זע אויך פר' ויגש, וואו עס חרס מערערע מאָל
איבערגעזעצט: השבת הוא רק אהבה, היראה צריכה להיות מתוך אהבה.

4 דאָרטן, פר' האוינו, פר' חקה.

5 דאָרטן, פר' שלח.

6 דאָרטן, פ' בלק.

7 צו איר קהאל און חאָרצל, טין זאָגען זי שטאַמט.

8 דאָרטן, פר' שמות.

עם איז קלאָר, אז אַמוויכטיקסטן איז דער צווייטער סאָרט צדיקים און נאָר די צדיקים „שיש להם התקשרות עם כללות ישראל“ — זיי זיינען עם משפיע דעם פאָלק ישראל, כל צרכיהם¹. די צדיקים פונם ערשטן סאָרט זיינען אַסקעטן, וואָס פייניקן זיך און פראַווען תעניתים, — די אַנדערע אָבער, זיי טוען עסן בקרושה וכטהרה, למען עבודת יתבר' שמו', און אָט זיי טאַקע, די דאָזיקע צדיקים, יש להם כח להשפיע ולגזור כרצונם², זיי זיינען עם משפיע דער וועלט די דריי וויכטיקסטע קוועלן: בנים, חיים ומזונות³, וואָרעם, — לערנט דער „נועם אלימלך“ — פדי דער צדיק זאָל קאָנען השפעה האָבן אויף דער וועלט, דאָרף ער געניסן פון דער וועלט (נותן לו קצת הנאה גשמית ג"כ, כדי שידע קצת עולם)⁴. דער צדיק, וואָס וויל משפיע זיין אויף דער וועלט, מוז זיך דערנידעריקן פון זיין הויכער מדרגה, ער מוז זיך אַראַפלאָזן לכלל ישראל, פדי ער זאָל זיין אימשיטאָנד, לבטל מהם כל הרעות והשפלות⁵. דער דאָזיקער געראַנג, אז דער צדיק „יורד ממדרגתו לטובת ישראל“, ווערט מערערע מאָל איבערגעחזרט אין דעם „נועם אלימלך“. ווען דער צדיק זאָל נאָר קיין שום פגם ניט האָבן, ווי וואָלט ער געקאָנט איבער דער קליפה שליטה האָבן? 4. דער רוב המון-עם, — לייענען מיר אין דעם „נועם אלימלך“, — איז אזוי אַיינגעטאָן אין גשמיות, אז ער איז ניט אימ-שיטאָנד צו דערהייבן זיך לעבודת השם יתברך. דערפאַר טוט גאָט ברוך-הוא מיט זיין גרויס רחמים שיקן עפעס אַ חטא דעם צדיק, בכדי אויך ער זאָל קומען אין „קטנות“, און בעת ער וועט זיך שטאַרקן צוריק זיך צו דערהייבן צו זיין פריערדיקער מדרגה, וועט ער דערמיט אויך דעם גאַנצן עולם דערהייבן 5. ווען דער צדיק זאָל זיין ריין פון דעם מינדסטן חטא, וואָלט ער דאָך קיין שום שייכות ניט געהאַט מיט אונזער זינדי-קער וועלט, — ווי זשע וואָלט ער אויף איר געקאָנט משפיע זיין? בעת אָבער ער ווערט געשטרויכלט אין אַן עבירה, איז ער דאָך חוזר בתשובה און דערמיט דערלייזט ער אויך די וועלט, און אין דעם ליגט דער טייטש פון די ווערטער: אשרי הרור שהנשיא חטא 6 — וואויל איז צו דעם דור, וועמעם נשיא טוט זינדיקן.

1 נועם אלימלך, יצא.

2 דאָרטן, פר' ויקרא: זע אויך פר' שמות.

3 דאָרטן, פר' ויקרא, זע אויך פר' תולדות.

4 דאָרטן, פר' תולדות, זע אויך פר' שמות.

5 דאָרטן, פר' ויחי.

6 דאָרטן, פר' ויקרא, זע אויך פר' נשא.

אין „נועם אלימלך“ ווערט אָבער ניט פאַרנעסן דער אַלטער פּלל: do ut des — גיב אַליין, ווילסטו מע זאָל דיר געבן. דער צדיק איז טאַקע „פּוללות ישראל“, ער דערהייבט אַלע נידערטרעכטיקייטן, וואָס ווערן אָפּגעטאָן ביי יידן, און ברענגט זיי צו די הייליקע מדרגות 1; „אין העולם מתקיים בלא צדיקים“ — די וועלט קאָן אָן דעם צדיק קיין קיום ניט האָבן; הכל תלוי בצדיק, אין השפּע בא אלא על ידי הצדיק. הצדיק הוא הברכה עצמה; דער צדיק באַווייזט די גרויסע ווונדער, ער היילט קראַנקע, באַפּרייט געפאַנגענע, איז משפּיע פרנסה און בענטשט מיט היי מוזני ובני 2; דער צדיק איז מיט זיין גרויס גערעכטיקייט גורם, אַז מיר זאָלן אַפילו אין ביטערן גלות נושא חן זיין ביי די אומיאת העולם 3; דער צדיק איז ליב און זיס „בכל מיני מתיקות“ 4 אַזוי, אַזוי. נאָר בכדי דאָס אַלץ צו געניסן פונם צדיק, דאַרף מען זיך ענג מיט אים פאַרבינדן. „צריכין לישראל להיות התחברותם עם הצדיק 5 — דאָס פאַלק ישראל דאַרף זיין פעסט פאַרבונדן מיטן צדיק; וויל דער צדיק פאַרשפּרייטן זיין השפּעה אויף אַ מענטשן, אים בענטשן מיט פרנסה וכדומה, מוז ער צובינדן יענעם נשמה צו זיין נשמה 6. בכדי צו געניסן פון צדיקס ברכה און פון זיין גרויסער שפּע, דאַרף מען גלויבן אינם צדיק, אין אַלץ מיט אים מסכים זיין 7. ער דאַרף זאָרגן פאַרן צדיק בעולם הזה, יענער זאָל האָבן „מעות ברוח“ 8. על ידי נתינה לצדיק, — לערנט דער „נועם אלימלך“, — דורך דעם, וואָס מען גיט פּדיונות דעם צדיק, ווערט דער מענטש „נתקשר בקשר של קיימא“ מיטן צדיק, און דער יצר הרע האָט שוין איבער אים קיין שליטה ניט, ער זאָל אים קאָנען ברענגען צו אַ זינד, אדרבה — יתקדש על ידי הצדיק, ער ווערט געהייליקט דורכן צדיק. „גדולה מעשה הצדקה, — ווייזט אָן דער צדיק פון ליוענסק, — הנותן צדקה לצדיק השלם 9 דעמאָלט פאַר זיכערט ער, איז די וועלט פול און זאַט מיט פל טוב, מיט שפּע וברכה

1 נועם אלימלך, פּר' ריצב.

2 דאָרטן, פּר' וירא, פּר' תרומא, פּר' תצוה. כּראַקטעריסטיש איז אויך פּאָלגנדיקע שטעלע: עם שטיט בני אברהמן: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים, — דאָס האָט ער, דער צדיק, דערזען, אַז אויף אים איז מוטל דריי זאָכן משפּיע צו זיין לישראל: בני, חיי, מוזני.

3 דאָרטן, פּר' חקה.

4 דאָרטן, פּר' כי תשא.

5 דאָרטן, פּר' דברים.

6 דאָרטן, פּר' מקץ.

7 דאָרטן, פּר' לך לך, פּר' בשלה, פּר' בלק.

8 דאָרטן, „לקוטי שושנה“.

ורחמים והיים ובני ומזוני ושלום עד אין קץ ותכלית" 1. דער צדיק השלם, — איז מוסיף דער נועם אלימלך, — דער רעכנט כלל ניט, אז די צדקה, וואָס מען גיט אים, איז פון זיין טובה און הנאה וועגן; זיין גאנצע כוונה איז בלויז, אז דורך דעם ווערט דערוועקט, שפע טובה לכל ישראל, און זיין איינציקער ווילן איז דאָך בלויז — לראות בשמחת ישראל שלא יחסר להם כל טוב" 2. מען דארף געדענקען, אז דעם צדיקס איינציקע עבודה איז דאָך, להעלות ולהקים את השכינה" 3; די ברכות גשמיות, וואָס ער באַקומט, זיינען, בשביל הרוחניות; אפילו באכילה ושתיה דעהייבט ער די הייליקע פונקטן — ציצוצות קדושות; אפילו ווען ער רעדט דברים גשמיים — איז דאָס אלץ להבורא יתברך... 4 טיפיש איז פאָלגנדיקע שטעלע: עם שטייט אין דער תורה (במדבר, ט"ו, 24): והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. עיני העדה, — דערקלערט דער נועם אלימלך, — דאָס מיינט מען עס די ראשים און מנהיגים פונם פאָלק, זיי זיינען געגליכן צו די אויגן פון דער גאנצער עדה. ווען אָבער די עיני העדה, ד"ה, די ראשים און פירער, גייען, ח"ו, בדרך לא טוב, דעמאָלט טוט דער השם יתברך מיט זיין גרויס רחמים זיך דערבארעמען איבער זיין פאָלק ישראל און שיקט זיי גרויסע צדיקים (ויעמיד להם צדיקים גדולים), וואָס זאָרגן שטענדיק על כללות ישראל, און זיי טוען מיט זייערע תפילות פארזיסן אלע דינים מעל ישראל, ומחפכים, און פאָרוואַנדלען זיי לרחמים 5. דערפאר איז אויף יעדן מענטשן מוטל, ללמוד מהצדיק את מעשיו" 6; ס'איז אַ מצוה צו דערציילן מעשיות וועגן די גרויסע צדיקים און זייערע גערעכטע מידות 7, און דער, — וואָרנט דער נועם אלימלך, — ווער עס דערלויבט זיך אַרויסצוטרעטן מיט שאַרפע רייד קעגן דעם צדיק, איז גלייך, ווי ער וואָלט געלעסטערט השם יתברך, כביצא, און אים וועט טרעפן די האַרבסטע שטראָף 8.

דעם גאַליציאַנער אלימלכס ווערק איז געווען, ווי מיר האָבן שוין אָנגעוויזן, זייער גוט צוגעפאַסט צו די תביעות פון די פילצאָליקע אַרענ-

1 נועם אלימלך, פ"י פקודי.

2 דאָרטן.

3 דאָרטן, פר' בהעלותך.

4 דאָרטן, פר' תולדות, פר' ויגש, פר' וארא, פר' שלה, פר' ראה.

5 דאָרטן, פרשה שלה.

6 דאָרטן, כי תשא.

7 דאָרטן, פר' בא.

8 דאָרטן, פר' שלה.

דאָטאַרס, קרעטשמערס 1, הענדלער, קליינע קרעמערלעך און כל המיני סרסרס און לופט-מענטשן פון גאליציע און אוקראינע, די יונגע חסידישע באַוועגונג האָט זיך אָבער ניט געוואָלט באַנוגענען בלויז מיט דער אומ-וויסנדיקער מאַסע פון די דרום-פּראָווינצן, זי האָט זיך אויך פאַרמאַסטן צו פאַרשפּרייטן איר השפּעה איבער די צפון-פּראָווינצן פון וויסרוסלאַנד און ליטע; אירע ענערגישע עמיסאַרן און פּראָפּאַגאַנדיסטן האָבן דרייסט אַריינגערונגען אין דער הויפט-פעסטונג פון דער רבנישער לומדות — אין ווילנע, און מיט דערפאַלג זיך דערוואָרבן חסידים און אָנהענגער צווישן די מקורבים פון דעם ווילנער גאון גופא. עס איז קלאַר, אז דאָ האָט מען געמוזט אַרויסטרעטן מיט אַן אַנדערן אידענשאַן באַגאַנזש, ווי פאַר די דאָרפּסיידן פון גאליציע און אוקראינע. דעם גרויסן מגידם תלמיד, אלימלך אויס ליוענסק, האָט זיך געשטיצט אויף זיין רבינס תורה וועגן דער אוניווערסאַלער ראַלע פון דעם צדיק, און אויפן יסוד פון דער דאָזיקער לערע געשאַפן זיין סיסטעם פון פּראַקטישן צדיקוים; דעם מגידם חריפישע לומדות, גייסטיקן אַריסטאָקראַטיזם און טעאַאָפּישע מעטאָפּיזיק האָט צו דער זעלבער צייט קונציק אויסגענוצט זיין ינגסטער און באַליבטסטער תלמיד שניאור-זלמן, דער אָנערקענטער מנהיג פון די חסידים אין וויסרוסלאַנד, דער באַגרינדער פון דעם נייעם דרך אין חסידות, וואָס האָט זיך קונה שם געווען אונטערן נאָמען סַבָּד.

שניאור-זלמן, דער שטאַמפּאַטער פון דער חסידישער דינאַסטיע שניאורסאָן איז געבאָרן אין 1747 אין וויסרוסישן שטעטל ליאַנע אין אַ יחסנישער פּאַמיליע. זיין פאָטער ברוך, אַ ייד, אַ לכוון, פירט זיין שלשלת היוחסין פון דעם פאַרימטן מהר"ל אויס פּראָג. צו 12 יאָר האָט דער יונגער שניאור-זלמן שוין געשטמט אַלס עילוי, צו 15 יאָר האָט ער חתונה געהאַט, און זיצנדיק ביים שווער אין וויטעפּסק אויף קעסט, האָט ער יום ולילה פאַרבראַכט מיט לימוד התורה. עס עקזיסטירן ביי די חסידים סַבָּד פאַרשיידענע לעגענדעס וועגן זיין געוואַלדיקער התמדה און אויסערגעוויינלעכע פעיקייטן. צו 18 יאָר האָט ער שוין געשטמט אַלס איינער פון די גרעסטע בקיאים אין דער תלמודישער ליטעראַטור. בכדי בעסער צו פאַרשטיין געוויסע פּראָג, וואָס ווערן באַהאַנדלט אין תלמוד, האָט שניאור-זלמן פיל זיך אָפּגעגעבן אויך מיט אַסטראָנאָמיע און מאַטעמאַטיק. די דאָזיקע ידיעות האָט ער געשעפּט אויסשליסלעך פון העברעיִשע קוועלן, ווי ישׂר מיקנדיאס, אַלמ"ו און

1 ס'איז כדאי צו באַמערקן, אז אין אלימלך ליוענסקערס צייטן איז בערך אַ דריטל גאליציאַנער יידן באַשטאַנען פון ישובניקעס.

אנדערע 1, וואָרעם אויסער יידיש און העברעיִש האָט ער קיין אַנדער שפּראַך ניט פאַרשטאַנען. ער האָט זיך אָבער ניט פּאַנגניגט בלויז מיט „תּוֹרַת הַנְּגִלָּה“. ביי דעם דאָזיקן גרויסן חרײַ און געוואַלדיקן מתמיד האָט ערגעץ אין די טיפּע קעמערלעך פּון זיין נשמה געציטערט אַ צאַרטע פּאָעטישע סטרונע. די תּפִּילוֹת פּלעגט ער זינגען מיט אייגענע ניגונים, וואָס פּלעגן זיך ציען פּון די טיפּן פּון זיין האַרצן, „כי הַנְּגוֹן הוּא עֵינֵי הַתּפִּילוֹת הַלֵּב וְהַנֶּפֶשׁ“, — פּלעגט ער זאָגן, — דער ניגון קוועלט אַרויס אויס דער התּפִּילוֹת פּון דעם האַרצן און דער נשמה 2. האָט ער זיך ניט געקאָנט באַפּרידיקן מיט דער תּלמודישער ליטעראַטור אַלײן, און זיך פּאַרטיקט אין חכמת הַנסתּר. ער געפינט טיפּע סודות אין דעם שלײַהם תקונים צום סדר הַתּפִּילָה, און דערקלערט, אַז תּפִּילָה איז „יסוד כל הַתּוֹרָה“. צו דער צייט האָט ער צום ערשטן דערהערט וועגן דעם גרויסן מגיד, וואָס איז גרויס אי אין „נְגִלָּה“, אי אין „נסתּר“ און גייט גאָר אויף אַן אייגענעם נייעם דרך. העכסט וואַרשיינלעך האָט שניאור זלמנע, זוי אויך דעם יונגן שלמה מיימון באַקענט מיט דער נייער חסידישער באַוועגונג איינער פּון די ענערגישע משולחים און אַגִּיטאַטאָרס, וואָס דער מגיד דוב-בער האָט צעשיקט איבער פּאַרשיידענע פּראָווינצן. אַ חסידישע לעגענדע דערציילט, אַז די ערשטע צייט איז שניאור-זלמן געשטאַנען „על פּרשת דרכים“, ניט געוואַסט ווהיין צו פּאַרן: קיין ווילנע, דער הויפטשטאָט פּון לומדות, צי קיין מעזעריטש, דער רעזידענץ פּון חסידות: „איך האָב געהערט, — דערציילט אַ חסידישע לעגענדע אין ר' שניאור-זלמןס נאָמען, — אַז אין ווילנע לערנט מען גוט און אין מעזעריטש דאַונט מען גוט. אין ווילנע איז דער עיקר — לימוד אין אין מעזעריטש — עבודת הַלֵּב; לערנען קאָן איך אַלײן גענוג, מיט עבודת הַלֵּב האָב איך מיך אָבער ווייניק אָפּגעגעבן“. און ער האָט באַשלאָסן זוכן דעם לעבנסוועג אין מעזעריטש. ווי שלמה מיימון, האָט אויך זיין מיטציטיילער, דער עילוי פּון ליאַזנע, ניט געהאַט אויף קיין הוצאות, און געלאָזט זיך צופּוס קיין מעזעריטש. דער מגיד דוב-בער האָט באַלד דערקענט אין דעם יונגן לַמְדָן און „זוכער“ דעם צוקינפּטיקן גדול בישראל, האָט ער אים דערפאַר שטאַרק מקרב געווען און אים, — זוי די חסידישע קוועלן דערציילן, — איבערגעגעבן „כל סתרי חכמתו“.

1 זע האַגן דעם באַרענשטיינס „שימת עיני“, 20—21, בײַלאַגע צו מ. סײַטלגויס „הרב כּלײַזר“.

2 ער היום איז ביי די טבער חסידים זייער באַליבט, דעם רבינס ניגון — אַ ניגון אַ? הערסער, אין העלכן די חסידים זענן אַ טיפּע מיסטעריע, אַ התּדבּקות פּלאַח“ מיט די הייליקע „ספּירות“.

שניאור-זלמן האָט זיך שטאַרק באַפריינדעט מיט דעם מגידס איינציגן זון, וואָס איז באַפאַנט פאַר זיין אַפגעזונדערטקייט פון עולם-הוה-אינטע-רעסן אונטערן נאָמען אברהם מלאך. יענער איז געווען אַ הייסער מקובל, און ער האָט אויך זיין יונגן פריינד 1 אַריינגעפירט אין די טיפע סודות הקבלה. פון דעמאָלט אָן (דאָס איז געווען בערך אין 1767) פלעגט שניאור זלמן אויף אַ קורצער צייט זיך אַראָפכאַפן אַהיים צו זיין הויז-געזינט, און די איבעריקע צייט פאַרברענגען ביים מגיד דיב-בער און אים באַגלייטן אויף זיינע נסיעות קיין ראָוונע און אַניפּולי 8.

די חסידישע לעגענדע, אַז שניאור-זלמן האָט זיך אַפגעקערט פונם וועג, וואָס פירט צו דער לומדישער ווילנע, און זיך געלאָזט אויפן וועג, וואָס פירט צו חסידות, איז פאַקטיש ניט אינגאַנצן ריכטיק. דער למדן פון ליאָווע האָט געפרווט פאַרבינדן, פאַר אַייניקן ביידע וועגן און אין דעם העלפט אים מיט זיין רבי, דער מגיד דוב-בער גופא. אויף יענעמס באַראָט טרעט שניאור-זלמן צו צו זיין ערשטן קאַפיטאַלן ווט ק — צו שרייבן אַ פירוש אויפן שולחן ערוך, ריכטיקער, צו שאַפן אַ נייעם שולחן ערוך, ווו עס ווערן אויסגעטייטשט און דערקלערט אין אַ לייכט פאַרשטענדלעכער פאַרם אַלע דינים און הלכות, וואָס ווערן געבראַכט אין שולחן ערוך, בכרי, אויך די, וואָס זיינען מחמת טירדות פרנסה ניט אימשיטאַנד פיל זיך אַפצוגעבן מיט לימוד התורה, זאָלן לייכט געפינען יעדן נייטיקן דין. ביים פסקענען די דינים איז שניאור-זלמן פון די מחמירים. „עלינו לדרקא בדברי סופרים וחומריהם“ — מיר דאַרפן, וואָרנט ער, געטריי נאָכפאַלגן די רייד פון די סופרים און זייערע חומרות אין אַלע פרטים, און אויך די אַלע חומרות, וואָס אין דער גמרא און אין פוסקים 8.

באַלד נאָכדעם, ווי ער האָט פאַרענדיקט דעם ערשטן חלק פון זיין שולחן ערוך (דעם „אורח חיים“), איז אויסגעבראַכן די ערשטע מחלוקת קעגן די חסידים, און דער מנהיג פון די חסידים, דער מגיד דוב-בער, איז געשטאַרבן. פאַר די חסידים האָבן זיך אָנגעהויבן אומרוקע יאָרן פון חרמות און רדיפות. שניאור-זלמן, וואָס האָט געהאַט אַ רויקן גע-לאַסענעם כאַראַקטער, האָט זיך געפלייסט, אָבער אָן דערפאַלג, צו שטיילן די מחלוקת. ווען דער עלטסטער פון דעם מגידס תלמידים, ר' מענדל וויטעבסקער, האָט באַשלאָסן צו פאַרלאָזן זיין היים און זיך צו באַזעצן אין ארץ ישראל, איז ער צוזאַמען מיט זיין ינגערן חבר, שניאור-זלמן,

1 שניאור-זלמן איז געווען מיט 7 יאָר יונגער פון אברהם מלאך.

2 אין אַניפּולי האָט דער מגיד אַבראַכט די לעצטע חרשים פון זיין לעבן

און דאָרט איז ער אויך געשטאַרבן.

3 לקוטי תורה, מסות.

אָוועקגעפּאַרן קיין ווילנע זיך צו זען מיטן ווילנער גאון און אים פּערזענ-
 לעך צו דערווייזן, אז ער איז „הושד בכשרים“, וואָרעם די חסידים זיינען
 ערלעכע יידן און זיינען ניט עובר אויף קיין דין און לאָ פון דער תורה.
 דער קנאי, ר' אליהו גאון, האָט אָבער פאַר זיי די טיר פאַרשלאָסן און
 האָט זיי ניט געוואָלט זען, באַשר ס'איז דאָ אַ בפירושער דין אין דער
 גמרא (סנחדרין, דף ל"ח, עמ"ב): „עם מין אסור להתוכח—מיט אַ רשע
 און אַן אפיקורס איז פאַרבאָטן צו פירן ויפוחים און מען טאָר אויף זייער
 צורה ניט קוקן. אין דריי יאָר אַרום, ווען שניאור-זלמן איז שוין פאַקטיש
 געווען דער אָנערקענטער מנהיג פון אַלע חסידים אין ווייסרוסלאַנד 1,
 האָט ער אַרויסגעלאָזט צו אַלע זיינע אָנהענגער אַן אָפּענעם בריוו, וואָס
 פאַנגט אָן מיט די ווערטער „אדברה נא שלום“ 2, ווו ער בעט די
 חסידים, זיי זאָלן ווי ווייט מעגלעך ניט דערצאָרענען די קעגנער און דער-
 זייטערן זיך פון מחלוקת. דער בריוו האָט אָבער קאַרג וואָס געקאָנט
 העלפן. גראָד אין פּאָלנדיקן יאָר (אין 1781) איז אויסגעבראַכן אַ נייער
 קאַמף קעגן די חסידים 3, און ניט בלויז יעקב-יוסף הכהן מיט זיין
 „תולדות יעקב-יוסף“ האָט אין דעם גורם געווען. בעת מען לייענט די
 דאָקומענטן, וואָס באַשרייבן די ערשטע מחלוקת פון 1772, קאָן זיך נאָך
 ווייניקסטנס דאַכטן, אז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט ריי-אידענשאַע מאַ-
 טיוון: די רבנים און מנהיגים האָבן געקעמפט קעגן דער נייער „בת“,
 ווייל זיי האָבן איר חושד געווען אין שבת-צבישער און פראַנקסישער
 אַפיקורסות, אָבער שוין אין די יאָרן 81—1780 זעען מיר צווישן די
 קעמפער קעגן דער חסידות-באַוועגונג דעם אינטריגאַן און מסור אַביגורו,
 וואָס האָט אָפּגעקויפט ביי אַ פּוילישן שררה די רבנות-שטעלע אין
 פּינסק 4. זיין שנאה צו די חסידים נעמט זיך פון דער מורא אָנצוווערן
 די רבנות-שטעלע און ער ווענדט זיך דערפאַר צום ווילנער גאון מיט
 אַ מסירה אויף די חסידים און שילדערט זיי ווי אָפּטריניקע און געפּער-
 לעכע כּופרים 5.

1 צאלד נאָכדעם, חי ר' מענדל היטעבסקער איז אַזעקגעפּאַרן קיין ארץ-
 ישראל, האָט ר' שניאור-זלמן זיך באַזעצט אין מאַהילעז און אין אַ קורצער צייט אַרום
 אַריבערגעפּאַרן אין זיין געבורטשטאָט ליאַזנע. לויט דער חסידישער לעגענדע, האָט
 ר' שניאור-זלמן אין מאַהילעז פאַרענדיקט צום זעכצענטן סאַל גאַנץ ש"ס.

2 פאַרענטלעכט אין „בית רבי“, 33—34.

3 זע אריבן, ז' 111.

4 אַביגורו גומא חייזט אָן אין זיין בקשה-שריפט צום סענאַט (יעהרריסקאַיאַ
 סטאַרינאַ 1910, 276—277): האָב איך מיר אָפּגעדונגען די רבנות פון פּינסק אין דער
 ליטא פאַר גוט געלט ביי דעם שר פון דער שטאָט.

5 זע טייטשעלבוים, ציט. ח, ז' 34—35.

נאך בולטער טרעטן ארויס די סאציאלע מאַטיוון פון דעם דאָזיקן קאמפּ אין זיין שפּעטערער תקופה — אין די לעצטע יאָרן פונם 18טן י"ה, ווען די וויכטיקסטע ציל-ברעט פון אַלע פּינדלעכע אָנפאַלן מצד די מתנגדים איז געוואָרן דער מנהיג פון די וויסרוסישע חסידים—שניאור-זלמן, וואָס האָט אַדאָנק זיינע גרויסע אָרגאַניזאַטאָרישע פעקייטן און אויסערגעוויינלעכן אויטאָריטעט אַלס למדן דערוואָרפן אין ליטע און וויסרוסלאַנד צענדליקער טויזנטער נייע אָנהענגער פאַר דער חסידישער באַוועגונג 1.

אין די 80ער יאָרן פונם 18טן י"ה איז דער קאמפּ קעגן די חסידים אָפּגעשוואַכט געוואָרן אויס ריין-פּאָליטישע סיבות. מוראדיק געשטיגן איז דעמאָלט דער צעפאַל פון דער פּוילישער מלוכה. די דריי שכנותדיקע לענדער האָבן פון איר אָפּגעריסן גאַנצע פּראָווינצן און דער קאמפּאַקטער קיבוץ פונם פּוילישן יידנטום איז דערביי צעטיילט געוואָרן אין פיר טיילן. דער גרעסטער טייל פון דעם בעשטימטן הלמידים זיינען נאָך אָבער פאַרבליבן אין דער גוססדיקער פּוילישער מלוכה. דאָס האָט באַדייטנדיק אָפּגעשוואַכט דעם קאמפּ קעגן די חסידים, ווייל ביי דער קלענסטער געפאַר האָבן די חסידישע פירער און זייערע אָנהענגער גע- האָט די מעגלעכקייט אַריבערצופאַרן אין דער שכנותדיקער פּראָווינץ, וואָס האָט זיך שוין געפונען אונטער אַן אַנדער רעגירונג. די לאַגע האָט זיך אָבער געענדערט אין דער מיט פון די ניינציקער יאָרן נאָכן פּול-שטענדיקן צעפאַל פון דער פּוילישער מלוכה 2: חוץ גאַליציע זיינען אַלע אַנדערע געוועזענע פּוילישע פּראָווינצן מיט באַדייטנדיקע חסידים-קיבוצים אַרונטער אונטער דער מאַכט פון דער צאַרישער מלוכה. דאָס האָט טאַקע גורם געווען, וואָס בעת די מחלוקת קעגן די חסידים האָט זיך ווידער באַנייט אין 1796, האָט זי דאָס מאָל באַלד אָנגענומען גאַנץ נייע פּאַרמען: מען אָפּעלירט שוין ניט בלויז צו די הקילות, מען קעמפט שוין ניט בלויז מיטן געווער פון חרמות, — מען רופט אויך צו הילף די רעגירונגס-מאַכט, מען שיקט אין די געהעריקע אינסטאַנצן מסירות און קלאָגשריפטן אויפן פּינדלעכן צד, וועלכן מען וויל בייקומען און פאַר- טייליקן מיט דער הילף פון דער נייער מאַכט. ווי באַוואוסט, איז דער אָנפאַנג פון דער דאָזיקער מחלוקת, וואָס איז אויסגעבראָכן אין 1796.

1 אין די ניינציקער יאָרן זעל די צעל פון ר' שניאור זלמןס אָנהענגער האָבן דערגרייכט ביז הונדערט טויזנט.

2 דערויף היינט טאַקע אַן אין איינעם פון זיינע ברייח ר' שניאור זלמן גומא (זע בית רבי, 72; זע אויך דאָרטן, 53).

פארבונדן מיט צוויי געשעענישן. די חסידים האָבן אַרויסגעלאָזט אַ קלאַנג, אַז דער ווילנער גאון האָט פֿלומרשט חרטה אויף דעם, וואָס ער האָט פֿריער גערודפֿט די חסידים. ווען דער גאון איז דערפֿון געוואָר געוואָרן און אַרויס-געטראַטן מיט אַן אָפּענער הכחשה, האָבן די חסידים געפרוּווט איינריידן, אַז די הכחשה איז אַ געפֿעלשטע און ניט דער גאון האָט זי געשריבן. צו דער צייט איז אַרויס פֿון דרוק ר' שניאור-זלמן, תּניא"; דער ווילנער גאון האָט דאָרט אין אייניקע אויסדרוקן דערזעען גאָטלעסטערונג. פֿאַרביסענע חסידים-קעגנער פֿון דעם גאונס מקורבים האָבן דאָ ניט ווייניק מיטגע-האַלפֿן און באַלד (דעם צווייטן אָקטאָבער 1796) איז דער ווילנער גאון אַרויס מיט אַ צאָרנדיקן אָפּענעם בריוו-צו די קהילות פֿון אַלע גרעסערע שטעט קעגן די, וואָס זיינען, עובר אויף דער תּורה און טייטשן זי אויס שלאַ כּהלכה, און ער פֿאָדערט-אויף אַלעמען, יקמה צו נעמען פֿאַר דעם תּיכּוּל התּורה, וואָס יענע אויסגעלאָסענע האָבן איר שיינקייט צו דער ערד גע-וואָרפֿן; קיינער זאָל זיך אויף זיי ניט דערבאַרעמען, אַלע דאַרפֿן אַרויס-טרעטן מיט דער שווערד פֿון נקמה קעגן די, וואָס צעשטערן דעם היי-ליקן בונד". ווען די מינסקער קהל-פירער האָבן דעם גאונס צאָרנדיקן אויפֿרוה באַקומען, האָבן זיי גלייך באַשטימט אַ ספּעציעלע קאָמיסיע אויסצואַרבעטן די שטרענגסטע מיטלען קעגן די חסידים. וועגן די דאָזיקע באַשלאָסענע מיטלען האָבן זיי מוריע געווען אַנדערע קהילות מיט דער כאַראַקטעריסטישער באַמערקונג, אַז אין זייער קאַמף קעגן דער חסידישער "פת" קאָנען זיי זיך שטיצן אויף דער רעגירונגס-טאַכט: "מיר האָבן די מעגלעכקייט צו רודפֿן די חסידים, ווייל מיר האָבן מיט גאָטס הילף באַ-קומען דערויף די באַפֿולמעכטיקונג פֿון דעם גרויסן שר, אונזער גענעראַל-גובערנאַטאָר".¹

דער ווילנער גאון, וואָס איז געווען אויסגעטאָן פֿון עולם-החיה אינטערעסן, האָט אויפֿריכטיק געקוקט אויף זיין קאַמף קעגן די חסידים ווי אויף אַ מלחמה לשם שמים". ער איז אויסן געווען רס צו שיצן די הייליקע תּורה פֿון די וואָס זיינען אין איר, מגלח פנים שלאַ כּהלכה". דאָס האָבן זייער גוט געוואַסט אויסצונוצן די, וואָס האָבן געהאַט מיט די חסידים און זייערע פירער פֿערזענלעכע חשבונות.²

1 זע מאַרעקס ציט. אַר.ב., "יפּוּרעיסקאַז סטאַרינאַ", XII, 147.

2 דאָס האָט, הי עס שיינט, פֿאַרשטאַנען אייך ר' שניאור-זלמן. דעמיט איז צו דערקלערן, וואָס בעת ער קלאַנגט זיך אין איין פֿריהעט-בריה אויסן גאון, "שחתיך את דמם כמים בשנה תקל"ב", דאָך האַלט ער סאַר נייטיק אַנצוהייזן אין דעם אויפֿרוה צו זיינע חסידים: "כי ידוע לנו כבירור שלא מאתו (מונים גאון) יצאו הדברים ח"ו לילך עמנו בגדולות, וכל ימי חיו לא יצא המכשלה והשגגה פלסני השליט ח"ו" (בית רבי, 71).

אנדערע פארמען נעמט אָבער אָן דער אַנטי־חסידים־קאָמפּ, ווי נאָר דער גאון איז געשטאָרבן. גלייך ווי מען האָט דעם אַלטן גאון צו קבורה געבראַכט, האָט זיך אין ווילנע פאַרשפּרייט דער קלאַנג, אז די חסידים זיינען זיך שטאַרק משמח און טאַנצן פון דער בשורה, אז זייער געפערלעכער קעגנער איז געשטאָרבן. דער פאַרויכטיקער און געלאַסענער גער מנהיג פון די חסידים, ר' שניאור־זלמן, האָט באַלד נאָך דעם גאונס טויט צעשיקט אָן אויפרוה צו זיינע אָנהענגער, זיי זאָלן זיך ניט דערוועגן אַרויסצוטערעמן מיט שפּאַט־רייד קעגן דעם פאַרשטאָרבנעם גאון. עס האָט שוין אָבער ניט געהאַלפּן. די מנהיגים פון דער ווילנער קהילה האָבן באַלד אַוועקגעשיקט קיין פעטערבורג אַ מסירה אויף אַ נייער יידישע סעקטע, וואָס ווערט דאָרט אַרויסגעשטעלט אלס אַ פּאָליטיש־געפערלעכע, און ווי אויפן ערשטן רעדלמירער ווערט דאָרט אָנגעוויזן אויפן ליאַזנער רב, ר' שניאור־זלמן. אויפן באַפעל פון פעטערבורג איז אין סענטיאַבר 1798 דער ליאַזנער רב אַרעסטירט געוואָרן און מען האָט אים אַוועקגעפירט קיין פעטערבורג. דער אַרעסט פון ר' שניאור־זלמן האָט געמאַכט אַ געוואַלדיקן רושם אין די חסידישע קרייזן. עס זיינען באַלד צונויפגעזאַמלט געוואָרן 60 טויזנט רובל און עס זיינען מיט זיי גלייך אָפּגעמאַרן חסידישע שתדלנים קיין פעטערבורג. די צונויפגעזאַמלטע סומע, פּריון שבּוים האָט ניט ווייניק מיטגעהאַלפּן צו פאַרניכערן דעם פּראָצעס אין דער געהיימער קאַנצלאַריע, אויס שניאור־זלמן'ס שריפטלעכע ענטפערס אויף די אים געשטעלטע פּראָגעס, איז פּאַוועל דעם ערשטנס באַזאַמטע לייכט געווען זיך צו איבערצייגן, אז די אידעע, וואָס עס פאַרשפּרייט דער דאָזיקער חסידישער רב און זיינע מיטגעהעלפער, טראָגן ניט קיין שום פּאָליטישן כאַראַקטער, און 19 טעג אין כּסלו האָט מען ר' שניאור־זלמן אַרויסגעלאָזט פון דער פעטער־פּאַוועל־פעסטונג. מיט גרויס פּרייד האָט ר' שניאור־זלמן מודיע געווען אין אַ ספּעציעלן בריוו ר' לוי יצחקן קיין בערדיטשעוו און ר' ברוךן קיין מערזיבוזש וועגן דעם גרויסן נס, וואָס מיט אים איז געשעען: ער האָט זיצנדיק אין פעסטונג געזאָגט תהילים, און ווי ער איז געקומען

1 זע זיין זריח אין בית רבי, 72: אחר פטירת ר' הגאון ז"ל פּהילבא פּהבתי אחרת נוראה לכל סיעים שלא לספר אחר משהו של ת"ח שום שמץ דומי ושמה דשפּחה בלי שום הוראת היתר בעולם.

2 אַלס זיינע מיטגעהעלפער הערן דאָרט דערמאָנט: ר' לוי יצחק בערדיטשע־הער, ר' חיים חייקל דער פּבורער, ר' אשר סטאָלינער און ר' שלמה קארלינער.

3 עד היום פּרעהען די סבּיער חסידים סערוות אין י"ש כּסלו, צום אָב־דעק פון דער דאָזיקער געשעעניש.

צום פסוק „פרה בשלום נפשי“, האָט זיך גלייך די טיר אויפגעשלאָסן און מען האָט אים אָנגעזאָגט די בשורה, אז ער איז פריי 1.

די פרייד איז אָבער אינגיכט פאַרשטערט געוואָרן. די חסידים האָבן ניט געוואָלט מוחל זיין די כתנגדים פאַר די אויסגעשטאַנענע רדיפות, האָבן זיי אין ווילנע געמאַכט יד-אחת מיט די דעמאָקראַטישע עלעמענטן, וואָס האָבן שוין זינט יאָרן געפירט אַן עקשנותדיקן קאַמף קעגן די פירער פון קהל 2, און אויף אזא אופן איז זיי טאַקע געראַטן אין פעווראַל 1799 אַראָפצוואַרפן די ראשי-הקהל, צו פאַרמאַכן דעם „בית-דין“ און ביי די נייע וואָלן דורכצופירן זייערע קאַנדידאַטן און צו שטעלן פראש פונם קהל איינעם פון „אַנשי שלומינו“, מאיר רפאלס. די געוועזענע ראשי הקהל האָבן זיך אָבער ניט געוואָלט אונטערגעבן. דאָ איז זיי געקומען צו הילף דער אונז שוין פאַקטאַנטער פינסקער רב אביגדור בן חיים. דער דאָזיקער 'געלט-גיריקער רב איז געווען פאַרהאַסט אין פינסק ביי די ברייטע פאָלקסשיכטן און ניט ווייניקער אויך ביי די חסידים, וואָס האָבן אין אים געזען זייער פאַרביטערטן שונא. מיט פאַראייניקטע כוחות איז זיי ענדלעך געלונגען צו פאַרטרייבן דעם פאַר-האַסטן רב כּון פינסק. דער געוועזענער פינסקער רב האָט געמאַכט יד-אחת מיט די ווילנער געוועזענע ראשי-הקהל און זיי זיינען צוואַמען אַרויסגעטראָטן קעגן זייער שונא. אביגדור בן חיים איז ספּעציעל געפאַרן קיין פעטערבורג, דאָרטן דערלאָנגט אַ קלאָג-שריפט אויף דער פינסקער קהילה, וואָס האָט אים אָפּגעזאָגט פון רבנות, און אין אַ ספּעציעלן גאַנץ לאַנגן מעמאָראַנדום שטעלט ער אַרויס אין 19 פונקטן מיט ציטאַטן אויס דער חסידישער ליטעראַטור פאַרשיידענע באַשולדיקונגען קעגן דער יידישער „נייער סעקטע“, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר אַ גרויסע געכאַר פאַר דער מלוכה און פאַר דער געזעלשאַפט. אַלס רעדלפירער פון דער דאָזיקער העכסט געפערלעכער סעקטע ווערט אויך דאָס מאָל אַרויס-געשטעלט דער ליאַזנער רב שניאור-זלמן. אביגדור האָט סוה-בל-סוה זיין ציל דערגרייכט. אין אָקטאָבער 1800 איז פון פעטערבורג אַוועק-געשיקט געוואָרן אַ באַפעל דעם מאָהילעווער גובערנאַטאָר צו אַרעסטירן דעם ליאַזנער רב און אים צו ברענגען קיין פעטערבורג. ווידער אַמאָל איז דער מנהיג פון די ווייסרוסישע חסידים געזעסן פאַרשפאַרט אין דער פעטראָ-פּאַוועל-פעסטונג, געמוזט פירן אַ ויפּוח מיט אביגדור, געבן אַ שריפטלעכן ענטפער אויף אַלע באַשולדיקונגען. אויך דאָס מאָל איז

1 זע „בית רבי“, 70.

2 זע אינזער אַרבעט „מלחמת הקהל בהרב האחרון“ אין „העבר“, II.

דעם ליאָנער רב געלונגען צו דערווייזן, אז די באַשולדיקונגען טראָגן אַ ריין-פּערזענלעכן כאַראַקטער און די תורה פון די באַגרינדער פון דער חסידישער באַוועגונג איז אַבסאָלוט ריין פון פּאָליטישער „קראַמאַליע“. ער האָט אויך אָנגעשריבן אַ גאַנץ לאַנגן בריוו צו דעם קיסר פּאַוועל, וווּ ער ברענגט אַ מענגע ציטאַטן אויס דער ביבל און דער תלמודישער ליטעראַטור, בכדי צו דערווייזן, אז יעדער איז מחויב אונטערטעניק צו דערפילן די באַפעלן פון דעם מלך. צום שלום זאָגט ער אַרויס זיין פעסטע זיכערקייט, אז דער קיסר וועט אַרויסזען זיין גערעכטיקייט, און ער נעמט פּאַרויס אָן הכנהדיק דעם קיסרס „גור-דין“, כּדין משפט-מלך עליון¹.

ר' שניאור-זלמן איז באַלד באַפרייט געוואָרן, און אינגיכט, נאָך פּאַוועלס אומדערזוואַרטעטן טויט, האָט ער אויך באַקומען די דערלויבעניש אַרויסצופאַרן פון פעטערבורג און צוריקצוקערן אין זיין היים.

באַלד נאָכדעם האָט ר' שניאור-זלמן פּאַרלאָזן זיין געבורטסשטאָט און זיך באַזעצט אין דעם שטעטל ליאדי, וווּ ער האָט פּאַרבראַכט זיינע לעצטע יאָרן און אונטערן נאָמען „הרב מליאדי“ — דער ליאדיער רב איז דער באַגרינדער פון דער חבדער חסידות אַרײַן אין דער געשיכטע. בכדי צו מאַכן אַ סוף צו דער מחלוקת צווישן די מתנגדים און די חסידים, באַזוכט ר' שניאור זלמן אין פּאַרשיידענע שטעט די פּאַרדייטנדיקסטע רבנים און לומדים פון יענער צײַט, ווי משה חפץ, יהושע צייטלין און אַנדערע, און אין פּערזענלעכע שמועסן זיך געפלייסט צו דערווייזן, אז די לערע פון חסידות האָט מען ניט וואָס חושד צו זיין אין שערלעכע אידעען, און עס איז אין איר ניט פּאַראַן קיין שום געפאַר פאַר דער תורה און פאַר פּלל ישראל. די חסידות-באַוועגונג האָט זיך צו יענער צײַט אַזוי געשטאַרקט, אז די מתנגדים גופא האָבן זיך מיט איר געמוזט רעכענען, ווי מיט אַ פּאַרדייטנדיקער געזעלשאַפטלעכער קראַפט; דאָס האָט זיי געצוואַנגען אַוועקצולייגן דאָס געווער און צו מאַכן שלום.

דעם ליאדיער רב, וואָס איז לויט זיין כאַראַקטער געווען שטענדיק אַ רודה שלום, איז אָבער באַשערט געווען צו פּאַרברענגען זיין לעבן אין אַ קריגערישער אַטמאָספּער. נאָך דעם, ווי די מתנגדים האָבן אים אויפֿ־ געהערט צו רודפן, האָט ער געהאַט פיל אויסצושטיין פון זיין אייגענעם חבר ר' אברהם קאליסקער, וואָס האָט לויט זיין כאַראַקטער און זיין

1 גאריכות העגן דעם „פּלשן רבינס“ צווייטן ארעסט און העגן אביגדורס מסירות זע: י. היסט' ארבעט העגן דעם רעליגיעזן קאמף, „חאסכאד“, 1902; מא- רעק, ציט. ארבעט, 162-153, סייטעלבוויט, צט. ה. I, 90-122, 166-182; II 195-200, דוכנאחט ציט. ה. II,

וועלט-באנעם געמוזט קומען אין קאנפליקט מיט דעם שטענדיק געלא-
 סענעם און רויק-אויסגערעכנטן בעל, "התניא" 1. דאָס לעצטע יאָר פון
 זיין לעבן איז ר' שניאור-זלמנען באַשערט געווען צו פאַרברענגען אונטער
 די דונערן פון דעם געוואַלדיקן פעלקער-קריג, און ער האָט אויסגעהויבט
 די נשמה זיינע אין דער פרעמד, אין אַ פאַרוואַרפענעם רוסישן דאָרף
 אין די ווייטע קורסקער פעלדער. אין 1812, ווען ס'האָט אויסגעבראָכן
 דער קריג צווישן פראַנקרייך און רוסלאַנד, און נאַפּאָלעאָנס נצחונישע
 סְּפִלוּת זיינען אַריבערגעגאַנגען די ווייסל און דעם נייעמאַן, האָבן די פירער
 פון די חסידים זיך צעטיילט לויט זייערע סימפּאַטיעס אויף צוויי לאַגערן:
 די רביים, וואָס האָבן געלעבט אין די פּוילישע פראַווינצן, ווי אלימלך
 ליענסקער און יעקב יצחק פון לובלין, האָבן געהאַלטן מיט נאַפּאָלעאָנען
 און מתפלל געווען, אז זיין "שר" זאָל מנצח זיין. מען מוז דערביי נעמען
 אין באַטראַכט, אז אין דעם דורך נאַפּאָלעאָן געשאַפענעם, וואַרשעווער
 הערצאָגטום* (אין 1807) איז דעקורעטירט געוואָרן גלייכבאַרעכטיקונג פאַר
 אלע בירגער אָן אונטערשייד פון גלויבן. די יידן אין פּוילן האָבן
 זיך דערפאַר פאַרהאַלטן מיט פיל סימפּאַטיעס צום, גרויסן נאַפּאָלעאָן.
 בלויז אייניקע רביים, ווי ישראל קאָזעניצער, האָבן זיך פאַרהאַלטן פיינד-
 לעך צו נאַפּאָלעאָנען אויס מורא, אז דער נצחון פון דעם רעוואָלוציאָ-
 נערן פראַנקרייך קאָן נאָך ברענגען צו כפירה. אויף דעם שטאַנדפונקט
 זיינען אויך געשטאַנען די פירער פון חסידות, וואָס האָבן געלעבט אין
 די רוסישע פראַווינצן. אַמפּיינדלעכסטן האָט זיך פאַרהאַלטן צום, גרויסן
 קאַרסקאַנער* דער ליאַדער רבי. ער איז געווען פעסט איבערצייגט,
 אז ווי באַלד פראַנקרייך וועט גובר זיין, וועט זיך פאַרשפרייטן די
 אַפיקורסות ביי יידן, און אז נאַפּאָלעאָן איז, דער שטן, וואָס איז דער
 גרעסטער קעגנער פונם גוטן און זיין גאַנץ שטרעבן איז רק צום שלעכטן.*
 ווען ער איז געוואָר געוואָרן, אז משה מייזלש פאַרהאַלט זיך פריינדלעך
 צו דער פראַנצויזישער אַרמיי, האָט ער אים גלייך געשריבן איין בריוו
 נאָכן אַנדערן און אים געוואָרנט, אז ער דאַרף בלייבן געטריי זיין
 פאַטערלאַנד און טאָן אלץ לכּוּבַת דער רוסישער מלוכה. באַזונדערס
 טיפּיש איז פאָלגנדיקער בריוו: "אינם ערשטן טאָג ראש-השנה פאַר
 מוסף האָט מען מיר געוויזן (פון הימל), אז ווען באַנאַפאַרט וועט מנצח
 זיין, וועט זיך מערן רייכטום ביי יידן, זייער מול וועט זיך דערהייבן,
 נאָר די הערצער פון די בני ישראל וועלן זיך אָפּטיילן און דערווייטערן

1 באריכות העגן דעם קאנפליקט צווישן ר' שניאור זלמן אין ר' אברהם
 קאליסקער זע. טייטעלבוים, ציט. ה. א. I. קאפיטל 15; א. ה. ברזחערס ארטיקל, על
 המחלוקת בין הרש"ו פלאזי ור' אברהם מקאליסק* (קריית ספר, I, ז' 144).

פון זייער פאָטער אין הימל. ווען אָבער אונזער האָר אַלכסנדר וועט
גובר זיין, וועט, אמת, די אָרעמקייט ביי יידן זיך פאַרנרעסערן און
זייער מזל וועט טאַקע דערנידערקומען ווערן, דערפאַר אָבער וועלן די
הערצער פון די בני ישראל זיך באַהעפטן און פאַרבלינדן מיט זייער
פאָטער אין הימל¹. דעם ליאָדנער רבס זון, דוב-בער, שטרייכט אויך
אונטער אין זיין בריוו צו דעמוועלפן משה מייזעלש², ווי פעסט זיין
פאָטער איז געווען איבערצייגט, „אז דער יידישער דת איז אַמבעסטן
געשיצט אונטער דעם קיסר אַלכסנדרס רעגירונג“, און ער ווייזט אויך אָן
אין דעם דאָזיקן בריוו, ווי ענערגיש זיין פאָטער האָט אַגירט צווישן
זיינע אָנהענגער, זיי זאָלן מיט אַלע מיטלען, אַפילו מיט שפּיאָנאַזש,
זען מיטהעלפן דער רוסישער אַרמיי קעגן די פראַנצויזן³.

נאַפאָלעאָנס נצחונישע פאָלקן זיינען אָבער געקומען אַלץ נעענטער
און נעענטער. ווען זיי האָבן איינגענומען באַריסאָוו, וואָס געפינט זיך
שוין גאַנץ נאָענט פון ליאָד, האָט ר' שניאור-זלמן פאַרנומען זיין גאַנצע
פאַמיליע און אַנטלאָפן צוזאַמען מיט דער רוסישער אַרמיי. גאַנצע חדשים
איז דעם 66 יאָרדיקן זון אויסגעקומען זיך צו שלעפן אין די זייער פרי
אויסגעבראַכענע ווינטערדיקע קעלטן פון דאָרף צו דאָרף ביז ער איז
אויפן וועג קראַנק געוואָרן און אין קורסקער דאָרף פאַייני דעם 15 כסלו
געשטאַרבן.

דער אַלטער ליאָדנער רבי⁴, שניאור-זלמן אויס ליאָנע, איז אַריין
אין דער קולטור-געשיכטע אַלס באַגרינדער פון אַ באַזונדערן דרך אין
חסידות, וואָס טראַגט דעם נאָמען „חבד“. די תורה זיינע האָט ער
אַמפּולשטענדיקסטן אַנטוויקלט אין זיין וויכטיקן עטיש-מעטאָאָפּישן ווערק

1 טייטעלבוים, ציט. ה. I. 156.

2 מערערע פּאָל גערוקט.

3 אויך אין דעם „קול קורא“, מיט העלפן דער ליאָדנער רבי האָט זיך
געזענדט צו די יידן אין הייסרוסלאַנד שוין נאָכדעם, ווי ער איז אַנטלאָפן פון
ליאָד, דערט איבערגעחורט, אז די יידן דאַרפן אויס דאַנקבאַרקייט פאַר די אַלע
טובות, וואָס ס'האָט פאַר זיי געטאָן די רוסישע רעגירונג, מיט אַלע נוחות מיטהעלפן
דעם רוסישן מיליטער, אויסשפירן און באַצייטנס מודיע זיין די רוסישע גענעראַלן
זעגן דער זאַל און לאַגע פון סינדלעכן חיל, הכלל, טאָן אַלץ, וואָס קאָן דערהייטערן
אַזעלכע-ס'איז געפאַר פון אונזער געליבטן קיסר אַלכסנדר דעם ערשטן און גרענען
גובן זיין קיניגרייך און אונזער פּאָטערלאַנד“ (צום ערשטן פּאַרעפּאָנטלעכט אין שוואַל
גינבורג 59—61, Отечественная война). אויס דעם גאַנצן נוסח פון דאָזיקן
„קול קורא“ איז אָבער לייכט זיך מער צו זיין, אז דער סעקסט איז געשריבן גע-
וואָרן אינם שטאַב פון די רוסישע גענעראַלן, און דעם פּאַרטיקן אויפּרוף האָבן זיי
געזען דעם ליאָדנער רבין אונטערצושרייבן.

לקוטי אמרים, וואָס איז מער באַקאַנט אונטערן נאָמען „תניא“ 1. דאָס דאָזיקע אזוי באַרימט-געוואָרענע ווערק איז ניט קיין איינהייטלעכע שאַפונג, נאָר טאַקע אַ „לקוטי אמרים“, אַ זאַמלונג פֿון פאַרשיידענע קונטרסים. אין דער ערשטער בלי-תקופה פֿון חסידות זיינען די אָנער-קענטע פאַרשטייער פֿון דער דאָזיקער באַוועגונג געווען אמתע, מנהיגי הדור, און מורי דרך. מיטן וואַס און טעריטאָריעלעך פאַרשפּרייטונג פֿון די חסידים זיינען די פירער ניט געווען אימזשטאַנד צו האָבן אַן אָפטן פּערזענלעכן פאַרקער מיט זייערע אָנהענגער און פאַרערער, — פֿלעגט מען זיך צו זיי ווערן מיט שריפטלעכע אָנפראַגעס וועגן אַלע מעגלעכע געזעלשאַפטלעכע און רעליגיעז-עטישע ענינים. די מנהיגים פֿלעגן אויף די אָנפראַגן ענטפֿערן מיט עפנטלעכע בריוו און קונטרסים 2, וואָס פֿלעגן אויף די ערטער פאַרמערט ווערן אין פּילצאָליקע קאָפּיעס און אויף אזא אָפּן פאַרשפּרייט ווערן איבער דער גאַנצער געגנט. די אָפּשרייב-בערס פֿלעגן אָבער גאַנץ אָפט אָנמאַכן גרייזן, אָדער אויס פאַרשיידענע סיבות אַריינברענגען ענדערונגען אין דעם טעקסט. דערפֿאַר האָט ר' שניאור-זלמן באַשלאָסן צו פאַרעפנטלעכן אין דרוק זיינע „מאמרים“ און תשובות אין אַ באַזונדער ספר. אַמוויכטיקסטן איז דער ערשטער טייל פֿון זיין ווערק, וואָס באַשטייט פֿון צוויי אַרבעטן: „ספר של בינונים“ און „שער היחוד והאמונה“ 3.

אין דער פאַרדערע דערקלערט דער פאַרפאַסער מיט עניוות, אַז דער תוך פֿון זיינע „ליקוטי אמרים“ איז גענומען אויס פאַרשיידענע

1 דער נאָמען געמט זיך פֿונם ערשטן חאַרט, מיט חעלכן עס הייבן זיך אַן ביזע טיילן פֿונם הערק. מיר באַנוצן זיך מיט דער שקלאַחער אויסגאַבע פֿון 1814. זיינע דרשות, האָט ער האָט געהאַלטן אין פֿאַרם פֿון פירושים צו די סדרות פֿין דער חזק, האָט ר' שניאור-זלמן אַליין ניט פאַרשריבן: דאָס איז געטאָן געהאָרן דורך זיין ברודער יהודה-ליב און דורך זיינע קינדער, האָט האָבן זיי פאַרעפנטלעכט אונטער די טיטולן: „ליקוטי תורה“ און „תורה אור“.

2 דערויף הייזט אַן דער בעל „תניא“ גופא אין דער פֿאַררעדע צו זיך הערק: „קונטרסים אלו הנקראים בשם „ליקוטי אמרים“.. וכולן הן תשובות על שאלות רבות אשר שואלין בעצה כל אנשי שלומנו דמדינתנו תמיד כל אחר להיר ערכו לשית עצות בנשם בעבודת ד'“. אויך ר' זוסי אגיפאלער הייזט אַן אין זיין הסכמה פֿון יאָר תקנ"ז, אַז הייל די קונטרסים האָבן זיך פאַרשפּרייט צווישן יידן אין פּיל אָפּשריפטן פֿון די הענט פֿון פאַרשיידענע שרייבערס און מחמט דער פּיל-קייט פֿון די פאַרשיידענע אָפּשריפטן זיינען געהאָרן אַ סך גרייזן, דעריבער איז דער מחבר געצווינגען צו ברענגען די דאָזיקע קונטרסים צום דרוק.

3 די ערשטע אויסגאַבע (1796) איז באַשטענען בלויז פֿון די צוויי אַרבעטן און ערשט אין די שפעטערע אויסגאַבן זיינען צוגעקומען די „אגרת הקודש“, „אגרת התשובה“ און „קונטרס אחריו“.

ווערק, וואָס עס האָבן פאַרפאַסט, סופרים קרושי עליון. דאָס איז אָבער
 ניט אינגאַנצן ריכטיק. וואָרעם פון אָט די פאַרשיידענע און אָפט אַפילו
 פאַרשיידנאַרטיקע עלעמענטן, פון די אָפגעזונדערטע מימרות און געדאַנקען
 איז אים געלונגען אויפצובויען אַ גאַנצן בנין, אַן אייגנאַרטיק טעאָאָפיש-
 עטישע סיסטעם. און אין דעם באַשעפער פון דעם בנין שפירט זיך
 אַ גרויסער מייסטער, אַן אויסערגעוויינלעך שאַרפער און חריפישער מוח.
 אמת, צו אַלט-פּרענקיש און מיטלעלטערלעך זעט אויס דער דאָזיקער בנין,
 וואָס איז אויפגעבויט אויף דער שוועל פון דעם 19טן י"ה, אין דער
 תקופה פון רעוואָלוציע און אויפקלערונג; אין דעם איז אָבער שולדיק
 ניט אזוי זיין באַשעפער, ווי די ענגע אָפגעשטאַענע סביבה, אין וועלכער
 אים איז אויסגעקומען צו לעבן און צו שאַפן...

ניט אומזיסט איז דער יונגער שניאור-זלמן געווען אזוי באַליבט
 ביים אַלטן מעזעריטשער מגיד. ווי דער רבי, אזוי איז אויך דער
 תלמיד מיט לייב און לעבן געווען איבערגעגעבן דעם לומדישן רביניום,
 געשטאַענען שטאַל און אייזן פאַר דעם שטרענגסטן קיום-המצוות און
 געטריי און פעסט זיך געהאַלטן ביים דעוויון: „ותלמוד תורה כנגד כולם“,
 און טאַקע ווי דער מגיד, אזוי האָט אויך ר' שניאור-זלמן געוואָלט דער-
 וואַרעמען דעם קאַלט-פאַרגליווערטן רביניום מיט די מיסטישע פייער, אַ
 מיט דער התלהבות און ברען פון דעם בעש"טס תורה...

ווי ביים מגיד, אזוי פאַרנעמט אויך אין דעם בעל „התניאס“ וועלט-
 באַנעם דאָס צמיום-פּראָבלעם אַ גאַנץ וויכטיקן אָרט; און טאַקע ווי
 זיין רבי, טייטשט אויך ר' שניאור-זלמן אויס דעם אַרײַם לערע וועגן
 צמיום אויף אַן אַנדערן אופן, ווי דער רוב פון דעם אַרײַם תלמידים.
 לויט דעם „עץ חיים“ האָט דער אַרײַ געגעבן אַזאַ בילד וועגן וועלט-
 באַשאַף: ווען דער „אין-סוף“ האָט אין זיין ווילן פאַשלאָסן וועלטן צו
 באַשאַפן, בכדי עס זאָלן זיך קאָנען אַנטפלעקן זיין נאָמען און זיינע
 מעשים, דעמאָלט — צמץ את עצמו, האָט דער „אין-סוף“ צונויפגע-
 שרומפן אין דער מיט זיין אומענדלעך ליכט. האָט זיך דאָרט אינם
 מיטלפונקט געפילרעט אַ קלל, און אָט אין דעם דאָזיקן הלל האָט גאָט,
 ברוך הוא, „אויסגעשטראַלט, באַשאַפן, פאַרענדיקט און אַרויסגעפראַכט
 די אַלע וועלטן“ 1. דער מגיד האָט אָבער דער צמיום-לערע פונם
 אַרײַ געגעבן אַן אַנדער באַלייכטונג; ער האָט ניט געקאָנט מספּים
 זיין 2 מיטן געדאַנק, אַן הקב"ה, צמץ את עצמו, האָט זיך צוזאַמען-

1 זע אינזער דערק, ב' IV, 332.

2 מגיד דבריו ליעקב, כ"א.

געשרומפן און פאר די וועלטן א פריי אָרט (מקום פנוי) געלאָזט, ווייל דאָס איז דאָך סותר דעם גרונדזאץ פון די באַשאַפער פון דער חסידות-באוועגונג: „לית אָתר פנוי מניה“ — עס איז קיין אָרט ניט פאַראַנען, וואָס זאָל זיין ליידיק פון גאָט. מיר האָבן שוין פריער געבראַכט דעם מגידס ווערטער 1, ווי אזוי גאָט האָט אויס ליבע די וועלטן דורך צמצום באַשאַפן: ווייל די וועלטן זאָלן ניט אימשטאַנד געווען איבער-צוטראַגן דעם געוואַלדיקן שטרעם פונם געטלעכן ליכט, האָט גאָט, פביכול, צמצם את אורו — אַפּגעשוואַכט דורך סתּיּצות און לבושין זיין אומגענדלעך ליכט; און אָט דאָס אַפּגעשוואַכטע, פאַרהוילענע ליכט הייסט צמצום, וואָס איז לויט דעם מגידס דערקלערונג אידענטיש מיט דעם ביבלישן באַגריף „אלהים“, און דורך אים, דעם צמצום, זיינען די וועלטן באַשאַפן...

פון דעם דאָזיקן געדאַנק גייט אויך אַרויס דער בעל-התניא: ער געפינט, אז מען קאָן דעם צמצום-באַגריף ניט דערקלערן אויף אזא אופן, אז ביים ליכט פונם „אין-סוף“ איז פאַרגעקומען אַ סילוק מקום לצדדין, וואָרעם דער אין-סוף איז דאָך בכלל ניט אונטערן גדר פון אָרט און רוים, און עס שטייט דאָך: „אני ד' לא שניתי“ — ביי אים יתברך איז ניט פאַרגעקומען קיין שום שינוי פון פאַרן וועלט-באַשאַפּ ביו נאָך מעשה בראשית 2. עס איז דערפאַר קלאָר, אז אונטער דעם באַגריף „צמצום“ קאָן זיך ניט פאַרשטיין אַ באַוועגונג פון איין אָרט אויף אַן אַנדער אָרט, נאָר עס רעדט זיך פלוזי וועגן דעם פאַרהוילענעם צושטאַנד, אין וועלכן עס אנטפלעקט זיך דאָס געטלעכע ליכט 8. טיף און מיט גרויס חריפות באַהאַנדלט דער „לאַדנע רבי“ אין זיין „תניא“ די שאַרפע סתּירות און קשיות, וואָס שוין די אַלטע מקובלים פון עזרא און עזריאלס דור 4 האָבן זיך געמיט צו פאַרענטפערן און דערקלערן: ווי פונם „אין“ ווערט

1 זע איינ' ז' 89—92.

2 תניא, 48: מה שכחב אני ד' לא שניתי שאין שום שינוי כלל כמו שהיה לבדו קודם מבריאת העולם רק הוא לבדו אחר שנברא בלי שום שינוי בעצמותו ולא בדעתו כי בידיעת עצמו יודע כל הנבראים שהכל ממנו.

3 לקוטי תורה, ויקרא, 102: איך שייך צמצום וסילוק מקום לצדדין באור אין-סוף שאינו בגדר מקום כלל, ועוד דהכתיב אני ד' לא שניתי שאין בו שום שינוי יתברך בין קודם שנברא העולם לאחר שנברא, והרי הצמצום זהו לכאורה ענין שינוי בהאור. דערסן, 90: ואין פירוש סילוק כמשוטו בהסתלקות הדבר ממקום זה למקום עליון מאחר שהוא יתברך אינו בגדר מקום, אלא הפירוש שנעשה האור בבחינת העולם. (מיר ציטירן לויט דער הילנער אויסגאַבע פון 1878).

4 זע אונזער הערק, ג' III, 20—21.

דער „ישׁׁ נעבאָרן, פונם אומענדלעכן — דאָס ענדלעכע און באַגרענעצטע און שנעל-פאַרענדערלעכע.

דער בעל „התניא״ שטרייכט אונטער, אז פּנוגע דעם פּראָבלעם פון גאָט-דערקענען שטייט ער אויפן רמב״ם שטאַנדפּונקט, אז די השגות, וואָס דער מענטש קאָן האָבן וועגן דער גאָטהייט, מוזן זיך באַגרענעצן אויסשליסלעך מיט ריין נעגאַטיווע (פאַרניינענדיקע) אייגנשאַפטן 1. עס ווערט פון בעל „התניא״ מערערע מאָל איבערגעהורט, אז קיין שום באַ-שעפעניש אין דער וועלט איז ניט אימשטאַנד משיג צו זיין דעם סוד פון בריאת ישׁ מאין און צו האָבן דעם מינדעסטן באַגריף וועגן דעם מהות פון דעם באַשעפּער און פון זיין געדאַנק 2. דברה תורה כלשון בני אדם, — דערקלערן די חכמי התלמוד; די שפּראַך פון די בני אדם איז אָבער אזוי בלאַס און אָרעם; זי איז ניט אימשטאַנד צו געבן אַן אמתן און ריכטיקן באַגריף וועגן דעם מהות פון די זאַכן און דער-שיינונגען, וואָס רינגלען אַרום דעם מענטשן און פילן אָן דעם חלל פון דער וועלט; דער מענטש באַנוצט זיך מיט ווערטער-בילדער, ווערטער-סימבאָלן, — ווי איז אָבער מעגלעך צו געבן מיט בילדער און צייכנס אַ באַגריף וועגן דעם, וואָס האָט ניט קיין תמונה און קיין בילד? ווי קאָן מען עס ריידן וועגן געטלעכע אייגנשאַפטן און אַטריבוטן, בעת אלע באַצייכענונגען און פאַרגלייכונגען, וואָס זיינען פאַראַן אין דער מענטש-לעכער שפּראַך, זיינען דאָך בלויז צוגעפאַסט צו ריין מענטשלעכע השגות און באַגריפן? זיי שפּיגלען אין זיך אָפּ די מענטשלעכע געפילן און באַ-גערן, — דער מהות פון גאָט איז דאָך אָבער אַ גאַנץ אַנדערער, ער איז אַבסאָלוט פאַרשיידן פונם מענטשלעכן. מוז מען דערפאַר געדענקען, — חזרט איבער דער בעל „התניא״, שטיצענדיק זיך דערפּי אויף דעם רמב״ם, — אז די מענטשן באַצייכענען מיט איין און דעמזעלבן וואָרט גרונדפאַרשיי-דענע באַגריפן. מיר באַנוצן זיך, אַשטייגער, מיט די אויסדריקן: געדאַנק,

1 דלית מחשבה תפיסא ביה כלל ואינו כבחינת הן רק בבחינת השליה...
ממה שאמר הרמב״ם בענין התוארים שנאמרו על הקב״ה רק בשלילות ואינם תוארים עצמיים... לפי שתקב״ה הוא למעלה מההשגה ואין אפשר להשיג מהותו בשום פנים, ע״כ לא יתכן לומר עליו יתברך התוארים כמו כל יכול וחכם ורוצה, כי הוא למעלה ממהות יכולת וחכמה ורצון שנבבאים עד שאין שרף ודמיון בינו ובינינו כלל לומר עליו תוארים אלו בלשון תוארים עצמיים רק שהם נאמרו בלשון שלילה (לקוטי תורה, פקודי, 7, 12).

2 בריאת ישׁ מאין זו חכמתו שאינה מוסגת לשום נברא (אגרת הקודש); כשם שאי אפשר לשום נברא בעולם להשיג מהות הבורא ועצמותו כך אי אפשר להשיג מהות דעתו (שער היחוד והאמונה, 49); דלית מחשבה דילי תפיסא ומשגת בו יתברך כלל וכלל שום השגה בעולם ולא שמץ מנהו (מסר של בינונים, 24).

וואָרט וכדומה — הן בנוגע צום מענטשן, הן בנוגע צו גאָט, בעת עס האַנדלט זיך דאָ פאַקטיש וועגן גרונד-פאַרשיידענע באַגריפן. בעת מיר געברויכן בנוגע צום מענטשן דעם אויסדרוק „דיבור“, — פאַרשטייען מיר דערביי דאָס דורך דעם מענטשנס געדאַנק געבאָרענע און אַרויסגעזאָגטע וואָרט, וואָס ווערט דורכן קלאַנג אָפּגעטיילט פונם מענטשן און איבער-געגעבן דעם צווייטן. דאָס, וואָס ווערט אָבער בנוגע צו דער גאָטחייט באַצייכנט מיטן באַגריף „דיבור“, — דאָס איז די אַנטפּלעקונג, דער איבערגאַנג מן הכח אל הפועל, „מהעלם אל הגלוי“ פונם געטלעכן ליכט. אָט די אַנטפּלעקונג ווערט אויך אָנגערופן „עשר ספירות“, וואָס דורך זיי ווערן געשאַפן און באַלעבט אַלע וועלטן. די אַלע צמצומים, וואָס דורך זיי זיינען די וועלטן געשאַפן, זיינען בלויז אין דער בחינה פון „הסתר פנים“¹, וואָרעם אין דער גאָטחייט גופא גייען ניט פאַר קיין שום צמצומים און פאַרבאָרגענישן און סיי פּינסטערניש, סיי ליכט (כחשכה באורה), ווי אויך אַלע צמצומים און לבושים — קיינס פון זיי איז ניט אָפּגעטיילט פון גאָט ברוך הוא; ער בלייבט אין די אומענדלעכע אייביקייטן יחיד ומיוחד, די איין-און-איינציקייט; אויך איצט, נאָכן וועלטבאַשאַף, איז, ווי אין דער תורה שטייט, ד' הוא אלהים — גאָט און אלהים, וואָס איז דאָס דאָפּלביילד פון דער נאָטור (אלהים הוא בגימטריא הטבע), זיינען איינציק און אומטיילבאַר „בלי שום שינוי כלל“². דער שינוי איז בלויז לויטן שטאַנדפונקט און באַגרענעצטע באַגריפן פון די „מקבלים“, ד"ה מצד דעם מענטשן. מיט גרויס הריפות באַזייטיקט דער בעל „התניא“ דאָס פּילאָזאָפּישע פּראָבלעם: צי איז די גאָטהייט אימאַ-נענט, צי טראַנסצענדענט, ד"ה צי איז גאָט די דרויסנדיקע, צי די אינע-ווייניקסטע אור-סיבה פון דער וועלט. לויט זיין וועלטבאַגעם איז די גאָטהייט ביידע צוזאַמען, זי איז אי אין דער וועלט, אי אויך אי בער דער וועלט. גאָט ברוך הוא, — דערקלערט דער בעל „התניא“, — דורכדרינגט טאַקע אַלע וועלטן אין גלייכער מאָס³, — די מענטשן קאָנען אָבער באַגרייפן און פאַרטראַגן דאָס געטלעכע ליכט בלויז דורך ווונדער-לעכע צמצומים, איינגעהילט אין די געדיכטע שליערס, ביז די שפע פון געטלעכן ליכט גייט איבער פון דער בחינה „בלתי בעל תכלית“ צו

1 אַ מיסטישער אויסדרוק, וואָס געפינט זיך שוין אין זוהר. זע אינזער הערק, ב' III, ז' 397.

2 ספר של בינונים, פרק כ—כא; שער היחוד והאמונה, פרק ו': ד' הוא אלהים פירוש ששני שמות אלו הם אחר ממש... כי שם אלהים אינו מעלים ומצמצם אלא לתחתונים ולא לגבי הקב"ה מאחר שהוא ושמו אלהים אחד.

3 ספר של בינונים, פרק מ': הקב"ה איהו מסלא כל עלמין בשוה.

דער בחינה פון „גבול ותכלית“. עס קאָן גאָר קיין שום פאַרגלייך ניט זיין צווישן אָט די באַגרענעצטע מענטשלעכע באַגריפן און דעם ווירק-לעכן געטלעכן מהות, און דאָס ליכט, וואָס די באַשעפענישן נעמען-אויף לויט זייערע השגות, איז אזא אומפאַרגלייכלעך ווינציקער אָפּשטראַל פון דעם אומענדלעכן ליכט, אז עס קאָן גאָר צווישן זיי קיין שום פאַרגלייך ניט זיין (ואין ביניהם ערך ויהם כלל) 1. דער בעל „התניא“ שטוייכט דערפאַר אַמשאַרפסטן אונטער דעם קאָלאַסאַלן אונטערשייד צווישן „אור מתלבש“ און „אור מקיף“—צווישן אימאַנענטן ליכט און טראַנסצענדענטן ליכט 2. אין דער ווירקלעכקייט איז טאַקע „הקב״ה מכלא כל עלמין בשוה“, און דער בעל „התניא“ וואָרנט: „עס זאָל דיר אַפילו אויף דעם געדאַנק ניט קומען, אז די הימלען מיט אַלע געשטערן און די ערד מיט אירע באַשעפענישן זיינען אַ „דבר נפרד בפני עצמו“ 8, וואָרעם—הקדוש ברוך הוא מכלא כל העולם“ 4, גאָט ברוך הוא פילט אָן די גאַנצע וועלט. פון דעם שטאַנדפונקט איז דאָס געטלעכע ליכט, וואָס „פילט אָן אַלע וועלטן גלייך“ — א „אור מתלבש“, אן אימאַנענט ליכט. די באַגריפן אָבער, וואָס די „מקבליים“, די באַשעפענישן, האָבן פון דער וועלט און פון דעם זי דורכדרינגענדיקן געטלעכן ליכט, זיינען „באָן ואפס ממש“. זיי, די דאָזיקע באַגרענעצטע מענטשלעכע השגות, זיינען אין פאַרגלייך מיט דער געטלעכער אור-סיבה „בטלים במציאות ממש“, ווי אַ שוואַכער ליכט-שטראַל ווערט בטל קעגן דעם ים ליכט, וואָס עס טראַגט אין זיך די זון גופא, אָדער ווי דער קלאַנג פון דעם וואָרט ווערט בטל לגבי דער רייכער געפילן-וועלט פון דער נשמה 5. בנוגע צו אָט די באַגרענעצטע מענטשלעכע באַגריפן איז גאָט ברוך הוא „מובדל ומופרש מהעולמות“ און זיין אומענדלעך ליכט איז אין דער בחינה פון „סובב ומקיף“ — עס איז טראַנסצענדענט, איבער און אויסער דער וועלט 6.

נאָך שאַרפער ווי ביים בעש״ט און דעם מעזעריטשער מגיד טרעט אַרויס ביים בעל „התניא“ דער ריין אידעאליסטישער וועלטבאַנעם. מיר

1 ספר של בינונים, פרק מ״ח; שער היחוד והאמונה, פרק ו׳.

2 דארטן, פרק כ״ג און פרק מ״ח.

3 א זעלבסטענדיק-אפגעוונדערטע זאך.

4 שער היחוד והאמונה, פרק ו׳.

5 ספר של בינונים, פרק כ״ג—מ״ד און מ״ו; שער היחוד והאמונה, פרק ו׳.

6 ספר של בינונים, פרק מ״ו: מה שהקב״ה הוא מובדל מהעולמות והוא

בחינת סובב כל עלמין מה שאינו יכול להתלבש בהן. דארטן פרק כ״ג: רצונו יתברך הנקרא סובב כל עלמין שהוא בחינת מה שאינו יכול להתלבש בתוך עלמין רק סחיה ומאיר למעלה בבחינת מקיף... שכל העולמות עליונים ותחתונים כלא חשיבי קמיה זכאין ואפס ממש, עד שאינו מתלבש בחוכם ממש זלא סובב כל עלמין בבחינת מקיף.

מיט אונזערע קערפערלעכע אויגן, — לערנט ר' שניאור-זלמן, — קאָנען גאָר ניט באַגרייפֿן גאָטס קראַפט און זיין אין דעם וועלט-באַשאַף אַנט-פלעקטן אָטעם; ווען מיר זאָלן אימשטאַנד זיין דאָס אַלץ צו מערקן און צו באַגרייפֿן, וואָלטן מיר דעמאָלט קיין שום גשמיות-זאַכן ניט גע-זען. מיר וואָלטן דאָן באַגריפֿן, אַז דאָס אַלץ איז ממש „בטל במציאות“ לגבי דעם לעבעדיקן גייסט, וואָס איז אין די אַלע גשמיותדיקע זאַכן, און אָן אים איז דאָס אַלץ—אַין ואפּס ממש¹. מיר וואָלטן פאַרשטאַנען, — חורט איבער דער בעל „התניא“, — אַז יעדע גשמי-זאָך, אַפילו שטיינער, ערד און דוממים — זיי אַלע זיינען אין דער אמתן „אינו דבר בפני עצמו“, זייער גאַנצע עקזיסטענץ האָבן זיי צו פאַרדאַנקען בלויז די פונקטן לעבן, מיט וועלכע זיי זיינען באַשאַנקען „ממנו יתברך“, און אָן זיי קערן זיי ווידער אום אינם שויס פון ניט-זיין (יחזור להיות אין ואפּס)². דער ברומער „ליאָדנער רבי“ האָט גאָר קיין שום אַנאָנג ניט געהאַט, אַז בנוגע זיין קוק אויף דער כאַטעריעלער וועלט איז ער אויף זיין אייגענעם דרך געקומען צו די זעלבע אויספירן, ווי דער אירלענדישער ביסקופ בערקלי (Berkeley) און דער גרויסער סקעפטיקער יום...

אין וואָס באַשטייט אָבער דער צוועק פונם וועלט-באַשאַף פון „מעשה בראשית“? דער בעל „התניא“ איז פעסט איבערצייגט, אַז אַלץ אין דער וועלט איז באַשאַפֿן געוואָרן „לשם תכלית“ — צוליב אַ באַ-שטימטן ציל און צוועק. ווי זיין רבי, דער מגיד³, אַזוי שטעלט אויך דער בעל „התניא“ אַרויס דעם זעלבן טעם: „אין מלך בלאַ עם“⁴. דער צוועק פון אַלע צמצומים און שאַפונגס-שטאַפלען, — לערנט ר' שניאור-זלמן, — איז כּרי דעם מענטשן צו שאַפֿן, וואָס מוז מלחמה האַלטן מיטן חומר פון זיין גוף, קעמפֿן מיט דער קטרא-אַחראַ דורך פרייע בחירה זיך באַהעפטן מיטן ליכט און אַפּוואַרפֿן די פינסטערניש, דערהייבן זיין נשמה און אַלע קרעפטן בון זיין גוף „לר' לברו“... אַלץ איז צוליב דער ליבע צום מענטשן דאָ אין דער נידער, בכרי אים צו גאָט צו דערהייבן⁵. ווי ביים מעועריטשער מגיד⁶, אַזוי איז אָבער אויך ביי זיין תלמיד, שניאור-זלמן, די ראַלע פון דער פּערזענלעכקייט, פון דעם יחיד

1 שער היחוד והאמינה, פרק ג'.

2 ספר של בינונים, פרק ל"ח.

3 זע אויבן ז' 90.

4 תכלית בריאת העולם הוא בשביל התגלות יתברך אין מלך בלאַ עם (שער היחוד והאמונה פרק ז'); תכלית התגלות כל העולמות להיות כבוד ד' מלא כ"ה הארץ הלוז (ספר של בינונים, פרק מ"ט).

5 ספר של בינונים, פרק לו, פרק מ"ט.

6 זע אויבן, ז' 92.

ענג צונויפגעבונדן מיטן פראָבלעם וועגן דער קאָסמישער ראָלע פון דער פנסת ישראל. גאָט פרוך-הוא, דערקלערט דער בעל „התניא“, האָט מצמצם געווען זיין אומענדלעך ליכט און עס אָנגעקליידט אין דער בחינה פון דער באַגרענעצטער וועלט, אויס ליבע צו זיין פאָלק ישראל, פרי ער זאָל עס צו זיך דערנענטערן און עס איינשליסן אין זיין אייניקייט (ליבלל ביחודו ואחדותו יתברך) 1. די פנסת ישראל, דער מקור פון אַלע יידישע נשמות — דאָס איז די שכינה 2. יעדער יחיד, ליענען מיר ווייטער, מוז גערענקען זיין גרויס פאַראַנטוואָרטלעכקייט, ער איז מחוייב צו זאָגן: בשבילי נברא העולם — פון מיינעטוועגן איז די וועלט באַשאַפן, איך דאַרף זי מתקן זיין. ער דאַרף אָבער דערביי ניט פאַרגעסן, אַז די מוטער פון זיין געטלעכער נשמה איז די פנסת ישראל — דער מקור פון „נפשות כל ישראל“ 3.

מיר האָבן שוין אין פאַריקן קאַפיטל אָנגעוויזן 4, ווי אזוי דער מגיד מאַטיווירט זיין שטאַנדפונקט: גאָט און חי תורה איז דאָך איינס, דערפאַר האָט אויך די תורה, פרי זי זאָל נתגלה ווערן, זיך גענייטיקט אין צמצום. דער איינציקער טרעגער פון דער תורה איז אָבער דאָס פאָלק ישראל, לפן איז אויך דער וועלט-באַשאַפן רק צוליב דעם פאָלק ישראל. דער דאָזיקער טעזיס ווערט ביים בעל „התניא“ אַנטוויקלט אין אַ גאַנצע סיסטעם.

זיין שליחות דערפילן — דערהייבן די וועלט צו גאָט, באַלריכטן די פינסטערניש מיטן געטלעכן ליכט“ (שיאור אור ד' אָין-סוף ב"ה במקום החושך) און אָנפילן די וועלט מיט גאָטס פראַכט (להיות כבוד ד' מלא כל הארץ הלזו) — קאָן דער מענטש מיט דער הילף פון „דריי לבושים“: מחשבה, דבור ומעשה. מחשבה ודבור — דאָס איז לימוד התורה, מעשה — מקיים זיין די תרי"ג מצוות פון דער תורה.

דאָ טרעט פאַר אונז אַרויס דער טיפישער לַמִּדן און רבנישער קאָדיפיקאַטאָר. דער בעל „התניא“ ווערט ניט מיד איבערצוחורן, אַז „תלמוד תורה כנגד כולם“, „אין טוב אלא תורה“ 5, „תלמוד תורה

1 ספר של בינונים, פרק י"ט: זע אויך תורה אור, שמות: תכלית בריאת העולם בשביל ישראל.

2 דאַרטן, פרק ל"ו.

3 דאַרטן, פרק מ"א.

4 זע אויבן, ז' 92.

5 ספר של בינונים, פרק י"ד, ליקוטי תורה, פקודי, און אין פיל אנדערע

שקול כנגד כל המצוות¹, מעלת העוסק בתורה מותר מכל המצוות². לית כחשבה דיליה תפיסה ביה כלל — ניט אימשטאנד איז דער מענטש צו באגרייפן גאָטס געדאַנק, האָט דערפאַר גאָט, ברוך הוא, דורך סוד הצמצום איינגעהילט אין דער תורה זיין חכמה און רצון³, און אין דער שעה, ווען דער מענטש איז עוסק בדברי תורה, באַהעפט זיך זיין נשמה מיט „דבורו ומחשבתו של הקב"ה"⁴. יעדע הלכה באַזונדער, וועגן מותר און כשר, וועגן פטור און נאָאי — אַלץ איז אַן אַנטפלעקונג פון גאָטס ווילן⁵.

ניט ווייניקער וויכטיק איז לויט דעם בעל „התניא" וועלט-באַנעם דאָס מקיים זיין די מצוות פון דער תורה. אין געוויסער סתירה מיטן אויבן-ציטירטן זאָץ, ותלמוד תורה כנגד כולם, דערקלערט שניאור-זלמן: „מעלה יתירה בקיום המצוות אפילו על דברי תורה"⁶; גאָט ברוך-הוא, — לייענען מיר אינם „תניא", — האָט מצמצם געווען זיין אומענדלעכע חכמה און זיין רצון „בתרי"ג מצוות התורה ובהלכותיה"⁷. דער אָין-סוף ברוך-הוא, — דערקלערט דער בעל „התניא", — און זיין חכמה זיינען איינס, און קיין בן-אדם איז ניט אימשטאנד זיי משיג צו זיין; גאָטס חכמה איז אָבער דורך פיל צמצומים אַראָפגעשטיגן פון איין מדרגה צו דער צווייטער אין דער קייט פון די וועלטן, ביז זי האָט זיך פאַרקער-פערט (עד שנתלכשה) אין דברים גשמיים, און דאָס זיינען די תרי"ג מצוות פון דער תורה⁸. „וְאִין עיקר גילוי שכינה אלא דווקא במצוות מעשיות", — חזרט איבער דער בעל „התניא"⁹. די מצוות-זיי זיינען די אַנטפלעקונגען פון גאָטס רצון, וואָס איז פאַרקערפערט אין אַלע וועלטן, זיי, די העכסטע ווי די נידעריקסטע וועלטן — אַלע שעפן זיי שמע און

1 ספר של בינונים, פרק ה'

2 דארטן, פרק כ"ג.

3 דארטן, פרק מ"ז.

4 דארטן, פרק כ"ג.

5 דארטן: שכל ההלכות הן כרטי המשכות סנימיות רצון העליון עצמו שכן עלה ברצונו יתברך שדבר זה מותר או כשר או פטור או זכאי או להפך. זע אויך פרק נ"ב: וההלכות עצמן הן מסדותיו של א"ס ברוך הוא.

6 אויף דער דאָזיקער שיינבאָרער כמירה שטעלט זיך אָפּ דער בעל-התניא גומא און פרוזט זי אויך צו סאַרענטפערן (לקוטי תורה, במדבר, אין די לעצטע ביאורים).

7 דארטן, פרק ד'.

8 ספר של בינונים, פרק נ"ב.

9 סידור, שער תפילה; זע אויך ספר של בינונים, פרק י"ז: האהבה לד' לדבקה בו בקיום מצותיו ותורתו וזה כל האדם.

לעבן פון די מצוות, וואָס ווערן געטאָן דורך די מענטשן אין דער נידער 1. אַלע וועלטן, ליינענען מיר ווייטער, סיי די העכסטע, סיי די נידעריקסטע — אַלע זיינען זיי אָפּהענגיק פון יעדער מצווה, וואָס ווערט געטאָן 2; דורך דעם, וואָס דער מענטש איז מקיים די מצוות פון דער תורה, באַהעפט ער זיך מיטן ליכט פונם אַין-סוף 3. דורך קיום המצוות לייזט דאָס פּאָלק ישראל אויס די וועלט 4.

לימוד התורה און קיום המצוות האָבן אָבער אַ קנאַפן ווערט, ווען זיי ווערן אויסגעפירט אָן כּוונה 5. כּוונה, — דערקלערט דער בעל „התניא“, — איז אָבער באַלאַנגט ניט בלויז פונם האַרצן, זי שטאַמט ניט בלויז פונם ריין אימפּולסיוון און עמאַציאָנעלן. דאָ טרעט שוין דער בעל „התניא“ פאַר אונז אַרויס ניט אַלס לַמְדָן און קאָדיפיקאַטאָר, וואָס האָט געשאַפן אַן אייגענעם „שולחן ערוך“, נאָר אַלס מקובל און אַלס באַשאַפער פון אַן אייגענער שיטה אין חסידות. מיר האָבן שוין פריער געבראַכט 6 דעם בעש"טס ווערטער, אַז די העכסטע מדרגה פון אמונה איז ביי דעם, וואָס באַזיצט ביידע מירות: אי ער שטיצט זיך אויף קבֿלת אבות, אי ער האָט זיך דורך אייגענער חקירה איבערצייגט אין דעם אמת פון זיין גלויבן. דאָס געפיל און התלֿ הבות פונם האַרצן, — ליינענען מיר אינם „תניא“, — דאַרף קאַנטראָלירט ווערן דורכֿן פאַר-שטאַנד פונם מוח. התפעלות איז ניט אימשטאַנד צו מאַכן דעם מענטשן ראוי „להשגת האלהות“, ווי באַלד עס ווערט ניט באַגלייט מיט דער קלאַרקייט פונם פאַרשטאַנד. מען דאַרף האָבן ביידע בחינות: דעם פֿלאַם פונם האַרצן און די לאַגישע סברות פונם מוח. מען דאַרף דער-קענען די געטלעכע קראַפט, וואָס געוועלטיקט אין אַלע וועלטן, און דאָס דאָזיקע דערקענען ווערט דערוואָרבן מיט דער הילף פונם מענטשנס דעת, וואָס זוכט נאָט און פאַרטיפט זיך אין חקירה וועגן נאָט. דעם מענטשנס נשמה, — לערנט דער „תניא“, — באַשטייט אויס צוויי

1 ספר של בינונים, פרק כ"ג: שהמצחת הן פנימיות רצון העליון והצד האמיתי המלוכש בכל העולמות העליונים ותחתונים להחיותם, כי כל חיות יששע תלוי במעשה המצחת של התחתונים.

2 תניא, קונטרס אחרון: וכל עולמות עליונים ותחתונים תלויים בדיקרוק מצוה אחת.

3 ספר של בינונים, פרק ל"ז און פרק מ"ז; זע אויך תורה אור, שמות, וצרא.

4 ספר של בינונים, פרק ל"א.

5 ספר של בינונים, פרק ל"ח און פרק מ"ו.

6 זע אויבן, קצת צוויי, ז' 70.

טיילן; שכל און מידות 1. דער שכל איז פולל די דריי מדרגות פון חכמה, בינה און דעת, און מידות — דאס איז די ליבע צו נאָט, די יראה און פחד פאר גאָטס גרויסקייט; און חב"ד (ראשי תיבות פון חכמת, בינה, דעת) — זיי זיינען עם געבאָרמוטערס און דער קוואַל, פון וועלכע עם שטאַמען די מידות. און ווער עם פארטיפט ניט און פארבינדט ניט זיין געדאַנק און פארשטאַנד, כגדולת אֵין-סוף ברוך הוא, ביי דעם וועט אין זיין נשמה ניט געבאָרן ווערן די אמתע ליבע און יראה צו נאָט, נאָר עם ווערן געשאַפן, דמיונות שוא; אָט דערפאר טאַקע — הדעת הוא קיום המדות והיותן 2 — דאָס וויסן איז די עקזיסטענץ און דער לעבנס-אַטעם פון די מידות. די מידות — זיי זיינען לויט דעם ערך פון שכל, — חזרט איבער דער, תניא 3; דער מוח געוועלטיקט איבער דעם האַרצן 4, העבודה שכלל היא לפי הדעת 5. אָבער, — שטרייכט דערביי אונטער דער בעל, התניא, — עיקר הדעת אינה הידיעה לברה, דאָס וויכטיקסטע פון דעת איז ניט קאָס דאָס וויסן, מען זאָל וויסן וועגן נאָטס גרויסקייט אים חקירה-ספרים; דער עיקר איז—זיך פארטיפן אין נאָטס גרויסקייט, לאָזן אַריינדינגען דעם אייגענעם געדאַנק אין נאָט מיט דער גאַנצער קראַפט און שטאַרקייט פון דעם האַרץ און מוח, ביז דער געדאַנק וועט זיין פעסטגעקלאַמערט אין נאָט מיט אַזאָ שטאַרקן פאַרבאַנד, ווי מען בינדט זיך פעסט אין אַ גשמי-זאָך, וואָס מען זעט מיט די קערפערלעכע אויגן 6.

דאָ באַרירן מיר דעם אינטערעסאַנטסטן פונקט אין דעם בעל „התניאס“ וועלט-באַנעם. מיר האָבן אַקאָרשט געזען, ווי דורך „בינה“ און „דעת“ — דורך די לעצטע צוויי רינגען פון דעם דריירינג, חב"ד, ווערן אין דעם מענטשנס נשמה געבאָרן ליבע און יראה צו נאָט. שוין ביים מעזעריטשער מגיד ווערט אויפן שאַרפסטן אופן אונטערגעשטראַכט, אַז אמתע ליבע צו נאָט איז ערשט אַ פועל יוצא פון יראה, פון גרויס

1 אין אַן אנדער אָרט (ספר של בינונים, פרק א') הייזט אַן דער בעל „התניא“, אַז דעם מענטשנס נשמה באַשטייט פון צוויי עלעמענטן: דער, בהמישער נשמה, און דער „געטלעכער נשמה“.

2 ספר של בינונים, פרק ג' און פרק ט"ו.

3 דאָרטן, פרק ו'.

4 דאָרטן, פרק י"ב.

5 דאָרטן, פרק ל"ד.

6 דאָרטן, פרק מ"ב; זע אויך דאָרטן: העיקר הוא התרגיל להרגיל דעתו ומחשבתו תמיד להיות קבוע בלבו ומוחו תמיד אשר כל מה שרואה בעיניו השמים והארץ ומלואה הכל הם לבושים החיצונים של המלך הקב"ה וצ"י זה יזכור תמיד על פנימיותם וחיותם.

ערפורכט פאר גאָט 1. וועט דער מענטש באַזיצן די פּולשטענדיקע יראת-הבורא — ממילא תנוח עליו אהבה, וועט שוין דורכדעם אין אים זיך אויך די ליבע דערוועקן 2. די יראה דאַרף זיך אָבער אויסדריקן ניט אין פּורכט פאַרן עונש 3, ניט ווי אַ מענטש האָט מורא פאַר אַ פאַר-צוקנדיקן בער, נייערט עס דאַרף זיין אַ יראת הרוממות, אַ יראה של בושה, ד"ה, עס דאַרף זיין אַ געפיל פון גרויס ערפּורכט און שטוינען פאַר דער געוואַלדיקער דערהייבנקייט, און דער מענטש פאַנגט אָן זיך צו שעמען פאַר זיין קליינקייט און נישטיקייט 4. אויף דעם געדאַנק שטיצט זיך אויך דער בעל התניא; אויך ער דערקלערט, אַז בלי קדימת היראה אי אפשר להגיע לאהבה — אָן דער פאַרשטופע פון יראה קאָן מען צו דער ליבע ניט דערגרייכן 5. עס שטייט: ועבדת את ד' אלהיך; בכדי די עבודה זאָל זיין אַן עבודה שלימה, באַדאַרף יעדער מענטש גאָט דינען לויט צוויי בחינות און מדרגות: הן אין דער בחינה פון אַן עבד, הן אין דער בחינה פון אַ זון. שטיצנדיק זיך אויף דעם זוהר אַ מימרא: דחילו ורחימו הן תרין גרפין... ורחילו נכלל בריחמו 6, פאַרגלייכט אויך דער „תניא“ יראה און ליבע צו צוויי פליגלען: אַזוי ווי אַ פויגל קאָן ניט פליען בלויז מיט איין פליגל, אַזוי איז אויך די יראה אַליין בלויז איין פליגל, מיט וועלכען עס איז ניט מעגלעך זיך אין די הייכן צו דערהייבן, און אויך ליבע אַליין איז בלויז ווי איין פליגל, מיט וועלכען מען קאָן ניט אויפשטייגן אין די הייכן; מען דאַרף דינען גאָט ניט בלויז אַלס קנעכט און ניט בלויז אַלס זון, נאָר מען דאַרף פאַר-אייניקן ביידע בחינות צוזאַמען 7.

עס זיינען אָבער פאַרזאַנען צוויי אַרטן אי פון יראה, אי פון ליבע. עס איז ערשטנס פאַרזאָן אַ יראה טבעית 8. ביי יעדן „אדם מישראל“ — דערקלערט דער „תניא“, — איז באַהאַלטן אין די טיפענישן פון זיין „בינת הלב“ אַן אוצר פון „יראת שמים“; דער דאָזיקער אוצר ווערט

1 אור תורה, 28; לקוטי אמרים, 18.

2 לקוטי אמרים, 23.

3 אור תירה, 77.

4 דערטן, 60.

5 ספר של בינונים, פרק י"ט, פרק מ"ג.

6 פורכט און ליבע זיינען צוויי פליגלען... און פורכט איז איינגעקלעבט

אין ליבע.

7 ספר של בינונים, פרק מ"א, אין אין מיל אנדערע ערטער. דער בעל

„תניא“ באַזייזט דערביי גרויס פקיאות אין פאַרשידענע פסיכאלאָגישע און עטישע פּראָגן.

8 הייסט אויך ביים בעל התניא — יראה מקאה.

ערשט געבראכט מכת אל הפועל מיט דער הילף פונם צווייטן רינג אין דעם אויבנדרעמאָנטן דריירינג — דורך „דעת“; דורך דעם באַוואַסן זיין ווערן ערשט די אוצרות פון דער נאַטירלעכער „בינת הלב“ דעהייבן צו דער בחינה פונם קלאָרן געדאַנק, אז אַלץ אין דער הייך און אין דער נידער, אַלץ, וואָס זיינע אויגן זעען אין די הימלען און אויף דער ערד, אַלץ איז — רק „לבושים חיצונים“, אויסנווייניקסטע לבושים פון גאָט, ברוך הוא; טאַקע ווי עס שטייט: „מלא כל הארץ כבודו“¹. נאָר אָט די בחינה פון וויסן, אז „מלא כל הארץ כבודו“, איז, לויט דעם וועלט־באַנעם פונם בעל „התניא“, נאָך ניט די העכסטע מדרגה. עס איז נאָך דאָ אַן אנדער מדרגה פון „יראת שמים“, דאָס איז — יראה עילאה, יראה פְּנִימוֹת, וואָס דערגרייכט די בחינה פון „חכמה“ — דעם דריטן און העכסטן מיטגליד פון „חבד“. טאַקע ווי עס שטייט: „איוהו חכם הרואה את הנוֹלֵד, דה, אַ חכם איז דער, וואָס זעט פון וואַנען יעדע זאך איז געבאָרן, און ווייסט, אז אַלץ איז „מאָן תְּמָאָה“ — שטאַמט פונם „אין“ און ווערט אין „יש“ פאַרוואַנדלט דורך גאָטס וואָרט „ורוח פיו יתברך“ און דורכדעם באַגרייפט ער טאַקע, אז אָט די ערד מיט אַלע הימלען מיט זייערע געליכטער זיינען לגבי גאָטס וואָרט „קָאָן נְאֻמֶיךָ“ — גאָרנישט מיט נישט, און זיי ווערן בטל במציאות ממש, ווי עס ווערט בטל דער שנין פון אַ ליכט־שטראַל קעגן דעם געוואַלדיקן ליכט פון דער זון גופא².

אויך די ליבע צו גאָט ווערט אינם „תניא“ איינגעטיילט אין צוויי מדרגות: אין אהבה טבעית אָדער אהבה רבה, און אהבה שכלית אָדער אהבת עולם. די אהבת עולם קומט פון „תבונה ודעת“, דורך דעם אַרייַן־טראַכטן זיך אין דער ווונדערלעכער גרויסקייט פון גאָט ברוך הוא, וואָס פאַרפולט אַלע וועלטן און נעמט אַרום אַלע וועלטן. אָט דורך דעם דאָס־זיקן באַוואַסטזיין שטאַרקט זיך אינם מענטשן די ליבע צו גאָט, זי וויל זיך ניט באַהעפטן צו קיין שום גשמי־זאך און אויך צו קיין שום אַנדער־לער רוחני־זאך אין דער וועלט, נאָר אין גאָט ברוך הוא, וואָס איז דער קוואַל פונם לעבן³. און דאָך איז העכער פון דער דאָזיקער „שכלדיקער ליבע“, וואָס שטיצט זיך אויף „בינה“ און „דעת“, אָט די פשוטע נאַטיר־לעכע ליבע (אהבה טבעית), וואָס איז אויך „די גרויסע ליבע“ (אהבה רבה)⁴. האהבה טבעית, — חורט דער „תניא“ איבער, — היא למעלה

1 ספר של כינונים, פרק מ"ב.

2 דאָ:טן, פרק מ"ג.

3 דאָרטן.

4 דאָרטן, פרק מ"ד: שב' בחינות אהבות אלו הן כלולות מן בחינת אהבה

רבה וגדולה ומעולה מדחילו ורחימו שכליים אשר האהבה נקרא לעיל בשם אהבת עולם.

מן הדעת הכושג והמובן, והיא עליון וגבוה מהדעת". דאָס איז ווי די ליבע פון אַ קינד, וואָס איז דאָך ניט קיין באַוואַסטזיניקע, איז ניט באַ-לויכטן און באַגרינדעט, באַשגה ובהבנה און מיט לאַגישע שכלדיקע טעמים. דאָס קינד פאַרשטייט ניט, אין וואָס אייגנטלעך באַשטייט די פאַטערשאַפט פון זיין פאַטער און פאַר וואָס דאַרף ער אים ליב האָבן, נאָר זיין גאַנצע נשמה איז ענג צוגעבונדן אָן אַ שום באַוואַסטזיניקן טעם אָן דער נשמה פון זיין פאַטער; און די דאָזיקע צוגעבונדנקייט איז אזוי שטאַרק און מעכטיק, אַז ער בענקט און גאַרט אָן אויפהער נאָכן פאַטער און וויינט און פאַרגייט זיך ממש פאַר געוויין 1.

און דאָך איז אויך די ליבע ניט די העכסטע בחינה פון ליבע. עס איז, — דערקלערט דער בעל, התניא, — פאַראַן נאָך אַ בחינה פון ליבע, העולה על כולנה כמעלת הזהב על הפסדה 2, וואָס זי שטייגט איבער דעם ווערט פון אַלע אַנדערע, ווי גאַלד פאַרטונקלט מיט איר חשיבות זילבער. עס זיינען, — דערקלערט דער תניא, — פאַראַן צוויי בחינות אינם מענטשנס האַרצן: איינע איז אַן אויסנדיקע (בחינה היצונית), דאָס איז די התלהבות, וואָס שטאַמט, מבחינת הבינה והדעת, דורך דעם פאַרטיפן זיך מיטן געדאַנק אין דער גרויסקייט פון דעם אַין-סוף ב"ה. די צווייטע בחינה איז אַן אינעווייניקסטע, וואָס איז באַהאַלטן אין די טיפסטע טיפענישן פון האַרצן (הנקודה שבפנימיות הלב). אַט די ליבע, וואָס שטראַמט פון די דאָזיקע טיפענישן און וואָס וועגן איר שטייט אין שיר השירים: רשפי אש שלהבתיה — זי איז, למעלה מעלה מבחינת הדעת והתבונה 3; זי באַזיצט דער מענטש בהיסח הדעת, זי איז אַ כיתה, וואָס דער מענטש באַקומט פון גאָט געשענקט, דאָס איז אַ באַווייליקונג פון גאָטס גענאָד, וואָס איז העכער, מבינה ורעת; דאָס איז דער אָפגלאַנץ פון דעם אמת געטלעכן ליבט, וואָס איז אַנטפלעקט אין דעם העכסטן מיטגליד פון דעם דריירינג — אין דער חכמה, וואָס איז די קרוין פון אַלע אצילות און געטלעכע מידות, דאָס געפּעס פון דעם אַין-סוף'ס ליבט. דאָס יידישע פּאָלק איז אָבער פאַר-בונדן אַן אייביקן בונד מיט דער תורה, וואָס איז דאָך די אַנטפלעקונג פון דער געטלעכער חכמה און מיר באַקומען זי אַלס ירושה פון אונזערע אבות און זי גייט איבער פון דור צו דור. דערפאַר טאַקע שטייט: כי קרוב אליך הדבר מאוד, און אונז איז באַפוילן געוואָרן: קדושים תהיו! —

1 לקוטי תורה, במדבר; זע אויך אגרת הקודש, דף י"ד, עמ' ב' לויט דער שקלאַחער אויסגאַבע פון 1814).
2 ספר של פינונים, פרק י"ח. און פרק מ"ד.
3 זי איז פיל פיל העכער פון דער בחינה פון חיסן און פאַרשטיין.

געהייליקט זאלט איר זיין!... מיר זיינען געהייליקט דאָרדן, וואָס אין דער נשמה פון, יהיה מי שיהיה מישראל! איז דאָ אַן אָפּשפיגלונג פון דעם אַין-סוף, כּבּיכּוּל, אין דער בחינה פון חכמה (כי אין-סוף ב"ה מלוּבש בבחינת חכמה שבנפש האדם יהיה מי שיהיה מישראל). און אָט דאָס איז דער באַדייט פון די ווערטער: החכמה תחיה בעליה — די חכמה באַלעבט דעם מענטשנס נשמה. און די חכמה, — חורט דער בעל „התניא“ איבער, — איז „למעלה מהבינה וחהשגה“¹, זי איז איבער דעם פאַרשטאַנד און באַגרייפונג, זי איז אָבער דער מקור פאַר זיי. דערפאַר טאַקע הייסט זי חכמה, דאָס באַדייט — כח מה — אַ פאַר-הוילענע און פאַרבאָרגענע קראַפט, וואָס איז אומפאַרשטענדלעך און ניט פאַספאַר פון מענטשנס השגה; זי איז דאָך דער לבוש און די בלי פון דעם אַין-סוף'ס ליכט — דלית מחשבה תפיסה ביה. דערפאַר טאַקע, — לייענען מיר אינם „תניא“, — איז יעדער מיטגליד פונם יידישן פּאָלק, וואָס ציט די לאַנגע קייט פון ירושת אבות און וועמענס שטאַממעטער זיינען געגליבן צו דער געטלעכער „מרכבה“² — אַפילו פרויען, עמי הארצים, אַפילו קל שבקלים און אויך פושעי ישראל³ זיינען זיך מוסר נפש אויף קידוש השם און ליידין אַזוי אָפט ענווים קשים, בכדי ניט צו לייקענען אין דעם איינציקן גאָט. אָט די בורים און עמי הארצים זיינען זיך מוסר-נפש נישט מחמת זיי באַגרייפן און פאַרשטייען די גרויסקייט פון גאָט (מחמת דעת והתבוננות ב' כלל), זיי טוען דאָס אָן שום איבער-לעגונג און לאַגישע סברות, אָן שום „טענה ומענה כלל“; זיי האַנדלען אַזוי און ניט אַנדערש, ווייל ס'איז פאַר זיי אוממעגלעך (הוא דבר שאי אפשר כלל) צו לייקענען אין דעם איינציקן גאָט, זיך אָפּצוונדערן פון גאָט. אַראַנק דער לאַנגער קייט פון ירושת אבות טוט גאָט לייכטן אין די טיפעגישן פון יעדערנס נשמה, טוט לייכטן אין דער בחינה פון חכמה — שהיא למעלה מן הדעת והשכל המושג ומובן⁴.

דער מקובל איז גובר דעם קאָרדיפיקאַטאָר און למוֹד, די מיסטישע התלחבות רייסט דורך דאָס קונציגע געוועב פון קאַלטע שכלדיקע סברות... בעת מיר לייענען אָט די אין שווערער, ניט געשליפענער שפראַך

1 אין אַן אַנדער ערט (לקוסי תירה, ויקרא, אינם ביאור צו „לא תשבית מלח“) מירט אויס דער בעל התניא: „שהנשמה נצמה היא למעלה ממהות השכל“.

2 הן הן המרכבה. באריכות העגן דעם מיסטישן באַדייט פון דער מרכבה זע איגודער הערק ב' II. 99.

3 טיפיש איז פּאָלנדיקע שטעלע אינם „תניא“: „ולעמים ממשיכים פושעי ישראל נשמית גבוהות מאוד שהיו בעמקי הקליזות (ספר של בינונים, פרק יח).“

4 דערטן, פרק יח—י"ט און פרק כ"ה: תורה אור, שמות.

געשריבענע תניא-בלעטער, אין וועלכע עס פילט זיך אזוי פולט ניט פלויז דער געוואלדיקער למדן און חריפישער קאפ, נאָר אויך אַ גרויסע מאָראַליש-עטישע פּערזענלעכקייט, ווערט ערשט באַגרייפלעך, אין וואָס עס איז באַשטאַנען די אויסערגעוויינלעכע אַגיטאַטאָרישע קראַפֿט פון דעם „ליאַדיער רבין“...

עס מוז אָבער דערביי אָנגעוויזן ווערן נאָך אויף איין וויכטיקן פּרט אין דעם בעל התניא'ס וועלט-באַנעם: זיין פאַרהאַלטן זיך צו דער פּראַגע וועגן דער דאָלע פונם צדיק, צדיקים זיינען טאַקע העכער פון מלאכים, ווייל די לעצטע זיינען דאָך ניט קיין „בעלי בחירה“¹, און ווער עס באַהעפט זיך „בתלמיד חכם כאלו נרבק בשכינה“². אין יעדן דור, ליינענען מיר אינם „תניא“, טוען זיך דערנידערן פונקען „מנשמת משה רבינו ע"ה“ און קליידן זיך אָן אינם גוף און אין דער נשמה פון די „חכמי הדור, עיני העדה“, וואָס לערנען דאָס פּאַלק, ווי צו וויסן און צו פאַרשטיין די גרויסקייט פון גאָט און ווי אים צו דינען מיטן גאַנצן האַרץ און נשמה³. נאָר טאַקע גלייך דערביי ווערט אינם „תניא“ אָנגעוויזן, אז אין יעדער „נפש ונפש מבית ישראל“ איז פאַראַן „מבחינת משה רבינו ע"ה“, דער בעל התניא' חורט אויך איבער, אז די העכסטע בחינה פון ליבע איז „שזה לכל נפש מישראל וירושה לנו מאבותינו“⁴, און פאַרויבערט, אז אפילו אין דער נשמה פון אַ „בור ועם האַרץ גמור“ טוט לייכטן די קדושה פון שבת און יום-טוב גלייך ווי אין דער נשמה פונם צדיק — „כי תורה אחת לכללנו“, מיר האָבן אַלע איינע און די זעלבע תורה⁵, און ווען אייניקע פון דעם בעל התניא'ס חסידים האָבן אָנגעהויבן זיך צו אים צו ווענדן מיט בקשות וועגן מאַטעריעלע הצטרכות, ווי צו אַ בעל-מופת, אין דער האַפענונג, אז ער איז איממשטאַנד משפיע צו זיין אויף די עולמות העליונים, — איז ער וועגן דעם אַרויסגעטראָטן מיט אַן עפנטלעכן פּראָ-טעסט אין זיין קונטרס „אגרת הקודש“, וואָס ער האָט צעשיקט זיינע אָנהענגער. „עס איז, — דערקלערט ער דאָרטן, — קיינמאָל אַזא מנהג ניט געווען ביי יידן, מען זאָל ביי די גדולי הדור עצות פרעגן אין מאַטעריעלע אָנגעלעגנהייטן; אפילו צו די תנאים ואמוראים, וואָס פאַר זייער חכמה זיינען געווען אַנטפּלעקט אַלע סודות — האָט מען זיך אויך

1 סדר של בינונים, פרק ל"ט, שער היחוד והאמונה, פרק י"א.
 2 דאָרטן, פרק ב'.
 3 דאָרטן, פרק מ"ב.
 4 דאָרטן פרק מ"ד.
 5 דאָרטן, פרק מ"ו.

מיט אזוינע פראגן ניט געווענדעט, וואָרעם מען האָט דאָך געוואַסט, אז זיי זיינען קיין נביאים ניט, זיי זאָלן קאָנען פאַרויסזאָגן, וואָס עס וועט פאַסירן 1. און אין פּולן קעגנזאָץ צו דער לערע פּונם „נועם אלימלך“, לערנט דער ליאַדנער רבי, אז ווען איינער געפינט זיך אין אַ נויט און איז שווער פאַשטראַפּט געוואָרן, זאָל ער זיך בעסער דירעקט אַליין ווענדן צום פּאָטער אין הימל, ניט זוכן קיין מליץ יושר 2, וואָרעם גאָט איז דאָך אַן אב הרחמן. דער „תניא“ איז בכלל דורכגעדרונגען מיט פּולן אַפּטימיות. „אין רע יורד מלמעלה והכל טוב“, — דערקלערט דער ליאַדנער רבי 3, — נאָר ווייל די מענטשן פאַרשטייען ניט, לרב טובו, מיינען זיי, אז דאָס איז שלעכטס. און ווייל גאָט, ברוך הוא, איז „רק טוב“, דערפאַר, — לערנט דער בעל ה„תניא“, — „ראשית הכל שישמח האדם ויגל בכל עת“ — זאָל דער מענטש שטענדיק זיין פּריילעך און צופרידן. מיר באַגעגענען אויך דערפאַר אינם „תניא“ מערערע מאָל דעם בעש"טס באַליבטן טעזיס: „אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה“. דערפאַר אָבער, אין קעגנזאָץ צום בעש"טס לערע, שטרייכט דער בעל „התניא“ אונטער, אז די שמחה דאַרף זיין בלויז „שמחת הנפש“, אָפּער דער גוף דאַרף ביים מענטשן זיין „נבזה ונמאס בעיניו“ 4.

צום שלום מוז נאָך איין פּונקט באַרירט ווערן: אייניקע פון די חסידות-פאַרשער געפינען, אז דער „תניא“ קאָן „מיט פּולן רעכט אויס-האַלטן דעם פאַרגלייך מיט די בעסטע ווערק פון די מיטלעלטערלעכע יידישע דענקער“. דאָס איז אָבער ניט אינגאַנצן ריכטיק, ווייל מען מוז דאָך דערביי נעמען אין פאַטראַכט אָט וואָס: די פאַרפאַסער פּונם „כוורי“, „מורה נבוכים“, „אור ד'“ זיינען געשטאַנען אויף דער שפיץ פון דער קולטור פון זייער צייט, — דאָס קאָן מען אָבער וועגן דעם בעל „התניא“. ניט זאָגן. ער איז דאָך אויסגעוואַקסן אין אַ קיבוץ, וואָס האָט ווי אַ קאָלעקטיווער חוני המעגל גאַנצע דורות פאַרשלאָפּן. ניט געקוקט דערויף, וואָס דער ליאַדנער רבי האָט זיינע מאַטעמאַטישע און אַסטראָ-נאָמישע ידיעות געשעפּט פּונם „אָלים“ 5 דאָך האָט ער אויף דער

1 אגרת הקודש, י"ח—י"ט.

2 דערפאַר אָבער ווערט דער בעל התניא ניט מיד אָנצוהייבן אויף דער גרויסער היכטיקייט פון צדקה, און אז מען דאַרף שטיצן מיט מאַטעריעלער הילף אלע גויסבאַדערפּסיקע מיטגלידער פּונם קיבוץ. „אין ישראל נקטלין אלא בצדקה“ — חורט איבער מערערע מאָל דער ליאַדנער רבי (זע, תניא, פרק ל"ו; אגרת הקודש, דף ג' ד; תורה אור, שמות).

3 אגרת הקודש, דף ה', עמ' ב'.

4 ספר של בינונים, פרק ל"ב.

5 זע אויבן, ד' 121.

שוועל פונם 19טן י"ה זיך נאך אלץ געהאלטן אין דעם אלטן פטאָלאָג־
 מענישן סיסטעם. א מיטצייטלער פון לאוואַזיע, אָפּערירט ער נאָך אלץ
 מיט די פיר עלעמענטן, און הונדערט יאָר נאָך ניוטאָנען האָט ער
 נאָך אלץ ניט קיין באַגריף וועגן דעם מהות פון די זיבן גרונד־פאַרפּן ג.
 ווי א טיפישער זון פון אן אָפּגעשטאַנענער סביבה, פאַרהאַלט זיך דער
 בעל, התניא" מיט א געוויסן ביטול צו די חכמות חיצוניות". ער
 געפינט, אז סתם זיך פאַרנעמען מיט חכמות אַחרות"—דאָס איז, בכלל
 דברים בטלים"; עס האָט בלוז א זין מיט זיי זיך צו באַקענען אין
 דעם פאַל, ווען מען קאָן זיך מיט זיי באַנוצן, לעבודת ד'".⁸ ער
 פסקנט דערפאַר אין זיין „שולחן ערוך", אז ווען איינער האָט אַפילו
 שוין דורכגעלערנט כל התורה, דאָך איז אסור, ער זאָל לערנען די
 חכמת גוים"; בלוז צייטנווייז איז דעם תלמיד־חכם ערלויבט, ער זאָל
 זיך אויך פאַרנעמען מיט אנדערע חכמות אין דעם פאַל, ווען ער קאָן
 פון זיי לערנען דברי תורה ויראת שמים.⁸

אין דעם פונקט זיינען געווען איין דעה ביידע פליגלען פון דער
 חסידות־פּאַוועגונג: אי דער ווייסרוסישער „חבד", אי דער וואָלינער און
 גאַליציאַנער צדיקים. דאָס האָט געמוזט ברענגען צו א שאַרפּן קאָנפּליקט
 מיט דער השפּלה־פּאַוועגונג, וועגן וועלכן עס וועט אונז נאָך אויסקומען
 צו ריידן אין די ווייטערדיקע קאָפיטלעך.

1 זע תורה אור, סוף פר' ויצא. דוקא דער בעל „קדושת לוי" האָט יא
 געזוכט, אז מלבן נעשים כל הַנְּבִיִּים (זע קדושת לוי, לקיטים).
 2 ספר של בינונים, פרק ח'.
 3 זע טייטלבוים, הרב מליאדי, II 17.

פינפטער קאפיטל

די מאָנענטרענער פון „אהבת ישראל“ — משה-ליב פון סאַסעוו; זאב-
 העלף זבאָריער; מנחם-מענדל אויס קאַסעוו און מאיר אויס פּרעמישלאָן. —
 דער בערדיטשעווער רב לוי יצחק און זיין „קדושת לוי“ — די „ציג
 די“ אלס דעם מענטשנס באַשאַף. — די ליבע אלס ערשטע מידה פון
 גאָט, און אלס גרונדשטיין פון דער העלט. — אהבת ישראל און אהבת
 הבורא. — אַלץ אין דער העלט איז פול מיט גאָטס ליבע. — די
 קאָסמישע ראַלע פון דעם פּאָלק ישראל. — דער צדיק דאַרף שטענדיק
 מלמד זכות זיין אויף יידן. — די גאולה פאַר דער גאַנצער העלט. — די
 באַפרייונג פון טויטשרעק פאַר די שבעה מדורי גיהנום. — דעם בעש"ט
 אוראייניקל ר' נחמן בראַסלאַווער. — ר' נחמנט לעבנסחעג. — זיין
 העלטבאַזעס. — פּראָג, אויף העלבע צע איז קיין ענאָטער נישט. —
 די העלט איז אויס רחמנות געשצפן, און די העלט נייטיקט זיך אין
 רחמים. — צוויי סאַרטן צפיקורסים. — דעם בראַסלאַווערס קאַמף קעגן
 די ראַציאָנאַליסטן. — פּשיטות און תּמימות אָן חכמות; „חכמה דקדושה“. —
 די גרויסע בחינה פון שמחה. — דער ניגון פון דער העלט. — די
 העכסטע בחינה פון שתיקה. — דער ניגון פון „ראש אמונה“. — די
 ראַלע פונם צדיק; דער צדיק אין דער בחינה פון משה-משיח. —
 ר' נחמן בראַסלאַווערס סיפורי מעשיות.

מיר האָבן געזעען, ווי אזוי דעם בעש"טס תורה האָט ביי זיינע
 תלמידים געענדערט איר געשטאַלט, און ווי אין דער יונגער חסידות-באַ-
 וועגונג האָבן אינם צווייטן דור נאָכן בעש"טס טויט זיך אַמפּולטסטן
 אויסגעפאַרמט צוויי הויפטשטרעמונגען: פון איין זייט דער פראַקטישער
 צדיקים און פון דער אַנדערער — דער וויסרוטישער חב"ד. דאָרט אין
 די דרומדיקע פראָווינצן, וווּ יעקב פראַנק האָט בשעתו דערקלערט
 אַ קאַמף דעם פאַרמרה-שחורחתן, פאַרקענטעטן יידישן לעבנסשטייגער
 און געחלומט וועגן גלאַנץ און פראַכט פון דעם קריסטלעכן אַדל מיט
 זיינע שיינע פאַלאַצן און בלענדנדיקן לוקסוס, — האָט זיך געבילדעט
 אַן אייגנאַרטיקע יידישע אַריסטאָקראַטיע, מיט אייגענע „הויפן“, מיט
 גאָלד און זילבער באַפּוצטע קאַרעטעס, מיט פילע באַדינער און מיט
 טויזנטער פאַרערער, וואָס האָבן ווי געטרייע קנעכט געפאַלגט די באַ-
 פעלן פון זייער „האַר“, דעם צדיק, דעם פאַרקערפערטן סימבאָל פון „יסוד

שבתפארט, וועמענס מאכט ס'איז געווען אומבאזענעלט אין ביידע וועלטן... און פון דער אנדערער זייט, אין די צפונדיקע מדינות פון ווייסרוסלאנד און ליטע, האָבן די בעלי חב"ד געמאכט דעם געוואַנטן פראוּ צו דערוואַרעמען דעם קאַלט-פאַרגליווערטן רביניום מיט די מיסטי-שע פייער, מיטן התלהבות און ברען פון דעם בעש"טס תורה. זיי האָבן ניט געוואַלט און אפשר אויך ניט געקאָנט זיך רעכענען דערמיט, וואָס דעם בעש"טס לערע כאַרלירט דערביי אַ גרויסן טייל פון איר אייגנאַר-טיקן חן און אורשפרינגלעכער קראַפט...

צווישן די פאָנען-טרעגער פון דער בעש"ט-באַוועגונג האָבן זיך אָבער געפונען אזוינע, וואָס האָבן געפראוּט געטריי פאַרוויקלעכן אין לעבן די לערע פון דעם חסידות-באַגרינדער אין איר אורשפרינגלעכער געשטאַלט. זיי, די דאָזיקע פאָנענטרעגער, האָבן פאַרן גרונד-יסוד פון זייער לעבן אַרויסגעשטעלט דעם בעש"טס טעזיס וועגן „אהבת הבורא“ און „אהבת ישראל“ — ליבע צו גאָט און ליבע צו יעדן מיטגליד פון דעם פאָלק ישראל 1. די דאָזיקע ראָמאַנטישע טרוימער איז, אמת, ניט געלונגען צו פאַרנעמען דעם פאָדערגרונד פון דער באַוועגונג, זיי זיינען אָבער געבליבן איינגעקריצט אין דעם האַרצן און דעם זכרון פון דעם פשוטן פאָלק, וואָס האָט זייערע נעמען אויס ליבע און דאַנקפאַרקיט באַקריינט מיט דופטנדיקע קרענצן פון שיינע, האַרציקע לעגענדן...

מיר וועלן דאָ דערמאָנען בלויז אייניקע פון זיי און פריער פון אַלע דעם ווונדערבאַרן משה-לייב אויס סאַסעוו (לעבן בראָד), וועמענס נאָמען עס ווערט שטענדיק באַגלייט מיט דער באַצייכענונג „אוהב ישראל“. זיין גאַנצ לעבן איז געווען אַ לאַנגע קייט פון רירענדיק-צאַרטער מענטשן-ליבע. דעם אמתן באַדייט פון „אהבת ישראל“, — דערציילט משה-לייב אויס סאַסעוו, — האָב איך ערשט קענען געלערנט ביי אַ פשוטן דאַרפס-גוי. געזעסן איז דער דאָזיקער גוי מיט נאָך עטלעכע חברים זיינע אין אַ שענק און ווען ער איז שוין געווען אַ ביסל אויסגעטרונקען, פּרעגט ער ביים חבר זיינעם: האָסטו מיך ליב צי ניין? ענטפערט יע-נער: איך האָב דיך שטאַרק ליב. זאָגט אים ווייטער דער גוי: דו זאָגסט, אַז דו האָסט מיך ליב און דאָך ווייסט דו ניט, וואָס מיר פעלט; וועמען מען האָט באַמת ליב, ווייסט מען אַלע יענעםס נויטן און באַדער-פענישן. דער חבר האָט דערויף דעם גוי גאָר ניט געענטפערט. דער-פון, — פירט אים דער סאַסעווער צדיק, — האָב איך ערשט רעכט פאַר-שטאַנען, אַז „אהבת ישראל“ הייסט — פילן אַלע נויטן פון ישראל,

ליידן אלע זייערע ווייטאָגן, ובצרתם לו צר 1. עם ווערן דערציילט די רירנדיקסטע מעשיות, מיט וואָסער מסירת נפש דער דאָזיקער צדיק פלעגט אַרויסווייזן זיין ליבע צו קראַנקע, קרעציקע קינדער, ווי אזוי ער פלעגט מיט אייגענע הענט פאַרבינדן זייערע ווונדן, באַשמירן מיט זאַלצן די מיט גרינדן באַרעקטע קעפּ און זאָגן דערפֿיי: ווער עם קאָן ניט פּוּעלן ביי זיך אויסצווויגן מיטן אייגענעם כּוּיל דעם אייטער און דאָס פּלוט פּון די געשווינדן ביי קראַנקע יידישע קינדער, דער האָט ניט דערגרייכט אַפּילו אויף דער העלפט צו דער מדרגה פּון אמתער אהבת ישראל 3: אַמאָל, — דערציילט אַ חסידישע מעשה, — אום ערב יום־כיפור, דער גאַנצער עולם איז שוין געווען פאַרזאַמלט אין שול, נאָר דער צדיק משה־ליב איז נאָך אלץ ניטאָ. ער האָט אָבער איינמאָל פאַר אַלעמאָל פאַר־זאָגט, מען זאָל אויף אים ניט וואַרטן מיטן דאוונען. שטעלט מען זיך צו „פּל נדרי“ אָן דעם רבין. ערשט אין מיטן דאוונען איז ער אָנגעקומען. האָבן די חסידים זייער געוואָלט וויסן די סיבה, ביז זיי זיינען דערנאָנגען, אז בעת ער איז געגאַנגען אין שול צו „פּל נדרי“, דעהערט ער אויפן וועג אַ געוויין פּון אַ קינד, לאָזט ער זיך נאָכן קינדערשן קול, גייט ער צו צו אַ שטוב און זעט דורכן פּענכטער, אז קיינער איז אין שטוב ניטאָ. די מוטער איז אויך אַוועק אין שול און דאָס קינד ווערט ממש צערטן פאַר געוויין; האָט זיך דער צדיק דערבאַרמט איבער דעם קינד, עם איינגענומען און געשפּילט דערמיט ביז דאָס קינד איז איינגע־שלאָפּן. ערשט דעמאָלט איז ער געגאַנגען צו „פּל נדרי“ 8. דעם סאָ־סעווער צדיק האָט אַמאָל פּאַזוכט דער צדיק אויס זידיטשאָוּ. האָט דער זידיטשאָווער געוואָלט צוזען די התנהגות פּונם סאָסעווער ביי חצות, וואָרעם מען פלעגט גאָר חרושים דערציילן וועגן דעם סאָסעווערס חצות־פּראַווען 4. און וואָס דער זידיטשאָווער האָט אין דער דאָזיקער גאַכט ביים סאָסעווער געזעען, ווערט אויסטערליש דערציילט ביי פרצן אין זיין פּראַכטפולער דערציילונג „אויב נישט נאָך העכער“, — מיר דאַרפן עם דערפאַר דאָ ניט איבערדערציילן. פּאַזונדערס טיפּיש איז פאַר דעם סאָסעווער צדיק פּאַלגנדיקע מעשה, וואָס געפינט זיך אַפּילו אין געווי־סער סתירה מיטן יידישן לעבנסשטייגער. דער סאָסעווער האָט שטאַרק

1 מעשה צדיקים, 35 (לויט לובלינער אויסגאַבע, 1900).

2 סדר הדורות החדש, לג—לד (לויט דער לעמפּערגער אויסגאַבע, 1865);

זע אויך מעשה צדיקים, 38.

3 מעשה צדיקים, 35.

4 מעשה צדיקים, 37—38.

געהאלטן פון דער מצוה הכנסת פלה און פלעגט פיל זיך מתעסק זיין מיט אַרעמע התונות. אויף איינער אַזא התונה, — דערציילט דער „קהל חסידים“, — האָט דער צדיק פון סאַסעו זיך שטאַרק משמח געווען „בהכנסת פלה לחופה בכלי-זמר“; די פלי-זמר האָבן געטפילט און דער צדיק האָט געטאַנצט, משמח געווען דעם חתן מיט דער פלה. „איך וואָלט מיר געוונטשן, — האָט דערביי דער צדיק געזאָגט, — אז ביי מיין לוויה, ווען מע וועט מיך צו דער קבורה אויפן בית-עלמין פירן, זאָלן די פלי-זמר דעם זעלבן התונה-ניגון שפילן. און דעם צדיקס ווונטש איז טאַקע מקוים געוואָרן. אין דעם ווינטער-טאַג, ווען מען האָט דעם סאַסעווער צו קבורה געפירט, איז עטלעכע וויאַרסט ווייט פון סאַסעו גע-שטאַנען אַ שליטן אויסגעזעצט מיט פלי-זמר, וואָס האָבן געזאָלט פאַרן אויף אַ התונה. פלוצלינג האָבן די פערד אַ ריס פונם אָרט געגעבן און זיך געלאָזט לויפן ווי אַ פּייל אויסן בויגן און שטיין זיינען זיי געבליבן פונקט ביים בית-הקברות, וווּ מען האָט געזאָלט דעם צדיקס כּספר זיין. אַז די פלי-זמר האָבן דערזעען דעם גרויסן עולם ביים בית-הקברות און זיך דערוואַסט, ווער דער בר-מינן איז, האָבן זיי זיך דערמאַנט אין דעם צדיקס ווערטער אויף יענער התונה. האָט מען ביים בית-דין געברענגט, און יענער האָט געפּסקנט, אַז מע דאַרף מקיים זיין דעם צדיקס ווילן; און אזוי האָט מען דעם סאַסעווער כּספר געווען אונטער די טענער פון דעם התונה-ניגון 1...

אין גייסטיקער קרבות מיט דעם סאַסעווער צדיק האָבן זיך געפונען אזוינע איינגאַרטיקע פּערזענלעכקייטן, ווי זאב-וואָלף זבאַריזער (דער זון פון דעם בעש"טס באַוואַסטן תלמיד יחיאל-מיכל זלאָטשאַווער), מנחם-מענדל אויס קאַסאָו און מאיר אויס פּרעמישלאָן. זאב-וואָלף זבאַריזער פלעגט ניט דערלאָזן, מען זאָל אויפהייבן אַ בייטש אויף אַ פּערד, משום צער בעלי-חיים 8, אַ מאָל איז צו אים געקומען איינער פון זיינע מקורבים, וואָס איז ביי אים שטאַרק חשוב געווען, האָט זיך שטאַרק געקלאָגט אויף זיין שותף און געבעטן דעם צדיק, ער זאָל יענעם באַשטראַפּן. וואָס מיינסטו — האָט דער צדיק געזאָגט, — ווייל דיין חבר איז ניט מאַנשי שלומי, האָב איך אים דערפאַר ווייניקער ליב ווי זיך? חס ותלילה! ביי כּיר איז אהבת ישראל צו אַלעמען גלייך, — פאַר וואָס זשע זאָל איך

1 קהל חסידים החדש, 58 (פּשעמישלער אויכגאַבע, 1902).

2 אויך חזקן משה-ליב אויס סאַסעו דערציילט מען, אַז ער פלעגט אַרומגיין אויף די ירידים און הוּ ער פלעגט דערזעען אַ געבונדן קעלבל, אָדער אַ סעף אויף אַ חזקן, פלעגט ער גלייך ברענגען אין אַ עמער וואַסער אַנטרינקען די בהמה, כּכרי זי זאָל קיין צער ניט האָבן.

אויף דיין שותף צערנען? ¹ איין מאָל ווינטער איז דער צדיק געפאָרן
 מיט אַ בעל-עגלה אין אַ גרויסן פּראָסט אויף אַ ברית-מילה. געקומען
 צו כאָרן, איז דער צדיק גלייך אַרײַן אין שטוב; ער האָט זיך אָבער
 באַלד דערמאָנט, אַז דער בעל-עגלה איז געבליבן אין דרויסן אויפן גרויסן
 פּראָסט ביי די פּערד. קיינער האָט ניט געמערקט, ווי דער צדיק איז
 באַלד פון דער שטוב אַרויס און געזאָגט דעם בעל-עגלה, ער זאָל אויף
 אַ וויילע אַרײַנגיין אין שטוב זיך אָנוואַרעמען. זאָגט אים דער בעל-
 עגלה: איך קאָן דאָך די פּערד ניט אַזוי לאָזן מחשש גניבה. ענטפּערט
 אים דער צדיק: גיי אויף אַ וויילע זיך אָנוואַרעמען און איך וועל דער-
 ווייל אויף די פּערד השנחה געבן. דער בעל-עגלה האָט אין דער התחלה
 זיך אָפּגעזאָגט, נאָר אַז דער צדיק איז פון אים ניט אָפּגעטראַטן, האָט
 יענער אַיינגעווייליקט און איז אַרײַן אין שטוב. דאָרט האָט ער זיך
 אָנגעוואַרעמט, כען האָט אים אויך עסן געגעבן און דער בעל-עגלה האָט
 נאָר פאַרגעסן, אַז אין דרויסן וואַרט אויף אים דער צדיק ביי די פּערד.
 ס'איז אַזוי פאַרגאַנגען אַ לענגערע צײַט. אין שטוב קאָן מען גאָרנישט
 פאַרשטיין, ווױזן דער צדיק איז אַהינגעקומען, ביז מען איז אַרויס אויף דער
 גאַס און מען טרעפט אים אַ האַלב דערפּראָרענעם פאַר קעלט ביי די
 פּערד. פּרעגט כען אים פאַרוואַנדערט: רבי, וואָס טוט איר אין דרויסן?
 ענטפּערט ער בתמיכות: איך האָב דאָ אַרײַנגעשיקט דעם בעל-עגלה
 אין שטוב, ער זאָל זיך אין שטוב אָנוואַרעמען, און איך בין געבליבן די
 פּערד היטן, איז ער נאָך ניט צוריקגעקומען ². אַז אַנדערש מאָל,
 דערצײלט דער, סדר הדורות החדש, האָט זיך דעם זבאָריזער צדיקס
 ווייב צעקריגט מיט איר דינסט; איינע האָט געהאַט צו דער אַנדערער
 טענות און זיי האָבן זיך ביידע געלאָזט צום בית-דין אויף אַ דין-תורה. זעט
 די ווייב, ווי דער צדיק נעכט דעם טיזליק און לאָזט זיך אויך גיין
 מיט זיי. זאָגט זי אים: דאַרפסט ניט גיין, איך וועל שוין אַליין קענען
 זיך אויסטענהן. ניין, — ענטפּערט דער צדיק, — איך גיי דאָך ניט צוליב
 דיר, נאָר צוליב דער דינסט, דער יתומה, באַשיצן אירע אינטערעסן... אין
 שטאָט, — דערצײלט ווייטער דער, סדר הדורות החדש, — האָט אַ קאָמפּאַניע
 יונגע לײט געשפּילט נאַנצע נעכט אין קאָרטן. איז מען געקומען צום
 צדיק און זיך געקלאָגט אויף אַזאַ הפקירות. דער זבאָריזער אָבער, וואָס
 פלעגט יעדן דין-זיין לכה זכות, ענטפּערט דערויף בתמיכות: ס'איז דאָך
 קלאָר, יידן ווילן דינען דעם בורא ניט בלויז בייטאָג, נאָר אויך דורך

1 סדר הדורות החדש, כ"ד.

2 דאָרטן, כ"ד.

די נעכט, געוויינען זיי זיך דערפאר אויף-צו-זיין גאנצענע נעכט, און ווען דאָס וועט ביי זיי ווערן אַ הרגל-זאך, וועלן זיי אַ וודאי טאָן תשובה שלמה און דינען יומם-ולילה דעם בורא יתברך שמו.

ניט ווייניקער טיפיש זיינען די מעשיות, וואָס ווערן דערציילט וועגן דעם צדיק מנחם-מענדל אויס קאסאָוו. שורש דברים — דער עיקר פון אַלץ, פֿלעגט ער זאָגן, איז אהבת ישראל. און עס ווערן וועגן אים דערציילט די וונדערבארסטע מעשיות, מיט וואָס פאר אַ מסירות נפש ער פֿלעגט מענטשן פון זייער נויט אַרויסהעלפֿן.¹ כאַראַקטעריסטיש פאר זיין וועלט-פֿאַנעם איז פֿאַלגנדיקע מעשה: אַמאָל איז צו אים געקומען אַ גרויסער גביר מאַנשי שלומי, פון זיינע איבערגעגעבענע חסידים. דער צדיק פֿאַרפירט מיט אים אַ פריינדלעכן שמועס, און פרעגט אים, אַגב: קענסטו דעם און דעם מלמד, וואָס וווינט אין דיין שטאָט, ער איז אויך פון אונזערע חסידים, — ווי לעבט זיך אים דאָרטן? שווייגט דער גביר, וואָרעם ער האָט גאָר קיין פֿאַגריף ניט געהאַט וועגן דעם קבצן דעם מלמד, וואָס האָט געווינט אין אַ הינטערגעסל אין עס שטאָט. פרעגט אים דער צדיק דאָס צווייטע כאָל וועגן דעם מלמד, — איז זיך דער גביר מוֹדָה: איך קען אים ניט, איך האָב מיט אים קיינ-מאָל קיין. עסקים ניט געהאַט און כִּהאַב אַפילו ביז איצט ניט געוואַנט, אַז דער דאָזיקער מלמד וווינט אין מיין שטאָט. ענטפערט אים דער צדיק מיט ווייכע ווערטער: דו דאַרפסט זיך דאָך שעמען! זע, גאָט האָט דיך מוצה געווען, זאָלסט זיין אַ גביר בישראל, און דו ווילסט גאָר פון דייע ברידער ניט וויסן? אַפילו מענטשן מיט איין דעה, ביידע זייט איר מיינע חסידים — און איינער ווייסט ניט פונם אַנדערן. ווי אינטע-רעסירסטו זיך ניט צו וויסן, ווי אזוי עס לעבן אין דיין אייגענער שטאָט דייע אַרימע ברידער, בכרי דו זאָלסט זיך פֿאַטייליקן אין זייערע צרות, שטיצן און העלפֿן זיי מיט וואָס נאָר דו קענסט? דערויף האָט דאָך גאָט דיך געבענטשט מיט גרויס עשירות, זאָלסט זיין אַן אלוף וראש, זאָלסט שטיצן אַרעמע לייט ותדרוש שלומם. ס׳איז דאָך אַ בושא, וואָס דו ווייסט אַפילו ניט, ווי עס לעבט זיך דעם מלמד, וואָס געהערט מיט דיר צו איין מחנה; ער קאָן דאָך אזוי אויסגיין פאר הונגער און קעלט, אומקומען פאר דער צייט, און דו וועסט וועגן דעם אַפילו ניט וויסן. ווילסטו זיין אַ מענטש לייטן גלייך, דאַרפסטו נעמען נאָענט צום האַרצן די לאַגע פון דייע ברידער, און דער קבצן, וואָס גייט קרוע בלוע, דאַרף ביי דיר זיין ניט ווייניקער חשוב, ווי דער גרויסער גביר.²

1 זע מעשיות מהגדולים והצדיקים, 13-15; סדר הדורות החדש, לד-לה.

2 סדר הדורות החדש, ליה.

וועגן מאיר אויס פרעמישלאן ווערט דערציילט, אז ער פלעגט אפילו מקרב זיין צו זיך ניט-יידן באגלייך מיט יידן און אונטערשייד. דאס, — פלעגט ער זאגן, — לערן איך פון גאט, ברוך הוא. עס שטייט דאך וועגן אים: „אתה שומע תפלת כל פה“ — דו פארנעמסט די תפילה אויס יעדער נס מויל, עס איז בכך ביי אים קיין אונטערשייד ניט צווישן איין אמונה און דער אנדערער, כי רחמנא לבא בעי 1.

די דאזיקע אייגנארטיקע „אוהבי ישראל“ זיינען ליטעראריש גאנץ ווייניק טעטיק געווען, און די חבורים, וואס זיי האבן אפילו יא געשריבן, זיינען פון קנאפן באדייט 2. זיי האבן אבער אויך געהאט זייער טעאָרעטיקער; דאס איז דער באשעפער פונם „קדושת לוי“, דער פארוואסער בערדיטשעווער רב ר' לוי-יצחק.

לוי-יצחק בן מאיר איז געבארן אין זאמאָשץ 3 אין אַ השובר פאמיליע. זיין פאָטער איז געווען אַ למדן, און אין „קדושת לוי“ פאררופט זיך אָפּט דער זון אויף זיין פאָטערס אויסטייטשן פארשיידענע שטעלן אין דער תורה. שוין בחור-ווייז האָט לוי-יצחק געקומט אַלס עלוי און גרויסער למדן 4 און נאָך גאָר אַ יונגער מאַן איז ער שוין געווען בעל-דרשן אין פינסק. די ערשטע יאָרן נאָך דעם בעש"טס טויט האָט דער פינסקער בעל-דרשו, ווארשיינלעך, אַראַנק דער אַגיטאציע פון דעם מגיד דוב-בערס משולחים, זיך פאַראינטערעסירט מיט דער יונגער חסידישער פאָוועגונג. ער האָט בסוד, די קהילה זאָל ניט וויסן און אים ניט חושד זיין אין „מינות“, אָנגעפאַנגען צו פאָרן קיין מעזערניטש, ווו ער האָט זיך באַקאַנט מיט דעם בעש"טס און דעם מגידס תורה. אין 1771 האָט אים די פינסקער קהילה אויסגעקליבן פאַר אַ רב; אין אַ יאָר אַרום האָבן זיך אָבער אָנגעפאַנגען די רריפות קעגן דער נייער „כת“; דער ווילנער גאון איז אַרויסגעטראָטן מיט זיינע חרמות און מען האָט אין די ליטווישע קהילות מיט גרויס התלהבות געזוכט און געניש-טערט נאָך די פאַרבאָרגענע אָנהענגער פון דער „אפיקורסישער“ נייער פאָוועגונג. פינסקער קהילה האָט זיך אויך דערוואַסט פונם סוד, אז איר

1 מעשיות מהגדולים והצדיקים, 28. הייטערע מעשיות חעגן דעם צדיק איס פרעמישלאן זע: דארטן, 23-24, 28, 31-32.

2 משה-ליב סאָסעווער האָט געשריבן אַ קליינעם חיבור אויף תורה, ליקוטי רמ"ל, אין מנחם-מענדל קאָסאָווער האָט פאַרפאַסט אַ ספר „אהבת שלום“.

3 דאָס יאָר פון זיין געבורט איז ניט מעסטגעשטעלט (ביי דובנאָחן — בערך 1740).

4 אפילו אַז פאַרביסענער קעגנער, הי דער בעל „ומיר עריצים“, מוז אָנער-קענען, אַז ר' לוי-יצחק איז „מול מיט תורה“ (אשר מלא תורה לו משפט הבכורה).

רב געהערט צו דער „בת“—האָט מען אים גלייך אָפגעזאָגט פון רבנות 1. די גרויסע רדיפות קעגן די חסידים האָבן אים געצוונגען צו פאַרלאָזן ליטע און ער האָט זיך באַזעצט אין זשעליכאָוו (שערלעצער גובערניע). אויך דאָרט האָט ער געהאַט פיל אויסצושטיין פון די מתנגדים; אין 1780 האָט ער געמוזט פירן אַן עפנטלעכן דיספּוט מיט דעם באַוואַסטן חסידות־קעגנער דעם בריסקער רב אברהם קאַצענעלענבוין 2. רו און גרויס כבוד האָט ער ערשט באַקומען, ווען ער האָט זיך אין די 80קער יאָרן באַזעצט אין בערדיטשעוו, וווּ ער איז געוואָרן ניט בלויז דער אָנערקענע־טער פירער פון די וואָלינער חסידים, נאָר אויך דער העלד פון פיל־צאָליקע פּאָלקס־לעגענדן. לויט זיין סדר לעבן און זיין גאַנצער התנהגות האָט ר' לוי־יצחק בערדיטשעווער געהאַט פיל ענלעכקייט מיטן באַרינדער פון דער חסידות־באַוועגונג, אָנגעטאָן אין טלית און תפילין פלעגט ער ליב האָבן פירן שמועסן מיטן פשוטן עולם וועגן אַלץ אין דער וועלט (מעניני העולם ועניני ארציות) 8, וואָרום, — פלעגט ער איבערחזרן דעם בעש״ס מימרא, — גאָט דינען קאָן מען אויף פלערליי דרכים, ניט בלויז דורך תפילה, נאָר אַפילו מיט וואַכעדיקע שמועסן אין מאַרק. ער האָט זיך אויך פעסט געהאַלטן אָן דעם בעש״ס טענים, אַז גאָט דינען קאָן מען נאָר מיט שמחה. ער פלעגט ליב האָבן אַרומצופאַרן מיט זיינע מקורבים איבער די שכנותדיקע שטעט און דערפער, צו פאַרפאַרן צו איינעם פון זיינע חסידים מיט זיין גאַנצער קאַמפאַניע. און דאָ איז קודם־כל געגאַנגען די מיסטעריע: ער פלעגט תפילה טאָן מיט אַזאַ גוואַלדיקער התלהבות, אַז אַלע אַרום האָבן געשטוינט און פול געווען מיט פחד; דערנאָך האָט זיך אָנגעפאַנגען די רעשיקע סעודה, וווּ דער צדיק פלעגט זיך משמח זיין מיט דעם גאַנצן עולם און מען פלעגט גאָט דינען מיט טאַנץ און געזאַנג... זיין וויכהאַרציקע באַנעמען, זיין ליבע און איבערגע־געבנקייט דעם פשוטן פּאָלק, די אויסערגעוויינלעכע פשטות און התלהבותדיקער בטחון, מיט וועלכן ער פלעגט אַפּעלירן אין זיינע תפילות

1 גיט קיין קליינע ראָלע האָט דערביי געשפילט דער אויבן דערמאָנטער אביגדור (זע אויבן ז' 128)

2 אַלט המשך פון דעם דאָזיקן ייבוח האָט דער בריסקער רב אין 1784 אַרויסגעלאָזט אַן עפנטלעכן ריפּוּח־בריוו, לכבוד הרב מוֹה לוי יצחק אב"ד דק"ק זעליחאָחז" מיט פּענע קעגן די חסידים און זייער שטח. דער בריוו איז אייפּגעהיט אין דוד מאַקאַחערס, שבר פּושעים" (זע חייטער) און אין אַ צווייטער אַנטי־חסידישער זאַמלונג, מחשבות כּסילים" (זע העבר, ב' II, Chassidiana, 31); דביר, I, 297; ש. דובנאָח, געשיכטע פון חסידים, I, 248—254.

3 זע סדר הדורות ההישׁ, ט"ו.

צום שומר ישראל — דעם באשעפער פון דער וועלט, האָבן אים געמאַכט פאר די פּאָפּולערסטע פּערזענלעכקייט אין דער אומגעגנט. זיין וועלט־באַנעם, זיין „אני מאמין“, האָט ער איבערגעגעבן אין זיין ווערק „קדושת לוי“ — אַ זאַמלונג פון דרשות, וואָס ער פלעגט האַלטן יעדן שבת צו שלש סעודות 1.

בנוגע דער גרונד־פּראָגע, וואָס פּאַרנעמט דעם צענטראַלן פּונקט אין דער חסידישער ליטעראַטור — וועגן דעם צוועק פון „מעשה בראשית“ און תכלית בריאת העולם, שטיצט זיך דער בעל „קדושת לוי“ אויף דער תורה פון זיין רבין, דעם מענעריטשער מגיד, אויף וועלכן ער פאַר־רופט זיך טאַקע גאַנץ אָפּט 2. די דאָזיקע תורה באַקומט אָבער ביי אים אַן אַנדער באַלייכטונג, ווערט באַשיינט מיט ווייכע ליבעפולע שטראַלן...

ד'הנה ידוע — דאָס איז דאָך באַוווסט, — דערקלערט דער בעל „קדושת לוי“, — אַז אַלע וועלטן זיינען באַשאַפן געוואָרן פון דער ערדי־שער וועלט וועגן, אויף וועלכער דער מענטש טוט גאָט דינען 3. בי עיקר מלכותו כביכול ברוך הוא — די געטלעכע בחינה פון מלכות אַנטפּלעקט זיך דאָך ערשט דורכדעם, וואָס דער מענטש טוט אים אויף דער ערדי־שער וועלט דינען; ערשט דורך דעם מענטשן ווערט גאָט באַגלייט מיטן נאָמען מלך — כי מלך הוא ע"י עָם. עס מוז ערשט זיין דאָס פּאָלק, וואָס זאָל דעם מלך אָנערקענען פאַר אַ קיניג איבער זיך, און דאָס איז אַ גרויסער פּלל בעבודת הבורא, אַז דער מענטש דאַרף שטענדיק געדענקען, דאָס אַלע זיינע באַוועגונגען, אַלע זיינע מעשים — עושים רושם למעלה 4. אָנו ממליכים את ד' אלהינו — מיר מאַכן גאָט איבער אונז קיניגן — זה הוא תכלית הבריאה, אָט דאָס איז דער צוועק פון וועלט־באַשאַפּ — יתגלה מלכותו, עס זאָל אַנטפּלעקט ווערן זיין קיניגליכע מאַכט 5. גאָט יתברך מוז אָבער פירן זיין וועלט לויט די קרעפטן פון די מקבלים, ד"ה, לויט די כוחות פון די באַשעפענישן, און ניט לפי כוחו האַיִן־סוף 6. ביים שם הויה איז ניט שייך קיין שום מידה —

1 צום ערשטן געדרוקט אין סלאָוואַקע 1793.

2 שמעתי מהצדיק אדוני מרבי דוב־בער נשמתו בגני מרומים („קדושת לוי“, ח' לך לך); שמעתי ממורי הקדוש בוצינא קדישא המגיד מו"ה דוב־בער (פ' ויצא) און נאָך פיל אַנדערע ערטער.

3 דאָרטן, פּרשה בראשית.

4 דאָרטן, פ' שלח.

5 דאָרטן, לקוטים.

6 דאָרטן, פ' כי תשא.

קיין שום מאָס און גבול ג, ערשט דורך צמצום אין עמאָנירט געוואָרן (נאצל) די ערשטע קראַפט — וזה בחינת אלהים, די בחינה, וואָס מיר באַקריינען מיטן נאָמען „אלהים“ און „אָדוֹנִי“. דער נאָמען „אָדוֹנִי“ ווייזט אָבער אויף די מידה פון מלכות. דערפאַר הייסט ער אַלְהֵינוּ, אונזער גאָט. דערויף זאָגט דער פסוק: אַנִי ד' אֱלֹהֵיכֶם — שכל הסיבות הסובבים הם בשבילנו — אַלע סיבות, אַלץ, וואָס קומט פאַר, איז צוליב אונז, צוליב די מענטשן וועגן 2.

אַט דער דאָזיקער אַנטראָפּאָצענטרישער געדאַנק ווערט אַין דעם „קדושת לוי“ אויף אַ גאַנצן אויסטערלישן אופן נאָך ווייטער אַנטוויקלט. דער מענטש, — דערקלערט ד' לוי יצחק, — איז דערפאַר די מאָס פון אַלע ווערטן, דער פרווושטיין פון אַלע בחינות און מדרגות. טוט דער מענטש מיט זיין אויג גוטס אויף דער וועלט — ווערט דאָס אויג אַיינגעקריצט אין די עולמות העליונים; אַט דאָס זיינען די „עיני ד'“ — גאָטס אויגן לויט דעם מענטשנס באַגריפן; טוט אָבער דעם מענטשנס אויג שלעכטס חלילה, בלייבט דאָרט דאָס געטלעכע אויג פאַרמאַכט און פאַרשלאָסן. דאָס זעלבע איז אויך מיטן אויער פונם מענטשן: דורך דעם, וואָס דער מענטש רופט מיט זיינע תפילות צו גאָט, שאַפט ער אין די הייכן דעם הערנדיקן אויער, וואָס פאַרנעמט דעם מענטשנס געשרייען און געבעטן. אַט דאָס איז דער טיפער מיין פון דעם מאמר חז"ל: דע מה למעלה ממך, — דאָס דאַרף מען אַזוי דערקלערן — אַלץ וואָס אין די הייכן איז דורך דיר געשאַפן 8.

ווי ביים מגיד דוב-בער, אַזוי ווערט אויך ביי זיין תלמיד, דעם בעל „קדושת לוי“, דער בן אָדם, דער יחיד, צונויפגעשמאַלצן מיטן קאַלעק-טיוו, מיטן באַגריף „כנסת ישראל“. די אַנטפּלעקונג פון דער גאָטחייט איז דאָך די תורה, און די תורה האָט אָנגענומען און איז זי מקיים רק

1 קדושת לוי, לקוטים צו ח' פראשית.

2 דאָרטן, לשבת נחמו.

3 דאָרטן, ח' מצורע: ונמצא מה שהאדם עושה טוב עם העין או העין חקיק למעלה... וזה כונת המחוב עיני ד' אל צדיקים, כלומר מהיכן הם עיני ד' על זה אמר — מהצדיקים שעושים טוב עם העין. ולכן יש למעלה עין. ואזניו, כלומר מהיכן הם אזניו? על זה אמר על שועתם, כלומר מאילו שהם צועקים להשי"ת... וזה כונת חכמינו ז"ל: דע מה למעלה ממך, כלומר מה שהיא למעלה הפל ממך ממה שאתה עושה למטה חקיק למעלה, ותרע עין רואה ואזון שומעת כלימר: שהעין שלמעלה רואה ואזון שלמעלה שומעת, ומהיכן בא למעלה אזון או עין? הוא ממעשיך שאתה עושה.

דאָס פּאָלק ישראל — נשמת ישראל היא גוף התורה 1, איז דאָך פּכן דאָס פּאָלק ישראל די פּאַרקערפּערונג פּון דער גאַטהייט אויף דער וועלט. ווערט דער „קדושת לוי“ ניט מיד איבערצוהזרן: הנה ידוע כי באמת כל העולמות לא נבראו אלא בשביל ישראל, הם העיקר הגורם לבריאת העולם 2; יסוד כל העולמות הוא כנסת ישראל 3. אמת, זאגט דער „קדושת לוי“, עם קאן דאָך אייגנטלעך קשה זיין: מה יה להשם יתברך לכני אדם? עם זיינען דאָך פּאַראַנען אזוי פּיל מלאכי השרת, וואָס טוען פּרייזן און לויבן דעם בורא עולם? דער בורא יתברך איז אָבער לויט זיין מהות די שטענדיק שאַפּנדיקע קראַפט. דער בורא יתברך, — לערנט דער „קדושת לוי“, — הוא ברא הכל והוא הכל, און זיין השפּעה ווערט קיין מאָל ניט אונטערבראָכן, וואָרום אין יעדער רגע טוט ער פּאַרשפּרייטן זיין גרויסע שפּע אויף זיינע באַשעפּענישן, אויף אַלע וועלטן און אויף אַלע היכלות 4; ער איז שטענדיק משפּיע, ווייל, — דערקלערט דער בעל „קדושת לוי“, — דער בורא עולם וויל, עם זאָל זיין, ווער עם זאָל זיין שפּע קאָנען אויפנעמען (הבורא חפץ שיהיה לו מקבל להשפיע) 5. הקב"ה ווערט טאַקע אָנגערופן „הגדול הגבור והנורא“, עם שטייט טאַקע וועגן אים „לו דומיה תהלה“, און דאָך געפינען לייטזעליקייט אין זיינע אויגן די רייד פּון זיין פּאָלק ישראל, און אפילו פּון דעם קטן שבקטנים, פּון דעם וואָס איז ח"ו אויף דער לעצטער שטאַפל (בדיוטא התחתונה) האָט גאָט ברוך הוא גרויס באַרגעניגן 6.

לויט דעם וועלטבאַנעם פּונם בעל „קדושת לוי“, איז חקב"ה שטענ-דיק משפּיע טובות על ישראל, און דאָס איז טאַקע זיין תּענוג, כּביכול, „שישראל מקבלים ממנו שפּע“, טאַקע ווי אונזערע חכמים זאָגן: מער ווי דאָס קעלבל וויל זויגן, וויל די קו אָנזויגן (יותר ממה שהעגל רוצה לינוק פּרה רוצה להניק) 7. און דער תּענוג נעמט זיך דערפּון, וואָס גאָט ברוך הוא „אין לו שלימות עד שישראל מקבלים ממנו והוא משפּיע עליהם“ 8 — די געטלעכע פּולקומענהייט אַנטפּלעקט זיך ערשט דעמאָלט, ווען ער איז משפּיע אויף ישראל, און זיי נעמען פּון אים די שפּע אויף.

-
- 1 קדושת לוי, פ' במדבר.
 - 2 דאָרטן, פ' וארא, פ' בראשית.
 - 3 דאָרטן, פ' ויצא.
 - 4 דאָרטן, אָנפאַנג פ' בראשית.
 - 5 דאָרטן, לראש השנה.
 - 6 דאָרטן, פ' ויחי.
 - 7 דאָרטן, פ' נשא.
 - 8 דאָרטן, פ' וירא.

דער פרומער און גאָטספּאַרכטיקער בעל, קדושת לוי' שטרייכט טאָקע יעדעס מאָל אונטער, אז אַלץ געשעעט דורך גאָטס פּרײַען ווילן, און דאָך שטייט ער פּאַקטיש, ווען אומבאַוואַסט אַפּילו, אויף דעם שטאַנד-פּונקט נאָן חסדאי קרשקש, אז גאָט מוז לויט זיין כּהות אומאויפּהער-לעך זיין דער משפּיע, און זיין פּולע שלימות אַנטפּלעקט זיך ערשט אין דעם, וואָס ער איז דער באַשעפּער, דער שטענדיקער קוואַל פּון שטראָמענדיקער שפּע. און גאָט איז משפּיע רק דאָס גוטע; פּון אים, דעם השם יתברך, לא יבוא רע כלל להעלמות, און דאָס, — דערקלערט דער בעל, קדושת לוי', — וואָס אונז אין דער נידער דאַכט זיך, אז ס'איז שלעכטס, פירט עס אין דער אמתן רק צו גוטן; און ווער ס'האָט אָפּגע אויגן און דרינגט מיט זיי אַרײַן אין די הייבן, דער ווייסט, אז אַלץ איז צו גוטן 1. וואָרעם די אַנטפּלעקונג פּון דער גאָטהייט איז דאָך אויס לויטער ליבע, אַפּילו דאָס, וואָס השי"ת האָט צעשטערט אונזער בית המקדש, — לערנט ר' לוי-יצחק, — און מיר יידן זיינען אין גלות, — דאָס אַלץ איז געוויס אַ טובה פאַר יידן 2. די בלעטער פונם, קדושת לוי' שימערירן מיטן פּריידיקן אָפּטימוז, וואָס שטיצט זיך אויפן באַ-וואַסטוויין, אז יש אהבת הבורא ברוך הוא — אין אַלץ שפירט זיך גאָטס ליבע 8. בנוגע צו גאָט ברוך הוא קאָן דאָך קיין רייד ניט זיין ניט וועגן גרענעצן און ניט וועגן מידות, וואָרעם ער איז דאָך דער אָי-סוף; ווען ער האָט אָבער מיט זיין איינהייטלעכן ווילן (ברצונו הפשוט) באַשלאָסן, עס זאָל זיך אַנטפּלעקן די מידה פון ליבע, כדי, לאהוב את ישראל, האָט ער עמאַנירט (האציל) די בחינה פון ליבע, און דאָס ווערט אָנגערופן, עולם האצילות; דערנאָך האָט זיין ווילן באַשלאָסן אַלע וועלטן צו באַשאַפן און זיין גאָטהייט אויף דער וועלט צו אַנט-פּלעקן — און דאָס ווערט אָנגערופן, עולם הבריאה, און דאָס, — איז מוסיף דער, קדושת לוי', — איז נאָך פאַרויס באַשטימט געווען אין דער מדינה שיתגלה אהבתו בכלם, — אז זיין ליבע זאָל זיך אין אַלע וועלטן אַנטפּלעקן 4, וואָרעם דער אָנפאַנג פּון דער אַנטפּלעקטער געט-לעכער כחשבה איז די ליבע 5...

1 קדושת לוי, פ' חקת, זע אויך: דארטן, לראש השנה: חזו מאת: (פינס אין-סוף) לא תצא רעה, הכל תלוי מאיכות המקבלים: דארטן פ' פקודי: העיקר מה שהשם יתברך שולח רעה לישראל הוא שמתוך כך יבוא מזה טובה לישראל.

2 דרוש צו מגילת איכה.

3 דארטן, פ' משפטים.

4 דארטן, פ' בשלח: וזה היה קדומה במחשבה שיתגלה אהבתו בכלם.

5 דארטן, לשבועות.

ווי דער „נועם אלימלך“ איז דער „שיר השירים“, דאָס לויבגעזאָנג לכבוד דעם צדיק מיט זיינע ווונדער, אזוי איז דער „קדושת לוי“ אַ שיר השירים פון „אהבת ישראל“, וואָס ווערט געהייליקט און דערהייבן דורך דעם צוזאַמענבונד מיט גאָטס ליבע און דער ליבע צו גאָט. ליבע—איז דער עיקר. זי דרינגט דורך די גאַנצע וועלט, זי איז די אור-סיבה פון „מעשה בראשית“, אויס ליבע איז דאָס פאָלק ישראל און אַלץ איז דער וועלט געשאַפן. דערפאַר, — חזרט דער „קדושת לוי“ איבער, — איז פונם בורא ברוך הוא עמאַנירט (נאצל) געוואָרן די מידה פון ליבע אויף דער וועלט, „רק לאהבה את ד'“, בכדי גאָט צו ליבן 1. אסור לארם לומר, דער מענטש טאָר ניט זאָגן, אַז עס איז פאַראַן אַ וועלכע-ס'איז זאָך אויף דער וועלט, וואָס עס שפירט זיך אין איר ניט דער געטלעכער אָטעם; דער מענטש דאַרף זיך פאַרטיפן אין דער פנימיות פון דער דאָזיקער זאָך, דאַן וועט ער אין איר די פונקען פון ליבע דערזעען; דאַרף דער מענטש נעמען אָט די דאָזיקע ליבע-פונקען און מיט זיי גאָט דינען 2. דער פּהן אין בית-המקדש, — ווייזט אָן דער „קדושת לוי, — ווען ער האָט אַפילו געטאָן די עבודה און האָט מקריב געווען די קרבנות, איז זיין עבודה ניט געווען קיין פולשטענדיקע (לא היתה עבודתו שלימה), אויב ער האָט זיך ניט דורכגעדרונגען מיט אהבת ישראל, וואָרעם יע-דער פּריסטער, וואָס איז ניט פול מיט ליבע צו זיין פאָלק—איז זיין גע-בעט גאָרנישט ווערט, ווייל הקב"ה האָט דאָך אַלץ באַשאַפן אויס ליבע, אויס אהבת ישראל 3. ליבע — דאָס איז, לויט לוי-יצחקס וועלטבאַנעם, אַ פלי פאַרן געטלעכן ליבט און אַפילו תאוות גשמיות זיינען אויך אַ פלי פאַר דער ליבע, און אזוי קומט דער מענטש דורך די תאוות הגשמיות לידי אהבת הבורא 4...

אין קעגנזאָצ צו זיין רבין, דעם מגיד דוב-בער, וואָס לערנט, אַז אהבת הבורא קומט ערשט דורך יראת ד' 5, לערנט דער בעל „קדושת לוי“ עס זיינען פאַראַן צוויי מינים עובדי ד': איינער דינט אויס יראה, דער אַנדערער אויס ליבע, און דער אונטערשייד צווישן זיי איז אָט וועלכער: דער, וואָס איז עובד מיראה, דער פילט זיך דאָך אַלס אַפּגע-זונדערטן יש, וואָס פאַרזיך פאַר עפעס, וואָס איז העכער און

1 קדושת לוי, לשכונות.

2 דאָרטן, פ' תרומה.

3 דאָרטן, פ' תצוה: כי כל כהן ולא רחם לעמא לאו פולחניה כלים.

4 דאָרטן, פ' נח.

5 זע אויבן, ד' 92. דער „קדושת לוי“ ברענגט אַפילו דעם מגידס מימרא וועגן

צחיי נחיות פון יראה: יראת העונש אין יראת הרוממות (פ' קדושים).

שטארקער פון אים; דער אָבער, וואָס דינט אויס ליבע — הוא קָאָין לגמרי שאינו כלום, ער פאַרגעסט אינגאַנצן אין זיין אייגענעם איך 1, וואָרעם אמתע ליבע הייסט די, ווען דער מענטש דערגייט צו פולער התפשטות פון אַלע זיינע מידות, דינט גאָט מיט אַלע זיינע אברים און באַוועגונגען און פאַרגעסט אינגאַנצן אין זיך 2. יראה, — זי זונדערט אָפּ, און ליבע — זי באַהעפט און פאַרבינדט 3. ווער עס דינט מאהבה, דער איז „בבחינת תענוג“, אָבער ווער עס דינט אויס יראה, דער איז בבחינת בושא 4. אַפילו די „יראת הרוממות“, די יראה, וואָס שטאַמט פון גרויס ערפורכט צו גאָט „הנכבד והנורא“ און ברענגט צו דער מדרגה פון „סוד מרע“, זי איז דאָך פון „מדת הצמצום“, זי ברענגט צו אַפצאַמונג און אַפגעזונדערטקייט; עס איז אָבער דאָ נאָך אַן אַנדער בחינה, ווען דער מענטש ווערט פטל במציאות און טראַכט גאָר ניט וועגן זיך גופא (ואינו חושב כלל על עצמותו) — דעמאָלט באַקומט ער התלהבות צום בורא עולם, באַקומט ליבע צום בורא, ברוך הוא. אויך די תפילה איז פון „מדת האהבה“, נאָר דורך ליבע דערגרייכט מען די מדרגה פון התלהבות בשעת תפילה; ווען דער מענטש גיסט אויס זיין געבעט „במסירת נפשו וגופו“, ווערט אויסגעטאָן פון זיין אייגענעם יִשׁ, באַהעפט זיך „בחינים של אַיִן־סוף ברוך הוא“, דעמאָלט טוט אויף אים נידערפליסן דאָס געטלעכע ליכט פונם אַיִן־סוף 5. עס איז אַ פעסטגעזעצטער פלל, — דערקלערט דער „קדושת לוי“, — אַז דער, וואָס דינט אויס יראה, דער איז בבחינת עָבֶד, אָבער דער, וואָס דינט אויס ליבע, דער איז בבחינת בָּן. און דאָס פאָלק ישראל האָט טאַקע מקבל געווען די תורה מאהבה 6; דער חג השבועות — דער טאָג פון מתן תורה איז אויך דער סימבאָל פון מידת אהבה 7, און גאָט, ברוך הוא, האָט די יידן אויסגעלייזט פון מצרים אויך דורך דער בחינה פון ליבע. מיינע קינדער טו איך אייך רופן, — האָט גאָט מיט זיין גרויס גענאָד דערקלערט 8.

„צריכין לעבוד השם יתברך באהבה“, — חזרט מערערע מאָל איבער

1 קדושת לוי, פ' לך לך.

2 דאָרטן: אך האהבה האמיתית היא שצריך האדם להתפשט מכל המדות שלו ולעבוד את השם יתברך בכל אבריו ותנועותיו ולא ישאיר לעצמו כלום.

3 דאָרטן, לקוטים.

4 דאָרטן, פ' פנחס.

5 דאָרטן, פ' ויצא.

6 דאָרטן, פ' יתרו.

7 דאָרטן, לשבועות.

8 דאָרטן, פ' יתרו.

דער „קדושת לוי“, — גאָט דינען דאַרף מען רק אויס ליבע 1. עס זיינען אָבער פאַראַנען צוויי מדרגות פון ליבע: איינער האָט ליב דעם השם יתברך באהבה גמורה דערפאַר, וואָס גאָט טוט באַוויליקן אונזער דינסט, שנותן לנו שכר וישלם לאיש כמעשהו, יעדער באַקומט געצאָלט פאַר זיינע מעשים, און פאַר דעם דערפילן גאָטס רצון איז אָנגעברייט „רב טוב“. עס איז אָבער פאַראַן נאָך אַ גאַנץ אנדערע, אַ פיל העכערע מדרגה פון ליבע: די, וואָס ליבן דעם השם יתברך אויסשליסלעך פאַר זיין ליבע צו אונז, און ווען עס וואַרט אַפילו אויף אונז דערפאַר קיין שום שכר ניט; פאַר זיין גרויסער ליבע אַליין איז ער ביי אונז האָלט, ליב און טייער; דערפאַר וואָס ער האָט זיין פאָלק ישראל מיט גרויס ליבע אויסדערווילט, איז ער ביי אונז ליבער פון אַלץ 2. אזא ליבע, — דערקלערט דער „קדושת לוי“, — איז געגליכן צו דער ליבע פון אַ חתן „הַמְנַשֵּׁק אֶת הַכֶּלֶה פֶּה אַל פֶּה“, ניט ווי די, וואָס קושן דעם מאַכט האַבער אין דער האַנט אין דער האַפּענונג, אַז פאַר דעם ליבע-באַווייזן וועט די דאָזיקע האַנט „תתן לנו שכר טוב“ 3. אָט דאָס, — רופט פאַטעטיש אויס דער בעל „קדושת לוי“, — איז דער גרונדצוועק פון אונזער לעבן און דאָס גלֹסט פון אונזער האַרצן זיך כּוֹסֵר נפשׁ צו זיין מיט אונזער גאַנצן גייכט און נשמה בשביל אהבת בוראנו; און ווי ליב, זיס און טייער זיינען ביי אונז אַלע צרות, וואָס קומען איבער אונז, און גרייט זיינען כּיר שטענדיק צו גיין אין וואַסער און אין פייער, וויל דווקא דורך די אַלע מכּוֹת ווערט געהייליקט און געאַכפּערט זיין גרויסער נאָמען 4. די ליבע, — פאַרזיכערט דער „קדושת לוי“, — זי דערהייבט און הייליקט, געוויס, — ווייזט אָן דער „קדושת לוי“, — זיינען די מלאכים דורך זייער הייליקייט העכער פון די בני ישראל, אָבער ווען דער שם יתברך באַווייזט זיין ליבע צום פאָלק ישראל, דעמאָלט איז ישראל אַראַנק דער נעטלעכער ליבע העכער פון אַלע מלאכי מעלה 5.

1 קדושת לוי, פ' מסעי און אין פיל צניעריע ערטער.

2 דאַרסן, פ' ויחי: האוהבים השם יתברך מחבתו אהבתו יתברך אותנו בלבד ואפילו אם לא יומשך לנו שום תשלום גמול על כל אהבתו יתברך איתנו בלבד — הוא החביב והנחמד והנעים ומחמת אהבתו בלבד אנו איהבים אהבה שלימה ומאהבתו יתברך בלבד שבתר בעמנו ישראל באהבה הוא ההביב לנו מרוב כל. זע אויך דאַרסן, פ' וארא: והאדם צריך לעבוד את הבורא לא בשביל הנאת עצמו כלל רק כדי שיהיה להבורא תענוג בשבילו.

3 דאַרסן, דרושים לפסח, שיר השירים.

4 דאַרסן פ' שמית.

5 דאַרסן פ' בכלה.

טיפיש אין פאָר ר' לוי יצחקן זיין פאָרהאַלטן צו די נסים פון דער תורה. ניט דער נס גופא—לייענען מיר אינם, קדושת לוי—דער-וועקט אין אונז דאָס געפיל פון פרייד; די שמחה אין דערפון, וואָס אין דעם נס אַנטפלעקט זיך גאָטס ליבע צו דעם פאָלק ישראל. עס שטייט: זה היום — דאָס אין דער אָנזאָג פון גרויס פרייד און שמחה, די מאַניפעסטאַציע פון גאָטס ליבע צו זיין אויסגעוויילטן פאָלק 1. דערפאַר, — דערקלערט ר' לוי-יצחק, — ווייל דאָס יידישע פאָלק אין געהייליקט דורך דער געטלעכער ליבע, אָין שום אדם ראשי לומר על ישראל שום דבר רע — קיינער טאָר אויף יידן קיין שלעכט וואָרט ניט ריידן; מען דאַרף, רק ללמד זכות על ישראל 2. ווי דער בעש"ט בשעתו, אזוי פאָרהאַלט זיך אויך ר' לוי-יצחק מיט גרויס רוגז צו די בעלי דרשנים, וואָס האַלטן אין איון שטרעפן דעם עולם. יש ללמד זכות על ישראל, — זאָגט דער, קדושת לוי, — וואָס טוען ניט גאָט דינען בשלימות, ווי די מלאכי השרת, ווייל די יידן זיינען דאָך, נעבעך, טרוד מיט פרנסה; דערפאַר האָט דאָך אויך משה רבנו גאָט נעבעטן, שיעמוד מנהיג על ישראל שלמד תמיד זכות על ישראל 3. אזוי, — אין מוסף ר' לוי-יצחק, — דאַרף זיך אויך נוהג זיין דער צדיק הדור. דער צדיק, — לייענען מיר אין, קדושת לוי, — איז תמיד קליין ביי זיך אין די אויגן 4, די ליבע צו גאָט אין ביי אים טייערער פון אַלע תענוגי עולם הבא 5, און דער איינציקער צוועק פון צדיק אין אַלע טעג פון זיין לעבן איז רק משפיע צו זיין, שפע ברכה, אַראָפצוברענגען, רחמים וחסדים על ישראל און שטענדיק מתפלל צו זיין צום שם יתברך, עבור טובות וברכות לישראל 6. און ר' לוי-יצחק אין געווען אַ נאה דורש זנאה מקיים. די חסידישע ליטעראַטור אין פול מיט אויסטערלישע מעשיות וועגן דער ווונדערבאַרער התנהגות פונם, בערדיטשעווער רב, וועגן זיינע האַרציקע תכילות-פראָטעסטן; אין וועלכע ער פלעגט זיך אויסטענהן מיט גאָט פאַרן געליבטן פאָלק ישראל 7, דערווייזן זיין

1 קדושת לוי, לקוטים.

2 דאָרטן, פ' בא.

3 דאָרטן, פ' פ:חס.

4 דאָרטן, לקוטים.

5 דאָרטן, שיר השירים.

6 דאָרטן, פ' בשלח.

7 צלם אילוסטראַציע צו ר' לוי-יצחקס איינגערטיקע חינוכים מיט גאָט קען דינען זיין אַלעמען באַהוטער, קדיש" מיט דעם צריינפיר: איך לוי-יצחק בן שרה מבאָרדיטשוב בין געקומען פאַר דיר בעטן אויף כלל ישראל.

פאָלקס גערעכטיקייט און ווי שטאַרק דער פשוטער המון פאַרדינט, מען זאָל אויף אים שטענדיק מלמד זכות זיין. אַמאָל אין ר' לוי-יצחק פאַרבייגע-געגאַנגען און צוגעזען, ווי אַ בעל-עגלה שטייט אָנגעטאַן אין טלית און תפילין און שמירט מיט דושעגעכץ די רעדער אין וואָגן. מען קאָן זיך לייכט פאַרשטעלן, מיט וואָס פאַר אַ גרימצאָרן אַ רב פון דעם בעל-קב הישרים" חדר וואָלט אָנגעפאַלן אויף דעם „גראָבן עם-הארץ" און „פושע ישראל", דעם בעל-עגלה. ר' לוי-יצחק האָט זיך אָבער דאָס צוגעזען און מיט התפעלות אויסגערופן: רבוננו של עולם! זע, וואָס פאַר אַ טייער פאָלק ס'איז דיין פאָלק ישראל: אפילו ווען זיי שמירן די רעדער אין וואָגן, טוען זיי אויך תפילה טאָן פאַר דיר!

„כל ישראל עוברים את הבורא", — רופט אויס ר' לוי-יצחק, — מען זאָל אָבער, חס ושלום, ניט מיינען, אז „אם לאַ היו עוברים לאַ היו נגאלים", — אז ווען ישראל זאָל גאָט ניט דינען, וואָלט די גאולה ניט געקומען. ר' לוי-יצחקס אָפטימיזם איז אזוי גרויס, אז ער איז זיכער, אז ווען אפילו ישראל וואָלט געווען אויף דער נידעריקסטער מדרגה און וואָלטן ניט ראוי געווען, מען זאָל זיי אויסלייזן, דאָך וואָלט גאָט ברוך הוא ברוב רחמיו וחסדיו געשיקט די גאולה 1. אָבער ניט בלויז פאַר יידן אַליין וועט קומען די גאולה, נאָר פאַר דער גאַנצער וועלט. דער אַקט פון מתן תורה איז געווען אַ גרויס גענאָד ניט נאָר פאַר ישראל אַליין, נייערט פאַר דער גאַנצער וועלט 2. ווייל אָבער די יידן האָבן אָנגענומען די תורה באהבה, דערפאַר זיינען זיי אין דער העכסטער בחינה פון „אין". די אומות העולם האָבן אָבער ניט געוואָלט אָננעמען די תורה, געפינען זיי זיך אין דער נידעריקער בחינה פון „יש" און קאָנען צו דער העכערער מדרגה ניט דערגרייכן 3. די הייליקסטע נשמות, וואָס זיינען געווען ביי די אומות העולם, האָבן זיך מגייר געווען און זיך פאַ-העפט צום פאָלק ישראל, ווי, צום ביישפּיל, רות המואביה, וואָס זי האָט די זכיה צו זיין די שטאַטמוטער פון דעם גואל.

און ביי יעדער פאַרירונג, וואָס אַ ייד קומט מיט אַ גוי, ביי יעדן געשפרעך מיט אים, טוט ער דערוועקן די הייליקע פונקען „שיש בהגוי" 4.

1 דאָרטן, מ' באַ.

2 דאָרטן, מ' יתרו.

3 דאָרטן.

4 דאָרטן, לשבועות. ר' לוי-יצחק פאַררוסט זיך דערביי אויף דעם אר"י און אויף זיין לערע העגן דער מיטיד, האָט דאָס יידישע פאָלק האָט צו דערפילן צווישן די אומות העולם.

אָבער לעתיד לבוא, — רופט פאטעטיש אויס ר' לוי-יצחק, — אָן פל האומות ימליכו עליהם את השם יתברך ברוך הוא 1.

אין „קדושת לוי“ אין פראי זיך אָפּצושטעלן נאָך אויף איין מאָ- מענט, וואָס אין אייגנטלעך כאַראַקטעריסטיש פאַר דער חסידות-באַווע- גונג בכלל, נאָר באַווויזט זיך באַזונדערס בולט אין ר' לוי-יצחקס וועלט- באַנעם. בעת מיר האָבן אינם פינפטן באַנד געשילדערט דעם קולטורעלן מצב פונם דייטש-פּוילישן יידנטום אינם 18טן י"ה, האָבן מיר באַזונדערס אונטערגעשטראַכן די דאָמינירנדיקע ראַלע, וואָס עס האָט דעמאָלט גע- שפּילט דאָס פּראָבלעם וועגן שכר ועונש, דער פּחד און אימה פאַר די שבעה מדורי גיהנום, וואָס אין געהאַנגען ווי אַ שווערע בלייענע כּמאַרע איבערן גאַנצן וועלטבאַנעם פון דעם יידישן געטאָ. דער בעש"ט און זיינע תלמידים, און דאָס איז איינע פון זייערע גרעסטע פאַרדינסטן, האָבן פאַראַלזיירט דעם דאָזיקן פּחד, דורכגעריסן די דאָזיקע בלייענע מרה- שחורה, פאַרטריבן די מחנות מחבלים, וואָס לוייערן נאָכן מענטשן אויף יעדן טריט און שריט. שוין אין בעש"טס תורה שפּילט פּאָקטיש דאָס האַרבע פּראָבלעם וועגן שכר ועונש אַ גאַנץ קליינע ראַלע. עס גענוגט בלויז הרטה צו האָבן אין האַרצן אויף די באַגאַנגענע זינד — און אויס- געמעקט ווערט די זינד, ריין ווערט דער מענטש און פריי פון שטראַף און עונש 2. די פּלאַמען פונם גיהנום, וואָס טוען פייערן זייער שדיים- טאַנץ אויף יעדן פּלאַט פונם „שבט מוסר“ און „קב הישר“ — פאַר- שווינדן, ווי דורך אַ פּישוה-שפּרוך, אין דער חסידות-ליטעראַטור. מען לייקנט ניט אין זיי, נאָר מען פאַרגעסט פשוט אין זיי, מען אינטערע- סירט זיך זייער ווייניק מיט זיי. דאָס פאַמערקט זיך אַמבולטסטן אין ר' לוי-יצחקס „קדושת לוי“, וואָס איז אַזוי שטאַרק דורכגעדרונגען מיטן טיפּסטן אָפּטימיזם. דעם גרעסטן עונש פאַר דער אויסגעפּירטער עבירה זעט דער „קדושת לוי“ אין דעם, וואָס דורכדעם פאַרלירט דאָך דער מענטש דעם תּענוג פון טאָן די מצוה. „און עס איז, — דערקלערט דער בערדיטשעווער רב, — אויף דער וועלט ניטאָ קיין ספּעציעלער שכר פאַר דער מצוה. דער גאַנצער שכר פאַשטייט אין דעם, וואָס די מצוה, גוררת עוד מצוה אחרת“ 3. דאָס, וואָס מיר וואַרטן און קוקן אַזוי אַרויס אויף ביאת המשיח, — לייענען מיר אין „קדושת לוי“, — איז דאָס ניט וועגן גשמיות-זאַכן, וואָס מיר וועלן דאָס אַלס שכר

1 קדושת לוי, ב' בלק.

2 זע אויבן, ז' 62.

3 קדושת לוי, ב' בחוקותי.

באקומען, נאָר צוליב דעם, וואָס מיר וועלן דעמאָלט ערשט רעכט באַגרייפן און משיג זיין די גדולת הבורא" 1.

און אָט אין דעם באַפרייען פון דעם טויט=שרעק פאַר די שוואַרצע מחנות מלאכי חבלה און לאַדערנדיקע פלאַמען פון די שבעה מדורי גיהנום, אין דעם פאַרטרייבן דעם שווערן אומעט און עצבות דורך דעם האַפערדיקן דעוויוו, אַז נאָר דורך שמחה קאָן מען גאָט דינען — אין געלעגן איינע פון די הויפט=סיבות פון דעם שטורמישן נצחון, וואָס די יונגע חסידות=באוועגונג האָט אָפגעהאַלטן אויף דער יידישער גאָס...

ר' לוי=יצחק אין געווען אַ האַרמאָניש=גאַנצע נאַטור, וואָס האָט מיט נאָו=מיסטישע אויגן און מיט אַ האַרץ איבערפולט מיט פריידיקן בטחון געקוקט אויף גאָטס וועלט, וואָס איז פולח טוב. דעם פולסטן קעגנזאץ האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט זיין ינגערער בן=דרור, ר' נחמן בראַסלאַווער.

אין דער וויג פון דער חסידות=באוועגונג, אין מערזיבוזש, האָט דעם בעש"טס געליבטע טאָכטער האַדל געוווינט, וואָס די פאָלקס=פאַנטאַזיע האָט זי צוזאַמען מיט איר פאָטער אַרומגעפלאַכטן מיט גאַנצע קרעניץ פון פאַנטאַסטישע לעגענדעס. צוויי זין האָט זי געבאַרן, וואָס האָבן אַלס דעם בעש"טס אייניקלעך געשפילט אַ געוויסע ראָלע אין דער חסידישער וועלט, — ר' אפרים סודיקאָווער (דער בעל דגל מחנה אפרים) און ר' ברוך מערזיבוזשער. האַדל האָט אויך אַ טאָכטער פייגע געהאַט און זי האָט זי אויסגעגעבן פאַר שמחה, דעם זון פון דעם בעש"טס באַוויסטן תלמיד און פאַרערער נחמן האַראַדענקער. אין 1772 האָט אין מערזי=בוזש האַדלס טאָכטער אַ זון געבאַרן און אים אַ נאָמען געגעבן נאָך זיין זיידן אויס האַראַדענקאָ; און אָט דער שפראַצלינג פון דעם חסידות=באַגרינדער האָט געהערט צו די אויכערגעוויינלעכע פערזענלעכקייטן און מיטן דאָרן=קראַנץ געקרוינטע גייסטער, וואָס זייער גורל איז אַ שמענדי=קער אומאויפהערלעכער געראַנגל מיט זיך אַליין, מיט די טראַגישע סתירות פונם לעבן, און זייער איינציקער געטרייער באַגלייטער אויף זייער טרויע=ריקן לעבנסוועג אין דער צער, איינגעהילט אין שוואַרצן מאַנטל פון איינ=זאַמקייט. מיט אַ ברייטער האַנט האָט די נאַטור באַשאַנקען דעם בעש"טס קליין אוראייניקל: אַ רייכע, אומגעצוימטע פאַנטאַזיע, אַ ניצויץ פון אַן אמתן דיכטער, אַן אומרויטן גייסט, וואָס פאַרשט און גריבלט אומדערמידלעך נאָך דעם פאַרהוילענעם און פאַרבאָרגענעם, אַ צאַרט=פילנדיקע האַרץ, וואָס טראַגט אין זיך דעם צער פון דער וועלט, די

יסורים פון גאנצע דורות. און דאָס דאָזיקע קינד איז אויסגעוואַקסן אין דער מעדיצינישער מיסטישער סביבה, אין דעם נעסט פון חסידות, וווּ די גאנצע לופט איז געווען איבערפולט מיט די ווונדערבארסטע נסים און אויסטערלישע מעשיות וועגן דעם בעש"ט און זיינע חסידים. ר' נחמן גופא דערציילט שפעטער פאר זיינע תלמידים, מיט וואָס פאר אַ פאר-כאַפטן אָטעם ער פלעגט קינדוויי צוהערן די ווונדער-מעשיות, וואָס עס פלעגן דערציילן אין דעם הויז פון זיינע עלטערן די אַלטע צדיקים און התלהבותדיקע חסידים בעת זייער קומען קיין מעדיבווש מתפלל צו זיין אויף דעם בעש"טס קבר 1.

שוין אַלס זעקס-יאָריק קינד האָט ער זיך געפלייסט צו טראָגן דעם עול פון אַ ירא שמים, געפרוּווט פראַווען תעניתים; יעדן ערב שבת איז ער געלאָפן אין כּוּוה און פון דאָרט, אָנגעטאָן אין בגדי שבת, פלעגט ער גלייך אַיילן אין בית-המדרש, און מיט קינדערשע טריט שפּאַנען אַהין און צוריק און וואַרטן מיט אומגעדולד, ווען וועט ער אין זיך דערשפירן די קדושת שבת און דעם צאַפּל פון דער נשמה-יתירה. ער האָט שפּעטער מיט יאָרן דערציילט פאר זיינע חסידים, ווי אזוי ער האָט זיך אַמאָל קינדוויי אין אַן ערב שבת צוגעטוליעט צו אַ שטענדער אין בית-המדרש און מיט גרויס ציטערניש זיך צוגעהערט, ווי איינער פון די גרויסע חסידים זינגט מיט התלהבות דעם „שיר השירים“, און ווי דאָס זינגען גייט באַלד איבער אין שלוכצן און וויינען; און אויך ער, דאָס זעקס-יאָריקע קינד, האָט, אויף דעם חסיד קוקנדיק, אויך אויסגעגאָסן פאר גאָט זיין האַרציק געבעט און געוויינט מיט ביטערע טרערן. אָפט אין אַזונט פלעגט דער קליינער נחמן לויפן אויפן בעש"טס קבר און בעטן זיין עלטערניידן, ערוואָל אים באַהילפּיק זיין און אים צו גאָט דערנענטערן 2. בכדי כּוּיים צו זיין דעם פּסוק „שויתי ד' לנגדי תמיד“, פלעגט ער מיט צוגעמאַכטע אויגן זיך פלייסן אויסצוכאַלן פאר זיך דעם שם הויה. ער האָט ניט געוואָלט זיך באַנוגענען מיט די פעסט-געזעצטע תּפּלות, נאָר ער פלעגט ליב האָבן אין אַן אָפּגעוונדערטן ווינקעלע זיך אויסטענהן מיט גאָט אויף פּראַקטיש יידיש, אויף דעם תּחינה-לשון פון זיין מוטער. גע-לערנט האָט ער מיט גרויס התמדה ניט בלויז תּלמוד און קבלה, נאָר אויך תּנך 3, עין יעקב און ספּרי מוכר. שטאַרק באַליבט איז ביי אים

1 מגיד שיחות, 55.

2 דאָרטן, 5.

3 זיין ליבע צו דער ביבל איז ביי אים געזען גרויס אויך אין די שפּעטערע יאָרן און ער פלעגט אָנזאָגן זיינע חסידים איבערצוהירן נאָנץ תּנך (מגיד שיחות, 75).

אויך געווען דער „שערי ציון“¹, וואָס זיינע איינפאַכע געמיטפולע תפילות זיינען אים געווען זייער צום האַרצן.

צו דרייצן יאָר האָט מען דעם יונגן נחמנען חתונה געמאַכט, און ער איז אַריבערגעפאַרן צו זיין שווער דעם עושר אין דאָרף הוסיאטין, ניט ווייט פונם שטעטל מעדוועדאָווקע. די שיינע אומגעגנט אַרום דעם דאָרף האָט געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אויף דער פּאָעטישער נשמה פון דעם יונגן מיסטיקער. דער נאָכקלאַנג פון דעם דאָזיקן רושם שפירט זיך אין פיל זיינע סענטענצן און מימרות, וואָס זיינען אויפגעהיט אין זיינע ספרים. אַ קליין שיפל האָט ער געהאַט, אויף וועלכן ער פלעגט זיך לאָזן איבערן פלוס, וואָס ביים דאָרף, צושווימען צו אַ פאַרבאַרגענעם ווינקעלע און דאָרט פאַרברענגען שעהן לאַנג. ער פלעגט אויך רייטנדיק אויף אַ פערד זיך לאָזן טיף אין וואַלד אַרײַן, דאָרט אָפּלאָזן דאָס פערד, אַליין בלייבן אין געדיכטעניש פונם וואַלד און דאָרט זיינע געפילן אויס-גיסן אין הייסע תפילות צום באַשעפער. און די תפילות זיינע פלעגן זיין ניט קיין קאַנאַניזירטע, פונם סידור אַרויס, נאָר אימפּראָוויזאַציעס אויף פשוט מאַמע לשון, און ער פלעגט אויך שפעטער זיינע חסידים לערנען, אַז מתפלל זיין פאַר גאָט דאַרף מען „בלשון אַשכּנז“². ווען דער מענטש דאַונט אויפן פרייען פעלד, — פלעגט דערנאָך דער בראַסלאַ-ווער זינע חסידים זאָגן, — דעמאָלט מיטן זיך אַרײַן אין זיין געפֿעלט די גרעזעלעך אַרום, טוען אים מיטהעלפן און קרעפטיקן אים אין זיין תפילה.³ יעדעס וואָרט איז דעמאָלט אַ גאַנצע וועלט; בעת דער מענטש איז מתפלל, איז גלייך ווי ער קלייבט צוזאַמען בלומען, קווייטן און די שענסטע בליטן (מלקט ציצים ופרחים ושושנים נאים) און פלעכט פון זיי די פראַכטפולסטע קרענץ⁴. און אויך אין זיינע שפעטערדיקע יאָרן פלעגט ער פאַר זיינע תלמידים מיט גרויס פאַטאָם ריידן וועגן דער ווינדערבאַרער מאַכט פון דעם מענטשנס תפילה. „די תפילה איז אין בחינה פון לויטער נסים, זי איז העכער פון דער נאַטור, פון דער צייט, זי איז אַ דערשיינונג העומד ברומן של עולם“⁵, די מדרגה פון דער תפילה איז געוואַלדיק הויך, איז העכער פון לימוד התורה (מגיד שיחות, 40). בעת דער מענטש איז זיך מתבודד און גיסט אויס זיין געבעט און זיין

1 זע אונזער הערק, ב' IV, 344—346.

2 ליקוטי מוהר"ן, II. סימ' כ"ה; מגיד שיחות, 72.

3 דאָרטן, סימ' י"א.

4 דאָרטן, I, סימ' ס"ה.

5 דאָרטן, סימ' ס', סימ' צג.

צער פאר דעם שם יתברך, דעמאלט טוט אויך די שכינה פון איר זייט אויסגיין פאר אים איר געבעט און צער און טוט אים טרייסן און בארואיקן 1. א תפילה, וואָס גיסט זיך פונם הארצן, איז די בחינה פון „התגלות מלכותו“ 2; די גאָטהייט, וואָס איז אין דער בחינה פון „אור הגנוז“ (דאָס פארהוילענע ליכט), טוט זיך אַנטפלעקן אַראַנק דעם מענטשנס תפילה 8. ס'איז גוט, — רופט אויס דער בראַסלאָווער, — צו מאַכן פון דער גאַנצער תורה איין תפילה 4. אין די שפּעטערדיקע יאָרן, ווען דער בראַסלאָווער איז אַמאָל מיט איינעם פון זיינע תלמידים פאַרבייגע-פאָרן הוסיאָטין מיט זיינע שיינע פעלדער און לאַנקעס, האָט ער זיך דערמאָנט אין די יונגע יאָרן, וואָס ער האָט דאָרטן פאַרבראַכט, און מיט התפעלות דערביי אויסגערופן: אַך, ווי גוט ס'איז מיר דעמאָלט געווען! אויף יעדן טריט און שריט האָב איך דאָרט געשפּירט דעם טעם גן-עדן. און יעדעס מאָל, ווען איך האָב פאַרבראַכט איינער אַליין אין וואַלד, צי אין פעלד, איז צוריקקומענדיק האָט מיר די וועלט אויסגעוויזן, ווי אין גאַנצן באַנייט, טאַקע ווי גאָר אַן אַנדער וועלט 5.

אין 1798, ווען ר' נחמן איז שוין געווען אַנגענומען פאַר אַ צדיק און האָט געהאַט אַ סך חסידים אַרום זיך, האָט ער פאַשלאָסן אויסצו-פירן דאָס, וואָס זיין עלטער-זיידע האָט ניט באַוווּן דורכצופירן: מאַכן אַ ריזע קיין ארץ-ישׂראֵל. העכער אַ יאָר האָט געדויערט די נסיעה, וואָס זיינע חסידים האָבן באַקרוינט מיט פלעראַיי מעשיות און לעגענדעס 6. דאָס לאַנד פון די אבות האָט אויף דעם יונגן מיסטיקער געמאַכט אַ געוואַלדיקן איינדרוק. „דעם גאַנצן חיות, וואָס איך האָב, — פלעגט ער דערנאָך זאָגן, — איז נאָר דערפון, וואָס איך בין געווען אין ארץ-ישׂראֵל.“ צוריקקומענדיק פון דער לאַנגער ריזע, האָט ר' נחמן זיך באַזעצט אין זלאָטאָפּאָלע; דער באַוווּסטער „שפּאַלער זיידע“ האָט אָבער דערויף שטאַרק פאַראיבל געהאַט: ער האָט געקוקט אויף דעם יונגן צדיק ר' נחמן, ווי אויף אַ מסינג-גבול, וואָס האָט זיך באַזעצט אָן זיין הסכמה אין דער שכנות פון זיין רעזידענץ. דער „זיידע“ האָט פחד געקראָגן, אַז דאָס קאָן אים שאַדטן צו זיין „פּרנסה“, ווייל פיל פון זיינע

1 ליקוטי מוהרי"ן, I, סימ' רנ"ט.

2 דאָרטן, סימ' מ"ט.

3 דאָרטן, סימ' ס"ו.

4 דאָרטן, II, סימ' כ"ה; מגיד שיחות, 55.

5 הלל צייטלין, רבי נחמן מכרסלאָו, 44.

6 זע מגיד שיחות, 8-22.

חסידים וועלן אוועק צום פעש'טס אייניקל. האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה פון רדיפות און אינטריגעס; דאָס האָט נחמנען דערעסן, האָט ער אין 1802 פאַרלאָזן זאָקאָפּאָלע און זיך באַזעצט אין בראַסלאָוו, וווּ ער האָט פאַרבראַכט די פרוכטבאַרע יאָרן זיינע. און ניט אומזיסט איז ער אַרײַן אין דער געשיכטע אונטערן נאָמען: בראַסלאָווער. אמת, אין די יאָרן, וואָס ער האָט פאַרבראַכט אין בראַסלאָוו, האָט ער געהאַט גענוג אויס-צושטיין פון פיל צדיקים, וואָס האָבן אים ניט געקאָנט מוחל זיין זיינע איראָנישע ווערטער וועגן די „פאַלשע מנהיגים, וואָס גרויסן זיך מיטן נאָמען רבי, פאַרמעסטן זיך מנהיג צו זיין די וועלט און זיינען ניט אים-שטאַנד זיך אַליין צו פירן“. דערפאַר אָבער האָט ער אויך אין בראַס-לאָוו זיך דערוואָרבן זיינע איבערגעגעבנסטע חסידים; דאָרט האָט ער זיך אויך צוזאַמענגעטראַפן מיט דעם מאָג, וואָס האָט אויף שטענדיק צונויפגעשמאָלצן זיין נאָמען מיטן נאָמען פון זיין דורך אים פאַרגע-טערטן רבין. נתן בן נכתלי-הירץ אויס נעמיראָוו האָט דער כאַן געהייסן. ר' נתן איז געווען אַ ייד אַ לכּדן און אַ „בעל לשון“; געווען פריער אַ טשערנאָבעלער חסיד, — ווי נאָר אָבער ער האָט זיך מיט ר' נחמנען באַקענט, איז ער אויף שטענדיק געוואָרן זיין איבערגעגעבנסטער תלמיד און דינער. אפילו נאָך זיין טויט האָט דער בראַסלאָווער אומ-באַגרעניצט געוועלטיקט איבער זיין תלמידס וועלט-פאַנעם, איבער זיין גאַנץ טראַכטן און טאָן 1. „אויב איך בין געקומען קיין בראַסלאָוו, — פלעגט ר' נחמן זאָגען, — בלויז נתנען צו זיך מקרב צו זיין — איז דאָס אַליין שוין גאַנץ גענוג“. ר' נתן איז געוואָרן ניט בלויז ר' נחמנען איבערגעגעבענער חסיד, נאָר אויך זיין געטרייער און אומערמידלעכער סעקרעטאַר. ער פלעגט פאַרשרייבן ניט נאָר זיין רבינס דרשות, נייערט אויך יענעמס יעדע מימרא, יעדן שכועס, ווייל פעסט איבערצייגט אין דער תלמיד געווען, אַז אין יעדן וואָרט, וואָס גייט אַרויס פון דעם רבינס הייליקן מויל, זיינען פאַרבאָרגן די טיפּסטע סודות. און אַלץ, וואָס ר' נתן האָט פון זיין רבינס מויל פאַרשריבן, האָט ער דערנאָך דורכן דרוק פאַר דער וועלט אַנטפּלעקט... דער דאָזיקער איבערגעגעבענער תלמיד און פאַרערער פלייסט זיך אויך איבערצוגעבן ניט בלויז, וואָס זיין רבי האָט געלערנט, נאָר אויך, ווי ער האָט זיין תורה און מוסר-רייד פאַר זיינע תלמידים געזאָגט. דער בראַסלאָווער גופא זאָגט וועגן זיך: איט-לעכס וואָרט פון מוסר איז ביי מיר פאַרוואַשן מיט טרערן 2. אין דעם

1 זייער כאַראַקטעריסטיש זיינען אין דער הינזיכט נתנען אויסגעטישע פּיל-אַקליקע ברייח צו זיין זיין יצחק. זע בילאָגן נומ' 1.

טאָג, אין וועלכן ער פלעגט זיין תורה זאָגן, אין יעדער תנועה און האַנט-באוועגונג איז געלעגן אזוי פיל שמארציקע האַרציקייט און עקזאלטירטער פאַטאָם, אז די ווירקונג אויף די פרומע צוהערער איז געווען אויכגעוועייער גרויס.

צו 35 יאָר האָבן זיך באַוווּן די ערשטע בולטע סימפּטאָמען פון דער געפערלעכער קראַנקהייט (שווינדזוכט), וואָס האָט ר' נחמען פרי פון דער וועלט אוועקגעריסן. ער האָט אַ לענגערע צייט פאַרבראַכט אין לעמבערג, געהיילט זיך ביי די דאַרטיקע פּראָפעסאָרן; עס האָט אָבער געהאַט אַ גאַנץ קנאַפע פעולה. אין 1810, נאָך פּסח, האָט אין בראַסלאַוו אויסגעבראַכן אַ גרויסע שריפה און אויך ר' נחמען הוויז האָט אָפּגעברענט. דעמאָלט האָט זיך ר' נחמן באַזעצט אין דעם שכנות-דיקן אומאָן. די דאָזיקע שטאָט האָט שטענדיק צו זיך געצויגן זיין פאַנטאַז-זיע; ער פלעגט פאַרויכערן, אַז די קדושים, וואָס זיינען אומגעקומען פון כמעלניצקיס היילות און פון גאַנטעס הַנדאַמאַקן, בעטן ביי אים, ער זאָל זיין אין דער נאָענט פון זיי און מתפלל זיין פאַר זיי. ער האָט זיך דערפאַר באַזעצט קעגנאיבער דעם בית-הקברות, בכדי צו זיין נעענטער צו די אומגעקומענע קדושים. אינגיכן איז ער אַליין צו זיי געקומען. ער איז שוין געקומען קיין אומאָן אַ נוטה למות; די קראַנקהייט האָט שנעל פּראָגרעסירט און אין דעם פּערטן טאָג סופות איז ר' נחמן גע-שטאַרבן.

מיר ווייסן שוין, אַז ר' נחמען געטרייער תלמיד, נתן אויס נעמי-ראָוו, האָט מיט גרויס ליבשאַפט געזאָרגט פאַר זיין רבינס ליטעראַרישע ירושה, זי אין שריפט אויפגעהיט און דורכן דרוק פאַרעפּנטלעכט. דאָך איז ניט אזוי לייכט אינקורצן צו באַקענען מיט ר' נחמען אירעענוועלט. און דאָס איז ניט בלויז דערפאַר, וואָס ר' נחמען סעקרעטאַר האָט פאַר-שריבן זיין רבינס תורה אָן אַ וועלכן-ס'איז סדר און סיסטעם. מען דאַרף דאָך געדענקען, אַז דער יונג-פאַרשטאַרבענער בראַסלאַווער צדיק איז ניט געווען קיין פעסטגעזעצטער דענקער אָדער בעל-מוסר מיט אַ פעסט-באַשטימטן וועלטפּאַנעם, — נאָר זיין גאַנץ לעבן זיך געפונען אין שטענדיקן געראַנגל; געזוכט ניט בלויז מיטן פאַרשער-געדאַנק, ניערט אויך מיטן האַרצן, וואָס האָט שטענדיק געבליטיקט, מיט אַלע נערוון פון זיין טיפּפילנדיקער נשמה. דערפון די טראַגישע ווידעראַנאַנדן, די אויפפאַלנדיקע סתירות, — אמת, על פי רוב בלויז שיינבאַרע סתירות. דערצו מוז מען נאָך נעמען אויך פּאָלגנדיקן פּרט אין באַטראַכט: דער דאָזיקער מאָן, וואָס איז געווען באַשאַנקען מיט אַ רייכער פאַנטאַזיע, מיט אַ פונק פון אַן אמתן דיכטער זיין מיט אַ זוכנדיקער פאַרשער-

נאטור, איז אויסגעוואקסן אין א ריין-מיסטישער סביבה, אויפגעצויגן געווארן אויף דער קבלה-ליטעראטור, ווו געדאנקען, איבערראשנדיק-פאעטישע סימבאלן און בילדער זיינען צונויפגעפאָרט מיט פל המינים נוטריקון, גימטריאות, „שמות“ און וואָרטשפילערייען. עס קומט דערפאר אויך ביי ר' נחמנען ניט זעלטן אויס צו זוכן געדאנקען-בליצן און פון טרערן און צער געשאפענע פערל אונטער זאמר און שפליטער...

זוי ביי אלע וויכטיקע טעאָרעטיקער פון חסידות, פארנעמט אויך ביי ר' נחמן בראַסלאַווער אַ זייער וויכטיקן אָרט די גרונד-פראַגע, וועגן דעם צוועק פון „מעשה בראשית“ און דעם תכלית פונם וועלט-פאשאַף; ביי אים באַקומט אָבער די דאָזיקע פראַגע אַ גאַנץ ספעציפישע באַלייכטונג. מיר האָבן שוין פריער אָנגעוויזן ¹, אַז די חסידות-טעאָרעטיקער האָבן דעם אַרײַם לערע וועגן צמצום געגעבן אַן איינגאָרטיקע דערקלערונג, ווייל זיי האָבן געפונען, אַז מען קאָן דעם צמצום-פאָגריף ניט אויפפאַסן אויף אַזאַ אופן, אַז ביים ליכט פונם „אין סוף“ איז פאָרגעקומען אַ „סילוק מקום לצרדין“ און פאַר די וועלטן אַ פריי אָרט (מקום פנוי) געלאָזט; וואָרעם דאָס וואַלט זיך דאָך געפונען אין סתירה מיטן זאץ „אני ד' לא שנית“ (ביי אים יתברך קומט ניט פאָר קיין שום שינוי) און מיט דעם בעש״טס גרונד-טעזיס „לית אתר פנוי מניה“ — עס איז קיין אָרט ניט פאַראַנען, וואָס זאָל זיין ליידיק פון גאָט. דער מעזעריטשער מגיד האָט באַזונדערס אונטערגעשטראַכן, אַז „מחמת אהבה בא הצמצום“, אויס ליבע האָט גאָט ברוך הוא „ברא פל העולמות“, און ליבע און צמצום זיינען ביידע „אחדות גמורה“ ². אויף דעם דאָזיקן טעזיס האָט זיך געגרינדעט דעם בעש״טס און ר' לוי-יצחקס אָפטימיסטישער וועלט-פאַנעם. דאָרט אָבער ווו די חסידות-טעאָרעטיקער האָבן געזען אַ פעסטן באַרן און אַ קלאָרן ענטפער אויף דעם גרונד-פראַבלעם — האָט דעם בראַסלאַווערס אומרויאיקער געדאַנק געזעען בלויז דעם גרויסן פראַגע-צייכן, דאָס אומדערקלערבאַרע רעטעניש...

אויך דער בראַסלאַווער גייט אַרויס פון דעם בעש״טס טעזיס, אַז „לית אתר פנוי מניה“; גאָט איז מיט דיר, ביי דיר, נעבן דיר? פלעגט ער אָפט איבערהערן. עס איז קלאָר, אַז אין אלע זאַכן, אין אלע מעשים און אין אלע מחשבות, מלובש שׁם השם יתברך, פביכולי — איז דאָרט פאַרקערערט גאָט ברוך הוא, פביכולי ⁴, פון אלע זאַכן, —

1 זע אויבן, קאפ' דריי, ז' 90—93, קאפ' פיר ז' 138—139, קאפ' פינף ז' 158—160.
 2 אויבן, ז' 133—134.
 3 אויבן, ז' 91.
 4 ליקוטי מוהר"ן, I, סימ' ג"ו.

דערקלערט ר' נחמן בראַסלאָווער זיינע תלמידים, — שרייט אַרויס גאַטס פראַכט, אַפילו פון פשוטע מעשיות, וואָס גוים דערציילן. פי מלא כל הארץ כבודו¹. איר דאַרפט וויסן, — ווייזט אָן דער בראַסלאָווער, — אַז אַפילו דער, וואָס זיין האַנדל און וואַנדל איז רס מיט גוים, קאָן דאָך ניט האָבן קיין אויסרייד, אַז ער איז ניט אימשטאַנד גאַט צו דינען, באַשר ער שטעקט שטענדיק אין אַ פאַרגרעפטער סביבה. וואָרעם אונז-זערע חכמים האָבן שוין פון לאַנג אָנגעוויזן, אַז אין אַלע דברים גשמיים, אין אַלע לשונות פון די פאַרשיידנסטע פעלקער קאָן מען די גאַטהייט געפינען, ווייל אָן דער גאַטהייט וואָלטן זיי דאָך אַלע קיין שום תּוֹת און קיין קיום ניט געהאַט, ווי עס שטייט אין פסוק (נחמיה, ט'): ואתה מחיה את כולם². דער בראַסלאָווער פילט אָבער זייער גוט, אַז אָט די חסידות-לערע וועגן דער געטלעכער התפשטות געפינט זיך אין סתירה מיטן אַרײַם סוד הצמצום. ער ברענגט די שטעלע פון חיים וויטאַלס, עץ חיים, ווו עס ווערט דערקלערט, אַז ווען דער „אין-סוף“ האָט געוואָלט די וועלט באַשאַפן, איז קיין אָרט פאַרן באַשאַפן ניט געווען, וואָרעם אַלץ איז דאָך געווען רס דער „אין-סוף“. האָט דערפאַר גאַט ברוך הוא דאָס ליכט אין די זייטן צוזאַמענגעשרומפן, און דורך דעם דאָזיקן צמצום איז דער לידיקער חלל אַנטשטאַנען, אין וועלכן עס האָבן זיך אַנטפלעקט די מידות און די צייט, און אין זיי באַשטייט עס דער וועלט-באַשאַפן. דער דאָזיקער „חלל הפנוי“, איז דערביי ר' נחמן בראַסלאָווער מוסיה, — איז טאַקע אומבאַדינגט נייטיק געווען צום בריאת העולם, ווייל אָן אים וואָלט דאָך טאַקע קיין אָרט ניט געווען, ווו די וועלט זאָל געשאַפן ווערן; דאָך איז דעם דאָזיקן צמצום-בטגריף און דאָס אַנטשטיין פונם „חלל הפנוי“ פאַקטיש אוממעגלעך משיג צו זיין מיטן מענטשלעכן שכל, סידן אפשר לעתיד לבוא, ווען דער גואל וועט קומען, וואָרעם אין דעם דאָזיקן באַגריף זיינען פאַרבונדן צוויי פולשטענדיקע קעגנזאַצן, דער „יש“ מיטן „אין“, צוזאַמען. בעת מיר זאָגן, אַז דער „חלל הפנוי“ איז דורך צמצום אַנטשטאַנען, איז דאָך משמע, אַז דער „אין-סוף“ האָט פון דאָרט זיין גאַטהייט מצמצם געווען, דאָס הייסט דאָרט איז די גאַטהייט, פביכול, ניט פאַראַן, וואָרעם ווען ניט אַזוי, וואָלט עס דאָך קיין לידיקער חלל ניט געווען, אַלץ איז לויטער „אין-סוף“, און ס'איז ניטאָ קיין אָרט פאַרן וועלט-

1 מניח שיחות, 36.

2 ליקוטי מוהר"ן I, סימ' ל"ב.

באשאף 1. אין דער אמתן איז אָבער אויך דאָרט די גאָטהייט פאַראַן, וואָרעם, הַשׁיׁת מַמְלָא כּל עֲלָמִין וְסוּבב כּל עֲלָמִין. און עס קאָן קיין פּונקט נישט עקזיסטירן, וווּ די גאָטהייט זאָל דאָרט נישט רוען. בלייבט דער פּאַר די גאַנצע פּראָגע וועגן, חֲלָל הַפְּנוּי, וואָס איז אזוי ענג פאַרבונדן מיטן פּראָבלעם פּונם וועלט־באַשאַף, אומדערקלערבאַר בײַז, לַעֲתִיד לְבוֹא. אָט צו דעם גרויסן *ignorabimus* — מיר ווייסן נישט און פאַגרייפן נישט—קערט זיך דער בראַסלאַווער גאַנץ אָפּט אום אין זיינע שמועסן מיט זיינע חסידים. ער שטרייכט יעדעס מאָל אונטער, אז עס זיינען פאַראַן אזוינע פּראָבלעמען און פּראָגן, אויף וועלכע דער מענטש קאָן קיין קלאַרע תשובה נישט געבן, וואָרעם די ענטפערן ברענגען בלויז צו אַ גאַנצן פּלאַנטער פון נייע קשיות און אומדערקלערבאַרע פּראָגן. אַלס טיפּגלויביקער איז דער בראַסלאַווער פעסט איבערצייגט אין דער ריכטיג־קייט פון דער יידישער מסורה וועגן חידוש העולם, אז די וועלט איז אין אַ באַשטימטער צייט געשאַפן; אין אים איז אָבער וואָך דער סקעפטיקער און ער דערקלערט דערפאַר אָפּן: דער טעוים, אז גאָט, ברוך הוא, האָט אויס פרייען ווילן די וועלט באַשאַפן — איז אַ ריין אמונה־זאָך, וואָרעם מיטן שכל איז שווער צו פאַרשטיין דאָס פּראָבלעם פון חידוש העולם. און דערפאַר לייקענען טאַקע אין דעם די אַפיקורסים, ווייל מיטן שכל קאָן מען דאָס נישט משיג זיין 2. דאָס אייגענע חזרט זיך אויך איבער ביי דער פּראָגע וועגן דער אוניווערסאַלער ראַלע פּונם פּאָלק ישראל. ווי אַלע אַנדערע טעאָרעטיקער פון חסידות, לערנט אויך דער בראַסלאַווער, אז „כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל ישראל“ 3 און „כל אחר ישראל הוא חלק אלוה ממעל ממש“ 4, ווייל „הקב״ה ואוריתא וישאל כולא חר״ 5. אָבער אויך דאָ דערוואַכט דער סקעפטיקער אינם צדיק, און ער דערקלערט אָפּן: אַנחנו נקראים עַם סגולה — מיר הייסן דאָס אויסחערוויילטע פּאָלק. דער פשוטער מענטשלעכער

1 ליקוטי מוהר״ן, I, סימ' ס"ד. וזה החלל הפנוי היה מוכרח לבריאות העולם, כי בלתי החלל הפנוי לא היה שום מקום לבריאת העולם. וזה הצמצום של החלל הפנוי אי אפשר להבין ולהשיג, כי אם לעתיד לבוא, כי צריך לומר בו שני הפכים, יש וצ״ן, כי החלל הפנוי הוא ע״י הצמצום, כביכול צמצם אלקותו ק״שם ואין שם אלקות כביכול, כי אם לא כן אינו פנוי והכל אין־סוף, ואין מקום לבריאת העולם כלל... ועל כן אי אפשר להשיג כלל בחינת חלל הפנוי עד לעתיד לבוא.

2 ליקוטי מוהר״ן, II, סימ' ה'.

3 דאָרטן, I, סימ' י"ו.

4 דאָרטן, סימ' מ"ט, סימ' רנ"ט.

5 דאָרטן, סימ' רנ"ג.

פארשטאנד קאן דאס אָבער ניט משיג זיין, אַיך לָקַח עִם מֵתוּךְ עִמּוּם, ווי אזוי פון אַלע פעלקער האָט גאָט אונז אויסדערוויילט פאַר אַן עס קדוש, דאָס איז, למעלה מהטבע, למעלה משכל אנושי¹. עס קאָן דאָ—דערקלערט דער בראַסלאָווער, — זיין בלוין איין ענטפער: שווייג, כּך עֵלָה במחשבה— אזוי איז פאַרויספאַשטימט פונם געטלעכן ווילן. און אָט די בחינה פון שווייגן איז — למעלה מן הדיבור! וואָרעם דאָס וואָרט קאָן דאָ נאָר ניט דערקלערן, און ס'איז נאָריש פראַגן צו שטעלן, אויף וועלכע ס'איז קיין ענטפער ניטאָ. דאָס שווייגן איז דאָ קליגער פון אַלע חכמות². אָבער ניט בלוין די פראַגע וועגן „חלל הפנוי“ און וועלט־פאַשאַפּ איז אומדערקלערלעך; לויט דעם בראַסלאָווער בלייבט פאַקטיש אומדער־קלערבאַר אויך די פראַגע וועגן צוועק און תכלית פון בריאת העולם. מיר האָבן געזען, ווי דער מעזעריטשער מגיד האָט באַזונדערס אונטער־געשטראַכן, אַז גאָט האָט אויס ליבע אַלע וועלטן באַשאַפּן און ליבע און צמצום זיינען ביידע אַחדות גמורה. דאָס איז אויך ר' לוי־יצחקס פעסטער „אני מאמין“. דער צדיק פון בראַסלאָו רעדט אָבער נאָר ניט וועגן ליבע, נאָר וועגן רחמנות. „הקב"ה מחמת רחמנותו ברא את העולם“ — אויס רחמנות האָט גאָט די וועלט באַשאַפּן! „הש"ת מלא רחמים, — דערקלערט ר' נחמן זיינע חסידים, — וכל העולם מלא רחמנות והוא רוצה מאוד בהעולם³. אין וואָס אָבער באַשטייט דער רחמנות צו דער וועלט? דערויף גיט ר' נחמן אַ זייער טרויעריקן ענטפער: די וועלט איז פול מיט צער, ליידן, טרויער און יסורים⁴, עס איז ניטאָ דער מענטש, וואָס זאָל האָבן אַ גוטן סוף אויף דער וועלט⁵; אַפילו די רייכע און מעכטיקע מוזן מודה זיין, אַז די וועלט איז פול מיט טרויער און יסורים⁶. עס שטייט אין פסוק: אדם לעמל יולד, קצר ימים ושבע רוגז — דאָס מיינט מען אַלע מענטשן פון דער וועלט אָן אויסנאָם, פון גרויס ביז קליין—אַלע זיינען זיי צו ליידן געבאַרן און זיינען פול מיט רוגז און יסורים⁷. אַלע זאָגן, — דערקלערט ר' נחמן מיט ביטערער איראָניע, — אַז עס איז דאָ עוגם הזה און

- 1 ליקוטי מוהר"ן, I, סי' כ"א.
- 2 דאָרטן.
- 3 דאָרטן, II, סי' נ"א.
- 4 מגיד שיחות, 49.
- 5 דאָרטן, 35.
- 6 דאָרטן, 83.
- 7 ליקוטי מוהר"ן, II, 43.

עולם הבא, וואָס שייך עולם הבא — גלויבן מיר אַלע, אז ער איז פאַרזאָנען; עס מעג אויך זיין, אז ערגעץ אויף אַ וועלט איז אויך עולם-הזה פאַראַן, אָבער דאָ האָבן מיר דעם אמתן גיהנום, אַלע געפינען זיך שטענדיק אין גרויסע יסורים, עס איז קיין שום עולם הזה ניטאָ 1. דער פרומער צדיק פרוווט אַפילו טרייסטן: דע — זיי וויסן, אז די אַלע יסורים און דער צער פונם מענטשן זיינען פלוזן מחסרון הרעת — אויס דעם מענטשנס קנאַפן פאַרשטאַנד, וואָרעם דער, וואָס פאַרשטייט יאָ, ווייס, אז אַלץ איז בהשגחה מהשׁיׁת; דעמאָלט האָט ער ניט קיין יסורים און פילט ניט קיין שום צער 2. דער דאָזיקער ענטפער באַפריי-דיקט אָבער ניט ר' נחמנען גופא. עס איז מעגלעך, — זאָגט ער, — אז ביי גאָט יתברך זיינען אויך אַלע קרענק און יסורים רק אויס רחמנות, וואָרעם דאָס איז דאָך געוויס, אז אַלץ, וואָס השם יתברך טוט דעם מענטשן, אַפילו די שווערסטע ליידן, — אַלץ איז עס רק רחמנות. מיר אָבער בעטן, ער זאָל איבערגעבן דעם רחמנות אין אונזערע הענט, וואָרעם מיר פאַרשטייען ניט זיין רחמנות, און מיר זיינען אויך ניט אימשטאַנד מקבל צו זיין אָט דעם דאָזיקן רחמנות זיינעם, — זאָל השיׁת אין אונזערע הענט איבערגעבן דעם רחמנות, בכדי מיר זאָלן צאָלן קאָנען איבער אונז מרחם זיין 3.

ניט אומזיסט תורת אַזוי אָפט איבער ר' נחמנס תלמיד, נתן אויס נעמיראָוו, אז זיין רבי האָט זיך שטענדיק געפונען אין געראַנגל מיט זיך גופא: „נפל מזה, וחזר להתחיל, וחזר ונפל“ 4. ר' נחמן דער מיסטיקער, וואָס האָט געפילט גאָט מיט יעדן ציטער פון זיין נשמה, האָט געזעען אין די אַלע ספיקות, אין די אַלע פון אים אַליין געשטעלטע פראַגן לויטער אַפיקורסות און גאָטלעסטערונג, און ער ברענגט טאַקע די תלמודישע לעגענדע, אז ווען ס'איז בשעת ר' עקיבאס טראַגישן סוף געשטעלט געוואָרן די פראַגע: זו תורה וזו שכרה? — איז געקומען דער ענטפער: שווייג, כך עלה במחשבה! דאָס שווייגן, דאָס ניט פאָדערן קיין ענטפער אויפן רעטעניש — הוא למעלה מן הדיבור 5. און פול

1 ליקוטי מוהר"ן, II, 43. עס איז אַזב פדאי דאָ צו פאַמערקן, אז חי ר' לוי-יצחק בצרדיטשעווער און די אַנדערע סעאַרעטיקער פון חסידות, פאַרנעמט זיך אויך דער בראַס-לאַזער זייער הייניק מיטן פראַבלעם וועגן סכר ועונש, וועגן גיהנום און גן-עדן; און ווען עס הערט ביי אים דערמאָנט דער לויחן, פאָלגט גלייך די דערקלערונג: לויחן — זה בחינת מלכות (ליקוטי מוהר"ן, II סימ' זי).

2 דאָרטן, I, סימ' ר"ב.

3 דאָרטן, II, סימ' ס"ב.

4 שבחי הר"ן, ח'.

5 ליקוטי מוהר"ן, I, סימ' סד.

מיט טראגישן באדייט אין דעם בראסלאווערס דערקלערונג: דער
 מענטש קאן שרייען א גרויס געשריי און קיינער זאל דערביי קיין קול
 ניט הערן ¹. דערפאר זיין שמענדיקער קאמף קעגן חקירות, קעגן
 חכמות היצוניות, וואס ברענגען, לויט זיין מיינונג, צו אפיקורסות. ער
 האלט אבער פאר נייטיק אָנצווויזן, אז מען דארף אונטערשיידן צוויי
 ארטן פון אפיקורסות: איין סאָרט אפיקורסות שטאַמט פון די חכמות
 היצוניות, פון די חכמי הטבע, וואָס לייקענען אין פרייען ווילן ², דער-
 קלערן די נאטור פאר, אָם כל תי' ³ און זאָגן אַרויס דעם אפיקורסישן
 געדאַנק, אז די וועלט איז, מחוּב המציאות⁴, אז ניט אויס פרייען ווילן
 עקזיסטירט זי, נאָר אַלס פראָדוקט פון נויטווענדיקייט, פון אייזערנער
 געזעצמעסיקייט ⁴. ר' נחמן איז אָבער מסכים, אז אין דעם דאָזיקן אַרט
 אפיקורסות געפינען זיך, פונקען פון קדושה⁵, אן אָפגלאַנץ פון געטלעכן
 ליכט, וואָרעם אויך אין דער דאָזיקער כפירה איז, מלובש חיותו יתברך⁶.
 עס איז אָבער, — שטרייכט אונטער ר' נחמן, — פאַראן נאָך
 א גאַנץ אנדערער סאָרט פון אפיקורסות. ער דערמאָנט אָפט די חכמים
 להרע⁷, קלי עולם⁸, מיט וועלכע ער האָט געהאַט די געלעגנהייט זיך צו
 באַגעגענען און פירן מיט זיי שמועסן ⁶. די קלי עולם — דאָס זיינען
 די ראַציאָנאַליסטיש-געשטימטע משכילים, וואָס פאַר זיי זיינען קיין שום
 רעטענישן ניט פאַראַנען, אַלץ דערקלערן זיי על פי שכל הישר, בעת ער,
 ר' נחמן בראַסלאַווער, איז אַזוי פּעסט איבערצייגט, אז די העכסטע
 מדרגה פון וויסן איז — דאָס ניט וויסן און ניט קענען באַגרייפן ⁷.
 מיט אַ שמיכל פון ביטול דערציילט ער זיינע חסידים וועגן איינעם פון
 די קלי עולם⁸, וואָס האָט זיך פאַר אים באַרימט, אז ער איז, מלומד

1 מגיד שיחות, 26.

2 ליקוטי מוהר"ן, II, סימ' ז'.

3 דאָרטן, I, סימ' רסז: נע — כי הפילוסופים קוראים לה: בע אם כל חי.

4 דאָרטן, I, סימ' נ"ב. אינטערעסאַנט איז דערביי אַס האָט: ר' נחמן
 מלייטט זיך צו באַחייין, אז די פּילאָזאָפּן האָבן אַ סעוּת, און נאָר הזי"ת איז מחויב
 המציאות, אָבער אַלע חעלטן זיינען כלוּיז, אַפּשרי המציאות⁴. זיינע באַחייין ברענגען
 אָבער סוף-כל-סוף צום אויספיר, אז אין געחיסן זיין איז אויך די חעלט, כבחינת
 מחויב המציאות⁴.

5 מגיד שיחות, 48.

6 ער איז אַגב געווען נישט באַקאַנט מיטן באַחוּסטן אומצנער משכיל היקל
 הירחיץ, אין זיין זון, הירש-בער, האָט איז דערנאָך געווען פראָמעסער אין קעמברידזש,
 מלענט פאַרן בראַסלאַווער סאָרלייענען געחיסע שטעלן טון די דייטשע קלאַסיקער (נע
 די צייטשריפט 470, СТР, 1861, Clon).

7 ווע שוה תכלית הידיעה, כי תכלית הידיעה ולא ידע... ולא מתדבקין
 ולא ידעין (ליקוטי מוהר"ן I, סימ' כ"ד).

בלשונות הגויים" (מגיד שיחות, 78). ער, דער מיסטיקער און סקעפטיקער, וואָס אין געוועזן ניט פון דעם עולם, האָט דאָס גערעכנט פאַר „דברי שטות“. די דאָזיקע אַפיקורסים, — דערקלערט ר' נחמן מיט בעס, ריידנדיק וועגן די ראַציאָנאַליסטיש־געשטימטע משפּילים, — באַוווּיזן חכמות, וואָס זיינען גאָר קיין חכמות ניט, פּרעגן קשיות, אויף וועלכע עס קאָן גאָר קיין ענטפּער ניט זיין. אין זייערע טענות און סברות געפינען זיך שוין קיין שום „ניצוצות דקדושה“ ניט, וואָרעם זיי זיינען ניט פון „בחינות שבירת הכלים“, וווּ עס איז נאָך פאַרבליבן „חיות אלקות“, נאָר פונם „חלל הפנוי“, וואָס אין אים „אַין שָׁם אלקות כביכול“. און אָט וועגן די דאָזיקע אַפיקורסים, — ווייזט אָן דער בראַס־לאַווער, — שטייט עס אין פּסוק (משלי, ב'): כל כָּאִיה לאַ ישובּוּן.¹ דער בראַס־לאַווער טרעט דערפאַר שטאַרק אַרויס קעגן די „מחקרים“ און „כופרים“, וואָס פאַרטייטשן די גאַנצע תורה לויט זייערע חכמות און אַפיקורסות; אַלע מעשיות, וואָס ווערן דערציילט אין דער תורה, דער־קלערן זיי אַלס לויטער משלים און אַלעגאָריעס, און אַלע מצוות דער־קלערן זיי אויפן ראַציאָנאַליסטישן אופן און לייקענען אין קיום המצוות.² ער טרעט דערפאַר שאַרף אַרויס קעגן דעם רמב"ם ראַציאָנאַליסטישע לערע³ און וואָרנט זיינע תלמידים „לכלי לְעִיּוּן כלל בספּרי המקראים והפילוסופיא“, און ווייזט אָן, אז זיי דאַרפן זיך דערווייטערן פון די חקירה־ספרים, וואָס ס'האָבן פאַרפאַסט די „גדולים מאחינו בני ישראל“, וואָרעם זיי שאָדן זייער צו דער אמונה.⁴

און נחמן בראַס־לאַווער ווערט ניט מיד איינצוהערן זיינע תלמידים, אז דער עיקר און תכלית השליכות איז נאָר דינען גאָט בתמימות ובפשיטות גמורה אָן שום חכמות, און די גרעסטע חכמה כון אַלע חכמות איז — פּלל ניט צו זיין קיין חכם.⁵ וווּיל איז דעם, — פּלעגט דער בראַס־לאַווער זאָגן זיינע תלמידים, — וואָס עסט יעדן טאָג עטלעכע פּרקים משניות, טרינקט עטלעכע קאַפיטלעך תהילים און באַקליידט זיך בפמחה כצוות, פי חוץ מזה הפל הבל.⁶ און אויך ער גופא, — פאַרזיכערט דער בראַס־לאַווער, — איז דער־גאַנצע צו זיין מדרגה נאָר אַדאַנק דעם,

1 ליקוטי מוהר"ן, I, סימ' ס"ד.

2 דאָרטן, II, סימ' י"ט.

3 דאָרטן.

4 ליקוטי מוהר"ן, II, סימ' מ"ד; מגיד שיחות, 29; דאָרטן 30.

5 ליקוטי מוהר"ן, II, סימ' מ"ו.

6 אין נתנס בריח צו זיין זין יצחק.

וואָס ער האָט זיך געפירט ווי אַ „פּראָסטאַק“ און געוואָגט אַ סך תהילים בפשיטות 1. דער עיקר פון יידישקייט (עיקר היהדות) — אין פשיטות און תמימות, אָן שום חכמות 2. אויך גאָט דינען און זיינע מצוות מקיים זיין דאָרף מען רק מיט תמימות ובפשיטות, אָן חכמות און אָן די אלע חומרות און איבעריקע דיקדוקים, וואָס דאָס ברענגט בלויז צו מרה שחורה 8. תמימות אָן חכמות, — חזרט ער יעדעס מאָל איבער, — בלויז אמונה אָן שום חקירות, ניט ווערן קיין חקרן, ח"ו. אין האַרצן פון יעדן מענטשן ויצט אָבער אַ חקרן, אַ סקעפטיקער — דאָרף מען אים פאַרטרייבן 4. מען דאָרף גלויבן אין גאָט נאָר מיט אמונה אָן חקירות 5, און דער עיקר אמונה איז גלויבן אין השׁיית „בלא אות ומופת“ 6. דער עיקר פון גאָט-דערקענען איז נאָר דורך אמונה שלימה 7. דער, וואָס לעבט מיט אמונה, ווען צפילו עס קומען אויף אים גרויסע יסורים און צרות, קאָן ער זיך דאָך טרייסטן, אַז גאָט וועט זיך איבער אים דערבאַרעמען, און די יסורים זיינען רק לטובה ולכפרה; אָבער דער חקרן, וואָס האָט ניט קיין אמונה, ווען אים טרעפט אַ צרה, האָט ער זיך ניט צו וועמען צו ווענדן, און אין וואָס זיין טרייסט צו געפינען 8. עס איז ניטאָ ווהיין צו אַנטלויפן, נאָר צום שם יתברך און זיין תורה 9. בעסער צו זיין אַ „פתי כאמין בכל דבר“ און גלויבן אויך אינם אמת, איידער צו זיין אַ חכם און אַ כופר בכל, ח"ו 10.

רק תמימות און פשטות... און דאָך האַלט דער בראַסלאַווער פאַר נייטיק צו וואָרענען, אַז „גם ברמימות אסור להיות שוטה“ 11. ער, וואָס פאַרויבערט, אַז ער איז אין דער בחינה פון אַ „פּראָסטאַק“, דערקלערט, אַז „דער עיקר ישׁוב העולם“, אַז דער עיקר פון דעם מענטשן איז וויסן,

1 מגיד שיחות, 59.

2 ליקוטי מוהר"ן, II י"א.

3 דאָרטן, II, סימ' מ"ו.

4 מגיד שיחות, 29.

5 דאָרטן.

6 דאָרטן, 49.

7 דאָרטן, 69.

8 דאָרטן, 29, 36, 48.

9 מגיד שיחות, 83.

10 דאָרטן, 49.

11 דאָרטן, 35.

„ומי שאין לו דעת אינו מן הישוב“¹. המחשבה היא גבוהה מאוד מאוד, די מחשבה איז העכער פון אלץ, — דערקלערט דער בראסלאווער זיינע חסידים און איז דערביי מוסיף: „צריך לשמור את המחשבה מאד“ (מגיד שיחות, 33). „שכלו—היינו נשמתו“ — דער שכל איז די נשמה פונם מענטשן, — פארזיכערט ר' נחמן. יעדער בן ישראל דארף שטענדיג זיך אריינטראכטן אינם שכל פון יעדער זאך, זיך צונויפבינדן מיט דער חכמה און שכל, וואָס שטעקט אין יעדער זאך, און דורך איר זיך דערנענטערן צום השי"ת²; כל-זמן די מענטשן זיינען ניט באַשיינט מיטן ליכט פונם וויסן, פארשטייען ניט און פילן ניט די מאַכט פון זיין געט-לעכקייט — זיינען זיי בכלל קיין מענטשן ניט (אַינם בכלל בני אדם³), וואָרעם דער עיקר פונם מענטשן איז דער שכל און דערפאר—דאָרט, וווּ דער שכל באַרשט, דאָרט איז דער גאַנצער מענטש, און וואָס מער דער מענטש ווייסט—אַלץ פעסטער איז ער פארבונדן מיטן שורש, דהיינו — מיט גאָט יתברך⁴.

עס קלינגט כמעט מיימוניסטיש און אויפן ערשטן בליק קאָן אַפילו קשה זיין, פאַר וואָס איז עס דער בראַסלאַווער געווען אזא פאַרביטערטער קעגנער פון דעם רמב"ם ראַציאָנאַליסטישער לערע. מען מוז אָבער געדענקען, אז דער מיסטיקער נחמן בראַסלאַווער פאַרשטייט אונטער „דעת“ און גאָטערקענען עפעס אַנדערש, ווי די דענקער פון אַריסטוס שול. ניט אומזיסט חורט דער בראַסלאַווער איבער, אז דאָרט, וווּ עס ענדיקט זיך די חכמת הפילוסופיה, דאָרט פאַנגט זיך ערשט אָן די חכמת האמת, ד"ה די חכמת הקבלה⁴, און וווּ מען פאַרשטייט ניט מיטן שכל, דאָרט דארף מען האָבן אמונה. עס איז אָבער, — פאַרזיכערט דער בראַסלאַווער, — פאַרזען עפעס העכערס אַפילו פון אמונה — דאָס איז „חכמה דקדושה“ — די הייליקע חכמה⁵. אָט די רעליגיעזע פילאָזאָפיע קאָן מען ניט משיג זיין און ניט דערגרייכן מיט דער הילף פון קאַלטן שכל, נאָר דורך „בחנית המדמה“ — דורך אינטואיציע, וואָס ווערט געשטיצט דורך אַ שטאַרקער פאַנטאַזיע. דעם בראַסלאַווער, וואָס האָט קיין פילאָזאָפישע שול ניט דורכגעמאַכט, איז שווער אויסצודריקן אין קלאַרע טע-

1 ליקוטי מוה"ר, II, סי' ז'.
2 דאָרטן.

3 דאָרטן, I, סי' כ"א: כי עיקר האדם הוא השכל, וע"כ במקום שחושב השכל עם כל האדם, ושיוצא יותר הוא נכלל ביותר בהשורש, דהיינו בו יתברך.

4 מגיד שיחות, 71.

5 דאָרטן, 29.

זיסן זיין קאמפליצירטן וועלטבאנעם; נאך שווערער אין אים אויס-צומיידן געוויסע סתירות און מיט לאַגישע ראיות צו באַגרינדן זיין אידעענוועלט. פילט ער באַזונדער שמאַרציק די אומבאַהאַלפנקייט פון וואָרט, וואָס פאַרשווייגט דאָס טיפּסטע און אינטימסטע. ניט דורך פּילאָזאָפּישע סברות, — פאַרזיכערט דערפאַר דער בראַסלאַווער, — ניט דורך איבערגעשפּיצטע און פאַקטיש קרומע תּרוצים קען מען פאַרענטפּערן דאָס גרויסע רעטעניש פון דער וועלט, וואָרעם — דאָס שווייגן איז אַ העכערע בחינה פונם וואָרט¹; שווייגנדיק, פאַרטיפּט אין זיך, דאַרף מען שפּירן אין די פאַרפּאָרגענע ווינקעלעך פון דער נשמה דעם געטלעכן כּוד פון דער מענטשהייט... כּשנופל קשיא על השׁיט², — לערנט דער בראַסלאַווער, — אַזי תּשתוק, וואָלסטו שווייגן; וע״י השׁתיקה, און דורך דעם שווייגן וועלן דייע אייגענע מחשבות אַליין געפינען דעם תּירוץ אויף דייע קשיות¹. מיט פאַר-מאַכטע אויגן, — לערנט דער בראַסלאַווער, — דאַרף מען באַטראַכטן דעם תּכלית פון דער וועלט², און מיט וואַכע אויערן צוהערן דעם ווונ-דערבאַרן ניגון פון דער וועלט. אָט דער ניגון = מאַטיוו פאַרנעמט, ווי מיר וועלן ווייטער זעען, אַ גאַנץ בכּוודיקן אָרט אין ר׳ נחמן בראַס-לאַווערס וועלטבאַנעם.

מען דאַרף, — וואָרנט דער בראַסלאַווער זיינע חסידים, — ניט פאַרגעסן, אַז די עולם-הזה-זאכן זיינען גאַרנישט ווערט³. דער יצר-הרע איז געגליכן צו איינעם, וואָס שפּאַנט אַרום צווישן מענטשן מיט אַ צוגע-מאַכטער האַנט, און קיין בן אדם ווייסט ניט, וואָס אין דער דאָזיקער האַנט געפינט זיך. און יענער נאַרט און פרעגט ביי יעדן: וואָס האַלט איך אין דער האַנט? און יעדער באַזונדער מיינט, אַז יענער האַלט באַהאַלטן אין דער האַנט גראַד דאָס, וואָס ער באַנערט, און דערפאַר לויפן אים אַלע נאָך. און אַז יענער עפנט די האַנט, דערזעען אַלע — עס איז דאָרט גאַרנישטאָ. אַזוי נאַרט עס דער יצר-הרע די וועלט⁴. אַלע תּאוות פון דער וועלט, — זאָגט ווייטער דער בראַסלאַווער, — זיינען געגליכן צו די זיילן זונען-שיין, וואָס דרינגען אַריין (דורך דעם שטויב פון דער לופט) אין צימער, און אַז מען וויל זיי אָנפאַסן, די דאָזיקע

1 ספר המידות, אמונה.

2 ליקוטי מוהר״ן, I, סימ׳ ס״ה.

3 מגיד שיחות, 35.

4 דאָרטן, 24.

זיילן פון ליכט, טאפט מען און — עם בלייבט אין די הענט גארנישט! 1
און דאך פילט דער בראַסלאַווער, אז אין דער וועלט, וואָס אין פול מיט
צער און טרויער, אין ד.ג. וועלט, וואָס אין צום גיהנום גענליכ, — אין
א ווונדערבארער כישוף באַהאַלטן, אַן אָפּגלאַנץ פונם געטלעכן ליכט, וואָס
צאַפּלט אין יעדן באַשעפעניש, שימערירט אין יעדן פאַרבאַרגענעם ווינקעלע.
דער אַסקעט און מיסטיקער פונם פאַרוואָרפענעם שטעטלע מערזיבוזש
האַט דאָך אַ ניצויץ פֿון אַן אמתן דיכטער געהאַט, — האָט ער מיט זיין
דיכטער-אויג דערזען ניט בלויז דעם צער און די טרערן פון דער וועלט,
נאָר אויך די שיינקייט, וואָס אין אונטער דעם דאָזיקן צער באַהאַלטן.
ער האָט דערהערט די ווונדערבארע סימפאָניע פון דעם קאָסמאָס, אין
זועלכער ער, דער מיסטיקער, האָט דערשפירט די אַנטפלעקונג פונם
געטלעכן גלאַנץ, דעם לבוש פון „הכמה דקדושה“...

לויט דעם בראַסלאַווערס וועלט-באַנעם אין דאָס העכסטע אין דער
וועלט — די שיינקייט פונם ניגון, „קול הנגינה, — לערנט דער בראַ-
סלאַווער — הם תלת גוונין דקשת, די דריי גרונדפארבן פונם רעגנבוין,
קול הנגינה — תלפז את השכינה, אין דער מאַנטל פון דער שכינה 2;
כי ניגון הוא דבר גדול וגבוה מאוד, כי מעלת הניגון אין לשער, —
דערקלערט דער בראַסלאַווער זיינע תלמידים 8. צריך להיות יודע נגן,
מען דאַרף האָבן אַ ידיעה אין מוזיק, — חזרט אין ר' נחמן זיינע תלמידים, —
בכרי צו פאַרשטיין, ווי אַזוי צונויפצוזאַמלען די איבעראַל פאַרשפרייטע
טענער און אויכבויען פון זיי דעם ניגון, ד"ה — שאַפן די פרייד, שאַפן
דעם רוה-נבואה, וואָס אין דאָך דער פולסטער קעגנזאַץ פון עצבות-רוח;
וואָרעם ערשט ווען דער נביא דערהערט דעם ניגון, דורך וועלכן דער יודע נגן
שאַפט די פולשטענדיקע פרייד, דערוועקט זיך אין אים דער רוה-נבואה 4.
„ער פלעגט, — דערציילט וועגן דעם בראַסלאַווער זיין תלמיד ר' נתן, —
זייער אָבט זינגען איינעם אַן אייגענעם ניגון. זינגענדיק דעם ניגון
בלענט ער זיך אַוועקלאָזן אין אַ טאַנץ, און ווער עס האָט נישט געזען
זיין טאַנצן, האָט אין זיין לעבן קיין גוטס נישט געזען.“ דער בראַ-
סלאַווער, וואָס האָט שטענדיק געטראָגן אין האַרצן דעם צער פון דער
וועלט, אַליין פול מיט עצבות, האָט שטענדיק געפריידיקט זיינע תלמידים,
אז — צריך להיות תמיד בשמחה ולעבוד את ד' בשמחה 5 און

1 מגיד שיחות, 24.

2 ליקוטי מוהר"ן, I, סיפ' נ"ד.

3 מגיד שיחות, 78.

4 דארסן.

5 דארסן, סיפ' רכב.

נאך א מאל האָפּ! — פלעגט ער יעדעס מאָל מונטערן זיינע חסידים 1. מען דאַרף וואָס מער זיך דערווייטערן פון עצבות און זיין געוואָרנט שטענדיק זיך צו געפינען אין פריידיקער שטימונג 2. ויחזיק עצמו בשמחה תמיד, — חורט איבער דער בראַסלאָווער, — וואָרעם עצבות — מוזק מאוד מאוד 8. אַ לאַכנדיק פנים היילט אויס דעם מענטשן 4; עס איז אַ גרויסע כיצוה צו זיין תמיד אין שמחה און זיך שטאַרקן און דער־ווייטערן מיט אַלע כוחות עצבות און מרה־שחורה 5. ס'איז די העכסטע מעלה זיך צו שטאַרקן און נאָכצוואַגן דווקא די מרה־שחורה גופא און אויך זי אַריינצוברענגען אין דער בחינה פון שמחה, ד"ה פאַרוואַנדלען די מרה־שחורה אַליין און אויך אַלע יסורים אין לויטער שמחה 6. ווער ס'איז אין עצבות — פון דעם טוט זיך גאָט דערווייטערן 7, — דערפאַר דאַרף יעדער מענטש זיין שטאַרק געוואָרנט, זיין שטענדיק אין שמחה, און דער וואָס איז דערצו זוכה, דעם טוט השי"ת בעצמו היטן 8. די רשעים, — דערקלערט דער בראַסלאָווער, — זיי זינגען על־פי־רוב נגונים של יללה ועצבות 9. דורך דער נגינה פונם מענטשן קאָן מען דערקענען, אַם קבל עליו עול תורה" — צי האָט ער אויף זיך דעם עול פון תורה גענומען 10.

בעת יעקב אבינו, — דערציילט ר' נחמן בראַסלאָווער, — האָט זיינע צען זין געשיקט צו יוספן קיין מצרים, האָט ער מיט זיי געשיקט

1 ווערט מערערע מאל איבערגעחורט אין נתנס בריה צו זיין זון יצחק. באַראַקטעריסטיש איז אויך פּאָלגנדיקע שטעלע אין נתנס בריה, געשריבן מוצאי שבת שמות, תקצ"ו (1836): כי ביותר צריכים להשתדל לשכר העצבות המזיק ח"ו יותר מהפל. גמאלד, שרעק דיך ניט, מיין ליב קינד! שרעק זיך ניט, גאָס איז מיט דיר באמת; זכור מה שאמר אדמו"ר ז"ל: גאָס איז גרויס, מען חייסט גאָר ניט, וכ"ו.

2 דאָרטן, סימ' רמ"ב.

3 דאָרטן, II, סימ' נ"א

4 מגיד שיחות, 32.

5 דאָרטן, II סימ' כ"ה.

6 דאָרטן, II סימ' כ"ג.

7 ספרי מידות, עצבות.

8 מגיד שיחות, 26. ס'איז אויך פּראַי אַנצווייזן פּאָלגנדיקן פרט: דער אַסקעט נחמן בראַסלאָווער, האָט האָט אין דער יוגנט געפייניקט זיין ליב און גע־פּאָסט אַזוי מיל תעניתים, וואָרנט זיינע תלמידים: מען דאַרף זייער רחמנית האָבן אויפן אייגענעם גוף, חיי אין פּסוק שטייט: מבשרך אל תתעלם; מען דאַרף ליטערן דעם גוף, בכדי די נשמה זאל אים קאָנען איבערגעפן די השגות אין באַגריפן, העלכע זיי האָט דערגרייכט (ליקוטי מוהר"ן I, סימ' כב).

9 דאָרטן, I, סימ' רכו.

10 דאָרטן, II סימ' א.

דעם ניגון פון ארץ-ישראל, און דאָס איז דער סוד פון די ווערטער, וואָס יעקב זאָגט צו די קינדער: קחו מזמרת הארץ בכליכם (בראשית, מ"ג, 11); וואָרעם איר דאָרפט וויסן, — דערקלערט דער בראַסלאָווער, — אז יעדער אָרט האָט זיך זיין ניגון, און יעדער גרעזעלע האָט זיך זיין זמר, און דורך די גראָזן, וואָס געדייען און וואַסן פון דער ערד, ווערט אַ ניגון געשאַפן. דערפאַר האָט זיך יעדער רועה, יעדער פאַסטוך זיין ספעציעלן ניגון, לויט די גראָזן, וואָס וואַסן דאָרט, ווען ער טוט פאַשען זיינע שאַף 1. אַדאַנק דעם ניגון דערהייבט זיך דער גייסט פונם מענטשן איבער אַלע אַנדערע באַשעפענישן פון דער ערד; ער, דער ניגון, באַפרייט דעם מענטשן „מרוח הבהמות“, דעהייבט זיין גייסט אין די הייבן, בעת דער גייסט פון דער בהמה בלייבט שטעקן אין דער נידער 2.

ר' נחמן האָט אַמאָל שפּאַצירט מיט איינעם פון זיינע חסידים איבערן בעלד אונטער זאָטאָפּאָליע, האָט ער געזאָגט צו זיין באַגלייטער: ווען דו זאָלסט האָבן די זכיה צו הערן דאָס געזאָנג פון די שירות ותשבחות פון די גראָזן און געוויקסן! יעדער גרעזעלע זאָגט שירה דעם שם יתברך אָן שום פניות, אָן מחשבות זרות, אָן טראַכטעניש וועגן „תשלוּם גמול“, אַך, ווי וויל, ווי שיין ס'איז, אז מען הערט דאָס דאָזיקע גראָזן-געזאָנג — ס'איז גוט פרום צו זיין צווישן זיי 3! ווי ליב, ווי שיין, — זאָגט ער אַן אַנדערש טאָל, — עס איז אַרויסצוגיין אָנהייב פּרילינג אויפן פעלד, ווען די נאַטור טוט פון איר שלאָף דערוואַכן, און אויס-גיסן דאָרט אַ תפילה צו גאָט. יעדער פּריש גרעזעלע, וואָס האַלט אין וואַסן, יעדער בלימעלע — אַלע צוזאַמען טוען זיי זיך צונויפגיסן מיט דער תפילה; וואָרעם אויך זיי גלוסטן דאָך און בענקען צו גאָט 4. אין דעם בראַסלאָווער דערוואַכט דער דיכטער און ער רופט אויס מיט פאַטאָם: עס זיינען פעלדער פאַראַן און דאָרט וואַסן ביימער און געוויקסן מיט ווּנדערבאַרער שיינקייט באַגאַסן און די פּראַכט פון די דאָזיקע בליענדיקע פעלדער איז ניט מעגלעך איבערצודערציילן! גליקלעך איז דאָס אויג, וואָס איז אימשטאַנד דאָס אַלץ צו זען. וואָרעם די אַלע ביימער און געוויקסן — זיי זיינען אין דער בחינה פון הייליקע נשמות, וואָס וואַסן דאָרט און געדייען. און עס זיינען נאָך פאַראַן אזוי פיל

1 לְלוּסִי מוהר"ן, II, סימ' ס"ג.

2 דאָרטן, סימ' ס"ג.

3 מגיד שיחות, 60.

4 דאָרטן, 43.

נאקעטע נשמות, וואָס בלאַנדזשען אַרום פון יענער זייט גרעניץ פון די בליענדיקע פעלדער און וואַרטן אויף תּיקון ¹.

דער מיסטיקער און דיכטער ר' נחמן זעט דעם גאַנצן קאָסמאָס צונויפגעבלאָכטן אין איין קנול. זייט וויסן, — זאָגט ער זיינע תּלמידים, — די וועלט איז ווי אַ דריידל, אַלץ געפינט זיך אין שטענדיקער באַוועגונג און בייט אָן אויפהער זיין געשטאַלט; פון אַ מענזשן ווערט אַ מלאַך, פון אַ מלאַך — אַ מענטש, און אזוי זיין אויך מיט אַלע אַנדערע זאַכן אין דער וועלט: אַלץ געפינט זיך אין שטענדיקער באַוועגונג און ענדע־רונג. איינס ווערט מגולגל אין דעם אַנדערן, אַ שטענדיק שטייגן פון דער נידער און נידערן פון דער היך, זואַרעם אַלץ שטאַמט דאָך פון איין שורש און אַלץ איז פּולשטענדיקע איינהייט ². גאָט, — זאָגט דער בראַסלאַווער, — שאַפט ניט צוויי מאָל איין און די זעלבע זאָך, וואַרעם אַלץ ווערט נשתנה, אַלץ ענדערט אומאויפהערלעך זיין פּאַרם ³. און ער גופא, דער בראַסלאַווער, געפינט זיך אויך אין שטענדיקער באַוועגונג, ער איז דאָך דער אומדערמירלעכער זוכער; וואַרעם, — דער־קלערט ער, — איך קאָן אויף איין מדרגה ניט שטיין ⁴. עס איז, — זאָגט ער, — ניט גוט אַלס צו זיין ⁵, מען דאַרף זיך יעדעס מאָל באַנייען ⁶, וואַרעם בלויז דורך דעם שטענדיקן באַנייען, דורך דעם אומאויפהערלעכן שטרעבן ווערט געשאַפן און אַנטפלעקט דאָס דערהייבענע און שענסטע אין דער וועלט — דער ניגון. זייט וויסן, — חורט דער בראַסלאַווער יעדעס מאָל איבער פאַר זיינע תּלמידים, — יעדע חכמה אין דער וועלט האָט איר באַזונדערן זמר און ניגון. פון דעם דאָזיקן זמר אַנטפלעקט זיך די באַטרעפנדיקע חכמה. לויט איר בחינה האָט זיך יעדע חכמה איר ניגון, וואָס געהערט בלויז איר אַליין, אַפילו די

1 תּיקוני מוהר"ן, א, סימ' ס"ה. אַן אַנדערש פּאַל (פּניד שיחות 66), דער־מאָנט היי־ער דער בראַסלאַווער זעבן די נשמות צי־טילאין, אויף זעלכע ס'איז אזוי גרויס דער רחמנות, הייל זיי קענען קיין לבוש ניט געמינען. בלאַנדזשן זיי, נעבער, צווישן ביידע זעלטן: קאָנען אין דער היך זיך ניט דערהויבן און אויך ניט אַרעפ־לאָזן זיך אין דער נידער.

2 מגיד שיחות, 31.

3 דאָרטן, 36.

4 דאָרטן, 63.

5 אין איינעם פון זיינע בריח צום זון יצחק שרייבט נחן נעמיראָהער: והכל כלול במה שהזוהר הוא זיל בקול רם ונער בנו ואמר בזה הלשון: אַלט סאָר מען ניט זיין.

6 מגיד שיחות, 35.

חכמת האפיקורסות האָט זיך אויך איר ניגון. און וואָס העכער סײַז די מדרגה פון דער חכמה, אַלץ העכער און דערהייבענער איז איר ניגון, אויך יעדע אמונה האָט זיך איר אייגענעם ניגון; אַפילו די פאַלשע אמונות פון די פעלקער, וואָס טוען צו אָפגעטער דינען, אויך זיי האָבן זיך זייער באַזונדערן ניגון. און אויך די העכסטע אמונה, וואָס איז דער־הייבענער פון אַלע חכמות און אמונות פון דער וועלט, דהיינו די אמונה אין דעם ליכט פון דעם אַין־סוף, וואָס נעמט אַרום אַלע וועלטן — אויך זי האָט זיך איר באַזונדערן זמר. און אָט דער דאָזיקער זמר איז העכער פון אַלע זמירות און ניגונים שבועולם, און אַלע זמירות און ניגונים פון אַלע חכמות שעפן יניקה פון דעם דאָזיקן העכסטן און אומפאַרגלייכלעכן ניגון. העכער פון אַלץ איז דער דאָזיקער אמונה־ניגון; און לעתיד לבוא, ווו אַלע פעלקער ייִלן דערלויבטן ווערן, אַקרוא פֿלם בשם ד'־, עס וועט בטל ווערן דאָס גורסות און דער אומגלויבן אויף דער וועלט, און אַלע וועלן גלויבן אין דעם אומענדלעכן גאָט ג, דעמאָלט וועלן מקויים ווערן די טיפע ווערטער פון שיר השירים: תבואי תשורי מראש אמנה. עס וועט דערשאַלן דאָס ליד, וואָס שטאַמט מראש אמנה — פון דעם העכסטן גלויבן, דאָס ליד, צו וועלכן עס האָט דער ערשטער דערגרייכט דער געטלעכער מאָן, וואָס האָט גערעדט מיט גאָט און דעם אויסדערוויילטן פאָלק די תורה איבער־געגעבן — משה רבנו. ער איז געווען דער ערשטער, וועלכער האָט דערגרייכט די בחינה פון שתיקה, וואָס איז העכער פונם וואָרט, און איז אַריינגעדרונגען אין דעם סוד פון שְׁתוּק, כַּך עֵלָה בַּמַּחֲשָׁבָה². און אין דער בחינה פון שתיקה, וואָס איז העכער פון אַלע ווערטער, ווערט דער העכסטער און שענסטער ניגון געשאַפן — דער ניגון פון ראש אמנה³, דער ניגון, וואָס איז אימשטאַנד אויסצולייזן אַפילו די נשמות, וועלכע זיינען אַריינגעפאַלן אין די טיפסטע אָפגרונטן פון אַפיקורסות, וואָס שטאַמען פונם חלל הפנוי⁴. אָט דאָס איז דער סוד פון די ווערטער: אויך משה, דעמאָלט, לעתיד לבוא, וועט דערשאַלן דאָס אויסלייזנדיקע און באַפרייענדיקע ליד פון משה, דעם געטלעכן כאַן...⁴

- 1 לעתיד לבוא, חורט דער בראַסלאַנער איבער, הכל ידעו את ד' אַזילו עבויִם (ליקוטי מוהר"ן, I, סימ' כ"א).
- 2 זע אויבן, ז' 177 און 178.
- 3 זע אויבן, ז' 175 און 180.
- 4 ליקוטי מוהר"ן, I, סימ' סד. זע אויך דארטן, II, סימ' ח'.

יערער דור האָט זיך אָבער זיין פאַרשטייער, וואָס געפינט זיך אין דער בחינה פון משה-משיח. דאָ באַגעגענען מיר זיך מיט דעם פראַס-לאַווערס לערע וועגן דעם צדיק הדור. ר' נחמן פראַסלאַווער רעדט ניט מיט ווייניקער שנאה, ווי דער בעל תולדות יעקב-יוסף, וועגן די „לומדים גדולים“, וואָס קריגן קעגן די צדיקים און פאַרהאַלטן זיך צו זיי מיט גאָוה און פאַראַכטונג. די דאָזיקע מחלוקת, — דערקלערט ר' נחמן, — איז פון דער זעלבער בחינה, וואָס יעקבס קריג מיט לבנען. יעקב איז דער צדיק, און לבן איז דער גאָוהדיקער תלמיד חכם, וואָס איז דער „בן ליליתא“ (דער זון פון לילית), דער „שד יהודי“; זיין תורה איז בלוין, בכדי זיך גרויס צו מאַכן און מחלוקת צו פירן, און אזא תלמיד חכם — נבילה טובה הימנו, א נבילה איז שוין בעסער פון אים 1. און די מתנגדים, ווען זיי זיינען מבזה די אמתע יראי שמים, איז דאָס נאָר דערפאַר, וואָס זיי האָבן געלערנט ביי תלמידו חכמים שאינם הגונים, ביי די „ידישע שדים“ (שרים יהודאין) 2. מען קאָן זיין אַ למדן, — איז ר' נחמן מוסיף, — און דערפיי אויך — אַרשע גמור; און ווער עס מיינט, אַז זיין אַ למדן איז דער עיקר — דער געפינט זיך אין דער בחינה פון אַקראַן, שפיצן בנטיעות, וואָרעם תורה אָן מעשים טובים איז גאָרנישט ווערט 3. די גרונדזייל פון דער וועלט, דער אמתער מנהיג הדור, — לערנט ר' נחמן, — איז דער צדיק. דעם פראַסלאַווערס באַגריף וועגן דער ראַלע פונם צדיק אונטערשיידט זיך אָבער גאַנץ שטאַרק פון דעם בילד, וואָס ס'האָט געגעבן דער בעל „נועם אלימלך“. דער פראַסלאַווער האָט אינם צדיק געזעען קורם-בל ניט דעם בעל מופת, נאָר דאָס געוויסן פון זיין דור. דער צדיק הדור — קאָן ניט מרחיק זיין אפילו דעם, וואָס זינקט אין אַלע מיט שערי טומאה; אַדרבה, דעם נידעריקסטן און אומריינסטן איז ער נאָך מער מפְּרָך, איז צו אים פיל ווייכער, פאַרהאַלט זיך צו אים מיט מער צערטלעכקייט, מיט מער רחמנות. אויסער זיך פלעגט ר' נחמן ווערן, ווען עמיצער פון זיינע חסידים האָט ביי אים געבעטן, ער זאָל מתפלל זיין פאַר פרנסה, אָדער ווען די חסידים פלעגן וועגן זיינע מופתים דערציילן, איך פאַרשטיי ניט, — פלעגט ער זיי דעמאָלט זאָגן, — ווי האָט איר דאָס גאָר אַ האַרץ מיך מבבל צו זיין מיט אַזוינע נאַרישקייטן. איך בין דאָך געגליבן צו איינעם, וואָס שפּרייזט טאָג און נאַכט איבערן מדבר און וויל פונם מדבר אַ ישוב מאַכן, וואָרעם ביי יעדן פון אייך איז דאָס

1 לקוסי מוהרין, I, סימ' י"ב.

2 דאָרט, סימ' כ"ח.

3 דאָרט, סימ' לא.

הארץ ווי א פארוואַרלאָזטע וויסטעניש און ס'איז דאָרט ניטאָ קיין ווינקעלע פאַר דער שכינה, און איך זוך און נישטער די גאַנצע צייט, איך וויל מתקן זיין אייערע הערצער, די שכינה זאָל דאָרטן רוען קאָנען.¹ ער איז דערפאַר ניט צופרידן מיט דער התנהגות פון פיל צדיקים פון זיין דור. עס האָבן זיך איצט, — קלאָגט ער זיך פאַר זיינע תלמידים, — שטאַרק געמערט די בעלי שמות של שקר.¹

עס זיינען פאַראַן מנהיגים, וואָס מען קריינט זיי מיטן נאָמען רבי; זיי זיינען פאַקטיש ניט אימשטאַנד אפילו זיך אַליין צו דערצייען, שוין ניט ריידנדיק וועגן דערצייען אַנדערע — און זיי פאַרמעסטן זיך מנהיג צו זיין די וועלט.² אַמאָליקע צייטן, — זאָגט ר' נחמן מיט איראָניע, — פלעגן די צדיקים זיין עניים ואביונים, און היינטיקע צייטן זיינען זיי עשירים.³ און עשירות איז, לויט דעם פראַסלאָווערס וועלטבאַנעם, פון די זאכן, וואָס פאַרדאַרפן דעם מענטשן. אַן אמתער כשרער מענטש, זאָגט ער, איז גאַנץ ווייט פון עשירות;⁴ און אויך די עשירות, וואָס די צדיקים האָבן, טוט זיי שטאַרק שאַדן.⁵ אַז מען האָט אים דער- ציילט וועגן די מופתים פון די גאַליציאַנער צדיקים, האָט ער דערויף געענטפערט מיט אַ סקעפטישן שמייכל.⁶ און דערציילט אגב אַ מעשהלע וועגן אַ מלך, וואָס האָט געדאַט צוויי זין, איינעם אַ חכם און דעם צווייטן אַ שוטה. האָט דער מלך געמאַכט דעם שוטה פאַרן שאַצמיי- סטער איבער אַלע זיינע אוצרות; און דער חכם האָט קיין שום שטעלע ניט באַקומען, נאָר געזיטן אָפגעזונדערט אין דעם מלכס פאַלאַץ. איז דעם עולם שטאַרק קשה געווען, וואָס דוקא דער, וואָס איז ניט קיין חכם, האָט ער אַ התמנות, אַלע וועגן זיך צו אים, ווער עס קערט אום און ווער עס באַקומט פון אים די אָנגעזאַמלטע אוצרות, און דער חכם — ער האָט ניט קיין שום התמנות. האָט זיי דער מלך געענטפערט: איז דאָס דען אַזא גרויס הריעות צו נעמען גרייטע אוצרות און זיי צעטיילן דער וועלט? אָט דער חכם, — ער זיצט שטענדיק ביי מיר, פאַלט יערעם מאָל אויף נייע המצאות, ניט מיר אַזעלכע קונציקע עצות, אויף וועלכע איך וואָלט קיין מאָל ניט געפאַלן, און טאַקע אַדאַנק אים מיט זיינע עצות

1 מגיד שיחות, 38.

2 ליקוטי מוהר"ן, I, סימ' ס"א.

3 דאָרטן, סימ' ר'.

4 מגיד שיחות, 23.

5 דאָרטן. די גרויסע נגידים, — זאָגט ער אויף אַן אַנדער אָרט, — זיינען כמעט אַלע משוגעים, חאָרעם דאָס בעלט מאַכט זיי משוגע (ליקוטי מוהר"ן, II, ס"ד).

6 ליקוטי מוהר"ן, I, סימ' קס"ו.

האָב איך איינגענומען **זועלכע מדינות**, וועגן וועלכע איך האָב אפילו פריער ניט געוואסט, און אָט פון דאָרט שטאַמען עס די אַלע אוצרות, וואָס דער ניט זייער איבערגעשפיטער שאַצמייסטער נעמט פונם גרויסן און צעטיילט דער וועלט, איז דאָך קלאָר, אז דער חכם, דער בעל-יועץ, איז פיל וויכטיקער פון דעם שאַצמייסטער 1.

די דאָזיקע סאַרקאַסטישע רייד פונם בעש"טס אייניקל האָבן שטאַרק אויפגעבראַכט אַ טייל פון די דעמאָלטיקע צדיקים און רביים און זיי האָבן גערודפט אים און זיינע נאָכפאלגער מיט ניט קיין קלענע-רער פאַרביטערונג, ווי פריער די מתנגדים פון דעם ווילנער גאונס דער די "קאַרלינער" 2. נאָך מער האָט פאַרגרעסערט די שנאה דעם פראַס-לאַווערס שטאַלצע דערקלערונג, אז ער איז דער אמתער צדיק הדור, וואָס געפינט זיך אין דער בחינה פון משה-משיח 3. ביי ר' נחמן פראַסלאַ-ווער איז אין געוויסן זין פאַרגעקומען דער זעלבער פראַצעס, ווי בשעתו ביים דיכטער און מיסטיקער משה-חיים לוצאַטו 4. דער דיכטער לוצאַטו

1 מגיד שיח ת, 53.

2 בכדי צו געבן אַ באַגריף, מיט וואָס ס'זיך אַ שנאה אייניקע צדיקים האָבן גערודפט די פראַסלאַווער חסידים אפילו שוין נאָכן טויט פון זייער רבי, געניגט צו ברענגען אייניקע שורות פון דעם סאַטמאַרער רבס אויפ'ן צו זיינע חסידים: מודעת זאת בכל הארץ כי קמו חסידי הברסלאווער תחת אבותיהם תרבות אנשים חסאים, חוטאים ופחטיאים את הרבים. ע"כ הנני מזהיר את הסורים למשמעתי לחרחיק את הרשעים האלה בכל מיני הרחקות: לא תתחמנו בהם כי אסורים הם כי תהפך למינות במעיו; שוחט פראַסלאַווער שחיטתו פסולה, שליה ציבור לא יהיה מעדת הודים האלה, כי תפלתו תועבה. כללו של דבר — האמצו לשבור להם כל מטה לחם, כל המרחם עליהם אסור לרחם עליו וכל השומע לדברי ישלח ר' ברכה בכל מעשי ידיו והוא פן עולם הגא (המליץ, IV, 127). אין דעם אַרטיקל, פונדאָנען מיר ברענגען די דאָזיקע ציטאַטע, ווערט געגעבן אַ סרויעריק בילד פון די רדיפות, וואָס די פראַסלאַווער חסידים האָבן געהאַט אויסצושטיין אפילו 50 יאָר נאָך זייער רבינס טויט. דער פראַסלאַווער האָט פון זיין זייט גאָנץ חייניק רעאַגירט אויף די אָנפאלן פון זיינע קעגנער. קאַלמבולטיק האָט ער אָנגעהויבן זיינע חסידים: "זיי (די קעגנער) האָבן זיך אויסגעטניצט אַ מענטשן (דעם הייסט, זיי האָבן זעבן אים אַ גאָנץ סאַלטן באַגריף) און קריגן אויף אים" (מגיד שיחות, 63). אינטערעסאַנטע פּרטים זענען די רדיפות, וואָס די פראַסלאַווער חסידים האָבן געהאַט אויסצושטיין, געטינען זיך אויך אין נתנס בריח צו זיין זיין. נתן דערציילט, ווי מען האָט אין לאַדזשין אויסגעשלאָגן די פענסטער אין דעם הויז, ווי ער האָט זיך אָנגעשטעלט אויף זיין ריזע. מען האָט ביי אים אין זיין הויז אַריינגעשטעלט אַ פּאַסטויי פון סאַלדאַטן, און ער חורט אָפּ איבער אין זיינע בריח: "וחנה הפאסטורי עדין עומד בכיתי ואיני יודע כלל מתי יצא".

3 ליקוטי מוהר"ן, I, סי' ט, סי' ק"ח.

4 זע אונזער הערק ב' V, ז' 213—214.

האָט געפילט אין זיך אויסערגעוויינלעכע קרעפטן, ער האָט אָבער זייער באַרייט ניט געוואָסט. אים, דעם ליבלינג פון די מוזעס, האָט זיך גע-
דאַכט, אז אים באַגלייט אַ הימלישער שליח און ער הערט די שטימע
פון אַ „מגיד“; דער מאַן פון דיכטערישער התגלות און מיט דעם דורכ-
דרינגענדיקן אָדלער-אויג פון אַ באַגאַבטן קינסטלער האָט געמיינט, אז
דאָס האָט ער דערגרייכט די בחינה פון „גלוי עינים“, אַדאַנק זיין אַסקע-
טישן לעבן און זיין טיפן אַרײַנדרינגען אין די סודות הקבלה. דער פראַס-
לאַוער מיט זיין געוואַלדיקער פאַנטאַזיע, מיט זיין ניצויז פון אַ דיכטער
און אומראַויקן, זוכנדיקן גייסט, האָט געשפּירט, אז ער איז ניט אין
פאַרגלייך העכער פון פיל דאַמפּאַלסטיקע מפורסמדיקע צדיקים מיט זייערע
מופתים און תורה-זאָגן; איז ער ביי זיך געווען זיכער, אז ער איז דער
אַמתער צדיק הרור, וואָס איז פון דער השגחה באַשטימט צו זיין דער
געטרייער היטער און וועגווייזער פאַר אַלע, וואָס בלאַנדזשען איבער די
פאַרפלאַנטערטע לאַבירינטן פון לעבן. „דער צדיק, — לערנט ר' נחמן
בראַסלאַווער, — ער זוכט און פאַרשט שטענדיק, בכרי אויפצודעקן די
רצונות פון דעם שם יתברך; וואָרעם אין יעדער זאך, אין יעדער באַ-
שעפעניש פון דער וועלט איז דאָך אויסגעדריקט גאָטס רצון, זוכט עס
דער צדיק און פלייסט זיך משיג צו זיין אָט דעם פאַרבאָרגענעם געט-
לעבן רצון 1.

„הצדיק איש אשר רוח בו“, — זאָגט דער בראַסלאַווער; דאָס
הייבט, דער צדיק טראַגט אין זיך דעם „רוח אלהים“, וואָס האָט „געטאָן
שוועבן איבער די וואַסערן“, דעם „רוח חיים“, וואָס באַנייט און דערלייזט
די וועלט 2. יעדער בן ישראל, — דערקלערט דער בראַסלאַווער, —
ווייסט בלויז איין מאַטיוו פונם ניגון, וואָס קלינגט אין דעם חלל פון
דער וועלט, אָבער דער צדיק-הרור — ער ווייסט דעם גאַנצן ניגון. ער
דערגרייכט די בחינה פון משה „שהוא בחינת שתיקה“ — די העכסטע
בחינה, וואָס איז „למעלה מן הדיבור“.

נתעלם היופי והפאר של כל העולם, — זאָגט דער בראַסלאַווער, —
פאַרשוואַנדן איז די פראַכט און שיינקייט פון דער גאַנצער וועלט, אָבער
דער אמתער צדיק, — ער איז די פאַרקערפערונג פון דער שיינקייט און
דערהייבנקייט פון דער וועלט, און ווען עס אַנטפּלעקט זיך די דאָזיקע
שיינקייט, דעמאָלט עפענען זיך די אויגן פון דער וועלט און זי פאַנגט
אָן צו פאַגרייפן די אמתע שיינקייט. דערפאַר דאַרף יעדער שטרעבן

1 ליקוטי בותריין, א, סימ' מ"ו.

2 דאָרפן, סימ' ח'.

צו זיין וואָס נעענטער צום צדיק 1. העיקר והיסוד שהכל תלוי בו, — חזרט איבער דער בראַסלאַווער, — לַקְשֵׁר עצמו להצדיק שברור 2. זיין וויסן, — לערנט דער בראַסלאַווער, — אז מען דאַרף פאַרן צום צדיק בכרי צוריק צו געפינען די אבידה; וואָרעם איידער דער מענטש ווערט געבאָרן זאָגט מען אים אָן, וואָס ער דאַרף טאָן און דערגרייכן אויף דער וועלט, — ווי נאָר אָבער ער ווערט געבאָרן, פאַרגעסט ער גלייך אָן אַלץ, וואָס מען האָט אים געלערנט; דער צדיק אָבער — ער זוכט און געפינט אַלע אַבידות פון דער וועלט, ער באַלערנט יעדן און דערמאָנט אים, צו וואָס ער איז געבאָרן געוואָרן און וואָס ער דאַרף דערגרייכן 8. עס איז אַנדערש ניט מעגלעך דעם אמת צו דערגרייכן, ווי צו זיין וואָס נעענטער צום צדיק און צו גיין אין די וועגן, וואָס ער ווייזט אָן 4. מענטשן, — זאָגט דער בראַסלאַווער מיט אַ שמייכל, — קאָנען ניט פאַרשטיין, צו וואָס דאַרף מען עס פאַרן צום צדיק און הערן תורה פון זיין מויל, — מען קאָן דאָך לייענען דברי מוסר און פרומע ספרים? ס'איז אָבער, — ווייזט אָן דער בראַסלאַווער, — אַ גאַנץ גרויסער אונטערשייד צווישן דעם, וואָס לערנט פון אַ ספר, און דעם, וואָס הערט דאָס לעבעדיקע וואָרט פונם רבינס מויל און זיין נשמה קומט אין ענגער פאַרבינדונג מיטן רבינס אָטעם. ווער עס קוקט אַריין אין דעם צדיקס פנים, דער זעט זיך גלייך ווי אין אַ שפּיגל; דער צדיק דאַרף גאָר קיין ווערטער ניט ריידן, און דאָך שפּירט יענער גלייך, ווי זיין אייגן געזיכט איז אַייגן געטונקט אין חשכות 5.

דער בראַסלאַווער פאַנגט זיך אָבער ניט דערמיט, און ער שטעלט דערביי אַרויס אַ גאַנץ נייע פאַדערונג, וואָס איז פאַקטיש פּרעמד דער יידישער טראַדיציע און שמעקט שוין מער מיט קאַטויליציזם: עס זיינען, זאָגט ער, פאַראַן דריי בחינות, דורך וועלכע מען דערנעענטערט זיך צום צדיק, און די העכסטע פון זיי איז „בחינה ווידוי דברים“ — מתווה זיין זיך פאַרן צדיק, אַנטפלעקן פאַר אים זיין גאַנצע נשמה 6. און נתן אויס נעמיראָוו דערציילט טאַקע, אז יעדער פון דעם בראַסלאַווערס מקורבים האָט קודם־פּל געמוזט זיך מתווה זיין פאַרן רבין, אָפּגעבן

1 ליקוסי מוהר"ן, II, סימ' ס"ז.

2 דאַרטן, I סימ' י'; דאַרטן, סימ' קכ"ג (דער עיקר אין דאָס וויכטיקסטע פון אַלץ איז — זיך מיטן צדיק הדור צו פאַרבינדן).

3 דאַרטן, I, סימ' קפ"ח.

4 דאַרטן, ס'מ' ז.

5 דאַרטן, סימ' י"ט.

6 דאַרטן, סימ' ח'.

דין-וחשבון פאר אלע זיינע מעשים, פאר אלץ, וואָס ער האָט געטאָן און געטראַכט...

מענטשן מיינען, — זאָגט דער בראַסלאָווער זיינע חסידים, — אז ווען דער צדיק איז גרויס, קוקט ער זיך גאָר ניט אום אויף די פשוטע בני אדם, וואָרעם ער איז דאָך ווייט פון דער וואַכעדיקער וועלט. דאָס איז אָבער אַ גרויסער טעות; אַדרבה, וואָס גרעסער דער צדיק איז, אַלץ מער איז ער ביכולת צו פאַטראַכטן און צו באַגרייבן די געשעענישן פון דער וועלט 1. יעדער בר ישראל מוז יעדן טאָג פילן אַ געוויסן צער, אָבער וואָס גרעסער דער מענטש איז, אַלץ גרעסער איז זיין צער 2. אַ מנהיג קאָן זיין בלויז דער, וואָס האָט גרויס רחמנות און איז זיך מוסר-נפש בשביל ישראל 3, וואָרעם די וועלט נייטיקט זיך זייער אין גרויס רחמים (העולם צריכים רחמים גדולים) 4. זאָל מען אָבער ניט מיינען, — שטרייכט דער בראַסלאָווער אונטער, — אז די אמתע צדיקים זיינען אזוי גרויס, ווייל זיי זיינען מיט אַ גרויסער נשמה געבאָרן, — יעדער קאָן דערגרייכן זייער מדרגה 5. כל אחד מישראל יכול לבוא למדרגת של צדיקים — יעדער בן ישראל קאָן דערגרייכן די מדרגה פון צדיקים 6, וואָרעם משה רבינו, וואָס איז די העכסטע מדרגה, צו וועלכער דער מענטש קאָן דערגרייכן, הוא מלובש בכל אחד מישראל 7. אַלץ באַלאַנגט פון דעם מענטשנס פרייען ווילן; אַפילו אין שאול תחתיה קאָן מען זיך מתקרב זיין צו גאָט. כל אדם שבעולם, — לערנט דער בראַסלאָווער, — קאָן זוכה זיין צו דער העכסטער מדרגה, עם ווענדט זיך נאָך אין דער בחירה פונם מענטשן 8. כל אחד מישראל, — זאָגט ווייטער דער בראַסלאָווער, — אַפילו דער מינדסטער און קלענסטער, וואָס געפינט זיך אויף דער נירעריקסטער שטופע — אויך ער, יוכל לשוּב להשם יתברך 9. עם טרעפט צייטנווייז, — לערנט דער בראַסלאָווער, — אז דער צדיק האמת איז אַ איש פשוט, ממש וואָס ווערט אַנגערופן „אַ פראַסטאַק“, ואינו מגלה שום תורה 10 און דווקא אין

- 1 ליקוטי מוהר"ן, II, סימ' ס"א.
- 2 דארטן, סימ' ע"ו.
- 3 דארטן, סימ' ז'.
- 4 דארטן, I, סימ' ק"ה.
- 5 מגיד שיחות, 61.
- 6 ליקוטי מוהר"ן, I, סימ' צ"ו.
- 7 דארטן, II, סימ' כ"ו.
- 8 מגיד שיחות, 7.
- 9 מגיד שיחות, 54.
- 10 ליקוטי מוהר"ן, II, סימ' ע"ח.

דעם איז זיין גרויסקייט, ווייל דורך דעם איז ער מ'היה און דערהייבט דעם פשוטן עולם 1.

דער בראסלאווער, וואָס איז ניט געווען צופרידן, ווען מען פלעגט דערציילן מופתים וועגן רבנים, פלעגט אָבער אָפט אָנווייזן זיינע חסידים, אז דערציילן סיפורי מעשיות וועגן צדיקים איז גאָר אַ גרויסע זאָך (דער גדול מאוד), — דאָס איז די בחינה פון „גדלות דמוחין“. דורך סיפורי מעשיות וועגן צדיקים, — פאָרויכערט דער בראַסלאַווער, — ברענגט מען אַראָפּ אויף דער וועלט דאָס ליכט פון משיח און מען פאָרדערענגט פיל פינסטערניש און צרות פון דער וועלט 2. מען דאַרף אָבער, — איז דער בראַסלאַווער מוסיק, — וויסן ווי די מעשה צו דערציילן 3. און דער צדיק אַליין, — ווייזט דער בראַסלאַווער אָן, — מוז אויך זיין תורה איינהילן אינם לבוש פון מעשיות; מיר ווייסן דאָך, אז די תורה גופא איז אויך איינגעהילט אין סיפורי מעשיות — מחמת שלא היה אפשר למוסרה כמות שהיא, ווייל ס'איז ניט מעגלעך געווען זי צו אַנטפלעקן אין איר אמתער געשטאַלט 4.

אָט אזוי האָט דער דיכטער אינם בראַסלאַווער נאָך אַלע מיניעות דאָך גובר געווען דעם צדיק און פאַר זיך זיין שאַפונגסוועג געפונען... אין די לעצטע יאָרן פון זיין קורצן לעבן האָט ער פאַר זיין תורה אַ „לבוש“ געזוכט, בכדי זי אין בילדער און סימבאָלן זיינע תלמידים איבערצוגעבן. אזוי זיינען געשאַפן געוואָרן זיינע פאַנטאַסטישע און בילדערדיכע ווונדער-מעשיות, וואָס בילדן דאָס ערשטע שיינע פלאַט פון דער ניי-ידישער קונסט-ליטעראַטור. איך וועל שוין אָנהויבן מעשיות דערציילן, — האָט דער בראַסלאַווער זיינע תלמידים דערקלערט 5. — זיי זיינען, ליידער, דערגאַנגען צו אונז ניט אין זייער אורשפרינגלעכער פאַרם, וואָרעם דער בראַסלאַווער האָט זיינע מעשיות ניט פאַרשריבן, נאָר דערציילט פאַר זיינע חסידים, און זיין געטרייער תלמיד נתן אויס נעמיראָוו פלעגט זיי ערשט שפּעטער לויטן זכרון פאַרשרייבן. ר' נתן איז געווען אַ ייד אַ למדן און אַ מקובל, אָבער אָן דעם מינע-דעסטן פאַעטישן חוש, און ער איז ווייניק מסוגל געווען ריכטיק און געטריי איבערצודערציילן אזוינע אייגנאַרטיקע, פאַנטאַזיע-ריכע מעשיות. ער האָט זיי במחילה ניט פאַרשטאַנען, ער האָט בלויז געגלויבט אין

1 ליקוטי מוהר"ן, II סימ' ע"ח.

2 ספר מידות, צדיק.

3 ליקוטי מוהר"ן, I, רל"ד.

4 דאָרטן, סימ' קס"ד.

5 זע צווייטע פאַררעדע צו „סיפורי מעשיות“.

זיי, געגלויבט, אז אין זיי זיינען פארבארגן די טיפסטע סודות. האָט ער געשריבן פירושים אויף זיי, און טאקע די דאָזיקע פירושים באַזוייזן ערשט רעכט, ווי ווייניק ער האָט פארשטאַנען די אויסטערלישע שאַ-פונגען פון זיין רבינס אומערשעפלעכער פאַנטאַזיע. דאָרף דערפאַר ניט חידושן, וואָס אונטער זיינע ווייניק געשיקטע פינגער האָבן די דאָזיקע צאַרטע באַשעפענישן אָנגעוואָרן אַ טייל פון זייער חו, און אייניקע פון זיי זיינען פאַרבליבן אמתע קאַליקעס. אזוי, למשל, איז די פאַנטאַזיע-און פאַרבן-רייכע מעשה וועגן חכם און זיין זון מיט די לאַמע פיס באַשטימט אין אַנטשטעלטער פאַרם איבערגעגעבן, און ביי דער מעשה פונם מלך, וואָס האָט געפירט מלחמות, ווייזט ר' נתן גופא אָן, אז ער האָט דעם סוף פאַרגעסן און ער איז ניט אויסגעשריבן געוואָרן גוט אזוי, ווי ער (דער בראַסלאָווער) האָט עס דערציילט.

ר' נחמן בראַסלאָווער האָט אַרויסגעזאָגט זיין ווונטש, אז זיינע מעשיות, וואָס ער פלעגט זיי יערציילן פאַר זיינע חסידים אויף פראַסס, מאַמע-לשון, זאָלן געדרוקט ווערן צוזאַמען מיט אַ העברעיִשער איבער-זעצונג. זיין תלמיד ר' נתן האָט דערפילט דעם דאָזיקן ווונטש; און פינף יאָר נאָך זיין רבינס טויט (אין 1815) האָט ער אַרויסגעגעבן זיין רבינס מעשיות צוזאַמען מיט אַ העברעיִשער איבערזעצונג. אָט די דאָזיקע העברעיִשע איבערזעצונג האָבן די השכלה-שרייבער געמאַכט צו שפאַט און געלעכטער פאַר איר, בעל-עגלהשן לשון. יוסף פערל האָט אויף איר פאַראַדיעס געשריבן, און אַפילו אין דער לעצטער צייט האָט דער היס-טאָריקער פון חסידות, שמעון דובנאָוו, אויך געהאַלטן פאַר נייטיק אַפצושפאַטן פון דעם, בעל לשון נתן אויס נעמיראָוו און פון זיין עמחאָבישער איבערזעצונג, אין דער אמתן איז די אומבאַהאַלפֿענע שפראַך פון דער העברעיִשער איבערזעצונג פֿלל ניט קיין באַזוייז פון נתנס עם-האַרצות, נאָר פון זיין אויסעראַרדנטלעכן רעספעקט-געפיל, מיט וועלכן ער האָט זיך באַצויגן צו יעדן וואָרט פון זיין רבין. נתן אויס נעמיראָוו האָט מיט זיינע העברעיִשע ווערק, וואָס ער האָט פאַרעכנט-לעכט, ווי אויך אין זיינע הונדערטער נאָך ניט פאַרעפנטלעכטע בריוו

1 אין דער נייערער צייט האָט ש. צ. זעצער געפרוּהט דערחייון, אז ר' נחמנס מעשיות, האָט זיינען דערציילט געוואָרן אויף יידיש, האָט נתן אויס געמיראָוו פאַרשריבן אויף העברעיִש, און דער געדרוקטער יידישער טעקסט איז אַן איבערזע-צונג פון אַ העברעיִשן טעקסט, וועלכער איז אַליין אַן איבערזעצונג פון דער זעלבער יידישער שפראַך, אויף וועלכער ער איז נאָכרעם איבערזעצט געוואָרן. אז די דאָזיקע השערה שוועבט אין דער לופטן אין זעצערס באַזוייזן זיינען זייער שחאָך און דערצי נאָך סתירות-פול — וועגן דעם האָט שוין געשריבן באַריכות ש. ניגער אין זיין גרינדלעכער אַרבעט, ר' נחמן בראַסלאָווער און זיינע סיפורי מעשיות.

באוויזן, אז ער שרייבט העברעיש באדייטנדיק בעסער ווי פיל אנדערע למדנים פון זיין צייט, דעם רבינס מעשיות האָט ער אָבער געהאַלטן פאַר נייטיק איבערצוזעצן אויף דעם זעלבן אופן, ווי מען פלעגט אין מיטלאַלטער איבערזעצן אויף „לשון אשכנז“ די תורה. אויס גרויס יראת הכבוד צום הייליקן טעקסט האָבן די איבערזעצער זיך געטריי געהאַלטן ביים וואָרט-סדר פונם העברעישן אָריגינאַל, מורא געהאַט מוסוף צו זיין אָדער פאַרמינערן אַ וואָרט, זיך דערפיי כלל ניט גערעכנט מיטן גייסט און כאַראַקטער פון דער שפראַך, אויף וועלכע זיי איבער-זעצן, אויך ווייניק אַכט געלייגט דערויף, וואָס דורך דעם קנעכטישן איבערזעצן אַ וואָרט נאָך אַ וואָרט ווערט דער זאַצבוי שווערוואָגיק און הילצערן, און דער אינהאַלט ווערט אויך דערפיי ניט זעלטן פאַר-טונקלט און שווער פאַרשטענדלעך ¹. דער פרומער נתן אויס נעמיראָוו האָט געזוכט אין זיין רבינס מעשיות „סודות נוראות“ און „התגלות אלקות“ ². אין יעדן „דיבור ודיבור“ פון די מעשיות האָט ער געזעען די טיפּסטע פּונונות, און ווער עס ענדערט אין זיי איין וואָרט אַפילו און גיט עס איבער ניט אַזוי ווי עס איז אַרויסגעקומען פונם רבינס מויל — „הוא מחסר הרבה מהמעשה“. מיר האָבן, אמת, שוין געזעען, אז נתן גופא האָט ניט ריכטיק איבערגעגעבן דעם טעקסט און דורכדעם טאַקע האָט ער „מחסר הרבה מהמעשה“ געווען ³. אָבער דאָס, וואָס ער האָט באַהאַלטן אין זכרון און אויף פאַפיר פאַרשריבן, האָט ער זיך געפלייסט איבערצוזעצן וואָרט ביי וואָרט מיט דער פיינלעכסטער געטריישאַפט.

דעם בראַסלאַווערס דרייצן מעשיות האָט ר' נתן אויפגעהיט, און דעם ליינער-פּובליקום איבערגעגעבן ⁴. דער רוב פון די דאָזיקע מעשיות טראָגן אַן אַלגעמיינעם כאַראַקטער, פון ריין יודישן אינהאַלט איז פאַקטיש בלוזן איינע — די מעשה וועגן רב מיטן בן יחיד. דאָס איז אַ טיפישע חסידישע מעשה, ווו עס ווערט דערציילט וועגן אַ קב

1 זע אינזער זערק, VI, 41—42, 110—111.

2 מגיד שיחות, 57.

3 ערשטע פאַררעדע צו „סיפורי מעשיות“.

4 (1) די מעשה וועגן מלך מיט דער בת-מלכה; (2) די מעשה וועגן אַ קיסר און אַ מלך, וואָס האָטן קיין קינדער ניט געהאַט; (3) מעשה בחכם אחר; (4) אַ מעשה וועגן אַ מלך, וואָס האָט גור געזען אַ גזירת שמד; (5) אַ מעשה וועגן אַ מלך; (6) מעשה במלך וחכם; (7) אַ מעשה וועגן אַ מלך, וואָס האָט געפירט מלחמות; (8) דער רב מיטן בן-יחיד; (9) מעשה בחכם ותם; (10) די מעשה וועגן בערגיר און דעם אַרעמאָן; (11) די מעשה וועגן אַ בן-מלך און דעם קנעכטס אַ זין; (12) די מעשה וועגן בעל-תפילה; (13) מעשה בו' בעטלער.

א למדן, וועמעס געשפיצטע חריפות און סקארבאָווע תפילות עם קאָנען ניט באַפרידיקן זיין בן יחיד, וואָס איז באַשאַנקען מיט אַ צאַרט-פילנדיקער נשמה. יענעם ציט צום רבין, דעם צדיק הדור, ווייל בלוז ער, דער צדיק, קאָן זיין פאַרחלשט האַרץ דערפרישו; דער רב דער מתנגד קאָן דאָס אָבער ניט ליידן, שטעלט ער אַרויס אַלערליי מניעות. צאָנקט, נעבעך, דעם זונם נשמה, גייט אויס פאַר בענקשאַפט צום קוואַל פון פרישן לעבן — צום רבין...

פול מיט בייסנדיקער איראָניע איז די מעשה וועגן חכם און דעם תם. די משפּילישע ליטעראַטור איז רייך מיט סאַטירעס און פאַמפּלעטן קעגן די חסידים און זייערע רביים, די מעשה מיטן חכם און תם איז אַ גייסטרייכע סאַטירע, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דורכן צד שכנגד, אינם חסידישן לאַגער. דער צדיק ר' נחמן פירט דאָ דורך זיין נרונד-טעזיס, אַז צו די דערשיינונגען פונם לעבן דאַרף מען צוגיין נאָר מיט תמימות און פשטות, און נאַריש אין דער פאַרמעסט פון די ראַציאָנאַליסטישע „חקרנים“, וואָס ווילן אַלץ צעגלידערן און מסביר זיין מיט זייער שכל, — זיי מיינען, אַז אַלץ אין דער וועלט קאָן מען דורכ-דרינגען און דערקלערן על פי שכל הישר. „עס געשעען, — טענהט דער בראַסלאַווער, — זאַכן, וואָס זיינען דער הויפּך פון חקירה, און מיט דעם מענטשנס לאַגיק איז זיי ניט צו דערקלערן 1. ווען דער מענטש, — פלעגט דער בראַסלאַווער זאָגן, — פאַרלאָזט זיך בלוז אויף זיין שכל און זיין חכמה, קאָן ער אַריינפאַלן אין פילע טעותן און שטרויכלונגען 2. דערציילט ער אַ מעשה וועגן צוויי חברים, איינעם אַ תם און דעם אַני-דערן אַ חכם, וואָס קאָט זיך פיל וויסן דערוואָרבן; ווי אַזוי דער ערשטער טער מיט זיין תמימות און פשטות גייט מיט זיכערע טריט איבער די קרומע וועגן פון לעבן און דער חכם מיט זיינע חקירות און ספקות ווערט געשליידערט פון איין צרה צו דער אַנדערער, און פאַלט אין דעם טיפּסטן זומפ. ס'איז פראַי דערביי אָנצווויזן אויף איין אינטערעסאַנטן פרט: בעת די משפּילים מאַלן אין זייערע סאַטירעס די קעגנער זייערע אין לויטער שוואַרצע פאַרבן — אַלע צדיקים זיינען ביי זיי צבוקעקט, שווינדלער און פאַטריגער, — שילדערט דער בראַסלאַווער זיין קעגנער, דעם „חכם“, אַלס אַרענטלעכן מענטשן, וואָס וויל רק דעם אמת דערגיין, ער זוכט אָבער דעם אמת אויף פאַלשע וועגן. דאָס פיקאַנט-סטע אין דער סאַטירע איז נאָך דערביי, וואָס דער בראַסלאַווער קעמפט

1 מגיד שיחות. 31.

2 ליקוטי מוהר"ן, II סי' י"ב.

דאָ ניט בלויז קעגן די „חקרנים“ און ראַציאָנאַליסטן פון זיין צייט, נאָר אויך קעגן דעם „חקרן“ און סקעפטיקער, וואָס זיצט אין אים גופא. זיין תלמיד ר' נתן ווייסט צו דערציילן, מיט וואָס פאר אַן אָנגעווייטאָג-טער שטימע דער בראַסלאָווער האָט אַמאָל אויסגערופן פאר זיינע חסידים: „און אַז מען פאַלט אין אַ בלאָטע אַרײַן, שרייט מען, און מען שרייט און מען שרייט!“¹. און אָט דאָס געשריי איז אין אַ סאַטירע, אין אַ באַ-פריינגס-אַקט מגולגל געוואָרן. דורך דעם שפּאַטישן געלעכטער איבער דעם איבערגעשפיצטן חכם, וואָס שטעקט אַזוי טיף אין דער בלאָטע, וויל ער זיך פון דעם „חכם“ און „חקרן“ באַפרייען, וואָס זיצט נאָך באַהאַלטן אין אים גופא...

די מעשיות זיינע פלעגט דער בראַסלאָווער ניט דערציילן סתם אין דער וועלט אַרײַן; עס פלעגט תמיד זיין אַ געוויסע סיבה, עפעס אַ געשעעניש, וואָס זי האָט באַוווּיגן דעם בראַסלאָווער, ער זאָל זי אינאָסטרירן פאר זיינע צוהערער מיט זיינער אַ מעשה. אַזוי, אַשטייגער, זיינען אַ מאָל געזעסן זיינע חסידים און דערציילט זענען נאַפּאָלעאָנס געוואַלדיקע נצחונות, וואָס זיינען פאַרגעקומען אין יענער צייט, און דערביי אַרויסגעזאָגט זייער גרויס באַוווּנדערונג, וואָס אַ פשוטער בן אדם פון נידעריקן שטאַנד זאָל אַזוי עולה לגדולה זיין און פאר אַ קיסר גע-קרוינט ווערן. ווער ווייסט — האָט דער בראַסלאָווער זיך אָנגערופן — פונדזענען זיין נשמה שטאַמט; נשמות ווערן אויך אַמאָל פאַרביטן. און גלייך האָט ער אָנגעפאַנגען צו דערציילן זיין אויסטערלישע מעשה וועגן דעם בן מלך און דעם זון פון דער דינסט, וואָס זיינען פאַרביטן געוואָרן. אַן אַנדערש מאָל, בעת ער האָמ דערהערט, אַז נתן אויס נעמי-ראָוו האָט געשריבן אַ צווייטן חסיד, אַז ער דאַרף זיין רק בשמחה, האָט ער, דער בראַסלאָווער, זיך אָנגערופן: „איך וועל אייך דערציילן, ווי אַזוי מען איז אַמאָל פריילעך געווען“. און ער האָט גלייך אָנגעפאַנגען צו דערציילן די מעשה וועגן די זיבן בעטלער, וואָס איז די קרוין פון אַלע דעם בראַסלאָווערס מעשיות, איינע פון די שענסטע און טיפסטע מעשיות, וואָס די יידישע ליטעראַטור באַזיצט². אין איר, אין דער לעבנס-ביקחות פון די זעקס בעטלער³, גיט איבער דער צדיק, וואָס

1 מגיד שיחות, 53.

2 די מעשה מיט די זיבן בעטלערס האָט אין דער נייערער צייט יונה ספּיחצק באַאַרבעט אין דראַמאַטישע סאַרס: ר' נחמן בראַסלאָווער אין געשטאַלט פון זיין „מעשה מיט די זיבן בעטלערס“, חילנע, 1932.

3 די מעשה טונס זיבעטן בעטלער פעלט, זי האָט דער בראַסלאָווער ניט דערציילט.

איז אויך א דענקער און דיכטער געווען, זיין אינטימסטע אידעען=וועלט, וועלכע איז דערוואָרבן געוואָרן דורך אומציייליקע ליידין און שמאַרציקסטע ספקות. דער צדיק און דיכטער איז פעסט איבערצייגט, אז נאָר דורך דעם וועג פון ליידין דערגרייכט מען דאָס העכסטע און דערהייבנסטע, אז דער צער פון דער וועלט און די שטאַק=פינסטערע נאַכט פון דער וועלט זיינען דורכגעדרונגען מיט שטראַלן פון געטלעכן ליכט און שיינקייט; מען דאַרף נאָר האָבן אַדלער=אויגן זיי צו זעען. קליין און נישטיק זיינען די תביעות פונם אלטגעלעכען לעבן, גרינצלענדיק=דיסהאַרמאָניש איז דאָס געפילדער פון די געמאַרקן פון לעבן; ווער עס האָט אָפּער אַ צאַרט געהער, דער הערט דעם ווונדערבאַרן ניגון, וואָס קלינגט אינם קאָסמאָס, דער פאַרנעמט מיט די צאַפּלדיקע סטרונגעס פון זיין האַרצן די גרויסע פרייד, וואָס שפּראַצט אַרויס אויס דעם טיפּן צער פון דער וועלט... בכדי צו געבן אַ באַגריף וועגן דעם סטיל פון דער דאָזיקער ווונדער=באַרער מעשה, ברענגען מיר דאָ אַ טייל פון דער מעשה, וואָס עס דערציילט דער דריטער בעטלער, דער כּבד=פה, דער שטאַמלער, וואָס איז אין דער אַכטן „גאָר קיין כּבד=פה ניט, אַדרבה, אַ קיידער זייער אַ ווילער, וואָס ס'איז אַ ווילדער חידוש“:

איך, — דערציילט דער בעטלער דער כּבד=פה, — גיי אום און נעם צונויף אלע אָמתי חסדים און ברענג זיי צו דעם מאָן פון אמתן גענאָד — דעם גרויסן מאָ, און ער, דער אמתער איש חסד, שפינט פון זיי די צייט... און איטלעכע זאָך האָט אַ האַרץ און די וועלט אינוואַנצן האָט אויך אַ האַרץ און דאָס האַרץ פון דער וועלט איז אַ גאַנצע קומה (אַ געשטאַלט) און מיט אַ פנים און מיט הענט און מיט פיס; לושמיר דער נאָגל פון דעם פוס פון דעם האַרץ פון דער וועלט איז האַרציקער איידער אַן אַנדערנס האַרץ. און עס איז פאַרהאַנדן אַ באַרג און אויף דעם באַרג שטייט אַ שטיין און פון דעם שטיין גייט אַ קוואַל, און דער באַרג מיט דעם קוואַל שטייט אויף איין עק פון דער וועלט און דאָס האַרץ פון דער וועלט שטייט אין דעם אַנדערן עק פון דער וועלט, און דאָס האַרץ שטייט אַנטקעגן דעם קוואַל און גלוסט און בענקט תמיד, עס זאָל קומען צו דעם קוואַל, און דאָס בענקען און דאָס גלוסטן פון דעם האַרץ צו דעם קוואַל איז נאָר שטאַרק און עס שרייט תמיד דאָס האַרץ, אַז עס זאָל קומען צו דעם קוואַל און דער קוואַל גלוסט צו דעם האַרץ אויך. און דאָס האַרץ האָט צוויי חלישות (שלאַפּקייט): איינע, וואָרעם די זון מאַטערט עס זייער און ברענט עס, און (פאַרשטאַרקט נאָך דער=מיט) די אַנדערע שלאַפּקייט, וואָס דאָס האַרץ האָט מחמת דעם בענקען און דעם גלוסטן, וואָס דאָס האַרץ בענקט און גלוסט תמיד און עס גייט

נאָר אויס צו דעם קוואַל. און עס שרייט אַלץ, עס זאָל קומען צו דעם קוואַל, וואָרעם דאָס האַרץ שטייט תמיד אַנטקעגן דעם קוואַל און שרייט נאָ געוואַלד, און עס בענקט אַלץ זייער צו דעם קוואַל. לושמיר אַז דאָס האַרץ בדאַרף זיך אַביסל אַפּרוּן, אַז עס זאָל זיך אַפּטאַפּין אַביסל, אַזוי קומט אַ גרויסער פּויגל און פאַרשפּרייט די פּליגל אויף אים, און פאַרשטעלט אים פון דער זון. דעמילט רוט זיך דאָס האַרץ אַפּ אַביסל, און אַפּילו דעמילט, ווען עס רוט, קוקט עס אויך אַקעגין דעם קוואַל און בענקט אַלץ צום קוואַל. לושמיר אַז סע בענקט יאָ אַזוי צום קוואַל, פאַרוואָס גייט עס ניט צום קוואַל? נאָר וויבאַלד דאָס האַרץ וויל צו גיין נאָענט צום באַרג, וואָס אויבן איז דער קוואַל, אַזוי זעט ער שוין ניט אַרויס דעם שפיץ (פונם באַרג), קאָן עס ניט זען דעם קוואַל, און וויבאַלד עס קוקט ניט אויף דעם קוואַל, גייט עס אַרוי, וואָרעם נאָר דאָס תּוֹת פון דעם האַרץ איז נאָר פון דעם קוואַל; און אַז עס שטייט אַקעגין באַרג, זעט עס אַרויס דעם שפיץ באַרג, וואָס דאָרט איז דער קוואַל, אָבער תּיכּף ווי נאָר עס וויל צוגיין צום באַרג, זעט עס שוין ניט אַרויס דעם שפיץ, קאָן עס שוין ניט קוקן אויף דעם קוואַל, און קאָן חס-ושלום אויסגיין; און אַז דאָס האַרץ זאָל חס-ושלום אויסגיין, וואַלט נאָר די וועלט חרוב געוואָרן, וואָרעם דאָס האַרץ איז דאָך דאָס תּוֹת פון איטליכער זאָך, און ווי קאָן די וועלט אַ קיום האָבן אָן דעם האַרץ? איבער דעם קאָן דאָס האַרץ ניט צוגיין צו דעם קוואַל, נאָר סע שטייט תּמיד אַקעגין דעם קוואַל און סע בענקט און סע שרייט תּמיד, אַז סע וויל קומען צו דעם קוואַל. און אין דעם קוואַל איז נאָר קיין זמן (קיין צייט) ניטאָ, וואָרעם דער קוואַל איז גאַרניט אין זמן (ד"ה, ער איז אויסער דער צייט). לושמיר, ווי אַזוי קאָן דער קוואַל זיין אין דער וועלט? שטאַמט דעם קוואַלס זיין אין דער וועלט נאָר פון דעם, וואָס דאָס האַרץ שענקט אים אַ טאָג בּמִתְנָה; און אַז דער טאָג וויל זיך שוין אויסלאָזן, און ווי נאָר דער טאָג וועט אַוועקגיין וועט זיך שוין דער קוואַל מער קיין זמן ניט האָבן, וועט דער קוואַל אַוועקגיין פון דער וועלט, און ווי דער קוואַל וועט ניט זיין, וועט זיך דאָס האַרץ אויך אויסגיין, חס-ושלום, וועט נאָר די וועלט ח"ו בטל ווערן. ווי סע קומט נאָענט צום סוף טאָג, אַזוי הייבן זיי זיך אָן צו געווענען איינער מיט דעם אַנדערן, דאָס האַרץ מיטן קוואַל, און זיי הייבן אָן צו זאָגן חידות און שירים און לידער איינער צום אַנדערן, זייער וואוילע שירים און לידער מיט גרויס ליבשאַפט און מיט גרויס בענקיכץ זייער איינער צום אַנדערן, דאָס האַרץ צום קוואַל און דער קוואַל צום האַרץ. און דער אַמתער איש חסד — דער מאַן פון אַמתן גענאָר, ער האַט דערויף

השגחה, און ער היט דאָס אָפּ, און ווי גאָר סע קומט דער טאָג גאָר צום סוף, און ער האַלט שוין ביים אויסגוין, אַזוי קומט דער אמתער איש חסיד צו הילף און שענקט נאָך אַ טאָג דעם האַרצן, און דאָס האַרץ שענקט דעם טאָג דעם קוואַל. און אַז דער טאָג קומט אָן פּונ-וואַנען ער קומט, אַזוי גייט דער טאָג אויך מיט חירות און מיט וואוילע לידער, וואָס אין זיי זיינען דאָ אַלע חכמות...

און גאָר דער זמן — איז מוסיף דער בעטלער דער פּבּל־פּה — די גאַנצע צייט, וואָס דער אמתער איש חסד האָט אין דאָס אַלץ דורך מיר, וואָרעם איך גיי אַלץ אַרום און קלויב צונויף אַלע אַמְתִּי חסדים, וואָס פּון זיי ווערט גאָר דער זמן, און ברענג זיי צום איש חסד האמת...

זעקסטער קאפיטל

צוויי אַרַטן חסידישע מעשיות. — זאַמלונגען פון חסידישע ספורי מעשיות. — זייער אַפּקלאַנג אין דער מאָדערנער ליטעראַטור. — די פּאַמפּלעטן-ליטעראַטור קעגן די חסידים. — דער סלוצקער מניד ישראל לייבל; זיין „ספר ויבוה“ און „גלויבחהירדיגע נאכריכטען“. — דוד מאַקאַ-הער, זיין „זמיר עריצים“ און „שבר מושעים“. — די דערהייטערסע הערן דערנענטערט. — פּרידלעכע טענער אין דער פּאַלעמיק-ליטעראַטור.

ר' נחמן בראַסלאָווערס מעשיות זיינען אַ גאַנץ אייגנאַרטיקע דערשיינונג, געשאַפן אויף דער שוועל פונם 19טן י"ה, און דאָך — ביי אומשטענדן, וואָס דערמאָנען קדמונישע צייטן, די „סיפורי מעשיות“ האָט זייער באַשעפער ניט געשריבן, ניט געשליפן זייער פאָרם און סטיל; ער האָט בכלל ניט געוואוסט, אַז ער איז אַ דיכטער, אַז ער שאַפט קונסטווערק, אַז ער איז איינער פון די, וואָס אַנטפלעקן די אוצרות, וועגן וועלכע ער האָט געהלומט און נאָך וואָס עס האָט געלעכצט זיין נשמה — די אוצרות פון שיינעם און דערהייבענעם, וואָס שימערירן אין דעם חלל פון דער וועלט, אין אַלץ וואָס טראַגט דעם שטעמפל פון „מעשה בראשית“ און גאַט-באַשאַף. ווי אַ פּאַלקס-זינגער פון אַמאָליקע דורות, האָט ער אימפּראָוויזירט זיינע מעשיות, רעציטירט זיי פאַר זיינע צוהער-רער און אויף אַזאַ אופן זיי איבערגעגעבן דעם קיבוץ, געלאָזט זיי וואַנ-דערן איבער דער וועלט...

אַבער בעת די דאָזיקע מעשיות זיינען פּרוכטן פון אינדיווידועלן שאַפן און טראַגן אויף זיך דעם בולטן שטעמפל פונם דיכטערישן יחיד, זיינען אין דער זעלבער סביבה געשאפן געוואָרן אין אַ געוואַלדיקער צאָל מעשיות און לעגענדעס, וואָס זייער באַשעפער איז דער גאַנצער חסידישער קיבוץ, און זיי שטעלן מיט זיך פאָר טיפישע פּראָדוקטן פון אַנאַנימען פּאַלקס-שאַפן. און יעדער קולטור-פאָרשער מוז אַנערקענען, אַז אַט די אומגעהייערע שפע פון לעגענדן און וונדער-מעשיות באַווייזן אַמבולטסטן, ווי געוואַלדיק שטאַרק די חסידישע באַוועגונג האָט געוויקט אויפן גייסט און די געמיטער פון די ברייטע יידישע פּאַלקסמאַסן... מיר האָבן געזען, זוי אַפט דער בראַסלאָווער פלעגט זיינע חסידים דערמאָנען, וואָס פאַר אַ גרויסע זאך ס'איז צו דערציילן מעשיות וועגן צדיקים, אין דעם פּרט

אין ער געווען איין דעה מיט די אנדערע צדיקים פון זיין דור, און די חסידישע מאסע האָט מיט גרויס התלהבות דעם דאָזיקן ווונטש דער-פילט. אין דער זעלבער צייט, ווען די בערלינער השכלה האָט זיך געפלייסט צו פראָפאָגאָנדירן איר ראַציאָנאַליסטישן וועלט=באַנעם און געקעמפט קעגן אַלץ, וואָס ס'האָט געשמעקט מיט „מיסטיק“, האָבן די אָנהענגער פון דער חסידות=באַוועגונג ניט מיט ווייניקער פלייס זיך אָפגעגעבן מיט דער „מיטאָס=שאַפונג“, געפלאַכטן פאַנטאַסטישע לעגענדן=קרענץ אַרום זייערע באַליבטע העלדן — די צדיקי הדור... 1.

נתן נעמידאווער ווייזט אָן אין דער ערשטער הקדמה צו די „סיפורי מעשיות“, אז אין דער דאָזיקער זאַמלונג זיינען אַרײַן בלוין די מעשיות, וואָס זיינען אינגאַנצן נייע און דער בראַסלאַווער אַליין האָט זיי מיט זיין פאַנטאַזיע געשאַפן; דער צדיק פלעגט אָבער אויך צייטנווייז נעמען אַ מעשה פון די פּאַלקס=מעשיות, וואָס צירקולירן שוין פון לאַנג אינם מויל פונם פּאַלק, און זי דערציילן אין אַזאַ איבערגעאַר=בעטער און געענדערטער פּאַרם, אז אויך זי האָט באַקומען אַ גאַנץ נייע געשטאַלט 2. אויך די מעשיות און לעגענדן, וואָס די חסידישע מאַסע האָט געשאַפן, קאָן מען איינטיילן אין די צוויי קאַטעגאָריעס. מיר האָבן שוין אין אַן אנדער אָרט 3 אָנגעוויזן, ווי אזוי די באַקאַנטע מעשה זועגן משה רבנו און זיין די=תורה מיט גאַט, וואָס אין פאַרשריבן אין לייב מעלירס „לאַנגער מגילה“ 4, איז מגולגל געוואָרן אין אַ חסידישע

1 טיפיש איז אין דער היגויכט די מעשה, וואָס ווערט דערציילט אין „צדק צדיקים“ (24—28), ווי אזוי דער בעש"ט האָט פאַר זיין פּסירה ציוניפּגערופן אַלע זיינע תלמידים און יעדן באַזונדער באַשטימט, מיט וואָס פאַר אַ פּרנסה ער זאָל זיך פאַרנעמען. איינעם, ר' יעקב גיטן נאָמען, וואָס האָט אַ לענגערע צייט משמש געווען דעם בעש"ט, האָט דער בעש"ט אָנגעזאָגט: זאָלט אַרומפאַרן איבער אַלע ערטער, ווי מײַן נאָמען איז באַקאַנט, און דערציילן דאָרטן מעשיות וועגן מיר, — דערפּין וועסטו האָבן פּרנסה בשפּע. ווייטער ווערט דערציילט, ווי דער ר' יעקב האָט מקיים געווען דעם בעש"טס צוואה, ווי ער האָט דעהערט, אז אין איטאַליע ווײַנט אַ גביר, וואָס צאָלט אַ רענדל פאַר יעדער מעשה, וואָס ווערט דערציילט וועגן בעש"ט. די מעשה קייטלט זיך מיט נאָך אַ מעשה, וואָס באַזייזט ערסט רעכט דעם בעש"טס גרויסקייט, און ר' יעקב ווערט פּונם גביר אזוי רייך באַצאָלט פאַר דער לעצטער מעשה, אז עס קלעקט אים אייף זיין גאַנץ לעבן.

2 וגם לעצמים היה מספר מעשה המעשיות שמספרין העולם, אבל מוסיף בהם הריבה והחליף ומתקן המעשיות שנשתנה סיפור המעשה לגמרי ממה שהעולם מספרין, אבל לא נכתבו בזה הספר מאלו המעשיות כי אם אחת או שתיים ושאר כל המעשיות הם חושיות לגמרי, שלא נשמעו מעולם.

3 „יחזק=בלעטער“, ב' III, 332—335.

4 זע אונזער חערק, ב' VI, ז' 147—149.

לעגענדע, ווו משה רבנו און דער רבוננו של עולם זיינען פארביטן געווארן אויפן מעזערטישער מגיד ר' בער און דעם בעש"ט. אויף אן ענלעכן אופן איז אין דער חסידישער סכיבה געענדערט געווארן די אויסטערליש-שיינע מעשה וועגן דעם פאסטעך מיט זיין אייגנארטיקער תפילה צו גאט 1 און נאך פיל אנדערע מעשיות. די חסידות-פאאווענג האט אָבער אויך געשאפן אַ גאנץ גרויסע צאָל אייגענע מעשיות און לעגענדעס וועגן אירע באַליבטע העלדן. אין דעם זעלבן יאָר, אין וועלכן דעם בראַסלאַווערס, סיפורי מעשיות האָבן די וועלט דערזעען (1815), איז אויך דערשינען אין פיר אויסגאבעס 2 דער „שבחי הבעש"ט" — אַ לעגענדארע לעבנס-פאַשרייבונג פון דעם חסידות-פאַגרינדער, אין וועלכער דער פאַרפאַסער, דער שוחט רוב-בער, דעם בעש"טס סופרס איידעם, האָט צונויפגעזאַמלט די הונדערטער לעגענדעס, וואָס זיינען אין מיטן פון צוויי דורות געשאפן געוואָרן אין די חסידישע קרייזן. און די אַלע ווונדער-מעשיות, די פאַנטאַזיע-רייכע און פּאָעטיש-שיינע, ווי אויך די אומגעלומפערט-ווילדע — אַלע ווערן זיי איבערגעגעבן אַלס פאַגלוי-ביקטע אמתע לעבנס-געשיכטן. די „סיפורי מעשיות", ווי אויך דער „שבחי הבעש"ט" האָבן געהאַט אַ געוואַלדיקן דערפאַלג 3. דער לעגענדן-קראַנץ האָט זיך אָבער אויך ווייטער געפלאַכטן; די פּאָלקס-פאַנטאַזיע האָט נייע ווונדער-מעשיות געשאפן, וואָס זיינען איבערגעגעבן געוואָרן פון מויל צו מויל, פון דור צו דור, ביז זיי זיינען אין אַ צייט אַרום צונויפגעזאַמלט געוואָרן אין ספּעציעלע אויסגאַבן: „מעשי צדיקים", „מפעלות צדיקים", „דברי צדיקים", „עדת צדיקים", „ספר הדורות החדש", „פּאָר מקרושים", „קהל חסידים החדש", „מעשיות מהגדולים והחסידים", „מעשיות ומאמרים יקרים" און פיל אנדערע. אויף די דאָזיקע זאַמלונגען, וואָס זיינען מערערע מאָל איבערגעדרוקט געוואָרן, האָבן זיך דערצויגן גאַנצע דורות; זייער השפּעה פילט זיך אויך אין דעם שאפן פון דער מאָדערנער ליטעראַטור. מיר האַלטן דערפאַר פאַר נייטיק צו געבן דעם

1 זע אונזער ווערק, ב' II, 64—65.

2 צוויי אין העברעיִש (אין קאָפּוסט אין אין בערדיסטע) און צוויי, די לאַסשובער און אַסטערע, אין ייִדיש (זע בילאָגע נומ' 2). אין 1916 איז דערשינען אַ נייע „שבחי הבעש"ט"-אויסגאַבע אין ייִדיש אין נאַווידוואָר, און מיט אַ יאָר שפּעטער (1817) האָט אויך דער אונזער ווערק, ב' VI, 373) אַרױסגעגעבן זײַנע אַן איבערזעצונג אלער פּאַרטיקלעך (זע אונזער ווערק, ב' VI, 373) אַרױסגעגעבן זײַנע אַן איבערזעצונג פון „שבחי הבעש"ט" אין זאָלקיע (ו' קריית ספר, XII, 129).

3 אין מיטן פון קאַרנע צוויי יאָר איז דער „שבחי הבעש"ט" דערשינען אין סינף אויסגאַבן און עס זיינען פאַרקויפט געוואָרן איבער זעקס טויזנט עקזעמפּלאַרן (זע יוסף פּערל, מגלה סמייני; 23, 123, 230).

היינטיקן ליינער א וועלכן-ס'איז באגריף וועגן דער דאָזיקער אייגנאר-
טיקער פאָלקס-דיכטונג.

אין די דאָזיקע זאמלונגען געפינען זיך גאנץ ווייניק מעשיות, וואָס
זיינען גענומען פון עלטערע קוועלן און איבערגעגעבן אין א אכט-
געענדערטער פאָרם. צו דעם סאָרט מעשיות געהערט, צום ביישפּיל,
די זייער קאָמפּליצירטע און העכסט-פּאָנטאָסטישע מעשה וועגן הכנסת
אורחים, וואָס געפינט זיך אין דער זאמלונג „מפעלות צדיקים“¹. פון
אַנדערע קוועלן איז אויך העכסט וואַרשיינלעך גענומען די אַוואַנטוריסטישע
מעשה וועגן אַ פרומען חסיד, וואָס איז געווען אַ גרויסער קבצן, און
צו וואָס ער האָט זיך גענומען, איז געווען שלימשלימזל; האָט ער זיך
געווענדעט צום קאָזעניצער מגיד, יענער זאָל אים אַן עצה געבן, מיט
וואָס זאָל ער זיך און זיין הויזגעזינט מפרנס זיין. האָט אים דער מגיד
דערקלערט, אַז גרויס מוז שטייט אים פאַר בלוין אין איין איינציגן
אונטערנעמען — אין גנבה. און די מעשה דערציילט ווייטער, אויף
וואָס פאַר אַן אופן דעם צדיקס ווערטער זיינען מקויים געוואָרן². אין
אייניקע מעשיות איז נאָך אַפילו אויפגעהיט דער טיפּישער דערציילע-
רישער נוסח פון די אַלטע מעשיות, ווי, צום ביישפּיל, אין דער ווונדער-
לעכער מעשה וועגן דעם צדיק אלימלך אויס ליוענסק: „איצט ווילן מיר
לאָזן דעם יידן, דעם פּאסעסאַר, און זיך אומקערן צום יונגן גראַף
פּאַטאַצקי“³.

דעם גרעסטן טייל פון די דאָזיקע זאמלונגען פאַרנעמען אַלערליי
ווונדער-מעשיות וועגן באַוואַסטע צדיקים און זייערע חסידים. זייער פיל
לעגענדעס שפינען זיך אַרום דעם הויפט-העלד פון דער חסידות-באַוועגונג—
אַרום דעם בעש"ט. מיר וועלן אַלס אילוסטראַציע ברענגען בלוין צוויי
פון זיי:

עס איז דאָך אַלעמען באַקאַנט—דערציילט דער „מעשה צדיקים“—
די נסיעה, וואָס דער בעש"ט האָט אונטערגענומען קיין ארץ-ישראל, וווּ
ער האָט זיך געוואָלט זען מיטן בעל „אור החיים“ הקדוש⁴. ומן השמים
עפּבוהו, ער האָט געהאַט גרויסע שטערונגען און צרות אויפן וועג. איז ער
אַמאָל אין עצבות אַריינגעפאַלן, עס האָט זיך פון אים, מחמת די גרויסע

1 פאַר דער מעשה נישט אַזאָ בצמערקונג: מעשה שמעתי איש מפי איש,
מפי איש נחמן שראה בעיניו בספר היקר נקרא בשמו, ספר הכנסת אורחים הנמצא
בביבליאטעק דעיר מלוכה חי"ן.

2 קהל חסידים החדש, מעשה 205

3 פאַר מקדושים, 41.

4 דער באַוואַסטער מיסטיקער ר' חיים אבן עטר.

סטראפאצן און זאָרגן, וואָס ער איז אויסגעשטאנען, דער רוח הקודש אָפגעטאָן, און ער איז מיטאַמאָל אַראָפּ פון אַלע זיינע הויכע מדרגות. האָט דער בעש"ט זיך געטראַכט: וואָס קאָן מען טאָן? וועל איך דינען דעם בורא עולם, ווי אַלע פשוטע בני אדם. ער האָט מיט זיך געהאַט אַ ספר תהילים, האָט ער די גאַנצע צייט, וואָס ער איז געפאָרן אויף דער שיף קיין סטאַמבול, געזאָגט שירים ותשבחות, ווי אַ פשוטער מענטש, פון ער איז געקומען קיין סטאַמבול מיט זיין טאָכטער די צדקת מרת אַרל. אזוי זיינען זיי געקומען קיין סטאַמבול אין גרויס דחקות און אַרעמקייט. און ס'איז דעמאָלט געווען ניסן-צייט, אייניקע טעג פאַר פסח, וואָס טוט דער בעש"ט? ער איז געגאַנגען אין איינעם פון די דאָרטיקע בתים מדרשים, דאָרט האָט ער גענעכטיקט און מתפלל געווען, בקטנות המוחין. צוויי טעג פאַר יום-טוב האָט די צדקת אַרל זיך געלאָזט צום טיך אויב-צוואַשן אַ העמד אויף יום-טוב פאַר איר הייליקן פאָטער וועגן. שטייענדיג דיך ביים טיך האָט זי זיך דערמאָנט, אין וואָס פאַר אַ לאַגע זי און איר פאָטער געפינט זיך, אז זיי זיינען נאָעט און בלוזי, האָבן אויף יום-טוב גיט קיין מצות, גיט קיין וויין און קיין שום אַנדערע זאַכן, נאָר דאָס איז דאָך אַלץ אַ קלייניקייט קעגן דעם, וואָס פון איר פאָטער האָט זיך דער רוח הקודש און אַלע זיינע הויכע מדרגות אָפגעטאָן, און ער ליגט בקטנות דמוחין אין בית-מדרש, פאַחד העם, ווי איינער פון דעם פשוטן המון. האָט זי דערפון גרויס צער געהאַט; זי האָט זיך צעוויינט און די טרערן האָבן זיך געגאַסן אָן אויפהער. איז דעמאָלט גראָד פאַרבייגעפאָרן אויף אַ שיף אַ גרויסער גביר, זעט ער, ווי די צדקת וויינט מיט ביטערע טרערן, האָט ער אויף איר רחמנות געקראָגן און זי געפרעגט: טאָכטערקע, וואָס וויינסטו? אין דער התחלה האָט זי געשוויגן, נאָר אז ער האָט זי נאָך אַמאָל געבעטן, זי זאָל דערציילן, וואָס מיט איר איז געשען, אפשר וועט ער איר מיט עפעס קאָנען העלפן, האָט זי אים דערציילט, וואָס פאַר אַ הייליקן פאָטער זי האָט און וואָס מיט זיי האָט פאַסירט. האָט איר דער גביר געזאָגט: גיי, טאָכטער, גלייך צו דיין פאָטער און זאָג אים, אז איך לאָד אים איין צו זיך אויף גאַנץ יום-טוב. און ער האָט איר גענוי באַשריבן, ווו ער וווינט, זי זאָל מיט איר פאָטער קאָנען טרעפן צו אים. זי איז גלייך אַוועק צום פאָטער און אים דאָס אַלץ דערציילט. ערב פכה נאָך מנחה האָט זיך דער בעש"ט געלאָזט צום גביר. דער גביר האָט געוויינט אין אַ פראַכט טפולן פאַלאַץ. ווי נאָר דער בעש"ט האָט איבערגעטראָטן די שוועל, דערזען די פראַכט פון די צימערן, די אויסטערלישע שיינקייט פון די אַלע פלים און מעבל-זאַכן — איז זיין האַרץ מיט פרייד דערפולט געוואָרן און זיין פנים האָט גלייך

אויפגעלויכטן, דער גביר האָט אים אַרײַנגעפירט אין אַ ווונדערשיין צימער, דאָרט אים געבעטן זיצן און אים מכבד געווען מיט אַ גוטן ווײַן. דער בעשײט האָט געטרונקען איין כוס און דעם צווייטן, האָט זיך נאָך מער דערפרייט זיין האַרץ. די קטנות דמוחי, צו וועלכע עס האָבן אים געבראַכט די דאגות און מי, האָבן זיך גלייך פון אים אָפגעטאָן, און ער איז צוריקגעקומען צו זיינע פּרײַערדיקע הויכע מדרגות. האָט דער בעשײט דאָן דערקלערט דעם גביר, אַז ער וויל אַפּיסל אָפרוען, בכדי ער זאָל דערנאָך קאָנען ביים סדר מיט פּרישע פּוחות דערציילן וועגן יציאת מצרים. ער האָט זיך צוגעלייגט, איז גלייך אַנטשלאָפן געוואָרן און אָפּגעשלאָפן ביז צען אַזויגער אין אָונט.

דער גביר, וואָס האָט געוואַרט אויפן בעשײט מיטן סדר, האָט זיך באַאמרוואיקט און געפרעגט: וואָס איז געשעען מיטן אורח? מען דאַרף אַ קוק טאָן, וואָס טוט ער דאָרטן, ער האָט גענומען אַ ליכט און אַרײַנגעגאַנגען צום בעשײט אין צימער; האָט ער געזעהן, ווי יענער שלאָפט, נאָר פון די אויגן גיסן זיך טייכן טרערן. מיט גרויס פאַרווונדערונג איז דער גביר געבליבן שטיין; זעט ער, ווי די טרערן האַלטן זיך אין איין גיסן, דאָס פנים ענדערט זיך מיט יעדער מינוט. מיטאַמאָל האָט דער בעשײט אַ געשריי געטאָן און זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף. דער בעשײט האָט גלייך די הענט געוואָשן, מעריב געדאַונט און מען האָט זיך צום סדר געזעצט. דער בעשײט האָט געאָגט די הגדה מיט אַזאַ התלהבות, זיין פנים האָט דערביי אַזוי געלויכטן, אַז דער גביר האָט גלייך פאַרשטאַנען, וואָס פאַר אַ הייליקער מאַן עס זיצט פאַר אים. נאָכן סדר פּרעגט דער גביר דעם בעשײט, וואָס זאָלן באַדייטן די טייכן טרערן, וואָס ער האָט אין שלאָף פאַרגאַסן, און פאַר וואָס ער האָט זיך מיט אַזאַ געשריי אויפגעכאַפט. האָט אים דער בעשײט דער-ציילט, אַז ער האָט „עלית נשמה“ געהאַט און דאָרט, אין די עולמות העליונות, האָט ער דערהערט, אַז סײַאז באַשלאָסן געוואָרן אַ שרעקלעכע גזירה אויף דער גאַנצער היגער קהילה: פיל וועלן פאַרטריבן ווערן און די איבעריקע וועט מען הרגענען און פאַרטיליקן. האָב איך שטאַרק אָנגעהויבן צו וויינען און געבעטן, מען זאָל מבטל זיין די ביטערע גזירה, איז אָבער מיין געבעט ניט אָנגענומען געוואָרן, האָב איך דעמאָלט אויף מיר גענומען זיך מוסר נפש צו זיין פאַר אונזערע ברודער. בכדי זיי זאָלן ניט אומקומען און ניט געטריבן ווערן פון שונאים און באַרדיקער. ערשט דעמאָלט, ווען איך האָב מיך געגרייט זיך מוסר נפש צו זיין, האָט זיך אַ גרויס רחמנות דערוועקט, די גזירה האָט מען מבטל געווען און דערפאַר, וואָס איך האָב אויס ליבשאַפט צום פּאָלק ישראל זיך מוסר

נפש געווען, האָט מען מיר צוריק במתנה מיין נשמה געגעבן און איך האָב מיך פון שלָאָף אויפגעכאַפּט. אין דער פּרי, — האָט דער בעש"ט כּוסיף געווען, — ביים דאָוונען וועסטו דעם גאַנצן אמת געוואָר ווערן. און פּך הוה: אין דער פּרי האָבן זיך אַלע אין שול געהיידוּשט, וואָס די צוויי אָנגעזעענסטע פּאָדשטייער פון דער קהילה זיינען ניט געקומען צום דאָוונען. מען האָט אויף זיי לאַנג געוואַרט, נאָר זיי זיינען ערשט געקומען צום סוף דאָוונען און מיט גרויס שמחה דערציילט, אַז זיי קומען אָקערשט פונם סולטאַנס הויף און דאָרט איז מיט זיי אַ גרויסער נס געשעען: איינעם פון די יועצים, וואָס איז אַ גרויסער רשע און שונא ישראֵל, איז געראַטן צו פּוּעלן ביים סולטאַן, יענער זאָל אַרויסגעבן אַ גירוש-באַפּעל אויף אַלע יידן; זיי, די יידישע פּאָרשטייער, האָבן אָבער מיט גאָטס הילף נושא חן געווען ביים סולטאַנס כּוּטער און אַראַנק איר איז די גזירה בטל געוואָרן און דער יועץ, דער רשע, איז שווער באַשטראַפּט געוואָרן ¹.

פון אַ גאַנץ אַנדערן שניט איז די צווייטע מעשה:
 איינער אַ ישובּניק פונם דאָרף פּלעגט ימים נוראים דאָוונען ביים בעש"ט אין בית-המדרש. דער דאָזיקער ישובּניק האָט געהאַט אַ יינגל מיט אַ זייער פּאַרשטאַפּטן קאָפּ, עס איז אַפילו ניט מעגלעך געווען אים אויסצולערנען די צורת האותיות, שוין ניט ריינדיק פון קענען דאָוונען אָדער תורה לערנען. פּלעגט אים דערפאַר דער פּאָטער ניט נעמען מיט זיך אויף ימים נוראים. עס איז דאָך געווען אַ בושש צו נעמען אַ יינגל אין שול אַרײַן, וואָס קען אַפילו ניט דאָוונען. ווען דאָס יינגל איז אָבער געוואָרן בר-מצוה, האָט אים דער פּאָטער גענומען מיט זיך אויף יום-כּפּוּר, ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז בעת ער וועט בלייבן אָן השגחה אין דאָרף, וועט ער פון גרויס עס-האַרצות עסן אין דעם הייליקן תענית-טאָג. דאָס יינגל האָט געהאַט אַ פּייפּעלע, וואָס ער פּלעגט אויף דעם שפּילן אין פּעלד ביים היטן די טשערעדע. האָט ער מיט זיך דאָס פּייפּעלע מיטגענומען, באַהאַלטן אין דער הויז-טאַש און דער פּאָטער האָט וועגן דעם ניט געוואָסט. זיצט דאָס יינגל אין בית-המדרש דעם גאַנצן הייליקן טאָג, אַלע זיינען מתפּלל, נאָר ער איינער זאָגט נאָר ניט, וואָרעם ער קען דאָך אַפילו קיין אַלֶה-בית ניט. ביים מוסף דאָוונען זאָגט דאָס יינגל דעם פּאָטער: טאַטע, איך האָב מיט זיך דאָס פּייפּעלע, ווייל איך זייער אַ פּייה טאָן. האָט דער פּאָטער זיך דערשראָקן, אָנגע-

1 אַ צווייטער וואַריאַנט פון דער דאָזיקער מעשה געפינט זיך אין דער זאַמלונג, מעשות מהגדולים והצדיקים, 33—38 (מיר ציטירן לויט דער וואַרשעווער אויסגאַבע, 1890).

שריגן אויף אים און געוואַנט מיט אַ בייזער: זאָלסט זיך ניט דערוועגן אַזוינס צו טאָן. צונעמען דאָס פייפעלע ביים יינגל האָט דער פאָטער ניט געקאָנט, ווייל ס'איז דאָך מוקצה. נאָך מנחה בעט זיך ווידער דאָס יינגל — ער קאָן מער ניט שווייזן, ער מוז כאָטש איין פייף טאָן. אז דער פאָטער האָט דערזעען, ווי שטאַרק דער זון גלוסט אַ פייף צו טאָן, פרענט ער אים: ווו האַלטסטו דאָס פייפעלע? ווייזט אים דאָס יינגל אויף זיין הויזן-טשאַש. האָט דער פאָטער אָנגענומען מיט זיין האַנט די טשאַש מיטן פייפעלע און געהאַטן פעסט, בכדי דאָס יינגל זאָל צום פייפעלע ניט קאָנען דערלאַנגען. דערווייל האָט מען אָנגעהויבן נעילה צו דאווענען; אין דער מיט נעילה-דאווענען האָט דאָס יינגל פלוצלינג אַ רים געטאָן די טשאַש מיטן פייפעלע פונם פאָטערס האַנט, אַרויסגע-כאַפט דאָס פייפעלע און — איבער דעם גאַנצן בית-מדרש, איבער די קעפ פונם פאַרגאַפטן עולם האָט צעהילכט אַ שטאַרקער, נצחונישער פייף. דער בעש"ט ז"ל, וואָס האָט געדאוונט פאַרן עמוד, האָט נאָכן פייף, קעגן זיין התנהגות, שטאַרק געקירצט מיטן דאווענען, און נאָך מעריב האָט ער דערקלערט, אז דאָס יינגל האָט אים שטאַרק מיטגעהאַלפן און מיט זיין פייף אַלע תפילות אין די הימלען דערהייבן, וואָרעם, — האָט דער בעש"ט כּוּסִיף געווען, — דאָס יינגל קען דאָך, נעבעך, ניט דאווענען, דעם גאַנצן הייליקן טאָג האָט ער געהערט, ווי יידן זיינען מתפלל פאַר גאָט, און דער הייליקער ניצוץ, וואָס האָט געצאַנקט אין אים, האָט מיט העלן פלאַם אויפגעפלאַקערט; ביי אַן אַנדערן ווערט דער דאָזיקער פלאַם אויסגערדיקט אין די ווערטער פון תפילה צו גאָט יתברך, — דאָס יינגל אָבער ווייסט דאָך גאָרנישט, האָט ער זיין גרויסן ברען אַנדערש ניט געקענט אויסדריקן, ווי דורך אַ פייף. און וואָס מער דער פאָטער האָט אים געשטערט זיין הייסן ווונטש צו דערפילן, אַלץ שטאַרקער האָט אין דעם יינגל אויפגעפלאַקערט דער ברען פון התלהבות, ביז ער האָט מער שוין ניט געקאָנט אויסהאַלטן און זיין גאַנצן ברען אין דעם פייף אויסגערדיקט. און ווייל דאָס איז געטאָן געוואָרן פון דעם ריינעם האַרצן, אַן שום זייטיקע פניוה, נאָר פון גאָט יתברכס נאָמען וועגן, איז דער ריינער אָטעם פון זיין מויל מיט גרויס באַוויליקונג אָנגענומען געוואָרן, וואָרעם — כְּחֶמְקָא לְבָא קָעִי, און צוזאַמען מיט דעם יינגלס פייף זיינען אויך אַלע תפילות אויפגעשטיגן.

אַזוינע מעשיות וועגן דעם זווַנדערבאַרן בוח פון האַרציקער תפילה האָבן צירקולירט אין זייער אַ רייכער צאָל אין דער חסידישער סביבה.

טיפיש איז פאָלגנדיקע מעשה, וואָס איז פאַרבונדן מיטן נאָמען פונם „אוהב ישראל“ משה־לייב סאַסובער: דער צדיק ר' פיוויש אויס באלשוועז האָט דערציילט, אָו בעת ער איז געקומען קיין סאַסוב, האָט ער געהערט, אַז ס'איז אַקאָרשט אָנגעקומען אַ בריוו פון בערדיטשעוו מיט דער ידיעה, אַז ר' לוי־יצחק איז קראַנק, און אַז דער חולה בעט, דער סאַסובער צדיק זאָל פאַר אים מתפלל זיין און ער זאָל אים באַזונדערס דערמאָנען בשעת זיינע „ריקודין“ שבת קודש אין אָונט. האָט דער סאַסובער געקויפט אַ פּאָל נייע טייערע סאַפּיאַנאָווע שיד ספּעציעל פון די ריקודין וועגן. דערציילט דער צדיק ר' פיוויש, אַז דעם סאַסובערס ריקודין זיינען דאָס מאָל געווען נאָר אַ געהויבענע זאַך, טאַקע אמתע „דברים של מעלה“, אין יעדער באַזונדענע באַזונדער זיינען געווען באַהאַלטן ווּנדערבאַרע געוואַלדיקע יחודים, די גאַנצע שטוב איז געוואָרן אָנגעפּילט מיט ליכט, און די גאַנצע פּמליא של מעלה האָט געטאַנצט מיטן צדיק — עס איז ממש מיטן שכל ניט משיג צו זיין ג. און אַז אַ פּריילעכער, התלהבותדיקער טאַנץ קאָן אַמאָל חשובער זיין פון דער הייליקסטער תּפילה, וועגן דעם ווייסט צו דערציילן די אויסטער־לישע מעשה וועגן ר' ישראל קאָזעניצערס געבורט ג, וועכענס עלטערן זיינען געווען פשוטע, נאָר כּשרע גאָטספּאַרכטיקע לייט. דעם קאָזעני־צערס פּאַטער איז געווען אַ גרויסער אביון און איין מאָל אַן ערב שבת האָט ער ניט געהאַט אפילו אַ פּרוטה אויף „הצטרכות־השבת“. ער האָט אָבער ניט געוואָלט נעמען קיין קצבה אָדער בעטן נדבות. האָט ער באַשלאָסן בעסער צו הונגערן אום שבת, איידער אָנצוקומען צו פרעמדער הילף. כּדי ניט צו זען דעם צער פון זיין ווייב, איז ער אויפן גאַנצן פּרייטאָג־דיקן טאָג אַוועקגעגאַנגען אין בית־הכנסת. דאָס ווייב, נעבעך, ניט האָבנדיק וואָס צוצוגרייטן אויף שבת, האָט אָנגעהויבן כּאָטש אויפראַמען און ריין מאַכן די שטוב לכּבוד דעם הייליקן טאָג. און דאָ איז געשען אַ נס: אין אַ פאַרוואַרפענעם ווינקל האָט זיך געפונען אַ פּאַר הענטשקעס, וואָס זי האָט אין אַמאָליקע בעסערע צייטן אַלס מתנה באַקומען, נאָר זיינען שוין פון לאַנג כּארפּאָלן געוואָרן און זי האָט ניט געוואָסט, ווּוּהין זיי זיינען אַהינגעקומען. די הענטשקעס זיינען באַצירט געווען מיט גאַל־דענע קנעפּ, האָט זי זיי גלייך צום גאָלרשמיד אַוועקגעטראָגן און איינ־געקויפט אויף שבת „פּינר המלך“. נאָך קפּלת שבת, דער מאַן קומט פון דער שול און מיינט, ער וועט טרעפן אַ פינסטערע שטוב, אָן אַ חלה

1 מעשה צדיקים, 37.

2 ערת צדיקים, 5—8.

אפילו א מוציא צו מאכן, און צו זיין גרויס פארוואנדערונג דערועט ער: די שטוב איז ליכטיק און דער טיש איז גענרייט מיט אלעם גוטן. אז דאָס ווייב האָט אים דערציילט, וואָס פאַר אַ נס דאָ איז געשען, האָט ער אַזש געוויינט פאַר שמחה, און געלויבט און געאַכפערט גאָט פאַר זיינע גרויסע גענאָדן. די פרייד איז געווען אַזוי גרויס, אז ער האָט אָנגעכאַפט דאָס ווייב ביי דער האַנט און געלאָזט זיך מיט איר טאַנצן. דאָס אייגענע האָט זיך איבערגעחזרט נאָך יעדן געריכט; דריי מאָל האָט זיך דאָס פאַר פּאָלק געלאָזט אין פריידיקן טאַנץ אַלס דאַנק און לויב דעם שם יתברך פאַר זיינע גרויסע חסדים. דער בעש"ט מיט זיין רוח הקודש האָט צוגעזען, ווי דאָס פּאָרל טאַנצט, האָט דערפון שטאַרק הנאה געהאַט און זיך געקאַטשעט פאַר געלעכטער. ער האָט דערביי פּאַרויכערט זיינע תּלמידים, אז בשעת די דאָזיקע תּמימותריקע לייט האָבן געטאַנצט, האָט די גאַנצע פּמליא של מעלה זיך געפרייט און מיטגעטאַנצט...

נישט אַלע חסידישע מעשיות דערציילן די גרויסקייט פון די צדיקים. אַ סך מעשיות זיינען געשאַפן צוליב דעם מוסר-השכל, וואָס גייט צום סוף, בכרי צו לאָזן עפעס הערן, אילוסטרירן אַ באַשטימטן טעזיס. אין „מעשה צדיקים“, אַשטייגער, ווערט דערציילט אַ מעשה 1, ווי ס'איז אַמאָל צום אָפטער רב געקומען אַן אָנגעזעענע פּרוי פּרעגן עפעס אַן עצה וועגן אַ וויכטיקער אָנגעלעגנהייט. דער צדיק האָט אָבער מיט זיין רוח-הקודש גלייך דערשפּירט, אז די דאָזיקע אשה האָט ערשט ניט לאָנג עובר געווען אַ האַרבע עבירה. ווי נאָר די פּרוי האָט דעם שוועל באַטרעטן, שרייט תּיכּה אויס דער אָפטער רב: זונה, זונה! ווי האָסטו די העזה צו מיר צו קומען, נאָכדעם ווי דו האָסט אַזאַ עבירה באַגאַנגען? גלייך זאָלסטו דאָס צימער פּאַרלאָזן! ענטפּערט אים אָבער די פּרוי מיט אַזעלכע ווערטער: דער בורא עולם—ער איז אַן אַרץ אפּים אפּילו צו רשעים, ער מאָנט ניט גלייך זיין חוב פון זיי און ער דעקט ניט אויף זייער זינד פאַר קיינעם, בכרי זיי ניט צו פּאַרשעמען און זיי צו געבן די מעגלעכקייט תּשובה צו טאָן, און ער וועט דעמאָלט פון זיי זיין געזיכט ניט אָפּווענדן, חלילה; און דער אָפטער רב—ער זיצט זיך אויף זיין שטול און האָט זיך אויף קיין רגע ניט געקאָנט אַיינהאַלטן און גלייך אויפגעדעקט דאָס, וואָס דער בורא עולם האָט געהאַלטן פאַר-באַרגן! האָט דער אָפטער רב דערויף געוואָגט: מעולם לאַ נצחתי אלא אשה אחת — קיינער האָט מיך ניט מנצה געווען אין מיין לעבן, נאָר

אָט די יידענע! אָט פון די דאָזיקע רייד, — ווייזט אָן דער מעשה צדיקים, — קאָן דער מענטש זיך נעמען אַ מוסר, אויף ווי ווייט עס דאַרף דערגרייכן דאָס געפאַסט פון אהבת ישראל, אַז מען דאַרף יעדן מענטשן בן זיין לכה־זכות.

אַנדערע מעשיות זיינען אינטערעסאַנט דערמיט, וואָס זיי גיבן אַ גאַנץ בולט בילד פון דעם וועלט-באַנעם, וואָס האָט אומבאַגרענעצט געוועלטיקט אין דער חסידישער סביבה. אַמאָל, — דערציילט דער קהל הסידים החדש, — האָט דער קיסר פראַנץ יאָזעף I אַרויסגעגעבן אין גאַליציע אַזאַ ביטערע גזירה, אַז די גאַנצע מדינה איז ממש דערציטערט געוואָרן. אין דער שטאָט ליזענסק אינם בית-מדרש פונם הייליקן צדיק ר' אלימלך ² האָט זיך אויפגעהאַלטן אַ חשובער חסיד, אַ איש מופלג און גרויסער ירא שמים מיטן נאָמען ר' פייבל. האָט זיך דער דאָזיקער ר' פייבל ביינאַכט אויפגעכאַפט פון שלאָגן, איז אַריין צום צדיק ר' אלימלך און אים אַזוי געזאָגט: רבי, איך בין געקומען מיט אַ דין־תורה. עס איז דאָך אַ בפירושע משנה: דער וואָס איז חציו עבד און חציו בן הוריו, קאָן ער ניט חתונה האָבן מיט אַ שפחה, ווייל ער איז דאָך שוין ניט קיין קנעכט; קיין בת חורין קאָן ער אָבער אויך ניט נעמען, ווייל ער איז דאָך אויף דער העלפט אַ קנעכט. גאָט ברוך הוא האָט געזאָגט: איר זייט מיינע קנעכט! גאָט ס קנעכט זיינען מיר, — פאַרוואָס זושע זיינען מיר נאָך גענויט צו טראָגן אויף זיך דעם יאָך פון פראַנץ-יאָזעפן מיט זיינע שלעכטע גזירות, בעת מיר זיינען משועבד צו גאָט ברוך הוא? אַזוי האָט געטענהט אין מיטן דער נאַכט מיט גרויס התלהבות ר' פייבל פאַרן הייליקן צדיק. ענטפערט אים דער צדיק: די טענות זיינען טאַקע גאַנץ ריכטיקע, מען פירט אָבער ניט קיין דין־תורות אין דער האַלבער נאַכט. צו מאַרגנס זיינען קיין ליזענסק געקומען צו פאַרן דריי צדיקים, דהיינו: דער קאָזעניצער מגיד, דער לובלינער רבי און דער אָבטער רב, — אַלע דריי זיינען זיי געווען ר' אלימלךס תלמידים. דער צדיק האָט זיך שטאַרק דערפרייט מיט זיי, און האָט זיי אַיינגעלאָרן צום מאָלצייט. אין מיטן דער סעודה שיקט ר' אלימלך רופן ר' פייבלען און זאָגט אים: דערצייל פאַר די אורחים דעם דין־תורה, מיט וועלכן דו ביזט צו מיר געקומען ביי נאַכט. זאָגט ר' פייבל: איך האָב איצט נישט די התלהבות, ווי פאַריקע נאַכט, און בין איצט נישט אימשטאַנד אַרויסצוטרעטן מיט מיינע טענות. האָט אים דער רבי

1 דער נאָמען איז פאַרגרייזט, — עס ווערט דאָ געמיינט דער קיסר יאָזעף דער צווייטער.

2 דער בעל „נעם אלימלך“.

געזאָגט: איך גיב דיר דעם כוח הריבור — זאָלסט ריידן מיטן אייגענעם ברען ווי ביינאכט. אין ר' פייבל אַרויסגעטראָטן פאַר די צדיקים מיט זיינע טענות מיט גרויס התלהבות און מיטן אמתן ברען. נאָכדעם ווי די דריי צדיקים האָבן אויסגעהערט ר' פייבל'ס טענות, האָט דער אָפטער רב געעפנט זיין הייליקן מויל און אַזוי געזאָגט: דער מנהג איז, אַז נאָכדעם ווי מען האָט אויסגעהערט די טענות פון די בעלי דינים, דאַרפן ביידע צדדים אַרויסגיין. על פּו, ר' פייבל, זייט מוחל און גייט אַרויס; און דו, רבנו של עולם! על-פּי-דין וואָלסטו אויך דאָס בית-דין-צימער באַדאַרפט פאַרלאָזן; ווי קאָנען מיר אָבער פאַדערן, אַז דו זאָלסט זיך דערווייטערן פון אונז בעת-מלא כל הארץ כבודך, די גאַנצע וועלט איז פול מיט-דיין פראַכט, און אונזער גאַנץ גליק באַשטייט דאָך אין דעם, וואָס דו טוסט רוען צווישן אונז, זינדיקע מענטשן. מיר דערקלערן דיר אָבער אַזויס, אַז מיר וועלן ניט נושא-פנים זיין אין דעם דאָזיקן די-תורה און וועלן אַרויסטראָגן דעם גערעכטן משפט! נאָך דער סעודה האָבן די דריי צדיקים זיך פאַרטיפט אין דעם די-תורה, צי האָט דער קיסר פראַנץ-יאָזעף דאָס רעכט גוזר צו זיין אַזאָ שווערע גזירה, וואָס רירט אָן דעם גאַנצן יידישן דת, און צי דאַרף מען אָננעמען די דאָזיקע גזירה. די צדיקים האָבן זיך שטאַרק מפלפל געווען, געזוכט אין חושן משפט און אין אַלע איבעריקע ספרי הלכה, און זיינען געקומען צום אויספיר, אַז גערעכט איז טאַקע ר' פייבל. האָבן זיי אויפגעשריבן דעם פסק-דין און געהתמעט אים מיט זייערע דריי חתימות. אין דריי טעג אַרום איז אָנגעקומען די ידיעה, אַז די גזירה איז בטל געוואָרן 1...

דער אָפטער רב, — דערציילט דער „מעשה צדיקים“ 2, — האָט געהערט, אַז אַ פשוטער ישובניק פון אַ שכנותדיקן דאָרף איז געווען אַ „פועל ישועות“, און ווער ס'האָט זיך צו אים געווענדט, דער האָט גע-האַט פון אים די ישועה אָדער ד' רפואה. אין דאָס ביים אָפטער רב געווען אַ גרויס חידוש, און עס האָט זיך ביי אים דערוועקט דער חשד, אפשר האָט דערביי די סטרא אחרא צו שטעקן. האָט זיך דער אָפטער רב געלאָזט אין דעם דאָזיקן דאָרף און האָט זיך אָפגעשטעלט אויף נאכט-לעגער אין דעם שענק פון דעם דאָזיקן ישובניק. קוקט ער זיך שטי-לערהייט צו צו דער התנהגות פון ישובניק: אַ פשוטער ייד פון אַ גאַנץ

1 קהל חסידים החוש", מעשה ס"ב. אַ אינצערעסאַנטע מעשה אויף דער זעלביקער טעמע, חיי אַזוי די שווערע גזירה פון ליכט-אין-פלייש-שטייער איז בטל געוואָרן אַדאַנק דעם זידיטשובער צדיק און דעם דאַרטיקן פורים רב, דערציילט דער „פּאָר קרושים" (דאַרסן הייסט דער פורים רב — קהל פורים).

יאָר, פאַרקויפט בראַנפן, לייזט געלט, דאוונט אָן באַזונדערער דביקות, שאַפּט געשמאַק אַ גאַנצע נאַכט. בלייבט דער צדיק פאַרחירושת. אין דער פרי רופט ער צו דעם ישובניק, לאָזט אים וויסן, אַז ער איז דער אָפּטער רב און באַפעלט אים בהן שלו, ער זאָל אים אויפדעקן דעם סוד און אים דערקלערן, מיט וואָס האָט ער עס זוכה געווען צו זיין אַ פּועל ישועות. האָט אים דער ישובניק דערקלערט, אַז צו דעם אַלץ האָט ער זוכה געווען בלויז אַדאַנק זיין גרויסן בטחון אויף גאָט. ער האָט אים דערציילט, ווי אזוי ער האָט איינמאַל באַדאַרפט אַריינטראַגן דעם פריץ ראַטע פאַר דער אַרענדע, ער האָט אָבער ניט געהאַט קיין איינציקע פרוטה; פונדעסטוועגן האָט ער קיין עגמת-נפש ניט געהאַט, ווייל ער איז געווען שטאַרק אין בטחון, אַז גאָט וועט אים ניט פאַרלאָזן. און אזוי איז עס טאַקע געווען: אין דער לעצטער מינוט האָט אים דער אייבערשטער מיט זיין גרויס רחמים צוגעשיקט דעם נויטיקן סכום דורך אַ פרעמדן מענטשן, וואָס האָט מיט אים געשלאָסן אַ מסחר, און אויף אַזאַ אופן באַקומען די מעגלעכקייט איינצוצאָלן דעם פריץ די ראַטע צום טערמין. און אזוי, — דערציילט דער ישובניק, — בין איך מערערע מאַל געהאַלפן געוואָרן. איינמאַל האָב איך מיין גאַנץ פאַרמעגן אָנגע-וואָרן; איך בין מיר, ווי מיין שטייגער איז, געבליבן גאַנץ רואיק און פריילעך מיט מיין גרויסן בטחון, אַז גאָט ברוך הוא וועט מיך ניט פאַר-לאָזן. די בני בית אָבער האָבן מיר שטאַרק געטאַן אין דול אַרײַן, איך זאָל למען השם אַריינפאַרן אין שטאָט אַרײַן, דאָרטן זיך צוצוואַכן אַ פאַסנ-דיקן שותף און צוזאַמען פירן דאָס געשעפט. אין דער התחלה האָב איך וועגן דעם ניט געוואָלט אַפילו הערן, די בני בית זיינען אָבער צו מיר אזוי לאַנג צוגעשטאַנען, אַז איך האָב סוף-כּל-סוף מסכים געווען און גע-לאָזט זיך אין שטאָט אַרײַן זוכן אַ שותף. אין וועג, אויפן גרינעם, פרייען פעלד דערפולט זיך ווידער מיין האַרץ מיט פריידיקן בטחון אויף גאָט און איך האָב אים די טיפן פון מיין האַרץ מתפלל געווען צום בורא עולם: דו, האר פון אַלע וועלטן! דו ביסט דאָך דער משגיח איבער אַלץ, וואָס עקזיסטירט, דו טוסט שפיון יעדע לעבעדיקע באַשעפעניש; פאַרנעם זשע מיין געבעט! איך געפין מיך איצט אין אַ זייער שווערער נויט, צווינגט מיך מיין הויזגעזינט, איך זאָל מיר זוכן אַ שותף, אַ בן ארם, וואָס שטאַכט פון שטויב, היינט איז ער דאָ, און ווער ווייסט, צי וועט ער נאָך מאַרגן זיין צווישן די לעבעדיקע. בעט איך דיך, גאָט, זיי בע-סער דו מיין שותף, שיק מיר דיין ברכה, און אַלץ, וואָס איך וועל פאַר-דינען, וועל איך אויף צוויי גלייכע העלפטן טיילן: פון איין חלק וועל איך מיין ווייב און קינדער מפרנס זיין און דער אַנדערער חלק וועט זיין

קורש לר': איך וועל אים צעטיילן צווישן אַרעמע לייט און תלמידי חכמים, וואָס זיצן און לערנען תורה. נאָך דער תפילה, ווי איך האָב די האַנט אין טאַט אַרָאָפּגעלאָזט, האָב איך דאָרט אַ זילבערנע מטבע געפונען. איך האָב דאָן גלייך אויפגעהויבן מיינע פיס, צוריק אַהיים געקומען און געזאָגט די בני בית, אז איך האָב פאַקומען פאַר אַ שוטה אַ גרויסן נגיד, אַ מופלג בעשירות און אויף מול האָט ער מיר דערווייל געגעבן אַ זילבערנע מטבע. דעם זעלבן טאָג האָב איך געקויפט אַ ביסל סחורה פאַר דער מטבע און גאָט האָט מיך מיט זיין ברכה באַגנעדיקט און מיר גרויס שפע געשיקט. צוויי קעסטעלעך האָב איך מיר געמאַכט און דאָס גאַנצע פּריוו-געלט, וואָס פאַלט מיר אַרײַן, טייל איך גלייך אויף צווייען: איין העלפט אין דעם קעסטל, וואָס געהערט מיר אויף פרנסה, און די אַנדערע העלפט אינם צווייטן קעסטל, וואָס איז פאַשטימט פאַר אַרעמע לייט און פאַר נויטבאַדערפטיקע תלמידי חכמים. איך אַליין זיך ביים פּריוו, איך פאַרלאָז מיך ניט אויף קיינעם פון די בני בית אויס מורא, טאָמער וועט עמיצער פון זיי פעלשן ח"ו אין דער שותפות. דערפאַר שלאָף איך אַ גאַנצע נאַכט, בכדי איך זאָל כוח האָבן צו שטיין דעם גאַנצן טאָג אין שענק, געטריי צו האַלטן די שותפות און צעטיילן גאָטס העלפט, ווי עס געהער צו זיין. אָט דאָס איז מיין עבודה להם יתברך.

אז דער אָפּטער רב האָט דאָס אויסגעהערט, האָט ער מיט זיין הייליקן מויל געזאָגט צו זיינע באַגלייטער: וואָס האָט איר זיך צו חידושן אויף דעם כוח פון דעם דאָזיקן מענטשן? גאָט ברוך הוא בכבודו ובעצמו איז דאָך זיין שוטה 1...

* * *

אין דער זעלבער צייט, ווען אין דער חסידישער סביבה איז געשאַפן געוואָרן דער אייגנאַרטיקער פּראָדוקט פון נאַיוו-קינדערשער באַווונדערזאָג און אַנטציקונג — די לעגענדן-און מעשיות-ליטעראַטור, האָט דער פּיינדלעכער מתנגדישער לאַגער געשאַפן זיינע מיט צאָרן און שנאה פאַרגיפטעטע פּיילן אין פאַרם פון פאַמפלעטן, קול-קוראס, וויכוחים, חרמות אַא"וו. מיר האָבן שוין אין די פריערדיקע קאַפיטלעך 2 זיך אָפּגעשטעלט אויף דעם פאַמפלעט, זמיר עריצים וחרכות צורים, וואָס איז געשאַפן געוואָרן בשעת דעם ערשטן אַרויסטריט פון דעם

1 מעשה צדיקים, 31—33, די מעשה חערט אויך געברעכט אין אַ ביסל געזענדערטער פאַרם אינם, עדה צדיקים, 22.
2 זע אויפן, ז"ל 104—105.

וויילנער גאון קעגן דער „שערלעכער פת“ אין א באדייטנדיק גרעסערער צאל אין אויסגעוואקסן די ראמפלעטן-ליטעראטור ביי דער לעצטער און שארפסטער מחלוקת קעגן די חסידים, וואס האט אויסגעבראכן אין די יארן 1797—1800. צום ערשטן מוז דערמאנט ווערן דער ענערגישער און טעמפעראמענטפולער סלוצקער מגיד, ישראל ברוך יהודה לייבל. ער איז פריער געווען מגיד אין די קהילות מאהילאוו אין רייסן (ביז 1787) און אין נאווארעדאק. ער איז געווען באוואוסט אלס פייערדיקער קעגנער פון דער חסידות-באוועגונג, — האָבן אים די ווילנער מתנגדים אויפן באפעל פונם גאון באשטימט פאר א רייזנדיקן בעל-דרשן, ער זאל ארויסטרעטן אין פאר-שידענע ערטער מיט פאלעמישע צוועקן און דרשנען קעגן די חסידים. ישראל לייבל האט דערפילט זיין שליחות מיט אמתער מסירת נפש. ער האט אויף זיין ריזע איבער ליטע, פוילן און גאליציע פיל געהאט אויס-צושטיין פון די חסידים, וואס האָבן אים שטארק גערודפט און אייניקע מאל געשלאַגן מכות רצה. ער האט אלץ מיט אומדערמילעכער התלהבות געפירט זיין פראָפאגאנדע-ארבעט; ער האט זיך ניט באַנגוט בלויז מיט דרשות אַליין און מיט מינדלעכע וויכוחים; נאָך ביים גאונס לעבן איז ער צוגעטראַטן צו זיין „ספר הויכוח“ — א פארביסענער פאמפלעט קעגן דער חסידות-באוועגונג און די באדייטנסטע צדיקים פון יענער צייט, וואס איז דערשינען אין ווארשע אין אייניקע חדשים אַרום נאָכן גאונס טויט.⁸

דער היסטאָרישער באדייט פון לייבלס „ספר הויכוח“ באשטייט אין דעם, וואס דאָרטן זיינען צום ערשטן אָפגעדרוקט דעם גאונס אויפֿרוף פון חורש סיון 1796, אל החרדים על דבר ד'„ די אָנפראַגע פון די

1 לייבעלס האט קעגן חסידות איז געווען סארבונדן אויך מיט ריין פער-זענלעכע מאַסיון: זיין אייגענער ברודער איז אַריינגעפאלן אין „נעץ“ פון די חסידים, און לייבלס מי אים פון דאָרטן „אַרויסצורעסענען“ איז געבליבן אַן דערפאלג.
2 די הסמכות צום „ספר הויכוח“ זיינן דאָסירט: ר"ח סיון און כ"ב מנחם אב תקנ"ז.

3 חיל די חסידים האָבן די דאָזיקע אַרטיקלע זייער פליסיק אויסגעקויפט און די אַנגעזאמלטע עקזעמפלאַרן גלייך פאַרברענט, איז איצט דער „ספר הויכוח“ פון די גרעסטע יקר-המציאות. מיר האָבן זיך גענוצט מיט אַ מולטענדיקער אַפּשריפט, האָט געפֿינט זיך אין דער מאַנטקרייטן-זאַמלינג אין דעם לענינגראַדער אַזיאַטישן מוזי (נוב' 407). אויפן שער-בלאָט איז אויסגעשריבן: ספר ויכוח לחוקר ה"ח הרבני המופלא מ"ח ישראל מ"מ (מגיד משרים) בכמה קהילות בעל מחבר ס' אסר ישראל ותק"מ אשר קנא קנאת ד' צבאות נגד האמונה החדשה המה הנת נחש הקדמוני המכנים עצמם בשם חסידים, לסור מדרכם ארחות עקלקלות ולא לנסות מדרכי אבותינו הקדושים ולהסומע יעם.

כינסקער ראשי הקהל און דעם גאונס מיט ווייטאָנדיקן צאָרן געשריבענער ענטפער, בני ישראל החרדים, וואָס ווערט אין ספר ויבוח מיט פולן רעכט באַטיטלט: „תשובת אליהו קנאי שקנא קנאת ד' צבאות.

טיפיש איז דער טאָן, אין וועלכן ס'איז געשריבן די לאַנגע פּאָר-רעדע צום ספר ויבוח. דער מתנגדישער בעל-דרשן רעכנט אויס כמעט אַלע סעקטעס, וואָס זיינען אַמאָל געווען ביי יידן זינט די צדוקים בין דער שבת-צבי און פּראַנק-באַוועגונג. דאָס אַלץ — קלאַנג זיך ישראל לייבל, — איז נאָך אַלץ ווייניק געווען, האָט זיך נאָך באַוווּזן איינער, וואָס הייסט ביי די חסידים ר' ישראל בעל שם טוב. דעמאָלט האָבן אונז אַרומגערינגלט צרות אויף צרות; נאָך זיין טויט האָט ער (דער בעש"ט) נאָך מער מצליח געווען, ווי ביי זיין לעבן. ער האָט געהאַסט נאָטס תורה און אין די ספרי מינים זיינע האָט ער אויסגעטראָטן אַ גאַנץ נייעם וועג, וואָס איז קעגן אונזער תורה פון אלף ביז תיו. צוליב זיינע צוועקן האָט ער געדרשנט מאָדנע פירושים אפילו אויף די עשרת הברות. נאָך אים זיינען אויפגעשטאַנען זיינע תלמידים, זיי האָבן געשלאָסן אין באַנדע און האָבן די לומדים געמאַכט פאַר אַ ציל צו זייערע פייַלן. זיי כוען יאָגן און רודפן און בייסן, ווי משוגענע בייע הינט, און טאָג ווי נאַכט רוען זיי ניט און באַשפּיען די לומדים מיט שפּאַט. איך האָב — דערקלערט דער סלוצקער מגיד, — באַטראַכט די דאָזיקע בת"א און האָב מיך איבערצייגט, אז ס'איז צווישן זיי קיין כשרער מענטש ניטאָ; אפילו אויף די בעכערע צווישן זיי איז געזאָגט געוואָרן: זיי לעסטערן נאָטס וואָרט! זיי זיינען עובר על כל התורה פולה. זיי זיינען אַ בת לצים, אַ בת חנפים, אַ בת שקרנים און מספרי לשון הרע. דאָס זיינען די בעסערע פון זיי און מבל שפן די ערגערע, — יענע זיינען גאַלע גזלנים, רוצחים און יעדעס וואָרט, וואָס זיי ריידן, איז שקר והבל... דערויף זאָגן עדות אַלע קהילות, וווּ עס געפינען זיך אָנגעהעריקע פון דער דאָזיקער „בת" הרשע והבליעל"... זיי, די חסידים, — קלאַנג זיך ישראל לייבל, — האָבן אונז פייַנד מער פון די אוכות העולם, זיי זיינען כותיר אונזער בלוט, ווי דאָס בלוט פון בהמות און חיות רעות... עס איז ביי זיי אַ היתר-זאָך צו הרגענען די מתנגדים, שלאָגן זיי און מסדן זיי, ווי זיי האָבן געטאָן דעם הרבני המופלג ר' שלום פון לובאַוויץ און דעם הרב הגדול ר' יעקב משקלאָוו און, להבריל בין החיים ולמתים, דעם רב הגדול פון דער וואָלפער קהילה, וואָס זיי האָבן אים געוואָלט הרגענען צווישן די בערג און האָבן אים אויסגעטאָן די קליידער און געלאָזט אים אין שטאָט צריין נאַקטערהייט, און אזוי האָבן זיי אויך געטאָן דעם גע-שטאַרבענעם מגיד פון האָראַדנאה, דעם געשטאַרבענעם מגיד מו"ה יצחק-

חיים, וואָס איז געווען מגיד מישרים און מורה צדק אין ראָהאַטשוב, און אויך מיך האָבן זיי וויפיל מאָל געוואָלט שלאָגן. ס'איז נישט איבער-צוציילן זייער רשעות... און איך כוון דערביי צוועען, — קלאָגט זיך דער בעל „הויכוח“, — ווי אַלע אנשי החכמה און בעלי היכולת פון אונזער דור זעען דאָס צו און שווייגן. דערפאַר האַלט ער זיך פאַר כחויב „אַרויסצוטערען קעגן זיי מיט אַלע מיני תּחבּולות“...

און ישראל לייבֿל שטיצט זיך דערביי אויף צוויי אויטאָריטעטן: מיר ווייסן דאָך, — ווייזט ער אָן, — זעען דעם באַפעל, וואָס ס'איז פאַרצייכנט בפתב אמת פונם גאון החסיד האמיתי ר' אליהו מוילנא, אז ס'איז אַ גרויסער חיוב צו קעמפן קעגן זיי בכל מיני תּחבּולות. ער האַלט אָבער פאַר נייטיק צו שטעלן דעם גאַנצן טראַף אויף אַ גאַנץ אַנדערן „באַפעל“. איך האָב געזעען געשריבן, — דערקלערט ישראל לייבֿל, — דאָס געזעץ פונם קיסר ירום הודו ויגדל כבודו, וואָס איטלעכע גרויסע זאָך דערגרייכט צו אים (שכל דבר גדול יבוא אליו), און עס איז אויך אָפּגעדרוקט אין זאַקאָן, אז קיין שום מענטש טאָר היינטיקע צייטן ניט מאַכן קיין נייע אמונה. און מכל שכן, — זאָגט ער ווייטער, — אז ס'איז אַ באַפעל פון קיסר ירום הודו ויאריך ימיו בטוב, אז עס זאָל ניט זיין קיין נייע אמונה, איז אַוודאי איטלעכער באַזונדער מחויב זיך מוסר נפש צו זיין און אויסצופירן דעם דאָזיקן באַפעל.

עס איז דעמאָלט, ווי עס שיינט, דערנאָנגען צו די מתנגדישע קרייזן דער קלאָנג, אז דער קיסר פאַוועל דער ערשטער מאַכט אַן אויס-פאַרשונג בנוגע די מאַסאַנען-פאַרבינדונגען (אילומינאַטן און אַנדערע), וואָס פאַוועל האָט זיי חושר געווען אין סימפּאַטיעס צו די באַפרייטונגס-אירעען פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע. איז ביי די מתנגדים נולד געוואָרן דער געדאַנק, אז מען קאָן דאָס אויסנוצן אויך אין דער יידישער גאַס, אַריינרעכענען אויך די חסידישע „בת“ צווישן די קישורע סעקטעס, און די רעגירונג זאָל זיך באַגיין מיט זיי „פּאַ זאַקאָנו“. און בכך, — רופט ישראל לייבֿל אויס מיט נצחנות, — בין איך מתרה אַלע רבנים פון דער דאָזיקער בת, דאָס זיינען: ר' שמואל מאמדור 1, ר' מרדכי מלעכעוויץ 2, ר' זלמן מלאדי און ר' מאַטל טשערנאָבילער, זיי זאָלן זיך שטעלן אין אַן עפנטלעכן וויכוח מיט מיר און מיט מייער חברים, די איידעלע אָנגעזעענע מענטשן המקנאים קנאת ד'". און ער וואָרנט זיינע קעגנער, אז זיי זאָלן דעם קיסרס באַפעל ניט האַלטן גרינג.

1 אין יענער צייט אַ באַזונדער חסידישער פירער אין גראָדנער קרייז.

2 איבער פון די באַדייטנדיקסטע ליטחישיע צדיקים אין סלוצקער קרייז.

בפרט, — איז מוסיף דער סלוצקער מגיד, — אז מיר האבן זוכה געווען צו א קיסר, שלא ישא פנים ולא יקח שוחר ולא יעשה עֹלָה, ער איז א האר, וואָס הערט זיך צו צו רייד פון אמת, און אויך די שררות זיינע גייען אין זיינע וועגן. און ער סטראַשעט זיינע יקעגנער, אז אויב זיי וועלן טאָן שלעכטס קעגן אים אָדער קעגן זיינע מיטהעלפער, זאָלן זיי וויסן, אז דאָס וועט אויך פאַקטיש זיין אַ מרידה קעגן דעם געזעץ פון דעם געריכט און קעגן דעם חוק פון דעם קיסר ירום הודו. די פאַנאַטישע מתנגדים, — באַמערקט גאַנץ ריכטיק דער היסטאָריקער פון דער חסידות-באַוועגונג, ש. דובנאָוו, ציטירנדיק לייבלס הקדמה, — האָבן אָנגעהויבן ריידן מיטן טאָן פון פּאָליציסטן 1.

דערדווייל, ביז עס וועט קומען צו אַן עפנטלעכן וויכוח מיט די חסידישע רבנים, פאַרעפנטלעכט לייבל זיין „ספר ויכוח“, וווּ עס פירן אַ וויכוח, תלמודי האמתי עם זמרי המכונה בשם חסיד“. מען קאָן זיך גלייך דענקען, אז דער חסיד גייט דאָרט אַרויס „בשן ועין“. דער בעל „הויכוח“ לאָזט אים בכלל זייער זעלטן צום וואָרט קומען. ער קומט אָפּ מיט גאַנץ קורצע רעפליקן. דער עיקר טענהט דער תלמודי האמיתי, ד״ה, דער מתנגד לייבל, און שיט פעך און שוועבל אויף דער „פת הרשע והבליעל“... 2.

אין דעם זעלבן יאָר, ווען דער „ספר ויכוח“ איז אין דרוק דער-שינען (1798), האָט דער ענערגישער אַגיטאַטאָר לייבל פאַרעפנטלעכט נאָך אַ צווייטן פאַמפלעט „תאות צדיקים“ (אויך אין פאָרם פון אַ וויכוח צווישן אַ מתנגד און אַ חסיד) און אין אַ יאָר אַרום האָט ער אָפּגע-דרוקט אין פראַנקפורט אויף דער אָדער אַ דייטשן פאַמפלעט אונטערן לאַנגן טיטול: „גלויבווירדיגע נאָכריכטען פאָן איינער נייען אונד צאָהל-רייכען סעקטע אונטער דען יודען אין פּאָלען אונד ליטוען די זיך

1 ש. דובנאָוו, געשיכטע פון חסידים, II, 140—141.

2 לויט דוד מאַקאָווערס אַנזייוונג, האָבן די חסידים געשריבן אַן ענטפער אויף דעם „ספר ויכוח“ (זע „זמיר עריצים“ דף י"ב—י"ג: ששמעתי בבירור שהחסידים בקשיות ערפם עומדים במרדס ורוצים להעלות על הדפוס איזה ספר ספירת דברים רעים נדים ונעים, על הרבני המופלג... מוה"ר ישראל ימסלוצק.. והנה אם ראיתי הספר הנ"ל חלק שני מספר און—גליון הייתי מכה על דקדו ת"ל בכמה ראיות... אך מחמת שהספר עפר ואפר מניד משע לא נגמר כעת ואיני יודע סיבו של עובר זה וכל פרטי השטותים הם). חי עס שיינט, האָט די דאָזיקע קעגן-שריפט געטראָגן דעם נאָמען, „מול מגיד פתי“ (זע דאָרט; דף י"ג, עמ' א', דף ס"ו, עמ' ב': אבל הספר מול מגיד פתי). צי איז די דאָזיקע שריפט אין דרוק דערשינען, איז אונז אומבאַקאַנט.

חסידים נענט, אונד אזא די מענשהייט עכפערענדען גרונדעטצען און לעהרען". דער דאזיקער פאמפלעט אין איבערגעדרוקט געווארן אין דער צייטשריפט, סולאמיט¹ (1807) און דער פראנצויז גרעגואר האָט אים אויכגענוצט אין זיין Histoire des sectes religieuses. נאָר אפילו אזא אנטשיידענער חסידים=קעגנער, ווי דער היסטאָריקער גרעץ, מוז מודה זיין, אז לייבלען, דאָרף מען ניט אלץ אויפן וואָרט גלויבן,² ווייל ער איז, אין פאקטישען פונקטען ניכט זעהר צופערלעסיג.

לייבל האָט אויך געהאָט אַ מוטיקן מיטקעמפער. אין אייניקל מאָנאטן אַרום, נאָכדעם ווי דער „ספר ויפוח“ איז פון דרוק אַרויס, איז דערשינען אַ צווייטער פאמפלעט קעגן די חסידים אונטערן נאָמען „זמיר עריצים“. דער דאָזיקער פאמפלעט איז דערשינען אַנאָנים, נאָר ש. דובנאָוו 1 און דער ביבליאָגראַף שמואל ווינער 2 האָבן אויפגע- וויזן, אז דער פאַרפאַסער איז געווען דער מגיד דוד מאַקאווער, וואָס איז געשטאָרבן אין 1815. טיפיש איז דער סטיל פונם „זמיר עריצים“. דער מגיד פון מאַקאוּו איז אַן אימהדיקער „בעל מליצה“. כמעט דאָס גאַנצע ווערק איז געשריבן אין געגראַמטע פסוקים און שברי פסוקים 3; דורכדעם ווערט ניט זעלטן פאַרטונקלט דער געדאַנק און אָפגעשוואַכט די ווירקונג פון די שטורמישע אַטאַקעס, מיט וועלכע דער פאַרפאַסער טרעט אַרויס קעגן די אים אַווי פאַרהאַסטע חסידים. עס איז ממש ניטאָ אזא פאַרברעכן אויף דער וועלט, אין וועלכן דער „זמיר עריצים“ זאָל די חסידים ניט באַשוּלדיקן: זייערע הענט זיינען פול מיט רויב, זיי גנבענען און לייקענען עס גלייך אָפ, אומגליק און בראַך טוען זיי מיט זיך ברענגען; די אומפאַרשטענדיקע חסידים זיינען געגליכן צו די מלאכי חבלה, זיי ווייסן ניט און פאַרשטייען ניט און טאַפן אין דער פינסטער; ווער עס רופט זיך חסיד, דער טוט בייסן און טויטן, ווי

1 ש. דובנאָד' געשיכטע פון חסידים, ביילאַגן נומ' 3.

2 קהלת משה, 439.

3 אלס ביישפיל ברענגען מיר דעם שער-פלאַט פון „זמיר עריצים“: ספר זמיר עריצים להכרית כל הקוצים, וכל הנעצוצים, אשר קמו בעדת היהודים, בת אחת ונקראים בשם חסידים, היו לצנינים וצדים, צדקויהם כנגד צדים, תפלתם כקולות ולפידים, מלאים חמס ובגור בוגדים, מאבי ערב חדים, רוצאי אליל והפסל, דורסים וטורפים כארבה והחטיל, שינו נוסח התפלה, בכל מלה ומלה, כלי טעם ועילה, אין דרך ואין מסילה. הניחו התורה, הנותנת ללומדיה אורה. לכן קמתי אני הצעיר מתאבק בצפר רגלי ת"ח וסר למשמעתו של הגאון מ"ו אליהו ז"ל. והדפסתי זה הספר הקטן להיות למוכרת, לדורי דורות, ולא יהיו כחסידים דור תהפוכות וילמדו איש את רעהו לאמיר דעו את ד', ויצרכו להם ציונים ללכת בדרךי אבותינו, כי הם שלמים אתנו ואנשי בריתנו, די מלכנו הוא יושיענו. לסדר ולפרט ה' תקניח ליצירתו.

א גיפטיקע שלאנג. די קאמפאניע חסידים איז דער אמתער, עמק השדים, זיי זיינען אלע חוטאים ומחטיאים 1. ווער ווייסט דען ניט, — רופט אויס מיט פאטאס דער בעל זמיר עריצים, — אז די דאזיקע סעקטע האָבן אלץ איבערגעקערט און צעשטערט (הפכו הקערה על פיה); זייער גאנצע פוונה איז ביסלעכווייז אויסצוואַרצלען און אויסצורייסן דעם יידישן דת, צו שאַנד האָבן זיי געמאַכט די תורת משה און דעם תלמוד פון רבינא ורב אשי. טאָג און נאַכט טו איך קלאַגן אויף הריסת התורה; זי איז געווען די קרוין פון פאָלק ישראל, זיין שיינדל און שיינקייט, — איצט האָבן פאַרדאַרבן און באַשמוצט איר פראַכט די פאַר-שאַלטענע חסידים, אָט די ווילדע וואַלד-חזירים! און אלץ, וואָס איך האָב וועגן זיי געשריבן, — איז מוסיף דער מגיד פון מאַקאָוו, — דאָס איז בלויז אַ אַפס קצהו, וואָרעם אויסרעכענען אלע זייערע מעשים קאָן גאָר קיין צייט ניט סטאַרטשען. דערפאַר איז מוטל דער חוב אויף יעדן, וואָס טראַגט נאָך גאַטס פאַרכט אין האַרצן, זיי צו רודפן און אונטערדריקן מיט אלע מיני רדיפות, זיך סטאַרען זיי אויסצוואַרצלען, עס זאָל פון דער דאָזיקער נידערטרעכטיקער עדה ניט בלייבן קיין וואַרצל און קיין צווייג, ווי עס שטייט אין פסוק: ואבדתם את שְׁמֵם — זייער נאָמען זאָלט איר פאַרטיליקן. נוראות נפלאתי על רועי ישראל, — רופט אויס דער פּנאיִשער מגיד 2, — עס ווונדערט מיך שטאַרק אויף די רועי ישראל, אויף די רבנים און חכמי הדור, וואָס טוען פירן און היטן די יידישע עדה, די ששה פורה ישראל. זיי האָבן דאָך דאָס רעכט, און אין זייערע הענט איז די מאַכט אַרויסצוטערען קעגן די עוברי עבירה. פאַרוואָס זשע שווייגן זיי, האַלטן די הענט אין די טאַשן און שטייען גאָר פון דער ווייטנס? זיי האָבן דאָך באַדאַרפט אויסרופן אין דער יידישער מחנה, מען זאָל זיך פאַרוואַמלען, בכדי זיך צו ראַטעווען פון דער געפאַר; זיי האָבן באַדאַרפט אַרויסגעבן אַ באַפעל, אז ביי וועמען עס געפינט זיך אַ ספר פון די שעדלעכע חסידישע כפרים, איז אַ חוב עס דן צו זיין בשריפה; פאַרברענט דאַרפן די דאָזיקע ספרים ווערן, עס זאָל פון זיי קיין שום זכר ניט בלייבן (ראוי לשרוף הספרים הנ"ל ולא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב). מען טאָר אזא ספר אין קיין יידי-

1 פועל חמס בכפיהם, גבנו וכחשו ושמנו בכליהם, שוד ושבר במסיליהם... חסידים שוטים בעלי הקבלה דומים לבעלי חבלה, והמורה והתעודה שכולה וגלמודה, לא ידעו ולא יבינו בחשכה יהלכו... את אשר יכנהו בשם חסיד ופרוש, כנהש ישך וכצמפוני ירשיש... ולכלל החסידים קורין עמק השדים... חוטאים ומחטיאים.

2 זמיר עריצים, דף ו', עמ' א; דף ס"ו, עמ' א.

שער שטוב ניט האלטן, ווייל דאָס קאָן ברענגען אַ שאַדן, וואָס ס'וועט שוין ניט זיין קיין מעגלעכקייט אים צו פאַרריכטן, וואָרעם דערויף שטייט דאָך: פֿל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים. איך, — רופט אויס דער מאַקאווער מגיד, — קאָן דאָס מער ניט איבערטראַגן! מיך וועלן ניט איבערשרעקן די חסידים מיט זייער געפילדער, איך האָב באַשלאָסן פעסט, אָן פחד און מורא, אַרויסצוטרעטן קעגן זיי; זאָלן גרעסערע פון מיר זיך לערנען, ווי אזוי מען דאַרף קעמפן פאַר קנאת ד' צבאות, ווי אזוי מען דאַרף מיט אַלע פוחות רודפן די דאָזיקע רשעים, ווי ווייט ס'איז נאָר מעגלעך: מען טאָר אויף זיי קיין רחמנות ניט האָבן; מען דאַרף זיי אַרויסטרייבן פון יידישן ישוב, זיי זאָלן וווינען אויסער דער מחנה ישראל; מען טאָר זיי ניט לאָזן איבערנעכטיקן, מען טאָר זיך מיט זיי ניט מתחתן זיין, ניט צו כבר ברענגען, וואָרעם זיי האָבן עובר געווען אויף אַלע געוועזן פון דער תורה¹.

און דער קנאַישער מגיד זאָגט אַרויס זיין האַפּענונג, אַז גאָט וועט אים באַהילפּיק זיין, ער זאָל קאָנען דערגרייכן זיין ציל: אַרויסקאַרענייען די חסידישע סעקטע, עס זאָל פון קיין איינציגן חסיד קיין יאָך ניט בלייבן. ער טוט אויך האָפּן, אַז גאָט וועט שטאַרקן די הערצער פון די גדולים און רבנים, אויך זיי זאָלן אַרויסטרעטן קעגן די חסידים, זיי רודפן און פאַרטיליקן, זייער נאָמען זאָל אויף אייביק אויסגעמעקט ווערן. דעמאָלט וועלן אויפלייכטן אונזערע אויגן און דערפרייט וועלן אונזערע הערצער ווערן, ווי שלמה המלך זאָגט: באבד רשעים רנה — ווען רשעים קומען אָפּ, איז גרויס די פרייד².

אַבער ניט בלויז די רבנים און די מנהיגי הדור — דאָס גאַנצע פּאָלק דאַרף מיטהעלפן אין דער מלחמת מצווה. און דוד מאַקאווער ווענדעט זיך צום עם ד', אַלע זאָלן זיך שטאַרקן, זען אויסוואַרצלען די חסידים, עס זאָל פון זיי ניט בלייבן קיין שריד ופליט³.

זיין גאַנצן צאָרן גיסט אויס דער מאַקאווער מגיד אויפן גרינדער פון חסידות — אויפן בעש"ט. דער בעש"ט, — דערקלערט ער, — איז געווען אַ מענטש אָן פאַרשטאַנד און וויסן, אַ עלה נדה, קש יבש,

1 וממני יראו הגדולים וילמדו ק"ו לקנא קנאת ד' צבאות בכל כוחם ולרדפם בכל האשורי ולא לחוס עליהם ולגרש אותם מכל הישוב ולהיות חוק למחנה ישראל מושבם ואסור ליתן להם לינת לילה, לא תחתן בהם ולא תחנם, לא תתן להם חניה בקרקע כי חלשו חוק ועברו תורות.

2 ומיר ערצים, דף י"ב, עמ' 3.

3 דאָרטן, דף ז', עמ' א'.

הכפך דרך איש זור¹; הלוואי וואָלט מען אים גלייך נאָך זיין געבורט צום קבר געבראַכט (מי יתן מנטן לקבר יובל). ער, דער בעש"ט, האָט אַראָפּגענומען די קרוין פון דער דיינער און הייליקער תורה, ער האָט מיט זיינע רייד אונטערגעגראָבן די יטודות פון דער אמונה, ער האָט אַראָפּגעפירט פונם וועג די הונדערטער און די טויזנטער, ער האָט זיי געלערנט מקיל צו זיין אין דער תורה און אירע מצוות. יעדער, וואָס טראָגט דעם נאָמען יוד, איז דערפאַר מחוייב צו טרעטן דעם בעש"טס ספרים (דעם פתח שם טוב און צוואת ריב"ש), ווי מיסט אויף די גאַסן, און זיי אויפן פייער פאַרברענען¹. ניט מיט ווייניקער שנאה רעדט אויך דוד מאַקאווער וועגן די צדיקים פון זיין דור, בפרט וועגן דעם קאָזעניצער מגיד און ר' איציק מלאנצוט — דעם באַוונאָסטן צדיק ר' יצחק לובלינער. ער שילדערט די צדיקים פון יענער צייט ווי אומוויסנדיקע, גראָבע און זייער געלטגיריקע מענטשן, וואָס נארן אָפּ דאָס פשוטע פאַלק, נעמען פדיונות ביי אומגליקלעכע קבצנים, ציען ביי זיי אַרויס דעם לעצטן גראָשן, לעבן אין עשירות און אין וואוילטאָג און ווערן פעט אויפן חשבון פון די פאַרפירטע אַרעמע מענטשן².

נאָכן פאַרעפנטלעכן דעם „זמיר עריצים“ האָט דער מגיד פון מאַ-קאָוו דערמיט נאָך פלל ניט גערעכנט צו פאַרענדיקן זיין קאמפּ קעגן די זיים אזוי פאַרהאַסטע חסידים. אין „זמיר עריצים“ ווייזט ער אָן³, אז ער זאמלט מאַטעריאַל פאַר אַ צווייטן טייל, וואָס וועט טראָגן דעם נאָמען „שבר פושעים“ און דאָרט וועט ער מער באַריכות און מיט פיל ראיות אויס די דברי רז"ל און דעם זוהר הקדוש אויפדעקן די ווילדע שטותים און נידערטרעכטיקע מעשים פון די דאָזיקע „רשעים“. אין משך פון 1798—1800 האָט דער פאַרפאַסער פון „זמיר עריצים“ פלייסיק געזאַמלט מאַטעריאַל פאַרן פאַרשפראַכענעם צווייטן טייל, וועלכן ער האָט פאַרענ-דיקט אין 1800. דער רייכער מאַטעריאַל, וואָס איז צוגעפוגעזאַמלט אין דעם „שבר פושעים“, קאָן אַיינגעטיילט ווערן אין צוויי טיילן. איינער, וואָס איז געשריבן פון פאַרפאַסער גופא, ווו ער פאַלעמיוזרט מיט די צדיקים פון יענעם דור, מיטן „בעל התניא“, מיטן בעל „נועם אלימלך“, מיט מיכל זקאָטשאָווער, מאַטל טשערנאָבילער און פיל אַנדערע, — קריטי-קירט דעם „תולדות יעקב-יוסף“ און פאַלט אָן מיט זידלערייען אויף די

1 זמיר עריצים, מודעא רנא; דף ג', עמ' ב; דף ד-ה; דף ח', דף י"א, עמ' ב; דף ט"ז צום שלום.

2 דארטן, דף ז', עמ' א'; דף ט' עמ' א'; דף י', עמ' א'; דף י"א, עמ' א'; דף י"ג.

3 דארטן, דף ח' עמ' ב'; דף י"ג עמ' א'.

חסידים און אויף זייער התנהגות; דער צווייטער טייל, דער וויכטיקסטער, דאָס איז אַ זאַמלונג פון דאָקומענטן (בריוו, כרוזים און אויפרופן פון רבנים און קהילות זכרומה) וועגן דעם קאַמף קעגן חסידות פאַרן משך פון 1772—1798. די דאָזיקע דאָקומענטן האָבן אַ באַדייטנדיקן ווערט פאַר דער געשיכטע פון דער מחלוקת צווישן די מתנגדים און חסידים.

דער מאַקאָווער מגיד איז שוין אָבער ניט געווען אימשטאַנד צו פאַרשפּרייטן דורכן דרוק זיין פּאָלעמיש ווערק, בעט ער דערפאַר צום שלום, מען זאָל פלייסיק איבערשרייבן זיין מאַנוסקריפט און די אָפּשריפטן, לחלקם ביעקב ולפיצם בישראל¹. און דער דאָזיקער ווונטש איז טאַקע דערפילט געוואָרן. די אָפּשריפטן פון דוד מאַקאָווערס פּאָלעמישן ווערק זיינען פלייסיק פאַרשפּרייט געוואָרן אונטער פאַרשיידענע נעמען: „שבר פושעים“, „זכרת עם הארץ“, „זאת תורת הקנאות“¹.

נאָך דעם, ווי דוד מאַקאָווער האָט זיין „שבר פושעים“ פאַרענדיקט, האָט ער נאָך געלעבט גאַנצע פּופצן יאָר, ער האָט שוין אָבער מער קיין פּאָלעמיק מיט די חסידים ניט געפירט. דער פרומער מתנגד האָט זיך איבערצייגט אויף דער עלטער, אַז די חסידים זיינען ניט אַזוי געפערלעך פאַרן קיום פון דער יידישער אמונה, ווי אים האָט זיך געדוכט. ער האָט אויך דערזען, אַז אויף דער יידישער גאַס האָט זיך באַוווּן אַ נייע, געפערלעכע מאַכט, וואָס וויל צעשטערן דעם אַלטן סדר לעבן. שוין אין זיין „זכיר עריצים“ ווייזט ער אָן: „מיר זעען דאָך, ווי בענוותיני הרבים עם האָבן זיך איצט געמערט די אפיקורסים און די מינים, וואָס מען האָט פון זיי גאַרניט געוואַסט אין אַמאָליקע יאָרן“². און דוד מאַקאָווערס מיטקעמפער, ישראל לייבל, האָט בשעת דעם דרוקן זיין דייטשן פאַמפלעט קעגן די חסידים אין פראַנקפורט אויף דער אָדער (1799) געקראָגן די מעגלעכ-קייט זיך צו פאַקענען מיט דער „בערלינער השכלה“; אַ באַזונדערס שטאַרקן איינדרוק האָט, ווי עס שיינט, אויף אים געמאַכט פרידלענדערס באַוווּסטע „זענדשרייבען“ צו טעלערן (זע אונזער ווערק, ב' VII, ערשטער בוך, 145—146). און לייבל האָט טאַקע אין פראַנקפורט גופא אין דעם זעלבן יאָר פאַרעפנט-לעכט אַ קאַמט שריפט „אבן בוחן“, ווו ער פירט שוין מלחמה מיט מיט

1 מיר האָבן זיך באַזוכט מיט צוויי פּערסענלעך פון מאַקאָווערס הערץ: אײנע אונטערן נאָמען „זכרת עם הארץ“, וואָס געמינט זיך אין דער מאַנוסקריפט-זאַמלונג פון אײנצטיטן מחוץ אין לענינגראַד און אַ צווייטע, אַ מאַר פּולשענדיקע, אונטערן נאָמען „זאת תורת הקנאות“ האָט זיך געמוזט אין דער קיימפּטן-מאַנוסקריפט-זאַמלונג אין דער לענינגראַדער „אַפּע-ביבליאָטעק“.

2 זכיר עריצים, דף ס"ה, פּת"ל 145.

חסידים און זייערע צדיקים, נאָר מיט די אַפיקורסים חחדשים, וואָס לייקענען אין די מצוות המעשיות¹ ... און אינגיכן טרעטן אַרויס די פּרעֶרדיקע פּינד, די מתנגדים, צוזאַמען מיט חסידים קעגן דעם אַלגע־מיינעם קעגנער — דער השפּלה. די דערווייטערטע זיינען דערנעענטערט געוואָרן, און די דאָזיקע עוואָלוציע האָט אויך איר אָפּקלאַנג אין דער ליטעראַטור געפונען. עס זיינען נייע זיכוחים-ביכער געשאַפן געוואָרן, ויפוחים צווישן מתנגדים און חסידים, — עס קלינגט שוין אָבער אין זיי אַ גאַנץ אַנדערער טאָן, ווי אין לייבלס, ספר ויפוח, אָדער אין דעם ויפוח צווישן דעם בריסקער רב און ר' לוי-יצחק בערדיטשעווער.

כאַראַקטעריסטיש זיינען אין דער הינזיכט צוויי ויפוחים-ווערק, וואָס טראָגן ביידע איין און דעם זעלבן טיטל, ויפוחא רבה. דאָס עלטערע פון זיי, וואָס האָט, ווי עס שיינט, אַ לענגערע צייט צירקולירט אין אַפּשריפטן² מיט ווייניק באַדייטנדיקע ענדערונגען, איז צום ערשטן אין דרוק דערשינען אונטערן נאָמען, מצרף העבודה³ אין 1858 און אין אייניקע יאָר אַרום (1866) אונטער אַ נייעם נאָמען, ויפוחא רבה. דאָס ווערק איז געשריבן אין פאַרם פון בריוו, וואָס ס'האָבן געשריבן איינער דעם אַנדערן אין 1786 דעם ווילנער גאונס אַ תלמיד בנימין זאב אויס סלאָנים און ר' לוי-יצחק אַ תלמיד, יוסף אויס נעמירוב. עס איז שוין אַ מלחמה בשלום⁴; די אַמאָליקע קעגנער ווילן זיך צונויפריירן, פלייסן זיך צו פאַרשטיין איינער דעם אַנדערן, משיג צו זיין דעם צווייטנס וועלט-באַנעם. דער מתנגד התמעט זיך, דברי חברו אוהבו, און דער חסיד: דברי אוהבו ירדו. אין אַ נאָך פּירדלעכערן טאָן איז געשריבן דער צווייטער, ויפוחא רבה, וואָס איז ערשט דערשינען אין דרוק אין 1886⁵, נאָר ס'איז אויסער ספק פאַרפאַסט געוואָרן באַדייטנדיק פּריער. דאָס ווערק איז געשריבן אין פאַרם פון אַ מינדלעכן ויפוח צווישן אַ מתנגד און אַ חסיד. דער מתנגד שטעלט כּופּציג פּראָגן, און דער

1 מיר האָבן ניט געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט דער דאָזיגער קאָמפּטרימט. מיר הייסן זעגן איר בלויו מון בן-יעקב, אוצר השרשים (נומי 46), און מון די ציטאַטן, האָס זערן געבראַכט אין גרעצס געשיכטע, ב' XI, צווייטע אויסגאַבע, 1900, 551.

2 אַ שוין געשריבענע אַפּשריפט פון דעם זעלבען האָט זיך געפונען אין דער לענינגראַדער, אַפּע-ביבליאָטעק. מיר האָלטן פאַר ניט באַגרינדעט ש. הינערס השערה (קהלת משה 394), אַז דעם, ויפוחא רבה האָט פאַרמאָסט יעקב כּכר אויס ביבליאָטעק.

3 אויפן שער-בלאָט איז אָנגעזיין: חובא לבית הדפוס ע"י משה-אהרן גליקמאַן.

חסיד גיט אויף זיי פופציג תשובות. ביידע צדדים ריידן גאנץ פריינד-
 לעך. דער חסיד רופט דעם מתנגד „ידידי“, און פארזיכערט אים, אז
 ער ליבט אים „אהבת עולמים“, און דער מתנגד דערקלערט דעם חסיד
 אלס זיין טייערסטן פריינד, וואָס ער ליבט אים פון גאנצן האַרצן (ידידי
 וחביבי שאהבה נפשי). דער דיאַלאָג פאַרענדיקט זיך מיטן חסידס פאַר-
 זיכערונג, אז דער ויכוח האָט זיך געפירט ניט פון גאַנצות וועגן, נאָר
 „לקנות שלימות ודעת“.

זיבעטער קאפיטל

די ערשטע יידיש-דייטשע צייטשריפט „טולאמיט“ — אסימילאטארישע טענדענצן. — ניט קיין נאציע, נאָר אַ רעליגיעזער קיבוץ. — נאָפּאָ- לעזן און די יידן-פּראָגע. — אליהו הלמן הלוי און זיין פּאָעמע. — דאָס „שוואַגען-ליד“. — „איוראָעליטען“, ניט „יודען“. — שלמה לעוויוזאָן און זיין טאַפּן. — לעוויוזאָנס לויבליד דער שיינקייט און דער „בת היוםפי“. — דער באַדייט פון זיין „מליצת ישורון“. — לעוויוזאָנס פּראָגישער טויט. — שלום פּהן. — זיין „משלי אָגור“ און „מטעי קדם“. — דער באַנטייער „מאסף“. — שלום פּהנס אַלעגאָרישע דראַמע „עמל ותּרצה“. — שלום פּהנס האַנדער-יאָרן. — זיין קומען קיין חוץ. — אַ טריבונע פּארן העברעיִשן וואָרט.

אינם צווייטן באַנד פון אונזער ווערק (102 און ווייטער) האָבן מיר אָנגעוווּן, ווי גרויס ס'איז אין דער ערשטער העלפט פונם 13טן י"ה געווען דער אונטער שייך בנוגע דעם קולטורעלן מצב און וועלט-באַנעם צווישן דעם ספרדישן יידנטום און דעם יידישן קיבוץ אין פּראַנקרייך. דאָס זיינען געווען שטרייכן מיר דאָרט אונטער, ניט בלויז צוויי באַזונדערע, נאָר אויך פּינדלעכע וועלטן. נאָך גרעסער איז געווען דער אונטערשייד אויף דער שוועל פונם 19טן י"ה צווישן דעם וועלט-באַנעם און קולטורעלע שטרעבונגען פון די השפּלה-טרעגער און פון דער חסיד'ישער וועלט. פון איין זייט: שטרעבן צו אייראָפּעיִשער פּילדונג, פּאַראַכטונג און שנאה צום אַלט-פּרענקישן אָפּגעשטאַנענעם יידישן לעבנסשטייגער און גרויס התבטלות פאַר דער אויסערער, קריסטלעך-אייראָפּעיִשער קולטור, פאַר דעם ראַציאָנאַליסטישן וועלט-באַנעם; און פון דער אַנדערער זייט — מיסטישע התלהבות, התפשטות הגשמיות, ניט וועלן וויסן פון גרעניצן צווישן פּאַנטאַסטישן און רעאַלן, און פולשטענדיקער ביטול צו דער פּרעמדער אויסנוועלט, צו פּראַקטישן וויסן, צו „חכמות היצוניות“. בעת די טעאָרעטיקער פון חסידים האָבן מיט אַזאַ התלהבות גערעדט וועגן דער אוניווערסאַלער ראַלע פון דעם פּאָלק ישראל, האָבן דאָרט, ביי די טרעגער פון השפּלה און אויפּקלערונג, זיך געשטאַרקט די אסימילאַ-טאָרישע טענדענצן, וואָס האָבן אין די גרעסערע דייטשע קהילות אָנגע-נומען די פּאַרם פון „שמד-עפּידעמיע“. בעת די חסידות-באַוועגונג האָט אַרויסגערופן אַ גאַנצע ליטעראַטור ניט בלויז אויף העברעיִש, נאָר אויך

אויף דער שפראך פון דער מאסע, — האָט דאָרט, אין די אויפקלע-
 רונגס-קרייזן געמוזט אונטערגיין זייער העברעיִשע טריבונע, דער
 „המאסא“, און זיין אָרט האָט שוין פארנומען אַ צייטשריפט, וואָס איז
 דערשינען אין דער „פאָטערלאַנדס-שפראַך“, וואָלאַמיט“ (1806, לייפציג).
 דער „וואָלאַמיט“ גופא 1 שטעלט זיך אָפּ אויף די סיבות, פאַר וואָס
 דער „המאסא“, די דאָזיקע „פאָרטערפליכע צייטשריפט“, האָט געמוזט
 אונטערגיין. ער ווייזט אָן, אַז פאַר די „העלזענדרע“, ד״ה, פאַר די גע-
 בילדעטע און געלערנטע, איז שוין דער „המאסא“ ניט געווען „קיין
 נאָטווענדיגעס בעדירפניס“; די פרומע און אָרטאָדאָקסע יודעי ספר
 האָבן אָבער געהאַלטן פאַר אַ זינד צו ליינען אַזעלכע ביכער, בפרט אַז די
 פרומאַקעס און „שינהיליקע“ האָבן זיך באַזונדערס געפלייסט, דער „המאסא“
 זאָל אָנווערן זיין גאַנצן קרעדיט אין די יידישע ליינער-קרייזן. אַנדערע
 ווידער, וואָס וואָלטן גערן געלייענט אַזאַ „אויפגעקלערטע“ צייטשריפט,
 זיינען אָבער ניט געווען אימשטאַנד דעם „המאסא“ צו ליינען, ווייל זיי
 „אין דער העברעיִשען שפראַכע ניכט קונדיג וואָרען“².

די רעדאַקטאָרן פון דער צייטשריפט, דוד פּרענקעל און יוסף וואָלף,
 ווייזן אָן אין זייערע ביידע פּראָגראַם-אַרטיקלען, אַז עס פּאַנגט זיך איצט
 אָן אַ נייע תקופה אין דער געשיכטע. דאָס געזעץ פון יושר באַהערשט
 איצט די געמיטער פון אַלע נאַציעס, די צוימען און שיידווענט, וואָס
 האָבן ביז איצט אָפּגעטיילט איין פּאָלק פונם אַנדערן — זיינען איצט
 דורכגעפּראַכן אַדאַנק דעם גייסט פון פּילרונג און טאָלעראַנץ. מענטש-
 לעכקייט און פּרידערלעכקייט איז איצט ביי אַלעמען אויף די ליפן און
 טיה אַיינגעקריצט אין די הערצער. אויך בנוגע צו יידן ווערט איצט
 קיין אויסנאַם ניט געמאַכט, מען הייבט איצט אָן פּילן און פּאַגרייפן,
 וואָס פאַר אַ גרויס אומרעכט מען איז קעגן זיי באַגאַנגען. פּאַרביי
 זיינען שוין, גאָט זיי דאַנק, די צייטן, ווען מען פּלעגט די פּאַגריפן
 מענטש און ייד רעכענען פאַר גאַנץ פאַרשיידענע (העטעראַגענע)
 באַגריפן.⁸

די פאַרשפּרייטונג פון הומאַניטעט, — ליינען מיר ווייטער, —
 דאָס איז דאָך די שענסטע באַצירונג פון אונזער צייט, זי באַגלייכט דאָך
 די מענטשהייט מיט אירע ווילטעטיקייטן, זי איז דער קוואַל, פון וועלכן
 עס שפּראַצט איצט די שענסטע בלוּם: עכטע ברודערליבע. און

1 אין „וואָלאַמיט“ פּלעגן פון צייט צו צייט פאַר ליבהאַבער גערוקט ווערן
 העברעיִשע לידער און אויך קורצע פּרזע-אַרטיקלען.

2 Sulamith, I, 29.

3 דאַרטן, 6—7.

ווען ברודערליבע טוט דערפילן די מענטשן-הערצער, דעמאלט פארנעמט די טאלערעאנץ דעם בכבודיקסטן פלאץ אין דער געזעלשאפט... און די צייטשריפט „סולאמיט“ — דערקלערן די רעדאקטאָרן, — שטעלט זיך די אויפגאבע צו פארשפרייטן ביים יידישן פאלק, עכטע קולטור אונד הוכאָניטעט... אויפקלערונג דער בעגריפע איבער נאָטור, קונסט אונד געזעלשאפטליכע פּערהעלטניסע דער מענשען, בכדי אויך די יידן זאלן זיין אימשטאַנד, די גליקליכע שטימונג, אין וועלכער אויפקלערונג אונד בילדונג די געמיטער דער מענשען פּערזעצט האָבען אויסצונוצן פון זייער טובה וועגן און ברכה און גליק, איבער די נאַציאָן צו פּער-ברייטערן¹.

די רעדאקטאָרן זיינען אָבער דערביי גלייך קתרה ומודיע, אז „סולאמיט“ וועט, אַם אַלערזוועגנסטען זיך אין פּאָליטישע אַנגעלעגענהייטען מישען, סיי בנוגע דאָס יידישע פּאָלק, סיי אַ וועלכער ס'איז אַנדער נאַציע. וועגן מענטשן-רעכט פאַר דעם רעכטלאָזן יידישן קיבוץ אונטער-שטייען זיך ניט די רעדאקטאָרן צו ריידן קלאַרע דיבורים, זיי פּאַנגענען זיך בלויז מיט רמזים און אָנצוהערענישן. זיי האָפּן בלויז, אז אַדאַנט דער, ענטוויקעלונג דער אינטענסיווען בילדונגספּעניקייט דער יודען וועלן יענע זיין אימשטאַנד צו באַגרייפן און געהעריק צו פילן דאָס גוטע, דעססען זיך אונזער צייטאַלטער צו ערפרייען האָט, און דעמאָלט וועלן אויך די קינדער פונם פּאָלק ישראל קענען צוטערען, ענטציקט אונד דאַנקפּאָל צו דעם דערהייבענעם דענקמאָל, וואָס די געשיכטע שטעלט אויף פאַר די „ערלויכטע רעגענטען אונזערער צייט“, און איינקריצן אויף אים די אויפשריפט: „אייך (ד'ה), די „ערלויכטע רעגענטען“ זיינען מיר מנדר אונזערע הערצער, אייך, וואָס איר זענט דורכגעדרונגען מיטן גייסט פון הומאַניזם און ליבעראַליטעט, און איר האָט אויפסניי פאַשענקט דאָס דערנידעריקטע פּאָלק מיט זיינע אַנגעוויזענע רעכט“².

און די רעדאקטאָרן פון דער יידיש-דייטשער צייטשריפט פּאַרוזי-כערן, אז די אייניקלעך פון יענע אונטערדריקטע געניסן איצט דאָס גליק צו לעבן אונטער אויפגעקלערטע, איידלדענקענדיקע און מענטשן-פריינדלעכע „רעגענטען“ (רעגירער), אונטער רעגענטן, וואָס האַלטן פאַר זייער הייליקן חוב מיט אַלע מעגלעכקייטן זייערע אונטערטאָנען צו

1 Sulamith, 10, 18. אויך אינם אונטערקעפל פון „סולאמיט“ חערט אַנגעהויבן: „אינע צייטשריפט פיר כּעפּערדערינג דער קולטור אונד הומאַניטעט אונטער דער יידישען נאַציאָן“.

2 דאַרסן, 11.

באגליקן, און אויך צו זיכערן און צו דערהאלטן גלייך מיט אלע אונטער-טאנען פון דער מלוכה די עקזיסטענץ פון די יידן 1.

די דאזיקע שיינע און גליקלעכע אידיילע צעשטערט אָבער מיט אַמאָל אַ קריסטלעכער גייסטלעכער מיט זיין אָפענעם בריוו צו די אַרויסגעבער פון „סולאַמיט“ 2. ער ווייסט ניט פון רמזים און רעדט אָפּענע דיבורים. ווייזט זיך אַרויס, אַז די אָקאַרשט דערמאָנטע „איינעקלעך“ לעבן נאָך אין די זעלבע רעכטלאָזע צושטאַנד, ווי זייערע „אונטער-דריקטע“ זיידעס. דער צושטאַנד פון די יידן, — שרייבט דער קריסט-לעכער קאַרעספּאָנדענט, — איז באַקלאָנגט ווערט. אויסגעשלאָסן פון אַלע בירגערלעכע דערווערבצווייגן, פון אַלע העכערע און אָנגעזעענע דינסטע דעס שטאַאַטעס, אַרויסגעטריבן אַפילו פון די אוידיטאָריעס, וואָס זיינען באַשטימט פאַר אויפקלערונג און וויסנשאַפּט, — ווערן די יידן גענייטיקט זיך צו פאַרנעמען בלויז מיט וועקסל-און האַנדלס-געשעפטן. און דערצו נאָך, — ווייזט אָן דער קאַרעספּאָנדענט, — ווערן זיי באַלאַסטעט מיט דריקנדיקע ספּעציעלע אָפּצאָלונגען, וואָס זיינען נאָך דערצו גאַנץ אָפּט פאַרבונדן מיט שפּאַט און דערנידערונגען. און ער רעכנט אויס אויף גאַנצע צוויי זייטן די אַלע ספּעציעלע יידישע שטייערן און אָפּצאָלונגען, די אַלע בזיונות און דערנידערונגען, וואָס די דייטשע יידן האָבן דערפֿיי אויסצושטיין.

און דער דאָזיקער בריוו פונם קריסטלעכן גייסטלעכן זיינען די איינציקע בלעטער פאַר אַ גאַנצן יאָרגאַנג „סולאַמיט“, וווּ עס ווערט אָפּן גערעדט וועגן דער דעמאָלטיקער רעכטלאָזער לאַגע פון די דייטשע יידן...

גאַנץ אינם גייסט פון פרידלענדער ווערט אינם „סולאַמיט“ אין אַ מיטן אַרטיקלען גערעדט וועגן די „מיסברויכע אונד אַבסורדע צערע-מאַניען אונטער דען יודען“. אין אַמאָליקע צייטן, — באַקלאָגט זיך דער „סולאַמיט“, — איז די צאָל חוקים און געזעצן געווען גאַנץ קליין, ווייל עס זיינען דעמאָלט נאָך קיין כּפינער ניט געווען, ווי אין אונזערע צייטן, וואָס האָבן דורך זינפאַרדריינגען די צאָל פון די דינים פאַרמערט ביז אָן אַ סוף 3. און די צייטשריפט ווערט ניט מיט איבערצוחורן, אַז זי קעמפט פאַר „ריינע רעליגיאָזיטעט“, פאַר „עכטע רעליגיאָזיטעט אונד העכערע זיטליכקייט“ 4.

1 Sulamith, 23.

2 דאָרטן, 148—152

3 דאָרטן, 172.

4 דאָרטן, 27, 38, 39, 216 א"ה.

די מיטארבעטער פון „סולאמיט“ ווייסן זייער גוט, אז אין דער שמד-עפידעמיע האבן די אקטיווסטע ראַלע געשפילט די יידישע אינטעליגענטע פרויען, וואס די יידישע רעליגיע און בכלל דער יידישער וועלט-באנעם איז זיי געווען לחלוטין פרעמד. דערפאר טאָמע שענקען זיי זייער פיל אויפמערקזאמקייט דער רעליגיעזער דערציִונג פון דער מאָדערנער יידישער פרוי. זיי פלייסן זיך צו דערקלערן זייער לייענער-אוידיטאָריע, אז רעליגיעזע געפילן פאראידעלן די פרוי אין גאנץ הויכן גראַד; זיי באַקלאַנגן זיך גאנץ אָפט דערויף, וואָס די יידישע פרוי ווייס אזוי ווייניק וועגן דעם, ריינעם יידישן גלויבן און וועגן דער יידישער געשיכטע 1. די צייטשריפט ווענדעט זיך גאנץ אָפט צו דער לעזערין, צו דער, ווערטער גלויבענסגענאָסין, צו די ליבע שוועסטער; און אין אַ משך פון בריוו, געשריבן ספעציעל צו „אין אַכטונגס-ווירדיגעם פרויענציימער יידישער רעליגיאָן“ ווערט אָנגעוויזן, ווי אויף די העכסטע פליכט פון אַלע יידישע עלטערן, אז זיי זאָלן זאָרגן פאַר צוועקמעסיק אָרגאַניזירטע טעכטער-שולן, אין וועלכע עס זאָל פון דער פריסטער יוגנט אָן דערוועקט ווערן אין די יידישע טעכטער דאָס רעליגיעזע געפיל 2. עס איז דאָ פראַי נאָך אויף איין פּרט אָנצווויזן, דער רעדאַקטאָר יוסף וואָלף רעדט נאָך וועגן דער „יידישער נאַציאָן“, דער צווייטער רע-דאַקטאָר, דוד פרענקעל, געפרויכט שוין פּנוגע דעם יידישן קיבוץ גאַנץ זעלטן דעם אויסדרוק „נאַציאָן“; ער רעדט דער עיקר וועגן „יידישע רע-ליגיאָנסטרעגער“, רעליגיאָנספּערוואַנדטע און „גלויבנס-גענאָסען“. פונם צווייטן יאָרגאַנג אָן, ווען דוד פרענקעל איז פאַרבליבן אַלס איינציקער רעדאַקטאָר, פאַמערקן זיך שוין אינם „סולאמיט“ די אַסימילאַטאָרישע טענדענצן נאָך בולטער. דערצו האָבן ניט ווייניק מיטגעהאַלפן די רע-מאָליטיקע פּאָליטישע און סאָציאַלע אומשטענדן. מיר האָבן שוין אין פאַריקן טייל 3 באַריכות זיך אָפּגעשטעלט אויף די שאַרפע אַסימילאַטאָ-רישע טענדענצן, וואָס האָבן אויף דער שוועל פון 19טן יאָר-געוועלטיקט ביי דער יידישער אינטעליגענץ אין דייטשלאַנד. בעת אין די פרומע חסידישע קרייזן האָט מען געקוקט מיט ביטול אויף דער פרעמדער סביבה און גערעכנט דאָס יידישע פּאָלק פאַרן וויכטיקסטן צענטער פון דער וועלט, דערציילט דער יונגער בערנע אין זיינעם אַ בריוו צו הענריעטע הערץ וועגן דער יידישער שטודירנדיקער יוגנט: עס שטודירן דאָ (אין

2 דאָרטן, ו' 216, 219 א"ה.

3 דאָרטן, 487.

3 זע אינזער הערק, ב' VII, ערסטער בוך, פּערטער קאַפּ, פון ו' 148 ביי

היידעלבערג) אייניקע יידן פון א שיינער פאמיליע. עס איז אָבער מערק-
ווירדיק, ווי די דאָזיקע מענטשן פלייסן זיך מיט אַלע מעגלעכקייטן צו
האַלטן בכור, אַז וויער עלטערזיידע האָט אונטערגעהונקען 1. מען זעט
קיין מאָל ניט, צוויי יידישע יונגעלייט זאָלן גיין צוזאַמען אָרער אַפילו
ריידן מיטאַנאַדער... 7

אין יענער צייט, ווען בערנע האָט זיין בריוו געשריבן (1807),
זינען אינם נצהנישן פראַנקרייך פאַרגעקומען געשעענישן, וואָס האָבן
נאָך מער געשטאַרקט די אַסימילאַטאָרישע שטרעמונגען אין די אינטע-
ליגענטע יידישע קרייזן. אַדאַנק דער רעוואָלוציע האָבן די פראַנצויזישע
יידן באַקומען גלייכבאַרעכטיקונג און זיינען שוין ניט געווען גענייטיקט
צו קויפן מענטשנרעכט דורך שמד און טויה-וואַסער. נאָר טאַקע די
רעוואָלוציע; האָט עס ניט ווייניק מיטגעווירקט, די פראַנצויזישע יידן
זאָלן פאַר דער גאַנצער וועלט וועלן דערווייזן, אַז יידן זיינען פֿלל ניט
קיין נאַציע, נייערט אַ רעליגיעזער קיבוץ. די אַקטיווע טרעגער און
דורכפירער פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע זיינען געווען די ברייטע
שיכטן פון דער שטאָט-באַפעלקערונג; אינם קאַמף פאַר מאַכט און
רעכט האָבן די דאָזיקע שיכטן צום ערשטן זיך דערפילט אַלס נאַציאָ-
נאַלער קיבוץ, אַלס פּאָלק. די רעוואָלוציע האָט אַרויסגעריסן די
יידן פון זייער רעכטלאָזער אָפּגעוונדערטקייט, האָבן די באַפרייטע יידן
זיך דערפילט אַלס פראַנקרייכס דאַנקבאַרע זין, און ווייל אין אַזאַ עטנאָ-
ראַפיש איינהייטלעכן לאַנד ווי פראַנקרייך האָט דער באַגריף נאַציע
זיך צונויפגעגאַסן מיטן באַגריף — מלוכה, שטאַט 2, האָבן אויך די
דאָרטיקע יידן זיך גערעכנט פאַר פראַנצויזן. שוין אין 1791, גלייך נאָך
דעם, ווי ס'איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן דער דעקרעט וועגן יידישער גלייכ-
באַרעכטיקונג, האָט דער מוטיקער קעמפער פאַר דער עמאַנציפאַציע פון
די יידן, בער-איסאַאַק-בער, אין זיין אויפֿרוף צו זיינע מיטברידער גע-
האַלטן פאַר נייטיק באַזונדערס אָנצוווייזן: „אַדאַנק גאָט און דער העכ-
סטער פּאָלקסמאַכט טוען די נאַציעס אונז אָנערקענען ניט בלויז אַלס
בירגער, נאָר אויך אַלס פראַנצויזן.“ און אין צען יאָר אַרום דערקלערט
זיין זון, דער טאַלענטפולער רעדנער מיכאַל בער, אין זיין אויפֿרוף צו אַלע
אויראַפּענישע אַנוויינער פון יידישן גלויבן, אַז ער, פֿילט זיך אין האַרצן
מער פראַנצויז ווי ייד 8.

1 דאָס הייסט: אַז זיי שטאַמען פון יעקב אַבינו, האָט האָט געהינקען אייף
א מוס נאָך זיין נאַכטיקן געראַנגל מיטן מלאך.
2 זע אויבֿער הערק, ב' VII, ערשטער בוך, קאַפ. 4.
3 זע גרעץ, צ. ת. ב' XI, 221.

אין דער באַלייכטונג פון די דאָזיקע טענדענצן באַקומט אַ באַזונדערן באַדייט אַ העברעיִש פּאָעטיש זוער, וואָס עס האָט אין דעם זעלבן יאָר (1801) פאַרעפנטלעכט מיכאל בערס אַ מיטפירגער, אליהו חלפן הלוי.

א דייטשער ייד 1, גוט באַהבנט אין דער תלמודישער ליטע-ראַטור, האָט אליהו הלוי אין זיינע יונגע יאָרן אויסגעוואַנדערט קיין פּאָריז, ווי ער איז געווען חזן אין דער דאָרטיקער שול און לערער פון העברעיִשער שפּראַך. אין דער נייער היים האָט הלוי גרינדלעך שטודירט די פּראַנצויזישע שפּראַך; די געוואַלדיקע געשעענישן נאָך דעם אויסברוך פון דער גרויסער רעוואָלוציע האָבן אים געמאַכט פאַר אַ התלהבותדיקן פּראַנצויזישן פּאַטריאָט, און ווען דער, ערשטער קאָנסול פון פּראַנקרייך, דער גאָנטישער באַנאַפּאַרט, האָט נאָך זיינע ווונדערבאַרע נצחונות געשלאָסן אַ צייטווייליקן שלום (אין 1801), האָט אליהו הלוי אויסגעגאַסן זיין פּרייד-געפיל און פּאַטריאָטישן ענטוואַזם אין זיין פּאָעמע „השלום“, וואָס באַשטייט אויס 49 פינף-שורותדיקע סטראַפּן מיטן גראַממטישן: a b d און ce. ס'איז אייגנטלעך אַ „געלעגענהייטס-געדיכט“, וואָס דער שול-חזן האָט עס פאַרפאַסט, בכדי עס צו זינגען אויף דער פייערלעכער פּאַרזאַמלונג אין דער הויפט-סינאַגאָגע נאָך דער פּרייד-דערקלערונג. אין דעם שול-חזן האָט אָבער דער אמתער דיכטער געדרימלט, און אומדערוואַרטעט אַפּשר פאַרן פאַרפאַסער גופא האָט ער אַ מייסטער-ווערק געשאַפן, וואָס האָט זיין נאָמען אויף שטענדיק איינגעקריצט אין דער געשיכטע פון דער נייעברעיִשער דיכטונג. הלויס פּאָעמע איז אויכגענומען געוואָרן מיט גרויס התפעלות; מען האָט זי פאַרעפנטלעכט צוזאַמען מיט אַ דייטשער און פּראַנצויזישער איבער-זעצונג און מיט אַ באַגריסונג פון דעם באַווסטן אַריענטאַליסט סיל-וועסטער דע-סאַסי 2. שוין אין דער ערשטער סטראַפּע באַמערקט זיך דייטלעך די השפּעה פון צוויי פּאַרשיידענע קולטורן, אונטער וועלכע עס געפינט זיך דער יידישער דיכטער. לויט דעם געשמאַק פון דער דעמאָלט-דיקער פּראַנצויזישער ליטעראַטור מיט איר חולשה צו די טראַדיציעס פון דער אַנטיקער קולטור, צו אירע אגדות און העלדן, פאַנגט אויך דער יידישער דיכטער אָן מיט דער ווענדונג צו די „בנות השיר“ — צו די געמינס פון געזאַנג, זיי זאָלן זיין ליר מיט האַרמאָניע און חן באַשענקען; נאָר גלייך דערביי ווענדעט ער זיך אויך צום „מנעים

1 געבוירן אין פיורא בערך 1760.

2 הלויס פּאָעמע איז איבערגעדרוקט אין פירסטענטאָלט, המאסף 1829, 216—226, און אין שפרס „נסח ישראל“, II, לעצטע אָפטיילונג, שפּאַלטן 19—28.

זמירות" — צום תהלים-דיכטער, יענער זאל אים זיין הארפע ליינען אָדער מיט אירע ווונדערבארע סטרונעס זיין פידל באַציען. דער היס-טאָריקער גרעץ איז אוי אַנטציקט געוואָרן פון חלפן הלויס פּאַעמע, אין וועלכער ער פילט, עכטע, גאָלדענע פּאַעזיע, און ער דערקלערט דעם „השלוים"-דיכטער העכער פון שלמה גבירול, יהודה-הלוי און משה חיים לוצאטו. דאָס איז, פּאַרשטייט זיך, שטאַרק איבערטריבן. די השפּעה פון צוויי גאַנץ פּאַרשיידענע קולטורן שטערט אין געוויסער מאָס די האַראַמאָניע פון דער פּאַעמע. אייניקע בילדער קומען אויס צו געקינצלט, עס פילט זיך אין זיי פיל מער דער קאַלטער קונסט-שלייה, ווי דער פּלאַם-גוס פון דיכטערישער באַגייסטערונג. דער פּאַטאָס פון די געוואַלדיקע געשעענישן רייסט אָבער מיט דעם דיכטער; ער פּאַרנעסט אין די אַנטיקע מוסטערן און מעטאָפּאָרן, און ער שאַפט דעמאָלט אויף זיין אייגענעם חשבון. ער שמידט ווי פון שטאַל געגאַסענע סטראָפּן, אין וועלכע עס פילט זיך דער אימפעט פון דער רעוואָלוציע, דער צאָרן פון די איבערגעלעבטע פּאַרקנעכטונג און דערנידעריקונגען, און דער נצחונישער פּריד-יובל, וואָס דער שונא איז צעשמעטערט און די מיט יונגע זאַפּ-טיקע קרעפטן איבערפולטע ברייטע פּאַלקסיכטן זיינען צו דער מאַכט געקומען. נאָך אַ הכנסה פון לאַנגע, לאַנגע דורות דערהערן זיך אויפּניי אין דער העברעיִשער דיכטונג נצחונישע פּאַטריאַטישע טענער. זיין נייע היים, — דערקלערט דער פון דייטשלאַנד געקומענער דיכטער, — פאַר „הַיִפּהּ בְּכָל אַרְצוֹת" — פאַר די שענסטע פון אַלע לענדער; דאָס פּראַנציוזישע פּאַלק איז פּאַררעכנט ביי אים אַלס „בַּת עַמִּי". מיט טיפּן צאָרן באַקלאַגט דער דיכטער, וואָס פאַר דער רעוואָלוציע, האָבן נידער-טרעכטיקע מענטשן מיין פּאַלק און מיין לאַנד * אין קייטן געשמידט (בני עולה אסרו עמי וארצי בנחושתיים), אין די שטאַרקע סטראָפּן, אין וועלכע דער דיכטער שילדערט די שווערע לאַגע פון פּראַנקרייך ביים אַלטן קיניגלעכן רעזשים, פּאַרענדיקט ער מיטן אויפרוה:

מוֹדְעִי! אִם אַגִּידָה לְאַזְגִיכֶם אֵת פֶּלֶאֶשֶׁר קָרָה
 אֶל הַגָּפָה בְּכָל הַמַּמְלָכוֹת מִשָּׁן זְמֵי הַצָּרָה —
 הֵן דְּמַעוֹת תִּשְׁפְּכוּ בְּנַחַל לְבָבְכֶם זִמְס בְּמִים.

אַ באַזונדער שטאַרקן רושם מאַכן די מעכטיקע סטראָפּן, וווּ דער דיכטער שילדערט דעם נצחונישן מאַרש פון דעם יונגן נאַפּאָלעאָן מיט

1 ציט. ה', ב' XI, 1900, 218.

* דאָס הייסט פּראַנקרייך און דאָס פּראַנציוזישע סאַלק.

זיינע לעגיאָנען, דעם דיכטער געלינגט אין בולטע שטארקע בילדער איבערצוגעבן דעם געוואָלדיקן אימפעט פון די אין שטאַל און אייזן גע-פּאַנצערטע און מיט מוטיקן קאַמפּלוסט איבערפּולטע רעגיימענטער, וואָס ווערן געפירט פון זייער גאונישן קריגס-מייסטער, פאַר וועלכן עס ציטערן אַלע פעלקער. זיינע שבחים ותשבחות, מיט וועלכע דער דיכטער באַ-גריסט באַנאַפּאַרטן, זיינען ניט פשוטע וויירויך פון סקאַרבאָזון פּאַטריאַ-טישן נוכח — עס פילט זיך אין זיי די אמתע באַווונדערונג פאַר דעם אויסערגעוויינלעכן מאַן מיט זיינע געוואָלדיקע מעשים, וואָס אַראַנק זיי אין מיט פּראַנקרייך געשעען דאָס גרויסע ווונדער:

אַמֶּשׁ כַּשְׁפָּתָהּ בְּאַרְצוֹת נְחֻשְׁתָּהּ בְּעִיגֵי הַמֶּזֶן וְשָׂרִים
הַיּוֹם בְּתַר הַבְּנוֹת, שָׂרִים יִשְׁמְחוּ מִמּוֹלָךְ 1.

דער דיכטער זעט אין דעם, ערשטן קאָנסול² פון פּראַנקרייך ניט דעם יורש, נאָר דעם געטרייען באַשיצער און טרעגער פון פרייהייט און גלייכפאַרעכטיקונג. ער זעט אין באַנאַפּאַרטן ניט בלויז דעם, ידיד הנצוח³, נאָר אויך דעם, ידיד החכמה⁴...

נאָך דעם, ווי אליהו הלוי האָט זיין פּאָעמע געדיכטעט, האָט ער נאָך געלעבט גאַנצע 25 יאָר (געשטאַרבן אין נאַוועמבער 1826); ער איז געווען אַ מיטגרינדער און מיטאַרבעטער פון דער אין 1817—1818 דערשיינענער וואָכנשריפט *Israelite Français*⁵, האָט פאַרעפּנטלעכט אַ לערנ-בוך, „למודי דת ומוכר“ (כ״י, 1820)⁶, ער האָט אויך געלאָזן אין כתב-יד אַ העברעיִש-פּראַנצויזיש ווערטערבוך⁷, נאָר קיין העברעיִשע לידער האָט ער שוין מער ניט געדיכטעט, זיין פּאָעמע „השלום“ איז בכלל געווען דאָס „שוואַנען ליד“, וואָס די העברעיִשע פּאָעזיע האָט געזונגען אויפן פּראַנצויזישן באַדן. דער שטורמישער אַסימילאַציע-פּראָצעס איז געווען אַ צו אומגינסטיקער באַדן פאַר נאַציאָנאַלער דיכטונג. דער פון אליהו הלוי מיט אזא באַגייסטערונג באַזונגענער העלד, באַנאַפּאַרט, האָט מיט זיין היסטאָרישן חוש ניט געקאָנט גלויבן, אַז דער אונטערשייד צווישן די פּראַנצויזישע יידן און דער איבעריקער באַפעלקערונג איז דער זעלבער, ווי צווישן קאַטאָליקן און פּראָטעסטאַנטן. ער האָט אַנטשיידן אָפּגעוואָרפן

1 ערשט געכטן האָבן פעלקער און קיניגן דיך פאַר אַ דינסט גערעכנט, היינט ביסטו די קרוין פון אַלע טעכטער, אין פירסטן טוען זיך פאַר דיר בוקן.

2 גרעץ, ציט. ה״, 218.

3 ה. צייטלין, ציט. ה״, 134.

4 קלויזנער, ציט. ה״, 286.

די מיינונג, אז די יידן זיינען בלויז א רעליגיעזע סעקטע, און ער האָט דערקלערט, אז מען דאַרף די יידן באַטראַכטן אַלס באַזונדערע נאַציע, אַלס „נאַציע, וואָס איז איינזעסיק צווישן אַנדערע נאַציעס“ 1. בכדי זיך איבערצוצייגן, אז מען קאָן ווירקלעך די יידן באַטראַכטן אַלס אַמתע פראַנצויזישע בירגער, האָט נאַפּאָלעאָן געוואָלט פאָרויס באַקומען פון די פראַנצויזישע יידן אַ דערקלערונג, אז זיי זיינען גרייט זיך פּולשטענדיק צו אַסימילירן. צו דעם צוועק איז אין 1807 צונויפגערופן געוואָרן דער באַוויסטער „סנהדרין“, וווּ עס איז פאַר די יידישע פאָרשטייער געשטעלט געוואָרן אַ גאַנצע צאָל פראַגן, וואָס זיינען געווען פאַראייניקט דורך איין און דעם זעלבן געדאַנק: עמאַנציפּאַציע דאַרף געקויפט ווערן דורך אַסימילאַציע. די יידישע „נאַטאַבלען“ האָבן באַין ברירה דערויף זייער הסכּמה געמוזט געבן.

דאָס אייגענע האָט זיך אויך איבערגעחזרט אויף יענער זייט ריין, אין דייטשלאַנד. מיר האָבן שוין געזען 2, ווי נאָך דעם דערשיינען פון דעם עדיקט וועגן יידישער גלייכבאַרעכטיקונג (1812) האָט דוד פּירלענע דער דערקלערט: „די יידן האָבן קיין אַנדער היים ניט, אויסער דעם לאַנד, וואָס האָט זיי אַנערקענט אַלס גלייכבאַרעכטיקטע בירגער. די פריישישע יידן ליבן זייער פאָטערלאַנד און די דייטשע שפּראַך איז זייער מוטער־שפּראַך, זיי ברויכן ניט קיין אַנדער שפּראַך.“ און ווען אַ דייטשער פראַפעסאָר איז אַרויסגעטראָטן מיט אַנטיסעמיטישע אָנפאַלן, האָט דער אויבערלערער פון דער פראַנקפורטער יידישער שול, משה העס, אין זיין קעגנשריפט 3 באַשטימט דערקלערט: „די יודען זינד דורכאָס קיין פּאָלק, זיע זינד נור אַלס קאָנפּעסיאָן צו בעטראַכטען.“ באַזונדערס אינטערעסאַנט איז אין דער הינזיכט אַן אַרטיקל, וואָס איז פאַרעפנטלעכט אין „סולאַמיט“ 4 אונטער דעם טיטל „איבער די ע נאַמען דער איוראַעליטען“. מיט אַיאָר 30—40 צוריק—דערקלערט דער פאַרפאַסער פונם אַרטיקל, — בעת מען האָט אין דייטשלאַנד געשטעלט פאַר זיך דעם באַשטימטן ציל: באַפרייען זיך פון אַבערגלויבן און פון די אַלע פעלערן, וואָס שטערן דעם ענדגילטיקן נצחון פון הומאַניזם, איז מען בנוגע דער יידנפראַגע געקו-

Il faut considerer les juifs comme nation et non comme secte. 1

C'est une nation dans la nation.

2 זע אונזער ווערק, ב' VII, ערשטער בוך, ז' 147.

3 *Freimüthige Prüfung der Schrift des Herrn Prof. Rüh's über die Aussprüche der Juden an das deutsche Bürgerrecht, 1816.*

4 VI 'ב, 145—152.

מען צום באשלוס, אז בכדי צו פארבעסערן די לאגע פון די „איוראעליטען“, דארף מען זיי אין קיין שום פאל ניט פאטראכטן אלס נאציע; אדרבה, מען דארף פון זיי וואס מער דערווייטערן אלע נאציאנאלע געוויינהייטן, וואס זיינען ביי זיי נאך פארבליבן. זיי דארפן בכן לעבן, ווי עכטע דייטשן, לויט דייטשע געזעצן און מנהגים. די לעצטע צייט אָבער, — קלאַגט זיך דער „סולאַמיט“, — קומען מענטשן, וואָס פרוּוון דערווייזן, אז יידן זיינען נאָך פאַרט אַ נאַציע. און די דאָזיקע מענטשן מאַכן אַ גרויס געוואַלד, ווען איינער זאָגט אַרויס דעם אומבאַשטרייטבאַרן אמת, אז די היינטיקע דייטשע יידן געהערן אויך צום דייטשן פּאָלק גלייך מיט די דייטשן פון קאַטוילישן, פּראָטעסטאַנטישן אָדער רעפּאָר-מיסטישן גלויבן. פול מיט פחד פאר דעם נאציאנאלן „איך“, פארן איך-באַווסטזיין, ווייל דאָס קאָן נאָך, חלילה, שאַטן צו גלייכבאַרעכטיקונג, פאַרויכערט דער „סולאַמיט“, אז דער טערמין „נאַציע“ בנוגע צו יידן איז ניט בלויז פּאָליטיש שערלעך, נאָר אויך מאַראַליש: אַ ווייניק געפילדעטער ייד קאָן נאָך קומען צום אויספיר, אז ער דארף בלייבן „נאַציאָנאַל“, ד"ה לעבן אָפּגעזונדערט און בלייבן ביי זיינע אלטע גע-וויינהייטן און מנהגים. דאָס, וואָס מען דערקלערט די יידן אלס נאַציע, — חורט איבער דער „סולאַמיט“, — איז פונקט אזוי „אונריכטיג, פאַלש, שערליך אונד פערדערבליך“, ווי דאָס, וואָס מען רופט זיי „יודען“. דער טערמין „יודען“ איז ניט פון רעליגיעזער, נאָר פון פּאָליטיש-געאָגראַפישער אָפּשטאַמונג, און ווייל עס עקזיסטירט שוין ניט מער דאָס קיניגרייך „יודעא“, זיינען שוין, משמעות, מער קיין „בני יהודה“ ניט פאַראַן. די היינטיקע יידן זיינען איצט בלויז אַ רעליגיעזע גרופע און זיי דארפן דערפאַר הייסן ניט אַנדערש ווי „איוראעליטען“.

ס'איז קלאָר, אז ביי אַזעלכע שטאַרק אויסגעשפּראַכענע אַסימילאַ-טאָרישע טענדענצן זיינען די גרויסע דייטשע צענטערן געווען אַ זייער אומגינסטיקער באַדן פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער נייהעברעישער שיינער ליטעראַטור. אמת, אין בערלין און אויך אין ווין האָבן זיך דאָך באַוויזן אין יענער צייט נייע יידישע דיכטער, וואָס האָבן געפרוּווט שאַפן אויפן געביט פון העברעישער פּאָעזיע. דאָס זיינען אָבער געווען לויטער געקומענע פון אַנדערע מדינות מיט אַ קאַמפּאַקטן יידישן ישוב, וואָס איז נאָך געווען פעסט פאַרבונדן מיטן אַלטן וועלט-פּאַנעם און לעבנסשטייגער, פון די דאָזיקע יונגע דיכטער דארפן באַזונדערס פאַר-זייכנט ווערן שלמה לעוויזאָן און שלום כהן.

שלמה לעוויזאָן איז געבאָרן אין דער אונגאַרישער שטאָט כאָהר (אין 1789), ווי עס שיינט, איז זיין פאָטער, יהודה-ליב בן יעקב,

געווען א שטיקל משכיל, וואָרעם ער האָט זיך ניט באַנונגט דערמיט, וואָס זיין זון האָט אין די חדרים באַקומען ברייטע ידיעות אין דער תלמודישער ליטעראַטור, — ער האָט אויך געוואָרנט, אז יענער זאָל זיין בדי אין תנ"ך, און צו צוועלף יאָר האָט דער יונגער שלמה אָנגעפאַנגען צו באַזוכן די לערנאַנשטאַלט פון די אָרטיקע קאָפּוצינער, וווּ ער האָט געלערנט מאַטעמאַטיק, דייטש און די ערשטע פּלללים פון לאַטיין. אין אַ צייט אַרום האָט זיך שלמה באַקאַנט מיט אַ קריסטלעכן סטודענט, וואָס זיין געקומען פון בודאַפעשט. און די נייע צוויי יונגע באַקאַנטע האָבן געמאַכט אַן אייגנאַרטיקן חילוף: דער סטודענט האָט מיט אים געלערנט לאַטיין און ער מיט יענעם העברעיִש. דער וויסנשאַפּטליכער שלמה האָט אויך פיל זיך אָפּגעגעבן מיט זעלבסטבילדונג, און דערביי האָט אים פיל מיטגעהאַלפּן אַן אָרטיקער גביר, דער געבילדעטער שלמה דאָזענטאַל, וואָס האָט אים דערלויבט זיך צו באַנוצן מיט זיין רייכער ביבליאָטעק.¹ די שווערע מאַטעריעלע לאַגע האָט געצוונגען דעם יונגן לעוויזאָן צו פאַרנעמען זיך אַ שטיק צייט מיט מלמדות; ווי נאָר ער האָט אָבער צונויפגעקליבן אַ ביסל געלט, האָט ער זיך געלאָזט קיין פּראָג לערנען.² אין דער דאָרטיקער באַרימטער ישיבה. אין אַ צייט אַרום האָט ער פאַרלאָזן די ישיבה און איז אַריבערגעגאַנגען אין דעם דאָרטיקן אוניווערזיטעט, וווּ ער האָט שטודירט גריכיש, סיריש און אויך מאַרענגע שפּראַכן. אין 1810 האָט לעוויזאָן פאַרעפנטלעכט אין דעם באַנייטן „המאסף“ די ערשטע קאָפיטלעך פון זיין פּילאָלאָגישער אַרבעט „שיחה בעולם הנשמות“, און אין אַ יאָר אַרום האָט ער די דאָזיקע אַרבעט אָפּגעדרוקט אין פּראָג בשלימות אין פּאַרם פון דריי געשפּרעכן צווישן דעם באַרימטן מדקדק דוד קמחי און דעם ביאָריסט יואל בריל. אין אַ יאָר אַרום פאַרעפנטלעכט לעוויזאָן זיין צווייט פּילאָלאָגיש ווערק „בית האסף“; באַזונדערס אינטערעסאַנט איז דאָרט דער לעצטער קאָפיטל וועגן דער אַנטשטאַנד פון דער משנה-שפּראַך. אין פּולן קעגנזאַץ צו יצחק סאַטאַנאָווס מיינונג,³ שטעלט לעוויזאָן אַרויס דעם גרונד-טעזיס, אז די שפּראַך, אויף וועלכער די משנה איז געשריבן, איז ניט די געדערטע פּאַלקס-שפּראַך פון דער משנה-תּקופה, וואָרעם די ברייטע

1 זע י. קליוזנער, צ. ה., 233.

2 אין 1809. די דאָזיקע דאַטע קען מען פעסטשטעלן אויף דעם סדר, וואָס ביי זיין ערשטער אַרבעט, זעלכע איז געדרוקט אין „המאסף“. אין די זומער-חודשים פון 1810 (ניסן—אב), איז אָנגעמערקט: שלמה לעוויזאָן פּראָג.

3 זע אווער הערק, ב' VII, ערשטער בוך, זיבעטער קאַפּ.

שיכטן פונט באַלק האָבן דעמאָלט גערעדט אַראַמיש—נייערט דאָס אין אַ ספעציעל קינסטלעך געשאַפּענע שפּראַך פּון די געלערנטע, די תנאים, וואָס פלעגן זיך מיט איר באַנוצן אין זייערע ישיבות און בתי מדרשים. די דאָזיקע אַרבעט פּון דעם יונגן פּילאָלאָג האָט אַזוי אויסגענומען 1, אַז זי איז געווען איבערגעדרוקט אַלס אַריינפיר צו דער ווינער משניות-אויסגאַבע פּון 1815 2.

שוין אין דעם „בית האספה“ דאָרט זױ לעוויזאָן רעדט וועגן „תמונת המליצה“ (פּאָעטישע פיגורן) 3, באַמערקט זיך, אַז מיר האָבן פאַר זיך ניט קיין טרוקענעם מדרק, נאָר אַ שפּראַך-פּאַרשער מיט אַ פּאָעטישן הוש. אין קאַרגע צוויי יאָר אַרום, ווען ברוך ייטעלס 4, מיט וועלכן לעוויזאָן איז געווען באַפריינדעט, איז געשטאַרבן (דעקאַבר 1813), האָט דער יונגער געלערנטער באַקלאָנגט דעם פּריציפּטיקן טויט פּון זיין פּריינד און מעצענאַט אין אַ שיינער עלעגיע „שיר מספּד“ 5, אין וועלכער עס פּילט זיך אַן אמתער דיכטער. אין אַ יאָר אַרום (1815) פּאַרלאָזט לעוויזאָן פּראָג און באַזעצט זיך אין ווין. וווּ ער פּאַרנעמט די שטעלע פּון דעם הויפּט-קאָרעקטאָר אין אַנטאָן שמידס פּאַוואָסטער העברעישער דרוקעריי. אין דעם זעלבן יאָר פּאַרענדיקט לעוויזאָן זיין מייסטער-ווערק „מליצת ישורון“ — וועגן דעם גייסט און פּאַרם פּון דער

1 דער יונגער שמואל-דוד לוצאטו שרייבט אין 1820 צו י. ש. רעוויזין מיט באַגייסטערונג: „למן היום אשר ראיתי ס' מחקרי ארץ" לרשב"ל (רבי שלבון בן לוי) יקר האיש הזה בעיני. וכראותי הדבר אשר העתיק שמה מספרו, בית האוסף" בעיני הא הידיעה בקצת השמות הפרטיים, גדלה עור מעלתו בעיני, ונכסוף נכספתי לראות הספר הזה, ואחרי ימים כאשר אָנה די לידי ספרו „מליצת ישורון" הוספתי לחבבו הרבה מאוד, וכאשר ראיתי הדברים אשר העתיק גם בזה מספרו „בית האוסף" וכראותי אותו מזכיר שיחתו בעולם הנשמות כלתה נפשי לראות שני ספריו אלה כפייל תערוג על אפיקי מים, ועתה מה אשלם לך יודי על כל החסד אשר עבית עבדי לרחח צמאונני, כי באמת מצאתי בהם דברים טובים ונחומים — מצאתי? לא כן, כי מראשם לסופם כלם מלאים חדשות נחמדות תערבנה לחכי מנוחת צופים, והיום ידעתי כי יש מבלעדי גואל לשון הקודש... מי יחנני כָּאָך (אגרות שר"ל, נומ' 22).

2 אין עטלעכע און דרייסיק יאָר אַרום האָט אָדס הנהל לעבענזאָן צוזאמען מיט יהודה ביהק איבערגעדרוקט אוינטערן טיטול „מחקרי לשון" לעוויזאָנס ביידע אַרבעטן מיט טיל הערות.

3 מחקרי לשון, 53—66.

4 זע אוינזער הערק, ב' VII, ערשטער בוך, ז' 130—131.

5 די עלעגיע איז ניט פּאַרענטלעכט, נאָר גרעטערע אויסגאָבן הערן אַין איר גענדראַכט אין „מליצת ישורון", 1816, דף כ"ד, עמ' 3, ג' 1, עמ' א, ס"ב, עמ"א און פ', עמ' 3.

אלט-העברעיִשער פּאָעזיע (פּאַרעפּנטלעכט אין ווין אין 1816, איבער-
 עדרוקט אין 1831).

אין פערטן באַנד פון אונזער ווערק (ז' 56—59) האָבן מיר אָנגע-
 וויזן, ווי מיכר ליאָן אויס מאַנטאָז אין, אַלס קינד פון דער רענעסאַנס-
 ונקופּה און פּאַרערער פון ציצערָאָ און קווינטיליאָ, געווען דער ערשטער
 ייִדישער פּאַרשער, וואָס האָט געהאַט דעם מוט צו באַטראַכטן די ביבל
 ניט בלויז אַלס „כתבי הקודש“, אַלס געטלעך און הייליק ווערק, נאָר
 אויך אַלס איינע פון די מערקווירדיקסטע ליטעראַרישע רענק-
 מעלער, אַלס זאַמל-בוך פון העכסטע קונסט-דערגרייכונגען. ער פּלויטט
 זיך צו דערווייזן אין זיין „נופּם צופּים“, אַז אויף דעם געביט פון שיינעם
 סטיל און פּאַטעטישער רעדנער-קונסט דאַרפן אָנערקענט ווערן אַלס די
 גרעסטע מייסטער די נביאים און די ביבלישע געשיכטע-שווייבער.
 אונטערגעגאַנגען זיינען די שטראַלן פון דער רענעסאַנס-תּקופּה — עס
 האָבן זיי דערשטיקט די בלוי-שווערע וואַלקן פון רעליגיעזער און פּאָליטישער
 רעאַקציע. גרינדלעך פּאַרגעסן איז געוואָרן דער „נופּת צופּים“ און זיין
 באַשעפּער מיכר ליאָן מיט זיין באַגייסטערונג פאַר אַנטיקע רעטאָריק
 און רעדנער-קונסט. איינגעטונקט אין מיסטיק און אין „רוי רזוין“ איז
 געווען די ביבל-עקזעגעטיק, און קונציק האָבן די באַשעפּער פון חסידות
 געזוכט און געפונען זייערע באַליבטע געדאַנקען און אַנטפּלעקונגען אין
 די פּאַרשיידנסטע פּסוקים פון דער ביבל. און ווי מיכר ליאָן נישט, און
 איז איצט געקומען דער אייראָפּעיִש-געבילדעטער 25-יאָריקער שלמה
 לעוויזאָן און געפרוווט אויף אייגענעם חשבון אויכצופירן זאָס, וואָס
 ס'איז ניט געלונגען דעם בעל „נופּת צופּים“. שוין ניט ציצערָאָ און
 קווינטיליאָן פון דער אַנטיקער רויכער-וועלט זיינען געווען לעוויזאָנס
 לערער און וועג-ווייזער, נאָר דער גייסטרייכער הערדער מיט זיין קלאַסישן
 ווערק „פּאָם גייסטע דעל העברעיִשען פּאָעזיע“ 1. און נאָך איין וויכטיג
 קער אונטערשייד: מיכר ליאָן איז פּילאָלאָג און רעטאָריקער, לעוויזאָן
 איז אויך פּילאָלאָג, אָבער קודם-בּל — דיכטער. בעת גרעז דערמאַנט
 די השפּעה, וואָס הערדערס ווערק האָט געהאַט אויף לעוויזאָנען, פּאַמערסט
 ער גאַנץ ריכטיק: „די שיינקייט און זיסקייט פון דער העברעיִשער
 פּאָעזיע, איר דערהייבנקייט און פּשטות האָט לעוויזאָן נאָך טיפּער
 געפילט ווי הערדער, ווייל זי איז אים געווען נאָך נעענטער און
 אייגענער“ 2. מיכר ליאָן האָט געשאפן אַ רעטאָריש ווערק מיט

1 צום ערשטן דערשיינען אין דעסוי אין 1783—1783.

2 ציט. ה"א 411

א שווערער מליצישער שפראך, לעוויזאָן אָבער — אַ פּאַרשונג וועגן די געזעצן און פּאַרמען פון דער אַלטער העברעישער פּאַעזיע, וואָס איז אַליון אַן אמת קונסט-ווערק, באַשיינט מיט די שטראַלן פון עכטער דיכטע-רישער באַגייסטערונג, פון אמת פּאַעטישן גלאַנץ. פּראַכטפול איז דער אַרײַנפיר צו „מליצת ישורון“. מיר האָבן אויבן אָנגעוויזן 1, ווי די בעלי „המאספים“ האָבן געשטרעבט צו אַנטפלעקן פאַר דער אײראָפּעישער וועלט די שיינקייטן פון דער ביבל-שפראַך. שלמה לעוויזאָן האָט געפרוּווט פאַר דער יידישער וועלט אויף דער ביבל-שפראַך באַזינגען אין גלענצנדיקע סטראַפּן די שיינקייט. אין דעם קלאַסישן ביבל-בוך, משלי דערקלערט די חכמה-אַז זי איז דער גרונדשטיין פון דער וועלט, — דער יונגער ביבל-פּאַרשער דערקלערט די שיינקייט פאַרן לעבנס-אַטעם פון דער וועלט. אין פּרײַע, מיט גראַמען ניט געבונדענע בילדער-רייכע סטראַפּען 2 זינגט דער יונגער דיכטער זײַן באַגייסטערטן הימן דער שיינקייט און איר ווונדערבאַרער טאַכטער — דער פּאַעזיע. אַלע עקן פונם וועלטאַל זיינען איבערפולט מיט די טענער פון דער דאָזיקער צאַרטער, שיינהייטס-טאַכטער (בת היופי)! אין יעדן ציטער פון דעם מענטשנס נשמה הערן זיך אירע ריטמישע קלאַנגען, זי איז די פּרײַד און טרייסט פון אַלע מענטשן-הערצער; אין דער שטילקייט פון דער נאַכט, אין די ציטערדיקע לבנה-שטראַלן, אינם געהייל פונם שטורעמווינט, אינם מעכטיקן אימפעט פון די צאָרנדיקע ים-כוואַליעס, אין דעם רײַזיקן געשמעטער פון די נידערפאַלנדיקע אײז-בערג, אינם צניעותדיקן געמורמל פון דעם פאַרבאַרגענעם קוואַל, אינם צאַפּל פון דער אין זונען-שטראַלן געטובלטער בלום — איבעראַל הערט זיך איר מעלאָדיע, שפירט זיך איר לעבנס-אַטעם... און דער פאַרפאַסער שטעלט זיך די אויפגאַבע אויפצודעקן אין זײַן „מליצת ישורון“ דער, שיינהייטס-טאַכטערס ווונדערבאַרע אוצרות, וואָס זיינען אָנגעזאַמלט אין „ספר הספרים“ — אין די ביבל-ביכער. אין פּאַעטישער בילדעררייכער שפראַך פּרוּווט ער באַקענען דעם יידישן לײַענער מיט די פּאַעטישע פּאַרמען, דערקלערן דעם פּאַדייט פון די פאַרשיידענע טעכנישע אויסדריקן 3; און דאָס אַלץ אילוסטרירט לעוויזאָן אויפן געלונגנסטן אופן מיט צאָלרייכע ציטאַטן אויס דער ביבל. ער באַזונגט זיך אָבער ניט בלײַז מיט ציטאַטן, ער נעמט אויך

1 זע אונזער חזק, ב' VII, ערשטער בוך, ז' 98.

2 אַלס מוסטער דינט לעוויזאָנען לוצאטוס פּאַעטישער אַרײַנפיר צו „לישרים תהלה“.

3 חיי, צום ביישפּיל: מעטאַפּאָר, איראַניע, אַלעקאַריע, היפּערבאָל, אַנטי-סעזיס, פּערזאָניפיקאַציע, סראַפּיס, היפּאָטיפּאָס אין פּיל אַנדערע.

גאנצע לידער, ווי דאָס אוראַלטע דבורה-ליד און אויך דעם „אז ישיר“
 געזאַנג, צעגלידערט עס לויט זיינע פּאָעטישע גרונדטיילן. ניט אַלס לויב
 און שבח דעם פּאַשעפּער פאַר זיינע גרויסע גסים אינטערעסירט דעם
 פאַרפאַסער משחם געזאַנג, נאָר אויסשליסלעך אַלס פּאָעטיש ווערק, אַלס
 אוצר פון געלונגענע מעטאַפּאָרן און פּילדער. דאָס זעלבע חזרט זיך
 איבער מיטן „שיר השירים“, אין וועלכן אַלע מפרשים האָבן געזוכט די
 טיפּסטע מיסטישע סודות. לעוויזאָן באַטראַכט דעם „שיר השירים“
 אויסשליסלעך אַלס פּאָעטיש ווערק, אַלס אומפאַרגלייכלעכן ליבע-ראַמאַן,¹
 און דערקלערט, אַז דאָס ליד „על משכבי בלילות“ (שיר השירים, קאַפּ 3)
 איז איינס פון די שענסטע ליבע-לידער, וואָס די וועלט-ליטעראַטור
 פאַרמאָגט.² און בכדי נאָך שאַרפּער אָנצוווייזן, אַז ער באַטראַכט די
 ביבל אויסשליסלעך אַלס ליטעראַריש ווערק פון אומפאַרגלייכלעכן פּאָע-
 טישן ווערק, ברענגט לעוויזאָן צוזאַמען מיט ביבל-ציטאַטן אויך מוסטערן
 פון פאַרשידענע העברעישע און אַפילו אייראָפּעישע דיכטער, ווי האַראַץ
 און שעקספּיר.

נאָך אויף איין פּרט איז זיך כּראי אָפּצושטעלן. די מאָדערנע
 שפּראַכפּאַרשונג ווייזט אָן, אַז פּיל פון די אַזוי גערופּענע מעטאַפּאָרעס
 און פּאָעטישע אויסדרוקן ווינען פּריער, מיט פּיל דורות צוריק, פּלל קיין
 מעטאַפּאָרן ניט געווען, נאָר באַטראַכט געוואָרן לויט די השגות פון די
 דעמאָלטריקע מענטשן אַלס ווירקלעכע דערשיינונגען. ווען, אַשטייגער,
 אין תהלים (קאַפּ 18) ווערט געשילדערט, ווי גאָט טוט דונערן פון
 הימל, „וּעָלִיּוֹן יָתָן קוֹלוֹ... וישלח קִצְיוֹ ויפּיצב“ — איז דאָס ביים תהלים
 דיכטער ניט מער, ווי אַ פּאָעטישע מעטאַפּאָרע. עס איז אָבער אויסער
 ספק, אַז מיט פּיל דורות צוריק האָט דאָס פּאָלק טאַקע געגלויבט אין
 דעם גאָט מיטן נאָמען „עָלִיּוֹן“, וואָס שרייט און שלידערט זיינע פּיילן
 אין גרויס גרימציאָרן. דאָס זעלבע איז אויך דער פּאַל מיט אַזוינע אויס-
 דריקן, ווי „מן החרר סופה“ (איוב ל"ז) „וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כֶּנֶף רוּחַ“ (תהלים, י"ח)
 אָדער „מוצא רוח מאוצרותיו“ (תהלים, קל"ז). געוויס האָבן אין די
 קרמונישע דורות די מענטשן טאַקע זיך פאַרגעשטעלט, אַז דער שטורעם-
 ווינט איז ביי די געטער באַהאַלטן אין זייערע שאַצקאַמערס (באוצרותיו)
 אין ספּעציעלע חדרים, און אַז דער ווינד טראָגט זיך טאַקע אויף אמתע

1 לעהיוזאָנען האָט דערביי בלי ספק געדינט אַלס מוסטער הערדער מיט זיין
 חזק, לידער דער ליבע“ (1778); אויך דאָרט ווערט אָנגעזיין, אַז מען דאַרף דעם
 „שיר השירים“ באַטראַכטן אויסשליסלעך אַלס ליבע-דיכטונג, און מען האָט דאָרט ניט
 צו זוכן קיין מיסטישע רמזים.

2 מליצה ישורון, 37 (פיר ציטירן לויט דער ערשטער אויסגאַבע).

פליגל. דאָס אַלץ איז געווען אינם באַווסטזיין פון יענע מענטשן אַלס רעאַלער פּאַקט. מיט דורות שפּעטער האָבן זיך די באַגריפּן געענע דערט, געוויסע גלויבונגען זיינען אָפּגעשטאַרפּן, די אַלטע אויסדרוקן זיינען אָבער געבליבן, נאָר שוין בלויז אַלס מעטאַפּאָרן, אַלס בילדער און פּאָעטישע פּאָרגלייכונגען. אין לעוויזאָנס צייטן האָבן נאָך די שפּראַך-פּאָרשער ווייניק געוואָסט וועגן די גלגולים, וואָס דאָס וואָרטפילד מאַכט דורך אין דער מענטשן-געשיכטע, דאָך האָט לעוויזאָן מיט זיין פיינעם חוש פּאַרשטאַנען אָנצווייזן אויף דעם רעאַל-היסטאָרישן מהות פון פיל מעטאַפּאָרן און פּאָעטישע בילדער. ווען אין משלי (קאַפּ' 7) ווערט דערמאָנט: „דרכי שאול ביתה, יורדות אל חדרי מות“, אָדער אז ישעיה רופט אויס צו שבנאץ: „מה לך פה? ומי לך פה? כי חצבת לך פה קבר? הוצבי מרום קברו! חוקסי בסלע משכן לו“, — ווייזט דערביי לעוויזאָן אָן 1, אז די „גדולי העם“, די רייכע און אָנגעזעענע פלעגן אין די ביבלישע צייטן אויסהאַקן אין די שטיינערנע בערג ספּעציעלע שיי-פּאַצירטע היילן, וווּ מען פלעגט דאָרט באַהאַלטן די טויטע מיטגלידער פון דער פּאַמיליע. צו דער ציטאַטע פון ישעיה הנביא (קאַפּ' 2): „ובאו במערות צורים ובמתות עפר מפני פחד ד' ומהדר גאווה“ — מאַכט לעוויזאָן אזא באַמערקונג: „דאַרפסט דאָך וויסן, אז דאָס לאַנד יהודה און זיין אומגעגנט איז לויטער בערג און שטיינער-נע שפיצן. אין זיי געפינען זיך לאַנגע און טיפע היילן, וואָס שיצן די מענטשן פאַר דער גלענדיקער זון, און אין אַ עת צרה פלעגן זיך אין די דאָזיקע היילן באַהאַלטן די איינוווינער פאַרן פיינד, ווי דאָס איז, אַשטייגער, געווען בשעת די מלחמות, וואָס די יידן האָבן געפירט מיט די פלשתים אָדער ווען דוד האָט זיך באַדאַרפט אויסבאַהאַלטן פאַר שאול“ 2.

„ס'איז כדאי זיך אויפמערקזאַם צו מאַכן, ליבער ליינענער, — ווייזט לעוויזאָן אָן 3, — אז דו ביסט נישט אימשטאַנד ריכטיק צו פילן און באַגרייפן די גאַנצע קראַפט און פּאָעטישע שיינקייט פון פיל בילדער אין דער ביבל, ווי באַלד דו האַסט פּאָרויס ניט גרינדלעך אויסגעפאַרשט די נאַטור און דעם כאַראַקטער פונם לאַנד פנען און פון זיין אומגעגנט, די מנהגים און מידות פון די מענטשן ביי די אַריענטאַלישע פעלקער. וואָס דעם מען באַגעגנט אין דער ביבל אַ סך מעטאַפּאָרן און פּאָרגלייכונגען,

1 מליצה ישורון, 83.

2 דארטן, 97.

3 דארטן, 30.

וואָס זיינען געקומען אָדער פון זאכן און געגנשטאַנדן, וואָס געפינען זיך אין דעם פון אונזער לעבנס-שטייגער אַזוי שטאַרק דערווייטערטן לאַנד, אָרער פון די מנהגים און מידות פון דעם אַריענטאַלישן. מענטשן, וואָס זיינען אַזוי פאַרשיידן פון דעם סדר-לעבן, וואָס מיר זעען ביי די פעלקער, צווישן וועלכע מיר לעבן.

און לעוויזאָן האָט זיך טאַקע געשטעלט די אויפגאַבע צו געבן דעם יידישן לייענער די דאָזיקע נייטיקע ידיעות און שוין אין האַרבסט 1817 האָט ער פאַרענדיקט זיין ביבל-געאַגראַפיע, מחקרי ארץ¹, וואָס האָט געהאַט גרויס דערפאַלג. אין צוויי יאָר אַרום נאָכדעם, ווי דער „מחקרי ארץ“ איז פון דרוק אַרויס, איז ער אויך דערשינען אין אַ דייטשער איבערזעצונג², און אין 1839 האָט יעקב בן שלמה קאַפלאַן אויס מינסק איבערגעדרוקט אין ווילנע מיט פיל דערגאַנצונגען און הערות לעוויזאָנס ווערק אונטער דעם געענדערטן נאָמען „ארץ קדומים“. אין אַ יאָר אַרום נאָך דעם, ווי ס'איז דערשינען דער „מחקרי ארץ“, האָט לע-וויזאָן פאַרעפנטלעכט זיין דייטש ווערק „פאַרלעזונגען איבער די נויערע געשיכטע דער יודען“. אונטער „נויערע געשיכטע“ פאַרשטייט לעוויזאָן די תקופה פון נאָכן חורבן ירושלים דורך טיטוסעס לעגיאָנען ביז דער לעצטער צייט. דער געשיכטספאַרשער גרעץ רופט זיך אַפ זייער וואַרעם וועגן דעם דאָזיקן ווערק פונם יונגן פאַרשער³. ער האַלט דערביי פאַר נייטיק ספעציעל אָנצוווייזן, אַז בעת אין יענער צייט האָט עס געהערט צום גוטן טאָג, יעדער יידישער אויפקלערער, וואָס האָט דייטש געשריבן, זאָל אָפּשפּאַטן פונם תלמוד, רעדט לעוויזאָן מיט גרויס רעספעקט וועגן דעם דאָזיקן ריוויקן דענקמאַל פון יידישער קולטור⁴.

דער ערשטער באַנד לעוויזאָנס געשיכטע איז אויך אַלס לעצטער פאַרבליבן. באַלד נאָך זיין דערשיינען איז דער פאַרפאַסער פון אַן אומ-גליקלעכער ליבע גייסטיק-קראַנק געוואָרן. זיינע פריינד האָבן דעם קראַנקן שריפטשטעלער אין זיין געבורטס-היים געבראַכט און דאָרט איז ער אין

1 פאַרעפנטלעכט אין חין, 1819.

2 ביבלישע געאַגראַפיע מיט איינער קאַרטע דעם שאַפלאַזעס דער ביבל, חין 1821. (זע צונאָך, געוואַסעלטע שריפטען, I, 198).

3 ציט. חין, 411.

4 גרעץ ציטירט דערביי פּאָלגנדיקע סטעלע פון לעוויזאָנס געשיכטע: „דער תלמוד אין רייזענדיק, דעם שאַרפּינס אונד היטצעס, אונערמעסליך... חיע די פיראַמידע צו סאַיס... חירד אין דען שפּעטסטען צייטאַלטערן נאָך די בליקע געלעהטער פאַר-שער אייך זיך ציען, דיע סטאַנענד נאַכזינגען חעררען איבער די חעזענהייט דעם פּאַלקעס אויס דעסטען מיטטע איין זאַלכער בוי הערפאַרגענענען“.

אייניקע חדשים ארום אויפן צוויי און דרייסיקסטן יאָר פון זיין לעבן גע-
שטאַרבן 1. ס'איז שווער אָפצושאַצן דעם פאַרלוסט, וואָס די יונגע
העברעישע ליטעראַטור האָט דורך דעם דאָזיקן פרייצייטיקן טויט
געליטן...

אריכת ימים האָט געהאַט דער צווייטער דיכטער, וועלכן מיר האָבן
פריער דערמאָנט — שלום פּהן.

שלום פּהן יעקב פּהן איז געבאָרן אין מעזעריטש (פּאָזנער געגנט)
אין דעצעמבער 1772 2. וועגן זיין דערציִונג, ווי אויך בכלל וועגן זיינע
יונגע יאָרן, זיינען קיין שום פרטים ניט באַקאַנט. לעטערס און נאָך אים
קלויזנער און אַנדערע ווייזן אָן, אַז שלום פּהן האָט צו 17 יאָר פאַרלאָזן
פוילן און געלאָזט זיך קיין בערלין. דאָס איז אָבעד ניט ריכטיק; פּאָק-
טיש איז ער קיין בערלין געקומען מיט גאַנצע צען יאָר שפּעטער, ערשט
זומער 1799. דערויף זאָגט עדות שלום פּהן אַליין, צום סוף פון דער
הקדמה צו זיין ערשטן ווערק „משלי אגור“ געפינט זיך די באַמערקונג:
מעזריטש, יום ג' ט' אייר ה' תקנ"ט. און דער בריוו, וואָס פּהן האָט
אין דריי מאָנאַט אַרום (י"ז מנחם אב תקנ"ט) געשריבן צו יצחק אייכל,
פּאָנגט זיך אָן מיט דער מעלדונג: „מארץ מולדתי אל עיר החכמה הזאת
הנה באתי במגלת ספר כתובת עליה מליצות עברית ראשית פרי
מחשבותי.“ מיר זעען בכך, אַז ער איז אין 1799 אָקערשט געקומען
פון זיין געבורטלאַנד קיין בערלין. ווי עס שיינט, איז דער יונגער שלום
פּהן שוין אין זיין געבורטשטאָט „נתפּקר“ געוואָרן, דאָרט זיך באַסענט
מיט דער בערלינער השפּלה, געלערנט די דייטשע שפּראַך און געוואָרן
אַ הייסער פאַרערער פון די „המאספים“. ווי מיר ווייסן שוין אויס זיין
אָקערשט ציטירטן בריוו, איז שלום פּהן געקומען קיין בערלין מיטן פּאַר-
טיקן מאָנסקריפט פון זיין ערשטן ווערק. דאָס איז אַ פּאַבליצאַמלונג
„משלי אגור“ 8 אין פּערזן, וואָס ער האָט פאַרפּאַסט, ווי ער מעלדעט
אין דער פּאַררעדע, פון די יידישע קינדער וועגן, כדי זיי זאָלן זיך גע-

1 אפריל, 1821.

2 עס איז קלאָר, אַז שלום מעזריטש, האָט הערט דערמאָנט ביי מענדעלס-
זענען אין „אור לנחובה“ אַלס אַנטוילנעמער אין זיין תורה-אויסגאַבע, איז אַ גאַנץ אַנדערע
פּערזאָן. דערויף פּאַסט אויך אויפּמערקזאַם שלום פּהן'ס ביאָגראַפּ מאיר הלוי
לעטערס אין זיין פּאַררעדע צו „עמל ותרצה“.

3 דערשינען בלויז דער ערשטער טייל (בערלין, 1799), אין העלפן עס זיינען
געדרוקט 20 טאַבעלן. דער צווייטער טייל איז געבליבן אין פּאַניסקריפט. בלויז
אייניקע טאַבעלן פון דעם דאָזיקן טייל האָט ער מיט טייל יאָרן שפּעטער פּאַרעמנט-
לעכט אין „בכורי העתים“.

וויינען צו א לייכטער און קלאָרער שפראַך. פאַר די קינדער אָבער, וואָס פאַרשטייען שוין ניט די העברעיִשע שפראַך, גיט ער נעבן דעם העברעיִשן טעקסט אַ דייטשע פּראָזע-איבערזעצונג. דער „משלי אגור“ איז אַ ווייניק געלונגען ווערק; די שפראַך איז טאַקע „לייכט און קלאָר“, אָבער מאָנאָטאָן און פאַרבלאָז; די פּערזן — אָן געהעריקן קלאַנג, די מוסר-השכלס — צעשוואַמן און קליינלעך בעל-הבתיש. בלויז אויף איין פּאַבל איז פּדאי זיך אָפּצושטעלן; זי איז געבויט אויפן פּאַסאַנטן סוושעט וועגן די זשאַבעס, וואָס עס האָט זיך ווי פאַרוואָלט אַ מלך. שלום פּהן, וואָס האָט, ווי פיל אַנדערע פּאַטריאָטיש-געשטימטע משפּילים, אין ספּעציעלע ליבע-געזאַנגען באַזונגען מלכים און שרים, דערציילט אין זיין פּאַבל, וואָס פאַר אַ שווערן עונש די זשאַבעס האָבן באַקומען דערפאַר, וואָס זיי האָבן מיט זייערע אייגענע פיס זייער גליק און פּרייהייט צעטראָטן; בעת זיי האָבן רויק און גליקלעך געלעבט, אָן אַ שוטר און אָן אַ מושל, איז זיי פּלוצלינג אויס גרלות איינגעפּאַלן: „שום נשים עלינו מלך“. דער אויסדערוויילטער מלך איז געווען אַן אמתע שלאַנג; געיאַמערט האָבן זיי אין זייער גרויסער נויט, נאָר קיינער האָט זיי שוין ניט געקאָנט העלפּן. האָבן זיי שטאַרק חרטה געטראָגן, און מיט אַ פאַרווייטאַגטן האַרצן זיך על-חטא געשלאָגן: ווי וויל, ווי רויק מיר האָבן געלעבט, ווען מיר זיינען פּריי געווען: מיר האָבן אָבער ניט פאַרשטאַנען, ווי גוט ס'איז אונז, עס האָט זיך אונז אַ מלך פאַרגלומט — ליידין מיר פאַר אונזער נאַרישקייט.

מער דערפּאָלג האָט געהאַט שלום פּהנס צווייט ווערק „מטעי קדם על אדמת צפון“, וואָס איז דערשינען אויך מיט אַ דייטשער איבער-זעצונג אין 1806.

מיר האָבן שוין פּריער אָנגעוויזן 1 אויף דער אומדירעקטער השפּעה פון רוסיסאַס אידעען, וואָס האָט זיך שטאַרק געלאָזט פילן אין דער פּריער השכלה-ליטעראַטור. צוריק צו דער נאַטור, צו פּראָדוק-טיווער ערדאַרבעט איז געווען פון די פּאָפּולערסטע לאַזונגען, און דאָרף-און הירטן-אידיליעס האָבן געהערט צום באַליבטסטן זשאַנר ביים דור „המאספים“. דער דאָזיקער מאַטיוו קלינגט אויך אין טראָפּלאָוויעס ביבל-דראַמע „מלוכת שאול“. דער יונגער דוד האָט מורא, טאַמער וועט ער שפּעטער, ווען ער וועט די העכסטע שטופּן פון גליק באַטרעטן:

אולי אשכח או כי האכר הפולח

הבוקע בארץ הוא אדם כמוני...

כמוני? הוי, אך טוב הוא או יותר כמוני.

און ער זאגט ווייטער ארום זיין פעסטע איבעראייגונג, אז נאָר די ערדארבעטער

הם ימצאו נחת, אך הם מרגוע ימצאו
ולאֵל יוצרם כמעמקי לבם יקראו.

אַט די טענדענץ פירט אויך דורך שלום פהן אין זיינע ביבלישע פּאָעמ'ס, וואָס זיינען פאַרעפנטלעכט אין „מטעי קדם". באַזונדערס באַראַקטעריסטיש אין די ערשטע פּאָעמע „הצלת אברם באור כשרים". ניט דער אין זיין פּאַטאָס מיט טראַגישער גרויס איבערפּולטער קאַמפּס-לוסטיקער כּוּפּר, וואָס שטייט=אויף מיט דער האַק אין דער האַנט קעגן די אָפּגעלעבטע געטער פּון די אבות, אימפּאַנירט דעם דיכטער. אים אינטערעסירט דער עיקר דער אידלישער מאַמענט. און ער שילף דערט אין זיינע סטראַפּן, ווי דער פּאַסטער, תּרחם זון, טוט מיט זיינע טשערעדעס רוען אויפן שוים פּון דער פּראַכטפּולער נאַטור. די איד' לישע מאַטיוון קלינגען נאָך שטאַרקער אין דער צווייטער פּאָעמע „מזמורים חדשים", וואָס אין געווידמעט דעם העלדן=קיניג דוד בן ישי. דער פּיל געפרוּוּטער מלך געזעגנט זיך מיטן גרויזן דאַרפּסמאַן ברזילי, און ער פּאַרויכערט אים, דעם דאַרפּסמאַן, אז יענער אין מיט זיין קליינעם שטיק פּעלד און מיט בלומען באַצירטן גאַרטן פּיל גליקלעכער, ווי דער קיניג אין זיינע פּאַלאַצן:

אשריך, ברזלי, מנגידים תעשר,
ממלך בהיכלו יקרה, שפרה נחלתך.

מיט תהלות ותשבחות זוערן אויך באַקריינט דער גערטנער און דער פעלדארבעטער אין דעם דריטן טייל פּון „מטעי קדם", אין דער צוויי-אַקטיקער דראַמע „מעשי נבות היזרעאלי". דער „מטעי קדם" האָט געשאַפן דעם דיכטער אַ ברייטן נאַמען. דער אַלטער נפתלי הירץ ווייזל האָט אין אים זיין יורש געזען; בעת ווייזל האָט געזאָלט אריבערפּאַרן פּון בערלין קיין האַמבורג, האָבן זיינע פּאַרערער ארויסגעזאָגט זייער באַדויערן, וואָס דער שטאַלץ פּון דער העברעישער ליטעראַטור טוט בערלין פּאַרלאָזן. האָט זיי דערביי דער אַלטער דיכטער געטרייסט: „איר דאַרפּט ניט זאָרגן, ביי אייך בלייבט דאָך שלום פּהן, ער וועט דער ביבל'־שפּראַך אומקערן איר אַכאַליקן גלאַנץ און פּראַכט" 1. שלום פּהן האָט זיך אָבער ניט געוואָלט

באנניגן מיט פאָעטישן שאַפן; ער האָט געהלומט וועגן שאַפן אַ טריבונע פאַרן העברעישן וואָרט, אויפלעבן דעם „המאספה“, וואָס האָט פאַר אים געגאָלטן אַלס העכסטער אידעאָל. גלייך, ווי ער איז געקומען פון זיין געבורטלאַנד קיין בערלין, האָט ער זיך געווענדעט מיט אַ בריוו צום געוועזענעם רעדאַקטאָר פונם „המאספה“, יצחק אייכל, יענער זאָל די אונטערגעגאַנגענע צייטשריפט ווידער אויפלעבן, און ער, שלום פּהן, זאָגט צו, אַז ער וועט אַלע זיינע קרעפטן אָנשטרענגען, וואָס מער צו פאַרשפּרייטן דעם „המאספה“ און אים צו שאַפן די נייטיקע צאָל אַבאָנענטן. אייכלס יאָושפּולער ענטפּער 1 האָט איבערצייגט דעם ענטזויאָסטישן דיכטער, אַז ער דאַרף זיך אויף אַנדערע ניט פאַרלאָזן און מוז פּרוּוו מיט אייגענע כוחות אויפלעבן די געליבטע צייטשריפט. עס האָבן אים אָפּער געפעלט די נייטיקע מאַטעריעלע מעגלעכקייטן, און ערשט אין 1808 איז ער געווען איכשטאַנד מודיע צו זיין דעם יידישן ליענער-פּובליקום, אַז אין 1809 פּאָנגט אין בערלין אויפּסניי אָן אַרויסצוגיין דער „המאספה“. שלום פּהן טראַכט ניט וועגן אַ נייעם פּראָגראַם, וועגן נייע אויפּגאַבן, — ער האָט דאָך אין דעם פּריערדיקן „המאספה“ די העכסטע שטופּע פון שלימות געזעען. עס פעלט בלויז אינם באַנייטן זשורנאַל, אַראַנק דעם רייקן און אַביסל סענטימענטאַלן כאַראַקטער פון זיין רעדאַקטאָר, דער שאַרף פּאָלעמישער און קעמפּערישער טאָן פונם זיבעטן פּאָנד „המאספה“. אינם איבערייקן — איז אַלץ ווי פּריער: פּירושים אויף פאַרשיידענע פּסוקים אויס דער ביבֿל, אידיליעס=איבערזעצונגען פון העסנער, קלייסט און אַנדערע, שוואַכע אַרטיקלען וועגן אַלגעמיינער און יידישער געשיכטע און אַסך וואַסערדיקע שירים. ווי די פּריערדיקע רעדאַקטאָרן פונם „המאספה“, זינגט אויך שלום פּהן וויין-לידער 2. פון אַלע לידער און פּאָעמעס, וואָס זיינען אָפּגעדרוקט אינם „המאספה“, באַמערקן זיך סימנים פון באַגאַבונג בלויז אין גבריאַל בערגערס אויס פּראָג דראַמאַטישער פּאָעמע „משה וצפּורה“ (המאספה תקע—תקע"א) און אין דוב-בער גינצבורגס ראַמאַנצע „שם באַרץ הגלילי“ (דאָרטן, ניסן תקע"ב) 3. דער „המאספה“ האָט קיין אריכת ימים ניט געהאַט. אין בערלין איז ער אַרויסגעגאַנגען בלויז דאָס ערשטע יאָר, דערנאָך (אין 1810) האָט ער איבערגעוואַנדערט קיין אַלטאָנע, אין אַ האַלב יאָר אַרום — קיין דעסוי, דאָרטן אין משך פון העכער אַנדערטהאַלבן יאָר

1 זע אונזער הערק, ב' VII, ערשטער בוך, ז' 170—171.

2 זע זיין „שיר הגטן“ (איר תקע"ג).

3 דוב-בער גינצבורג איז געבאָרן אין בראַד 1776, געשטאָרבן דאָרטן 1811

(זע העגן אים: בבורי העתים, תקס"ב, 157—158).

זיינען פיר העפטן דערשינען (פיר, תקופות) און דערמיט איז דער מאסר אויף שטענדיק אנטשוילן געוואָרן. צום סוף פונם לעצטן העפט איז אין אַריגינאַל איבערגעדרוקט דער דעקרט פונם 11 מערץ 1812 וועגן גלייכבאַרעכטיקונג פון די יידן אין פרייסן און אין די ריינישע פראַווינצן. עס קלינגט, ווי אַ געוויסער סימבאָל, וואָס צוזאַמען מיט דעם דעקרט וועגן גלייכבאַרעכטיקונג פאַרלירט די העברעיִשע ליטע-ראַטור איר לעצטע טריבונע אין דייטשלאַנד...

באַר נאָך דעם אונטערגאַנג פונם „מאַסר“ פאַרעפנטלעכט שלום כּהן זיין אַלעגאָרישע דראַמע „עמל ותּרצה“ (1812). דאָס ווערק איז ניט נאָר געשריבן לויט דעם מוסטער פון „לישרים תּהלה“, נייערט אויך בנוגע דעם סושעט איז עס אַ המשך פון לוצאַטוס ווערק. „עס איזט אַלס איינען צווייטען טייל דעסזעלבען צו בעטראַכטען“—דערקלערט דער פאַרפאַסער גופא 1, און מיט רעכט ווייזט שלום כּהן דערביי אָן, אַז אין זיין „עמל ותּרצה“ ווערט דורכגעפירט „איינע אַנדערע מאָראַלישע טענדענץ: דאָס פּערדינסט זאָל נעמליך ניכט בלאָס געלאָבט, זאָנדרען עס זאָל אויך בעלאָהנט ווערדען“. ווי אין „מטעי קרם“ פילט זיך אויך אין „עמל ותּרצה“ די ראַמאַנטישע ליבע צו ערד-אַרבעט. די ערשטע סצענע שטעלט פאַר דעם ערד-אַרבעטער, עמל, ווי ער שפּאַנט מיטן זאָמענקויש איבערן פעלד, וואַרפט מיט פולער האַנט די זערנעם אין די צעאַקערטע ערד-פאַסן און זינגט דערביי אַ לויב-ליד דער ערד, דער מוטער פון אַלץ וואָס לעבט. „עמל ותּרצה“ איז אָבער ניט קיין אידיליע; דאָס אינטערעסאַנטסטע אין דעם ווערק באַשטייט אין דעם, וואָס עס לאָזן זיך דאָרטן הערן סאַציאַלע כאַטיוון. דער העלד פון דער פּיעסע, עמל, אַרבעט מיטן ביטערן שווייס, נאָר זיין גאַנצע פּראַצע פאַלט אַרײַן אין די הענט פון דעם בלוטזויגער דעם פּראַצענטניק, וואָס האָט מיט פאַלשקייט אַריינגענאַרט אין זיין נעץ דעם תּמעוואַטן ערד-אַרבעטער. פאַר דעם אַרבעטער נעמט זיך אָבער אָן דער מליץ-יושר—שכל; ער אַפּעלירט צום העכסטן געריכט, און דער ריכטער און באַפּעל-האַבער פונם לאַנד דערקלערט מיט שטאַלץ, אַז ער זאָרגט שטענדיק פאַרן פּאָלק, באַדריקט קיינעם ניט מיט שווערע שטייערן; איך נעם די יונגט ניט פאַר סאַלדאַטן, וואָרעם שלום איז ביי מיינע גרענעצן, כּפּיר ניט קיין מלחמות; איך געדענק, אַז איך עקזיסטיר פון מיין פּאָלק וועגן, און ניט דאָס פּאָלק פון מיינעם וועגן“ (אַני לעמי ולא עמי בעדי נבראו). דער ריכטער נעמט זיך אָן פאַר עמלן דעם ערד-אַרבעטער.

באשטרעפט דעם בלוט-וויגער דעם פראצענטניק; ער זאָרגט אויך דערפאר, אז עמל זאָל באַקומען פאַר אַ פרוי די שיינע תרצה, און באַ-גלייט דעם גליקלעכן חתן מיט די ווערטער: „אַקער דיין פעלד, און דערנער זיך פון זיינע פרוכטן; גליקלעך איז דער, וואָס שפּייזט זיך מיט דער מי פון זיינע הענט“ 1.

אין 1813 פארלאָזט שלום כהן דייטשלאַנד, באַזעצט זיך אויף אַ קורצע צייט אין אמסטערדאַם, פון דאָרט פאַרט ער איבער קיין לאַנדאָן, פרוווס דאָרט גרינדן אַ יידישע שול און פאַרעפנטלעכט דערביי אַ לערנבוך „שרשי אמונה“ (1815). אין ענגלאַנד האָט ער אָבער קיין דערפאַלג ניט געהאַט, קערט ער זיך אום צוריק קיין דייטשלאַנד און באַזעצט זיך אין האַמבורג. אין 1820 האָט אים דער ווינער דרוקבאַזיצער, אַנטאָן שמיד, אַיינגעלאָדן אַלס הויפט-קאָרעקטאָר אויפן אָרט פונם קראַנק-געוואָרענעם לעוויזאָן. אין דעם זעלבן יאָר האָט שלום כהן פאַרעפנט-לעכט אין שמידס דרוקעריי זיין העברעיִש-דייטשן בריוו-שטעלער אין דריי אָפטיילונגען „כתב ישר“, וואָס איז אַ לאַנגע צייט געווען זייער אָנגענומען און האָט אויסגעהאַלטן איבער צען אויפלאַגעס, די צווייטע אָפטיילונג פון דעם דאָזיקן בריוו-שטעלער האָט אַ קולטור-היסטאָרישן באַדייט, ווייל עס זיינען דאָרט צונויפגעזאַמעלט בריוו און דאָקומענטן פון העברעיִשע שריפטשטעלער אויס דער בערלינער השכלה-תקופה. אין ווין האָט שלום כהן באַשלאָסן צו מאַכן דעם צווייטן פרוווס צו פאַרווירקלעכן זיין הייסן ווונטש, וועגן וועלכן ער האָט געחלומט אַזוי פיל יאָרן — שאַפן אַ טריבונע פאַר דעם העברעיִשן וואָרט. די יידישע קהילה אין ווין איז געווען ניט ווייניקער אַסימילירט ווי די בערלינער, דאָך האָט ווין זיך אונטערשיידט פון בערלין מיט איין זייער וויכטיקן פּרט: זי איז געווען די רעזידענץ-שטאָט פון פיל פראָווינצן, וווּ יידן האָבן געלעבט אין קאָמפּאַקטע מאַסן, און די אַסימילאַציע-באַוועגונג האָט דאָרט געהאַט אַ גאַנץ קנאַפע השפּעה. שלום כהן האָט געטראַכט ווידער צו באַנייען די אַלטע טריבונע, אויפלעבן זיין יוגנט-ליבע — דעם אַמאָליקן „המאסר“. זיין חלום האָט ער טאַקע פאַרווירקלעכט. עס איז אים געלונגען די געוונטשענע טריבונע צו שאַפן, — די צייט איז אָבער געווען שטאַרקער פון אים. דער זשורנאַל, וואָס ער האָט געגרינד-דעט, איז קעגן זיין ווילן געווען ניט בלויז אַ קאַפּיע פונם קעניגסבערגער און בערלינער „המאסר“; עס פילן זיך שוין אין אים נייע טענדענצן,

1 ניקה לך גיר, וְכֵן שָׁדָד לְמַצִּיאַ אֶבְל

אַשְׁבִּי מִיגֵז בְּקוֹי יִשְׁבַּע לְחֵם.

און ער געהערט שוין פאקטיש צו דער ווייטערער תקופה, וועגן וועלכער
 עם וועט ערשט זיין די רעדע אינם ווייטערן באַנד.
 איידער מיר גייען איבער צו דער דאָזיקער תקופה, מוזן מיר זיך
 נאָך אָפשטעלן אויף די ערשטע השכלה-שפראַצונגען, וואָס האָבן זיך
 באַוווּזן אונטער דער השפעה פון בערלינער אויפקלערונג אין די מזרח-
 פראַווינצן (אין גאַליציע און אינם רוסישן תחום), ווי אויך אויף די
 צוזאַמענשטויסן, וואָס זיינען פאַרגעקומען צווישן די קעמפער פאַר
 אַ נייעם שטייגער לעבן און די אַרטאָדאָקסישע קרייזן. וועגן דעם אינם
 ווייטערן קאפיטל.

אַכטער קאַפּיטל

מענדל לעפּין-סאַטאַנאַח אין זיין ביבל-איבערזעצונג אין יידיש. — דער סטיל פון סאַטאַנאַחס „משלי“-איבערזעצונג. — דער „בעל מליץ“ טוביה גוטמאַן-פּעדער, זיין פּאַמפּלעט „קול מחצנים“ קעגן סאַטאַנאַחס איבער-זעצונג אויף דער שפּראַך פון „קעפּסווייבער אין דינסטן“. — יעקבי שמואל ביק און זיין וועלטבאַנעם. — „ריקצוג דער פּראַנצאָזען“. — הייט-הייקל הירנזיך און זיין „צפּנת פענח“. — דער פּערזאָנאַג-הומאַניסט און דער משפּילישער טוהר. — דער סטיל פון „צפּנת פענח“. — די אַנגאַנימע פּיעסע „די גענאַרטע וועלט“. — פּאַלעמיק אויף צוויי פּראָנטן.

אין איינעם פון די פּריערדיקע קאַפּיטלען 1 האָבן מיר געזעען, ווי אַזוי דער „אויפּקלערער“ הערץ האָמבערג האָט געפרוּווט מיט געוואַלד בילדן די גאַלציאַנער יידן און מאַכן זיי פאַר אייראָפּעער און נוצלעכע בירגער מיט דער הילף פון „נאַרמאַלשולן“ און פון זיינע „לערנביכער“ און קאַטעכיזיסן. עס איז דערפאַר קיין חירוּש ניט, וואָס די יידישע טאַסע אין גאַלציע האָט די אויפּקלערערישע אַרבעט פון דעם אויבער-אינספּעקטאָר און אויך די „נאַרמאַלשולן“, וועלכע האָבן זיך געפונען אונטער זיין השגחה, פאַטראַכט פּוועל ממש ווי אַ שמד-גזירה. ניט אַלע אויפּקלערער זיינען אָבער געווען פון האָמבערגס שניט. מיר האָבן שוין אינם פּינפטן באַנד פון אונזער ווערק גערעדט 2 וועגן די „אַמת-זוכערס“, וואָס האָבן זיך באַוווּן צום סוף 18טן יאָר, ביי וועלכע עס זיינען נאָך פּעסט און שטאַרק פאַרבליבן די וואַרצלען, וואָס האָבן זיי פאַרבונדן מיט דער סביבה, מיט דער אַלטער קולטור פון זייער פּאַלק, מיט דער ירוּשה פון זייערע אבות. ניט אַרויסצורייסן זיך פון דער היימישער סביבה איז געווען זייער באַגער, נאָר זי ברייטער מאַכן, דורכלופטערן, די פּעסט-פאַרמאַכטע לאַדנעס אויפּמאַכן, בכדי עס זאָל מער ליכט אַריינדרינגען, און די טונקעלע שאַטנעס פאַרטרייבן... איינער פון די פּאַדייטנדיקסטע צווישן די דאָזיקע משפּילים איז געווען דער אונז שוין גוט באַקאַנטער מענדל לעפּין 8, וואָס האָט זיינע עלטערע

1 זע אונזער ווערק, ב' VII, ערשטער בוך, ז' 137—141.

2 דאַרטן, ז' 293—294.

3 זע אונזער ווערק, ב' V, 324—332.

יארן פארבראכט אין בראד און אין דעם שגנותדיקן טארנאפאָל, און דאָרט באַלד געוואָרן דער צענטראַלפונקט, אַרום וועלכן עס האָבן זיך גרופירט אַלע, וואָס האָבן געשטרעבט צו וויסן און בילדונג. מען דאַרף דערביי נעמען אין באַטראַכט, אז אין די לעצטע יאָרצענטן פון דעם 18טן י"ה האָט בראַד אַלס וויכטיקער האַנדלס-צענטער געשפילט אַ באַדייטנדיקערע ראָלע, ווי שקלאָוו אין ליטע. נאָך דער גרויסער שרפה אין 1742 האָבן די בראַדער סוחרים באַקומען פונם בראַדער אייגנטימער גראַף פּאָטאָצקי בתור הלוואה אַ מיליאָן פּוילישע גילדן, און דאָס האָט זיי געגעבן די מעגלעכקייט צו פאַרבינדן האַנדלס-באַצוינגען מיט דער גאַרער וועלט. ווען, — דערציילט בער באַלע-כאַווער אין זיינע זכרונות, — די בראַדער סוחרים האָבן באַקומען במזמן די דאָזיקע כּוכים געלט, האָבן זיי זיך תּיכּף צעווייט איבער אַלע שטעט און לענדעך פון אייראָפּע, וווּ נאָר ס'געפינען זיך גוטע סחורות און האַנדלסלייט, איבער האַפּנס און האַנדלס-צענטרען, און האָבן זיך אַ סך יאָרן פאַרנומען מיט מסחר מיט דער הילף פונם דאָזיקן גרויסן סכּום געלט... אויף אַזאַ אופן זיינען די בראַדער גרויס געוואָרן, זיך געמערט און געשטאַרקט אין אַלע מסחרים פון דער וועלט¹. דאָס, וואָס בראַד איז אין 1778 דערקלערט געוואָרן לויט דעם דעקערט פון יאָזעף דעם צווייטן פאַר אַ פּרייער האַנדלס-שטאַט, האָט נאָך מער מיטגעהאַלפּן דעם אויפבלי פון די סוחרישע שיכּטן². זיי האָבן זיך געפונען אין אַ לעבשאַפטן האַנדלס-פאַרקער מיט דער אייראָפּעיִשער וועלט, דערהויפּט מיט די גרויסע דייטשע מערק: לייפּציג, ברעסלוי, פּראַנקפורט אויף דער אָרער, בערלין. בראַד ווערט אַ וויכטיקער טראַנס-זיט-פּונקט פאַר פאַרשיידענע סחורות, וואָס גייען פון די אייראָפּעיִשע מערב-לענדער ניט בלויז ביז טיה-רוסלאַנד, נאָר אויך ווייטער אין די מדינות פון פּאָדער-אַזיע³. אָט דער גרויסער האַנדלס-פאַרקער האָט זעלבסטפאַרשטענדלעך, אויך געשטאַרקט אין די בראַדער סוחרישע קרייזן דעם אינטערעס צו אַלגעמיינער בילדונג און וועלטלעכער קולטור. מיר וויסן אויס. מ. לעטעריסעס מעמואַרן („זכרון בספר"), אז פיל אָנגעזעענע

1 זכרונות, 64.

2 בעת אין 1764 האָט די יידישע באַפעלקערונג באַטראַפּן די צאל פון 7191 נשמות, האָט זי אין 1779 דערגרייכט ביז קריב 9000.

3 זע קאָרעאָפּאָס אַרבעט הענג דעם אָנטייל פון יידן אין אויסלענדישן מסחר אין „עוהרדיסקציע סטאַרינאַ", 1911, 205—206, האו עס הערט אָנגעהויבן דער באַשרוט, העלכן די אייראָפּעיִשע סחורות האָבן דורכגעמאַכט פון בראַד דורך דרום-רוסלאַנד, ביז זיי האָבן דערגרייכט פּערסיע.

בראָדער סוחרים זיינען געווען אָפטע אַרײַנגייער אין מענדעלסאָנס הויז, בעת זיי פֿלעגן קומען קיין בערלין. ביסלעכווייז ווערט בראָד צום סוף פונם 18 י"ה דער זאמלפונקט פאר אַ גאַנצער גרופע השפּלה-פּיאָנערן. דאָרט האָט פארבראַכט זיינע לעצטע יאָרן ישראל זאַמאַש, דאָרט האָט געלעבט דער געפילדעטער אַרצט און פּלל-טוער ד"ר אברהם עזיאל, וואָס האָט שטודירט אין דייטשלאַנד; בראָד איז אויך געווען די היים-שטאָט פון די באַוווּסטע משפּילים דוב-בער גינצבורג און יעקב-שמואל ביק, אַהין איז אויך געקומען אין די עלטערע יאָרן מענדל סאַטאַנאָוו 1. באַלד נאָך זיין קומען קיין גאַליציע האָט סאַטאַנאָוו פאַרעפנטלעכט (1808) זיין "חשבון הנפש". דאָ האָט ער אויך געפרוּווט פאַרווירקלעכן זיין שוין פון לאַנג פאַרטראַכטע אויפקלערעישע אַרבעט. מיר האָבן שוין פריער אָנגעוויזן 2, אז מענדל לעפּין האָט פאַרטראַכט אַ גאַנצע ריי פּאָ-פּולער-וויכשאַפטלעכע אויסגאַבן פאַרן פּאָלק, אַרויסגייענדיק פונם פרינ-ציפ, אַז יעדער אויפקלערער, דאַרף אָנשטרענגען אַלע זיינע כּוחות, בכדי צו פאַרשפּרייטן דאָס פון אים צונויפגעזאַמלטע וויסן צווישן די ברייטע שיכטן פונם פּאָלק, באַקענען מיט זיי דעם פשוטן עולם. אין דער פּאַר-רערע צו זיין "רפואות העם" ווייזט ער אָן, אז ער האָט באַזונדערס זיך געפלייסט צו שרייבן אין אַ קלאָרן פּאָפּולערן סטיל, בכדי זיין ווערק "תהיה קלה ונמרצת להבין". ער ווייסט אָבער זייער גוט, אז די ברייטע שיכטן פון פּאָלק פאַרשטייען ניט העברעיש און וויל מען קולטורעל אויף זיי ווירקן, מוז מען זיך צו זיי ווענדן אויף דער איינציק זיי פאַרשטענדלעכער שפּראַך — אויף פּראָסט יידיש. לעפּין שרייבט אפילו אַ ספּעציעלן דייטשן אויפזאַץ: פּאָן דער וויכטיגקייט דער פּאָלקסשריפטען אין יידישער שפּראַך צור קולטור אונד אויפקלערונג יידישער איינוואָהנער אין פּאָה-לען 3. און נאָך וווינענדיק אין בערלין אין די 80-קער יאָרן פונם 18טן י"ה, בעת ער האָט זיך באַקענט מיט מענדעלסאָנס תּורה-איבערזעצונג אויף ליטעראַריש-דייטש, נעמט לעפּין אָן דעם באַשלוס איבערצוזעצן די ביבל אויף פּראָסט יידיש, אין אַ לייכטער פשוטער שפּראַך, כדי זי זאָל זיין "קלה ונמרצת להבין". ווינלעז האָט אַ טעות בעת ער שרייבט, אז לעפּין-סאַטאַנאָוו האָט ערשט אין זיינע עלטערע יאָרן באַשלאָסן צו שאַפן

1 מיט באַגריסטערונג שרייבט דער יונגער שלמה רעפּאָפּרט וועגן בראָד: יתרון לעיר בראָדי מכל ערי ישראל אשר בארץ הזאת. גבהו תהליכות אנשיה ומחשבותיהם מדרכי וכחשבות אנשים אשר בשאר צבי המדינה כנביה שכל איש המעלה מעל שכל ילד רך וקצר בינה. (מכתבי בני קדם, 1862, 153).

2 אוינזער הערק, ב' V, 528.

3 זע י. חיינלעז אַרטיקל אין "החאָבלעטער", ב' II, נומ' 4—5, 245.

א יידישע איבערזעצונג פון הנך 1; אין דער צום אנהייב, רפואות העמ"ד געדרוקטער הכפמה פונם סאטאנאָווער רב, וואָס איז געשריבן מאי 1789, ווערט שוין דערמאָנט לעפינס, קהלת-איבערזעצונג. אָבער ערשט מיט פיל יאָרן שפעטער, ווען לעבין האָט זיך באַזעצט אין גאַליציע, האָט ער, וואָרשיינלעך, אַראָנס דער מאַטעריעלער הילף פון יוסף פּערל, באַקומען ענדלעך די מעגלעכקייט אָנצופאַנגען דרוקן זיין איבערזעצונג און אין 1814 דערשיינט אין טאַרנאָפּל זיין „משלי“ אין יידיש 2.

די דאָזיקע איבערזעצונג איז ווירקלעך אַ וויכטיקע געשעעניש אין דער יידישער ליטעראַטור. מיר האָבן אין פאָריקן קאַפּיטל אָנגעוווּן, ווי שלמה לעוויוואָן פּרוּווט שילדערן אין זיין „מליצות ישרון“ די ביבל-ביכער ניט ווי „ספרי הקודש“, ווי הייליקע רעליגיעז-געטלעכע ביכער, נאָר ווי ערשטקלאַסיקע מוסטערן פון פּאָעטישער קראַפט און שיינקייט. אויף אַ גאַנץ אַנדערן אופן פאַרמעסט זיך מענדל לעפּין-סאַטאַנאָו. ער וויל מאַכן אַ סוף מיטן סקאַרבאָון נוסח פון די תּנן-איבערזעצונגען, וואָס האָט געוועלטיקט אין משך פון הונדערטער יאָרן, מיטן פעסטגעזעצטן שטאַמפּ, לויט וועלכן מען פּלעגט לערנען און איינטייטשן די קינדער אין די חדרים דעם ביבל-סעקסט. ער וויל דעם פשוטן פּאַרזאָרעוועטן יידן דערלאַנגען די „ספרי-הקודש“ אָן דעם פּרוּכת-מענטלעך, נאָר אין דעם פשוטן וואַכעדיקן לבוש פון דער אומגאַנג-שפּראַך מיט אירע ווימישע באַגרייפן און הילדער, אפילו מיט אירע טלאַוויומען, ווי זי ווערט גערעדט אין שטוב און אונטן מאַרק. ווי אהרן בן שמואל אויס הערענדיגן אַ בשעת, אזוי האָט אויך מענדל לעפּין-סאַטאַנאָו זיין „משלי“-איבערזעצונג ניט געדרוקט מיט דעם פאַר יידיש-דייטשע ביכער אָנגענומענעם ספּע-ציעלן, ווייבער-כתב, נאָר טאַקע מיט העברעישע קוואַדיאַט-אותיות און מיט נקודות. ס'איז אויך כאַראַקטעריסטיש באַר לעפּינען דער איינפלינג אין זיין איבערזעצונג: ער שרייבט על פי רוב די ווערטער לויט זייער פּאָנעטישן קלאַנג. אזוי ליענען מיר ביי אים: „רופּיד“, ניט רופּה איד; „נעמצאָך“, אָנשטאַט נעמט עס איד; „לאָזים“, ניט לאָז אים; „האַבּיד“, ניט האָב איד; „במיר“, אָנשטאַט ביי מיר; „צישוין“, ניט צווישן; „בינד“, ניט בין איד אַזוי.

1 זיט, אַרבע, 344.

2 די דאָזיקע אויסגעבע איז איצט פון די גרעסטע יקר-המציאותן. מיר האָבן זיך באַנוצט מיט דעם עקזעמפּלאַר, וואָס געמינט זיך אין לענינגראַדער אינטימישן מוזיי. זע בילאָגן נומ' 3.

3 זע אינדער זערק, ב' VI, 238.

מענדל לעפין, איינער פון די בעסטע סטיליסטן, וואָס די נייע העברעישע ליטעראטור פאַרמאָגט, טוט מיט אַ פיוון פאַרגעסן וועגן דעם גרויסן אונטערשייד צווישן דער גערעדטער שפראַך און דעם שריפטלעכן לשון; ער וויל פלומרשט ניט וויסן, אַז אַזוינע קלאַסישע ווערק, ווי „קהלת“ און „משלי“, דאַרפן איבערזעצט ווערן אין אַ גאַנץ אַנדערן סטיל, ניט ווי די מאַרק-יידענע רעדט מיט איר קונה אין גאַס. ביי אַנדערע באַדינגונגען וואָלט עס געקאָנט הייסן געשמאַקלאַזיקייט. לעפינס משלי איבערזעצונג דאַרף אָבער באַטראַכט ווערן אַלס קאַמף-לאַזונג, אַלס פּראָטעסט קעגן דעם רעליגיעזן שטעמפל, וואָס ווערט אַרויפגעלייגט אויף אַלץ, וואָס געפינט זיך אויף דער יידישער גאַס. אָט פון דעם שטאַנד-פונקט דערשיינט לעפין אין זיין תּנך-איבערזעצונג אַלס ניערער, אַלס קעמפער קעגן די אָפּגעלעבטע, פאַרצייטיקע פאַרמען פון עבר-טייטש און פאַר אַ נייעם מאָדערנעם עולמישן סטיל.

מענדל לעפינען איז אָבער ניט באַשערט געווען צו פאַרעפנטלעכן זיין ביבלי-איבערזעצונג בשלימות, וואָרעם זיין „משלי“ אין יידיש האָט גלייך נאָך זיין דערשיינען אַרויסגערופן אַ גרויסן ליטעראַרישן סקאַנדאַל, אין וועלכן די הויפט-ראַלע האָט געשפּילט דער אין יענער צייט באַוווסטער משכיל און „בעל-לשון“ טוביה גוטמאַן בן צבי פּעדער¹.

טוביה פּעדער איז געבאָרן אין 1760 אין פּשעוּבוּרושע (קראָקויער געגנט). באַקומען אַ טראַדיציאָנעלע רעליגיעזע דערציאָונג, חתונה געהאַט קיין פּעטראַקאָוו און דאָרט ווערט ער אָנגעשמעקט מיט די אידעען פון דער בערלינער השכלה, קומט אין פאַרבינדונגען מיט די בעלי-המאספים². נאָך 1788 פאַרלאָזט ער פּעטראַקאָוו און עס הייבן זיך אָן זיינע לאַנגע וואַנדערלאַרן איבער דייטשלאַנד, גאַליציע און אוקראַינע³. ער האָט געוואוינט אין פיל שטעט: אין פּראַנקפורט אויף דער אָדער, ווו ער באַ-קענט זיך מיט יצחק סאַטאַנאָוו, אין קעמפּנא, כעלמא, וואָדאַרקא, בער-דיטשעוו, בראַד, טאַרנאָפּאָל; האָט אויסגעפרוּווט אַלערליי באַשעפּטיקונג-גען, געווען סופּר און בעל-קורא, חזן און מלמד, מגיד און בעל-דרשן, און

1 פּרטים וועגן פּעדערס לעבן און שאַפן זע: פאַררעדע צו „קול מחצצים“, פאַררעדע צו „שם ושארית“; מ. טענענבוים אין אוצר הספרות, III, אַפּטיילונג סטירא והומר, 1-4; ש. סטאַניסלאַחוסקי, יענה. סטאַרינאַ 1912, 460-466; וו. צייטלין, קרית ספר; י. קלוינער, ציט. וו., 213-219; מ. ווייסבערג, מאַנאַטסשריפט, 1927, 103-109.

2 זע המאסף, תקמ"ח, 95.

3 זע להט החריב, 1866, 28.

דערביי געשטאָרפן מיט זיין פאָמיליע יעדן טאָג פון הונגער ג. אין בער-
דיטשעוון איז אים אויסגעקומען אום ווינטער צו ווײַנען מיט דער פאָמיליע
ליע אין אַ נײַט-געײַצטער שטאַל. דאָס האָט אומגינסטיק געווירקט
אויף זיין כאַראַקטער; געווען אַ בעסן, אַ שטענדיק אויפגערייצטער און
געהאַט אַ חולשע צום ביטערן טראַפן. ביי דער שווערער נױט האָט
פּעדער דאָך זיך פיל אָפּגעגעבן מיט שפּראַכפּאַרשונג; ווי דער רוב דע-
מאָליקע משפּילים, געווען פאַרליבט אין דער ביבל-שפּראַך, געשמט אַלס
אימהדיקער „בעל-מליצה“, געשריבן אין דעם טיפּישן „מאספּים-סטיל“,
וואָס איז געווען איבערפּולט מיט ביבלישע פּסוקים און מליצות. ער האָט
אויך שירים געשריבן ², האָט באַזונגען דעם קיסר אַלפּסנדר און זיין
נצחון איבער נאַפּאָלעאָנען („הצלחת אלפסנדר“ און „קול שמחה“), האָט
פאַרפאַסט אַ פורים-פאַראַדיע ³, נאָר מער פון אַלץ האָט זיך פּעדער
פאַרנומען מיט שפּראַך-פאַרשונג און ביבל-עקזעגעטיק. ער האָט אויף
דעם געבײט געשאַפן ספּעציעלע ווערק, וואָס זײַנען אָבער, מיט קליינע
אויסנאַמען, געבליבן אין פּת-ב-יד ⁴. די ביבל איז ביי אים אַזוי געווען
געאַכפּערט און געהייליקט, אַז ווען אהרן וואָלפּסאָן און יצחק סאַטאַנאָו
האַבן זיך דערלויבט אין זײַערע פירושים צום ביבל-טעקסט אָפּצוטערעטן
פון דער אָנגענומענער מסורה, איז ער אַרויסגעטראָטן קעגן זיי מיט
אַ פּאָלעמישן ווערק „לחט החרב“ (1804). פּעדער פירט פאַקטיש נײַט
קײן פּאָלעמיק, ער פּאָכט בלױז מיט דער „בלאנקענדיקער שווערד“
(חרב לטושה), לאַרעמט און פּילרערט, באַטבאַרדירט מיט מליצות פון
דער ביבל, פאַרזיכערט, אַז וואָלפּסאָן ווערט דערפאַר וואָלפּסאָן גערופן,
ווייל „ער טוט פאַרצוקן די יידישע קינדער מיט זײַנע פאַרדאַרבענע
למודים“ (הכי קרא שמו בן זאב, טרוה יטרוה ילדי העברים בלימודיו

1 אין זיין בריוו צו י. ש. ביקן קלאַנג זיך פּעדער: „כי אַלני הממני זמני
ויתן בברותי ראש ולצמאי עבני ריש, מוכה אלהים אני מצאתי פּחָקם, מורש אין
לעוללים. השואלים לחם, גם אנכי הייתי עשוק ורצוף כל הימים.

2 א. ב. גאָטלעבער האָט פאַרעפּנטלעכט אייניקע פּעדערס לידער אין אַ פּאָ-
זונדערער זאַמלונג „שם ושארית“, 1877.

3 זוהר חדש לפורים, פאַרעפּנטלעכט דורך משה סענענבוים אין אוצר
חספרות, III, אַבט. סטירא והומר: ביי סענענבוים האָבן זיך אויך געזונען אַ פּעקל
פּעדערס בריוו. אַ גרויסע קאַלעקציע פּעדערס בריוו אין לידער האָבן מיר אויך גע-
מוען אין גאָטלעבערס אַרכיוו, וואָס איז אויפּגעהיט ביי אונז.

4 מן זײַנע פּילאָגאָישע אַרבעטן זײַנען פאַרעפּנטלעכט בלױז: בית נאמן
(1894) און מבשר טוב (1804).

הנשחתים, חמת עכשוב תחת שפתיו) 1, און, האיש סאטאנאָו, — דער-קלערט ווייטער פערער, — ראשית חטאת לכני דורנו בחבוריו קטני הכמות ואפוכי האיכות" 2.

לעפין-סאטאנאָווס, משלי" אין יידיש האָט פערער אויפגענומען ממש ווי אַ פערזענלעכע באַליידיקונג. ווי דער רוב משבילים פון יענעם דור האָט אויך פערער זיך באַצויגן מיט האָס און ביטול צו דעם „נמאָס" זשאַרגאָן. האָפן דאָך מענדעלסאָן און די „ביאוריסטן" זיך געשטעלט פאַר אַן אויפגאַבע איבערצוזעצן די ביבל אויף אַ ריינער דייטשער שפראַך, בכרי צו פאַררענגען די אַלטע יידיש-דייטשע איבערזעצונגען מיט זייער „פאַרדאַרבענעם" לשון, און דאָ קומט איינער „מאַנשי שלומנו", מענדעלסאָנס אַ תלמיד און פריינד, איינער פון די אָנגעזעענע השכלה-טרעגער, און וויל צעשטערן דעם בנין, וואָס מענדעלסאָן מיט זיינע נאַכפאלגער האָבן אויפגעבויט. אמת, מענדל לעפין האָט מיט זיין פשוטן און קלאַרן העברעיִשן סטיל בכלל ווייניק געקאָנט אימפּאַנירן אַזאַ בעל מליץ" ווי פערער. פאַרהאַלט זיך טאַקע פערער מיט אַ געוויסן ביטול צו לעפינס פריערדיקע ווערק „רפואות העם" און „חשבון הנפש"; עפעס איז דאָרט אַלץ אַזוי קלאַר, אַזוי איינפאַך, אָן מליצות, אָן פסוקים און שברי-פסוקים 3. און דאָ דערלויבט זיך נאָך לעפין אַזאַ אומדעהערטע העזה: איבערצוזעצן די ספרי-הקודש אויף דער פראַסער פּאַלקסטימלע-כער שפראַך, מיט אירע „המונישע" אויסדרוקן און „גושמע" סלאַווי-מען; ער אונטערשטייט זיך, אַשטייגער, די „משלי"-סענטענץ, חכמת נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנה" איבערצוגעבן אין אַזאַ „וול-נאַרער" פאַרם: „אַ קליגע אישה בויעט אַ הויז, אַ שלומעזאַלניצע ספיסטאַשיט דאָס הויז"; אָדער די ווערטער „ונכון תחבולות יקנה" איבערזעצט ער: אַ קלוגער קויפט זיך ספּאַסיביס. פערער איז געווען אויסער זיך, און גלייך איז ער אַרויס קעגן לעפינען מיט אַ גאַליקן פאַמפלעט „קול תחצצים או שיחה בעולם הנשמות". שוין אויף דעם שער-בלאַט גיסט פערער אויס זיין גאַנצן גרימצאָרן אויף דעם „משלי"-איבערזעצער: „שפּאַט און שאַנד צו דער נייער „משלי"-איבערזעצונג,

1 להם החרב, 1866, 3. אין זיין דערמאָנטן ברויז צו ביקן פאַרויכערס אַפילו פדער, אַז ער האָט מיט זיינע אָנפאַלן פאַרטריבן האַלפּסאָנען פון דייטשלאַנד קיין פראַנקרייך (עוב ארץ אשכנז וילך צרפתה ועודנו לא ישוב).

2 דאָרטן, 28.

3 זע אַריינפיר צו „קול תחצצים: האיש אשר קיה לעשות ענבים ויעש באושים... רפואות הנפש והעתקת משלי וחשבון הנפש, את כלם ישא רוח ויגרשו סיט ורפש, כל רואיהם יכירום מבטן מי יכא, לא לעזר ולא להועיל אך לתייה נבראו.

וואָס איז פול מיט שמוץ און עפל; איר געשטאנק טוט זיך אַרום פאַרשפרייטן; ווער עס דערזעט זי, דער ווייכט פון איר; אויף שטיקער דאַרף זי צעשניטן ווערן, אויפן פייער דאַרף זי פאַרברענט ווערן, איר נאַמען זאָל מער ניט דערמאָנט ווערן. די פאַרעפושטע מגילה, וואָס דער אויף דער עלטער פאַרנאַרישטער מענדל סאַטאַנאָווער האָט געשאַפֿן, האָט ניט קיין טעם און ניט קיין ריח; זי וויל רס חן געפינען אין די אויגן פון קעפּס-ווייבער און מיידן, אָבער אויך זיי ווייכן פון אים און דערקלערן: קאַרג פאַרמאָגן מיר משוגעים, איז נאָך דער געקומען זיך משוגע מאַכן¹.

נאָך אַ לאַנגן אַרײַנפיר, פול מיט געוואַלדיקע מליצות און בייזע אַנפאַלן אויף מענדל לעפּיך, וואָס האָט מיט שפּאַט באַגאַסן די שיינע דייטשע שפּראַך און טוט זיך סְכָרן מיט אַ פאַרדאַרבענעם לָשון, האָט אויסגעטאַן דאָס זיידענע העמדל און זיך אָנגעקליידט אין שמאַטעס — פאַנגט זיך אָן די „שיחה באַרן החיים“: דאָרט אין די עולמות העליונים, אין די ריינע הימלישע הייכן, זיצט מענדעלסאָן אויף אַ שטול פאַר טיפּט אין זיינע פּילאָזאָפּישע געדאַנקען; דעם דענקער רינגלען אַרום דיכטער, שריפטשטעלער און שפּראַכפּאַרשער; משה-חיים לוצאַטס, נפתלי-הירץ ווייזל, יואל ברויך און אַנדערע. אַלע זיינען גליקלעך און פול מיט פרייד זיינען זייערע הערצער, בעת זיי דערמאָנען זיך אָן די פּראַכטפולע דענקמעלער, וואָס זיי האָבן געלאָזן נאָך זיך אויפן געביט פון דער יידישער קולטור און ליטעראַטור. נאָר איציק אייכל, דער איבערזעצער פון „משלי“ אויף הויך-דייטש, באַווייזט זיך אַן אויפגערעגטער און טרויעריקער. נפתלי ווייזל פרעגט אים, פאַרוואָס איז ער אַזוי ניט אויפגעלייגט דאָרט, וווּ יעדער דאַרף זיין פריילעך און צופרידן? עס פאַרבינדט זיך צווישן זיי אַ שמועס, און אייכל דערציילט אים וועגן דער איבערקערעניש, וואָס ס'איז פאַרגעקומען מיט איינעם פון מענדעלסאָנעס אָנגעזעענע מיטקעמפער: „אַ מליץ טוט יענער פאַראַכטן, די שוין-רעד-ער שפייט ער אין פנים, נאָר די לשונות פון די פויערן — זיי געפינען

1 בוז וקלון על ההעתקה החדשה לספר משלי אשר חלאתה בה, ועלה באשה ומעל צחנתה, כל רואיה ידוד ממנה. לנתחה לנתחים יוציאנה והיתה לשריפת מאכלת אש ושמה לא יזכר עוד, קיא צואה מגילת ר' מינדיל מסטנאב, איש אשר בילדותו הסביל ובקנותו הסביל ערוך מלין כסעם בריר חלמות למצוא חן צעיני פלגשים ועלמות, אך גם הנה שאסות אותו מסביב לאמור: החכרי משוגעים אנחנו כי באַ זה להשתגע? הראיתם הנמהר הזה כי לאחר מערכות המעתיקים צולה? אברה עצתו, גם נסרחה חכמתו, שיבה זרקה בו והוא לא ידע. נעשה ונכתב פה בערדיטשוב. שנת אך אוי לבבר הוליד הבל לזקוניו (תקע"ד) לפ"ק (מיר ציטירן לויס דער אַפּשריפט, וואָס מיר האָבן געפונען אין געטלאָבערי ארכיוו).

חן אין זיינע אויגן. ווייזל ווערט אויסער זיך, ער וויל אייכלען ניט גלויבן און דערקלערט דאָס פאַר בלוזי רבילות אויף סאַטאַנאַוון. אייכל גייט אַוועק אַ פאַרשעמטער, מיט טרערן אין די אויגן. באַלד קומט אָבער אָן בן-זאב מיט אַ ספר אין האַנט און אַ שפּאַטישן שמייכל אויף די ליפּן. מענרעלסוואָן פּרעגט, וואָס דאָס איז פאַר אַ ספר, — דערקלערט אים בן-זאב, אַז דאָס איז פּלומרשט אַ דייטשע „משלי“=איבער-זעצונג, אין דער אמתן איז דאָס אָבער ניט קיין דייטש, און קיין חכם אין דער וועלט איז ניט אימשטאַנד צו דערקלערן, וואָס זאָל באַדייטן דאָס דאָזיקע קוידערוועלש, וואָס איז אַ געמישעכץ פון אַלערליי לשונות. און בן-זאב לייענט פאַר עטלעכע פּסוקים פון דער איבערזעצונג. אַלע גאַפּן, קאָנען ניט פאַרשטיין, וואָס דאָס איז פאַר אַ לשון; די אויפּרעגונג ווערט נאָך גרעסער, ווען בן-זאב דערציילט, אַז די איבערזעצונג האָט געמאַכט ניט קיין אַנדערער ווי לעפּין-סאַטאַנאַו גופּא. ווייזל בעט מחילה ביי אייכלען, מענרעלסוואָן איז שטאַרק איבערראַשט, און אַלע געפינען, אַז אַזאַ „שענדלעכע איבערזעצונג דאַרף קומען אויפּן פייער, און איר שמוציק אַש דאַרף אין בית זוכבוד געשלידערט ווערן.“

דעם פאַמפלעט האָט פּעדער געדרוקט אין בערדיטשעוו; נאָר איידער דער „קול מהצצים“ איז נאָך פון דרוק אַרויס, האָבן זיך וועגן דעם דערווייט אין בראַד לעפינס פּריינד 1.

דער יונגער יצחק-בער לעווינאָן, וואָס האָט דעמאָלט געוויינט זיפּן וויאַרסט פון בראַד אינם שטעטל ראַדזיוויל, איז אַרויסגעטראַטן קעגן פּעדערן מיט אַן עפּיגראַמע. אין וועלכער עס ווערט אָנגעוויזן, אַז דער בעל „קול מחצצים“ ווערט נאָר דעמאָלט אַ מוטיקער קעמפּער, ווען ער פילט אָן זיין מויל מיט וויין און מיט ביר:

פּעדער איז דיין נאָמען,

ווי אַ פּעדער איז אויך דיין צונג.

שטום בלייבט די טרוקענע פּעדער,

ווען זי האָט קיין טינט ניט באַקומען —

אזוי אויך ביי דיר אָן וויין

קלעפט זיך דיין צונג צום גומען! 2

1 הי עס איז צו זען אויס ביקס בריח (זע הייסער), האָפּן לעפינס פּריינד באַקווען צוגעשיקט אַן אַשוריפּט פון פּעדערס „קול מחצצים“.

2 אשנל היסר, 11: מעדערז עס שמך —

גם כעס לשונך.

עס אש פו דיו אין

כתוב כל יוכל כי בקו

גם אמה באין יין

לשינך אל חנך דבק.

לעווינזאן ווייזט דערביי אן, אז די עפיראמע האָט ער אָנגעשריבן לויט דער ביטע פון זיין פריינד יעקב-שמואל ביק פון בראָד. אָט דער דאָזיקער משכיל, וואָס איז געשטאַנען אָן דער שפיץ פון לעפינס בראָד-דער פריינד, איז איינע פון די מערקווירדיקסטע פערזענלעכקייטן צווישן די משפּילים פון יענעם דור. געבאָרן אין אַ מיוחסדיקער רייכער פאַמיליע אין דער האַנדלס-שטאָט בראָד (בערך 1770), איז יעקב-שמואל ביק געווען ניט פלויז אַ גרינדלעכער קענער פון דער אַלטער העברעישער ליטעראַטור, נאָר האָט זיך אויך דערוואָרפן אַ געוויסע אייראָפּעישע פּילדונג און געווען באַהבנט אין דער מאָדערנער דייטשער פראַנצויז-זישער און ענגלישער ליטעראַטור. אַן אויסגעצייכנטער העברעישער סטיליסט מיט אַ ניצוצ פון אַ דיכטער, פלעגט ער געלונגען איבערזעצן אין העברעיש פראַנצויזישע און ענגלישע לידער.¹ דער „מושלם“ ביק איז מיט זיין גייסטרייכן ווייז געווען שטאַרק באַליבט אין די משפּילישע קרייזן. אים גופא האָבן אָבער די דאָזיקע קרייזן ניט אינגאַנצן באַפריי-דיקט. אַ טיף פּילנדיקע, ראַמאַנטישע נאַטור, — איז אים געווען ניט צום האַרצן דער משכילישער ראַציאָנאַליזם, אין וועלכן ער האָט צייטנווייז געזען אַ מאָדערניזירטע פאָרם פון דעם אַלטן פּאָפּוליסטיש-אַבסטראַקטן וועלט-באַנעם. אים איז אויך געווען דערווידער דאָס סנאָאישע פאַרהאַלטן זיך פון זיינע חברים-משפּילים צו דער חסידישער באַוועגונג; זייער ניט וועלן באַגרייפן, וואָס פאַר אַ שטאַרקע רעוואָלוציע עס האָבן אַרויסגערופן אין דעם גייסטיקן לעבן פון די ברייטע און אַרימע פּאָלקס-שיכטן די באַשע-פער און מנהיגים פון דער דאָזיקער באַוועגונג, וואָס זיינען געווען אימ-שטאַנד, — ווי ביק דריקט זיך אויס אין איינעם פון זיינע בריוו², — צו ווערן פירער פון הונדערטער טויזנטער יידן.³ גראָד ביק, וואָס האָט געהערט צום אייבערשטן שיכט פונם רייכן סוחרישן שטאַנד און וועמענס פאַמיליע האָט דורות לאַנג באַזאָרגט בראָד מיט פרנסים — איז פאַקטיש געווען דער איינציקער ווירקלעכער דעמאָקראַט צווישן די בראָדער משפּילים פון יענער צייט. ביק, דער ראַמאַנטיקער, האָט צווישן די דעמאָקראַטיקע חסידישע פירער געווען ניט, ווי די איבעריקע משפּילים, פלויז געלטיגיריקע „גוטע יידן“, וואָס שלעפּן אַרויס וואָס מער

1 חי עס שינט, האָט ביק מיט כרוקענעם פּלול און מיט פּוסקים אויך אין דער יונגט זיך הייניק אָנגעגעבן; דערויף הייסט אַן שמשון בלשך אין זיין פּאָלעמיסן בריח צו ביקן פון 1830: בעבור העדר שקידתך מנעוויך על ספרי התלמוד והפוסקים (המאסף, I), אין לעטעריסעס אויסגאַבע, 1862, ז' 181.

2 זע: ריע העברעישע פובליציסטיק אין חין, 1930, ז' 26.

3 אוצר הספרות, III, אפטיילונג „אורות מאופל“, 26.

פדיונות ביים פשוטן פאלק; ער האט צווישן זיי אויך באמערקט אזוינע „אוהבי ישראל“, ווי משה-לייב כאסעווער און לוי-יצחק בערדיטשעווער, וואס זיינען גרייט זיך מוסר נפש צו זיין פאר זייערע ארעמע ברודער („אחינו הרלים“). ער האט געפונען, אז די דאזיקע אומגעבילדעטע פאנאטישע און אבערגלויבישע צדיקים פארמאגן מער אמתע מענטשן-ליבע, ווי אנדערע געבילדעטע משכילים, וואס זיינען באקבנט אין דער מאדערנער פילאזאפיע און טראקטירן וועגן הומאניסטישע אידעען 1. דאס האט אויך ענדלעך געבראכט דערצו, וואס ביק איז סוף ימיו געשטאנען פיל נעענטער צו די חסידים, ווי צו די משכילים 2. ביק האט געשריבן מעמוארן, אין וועלכע ער האט געשילדערט דעם צו-שאנד פון יידישן לעבן אין זיין צייט, און געוויס דארט אויך געגעבן א קריטישע אפשאצונג פון ביידע קעמפנדיקע לאגערן — חסידים און משכילים. ער האט אבער באשלאסן ניט צו פארעפנטלעכן זיינע מעמוארן ביים לעבן 3, און עס איז געוויס א גרויסע אבידה פאר דער העברעיִשער ליטעראטור, וואס ביסס ווערטפולע מאנוסקריפטן זיינען נאך זיין טויט פארלארן געגאנגען 4.

ווי נאך ביק האט זיך דערוויסט וועגן פערערס פאמפלעט, האט ער אים גלייך א לאנגען בריוו אָנגעשריבן (י"ט טבת תקע"ה). ווייל דער דאזיקער בריוו, אין וועלכן ביק זאגט ארויס זיין שטאנדפונקט בנוגע דער פאלקשפראך, האט א געוויסן קולטור-היסטאָרישן ווערט, ברענגען מיר פון אים א גרעסערן אויסצוג: „וועגן דער שפראך, אין וועלכער ער (לעפין-סאטאנאוו) האט איבערזעצט דעם ספר משלי, גלייכסטו זי צום קוויטשען פון פייגל און צום קול פון בהמות און חיות

1 סיפיש איז אין דער הינזיכט ביקס זענדונג צו שלמה-יהודה ראפאָפּאָרט אין איינעם פון זיינע ברייב: ואחר שקראת הרבה והעתקת כמה וכמה מדברי המשורר הממוינן לעם אשכנזי (ביק מיינט דע שילערן) אשר עשתנוזיו מתנשאים ברום ולא העתקת לעצמך את מאמרו הקסמאָעאָליסי באמרו: נשיקה לכל יושבי תבל! ולשנות המרה הזאת למדה ישראלית, ובכחה הנשיקה הנ"ל לחבק ולנשק כל אחינו בני ישראל בכל לבב ובכל נפש — עפילו היא נוטלת את השכל ואת הנפש.

2 זעגן דעם גחאלדיקן רושם, וואָס ביקס „פארראט“ האָט דעמאָלט געמאַכט אין די משכילישע קרייזן, זעט זיין די רעדע אין הייטערדיקן צאנד.

3 זע אוצר הכפרות, III, 25.

4 שמואל-יעקב ביק איז געשטארבן אין מאי 1831 בשעת דער חלירע-צפוי-דעמיע. זיינע שמוארן האָט געזאָלט פארעפנטלעכן דער רעדאקטאָר פון „כרם חמד“ שמואל נאָלדבערג (זע כרם חמד, I, 81), ער האָט אָבער ניס באַחזין דאָס דורכצו-סירן, הייל בצלל האָט אין בראָד אויסגעבראַכן א גרויסע שריטה און דערציי איז אויך אומגעקומען ביקס גאַנצע ליטעראַרישע ירושה.

אין וואָלד. דערמאָן דיך אָבער, פריינד! אז אויף איר האָבן גערעדט אונזערע טאַטעס און זיידעס אין פּוילן-לאַנד זייט 400 יאָר. אויף איר האָבן גערעדט, געדענקט און געדרשנט די גאונים דער בײַת, דער רמ"א, דער סמ"ע, דער ש"ך; אויף דער דאָזיקער שפּראַך האָט אויך גערעדט דער ווילנער גאון ז"ל. דער געלערנטער פּאַבראָ פּאַררעכנט אין זיין געאָגראַפּישן ווערק (ערשטער טייל, ז' 274, האַלע, 1815) אונזער שפּראַך צווישן די טעכטער פון דער דייטשער שפּראַך. און ווי באַלד דער שטאַמפּאַטער, דער דייטשער לשון, איז דיר אַזוי ליב, פאַרוואָס פּאַלסטו ניט אָן אויף דער תּנ"ך-איבערזעצונג פון דעם, הַמגיד, אויף די איבערזע-צונגען פונם, צאינה וראינה" און פונם, נחלת צבי"ז? אין די דאָזיקע ספרים (וואָס זיינען צו זייער צייט נוצלעך געווען פאַרן לייענער-פּוב-ליקום) איז די שפּראַך שטאַרק פאַרגרייזט, עס פעלט איר פיל נייטיקע ווערטער, אויסדריקן און פּאַצייכענונגען; זי איז ניט ביכולת צו דערהייבן דאָס געפיל, צו מאַכן אַ רושם אויף אַ מענטשן מיט געשמאַק, ווי דאָס איז טאַקע דער פּאַל ביי סאַטאַנאָוס איבערזעצונג, אים, סאַטאַ-נאָון, איז ביי זיין חכמה געלונגען צו גיין אין די ריינסטע וועגן פון די בעסטע איבערזעצער, כאַטש די שפּראַך, אין וועלכע ער איבערזעצט, איז נאָך ביי אַיצט ניט גאַנץ אויסגעבעסערט (בלשון שאינו כתוקן עד עתה). אין דעם גרויסן ווין גייט נאָך ביז היינטיקן טאָג אַרויס יעדע וואָך אַ צייטונג אין דער שפּראַך, וואָס עס ריידן די פּויערים און דאָס געמיינע פּאַלק אין עסטרייך. ווען דאָס ווערט געטאָן פאַר אַ פּאַלק, וואָס וווינט אין דער אומגעגנט פון דער רעוידענץ, וווּ אַלע געזעצן און פאַראַרדענונגען זיינען געטריבן אין ריין דייטש, אויף וועלכן עס ריידן זייער קיכר און זייערע שדרות; ווען פון זייערטוועגן פלייכן זיך די געלערנטע זיי איבערזעצן דברי מוסר וחכמה אויף זייער אומגאַנגס-שפּראַך, פּדי זיי זאָלן דאָס איבערדערציילן אין דער היים און עס זאָל ביי זיי בלייבן איינגעקריצט אין זכרון—מִפְּלֵ שֶׁכֶן וּמְכַל שֶׁכֶן בְּנוּגַע צו יידן, וואָס זיינען פאַרוואָרפן אין דער אוקראַינע און קאָנען ניט לייענען קיין ביכער, וואָס זיינען געשריבן אין אַן אַנדער שפּראַך. אַזוי טוען אַלע חכמים ביי יעדן פּאַלק, וואָס ווילן ניצן ברענגען מענטשן, וועלכע נייטיקן זיך אין זייער הילף. אָט דאָס הייסט אויף אַן אַרענטלעכן אופן אומקערן דעם חוב. וואָרעם די פּויערים, אַשטייגער, אַרבעטן דאָך מיטן ביטערן שווייס, בכדי אָנצוגרייטן פאַר די חכמים און געבילדעטע שפּיז און לעבנסמיטל; איז דאָך אַ יושר, אַז די געלערנטע פון זייער זייט זאָלן דערלאַנגען דעם פשוטן פּאַלק גייסטיקע שפּיז אויף אַזא שפּראַך און אַזא פּאַרב, אַז יענע זאָלן עס קאָנען פאַרשטיין. אָבער

אויב זיי ווילן זיך צוריקהאלטן און וועלן ניט האלטן פאר זייער חוב צו דערקוויקן מיט די פירות פון זייער חכמה זייערע ברודער, וואָס אַרבעטן שווער פון זייער טוועג, וועלן שרייבן אַלע זייערע ווערק אין אַ לשון, וואָס דער געמיינער עולם וועט ניט פאַרשטיין און זיי וועלן אים דערפאַר קיין נוצן ניט ברענגען, — דעמאָלט וועלן די געלערנטע אויך מחויב זיין אַליין זיך צו נעמען צום אַקער-אייזן, צום שניידמעסער, צו דער האַק און דער זעג און ניט זיך כּפּרנס צו זיין פון פרעמדער, ניט-באַצאָלטער אַר-בעט. אויך פּראַנצוזיש און ענגליש—אויך זיי זיינען אַ געמיש פון דייטש, גאַליש, לאַטיין און גריכיש, נאָר אַדאָנק דער מי, וואָס עס האָבן זיך געגעבן אין משך פון 300 יאָר די געלערנטע פון יעדן דור, זיינען זיי באַדייטנדיק אויסגעפיינט געוואָרן. און איצט, כאַטש זיי זיינען אַ גע-מיש פון פאַרשיידענע לשונות, דאָך זיינען זיי שוין פּעק, מען זאָל אויף זיי שאַפן די שענסטע לידער און אויסדריקן די איידלסטע געדאַנקען און געפילן. ערשט מיט הונדערט יאָר צוריק איז אויך די דייטשע שפּראַך געשטאַנען אויף אַ גאַנץ נידעריקער מדרגה; מיט אַכציק יאָר פּרִיעַר איז רוסיש געווען אַ פּויעריש-שפּראַך און אויך די אַנטיקע שפּראַכן, גריכיש און לאַטיין, זיינען אין דער התחלה געווען פאַרגרעבט און אומבאַהאַלפן, און ערשט מיט דער צייט האָבן זייערע חכמים געלייטערט און געשליפן די ווערטער, פאַרפּולקומט די פּאַרמען, באַגרינדעט די רעגלען און געזעצן פון דער גראַמאַטיק, ביז די דאָזיקע שפּראַכן האָבן דערגרייכט; צו אזאַ שלימות, וואָס ברענגט אונז אין באַוונדערונג. דער המון, די ברייטע מאַסע, זי איז ביי יעדער אומה די באַשאַפּערין פון דער שפּראַך און אין דער התחלה זיינען זיי אַלע פון איין יחוס, קיינע איז ניט פיינער און אידע-לער פון דער אַנדערער... אַלע זיינען אין אָנפאַנג שטאָלפּעריק, ניט גע-פאַרמט און ניט געשליפן, נאָר ערשט די דענקער מאַכן פון דער פּאַרמ-לאַזער מאַסע אַ ווונדערבאַרע פּלי, אַ מייסטער-ווערק... הפּלל, דו האַסט געגרייזט, ברודער מיינער! קיין פּבור און קיין לויב וועסטו דיר ניט דערווערבן, ווען דו וועסט דיין פאַמפלעט פאַרעפּנטלעכן. שיק בעסער אַ בריוו צו כּענדל סאַטאַנאָוו און בעט אים איפּער פאַר דעם, וואָס דו האַסט אים באַליידיקט... דאָס איז די עצה, וואָס עס ראָט דיר דיין פּריינד, וואָס ווינטשט דיר גוטס תּמיד, יעקב שכוּאל ביק.

פּעדער האָט געענטפּערט ביקן מיט אַ בריוו, שטאַרק געפּעפּערט מיט געוואַלדיקע מליצוח, ווי זיין שטייגער אין 1. ער דערקלערט, אַז

1 ביי דע בריוו זיינען געדרוקט אין „כּרס חמר“, I, 96—102. בּזלד נאָכדעם איז פּעדער, האָס האָס זיך איבערנעקליבן קיין סאַהנאַפּאַל, געשטאַרבן (ה'תּר"ז 1817).

ער איז מסכים זיין חיבור ניט צו דרוקן, אויב מען וועט אים אומקערן די הוצאות, וואָס ער האָט שוין בױן איצט געלייגט אויף אים (דער „קול כחצאים“ איז שוין געווען אויסגעזעצט). די בראָדער משכילים האָבן גלייך אַריינגעשיקט פּעדערן הונדערט רובל (באַדייטנדיק מער, ווי דאָס דרוקן האָט געקאָסט), און דער „קול כחצאים“ איז ניט אַרויס, מתחת מכבש הרפּום 1.

פּעדערס אַרויסטריט האָט אָבער אַזוי איינגעשראָקן דעם ווייניק קאַמפּלוסיקן סאַטאַנאָוו, אַז ער האָט אָנגעוואָרן דעם חשק און דעם מוט צו דרוקן זיין איבערזעצונג פון די ווייטערדיקע ביבלישע ביכער. ערשט אין 1873 האָט יהודה באַרי פאַרעכנטלעכט אין אַדעם לעפינס, קהלת־איבערזעצונג 2, די איבעריקע איבערזעצונגען זײַנען פאַרלאָרן גע־נאַנען 8.

בעת מענדל לעפּין־סאַטאַנאָוו האָט געמאַכט דעם פּרוּוו צו געבן די ביבלי־ביכער דעם יידישן לייענער אין דער פּשוטער גערעדטער שפּראַך, זײַנען אין דעם רוסיש־יידישן תּחום געמאַכט געוואָרן פּרוּוו צו געבן אויף דער גערעדטער שפּראַך ווערק פון רײן וועלטלעכן אינהאַלט.

אין 1813 איז אין ווילנע דערשינען אַ קליין ביכל „ריקצונג דער פּראַנציווין“. אויבן שער־בלאַט ווערט גלייך אָנגעוויזן: „דאָ ווערט באַ־שריבן דער אַריינגאַנג פון די פּראַנציווין אין רוסלאַנד נײן מייל נאָך בױן איבער מאַסקווע און דער אומגליקלעכער אַרויסגאַנג פון דאָרט בױן קאַוונע. איבערגעזעצט פון לשון פּויליש“. דער סטיל פון דעם ווערק איז ניט קיין איינהייטלעכער: עס פילט זיך נאָך פון איין זייט דער פּעסטגעזעצ־טער דערציילערישער נוסח פונם 18טן י״ה און פון דער אַנדערער — שפּירט זיך די השפּעה פון דער בערלינער השפּלה. מען באַגעגנט דאָרט דערפאַר אַזעלכע פּראַזן: דש איז געוועזן עפנטליך צו זעהן, דש מן האָט דעם פּינד איין זײער בלוטיגן קריג געמאַכט. איין קריג, וווּ מן ניט

1 ערשט אין 1853, הען מענדל לעפּין און פּדער זײַנען שוין לשנב געזען סױס, האָט אַ געליציאַנער משכיל, אברהם־מענדל מאהר, פאַרעכנטלעכט פּעדערס פּאַפּסלעט מיט געזיסע ענדערונגען. סױהר האָט אויך ערטערזײז אָפּגעשחאַכט פּעדערס שפּרען פּאַלעמישן סאָן (זע א. האַבערמאַנס נאָטיץ אין „יהוד־בלעטער“, III, 472—475).

2 מענדל לעפּינס כתּבױד פון דער „קהלת־איבערזעצונג האָט י. חײנלזו געטונען אין פּערלס ביבליאָטעק, און פון אים האָט „יהוד“ אַרויסגעלאָזט אַ פּאַקסי־פּילירט אַריסגאַבע. זײן נוסח אונטערשיידט זיך פון געדיקטן.

3 לױס מענדל לעפּינס אָן אײַגנהענטיקן ברױח (זע „יהוד־בלעטער“, ב' II, נומ' 4—5, 345), זײַנען שוין בױ אים געזען פּאַרטיק די אײַבערזעצונגען פון תּהילים־אײב גון אײכה.

מער אלס שטארבן אָדער לעבן זוכט, אָדער: „די רוסישע אַרמיע וואָר זייער פול אונד פול גוטן מוהט, אונד אויף אַלע זייטן פון דר מדינה ענטוויקלטע די ליבשאַפט פון דעם לאַנד נייאה קרעפטן פר דר אַרמיע.“ דער איבערזעצער דערלויבט זיך שוין אָבער אויך צו באַנוצן סלאַוויזען, ווי: ראַבונגעס, אַניצעס, קאָפעליושן, ראַגאָזיס אַאָז״וו. ערטערװוינ קלינגט שוין די שפראַך גאַנץ „יודישלעך“, ווי, צום ביישפּיל, אויף ז' 4: „נאַפּאַ-ליאַנס זייני נביאות האָבן שוין אָנגיפאַנגען מקוים צו ווערן, און מן האָט שוין אָנגיפאַנגען צו גלויבן דש ער וועט געוויס וואָרט האַלטן. זואַ באַלד די פראַנצויזישע אַרמיע זיינען איבער דעם פּלוס נעמן אַריבער גינגאַנג, זואַ פאַנגין זיך אָן די רוסינ צוריק צו ציהן אויף אַלי זייטן, אונד האָבן די פּוילישע מדינה גיגעבן יעם שונא אין זיין מאַכט, און די פעלקר פון די זעלביגע לענדער האָבן זיך באַלד גינזמען צום געווער און האָבן זיך מיט די פראַנצויזן פאַראייניגט, אום דען אויפרור צו פאַרגרעסערן. נאַ-פּאַליאַן האָט פאַרשפּראַכן ייני באַלדאַטן דש ער וועט זיי נאָך מאַסקווא פירן. דאָרטן—זאָגט נאַפּאַליאַן— וועט איערי אַלי מי און אַרביט איין סוף האָבן, און אויך, זאָגט ער, דאָרטן וועט איר זיך דערוואַרטן איין באַרימטן שלום און איין דערקוויקונג און איין אַפרוואַנג.“

ניט אין פאַרגלייך וויכטיקער איז לויט זיין פאַרנעם און באַדייט אַן אַנדער ווערק, וואָס איז דערשינען אין 1817 אין בערדיטשעוו 1.—דאָס איז דער „צפנת פענח“ פון חיים-הייקל הורוויץ אויס אומאַן.

חיים-הייקל הורוויץ שטאַמט פון זייער אַ יחסישער פאַמיליע 2, פעסטגעשטעלט איז, אַדאַ. זיין „יחוס-בריוו“, בלויז דאָס יאָר פון זיין געבורט (1749), נאָך ניט די געבורט-שטאַט. עס איז בלויז באַקאַנט, אַז ער האָט אַלס זייער רייכער וואַלד-סוחר געלעבט מיט זיין פאַמיליע אין אומאַן. אַדאַנק זיינע גרויסע געשעפטן, וואָס ער האָט געפירט מיט פרייסן, האָט ער געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט דער „בערלינער השכלה“ און מיט דער דייטשער ליטעראַטור. עס וואַלט אָבער געווען אַ טעות צו מיינען, אַז הורוויץ שטעלט מיט זיך פאַר אַ טיפּישן משפּיל פון דער „אויפקלערונג-תּקופה“. ער איז געווען און געבליבן קודם-בּל אַ פראַקטישער סוחר פון ברייטן פאַרנעם, וואָס האָט אַדאַנק זיינע געשעפטן-רייזן זיך איבערצייגט, ווי נייטיק ס'איז צום האַנדל

1 עס איז אָבער אויסער סטק, אַז די איבערזעצונג איז פון געמען פאַרטיק מיט עטלעכע יאָר פריער, האַרעם דער פירשט א.י. מ. דאָלגוריק, חאַס האָט אין אַימאַן באַזוכט הורחיצעס הויז אין 1810. הייסט שוין חעצן איר און דערמאָנט זי אין זיין רייזע-באַשרייבונג (זע 221, Славны бытны за горами).

2 זע: הייקל הורחיצעס יחוס-בריוו, פּילאַצאַני, שריפטן, III, 83—88.

צו האָבן אַ מער-ווייניקן באַגריף וועגן געאָגראַפיע, וועגן דעם סדר לעבן אין אַנדערע לענדער און מדינות. קעמפן פֿאַר סתם אויפקלערונג, פֿאַר לערנען שפראַכן, פֿאַר פֿאַרשפּרייטן הומאַניטאַרע אידעען און קעגן דער „פינסטערניש פֿון אַבערגלויבן“ און בייזוויליקייט פֿון די „מודרי אור“ — לערצו האָט דער רייכער סוחר הורוויץ, וואָס האָט מיט שטאַלץ געפירט זיין שלשלת היותסין פֿון דעם בעל „שולחן ערוך“ און דעם „שליה הקדוש“, ווייניק חשק געהאַט. דאָס זעט מען טאַקע גאַנץ בולט אַרויס פֿון זיין אומ-פֿאַנגרייכן ווערק, וואָס ער האָט געשאַפֿן אין יידיש. דאָס דאָזיקע ווערק איז אַ לענגערע צייט כמעט ווי אינגאַנצן פֿאַרגעסן געווען, — עס האָבן וועגן אים ניט געוואָסט ניט בלויז דער פשוטער לייענער, נאָר אַפילו דער קולטור-היסטאָריקער און ליטעראַטור-פֿאַרשער. דער ערשטער, וואָס האָט הורוויצעס לעבנסווערק אויפֿסניי אויפֿגעלעבט אינם זפֿרון פֿון דעם יידישן לייענער, איז געווען א. פֿ. גאַטלאַבער אין זיינע באַקאַנטע „זכרונות איבער יידישע שרייבער“ 1.

פֿריער מיט אַ יאָר אַכציק אָדער ניינציק, — דערציילט גאַט-לאַבער, — האָט געלעבט אין דער שטאָט אומאַן אַ זייער געבילדעטער ייד, ר' הייכל הורוויץ. דער ר' הייכל הורוויץ האָט געשריבן זשאַרגאַן! ער האָט איבערזעצט אויס דעם דייטשן קאַמפּעס „ענטדעקונג פֿאַן אַמעריקאַ“ מיטן נאָמען „קאָלאָמבוס“, מיט דער הסכמה פֿון דעם זעל-ווער מגיד. אין יענער צייט (עס איז שוין דרינען געוויס 70 יאָר: איך בין נאָך גאָר אַ קינד געווען) איז דאָס ספר אַזוי שטאַרק פֿאַרברייטעט געוואָרן, אַז כמעט אַלע יידן האָבן עס געלעזן; פֿון ווייבער האָט מען ניט וואָס צו ריידן; זיי האָבן פֿאַרבויגן דעם „צאינה וראינה“ מיט די תחינות, אַפילו די „בבא-מעשה“, און מען האָט נאָר געלייענט דעם „קאָלאָמבוס“. ביו יענער צייט האָבן נאָך זייער ווייניק יידן געוואָסט, אַז עס געפינט זיך איין אַמעריקע אויף דער וועלט; היינט, אין אונזערע צייטן, ווייסט מען שוין אַמעריקע, ווי אַ בייזן שילינגער. דער „קאָלאָמבוס“ איז אַזוי ריין געשריבן, אַז מען קען אים לייענען און פֿאַרשטיין אומעטום: אין רוסלאַנד, פּוילן, גאַליציע, רומעניע און אין יעדער אָרט, וווּ יידן געפינען זיך. ער איז נאָך דערצו זייער שיין געדרוקט, אַז עס איז אַ פֿאַרגעניגן אים צו לעזן. אַז איך בין גאָר אַ יונג קינד געווען, האָב איך פֿון אים גאָר אַנגעקוועלט, און שפעטער נאָך מיין תּוּנוּה, אַז איך האָב שוין אַ סך ספרים געלערנט און אַפילו חסירישע און תּפֿאַר־סקי ספרים, האָב איך דעם „קאָלאָמבוס“ באַקומען אין טשערניבאָוו און איך

האָב מיר פאַררעניגען געמאַכט נאָך אַמאָל אים צו לעזן. מײן פּאַנטאַזיע האָט מיך געטראָגן מיט קאָלאָמפּוסן אינאַיינעם קײן אַמעריקע; איך בין מיט אים געווען אין שײף אויף דעם ים, איך האָב פּאַווונדערט די אַמע-ריקאַנישע ווילדע מענטשן, און אַפילו אינם שלאַף זײנען זײ מיר אויך פאַר די אויגן געשטאַנען.

אַדאַנק אָט דער דאָזיקער אויסערנעוויינלעכער פּאָפּלאַריטעט אין הורוויצעס ווערק אזוי גרינדלעך „אויסגעלייענט“ געוואָרן, אז שוין אין דער צײט, ווען גאָטלאָבער האָט זײנע זכרונות געשריבן, איז עס געווען פון די גרעסטע זעלטנהײטן; און ווײל גאָטלאָבער האָט אַ שטיקל טעות געהאַט, און דעם טיטול פון הורוויצעס בוך ניט אינגאַנצן ריכטיק איבערגעגעבן,¹ איז בײ די נייע פּאַרשער געווען אַ געוויסער פּלאַנ-טער, און זײ האָבן צונויפגעמישט הורוויצעס איבערזעצונג מיט אַן אַנ-דער איבערזעצונג פון קאַמפּעס, ענטדעקונג פּאַן אַמעריקאַ, וואָס ס'האָט פאַרעפנטלעכט אין 1823 מרדכי אהרן גינצבורג. דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות האָט שוין אין 1912 אָנגעוויזן אויף דעם פּלאַנטער², און נ. שטיף האָט דער ערשטער אויפמערקזאַם געמאַכט, אז גאָטלאָבער האָט ניט ריכטיק אָנגעגעבן דעם טיטול פון הורוויצעס ווערק, און אז זײן אמתער נאָמען איז געווען „צפנת פענח“³. ערשט גאָר אין די לעצטע יאָרן זײנען אויסגעפונען געוואָרן דריי עקזעמפּלאַרן פון הורוויצעס ווערק, און נ. שטיף⁴ און זלמן רײזען⁵ האָבן געהאַט די מעגלעכ-קײט זיך דע visu צו באַקענען מיט דעם העכסט-זעלטענעם בוך און צו געבן וועגן אים גענויערע ידיעות⁶.

ווי מענדל לעפינס „משלי“ איבערזעצונג, איז אויך דער „צפנת פענח“ געדרוקט ניט מיט געוויינלעכער „ווייבער-שריפט“, נאָר אין קוואַדראַט-אותיות, און אויך ווי לעפין האָט הורוויץ געשריבן אין

-
- 1 „קאָלובנוס“ הייסט בלויז דער ערשטער טײל פונם ווערק, אָבער ניט דער גאַנצער חיבור.
 - 2 אין דער רעצענזיע אויף מ. פינעסעס „געשיכטע פון דער יידישער ליטע-ראַטור“ (ראַזסחעט, 1912, נומ' 7—9).
 - 3 פּנקט, 1913, 339.
 - 4 אויפן שפּראַכפּראָט, נומ' 2—3, 1932.
 - 5 „יחז בלעטער“, V, 29—40.
 - 6 מיר האָבן זיך באַנוצט מיט דעם עקזעמפּלאַר, וואָס בעפינס זיך אין דער „יחז“-ביבליאָטעק. מיר באַנוצן דאָ די זעלעננהײט צו דאַנקען די סאַראַזלונג פון דער ביבליאָטעק פאַר דער געפּזליקײט, וואָס זי האָט אונז געגעבן די מעגלעכקײט זיך צו באַקענען מיט דעם דאָזיקן יקר-המציאות.

א ריינער פשוטער פאלקסשפראך; און גאטלאַבער איז טאקע גערעכט, ווען ער ווייזט אָן, אז הורוויצעס ווערק, איז אזוי ריין געשריבן, אז מען קאָן אים לייענען און פארשטיין אומעטום. ניט אינגאנצן ריכטיק איז אָבער גאטלאַבערס באַמערקונג, אז הורוויצעס, קאָלומבוס' איז בלויז אַן איבער-זעצונג פון קאמפּעס, ענטדעקונג פאָן אַמעריקאַ. דער, צפנת פענח איז פאקטיש ניט קיין איבערזעצונג, נאָר אַ איבערזעצונג; ווייל הורוויץ האָט זיין יידיש ווערק באַשטימט פאַר אַ גאַנץ אַנדער אוידיטאָריע, האָט ער אינגאנצן געענדערט דעם סטיל און די גרונד-טענ-דענצן פון קאמפּעס, ענטדעקונג פאָן אַמעריקאַ.

יאַצאים היינריך קאמפּע (1746—1818) האָט זיך שטאַרק קונה שם געווען ניט בלויז אַלס אָנגעזעענער פּערזאָנאַ און פירער פון אַ מוכטער-דערציִונגס-אַנשטאַלט (פּילאַנטראָפּין) אין מענדעלסאָנס געבורטס-שטאָט דעסוי, נאָר דער עיקר אַלס טאַלענטפולער שריפטשטעלער פאַר קינדער און יוגנט. פאַזונדערם פאַליבט זיינען געווען זיין, ראָבינאָן קרוזאַ, וואָס האָט אויסגעהאַלטן די הונדערטער אויפלאַגעס און איז איבער-זעצט געוואָרן אויף פיל שפראַכן, און אויך זיין, ענטדעקונג פאָן אַמע-ריקאַ, וואָס באַשטייט פון דריי טייל: (1) קאָלאָמבוס, (2) קאַרטעס, (3) פּיאָראָ. די דאָזיקע צוויי ווערק זיינען פּייער געשריבן אין פאַרם פון געשפּרעכן. דער הויפט פון דער פּאַמיליע, אַ געניטער און הומאַנער קינדער-דערצייער, זאַמלט אַרום זיך די יוגנט און דערציילט זיי אין משך פון פיל אָונטן די לעבנס-געשעענישן פון ראָבינאָן קרוזאַ און די אַנט-דעקונגס-רייזן פון קאָלאָמבוס און זיינע מיטהעלפער. דעם פּאַטערס דערצייע-לונג ווערט אָפט איבערגעריסן דורך די קינדערס באַמערקונגען אָדער פּראַגן; דער פּאַטער ענטפּערט אויף די רעפּליקעס פון די יונגע צוהערער, פּלעכט אײן אין דעם געוועב פון דער דערציילונג פאַרשיידענע מוסר-השכלס און דיראַקטישע סענטענצן. גאַנץ אינם גייסט פון יענער צייט זיינען די גרונד-טענדענצן פון קאמפּעס ווערק: אויפקלערונג און הומאַניזם; געבן דער יוגנט אַן עטישע דערציִונג, פאַרשפּרייטן הומאַניטאַרע אידעען, איינפלאַנצן ליבע צו מענטשן און צו דער נאַטור. נאָך אין 1807 האָט דער 25-יאָריקער משה בן מענדל (מענדעלסאָן) אויס האַמ-בורג איבערזעצט קאמפּעס, ענטדעקונג פאָן אַמעריקאַ אויף העברעיִש 1.

1 מציאות הארץ החדשה. כולל כל הגבורות והמעשים אשר נעשו לעת מצוא... אַמעריקאַ לכל אגפיה וכו'. נעתק ונכלל מספרי העמים בשפה ברורה וקלה ללמד נערי בני ישראל יושי הלשון הזאת ולהודיעם גבורות די ונפלאותיו אשר יעשה בכל הארץ. מאתי משה בן א"א הרבני המפורסם מוה' מענדל, אַלטונא, התקס"ו. מענדעלסאָן האָט פאַרעפנטלעכט בלויז דעם ערשטן טייל.

אין דער רעצענזיע, וואָס ווערט געגעבן וועגן דער דאָולקער איבערזעצונג אין דעם „הכאספּ" 1, ווערט אָנגעוויזן, אז די דאָזיקע געלונגענע איבער-זעצונג איז באַזונדערס וויכטיק פאַר „אַנשי פּולין היקרים", וואָס ליענען ניט קיין ביכער אויף אייראָפּעיִשע שפּראַכן. די „אַנשי פּולין היקרים", די „רוסיש-פּוילישע יידן האָבן זיך אָבער באַקאַנט מיט קאַמפּעס „ענטדעקונג פּאָן אַמעריקאַ" ניט דורך מענדעלסאָנאָס העברעיִשע איבער-זעצונג, נאָר דורך הייקל הורוויצעס „צפּנת פענח" 2.

דער אומאַנער משפּיל און רייכער סוחר באַצוועקט אָבער נאָר אַנדערע סענדענצן, ווי דער „אויפקלערער" און דירעקטאָר פּון דער „פּילאַנטראָפּין-אַנשטאַלט", קאַמפּע. דעם פּאַקטישן מאַטעריאַל פּון קאַמפּעס ווערט ניט טאַקע הורוויץ איבער בשלימות.

פּון זיין באַשרייבונג — ווייזט אָן הורוויץ אין דער הקדמה — האָב איך מיר אַרויסגענומען דעם תּמצית און האָב עס איבערגעשריבן אויף ריין יידיש כאַשר ידבר איש אל רעהו, כדי איטלעכער זאָל דאָס פאַרשטיין. און הורוויצעס שפּראַך איז ווירקלעך ריין און פּראָסט, כּדבר איש אל רעהו. עס געניגט צו ברענגען אַלס מוסטער וועלכע ס'איז שטעלע אויס דעם „צפּנת פענח". אָט ליענען מיר, אַשטייגער, אויף דף מ"ז עמ' א': „פאַראַס—דער איז געקומען צו קאָלאָמבוס און האָט זיך געשטעלט פאַר זיין בעט, וווּ ער איז דרינען קראַנק געלעגן, און האָט אָנגעהויבן זייער שטיריש מיט אים צו ריידן: פאַרוואָס ווילסטו אונז ניט צוריקפירן קיין שפּאַניע? קאָלאָמבוס האָט אים מיט זייער אַ גוטע מינע געענטפּערט: איך בין אין דעם קיין חייב ניט; ווען עס זאָל צווישן אייך עמיצער זיין, וואָס זאָל קענען קמציא זיין עפעס אַ ספּאַסוב, אז מען זאָל קענען קומען קיין שפּאַניע, דעם וואָלט איך געוויס באַלד געפּאַלגט. און דעריבער וויל איך צו אַנאַנדער רופן אַלע אַפּיצירן, מען זאָל זיך אַיין עצה האַלטן, וואָס צו טאָן און וויא אזוי מען זאָל קענען קיין שפּאַניע קומען. כאַטשי קאָלאָמבוס האָט אים אזוי גוט געענטפּערט, האָט פאַראַס פאַרט זייער פאַרשייט און זייער שאַרף געערדט אַקעגן קאָלאָמבוס: צום פאַראַדירן איז אַצינד קיין צייט ניט, ער וויל תּיכּף ניין קיין שפּאַניע, און האָט אָנגעהויבן צו שרייען: ווער עס וויל צו מיר אַהער צושטיין, דער זאָל צו מיר קומען! 3

1 הק"פ, 97-101. דאָרט זען איך געבראַכט מוסטערן פּון דער העברעיִ-שער איבערזעצונג.

2 זע בילאָגע, נ"ב' 4.

3 אין דער דאָזיקער צייטונג האַלט זיך הורוויץ דערטלעך געטריי צום דייטשן טעקסט (קאַמפּע, דיע ענטדעקונג פּאָן אַמעריקאַ, I, 249). (מיר ציטירן לויט דער משימער אייטונג, 1796).

ווי ס'איז צו זען פון דער אקעדעשט געבראכטער ציטאט, קארנט הורוויץ ניט אין סלאוויזמען; מען באגעגנט ביי אים גאנץ אפט אזוינע ווערטער, ווי: אונקאטניקעס, פאזואליעס, זיך סטארען, דעקוטשען, ווערבאוויג, פאקארנע, נאגראדעס, פרעזאנדיס, וויגאדע, אסטראזנע, רענאליארנע, לאסקע, שליאכעצקי, פאזואלי, ספאסיבעס, ריצעריס א. ס. א. אס כאראקטעריסטישסטן איז אבער ביי הורוויץ דער פרומער ירא-שמים-נוסה, דאס צופאסן זיך צום אלטמאדישן וועלט-פאנעם. דאס צווינגט אים דערפאר שטארק צו ענדערן די טענדענץ פונם אריגינאל, ארויסצו-ווארפן די הומאניטארע אויפקלערערישע עלעמענטן פון קאמפעס ווערק, איבערלאזן בלויז דעם דערציילערישן ריין פאקטישן מאטעריאל און אים אָנקלירן אין אַ פרום יידישעכן לבוש. שוין אין דער פאר-רעדע שטרייכט חייקל הורוויץ באזונדערס אונטער די ריין אוסיליאריס-טישע זייט, און ער ווייזט אָ, אז, ווער עס וועט דאָס בוך לייענען וועט זעהן דיא סובות וואָס השם יתברך ברוך הוא האָט אונז גיטאָהן מיט דעם, וואָס מען האָט אונז דיא נייע וועלט מגלה גיווען. מיר גיניסן פון אַמעריקא זייער פיהל נומץ, און מיר מוזן דערפאר אָפגעבין צו השם יתברך ברוך הוא אַ גרויס שבח והודיה. ווען ביי קאמפען אַשטייגער, דערציילט דער פאָטער זיינע יונגע צוהערער, ווי אזוי קאָלאָמבוס איז קראַנק געוואָרן און אַראַנק דעם, וואָס ער האָט ניט געקאָנט פון דעם שיה אַראַפּשטייגן, איז ער פון אַ גרויסער געפאר ניצול געוואָרן, — פאַרענדיקט דערביי דער פאָטער מיט אזא סענטענץ: זעט, ווי דאָס, וואָס מיר קורצזיכטיקע מענטשן פאַטראַכטן אַלס אומ-גליק, באַווייזט זיך אָפּט, אז ס'איז, איינע וואַהרע וואָהלטאָט גאָטעס¹. ביי הורוויץ אָבער ווערט די דאָזיקע שטעלע איבערגעגעבן אויף אזא אופן: די השגחה פון השם יתברך איז זייער גרויס; ער האָט ניט געוואָלט, אז עס זאָל אזוי זיין אומרעכטע זאך אויף דער וועלט געשעען. אזוי האָט גאָט ברוך הוא גישיקט אַ שלאַפּקייט אויף קאָלאָמבוסעס גלידער, פרי אז ער זאָל ניט קענען אַרויסגיין פון זיין שיה. אזוי פּמעט אויף יעדן בלאַט לאָזט הורוויץ ניט אַרויס דעם, השם יתברך פונם מויל. קאמפע דערמאָנט, אַשטייגער, דעם פאַנאָמער שמאָלן ער-פאָס, וואָס טיילט אָפּ צוויי אוקינסען, און ער ווייזט דערביי אָ, אז, די נאַטור האָט דעם דאָזיקן ער-פאָס, פרי ער זאָל קענען ווידערשטיין די שטודעם-בוואַליעס פון די צוויי וועלט-ימען, באַדעקט מיט אַ קייט פון זייער

הויכע בערג¹. די דאָזיקע שטעלע ווערט ביי הורוויץ איבערגעגעבן אויף אַ גאַנץ יידישע פאַררומטן אופן: „גאַט, ברוך הוא, האָט דיא וועלט פּשאַפּין, און האָט פּשאַפּין דיא ערד-ענגע, און פון ביידע זייטן ערד-ענגע האָט ער פּשאַפּין דעם גרויסן ים, וואָס הייסט ים-אוקיאַנוס, און כּדי, אַז דער גרויסער ים זאָל נישט דורך-רייסן די ערד-ענגע און זאָל אין איינעם גיין, האָט גאַט ווידר פּשאַפּין אויף דער ערד-ענגע זייער גרויסע בערג². אַפּילו בנוגע קאָרטעסן, וועלכן דער הומאַנער קאַמפּע קאָן ניט מוחל זיין די בלוטיקע מעשים זיינע און זיין אוממענטשלעכע גרויזאַמקייט, דער-צײַלט הורוויץ מיט דערזעלבער פרומער מינע: „גאַט, ברוך הוא, האָט אָבער געוואָלט האָבן, אַז קאָרטעס זאָל נאָך לעבן אויף דער וועלט און ער זאָל די מעקסיקאַנישע לענדער אייננעמען³“. די דאָזיקע פּראַזע איז ביי קאַמפּען ניטאָ; דערפאַר אָבער איז הורוויץ אָפט מקצר דווקא דאָרט, וווּ קאַמפּע ווערט באַריידעוודיק. ביי קאַמפּען, אַשטייגער, איז זיך דער פּאָטער כּתרעם אויף קאַלאַמבוסן, ווייל יענער, וואָס האָט אַדאַנק זיינע אַסטראָנאָמישע ידיעות פאַרויס געוואַסט, אַז עס וועט ביינאַכט זיין אַ ליטוויש-לכּנה, האָט ער דאָס אויסגענוצט אויף צו סטראַשען די אומוויסנדיקע אינדיאַנער, און זיי דערקלערט, אַז דערפאַר, וואָס זיי ווילן אים קיין עסנוואַרג ניט פאַרקויפּן, וועלן זיי די געטער פאַשטראַפּן און ביינאַכט די לכּנה צונעמען. דער פּאָטער איז ביי קאַמפּען מסביר זיינע יונגע צוהערער, אַז דאָס הייסט פאַרשפּרייטן אָבערגלויבן און פאַרשטאַרקן נאָך מער די פינסטערניש ביי אומוויסנדיקע מענטשן⁴. די גאַנצע שטעלע האָט הורוויץ אַרויסגעוואָרפּן. ער היפּערט אויך איבער די גאַנצע שטעלע ביי קאַמפּען, וווּ יענער רעדט מיט צאָרן וועגן דעם פּאַנאַטיום פון די שפּאַניער, וואָס האָבן געצוונגען די אינדיאַנער אָנצונעמען דעם קאַטוילישן גלויבן. „אַך, — רופּט דער פּאָטער פּאַטעטיש אױס ביי קאַמפּען, — ווען וועלן שױן קומען די גליקלעכע צייטן, וווּ אַלץ, וואָס הייסט אָבערגלויבן, פּאַנאַטיום און פּנאַישע קריגע-רישקייט (גלויבנס-ראַזעריו) וועט אויסגעוואָרצלט ווערן פון אַלע מענטש-לעכע חערצער⁵. אַרויסגעוואָרפּן ווערט אויך ביי הורוויץ קאַמפּעס באַדויערן וועגן דעם אומרעכט, וואָס ס'איז די אַרימע מעקסיקאַנער מצד די שפּאַנישע קריגער געשעען, און דעם חורבן, וואָס זייער מלוכה האָט

1 קאַמפּעס צײַט. ח, III, 15.

2 צפּנה פענה, דף ק"ל עמ' ב'.

3 דאָרטן, דף ק"ד, עמ' ב'.

4 קאַמפּע, צײַט. ח, I, 256.

5 דאָרטן, II, 82.

איבערגעלעבט. ווען ביי קאמפען ווערט אונטערגעשטרעקן, אז פיארא איז אויך, ווי קארטעס, געווען א זייער שלעכטער און גרויזאמער מענטש, און עס ווערט דערביי ארויסגעזאגט די סענטענץ, אז אפילו גלענצנדיקע פעקייטן זיינען ניט אימשטאנד א שלעכטן מענטשן. אין דען אונגען אונזערער נעבענמענשען ליעבענסווירדיג צו מאכען¹ — ווערט דאס אויך ביי הורוויצן ארויסגעווארפן, ווייל די דאזיקע „גרויסע ריצערס“ זיינען דאך גאטס שלוחים א נייע וועלט צו אנטרעקן, פון וועלכער מיר געניסן, זייער פיל גוטס².

דער אויפגעקלערטער פערזאנאג און הומאניסט קאמפע פארענדיקט זיין ווערק מיט דברי מוסר און דער פאטער ווינטשט צום סוף זיינע יונגע צוהערער, זיי זאלן אריינטרעטן אין לעבן אלס „פארציגליך טרעפליכע אונד בראווע מענער“³. דער משפילישער סוחר חייקל חורוויץ, רעכענענדיק זיך מיט זיין אוידיטאָריום, פארענדיקט זיין צפנת פענח⁴ דערמיט, וואָס ער רעכנט אויס, דיא טובות, וואָס דיא דרייא טיילן וועלט: אזיע, אירופע און אפריקא, איז אַרויסגעקומען דורך דעם, וואָס דיא ריצערס האָבן דיא נייע וועלט געפונען, און האָבן זי כובש געווען⁵; און ער פירט אויס צום סוף, אז „עס ווערט אויך א גרויסער האַנדל געפירט צווישן אונזערע מענטשן און צווישן יענע מענטשן, וואָס דאָרטן זיצן. מען טוט דורך דעם זייער גרויסע משא ומתנס; אויך זעהט מען דורך דעם דיא השגחה פון השם יתברך ברוך הוא, אז ער האָט דיא ריצערס שכל אין גינעבין זייא זאָלן זיך זייער לעבן אין שטעלין צו גיין אין א זעליכי מקום סכנות לטובת הכלל“.

דער „צפנת פענח“ איז געווען א באַדייטנדיקע דערשיינונג אין דער ניי־ידישער ליטעראַטור אי לויט זיין אינהאַלט, אי לויט זיין שפראַך. מיר האָבן שוין פּרָנער אָנגעוויזן, אז עס וואָלט געווען א טעות צו שילדערען זיין פאַרפאַסער אלס טיפישן „אויפקלערער“ פון יענער תקופה. מיר זעען פאַר זיך קודם־כל ניט דעם „אויפקלערער“, נאָר דעם וועלטלעכן סוחר, וואָס ווייסט און פאַרשטייט, אז אין דעם ווירטשאַפטלעכן לעבן קומען פאַר גרויסע שינוים, אז מען קאָן ניט לעבן אָפּגעוונדערט פון דער אַרומיקער סביבה. וויל מען פירן געשעפטן, וויל מען האַנדלען און וואַנדלען, דאַרף מען זיך דערווערפן די דערצו נייטיקע פּראַקטישע ידיעות, דאַרף מען וויסן, וואָס אויף דער ברייטער וועלט טוט זיך. דאָס אַלץ

1 קאמפע, ציט. ה., III; 44.

2 דאָרטן, III, 264.

3 זע בילאָגע, נומ' 4.

אויפקלערן דעם אלטפרענקישן און אָפּגעשטאַנענעם יידישן לייענער-פּובליקום דאַרף מען, לויט הורוויצעס פעסטער איבערצייגונג, אין דער פּאַרם און אין דעם נוסח, וואָס איז דעם דאָזיקן פּובליקום נאָענט און אייגן. און הורוויץ שרייבט אַ דיק וועלטלעך בוך, וואָס האָט צו טאָן מיט לויטער, ריזעריס" און בלוטיקע מלחמות, אין אַזאַ נוסח, אַז אפילו דער פּרומער זעלוער מגיד מאיר סגל גיט דערויף זיין הסכמה...

אין אַ זאַנץ אַנדערן נוסח איז געשריבן געוואָרן אין יידיש אַן אַנדער ווערק, וואָס איז דערשינען בערך אין איין צייט 1 מיט הורוויצעס „צפנת פענח“. דאָס איז די אַנאַנימע פּיעסע, די גענאַרטע וועלט, וואָס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין זשאַלקיעוו. אויך דאָס ווערק איז מיט דער צייט אינגאַנצן פאַרנעסן געוואָרן; בלויז דער נאָמען זיינער ווערט דערמאָנט ביי אייניקע ביבליאָגראַפן. עס איז אָבער ניט אויפגעהיט גע-וואָרן קיין איינציקער עקזעמפּלאַר. ערשט גאָר אין די לעצטע יאָרן האָט דער ליטעראַטור-פאַרשער מ. ווינער אָפּגעפונען אַן עקזעמפּלאַר פון אַ פּיל-שפּעטערער, געקירצטער און, ווי עס שיינט, פאַרקריפּלטער אויסגאַבע (לעמבערג, 1863) און האָט באַקענט מיטן אינהאַלט פון דער אַנאַנימער „גענאַרטער וועלט“¹. די פּיעסע געפינט זיך עטאַרק אונטער דער השפּעה פון וואַלפּסאָנס „לייכטזין אונד פּרעמעליי“, עס באַמערקן זיך אָבער אין איר אַנדערע טענדענצן, ווי ביי וואַלפּסאָנען. קורם-בל פּרעכט דער אַנאַנימער פאַרפאַסער מיט דער טראַדיציע פון וואַלפּסאָן און אייכל, און ביי אים ריידן ניט בלויז די אַלטפּרענקישע פאַרשווינען, נאָר אויך די פּאָזיטיווע פיגורן, וואָס זאָגן אפילו אַרויס דעם מחברס געדאַנקען, אין אַ זאַפּטיקן ריינעם יידיש. אויסער דעם, לאָזט דער פאַרפאַסער אינ-גאַנצן אומבאַרירט די ערשטע העלפט פון וואַלפּסאָנס טעמע — לייכטזין מצד די פּאַלש-אויפגעקלערטע און שטעלט דעם גאַנצן טראַפּ אויף דער צווייטער העלפט — אויף צביעות. אין דער „גענאַרטער וועלט“ איז דער צבועק אַ חסיד און דער אויפגעקלערטער סוחר, די פּאָזיטיווע פּי-גור, באַקלאָגט זיך: „פאַרצייטענס פּלעגט מען דאָך אויך צו הערן פון גוטע-יידן, פון רעבעס, אָבער פון איינעם אין אַ גאַנצער מדינה, אַ מאָל אין אַ יאָר. היינט האָבן זיך דאָס פּלאָדעס געיאָוועט, געפלאָרזשיעט, פאַד-טשאַדעט און פאַרפלייצט די גאַנצע וועלט. וווּ אַ שטעטל — דאָרטן רעבעס!“. ⁸

1 לויט מ. עריקס השערה, איז די „גענאַרטע וועלט“ דערשינען אין 1815—1816 (ביבליאָגראַפישער זאַמלבוך, I, 510).

2 ביבליאָגראַפישער זאַמלבוך, I, 142—147.

3 דאָרטן, 147.

אָט דער מאַטיוו — קולטורקאמף און פּאָלעמיק קעגן חסידות — מאַכט זיך באַזונדערס שטאַרק באַמערקבאַר גראָד אין יענער צייט — אין דעם צווייטן יאָרצענט פונם 19טן י"ה. און דער קאַמף ברעכט אויס אויף צוויי פאַרשיידענע פּראָנטן: פון איין זייט די פּאָלעמיק און סאַטי-רישע אַטאַקעס כּצד די גאַליציאַנישע משפּילים קעגן די חסידים און די רבּיים און פון דער אַנדערער — דער קאַמף אין די דייטשע מדינות אַרום דער פּראַגע וועגן רעליגיעזע רעפּאַרמען. וועגן דעם אין ווייטערן קאַפיטל.

ניינטער קאפיטל

די מתנגדים מיט די חסידים צוזאמען קעגן דעם נייעם שונא. — ישראל זאמאשטש קעגן חסידים. — דער פאממעלט, מעשה תעתיים. — יעקב קלמנסאן קעגן דער געמערלעכער סעקטע. — מענדל לעמינס אנט-חסידישע ווערק, דער ערשטער חסיד און, מהכימת פת"י. — דער אנט-חסירישער מאנוסקריפט, איבער דאס וועזען דער וועקסע חסידים. — יוסף פערל אלס קולטור-קעמפער. — זיין סאטירע, מגלה סמירין. — די רעליגיעזע רעפארט אין דייטשלאנד. — די ראלע פון ישראל יעקובזאן. — דער קאמף פון די ארטאדאקסן קעגן דער רעפארט פארטיי. — דער „נוגה הצוק" און די „הכשר-פסקים. — משה קוניץ און אהרן הארין. — הארינס, עמק השוה" אין „קנאת האמת". — אליעזר ליבערמאן און זיין „אור נוגה". — דער באדייט פון ליבערמאנס ווערק. — נחמן בערלינס קעגנשריט. — דער האמבורגער „בית דין צדק" און דער „אלה דברי הברית". — די פסקים פון די ארטאדאקסישע רבנים. — דוד קארע און זיין „ברית אמת". — די רבנים אמגל און היינס. — מאיר בריסילו ס פאממעלט, חיב נוקמת". — די קעגנשריפט „להש-החרב המתהפכת". שלום.

מיר האָבן שוין פריער אָנגעוויזן, אז גאָר אין אָנפאַנג פונם 19טן י"ה איז אַיינגעשטילט געוואָרן דער קאמף צווישן די מתנגדים און חסידים. די חסידישע באַוועגונג האָט צו יענער צייט זיך אַזוי געשטאַרקט, אז די מתנגדים האָבן שוין מער קיין האַפּענונג ניט געהאַט זי בייצוקומען. אין אַ זייער באַדייטנדיקן טייל קהילות האָט זיך די כאַכט שוין געפונען אין די הענט פון די חסידים און זייערע פירער און קעמפן קעגן זיי האָט געשמעקט מיט מסירת נפש. די מתנגדים האָבן פאַקטיש דעם קאמף פאַרשפּילט. און ערשט דעמאָלט, ווען דער פלאַם פון דער מלחמה האָט זיך אַיינגעשטילט, זיינען די מתנגדים ביסלעכווייז געקומען צו דער איבער-צייגונג, אז די חסידישע „פת" איז בלל ניט אַזוי געפערלעך פאַר דעם קיום היהדות, ווי זיי האָט זיך אין דער התחלה געדאַכט. ניט באַגריינט דעם האָט זיך אויך אַרויסגעוויזן דער פחד, אז די דורכן בעש"ט געשאַפענע באַוועגונג קאָן ברענגען צו אַ ביטול לימוד התורה. דער דאָזיקער פחד האָט בלויז ניט ווייניק מיטגעהאַלפּן, וואָס דעם ווילנער גאונס תלמידים, מיט ר' חיים וואָלאָזשינער בראש, האָבן געגרינדעט אַ נייע

אכסניה של תורה, די באריכטע וואָלאָזשינער ישיבה, וואָס האָט געשפּילט אַ גאַנץ באַדייטנדיקע ראָלע אין דעם יידישן קולטורעלן לעבן אין דער ליטע אין משך פון עטלעכע דורות. די מתנגדים מיט די חסידים צוזאם-מען האָבן אָבער דערזעען פאַר זיך אַ נייעם, מער געפערלעכן שונא — די השפּלה-באַוועגונג. מיר האָבן שוין פריער 1 זיך אָפגעשטעלט אויף דער געוואַלדיקער כתירה, וואָס ס'האָט געהערשט צווישן דעם וועלט-באַנעם און קולטורעלע שטרעבונגען פון די השפּלה-טרעגער און די אַדעפטן פון דער חסידות-באַוועגונג. עס איז דערפאַר גאַנץ באַגרייפלעך, וואָס בעת ר' נחמן בראַסלאַווער איז צוריקגעקומען פון לעמבערג, וווּ ער האָט געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט די פאַרשטייער פון דער השפּלה-באַוועגונג, האָט ער גלייך דערקלערט זיינע תלמידים, אז די דאָזיקע נייע אפיקורסות שטעלט מיט זיך פאַר די גרעסטע געפאַר פאַר דעם קיום היהדות. די חסידים האָבן זיך פאַרהאַלטן מיט דער גרעסטער שנאה צו די „בערלינער“ און יענע האָבן געצאָלט זייערע קעגנער מיט דער זעלבער מוטע. שוין מענדעלסאָנאָס רבי, ישראל זאַמאַשץ 2, וואָס האָט זיינע לעצטע יאָרן פאַרבראַכט אין בראַד (געשטאַרבן אין 1772), גיט אין זיין „נור הדמע“ אזא בילד פון די גאַליציאַנער חסידים: „ווי אויף דאָס פּאָלק מיטן פּליגל-גערויש, די שטאַלצע קרוין פון די שיכורים אין אפרים, וואָס טוען אין זייער גאווה אויפן הימל רייטן... און אויפן גאָט פון די געטער ריידן זיי חידושים און ווייסן דאָס וויסן פון דעם אייבערשטן... זיי ווייסן און פאַרשטייען, ווי אויפצוזאַמלען די פונקען פון קדושה... און אויך די האָבן דורך וויין אַ טעות געהאַט און דורך ביר-געטראַנק געבלאָנדרושעט, דער כוהן, דער נביא און די בעלי-שם... אַלע טאָג איז ביי זיי יום-טוב, מען עסט און מען טרינקט און מען הוליעט... און איך האָב געזעען—פינע לייט כאַפן דעם שענקל און די שיכנים און קערן איבער די שויסל און אַנצופילן דעם גאַנגל נעמט אַווינער בראַנפן אַ פעסל, און אז ער איז שוין פול איבער די ברעגעס, דרשנט ער מעשה מרכבה... ער הייבט אויף די אויגן צום קדוש ישראל צו דער-ציילן, וואָס גאָט טוט, און ברומט פון אַ הויפן פלייש אַרויס, ווי אַזוי צען מאָל צען טויזנטער וועלטן זיינען באַשאַפן געוואָרן מיט אמת און טים יושר... און זוכט די פאַרבאַרגענישן פון דער תורה און דורך בהמחשע מעשים איז ער משיג דעם, וואָס זיצט אויבן... זון מיינער, גיי ניט מיט זיי“ 8.

1 זע אויבן ז' 228 און הייטער.

2 זע אינווער הערק, ב' V, ז' 237—239.

3 נור הדמע, כ"ח—כ"ט; גריץ (ציט. ה. ב' XI, 548) און נאך אים דובנאָח (ציט. ה. ב' I, 120) הייזן אָ, ז' אז קעגן בעשיסס נאָכפּאָלער איז שוין אויך אַרויס-

אין יאָר 1790 איז אין פראַנקפורט ביים מאַין רערשינען אַן אַנאָ-
נימער פאַמפּלעט, מעשה תּעוּתוּעִים¹, געווענדעט קעגן דעם פראַנק-
פורטער מקובל נתן אַדלער און זיינע חסידים, וואָס האָבן געגלויבט, אַז
אַראַנק זייערע התלחבותדיקע תּפִּילוֹת און אַרײַנדרינגען אין די סודות
פּונם זוהר און דעם אַרײַם קבלה-רוט אויף זיי דער רוח נבואה און זיי
קענען פאַרויסזאָגן, וואָס עס וועט מיטן מענטשן פאַסירן. זיי האָבן
אַנגעוואָרפּן אַ שרעק אויף מענטשן דערמיט, וואָס זיי פלעגן זיי פאַר-
אויסזאָגן דעם טאָג פון זייער באַלדיקן טויט. מיר האָבן ליידער ניט
געזאָט די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט דעם דאָזיקן פאַמפּלעט
און ווייסן וועגן אים בלויז אויס די ציטאַטן, וואָס ווערן געבראַכט אין
דער רעצענזיע אינם „מאסאָ“ (1790, 28-30). אַ באַגריף וועגן דעם
סטיל פון דעם אַנאָנימען „מעשה תּעוּתוּעִים“ קאָן געבן פאַלגנדיקע סטראָפּע,
וואו עס ווערט אויסגענוצט דער מאַמר חז״ל, אַז זינט דער בית-המקדש
איז חרוב געוואָרן, נטלה נבואה מן הנביאים ונתנה לשוטים²:

מַעַת הַחֲרָבָה קָרִית הַמוֹעֲדוֹת
עַם הַחֲזוֹן, קָפוּ יוֹדְעֵי עֲתִידוֹת,
כִּי אָבְדוּ סִכְמֵי עִיר, וְגָאֵלֵם אִישׁ רוּם.
צַדִּיק מַעַת רַבּוֹ אֲנִילִים וְהִתְחַבְּרוּ
פְּרָצוּ הַחֲזוֹנִים וְהַמְשָׁאוֹת גָּבְרוּ
כִּי הָאֵיִל הַגָּבִיא, מְשַׁעֵ אִישׁ רוּם²

אין אייניקע יאָר אַרום, אין 1796, האָט איינער פון די ערשטע
בערלינער משפּילים אין וואַרשע, יעקב קלמנסאָן, פאַרעפנטלעכט אַ פראַנק-

געטרעטן שלמה העלמא אין דער פאַררעדע צו זיין „מרכבת המסנה“. עס לייגט זיך
אַבער ניט אויסן שכל: חײל העלמאָ האָט זיין הקדמה געשריבן אין 1750, איז עס
זייער שווער צו גלויבן, אַז שוין דעמאָלט, בעת דער בעש״ט האָט בלויז געהאַט
אַ קליינע צאל אָנהענגער ביי זיך אין דער אוקראַינע, זאָל דער רב העלמא, האָט
האָט צו יענער צײַט געלעבט אין זאַמאַטסיע, שוין האָבן גענויע ידיעות העגן דער
נייער באַזעגונג.

1 מעשה תּעוּתוּעִים, מזהיר מחברת אנשים צנועים פועלי צון מעשי תּעוּתוּעִים,
המתקדשים והמטהרים במעשים זרים וישימו עיניהם על רעיהם לפתותם באמרי שׁוֹר,
ככל הכתוב בספר.

2 לויס ח. צײטלין (קרית ספר, 137) איז דער פאַרפאַסער פון „מעשה
תּעוּתוּעִים“ דער באַחוּסטרער האָלף היידענהיים (זע אונזער הערק, ב' VII, ערשטער
בוך, ז' 218-219). היידענהיים פּיאָגראַף, לואיז לעזין, לייקנט דאָס אַבער אַנטשײן
אַפּ און זאָגט צײַט די השערה, אַז דעם פאַמזלעט זאָל האָבן געשריבן משה קערנער,
דער פאַרפאַסער פון „רשפי קשת“ (מאַנאַטשעריסט פ' געש. א. חײס. 1932, 2).

צווישן ביכל, וועגן מצב פון די יידן אין פוילן און וועגן דער מעגלעכ-
קייט אים אויסצובעסערן¹. צווישן די פראיעקטן פון רעפארמעס, וואָס
דער פארפאסער לייגט פאַר דער רעגירונג, איז פאראן אַ ספעציעלער
פונקט וועגן דער פארטיליקונג פון דער חסידות-באוועגונג. די סעקטע
חסידים, — דערקלערט קאלמאַנסאָן, — זיינען אַ חברה פאנאטיקער, און
די דאָזיקע געפערלעכע סעקטע מוז אויסגעוואַרצלט ווערן².

די חסידים אָבער פון זייער זייט זיינען אויך געווען פעסט איבער-
צייגט, אַז די משפּילים מיט זייערע „אפיקורסישע“ אידעען זיינען זייער
שעדלעך, און אויך זיי האָבן געפונען, אַז „די דאָזיקע געפערלעכע סעקטע
מוז אויסגעוואַרצלט ווערן, און וואָס מער די חסידישע באַוועגונג איז
געוואַקסן אין צאָל און מאַכט, אַלץ אָפּטער און שאַרפּער ווערן אירע
אַנפאַלן אויף די משפּילישע קרייזלעך. די פריער פארפאָלטע זיינען
אַליין געוואָרן פארפאָלגער. „נאָט זאָל מיך אָפהיטן פון אַ גערודפּטן,
וואָס איז מיטאַמאָל אַליין געוואָרן אַ פארפאָלגער (והרחמן יצילני מן
הנדרף ששב ליהוה רודה) — רופט אויס מיט פארביטערונג איינער פון
די באַדייטנדיקסטע פערזענלעכקייטן, וואָס די יידישע קולטור האָט צו
פארדאַנקען דער השכלה-תּקופה, נחמן קראַכמאַל, אין זיין באַוואַסטן
„אגרת התנצלות“ נאָך דעם חרם, מיט וועלכן די לעמבערגער חסידים
בראש מיטן רב אַרינשטיין זיינען אַרויסגעטראָטן קעגן די גאַליציאַנער
משפּילים³.

צו דער זעלבער צייט האָבן אויך די חסידים געמאַכט זייערע
ערשטע ענערגישע פרוּוון צו פאַרשפּרייטן דורך דאָס געדרוקטע וואָרט זייערע
אידעען אין די ברייטע שיכטן פון דער פאָלקס-מאַסע. ביי זיי איז גאָר
ניט געשטעלט געוואָרן די פראַגע, צי דאַרף מען זיך באַנוצן צו קולטור-
רעלע צוועקן מיט דער פאָלקס-שפּראַך, צי איז דער „זשאַרגאָן“ מיאום
צי ניין. אַלס אמתע פאָלקס-באוועגונג האָט דער חסידים זיך געווענ-
דעט צו די ברייטע פאָלקס-שיכטן אויף פשוט מאַמע-לשון, אויף דער
שפּראַך פון די מאַסן, באַנוצט זיך מיט איר ניט בלויז אַלס אַגיטאַציאָנס-
מיטל, נאָר ווי מיט אַ תּשובּן און העכסט וויכטיקן קולטור-פאַקטאָר,
מיט וועמענס הילף מען קאָן ווערן געהייליקט און דערהייבן, דערגרייכן
די העכסטע בחינות און מדרגות...

Jacques Calmanson : Essai sur l'état actuel des juifs de Po- 1
logne et leur perfectibilité, Varsovie, 1796

2 מיר ציטרירן לויט דובנאַחס געשיכטע פון חסידים, I, 110 ; II, 74.

3 מערב אריכות חעגן דעם דאָזיקן חרם — אין דעם געכסטן באַנד.

מיר האָבן שוין פריער אָנגעוווּזן, ווי אין איין און דעמזעלבן יאָר (1815) זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין יידיש ר' נחמן בראַסלאַווערס „סיפורי מעשיות“ און „שבחי בעל שם טוב“, און ביידע אויסגאַבעס האָבן געהאַט אַ קאָלאַסאַלן דערפאַלג. דאָס אַלץ האָט שטאַרק אויפגע-
בראַכט די קליינע משפּילישע קרויזלעך, וואָס האָבן זיך צו יענער צייט געפילדעט אין בראַד, לעמבערג און טאַרנאָפּאָל; עס איז ביי זיי דער-
פאַר רייה געוואָרן דער באַשלוס צו קעמפן מיט דעם זעלבן געווער, אויסצונוצן די פּאָלקסשפּראַך אין זייער קאַמף קעגן דעם געפערלעכן שונא.
דעם ערשטן פרוּוו האָט געמאַכט דער אַלטער מענדל לעפּין, וואָס איז נאָך אין זיין פראַנצויזישער בראַשור (זע א.א.וו., באַנד V, 326) זייער פיינרלעך אַרויסגעטראָטן קעגן דער „נייער סעקטע (די חסידישע), וואָס מאַכט פון פאַנאַטיזם און פון אַבערגלויבן די הויפטבאַזע פון רעליגיע.“
שוין דאָרט האָט לעפּין אָנגעוווּזן, אז „מען דאַרף אויפפאָרערן די רבנים אָנצוגרייפן ענערגיש דורך אַ מבול שריפטן אויף דער חסידישער באַוועגונג, וואָרעם, אויב ס'זעט בלייבן די איבערגעוויכט פון חסידים, קאָן ניט זיין קיין שום האָפענונג אויפצוקלערן דאָס יידישע פּאָלק. חסידות דאַרף מען אַבער אויך אַטאַקירן אין די משפּילישע שריפטן און זשורנאַלן אויף אַן איראַנישן אופן, מאַכנדיק לעכערלעך די צדיקים און פאַרשטעלנדיק די קאָמישע זייטן און אומגעלומפערטע דערקלערונגען, וואָס געפינען זיך אין זייערע מיסטישע שריפטן ג. איצט, ביים אויפ-
בלי פון דער חסידישער פּאָלקס-ליטעראַטור, האָט דער אַלטער לעפּין אַליין געמאַכט דעם פרוּוו צו פאַרווירקלעכן זיין פראַיעקט — צו שאַפן אַ קעמפערישע סאַטירישע השפּלה-ליטעראַטור, און ער פאַרפאַסט אין יידיש זיין „ערשטן חסיד“, וועגן וועלכן גאַטלאָבער דערציילט אין זיינע זכרונות. די משפּילים אין גאַליציע זיינען אַבער געווען זייער קליין אין צאָל, — האָט לעפּין אויס טורא פאַר רעפּרעסיעס מצד די חסידישע פאַנאַ-
טיקער ניט פאַרעפנטלעכט זיין ווערק און מיט דער צייט איז עס פאַר-
לאָרן געגאַנגען. ניט פאַרעפנטלעכט איז אויך געבליבן זיין פאַמפּלעט קעגן חסידים, וואָס לעפּין האָט אין העברעיִש געשריבן — „מחפּימת פתּי, און ערשט אין די לעצטע יאָרן האָט ישׂראל וויינלען געפונען דעם מאַנסקריפט אין דעם פּערל-אַרכיוו, וואָס געפינט זיך אין טאַרנאָפּאָלער ביבליאָטעק. דער דאָזיקער פאַרדינסטפולער אויספאַרשער פון פּערל-אַרכיוו באַראַקטערזירט לעפינס אַנטי-חסידישן פאַמפּלעט אויף אזא אופן: „די דאָזיקע בראַשור איז אַ פאַמפּלעט קעגן די בעשטישע חסידים אין דער

פארם פון בריוו צווישן אן איטאליענישן יונגמאן, וואס איז אראפגע-
 קומען קיין פוילן, צו א באקאנטן פון זיין פאטער און צו זיין פאטער
 גוסא. אויך ווערט געבראכט א קארעספאנדענץ צווישן די חסידים אַשר-
 הענעך און דוד-בער און פיל אנדערע פון דער פיתה. ביי דער געלעגנהייט
 ווערן געבראכט ציטאטן פון שבחי בעש"ט און לקוטי מהר"ן, און
 ס'ווערן אנטפלעקט די לעכערלעכקייטן און דער אַבערגלויבן, וואס קומט
 פאר אין די דאָזיקע חיבורים; בפרט ווערט אַרויסגעזוכט די גרויסע
 סתירה פון דעם בעש"טס נייער תורה צו דער סראדיציע און צו דער
 תלמודישער ליטעראטור. פארשטייט זיך, אז ניט נאָר די צוויי ספרים
 אַליין ווערן דאָ ציטירט; אויך די גאַנצע חסידישע ליטעראטור, אויף ווי
 ווייט זי איז דעמאָלט געווען באַקאַנט, ווערט צוגעצויגן און שאַרף
 קריטיקירט. אויך ווערט אַרומגעזעט דער ווערט און דער אַפּשטאַם
 פון זוהר. ס'ווערט אויך אויפגעוויזן (?) אז דער מחבר און אַרויסגעבער
 פון „שבחי בעש"ט" איז געווען אַ באַקאַנטער „לינגער און שווינדלער" 1.
 ניט פאַרעפנטלעכט איז אויך פאַרבליבן דאָס אין דייטש געשריב-
 בענע „איבער דאָס וועזען דער זעקטע חסידים, אויס איהרען אייגענען
 ווערקען געצאָגען", וואָס איז פאַרפאַסט געוואָרן פאַלד נאָך דעם אויבן
 דערמאָנטן חרם קעגן די משכילים אין 1816. דאָס ווערט אין פאַרשפּרייט
 געוואָרן בלויז אין שריפטלעכע קאָפּיעס און אויפן סמך פון אַזאַ אַפּשריפט
 האָט ערשט אין די לעצטע יאָרן דער היסטאָריקער דובנאָוו באַקענט מיטן
 אינהאַלט און כאַראַקטער פון דעם דאָזיקן פאַרגעסענעם האַנטשריפטלעכן
 ווערק 2. דער אומבאַקאַנטער פאַרפאַסער ווייזט אָן, אז ווען אפילו די
 חסידישע באַוועגונג האָט דערווייל נאָך ניט באַהערשט די גאַנצע יידישע
 באַפעלקערונג אין פוילן, דאָך קאָן מען פאַרויסזעען, אז אין כּשך פון
 נאָך פּופּציק יאָר וועט זי זיך פאַרשפּרייטן מיט אַן עפּידעמישער קראַפט
 און אַלע פּוילישע יידן וועלן געהערן צו דער „סעקטע". דאָס וועט גע-
 וויס ברענגען גרויס שאַדן דעם גאַנצן פּאָלק, ווייל די נייע מיסטישע
 תורה איז גאַנץ פרעמד דעם גייסט פון אמתער יידישקייט. ער, דער
 מחבר, קאָן ניט רויסן צוועג, ווי טויזנטער ברידער זיינע קריכן אַלץ
 מער אַריין אין זומפּ פון אַבערגלויבן, ניט געקוקט אויף דעם גוטן ווונטש
 פון דער רעגירונג זיי צו „קולטיווירן", און דערמיט וועקן זיי נאָך מער
 שנאה צו יידן ביי די פעלקער. ער האַלט זיך פאַר מחויב אויפצודעקן
 די סכנה, וואָס שטעקט אין דער נייער מיסטישער תורה, אזוי ווי

1 ייהאָ-בלעטער, II, 349.

2 ייהאָ-בלעטער, I, 4-8.

א מענטש, וועלכער זעט, ווי עס ברעכט אויס א פייער אין דער נאכט און כ'הייבט זיך אָן א שרפה, וואָס קאָן חרוב מאַכן די גאַנצע שטאָט, מוז אויפהייבן א געוואָלד-געשריי 1.

רובנאָוו ווייזט דערביי אָן, אַז דער כאַטעריאַל פון דעם דאָזיקן האַנטשריפטלעכן ווערק איז אויסגענוצט געוואָרן ביי צוויי עלטערע יידישע היסטאָריקער—פעטער בעער און מאַרקוס יאַסט 2 אין די קאָפיטלעך פון זייערע ווערק, וווּ זיי ריידן וועגן חסידות; און פיידע היסטאָריקער ווייזן טאַקע דערביי אָן, אַז זיי האָבן געשריבן אויפן גרונד פון אַ מאַנוסקריפט, וואָס עס האָט זיי צוגעשיקט דער גאַליציאַנער פּלל-טוער און שריפט-שטעלער יוסף פערל פון טאַרנאָפּאָל.

עס איז אויסער ספק, אַז דאָס דאָזיקע אַנאַנימע ווערק איז געשאַפן געוואָרן אין דעם ענגן קרייז, וואָס האָט זיך גרופירט אַרום דעם רייכן און געבילדעטן יוסף פערל 3. און טאַקע פערל איז געווען דער ערשטער צווישן די משכילים, וואָס האָט געהאַט דעם מוט עפנטלעך אַרויסצו-טרעטן, ווען אפילו באַהאַלטן אונטער אַ פּסעוודאָנים, מיט אַ בייסנדיקער סאַטירע קעגן די חסידים און זייערע פירער.

יוסף פערל איז געבאָרן אין אַ רייכער סוחרישער פאַמיליע אין טאַרנאָפּאָל (נאָוועמבער 1773). וועגן זיין דערציאָנג אין די יונגע יאָרן דערציילט פערל אין זיינעם אַ דייטשן בריוו פון 1812: „ליידער איז דאָ ניט געווען דער אָרט צו באַקומען אַ צוועקמעסיקע דערציאָנג. קיין שום שול און קיין שום פאַסיקע לערער זיינען דאָ ניט געווען... אַ גרויסע שטע-רונג איז אויך געווען דער פּלאַן, וואָס מיינע עלטערן האָבן געהאַט וועגן מיין צוקונפט. נאָך אין די יונגע יאָרן האָט מען מיך פאַרנומען אויס-שליסלעך מיט תּלמוד-לערנען, ווייל מיינע עלטערן האָבן מיך געוואָלט כאַכן פאַר אַ רב. האָב איך געמוזט פּלוזי בּגניבה לערנען די דייטשע שפּראַך. אין אַ פאַרבאָרגענעם ווינקל האָב איך אָנגעהויבן לייענען דייטשע

1 ייחאָ-בלעסער, ב' I, 5.

2 יאַסט חייס אָן אין זיין קולטור-געשיכטע (1847, 80), אַז ער האָט בא-קימען דעם דאָזיקן מאַנוסקריפט צוגעשיקט פון יוסף פערל אין 1828.

3 אין דער צייטשריפט „Cion“ (1861, 301) ווערט אָנגעזויגן, אַז דאָס דערק זעל האָבן פּערסאָנס איינער אַ יונגער מאַן B. S. אויס טאַרנאָפּאָל, פערלס אַ גוטער פּריינד. ישראל היינלעז האָט אַרויכגעזאָגט די השערה (ייחאָ-בלעסער, III, 89—90), אַז אונטער די דאָזיקע ראשי תיבות איז באַהאַלטן באַזיליוס שטערן. דאָס איז אָבער שווער צו גלויבן, הייל שטערן איז אין 1816 בסך-הכל אַלט געזען 18 יאָר. העכסט חאַרשטינלעך האָט שטערן גלויבן געמאַכט אַן אָפּשריפט פון דעם מאַנוסקריפט אין טאַרנאָפּאָל און זי מיט זיך געבראַכט קיין אַדעס, אָבער ניט ער איז געזען דער פאַרשטענער.

ביכער, און גאנץ אָפּט האָב איך געמוזט האָבן ביי דער האַנט אַ העכ-
רעישן ספר, וועלכן איך פלעג גלייך עפענען, ווי נאָר איך האָב דערהערט,
אַן ס'דערנענטערן זיך מיינע עלטערן, און אונטער אים באַהאַלטן דאָס
דייטשע בוך¹. צו פערצן יאָר האָט מען פערלען חתונה געמאַכט;
דאָס יונגע בעל-הביתל האָט געגעסן קעסט, געווען אַ הייסער חסיד,
געפאָרן צו רביים, געטאַנצט מיט די חסידים, פאַרנומען זיך מיט קבלה
און געהערט כפּורי נפלאות וועגן די צדיקי הדור. צוליב דעם פאַטערס
געשעפטן איז אָבער דעם יונגן פערלען אויסגעקומען צו באַזוכן גרויסע
האַנדלס-שטעט אין עסטרייך און דייטשלאַנד, — האָט ער זיך אָנגעהויבן צו
באַקענען מיט דער ברייטער אייראָפּעיִשער וועלט, געוואָרן אָנגעשטעקט
מיט דער „בער לינער“ השכלה, מיטן גאַנצן יונגן אימפעט זיך גענומען
צו זעלבסטבילדונג און דער געוועזענער חסיד איז געוואָרן אַן אויפקלע-
דער און קולטורקעמפער.

אין די יאָרן, ווען טאַרנאַפּאָל האָט זיך געפונען אונטער דער רוסי-
שער מאַכט (1809—1816), האָט פערל געגרינדעט ביי זיך אין הויז
אַ מאָדערנע מוסטער-שולע פאַר יידישע קינדער. אונטער דער לייטונג
פון איר ענערגישן און געבילדעטן דירעקטאָר איז די שול געוואָרן זייער
פּאָפּולער². פערל האָט אויך געמאַכט אַן אינטערעסאַנטן פרוו צו באַ-
זאָרן די שול-יוגנט מיט אַ כּפּעציעלער פּעריאָדישער צייטשריפט און
האָט אין משך פון 1814—1816 אַרויסגעגעבן אַ יאָר-אַלמאַנאַך „ציר נאמן“,
וואו עס זיינען אויסער ריין-פּראַקטישע ידיעות אויך געגעבן געוואָרן פּאָ-
פּולער-וויסנשאַפּטלעכע אַרטיקלען און קלענערע אויפזאַצן וועגן עטיק און
מוסר³.

ווען טאַרנאַפּאָל איז ווידער אַריבערגעגאַנגען צו עסטרייך, האָט
פּערלס לערנאַנשטאַלט אונטערן נאָמען „דייטש-איוראַעליטישע הויפטשולע“
באַקומען די רעכט פון אַ מיטל-שול. ווען פערל האָט אין 1819 איבער-
געגעבן די שול דער יידישער שטאָט-געמיינדע, האָט די רעגירונג באַ-
שטעטיקט פּערלען אויפן גאַנצן לעבן אַלס דירעקטאָר פון דער הויפט-

1 פון יוסף פּערלס אַריכוּת אין „היסטאָרישע שריפטן“, I, 811—812

2 עס איז גענוג אַנצוזוייזן, אַז די שול איז געעפנט געוואָרן מיט 13
תלמידים, אָבער אין יאָר 1819 האָבן שוין דאָרט געלערנט 118 תלמידים (היסטאָרישע
שריפטן, I, 810), און אין 1820 — 160 תלמידים (כפּורי העתים, I, 143). אויסער
תנך, משנה און גמרא, האָבן די תלמידים געלערנט אויך אייראָפּעיִשע שפּראַכן און
עלעמענטאַרע נאַטורוויסנשאַפּט (זע פּין, שעה לנאמנים, 118: הנצרים למדו בבית החזק
למורי הדת, בקרא, משנא וגמרא ולשונות שונות וראשית לימודי המדעים).

3 זע יידישע ענציקל, ג' XII, 404.

שול 1. נעבן דער שול, וואָס איז שוין געווען פּאַזאַרגט מיט אַן אייגענער געביי-
 דע, האָט פּערל איינגעפּאַרנט אַ רעפּאַרמירטע סינאַגאָגע, וווּ ער פּלעגט אין די
 יום-טוב-טעג האַלטן פּריידיגן אויף דייטש. דער אַמאָליקער חסיד איז איצט
 געווען דער פּאַרביטערטער קעגנער פון חסידות, האָט געזעען אין איר בלוז דעם
 פּינסטערן, פּאַרגרעבטן אָבערגלויבן און דעם געפּערלעכסטן שונא פון
 וויסן און אויפקלערונג. און שוין ביי פּערלען פּאַגעגעגען מיר דעם פּאַקט,
 וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פּאַר דעם קולטורקאַמף, וואָס די משפּילים
 האָבן געפירט קעגן די חסידים. שוואַך און קליין אין צאָל, האָבן די
 משפּילים אין זייער פּאַרביטערטן קאַמף קעגן דעם געפּערלעכסטן שונא
 געהאַלטן אַלע מיטלען פּאַר גוט און פּאַסיק און זיי האָבן זיך ניט אָפּגע-
 שטעלט אַפּילו פּאַר מכירות ביי דער רעגירונגס-מאַכט. אין די לעצטע
 יאָרן (מאַנאַטשטריפט, 1927, 308—311) איז פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן פּערלס
 אַ שאַרפע מסירה צום קרייזאַמט-פּרעזידיום אין טאַרנאַפּאָל, וווּ ער
 מאַכט אויבמערקזאַם, אַז דער אין יענער צייט זייער פּאַפּולערער זשי-
 דיטשעווער צדיק, צבי-הירש אייכענשטיין, האָט בדעה צו מאַכן אַ ריזע
 קיין זבאַרוזש אויף שבת. און אַט דער באַזוך פון דעם, געוויסן אויבער-
 הויפט דער זאָ שעדליכען זעקטע חסידים קאַן ברענגען שעדלעכע רעזול-
 טאַטן זיין לערנשויל, ווייל עס וועלן דאָך אַהין אויך קומען אויף שבת
 טאַרנאַפּאָלער יידן און דער רבי וועט פירן צווישן זיי זיין ווילדע אַגיד-
 טאַציע. און פּערלס מסירה האָט געהאַט דערפּאָלג: גלייך אויפן אַנדערן
 טאָג איז אוועקגעשיקט געוואָרן אַ באַפעל דעם זבאַרעווער מאַגיסטראַט-
 פּאַרשטייער, יענער זאָל שטרענג השנחה האָבן און ווי נאָר עס וועט
 זיך דאָרט באַווייזן דער דאָזיקער, פּאַלשער רבי (אירלערער), אים תיפּח
 משלח זיין פון דאָרטן.

נאָכן חרם אין לעמבערג 2, פון וועלכן עס האָבן געליטן אייניקע
 זיינע פּריינד, האָט דער קאַמפּסלוסטיקער פּערל זיך ניט באַנונגט בלוז
 דערמיט, וואָס אַדאַנק זיין איניציאַטיווע איז געשאַפן געוואָרן די אויבנ-
 דערמאַנטע אַנטי-חסידישע שריפט, איבער דאַס וועזען דער זעקטע
 חסידים. ער וויל באַקעמפן די אים אַזוי פּאַרהאַסטע, סעקטע מיטן
 שאַרפּסטן געווער — מיט דער בייטש פון דער סאַטירע, מיטן צאָרנדיקן
 געלעכטער; און ער שרייבט זיין באַרימטן, מַגלח טמירין, וואָס ער האָט

1 באַריכות חעגן דער געשיכטע פון פּערלס שולע זע: בער גאַלענדבערגס
 „זוהל יוסף“ (לעמבערג, 1866).

2 חעגן דעם אינם הייטערדיקן באַנד.

פארעפנטלעכט אין העברעיִש אין ווין אין 1819 אונטער א פארשטעלטן נאָמען עובריה בן פתחיה¹.

בין גאָר דער לעצטער צייט איז געווען באַקאנט בלויז דער העברעיִשער טעקסט פון פערלס אין ווין פארעפנטלעכטער און צוויי מאָל דערנאָך איבענגעדרוקטער סאַטירע. ישראל ווינלען האָט אָבער פאַר אייניקע יאָר געמאַכט אַן איבערדאַשנדיקע אַנטדעקונג: אין דעם פערל-אַרכיוו, וואָס געפינט זיך אין טאַרנאַפּאָלער ביבליאָטעק, האָט ער געפונען עטלעכע מאַנוסקריפּטן אין אַ ריינעם קערנדיקן ייִדיש, דערונטער אַ ראַמאַן אין פינף חלקים מיטן נאָמען „אַנטיגנוס“ און אויך אַ ייִדישע באַאַרבעטונג פונם „מגלה סמירין“². עס איז אויסער ספק, אַז פערל האָט אַלס פּאָרבילד פאַר זיין סאַטירע אויסגענוצט די באַרימטע „Epistolae obscurorum virorum“³ וואָס זיינען פאַרפאַסט געוואָרן גענוי מיט דריי הונדערט יאָר פריער (1515) אין סאַמע ברען פון מחלוקת צווישן דעם הומאַניסט רייכלין און דעם באַווסטן משומד און יידן-פיינד פּעפּערקאַר, וועלכן ס'האַבן אונטערגעהאַלטן אין זיינע אָנפאַלן אויפן תלמוד און אויפן יידנטום די דאָמיניקאַנער און אַנדערע רעאַקציאָנערע עלעמענטן. אין דעם הומאַניסטישן לאַגער זיינען געשאַפן געוואָרן די אַנאַנים-פאַרעפנטלעכטע „בריוו“, וואָס ס'האַבן פּלומרשט געשריבן פאַרשיידענע רעאַקציאָנערן און אָבסקוראַנטן דעם הויפּט-קעגנער פון דער הומאַנים-טישער באַוועגונג אַרטואַן גראַציע. די בריוו אימיטירן זייער געלונגען דעם סטיל פון די דעמאָליטיקע סכאַלאַסטן און אָבסקוראַנטן: אַ פאַר-דאַרבענער לאַטיין, אויסגעמישט מיט דייטשע ווערטער. דער באַרבאַ-רישער סטיל, די ווילדע קלאַז-קשיות, וואָס ווערן אין די בריוו געשטעלט מיט אַזא ערנסטער טיף-געלערנטער מינע, די קליינלעכע אינטריגעס און השגות פון די אַלע קאָרעספּאָנדענטן, — אַלץ איז צוגעשפּיצט צו איין באַשטימטן ציל — באַגיסן מיט שפּאַט דעם כיינרלעכן לאַגער, בלויז-

1 אייניקע ליטעראַטור-פּאַרשער האָבן צאָילט אַרויסגעזאָגט זייערע סאַיקות, צי זיי היירקלעך יוסף פערל געזען דער פאַרפאַסער פון דעם „מגלה סמירין“ אַנדערע חידושי האָבן אַרויסגעזאָגט זייער השערה, אַז די באַרימטע סאַטירע זאָל האָבן פאַר-פּעסט יחזקיהו לעחינזאָן. די אַלע השערות האָבן אָבער זיך אַרויסגעחיוון אַלס מעליק אומבאַגרינדעט נאָך דעם, ווי עס איז אין דעם „זהב שבה“ אין אין דעם „מכתבי בני קדם“ פאַרעפנטלעכט געוואָרן שמשון בלאַכס און שלמה רעפּאַפּאַרטס כריש צו יוסף פערלעך, האו עס הערט בפירוש אַנגעחיוון, אַז יוסף פערל איז דער פאַרפאַסער פון „מגלה סמירין“.

2 דער דאָזיקער ייִדישער טעקסט פון „מגלה סמירין“ הערט איצט געדרוקט צום ערשטן מאל אין דער ביבליאָטעק פון „יחזק“, און פיר האָבן זיך באַנוצט מיט די קאָרעקטור-בלעטער, האָט דער „יחזק“ האָט אונז פרינדלעך צוגעשיקט.

שטעלן פאר דער גאנצער וועלט די נישטיקייט, טאלענטלאזיקייט און עם-הארצות פון דעם צד שפנגד, פון די, וואס קעמפן קעגן די הומאניסטן, קעגן דעם נייעם וועלט-באנעם...

דער „מגלה סמירין“ איז אויך פארפאסט אין פאָרם פון בריוו, וואָס ס'האָבן געשריבן איינער צום אנדערן יידישע „Obscurorum virorum“ (טונקל-מענער): דעם רבינס גבאי ר' זעליג, דער חסיד ר' זאנוויל און אַ פּאָק אנדערע חסידים. דער סטיל פון די בריוו אינם העברעיִשן „מגלה סמירין“ איז אַ פּאָראַדיע אויף דעם סטיל פונם „שבחי הבעש"ט“: אַ טיפישער געמיש פון פּאָרדאַרבענעם העברעיִש פול מיט יידישומען און סלאַוויזמען. פּערל, דער פּאַרביסענער קעגנער פון חסידות און ענערגישער קעמפער פאַר אויפּקלערונג, גיט אין זיין סאַטירע אַ זייער איינזייטיק קאַריקאַטור-בילד פון די אים פּאַרהאַסטע וואַלינער און גאַליציאַנער חסידים און זייערע רביים. אַלע זיינען זיי געמאַלט מיט איין פאַרב — פּעך שוואַרץ. אַלע רביים זיינען לויטער געלט-גיריקע שווינדלער, און דער בעש"ט גופא ווערט ביי פּערלען געשילדערט אויף אַזאַ אופן: „ער איז געווען אַ פּראָסטיר בעל שם, ווי אנדערע זיינס גלייכן, און האָט נישט גיקענט לערנין, נאָר ער האָט גיהאַט גרויס חוצפה און איז געווען אַ שרעקליכער שווינדלער, מער ווי אנדריי זיינס גלייכן. און דאָך פילט זיך אין דער דאָזיקער סאַטירע אַן אמתע מייסטער-האַנט. פּערלען געלינגט פון דעם פּאָק בריוו (151 בריוו) צו שאַפן אַן איינהייטלעך, ווען אפילו זייער איינזייטיק בילד פון דעם דעמאָליטיקן אָפּגעשטאַנענעם אומנאַרמאַלן יידישן לעבן; און אפילו דער מאָדערנער לייענער באַטראַכט מיט אינטערעס אַט די פונם סאַטיריקער אויסגעלאַכטע גאַלעריע משונה אומגעלומפּערטע, קאַמישן פּאַרשוונען, מיט זייער האַלבגעצנדינערישן וועלט-באַנעם, מיט זייער ווילן פחד פאַר אַלץ, וואָס איז אויסער זייערע קליינלעכע השגות, און מיט זייער טיפער שנאה צו די טרענער פון וויסן און אויפּקלערונג.

צום סוף פון „מגלה סמירין“ גייט נאָך די בריוו (221—242) אַ באַזונדערע לעבנספּאַשרייבונג פון אַ חסידישן רבין, גדולת ר' וואַלף מטשאַרנאַסטראָף. דאָ שרייבט שוין פּערל מיט זיין אייגענער שפּראַך, און די שפּראַך פון דעם דאָזיקן גאַליציאַנער משכיל איז אַ קערניקע און אַ זאַפּטיקע. מיר פרענגען דאָ אַלס מוסטער צוויי גרעסערע ציטאַטן: ... זיי האָבן נאָך ניט פּאַרשטאַנען דעם עכל, אַז השי"ת האָט מיין קיין שום זאָך נישט בעולמו, נאָר וואָס די צריקים זאָלן נחת רוח

האָבן; נמצא, דאָרף מען זיי פיל געלר געבן, זאָלן זייער גוט עסן, גוטע וויינען טרינקען, אין זייער טייערע מלבושים גיין, זייערע ווייבער און טעכטער און אייניקלעך—אין גרויסע פערל און דימענטוואַרג. פון וועמעס וועגן דען האָט השי"ת אַלרום גויז (גוטס) אויף דער וועלט באַשאַפן, אז נישט פון די צדיקים וועגן? קען מען דען זיך משער זיין די גדולה, וואָס השי"ת מיט דער שכינה האָבן, אז דער רבי עסט זייער אַ גרויסן אַביאָד און מען טראָגט אים געלר פון אַלע זייטן? אביונים, עניים, נעביך, נעמן דאָס אונטערשטע ביסל אַרומקייט, זענן דאָס מקריב אזוי, ווי אַ קרבן פאַר דעם צדיק (ו' 223).

... פרומע נשמות, נעביך, וואָס העטין גערן צום רבי צי גיטרעטן, נאָר כחמת חסרון כּים לייגן זיי אָפּ אויף שפּייטער, טאָמער וועט זיי דערווייל עפּים גאָט באַשערן, אז זיי זעען שוין די בויד שטיין דרויסן * . דאָ היילט מען זיך שוין: דער לויפט לייען, דער פאַרזעצט משכנות, דאָס ווייב גנבט אַראָפּ פונם מאַנס געלר, אַלע לויפן! די שווערע הער-צער, מיט ציטערדיקע קינדער, די מפּלת נופלים, חולים — אַלע סטאַרען זיך, נעביך, לפי כּוחם, מיט וואָס זייער יבולת קען זיין, און שטופן זיך שוין אין הערט (גורמאָם) מיט די קעפּ בענטשן... (ו' 240).

אין דער זעלבער צייט, ווען די גאַליציאַנער משפּילים האָבן מיט זייערע יידישע און העברעיִשע פּאַמפלעטן באַקעמפט די חסידות-באַווע-גונג, האָט אין דייטשלאַנד דער העברעיִשער פּאַמפלעט געדינט אַלס קאַמפּסטיטל אין דער מחלוקת, וואָס ס'איז אויסגעבראַכן אַרום דער פּראַגע וועגן רעליגיעזער רעפּאָרם.

מיר האָבן שוין אין די פּרעזדיקע קאַפיטלעך אָנגעוויזן אויף די שטאַרקע אַסימילאַטאָרישע טענדענצן ביי די אינטעליגענטע קרייזן פונם דייטשן און פּראַנצויזישן יידנטום. ס'איז אַרויסגעשטעלט געוואָרן דער דעוויז, אז „די יודען זינד דורכאַוס קיין פּאָלק, זיע זינד נור אַלס קאַנפּע-סיאָן צו בעטראַכטען“, ד"ה יידן זיינען פּלל ניט קיין נאַציע, נאָר אַ רעלי-גיעזער קיבוץ. די לאַגיק פון די געשעענישן האָט אָבער געפּאָדערט צו מאַכן נאָך אַ ווייטערן שריט. יידן אונטערשיידן זיך טאַקע פון די איבע-ריקע מיטפירגער בלויז מיט זייער אמונה. די אמונה אז אָבער פאַר-בונדן מיט קולט, מיט פאַרשידענע מנהגים און מסורות אַבות. האָט דערפאַר די אַסימילאַציע-באַוועגונג געמוזט אויך אַרײַנדרײַגען אין דעם רײן-רעליגיעזן געביט, ווייל דער אַלטיידישער קולט האָט זיך געפונען אין אַ צו שטאַרקן דיכטאַנאַס מיטן אַרומיקן לעבן. האָט מען אין אַלטענלעכע

* די בויד, אין זעלבער דער רבי פאַרט אָפּ פון שטאַט.

לעבן, אין שטוב, אויף דער גאס, אויף פארזאמלונגען זיך געפירט, לייטן גלייך, ווי אלע אנדערע מיטבירגער, געטראגן די זעלבע טראכט, געדעט איינע און די זעלבע שפראך, — האָט מען דאָס אויך געוואָלט איבער-טראָגן אין דער שול: דאָס יידישע געבעטהויז זאָל אויך זיין וואָס ענ-לעכער צום פראָטעסטאָנטישן טעמפל. דערצו כוז מען נאָך נעמען אין באַטראַכט, אז די יידישע רעליגיע טראָגט אין זיך צו פֿולטע נאַציאָנאַלע עלעמענטן, וואָס האָבן ממש שאַקירט די דייטשן, מאַזאַשער קאָנפּעסיאָן*.

די ראַמאַנטישע שטימונגען אין דער דייטשער ליטעראַטור און געזעל-שאַפט האָבן געשטאַרקט דעם אינטערעס צו רעליגיעזע פראַגן און דאָס האָט נאָך מער געוועקט אין געוויסע אינטעליגענטע יידישע שיכטן דעם ווונטש איינצוקליידן זייער רעליגיע אין אזוינע פאַרמען, וואָס זאָלן „אַמבעסטן זיין צוגעפאַסט צום גייסט פון דער מאָדערנער וועלט“...

מיר ווייסן שוין 1 אז אין 1812, נאָך דעם דערשיינען פונעם עדיקט וועגן יידישער גלייכבאַרעכטיקונג אין פרייסן, איז פירדלענדער אַרויסגע-טראָטן מיט אַ בראַשור וועגן רעליגיעזער רעפּאָרם ביי יידן. נאָך פאַר פירדלענדערן האָט דער רייכער פינאַנסיסט ישראל יעקבזאָן 2 געמאַכט פראַקטישע פרווון די רעליגיעזע רעפּאָרם צו פאַרווירקלעכן. נאָך 1801, ווען יעקבזאָן האָט אויף זיינע הוצאות געגרינדעט אין זעזען (ברוינשוויג) אַ מוסטער-שול פאַר קינדער, האָט ער געבן איר אויפגעבויט אַ געבעט-הויז, וווּ אַלץ איז שוין צוגעגאַנגען לויט אַ מאָדערנעם רעפּאָרמירטן סדר. ביים חנופת הבית האָבן לַבְבוֹד דעם דאָזיקן יום-טוב געקלונגען די גלע-קער אין דער שכנישער קירך 3. יעקבזאָן, אָנגעטאָן ווי אַ פראַטע-סאַנטישער פאַסטאָר, האָט געהאַלטן אַ פּרעדיגט אויף דייטש און אונטער דעם אַקאָמפּאַנימענט פון די אָרגעל-טענער זיינען געזונגען געוואָרן די פראַטעסטאַנטיש-רעליגיעזע לידער: „ווי גראָס איסט דעם אַלמעכטיגען גוטע“ און דאָס לוטערישע „אין פעסטע בורג איסט אונזער גאָט“.

ווען נאַפּאַלעאָן האָט נאָך דעם טיליטער שלום (1807) געגרינדעט די וועסטפאַלישע מלוכה, און יעקבזאָן איז דאָרט באַשטימט געוואָרן פאַרן פאַרזיצער פונעם יידישן קאָנסיסטאָריום, האָט יעקבזאָן גלייך געפרוּווט

* די דייטשן פון משה רבנוס גלויבן.

- 1 זע אונזער חזק, ב' VII, ערשטער בוך, ז' 147.
- 2 גענויערע פרטים זענען יעקבזאָנען זע גרעץ, ציט. ה. ב' XI; ש. בערנ-פלד, „תולדות הריפומציון הדתית“ 1900, I.
- 3 אין דער שול האָבן אָן געזאָלט באַקומען דערצונוג ניט בלויז יידישע קינדער, נאָר אויך קריסטלעכע.

הורכפירן די רעפארמע פון דער יידישער סינאגאגע אין נאנץ וועסטפאלן. באלד (אין 1813) איז אָבער נאָך נאָפּאלעאָנס מַפּלָה אויך וועסטפאלן געפאלן. יעקבֿוֹן האָט דעמאָלט פּאַרלאָן קאַסעל (די וועסטפּאַלישע רעזידענץ), איז אַריבערגעפּאַרן קיין בערלין און אַהין אויך אַריבערגעטראָגן זיינע רעפּאָרם-פּלענער. צוזאַמען מיט דעם באַנקיר יעקב בער (דער פּאָטער פּונם באַרימטן מוזיקער מאיר-בער) האָט יעקבֿוֹן געעפּנט אין בערלין אַ רעפּאָרמירטע סינאגאגע מיט אַן אָרנעל, מיט דייטשע פרעדיגטן, מיט אַ מאָדערניזירטן סדר פון גאַטעסדינסט: בלוז אַ טייל תּפילות האָט דער חוץ פּאַרגעטראָגן אין העברעיִשן טעקסט, דעם איבעריקן טייל אין דייטש. מען האָט אויך מבטל געווען די שטילע, שמונה עשרה און יוצא געווען דערמיט, וואָס מען האָט נאָכגעזאָגט דעם חוץ. די תּורה האָט מען געליענט אָן דעם, טראָץ, נאָר מיט דער ספרדישער הברה. די אָרטאָדאָקסן האָבן אָבער אין דער רעפּאָרמירטער שול דערזען אַ גרויסע געפּאַר פּאַרן, קיום היהדות, און האָבן געזוכט הילף ביי דער פּרייסישער רעגירונג. אונטער דעם שוץ פּונם, הייליקן בונד, האָט די רעאַקציע נאָך נאָפּאלעאָנס מַפּלָה פּאַרשפּרייט אירע ברייטע פּליגל איבער נאנץ איראָפּע; די מלכים און פירשטן האָבן פּחד באַקומען פּאַר וועלכע ס'איז נייערונגען. אויך דער פּרייסישער קיניג פּרידריך-ווילהעלם דער דריטער איז געווען קעגנער פון רעפּאָרמען. דאָס האָבן די אָרטאָדאָקסן פון דער יידישער בערלינער קהילה פּאַרשטאַנען אויסצונוצן, און די רעפּאָרמירטע סינאגאגע איז אויף אַ קורצע צייט געווען געשלאָסן. עדוואַרד קליי, דער פרעדיקער פון דער רעפּאָרמירטער בערלינער סינאגאגע, האָט זיך דעמאָלט געלאָזט קיין האַמבורג און דאָרט אַגוּטירט פּאַר אַ רעפּאָרמירטע שול לויטן מוסטער פון דער בערלינער. דער ענערגישער יעקבֿוֹן האָט אויך דערביי מיטגעהאַלפּן. אין 1818 האָט זיך אין האַמבורג געגרינדעט אַ רעפּאָרם-טעמפל-פּעראַנין, וואָס האָט אויף זיך גענומען דעם פּראָיעקט אַטשנעלסטן צו פּאַרווירקלעכן, און שוין אין דעם זעלבן יאָר, צום געדענק-טאָג פון דער לייפּציגער שלאַכט (דעם 18טן אָקטאָבער) איז מיט גרויס פּאַראַד געעפּנט געוואָרן דער האַמבורג-גער רעפּאָרם-טעמפל. די האַמבורגער רעפּאָרמיסטן זיינען נאָך ווייטער געגאַנגען ווי זייערע בערלינער חברים: דער סדר התּפילות איז נאָך מער געענדערט געוואָרן, און די שטעלן, וווּ עס ווערט אַרויסגעזאָגט די האַפּענונג אויף, קיבוץ גלויות, האָט מען פּשוט אַרויסגעוואָרפּן.¹

1 דעם רעפּאָרמירטן סידור פּאַר דער האַמבורגער שול האָבן צוגריפּענעשטעלט אין פּאַרעפּנסטלעכט מאיר בריסילוי און זעקיל פּרענקל. באַריכות חזקן דעם דאָזיקן סידור זע: ש. בערנסעלר, ציט. ה. 247—252.

עס וואָלט אָבער געווען היסטאָריש אומגערעכט בנוגע די האַמ-בורגער רעפּאָרמיסטן צו דערקלערן די אַלע ענדערונגען, וואָס זיי האָבן איינגעפירט אין דעם יידישן ריטוס, בלויז מיט ריין-אַסימילאַציע-מאָטיוון, באשר זייער איינציקע אויפגאבע איז געווען בלויז נאָכצוטאָן דער פּראָ-טעסטאַנטישער קירך, אַרויסצושטעלן זיך „לייטן גלייך“. דאָ האָבן באַשטימט מיטגעווירקט אויך גאַנץ אַנדערע מאָטיוון. מיר האָבן שוין אָנגעוווּן, אַז אונטער דער ווירקונג פון די ראַמאַנטישע שטרעמונגען און אויך פון די רעאַקציאָנערע טענדענצן, וואָס האָבן זיך געלאָזט שפירן שוין אין די ערשטע יאָרן פון דער רעסטאָוראַציע-תּקופּה, האָט זיך אויך אין די אינטעליגענטע שיכטן געשטאַרקט דער אינטערעס צו רעליגיעזע פּראָבלעמען און אויך צו רעליגיעזע טראַדיציעס. די אַלט-פּרענקישע מנהגים אין דער יידישער שול, דער געפילרער און געשרוי בשעת דעם גאָטעסדינסט, די מחלוקת וועגן ששי און דאָס דינגען זיך פאַר אַן עליה, — דאָס אַלץ האָט גאַנץ ווייניק געקאָנט אימפּאָנירן און צוציען צו זיך די יידישע יוגנט, וואָס איז שוין געווען „פון דער קולטור באַלעקט“, און האָט דערצו נאָך זייער ווייניק פאַרשטאַנען די שפּראַך, אין וועלכער די תּפילות און פיוטים זיינען פאַרפאַסט. מיט ביטול האָבן זיי געקוקט אויף די „אויאַטישע“ מנהגים, אויף דעם „ווילדן“ סדר, אָרער ריכטי-קער — אויף דער אומאַרדענונג, וואָס הערשט אין דער יידישער סינאַגאָגע. דערצו האָבן זיי נאָך געהאַט די מעגלעכקייט צו פאַרגלייכן דאָס אַלץ מיט דער מוסטערהאַפּטער אָרדענונג און פייערלעך דערהיי-בענער שטימונג, וואָס עס הערשט אין די פּראָטעסטאַנטישע געבעט-הייווער, בשעת דעם גאָטעסדינסט. ניט דאָס איז, נאַטירלעך, געווען די הויפּט-סיבה, וואָס די יידישע אינטעליגענטע און האַלב-אינטעליגענטע יוגנט האָט מאַסנווייז פאַרלאָזן די רעליגיע פון זייערע אבות און געוואָרן שפּאַגל נייע קריסטן 1. די גרינדער פון דעם טעמפל, יעדנפאַלס — אַ געוויסער טייל פון זיי, האָבן אָבער געמיינט, אַז דער נייער טעמפל וועט זיין אַ „תּרײַם בפּני הַפּורענות“, אַז אַראַנק דער רעליגיעזער רעפּאָרם, ווען דער גאָטעסדינסט וועט צוגיין אויף אַ מאָדערנעם שטייגער מיט אָרגעלשפּיל און שיינעם געזאַנג, און פּאַנאַפּטע רעדנער וועלן האַלטן דיטשע פּרעדיקטן, אין וועלכע זיי וועלן באַקענען מיטן „קאָר היהדות“, מיט דער ריינער מאָראַל פון דעם יידישן רת, — וועט די יוגנט ניט פאַר-לאָזן זייער שטאַם און שטילן זייער רעליגיעזן דורשט אין דעם רעפּאָרם-טעמפל...

יעקובזאן איז געווען זייער צופרידן מיטן אויפטו סון די האט-
 בונדער רעפארמיסטן; ער האט אָבער זייער גוט געוואסט, אז די אָרטאָ-
 דאָקסן וועלן אויך ווייטער פרווון אַרויסשטעלן פארן יידישן קיבוץ און
 פאַר דער רעגירונג די רעפארמיסטישע סינאגאָגעס אַלס אַפיקורסישע
 סעקטן-מאַכעריי. עס איז דערפאַר געווען זייער וויכטיק באַצייטנס
 אַרויסצובאַקומען אַ „הכשר“ אויף די נייע רעפארמען מצד אייניסע מער-
 ווייניקער אָנגעזעענע רבנים. יעקובזאן האָט אויך געפונען דעם פאַסנדיקן
 מענטשן דאָס דורכצופירן אין דער פּערזאָן פון אליעזר בן זאב-וואָלף
 ליבערמאַן, וואָס האָט זיך אָקאַרשט באַזעצט אין בערלין. אַן אויסטערליש-
 זיגזאַגישן לעבנס-וועג האָט ליבערמאַן דורכגעמאַכט. געבאָרן אין אַרבינישער
 פאַמיליע אין עלזאַס (אין דער שטאָט האַגענוי), האָט ער באַקומען
 אַ שטרענג אַרטאָדאָקסישע דערציִונג, געווען אַ גרויסער בּקי אין דער
 תּלמודיש-רבנישער ליטעראַטור, שפּעטער זיך באַקענט מיט דער בער-
 לינער השפּלה, זיך דערוואָרבן אַ געוויסע אייראָפּעיִשע בילדונג, נעמאַכט
 זיך אַ נאָמען אַלס גוטער העברעיִשער סטיליסט און טאַלענטפולער
 שריפטשטעלער. ביי דעם אַלעם האָט ער אָבער ניט געהאַט קיין
 פעסטן עקאָנאָמישן באַדן אונטער די פּיס, איז אַ שטענדיקער נע-וונדניק,
 מוז אַנקומען צו דער שטיצע פון גבירים-מעצענאַטן און לעבט אין
 דחקות. אין אַ צייט אַרום „בייט ער דאָס רענדל“: ער נעמט אָן דעם
 קאַטוילישן גלויבן 1, ווערט אַ מקורב ביים פּויפּסט פּיוס דעם ניינטן,
 שפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע אין דער קאַטוילישער וועלט; זיין טויט
 באַדויערט הערצלעך דער פּויפּסט און אין דער נייטערער צייט (אין יאָר
 1910) ווערט ליבערמאַן פון דער קאַטוילישער קירך אָפיציעל אָנערקענט
 אַלס „הייליקער“. בשעת ליבערמאַן האָט נאָך דורכגעמאַכט דעם עטאַפּ
 פון אַ משפּיל אַ נע-וונדניק, וואָס האָט פּרנסה בדוחק, האָט אים יעקובזאן
 פאַרגעלייגט צו ווערן אַן עמיסאַר פון דער רעפּאָרם-פּאַרטיי. ליבערמאַן
 האָט אויף דעם פאַרשלאָג גערן איינגעווייליקט, און ענערגיש זיך גענומען
 פאַר זיין פּראָפּאַגאַנדע-אַרבעט. אים איז ווירקלעך געלונגען צו באַקומען
 „הסכמות“ פון פיר פאַרשיידענע רבנים, אז די אַלע רעפּאָרמעס בּנוגע
 דעם גאָטעסדינסט, וואָס זיינען דורכגעפירט געוואָרן דורך דער רעפּאָרם-

1 עס מוז דערביי אָנגעזיין הערן, אז אויך נאָכדעם חי ער האָט פּאַרלאָזן
 דעם יידישן גלויבן, האָט ער זיך דאָך ניט אָפּגעקערט פּין זיינע שטאַמברודע- און
 פּלענט שטענדיק, חי הייט ער האָט געקאָנט, זיין אַ מליץ יושר פאַר דעם יידישן
 פּעקל. עס מעלן ליידער אין די יידישע קוועלן הייטערע ביגראַפּישיע פרטים, האָט
 זעלן פּסיכאָלאָגיש באַלייכטן די אויסטערלישע לעבנס-עטאַפּן סון דער דאָזיקער העכסט-
 אינטערעסאַנטער פּערזענלעכקייט.

פארטיי אין בערלין און האמבורג זיינען פלל ניט קעגן דעם יידישן דין. אמת, צוויי פון די ראזיקע רבנים, פון ליווארנא און וועראגע, זיינען געווען גאנץ ווייניק באקאנט; די אנדערע צוויי זיינען געווען משה בן מנחם קאניץ (קוניצער) אויס אָמען און אהרן חאַרינער (חאַרין), דער אויבערראַבינער פון דער אונגאַרישער שטאַט אַראַד. משה קאניץ האָט געשטמט פאַר אַ גרויסן למדן; אַ באַזונדערן אינטערעס האָט אַרויסגערופן זיין ווערק „בן יוחאי“, וווּ ער פלייסט זיך צו דערווייזן, אַז דעם „זוהר“ האָט ווירקלעך פאַרפאַסט דער תנא ר' שמעון בן יוחאי 1. משה קאניץ „הספמה“ איז געשריבן זייער קורץ, דערפאַר אָבער האָט זיין חבר, אהרן חאַרין, געענטפערט אויף ליבערמאַנס אָנפראַגע מיט אַ גאַנצער בראַשור „קנאת האמת“.

אהרן חאַרין 2 האָט געהערט צו די געצייילטע רבנים, וואָס האָבן אין יענער צייט אַגטירט, ווי שאול בערלין, פאַר השפלה און רעפּאַר-סירן דעם יידישן לעבנסשטייגער. ער איז, אמת, געווען אָפּנהאַרציקער, ווי בערלין, דערפאַר אָבער ווייניקער באַגאַבט; זיינע ידיעות אין אַלגע-מיינעם וויסן זיינען געווען גאַנץ קליין 3, דערצו נאָך איז ער געווען כאַראַקטערלאָז, קאַמפּלוסטיק, אָבער אָן דעם נייטיקן קאַמפּסמוט 4. זיין מול האָט נאָך געטראָגן, וואָס אים איז אויסגעקומען צו לעבן אין אַן אָפּגעשטאַנענער, שטרענג אַרטאָדאָקסישער סביבה, און יעדער שריט זיינער האָט אַרויסגערופן אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד און רדיפות קעגן דעם „אַפיקורסישן“ רב. נאָך אין 1798 איז אויסגעבראַבן אַ מחלוקת קעגן חאַרינען דערפאַר, וואָס ער איז אַרויסגעטראָטן אַלס „מקיל“ אין דער פראַגע, צי איז כשר צום עסן דער מין פיש, וואָס טראָגט דעם נאָמען שטער (אין רוסישן אָסעטר), און האָט פאַרטיידיקט זיין שטאַנד.

1 באריכות העגן קאניצעס לעבן אין שאָסן זע: ראובן פאהנס אַרטיקל „תולדות הרב משה קאניץ“ אין „רשומות“, IV.

2 געבוירן אין הייסקירכען (מעהרן) אין 1766, געשטארבן אין אַראַד (אונגערן) אין 1844.

3 חאַרין האָט ליב געפּט זיך צו באַנוצן מיט ראיות פון נאַטורליסטישע אַפּטן. הייניק באַהענט ער איז אָבער געווען אויף דעם געביט, קאָן מען זען אין זיין „עמק השוה“, חמו ער חייזט אָן (דף י"א, עמ' ב'), אַז גליענדיק איזן איז שחערער פון קאַלטן, אָדער חמו ער רעדט העגן דער אַנטשטייגן פון קאַמעטן (דאַרטן, דף ג"ד) און פון דונערן (דאַרטן דף פ"ט, עמ' א').

4 אַ גרעסערע, אין פּאָנעגירישן טאָן געשריבענע אַרבעט העגן חאַרינען האָט פאַרענטלעכט לעאָפּאָלר לצה אין זיין צייטשריפט „פן חנניא“ (1862—1863). איבער-געדרוקט אין לעחס געזאַמלטע שריפטן, II, 251—420, זע אויך מ. יאסס: „קולטור-געשיכטע“, 1847, 71—74.

פונקט אין צוויי בראָשורן: „אמרי נועם“ און „שריון קשקשת“ 1. נאָך מער האָט ער געהאַט אויסצושטיין רדיפות פאַר זיין ווערק „עמק השוה“, וואָס ער האָט פאַרפאַסט אין 1802 און פאַרעפנטלעכט אין פראַנג אין 1803. אין דער ערשטער אָפטיילונג, וואָס טראַגט דעם טיטול: „ראש אמנה“, באַהאַנדלט דער פאַרפאַסער די יסודות פון תורת משה לויט דעם סדר, ווי זיי זיינען פאַרכולירט ביים רמב"ם אין זיינע 13 „אני מאמינס“. האָרין איז אַ שוואַכער סטיליסט און אַ נאָך ערגערער אַרכי־טעקטאָר. זיינע געדאַנקען ווערן דערטרונקען אין אַ ים פון ווערטער און פון זייטיקע סברות, וואָס האָבן אַ קנאַפן שייכות צום ענין. אויך זיינען די פון האָרינען אַרויסגעוואָסע געדאַנקען ניט באַזוגדערס ניי 2. ער חורט, אַשטייגער, אָפט איבער דעם אַלט באַקאַנטן געדאַנק, אַז „התורה והחכמה משולבות אשה אל אחותה“ (דאָרטן, דף י"א), חורט אויך איבער אין צעשוואַמענער און ניט גאַנץ קלאָרער פאַרם דעם רמב"ם טעוים, אַז נאָר דער מענטש, וואָס האָט זיך פאַרטיפט אין די חכמות הנגלות, ד"ה, אין דער „טבע המציאות“ און אין דער חכמת התורה — בלויז דער קען דערגרייכן צו דער מעלות הנבואה 3. מיר באַגעגענען אויך ביי האָרינען דעם באַקאַנטן טעוים וועגן דער אוניווערסאַלער מיסיע פונם יידישן פּאָלק, אַז גאָט האָט באַצוועקט צו שאַפן פון דעם פּאָלק ישראל אַ „ממלכת כהנים“, וואָס איז פאַרויסבאַשטימט צו זיין אַ „אור עמים“, אַ לייכטטורעם און וועגפירער פאַר דער גאַנצער מענטשהייט, „לצרה כלם... כל מין האנושי“ 4. אינטערעסאַנט, ווען אויך ניט גאַנץ ניי, איז האָרינס געדאַנק, וואָס ער באַהאַנדלט באַריכות אין דער דריטער אָפטיילונג „דירת אהרן“, אַז די דערקלערונגען צו דער תורה זיינען דערפאַר ניט קאָדיפּיצירט געוואָרן און געבליבן אַ תורה בעל פה, בכרי די תלמידי חכמים און געזעצלערער פון יעדן דור זאָלן האָבן די מעגלעכקייט איינצופירן די תקנות, וואָס די צייט און אומשטענדן פאַדערן 5.

- 1 זע זעגן דעם האָרינס מיטטיילונג אין נרם חמד, II, 97—98
- 2 עס פילט זיך באַזונדערס שטאַרק די השפעה פון שנאָבערס „יסוד התורה“ (זע אונזער זעקס, ג' VII, ערשטער בוך, ז' 37, 48—51).
- 3 דאָרטן, דף ל', עמ' ג'.
- 4 דאָרטן, ל"ג—ל"ד.
- 5 דאָרטן, דף ס"ה: „שאלו נתנה התירה ופרששה כולו בכתב, כבר ימצא חכמים שבכל דור ודור לחדש דבר... ולא יהיו לחכמי הדור בכל זמן מקיפים לתקן פייצים כפי ענין הדור ותזמן“ (אויך דאָ פילט זיך די השפעה פון שנאָבערס „יסוד התורה“).

דער אויבנדערמאנטער משה קאניץ האָט פאָרויסגעשיקט אַ לויב-
ליד, וווּ ער פאָרויכערט האָרינען:

אַקאָ ציגי עבֿרים תֿאָיר לְהַצִּילֵם מִשַּׁחַת,
כָּל סָה יוֹדֶה וְכָל לְשׁוֹן תִּהְלַתְּהָ תִּמְלֵל 1.

„געלויבט“ האָבן דעם „עמק השוה“ בלוין אייניקע משכילים, ווי
שלמה ראַפּאַפּאַרט און אַנדערע 2. דערפאַר האָט אָבער אין דעם אָרטאַ-
דאָקסישן לאַגער אויסגעבראַבן אַ גאַנצער שטורעם. דער „עמק השוה“
איז דערקלערט געוואָרן פאַר אַן „עמק עכור“, וואָס דאַרף דורכן פייער
פאַרטייליקט ווערן 3. אין האָרינערס אייגענער קהילה האָט זיך אָנגע-
הויבן אַ מחלוקת, זיינע קעגנער האָבן אים מיט שטיינער באַוואָרפֿן, און
האַרין האָט סוף פֿל סוף געגעבן אַ שריפטלעכע דערקלערונג, אַז ער
זאָגט זיך אָפּ פֿון די אינם „עמק השוה“ אַרויסגעזאָגטע געדאַנקען 4.
דער איינגעשראַקענער האָרין איז אויף אַ לענגערע צייט אַנטשוויגן
געוואָרן. דער עמיסאַר פֿון דער רעפּאַרם-פאַרטיי, ליבערמאַן, האָט
אָבער האָרינען פֿון זיין לאַנגן שווייגן אויפגעוועקט. דער משכילישער
רב האָט ווידער קאַמפּללוסט באַקומען, און שיקט ליבערמאַנען זיין
קונטרס, קנאת האמת, וווּ ער פֿלייסט זיך צו באַוווּיזן מיט פֿיל ציטאַטן
אויס דעם תלמוד און פּוסקים, אַז דער נייער סדר התפילה, וואָס די
בערלינער רעפּאַרטיסטן האָבן איינגעפירט, געפינט זיך אין פֿולן הסכּם
מיט די יידישע דינים און מנהגים.

ליבערמאַן האָט די אַלע פֿיר רבנישע פּסקים אָפּגעדרוקט צוזאַמען
אין אַ באַזונדער ווערק „נוגה הצדק“ (דעסוי, 1818). ער האָט זיך אָבער
דערמיט אַליין ניט באַגניגט און צוזאַמען מיטן „נוגה הצדק“ האָט ער
אויך פאַרעפנטלעכט זיין אייגן ווערק „אור נוגה“, וואָס באַשטייט אויס
צוויי טייל. אין דעם ערשטן באַהאַנדלט ער די טענות, וואָס די אָרטאַ-
דאָקסן שטעלן אַרויס אַנטקעגן די נייערונגען, וואָס די רעפּאַרטיסטן
האַבן איינגעפירט אין שול. אים אין ניט שווער צו דערווייזן מיט פֿיל
ציטאַטן אויס דער אַלטער העברעישער ליטעראַטור „שפּל הפּוסקים
מתירין להתפלל בכל לשון“, ס'איז בפירוש דערלויבט צו דאוונען אויף
וועלכער שפּראַך ס'איז, און פֿיל אָנגעזעענע אויטאָריטעטן האָבן אַפֿילו

1 דו העסט די אויגן פֿון די יידן אויסליכטן, זיי רעסן פֿון אונטערנאָנג;
יערעם פֿויל העט דיר דאַנקען, יעדע צונג - דיין לויב דערציילן.

2 בן הנביא, 1863, 38.

3 כרם חמד, II, 98.

4 דאָרטן, 104.

אָנגעוויזן, אַז ווער עס פאַרשטייט ניט קיין לשון קודש, זאָל ער בעסער מתפלל זיין אויף דער שפּראַך, וואָס ער פאַרשטייט. אינטערעסאַנט איז אָבער דערביי פּאָלגנדיקער פרט: ליבערמאַן, וואָס קאַרגט פּלל ניט אין ציטאַטן, פאַררופט זיך קיין איין מאָל ניט אויף דער אַלטער יידיש-דייטשער ליטעראַטור, וווּ די פּראַגע וועגן דאַוונען אויף דער מוטער-שפּראַך איז אַזוי אָפט דעבאַטירט געוואָרן ¹. אויסער דעם ביטול, מיט וועלכן די משכילים האָבן זיך בכלל פאַרהאַלטן צו דער דאָזיקער ליטעראַטור, האָט נאָך דאָ מיטגעוויירקט אַן אַנדערער מאַטיוו. ווי אַהרן וואָלפּזאָן בשעתו ², אַזוי איז אויך דער משכיל ליבערמאַן אויסן צו דערווייזן ניט סתם, אַז מתפלל זיין דאַרף מען אויף אַ פאַרשטענדלעכער שפּראַך; ביי אים איז דער עיקר, אַז די פאַרשטענדלעכע שפּראַך דאַרף זיין אומבאַדינגט אַ פּפּובליקע שפּראַך, אַ גראַמאַטיקאַל-ריינע און ליטעראַריש-ציכטיקע. און ער ווייזט טאַקע בפירוש אָן, אַז אַלץ, וואָס ער רעדט וועגן מען, תפילה און באַווייזט דעם, היתר ³, אַז מען מעג מתפלל זיין, בלשון אשכנזית, איז דאָס נוגע בלויז דעם רוב דייטשע יידן, וואָס זיי זיינען שוין פון קינדווייז אָן געוויינט צו ריידן אויף דער ריינער ציכטיקער דייטשער שפּראַך; אַנדערש איז אָבער די לאַגע ביי די יידן אין אַנ-דערע מדינות, וווּ, צום ביישפּיל, ביי די אַנשי פּוּלניאַ ודומיהם. זיי ריידן אַפילו אויך, בלשון שפת אשכנזית ⁴,—די דייטשע שפּראַך איז אָבער ביי זיי פאַרגרייזט און פאַרדאַרפן, זיי קענען קיין ריין דייטש ניט ריידן, דערפאַר אָבער זיינען זיי פיל מער כּפי אין לשון קודש, ווי דייטשע יידן, בכּן איז פיל גלייכער, יענע יידן זאָלן זיך האַלטן אין דעם מנהג פון זייערע אבות, דאַוונען אויף דער ריינער און זיבנפאַך געלייטערטער העב-רעישער שפּראַך, ניט אויף זייער פאַרגרעבטן און פאַרדאַרבענעם דייטשן לשון ⁵. די ליבע צו דער ביבל-שפּראַך באַוועגט אָבער ליבערמאַנען, ער זאָל זיך אויך ווענדן מיט דברי מוסר צו די דייטשע יידן און ער ווייזט זיי אויף, אַז אייניקע תפילות דאַרפן אויך ביי די רעפּאָרמירטע און מאָ-דערנע יידן געזאָגט ווערן אין שול אויף דער העברעישער שפּראַך און דאָס אויס פּאָלגנדיקן טעם: ערשטנס זיינען צווישן אונזערע תפילות פאַ-ראַן אַזוינע הייליקע און דערהייבענע געבעטן, ווי צום ביישפּיל, קריאת שמע און אַנדערע, וואָס ס'איז מער פּאַסיק זיי מתפלל צו זיין אויף דער שפּראַך, וואָס מיר האָבן פירושה פון אונזערע אבות. אויב אָבער עס וועט ווער שטעלן די פּראַגע: ווי קאָן איך פאַרערן פון מיין זון,

1 זע אונזער הערק, ב' VI, ז' 185, 2:9 א.ח.

2 זע אונזער הערק, ב' VII, ע-שטער בוך, ז' 128-129.

3 אור נובה, I, 9.

ער זאל אוועלכע-ס'איז תפילה זאָגן אויף לשון קודש, אז ער פארשטייט גאר לחלוטין ניט די דאָזיקע שפראַך? דעם ענטפער איך מיט פארוואָס-דערונג: פארוואָס לערנט איר ניט מיט אייערע קינדער די העברעיִשע שפראַך, די עלטסטע צווישן אַלע לשונות? איר פטרט דאָך אזא גרויס פארמעגן אויף צו געבן בילדונג אייערע קינדער, איר לערנט זיי אַלערליי חכמות און די פארשיידנסטע שפראַכן, — פאַר וואָס-זשע פאַרגעסט איר אַן אונזער טייערער שפראַך, די ירושה פון אונזרע אבות? ¹

פון אַ באַדייטנדיק ברייטערן פאַרנעם איז דער צווייטער טייל פון „אור נוגה“. ער באַזונגט זיך שוין דאָרט ניט בלויז מיט דער פראַגע וועגן דער שול-רעפאָרם: ער שטעלט שוין די פראַגע וועגן רעפאָרמירן דעם גאַנצן אומנאָרמאַלן ייִדישן לעבן-שטייגער. און אין דער הינזיכט דאַרף ליבערמאַן באַטראַכט ווערן אַלס פאַרגענגער פון יצחק-פער לעווינ-זאָן אין די איבעריקע השכלה-קעמפער. אין משך פון זיינע וואַנדער-יאָרן איבער פאַרשיידענע ייִדישע צענטערס ² האָט ער געהאַט די מעג-לעכקייט גוט זיך צו באַקענען מיט דעם אומנאָרמאַלן לעבן פון דעם ייִדישן קיבוץ, בפרט אין די ערטער, וווּ זיי לעבן אין קאָמפּאָסטע מאַסן; און אַט די אָנגעווייטיקטע לעבנספראַגן פרוּווט ער באַהאַנדלען אין דעם צווייטן טייל פון זיין ווערק. מיט אַן אמת-פובליציסטישן טאַלענט שיל-דערט ליבערמאַן אין אַ ריינער, קלאַרער שפראַך דעם גייסטיקן צעפאַל, וואָס ער באַמערקט אין דעם ייִדישן לעבן: פון איין זייט די „מגששי קיר“, די וואָס טאַפן אין דער פינסטער, קלאַמערן זיך מיט עקשנות אָן קריטיק און פאַרשטאַנד אינם אַלטן און פאַרגאַנגענעם, ווילן ניט וויסן פון די נייע לעבנס-פאַרערונגען, ווילן ניט פאַרשטיין, אז דאָס לעבן קאָן גיט בלייבן פאַרגליווערט אויף איין אַרט שטיין. און פון אַנדערער זייט: די „מאורי כתעים“ — די פאַרפירנדיקע ליכטער און אויפקלערער, וואָס וואַרפן אַלץ אָפּ, ריידן מיט שפּאַט און ביטול וועגן דעם תלמוד און די אַמאָליקע חכמים, פאַרהאַלטן זיך מיט האַס און פאַראַכטן אָן קריטיק אַלץ, וואָס געהערט צום עבר, וואָס טראַגט דעם שטעמפל פון ירושה אבות, וואָס שמעקט מיט אמונה און טראַדיציע ³.

ווי אַלע משכילים, פאַלט אויך ליבערמאַן אָן אויף דעם אַלט-פרענקישן סדר פון דערציונג. וואָס, — פרעגט ליבערמאַן, — ווייסט ביי אונז דער פשוטער מאַסע-מענטש (האיש ההמוני) פון דער ייִדישער

1 אור נוגה, I, 23—24.

2 אז ער האָט זיך אַ לענגערע צייט אויסגעהאַלן אין צווייגע צענטערן, ווי פראַג אין לעמבערג, — היינט ליבערמאַן אַליין אָן. (אור נוגה I, 17, 21).

3 דאָרטן, II, 7—8, 13—15.

אמונה, פון יידישער עטיק? מען האָט אים דאָך דערציגן ווי אַ ווילדן מענטשן (איש מִדְּבָרִי), אָן וויסן, אָן אמונה, אָן מוסר. פון וואָס זאָל ער דאָס וויסן און ביי וועמען זאָל ער לערנען? ביים רב מיט זיינע פילפולישע דרשות, וואָס דער פשוטער מענטש חייבט ניט אָן צו פארשטיין? קומט ער אין שול אַרײַן, באַזענען זיך זיינע לעפּצן, ער פארשטייט אָבער ניט וואָס ער זאָגט 1. ווי אַ טיפישער משכיל פארבייט ליבערמאָן די היסטאָרישע געשעענישן מיט זייערע פועל-יוצאס, און ער פארזיכערט דערפאר, אַז די שרעקלעכע רדיפות, וואָס יידן זיינען אויסגעשטאַנען אין מיטלאַלטער, האָבן זיך גענומען דערפון, וואָס יידן זיינען געווען פינסטער און אָבערגלויביש. צי קענען מיר דען — רופט ליבערמאָן אויס פאַ-טעטיש — פאַרנעסן דאָס בלוט פון אונזער פאַלק, וואָס איז פאַרגאַסן געוואָרן ווי וואַסער אין די אַמאָליקע דורות? אַך מי היה בעוכרינו? ווער האָט אונז צו דעם אומגליק געבראַכט? בלוז אונזער נאַרישקייט, אונזער ווילד באַנעמען, אונזערע משונהדיקע מנהגים, וואָס זיינען געווען אזוי פרעמד און אויפפאַלנדיק ביי די אַרומיקע פעלקער — אַט וואָס ס'האָט אונז געבראַכט. צו די אַלע צרות. ווען אונזערע חכמים און מנהיגים זאָלן געווען זיין אמתע היטער פון פאַלק, אָפּהיטן פון די אַלע שטרייבונגען און אבני נגף; ווען זיי וואָלטן דעם יידישן קיבוץ געזירט מיט פאַרשטאַנד לויט די פאַדערונגען פון דער צייט, געלערנט דעם דרך, ווי מען דאַרף מקיים זיין עבודת הבורא, ליבן דעם מלך, פאַדערן גליק און פרידן פאַר די אַרומיקע אַיינוווינער, געטריי דינען דעם פאַטערלאַנד, לערנען, פל חכמה ותבונה, לשון ומוסר — וואָלטן מיר דען געקומען צו די דאָזיקע אומגליקן? 2.

שפעטער, אין די זעכציקער יאָרן, האָבן די דיכטער יהודה-לייב גאָרדאָן און מיכל גאָרדאָן מיט פאַטאָס געוועקט זייער פאַלק **הַקִּיָּצָה עִמִּי?** — „שטיי אויף מיין פאַלק, דערוואַך פון דיין דרימל, אין נאַרישקייטן זיי ניט פאַרפירט!“ נאָר נאָך מיט העכער פערציק יאָר פריער האָט ליבערמאָן כמעט מיט די אַייגענע ווערטער געטענהט צום פאַלק ישראל: „ברידער מיינע, פאַלק מיינס! קיין טרייסט קאָן מיין האַרץ ניט גע-פינען, ווען איך זע, ווי נידעריק געבאַלן ס'איז אונזער פאַלק! עפנט אַייערע אויגן און קוקט זיך אַרום, זעט ווי אַלע פעלקער שטרעבן צו די קוואַלן פון וויסן, האָבן גרויס דערפאַלג און דערגרייכן זייער ציל, נאָר מיר בלייבן אַיינגעהילט אין פינסטערניש, זיינען פאַרזונקען אין נאַרישע פאַנטאַזיעס, אין געדיכטע וואַלקנס פון שגענון... בעת אין דער אַרומיקער

1 אור ניגה, II, 25.

2 דארטן, 30.

וועלט בליט בילדונג, צעווייט און פארטריבן זיינען די פינסטערניש און אַבערגלויבנס פון אַמאָל, האָט נאָך ביי אונזער פּאָלק די בלוּם פון וויסן ניט אויפגעבליט; ניט פאַריאַגט זיינען נאָך די פינסטערע וואַלקנס, אין וועלכע מיר בלאַנדזשען. ווי לאַנג, מיין פּאָלק, וועלן מיר ניט פאַרשטיין, אַז מיר זיינען ביז איצט געזעסן אין דער פינסטער, אַיינגעוויגט אין דעם דרימל פון פּוילקייט, געהלומט אויפן שוים פון בטלנות (הוּזים שוכבים בחסות הבטלה), ליידיק פון וועלכן ס'איז וויסן פון חכמה, פאַר-שטאַנד און לעבנס-עטיק. אַלץ, וואָס ס'איז פאַרבונדן מיטן גלייכן שכל, איז אונז צוויידער, יעדע מלאכה איז ביי אונז פאַרהאַסט, פינסטערניש ווערט ביי אונז פאַר ליכט דערקלערט, און ליכט — פאַר פינסטערניש 1.

ווי מיט עטלעכע יאָר שפּעטער יצחק-בער לעווינזאָן אין זיין „תעודה בישראל“, פלייסט זיך אויך ליבערמאַן צו דערווייזן מיט פיל ציטאַטן אויס דער תלמודישער ליטעראַטור, אַז יעדער בן-ישראל איז מחוייב „לדעת ולהשפיל ולחקור עד שכה שכלנו מגיע“, און אַז אין אַמאָליקע צייטן, בימי התלמוד און אויך אין שפּעטערע דורות, זיינען די גדולי ישראל געווען רייך אין וויסן, באַהבנט אין די חכמות היצוניות, אין נאַטורוויסנשאַפטן, און געווען געניט אין די שפּראַכן פון די אַרומיקע פעלקער און מולטורן, וואָרעם די דאָזיקע ידיעות זיינען נייטיק אי צו די פּאָדערונגען פונם רעאַלן לעבן, אי אויך ביים באַלייכטן רעליגיעזע פּראָ-בלעמען און ביים דערפילן די געבאַטן פון עבודת הבורא 2.

דער „אור נוגה“, מיט זיין שיינעם פּאַטעטישן סטיל און מיט זיינע פילצאָליקע ציטאַטן פון תלמוד און פוסקים, האָט געמאַכט אַ גע-וויסן רושם; די רעפּאָרם-פאַרטיי האָט פאַרגרעסערט די צאָל פון אירע מיטגלידער, אין דעם רעפּאָרם-טעמפל איז געוואַקסן די צאָל באַזוכער. די אַרטאָדאָקסן האָבן דאָס נאַטירלעך ניט געקאָנט ריזיק צווען. ווי נאָר ליבערמאַנס דאָפּל-ווערק איז דערשינען, האָט אַ געוויסער נחמן בן שמחה בערלין אויס ליסא זיך פאַרמאַסטן אַרויסצוטרעטן מיט אַ דיקער קעגנ-שריפט „עת לדבר“, נאָר ווייל ער האָט געהאַלטן פאַר נייטיק, אַז מען דאַרף וואָס ניכער וואָרענען דעם עולם, פאַרן גיפּט, וואָס איז באַהאַלטן אין ליבערמאַנס ווערק, האָט ער דערווייל אויף דער הייסער מינוט אַרויסגעלאָזט (אין 1818) אַ פּלוג-שריפט „כדור קטון“, וואָס האָט ערשט געזאָלט דינען אַלס אַריינפיר צו זיין „עת לדבר“. בכדי צו געבן אַ באַגריף וועגן דעם סאָן, אין וועלכן די פּלוג-שריפט איז געשריבן, געניגט צו פרענגען פּאָלגנדיקע שטעלע: „וואָס וועלן זאָגן די אומות

1 אור נוגה, II, 30—31.

2 דאָרטן, 30—31.

העולם בעת זיי וועלן זיך דערוויסן, אז ביי אונז זיינען פאראן אזוינע, וואס רופן צו ווידערשפעניקייט און פּרעדיקן, מען זאל מורד זיין אין די רעליגיעזע מצוות און געבאָטן? זיי וועלן זיך טענהן: איצט זייט איר מורד אין אייער דת, און באַלד וועט איר אויך ווידערשפעניקן קעגן די געבאָטן פון דער רעגירונג... איצט האָט איר העזע אָפּצוואַרפן די מנהגים פון אייערע אַבות, באַלד וועט אייער חוצפה דערגיין, אז איר וועט אויך מענטשן פון אַנדערן גלויבן איבערריידן, זיי זאָלן אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם עול פון זייער דת. און אין דעם ליגט ראַך, פירוע, אַ גרויסע סכנה, לישוב העולם¹.

דער בעל „כדור קטן“ איז זיכער, אז ווי נאָר די רבנים און „גאוני הרור“ וועלן זיך באַקענען מיט דעם „אור נוגה“, וועלן זיי גלייך איינזען, אז דאָס ווערק איז ווערט, מען זאל עס פאַרברענען, און דעם מחבר דאַרף מען כּחרים זיין „בכל מקום שהוא“ (ראַרטן. 5).

אָפּשטעלן זיך אויף בערלינערס חיבור גופא (דערשינען אין 1819) איז נישט כּדאי: אזוי לאַנגווייליג און טאַלענטלאָז איז דער „עת לדבר“ געשריבן. אַ געוויסן אינטערעס האָבן בלויז די בלעטער, וואו נחמן בן שמחה, אליין אַ בערלינער, באַשרייבט די התנהגות פון די יידישע בערלינער גבירים אויס דעם פאַרגאַנגענעם דור און די ענדערונגען, וואָס זיינען דערנאָך אין די דאָזיקע קרייזן פאַרגעקומען דורך דער שולד פון די „מסיתים ומחטיאים“, וואָס האָבן זיך אויף דער יידישער גאַס באַוווּזן². נחמן בערלין קלאַגט זיך דערויף, וואָס די רבנים שווייגן (שתקו הרבנים ויחרישו הגאונים) און טרעטן ניט אַרויס קעגן די „מסיתים“. די רבנים זיינען אָבער געשטאַנען אויף דער וואַך. באַלד נאָך דעם דער-שיינען פון ליבערמאַנס ווערק, האָט דער האַמבורגער בית דין צדק אָנ-געגורט זיינע לענדן, אַרויסגעלאָזן אַ פּרוז צו די מנהיגי הרור, צו די באַוווּסטע רבנים פון פאַרשיידענע אייראָפּעישע לענדער, זיי זאָלן אַרויס-טרעטן קעגן די „בת חדשה“, די „מסיתים ומדיחים“, וואָס האָבן אויפ-געבויט אַ באַזונדערן „טעמפל“ מיט אַן אַרגעל, ענדערן דעם סדר התפילה, זינגען ביים דאַוונען דייטשע לידער, פאַרוואַרפן די פון קרמת דנא איינ-געפירטע מנהגים אַאַזױ. דערביי האָבן זיי אויך אַנגעוויזן אויף די פיר רבנים, וואָס שטיצן מיט זייערע פּסקים די נייע „בת“ און אויף לי-בערמאַנס „אור נוגה“. די מנהיגי הרור זיינען געווען איבעראַשט פון דער דאָזיקער ידיעה. גרויס איז געווען זייער צאָרן אויף דעם אַפיקור-סישן רב אהרן האַרין. ווי עס שיינט, זיינען קעגן אים ווידער אַמאָל,

1 כדור קטן, 7-6.

2 עת לדבר, 66-64.

זוי נאך דעם דערשיינען פון זיין עמק השווה, אנגענומען געווארן שטרענגע מיטלען, און האָרין פון זיין זייט האָט ווידער אמאל באַזויגן, ווי ווייניק ער איז צוגעפאסט צו אַ קעמפער־ראַלע. ער, וואָס האָט זיך ניט באַנוגנט מיטן פסק, קנאת האמת, נאָר האָט נאָך פאַראויסגעשיקט עליעזר ליבערמאַנס, אור נוגה צוויי לויבלידער, ווו ער באַזינגט, דאָס ליכט פון וויסן, זואָס עס פאַרשפרייט, זיין געליבטער פריינד אליעזר, האָט פאַרד הרטה געקראָגן און האָט עפנטלעך דערקלערט, אז אַלע זיינע רייד אין, קנאת האמת זיינען, בטלים ומבוטלים¹. דאָס האָט אים אָבער כלל ניט אָפגעהאַלטן, ער זאָל אין אַ יאָר אַרום, ווי נאָר די אומ־שטענדיגן האָבן זיך געענדערט און ס'איז קלענער געוואָרן די מורא פאַר נייע רדיפות — אַרויסצוטערטן מיט אַ בראַשור, דבר בעתו, ווו ער פאַרטיידיקט ווידער די זעלבע הנחות, פון וועלכע ער האָט זיך אָקערשט עפנטלעך אָפגעזאָגט און זיי דערקלערט פאַר, נול אונד ניכטיג².

העכער פינה און דרייסיק רבנים פון דייטשלאַנד, פוילן, בעהמען, מעהרן, אונגערן, איטאַליע, עלזאַס און האַלאַנד האָבן זיך אָפגערופן אויף דעם פרוז פון די האַמבורגער רבנים און צוגעשיקט זייערע פסקים, וואָס זיינען טאַקע פאַרדעפנטלעכט געוואָרן אין אַ ספּעציעלער זאַמלונג, אלה דברי הברית³, און צום סוף ווערט אויך געבראַכט דער תמצית פון די פסקים אין דער דייטשער איבערזעצונג⁴.

1 אלה דברי הברית, 98, 131.

2 זע אויך זיין אַרויסטרעטן קעגן די, הרבנים בודר הזה, האָס זיינען תועים ומתעים און, דערנידעריקן דעם כבוד הדת (כרם חמד, II, 105—108).

3 דער פילער טיטול: אלה דברי הברית ליעקב לחוק לישראל ברית עולם, אחת דבר אלהים ולא ימיר דחו לעולמים. ע"פי התורה ופסק־דין אשר יצא מצי בית דין־יבדק דק"ק האַמבורג יע"א, ועל ידם החזיקו הגאונים הנדולים אשר במדינת אשכנז, פוילן, צרפת ואיטאַליען, ומדינת בעהמען, מעהררען ואונגערן. כולם כאחד עונים ואומרים, בנזירת עירין חתנא, ובמאמר קדישין שאלתא, להשר דת חדשה (אשר ברו מלבם איזה יחידים הדיוטים שציננס בני תורה) ליסוד מנהגים שלא כדת משה וישראל. על כן קמו הגאונים הסידיים וקדושים רבנים המסורסים לתקוע ק"ד במקום נאמן בקעה מצאו וגדרו גדר לאסיר איסור על שלשה פשעים אשר חטאו בנשמותם, וגלו חז"ל אסור לשנות סדר התפילה הנהוגה בישראל, מן ברכת השחר עד אחר עלינו לטובה ומכ"ש שאין לגרוע ממנה. (ג) אסור להתחיל סדר התפילה הלו בלשון אחר חוץ מלשון הקודש, וכל תפילה הנדמסת שלא כתקונה ושלא כמנהגנו היא פסולה ואסור לומר בה מתוכה. (ג) אסור לנגן בבהכנ בשום כלי־שיר בשבת ובי"ט אפילו על ידי ישראלי אלוטונה, תקע"ט (1819).

4 די דייטסע איבערזעצונג האָט באַזאָרגט דער דיכטער שלום פּאָן (פּאָן) ברית הברית, 43, גרעץ, ציט. ה"ו, 386).

אונטער אייניקע פון די דאָזיקע פסקים זיינען געהתמעט די אמתע „גדולי הדור“, די באַרייטנדיקסטע רבנים פון יענער צייט, ווי עקיבא אייגער, זיין איידעם משה סופר, מרדכי באַנעט און אַנדערע. און אז מען לייענט דעם „אלה דברי הברית“ מיט זיין הילצערנעם, כבוד-פּאָהיטן סטיל 1, מיט דעם טרוקענעם פּלפול און די חריפישע פּאָטלעך, דער-מאָנט מען זיך ניט ווילנדיק אין היינעם גאַליקן אויסרוף בנוגע די-ידישע וועכטער: „ווי שלעכט געשיצט איסט איזראַעל“. בעת יעקבזאָן האָט אין וועסטפּאָלן געפרווט איינפירן די רעפּאָרם-סינאָגאָן מיט אַרגל-שפּיל און גאָטעסדינסט אויף דער דייטשער שפּראַך, האָט זיך געפונען אַן אַר-טאָדאָקסישער רב זאָבל אייגער, וואָס האָט פאַרשטאַנען אַרויסצושטעלן אַ נאַציאָנאַלן מאָטיוו, פאַר וואָס ער איז קעגן דער רעפּאָרם: די העבֿרעישע שפּראַך איז-דער פאַראַייניקונגס-באַנד, וואָס האַלט צוזאַמען די צעזייטע גלידער פונם גלוח-פּאָלק 2, און די רעפּאָרמיסטן ווילן דעם דאָ-זיין באַנד צעשטערן. די רבנים אָבער, וואָס טרעטן אַרויס מיט אַזאַ צאָרן און גרויס געפּילדער אין דעם „אלה דברי הברית“ — ביי זיי איז דער וויכטיקסטער און איבערצייגנדיקסטער מאָטיוו: פּך נוהגין, אסור לשנות — אַזוי איז דער מנהג, מען טאָר ניט ענדערן! „מנהגו של ישראל תורה הוא“, — דערקלערט פון איין זייט דער האַמבורגער רב, און פון דער אַנדערער — דער אבֿד פון האַנו 3. רבנים פון פאַרשיי-דענע מדינות און לענדער טענהן זיין איין קול: „אסור לשנות שום מנהג קבוע“, „אל תשנו ממנהג אבותיכם“; „איסור גמור לשנות שום דבר ממנהגי אבותינו“; „חלילה לנו לשנות שום דבר“; „קבלת אבות ואין פּח לשנות“, מיר טאָרן ניט ענדערן, מיר טאָרן ניט מינדערן, אפילו פּחוט השערה 4. דער גדול הדור, עקיבא אייגער, ווייזט אָן: אַז באַשר ס'איז דאָך אַ פעסטגעזעצטער פּלל, שלא לשנות שום נוסחא מנוסחאות המסודרות וקבועות לנו מאבותינו דור דור עד משה רבנו ע"ה 5. און

1 אייניקע פסקים, ה"ל צום גייטפּיל, דער לענגער בריה, וואָס ס'האָבן צו-געשיקט די רבנים פון פּאַדוּאַ (אלה דברי הברית, 46 — 51), זיינען געשריבן אין אַזאַ „בבל-שפּראַך“, אַז ס'איז ערטרעייזן שווער דעם פּשט צו טאַרשטיין.

2 אייגערס בריה צו יעקבזאָנען: אַרויני טאל אַח עברו מדוע מתליינים בעירני אל הרינה ואל התפלה בלשון אשננו בבית-חנוך נערים אשר יסד הקאָנסטיטוציעס... הנה כל ישראל אחים וחברים בכל מקום אשר תדרוך כף רגלם ע"י שפה אחת ודברים אחדים וירכסו עבותות אהבה אשר תחברם (מיר ציטירן לויס ה. אויערבאָכס, געשיכטע דער איזראַעלישען געמיינדע האַלבערשטאַדט, 219—221).

3 אלה דברי הברית, 1, 70.

4 דאָרטן, 3, 23, 25, 27, 48, 76 אין ז"ה.

5 דאָרטן, 27.

עקיבא אייגערס איידעם, משה סופר, פאשטעטיקט פון זיין זייט: אין לנו לבדות להתיר מה שאבותינו ואבות אבותינו נוהגין בו איסור—מיר האָבן זיך ניט וואָס צו קליגן און מתיר מאַכן דאָס, וואָס אונזערע עלטערן און עלטער-עלטערן האָבן געאַסערט 1. און ער לאָזט זיך דערביי אין אַ לאַנגן פּלפּול, בכדי צו דערווייזן דורך שפּיציקע פּשטלעך, אַז אין אונזער דור קאָן גאָר ניט געמאַלט זיין אַזאַ בית דין, וואָס זאָל זיין „גדול מראשונים בחכמה ומנין“ און דערמיט זיין בפה מבטל צו זיין אַ מנהג, וואָס אַ בית דין פון אַ פּריןערדיקן דור האָט איינגעפירט 2. סטייטש? — פרעגן פאַרחידושט די רבנים פון ליוואָרנא — ווער ווייסט דען ניט, וואָס דער בעל „בית חדש“ (דער ביח) דערציילט, אַז צוויי גדולי הדור האָבן אַן ענוש באַקומען „על שבטלו לומר פיוטים בקהל שלהם“ 3. ווי קאָן עס גאָר אויפן געדאַנק קומען, — רופּט אויס דער אב"ד פון דער שטאָט טריטש, ר' אליעזר, — צו ענדערן אַפילו איין אות פון דעם נוסח, וואָס ס'האָבן פּעסטגעשטעלט אונזערע נביאים, זקנים און חכמים? (לשנות אפילו אות ממטבע שטבעו נביאינו וזקנינו וחכמינו) 4.

ניט ווייניקער קונציק איז דער פּסק, וואָס די רבנים און גדולי הדור לאָזן אַרויס וועגן דער פּראַגע, צי איז דער ליבט מתפלל צו זיין ניט בלויז אויף לשון קודש, גאָר אויך אויף אַן אַנדער שפּראַך. די רבנים ווייסן נאַטירלעך זייער גוט, אַז ס'איז פאַראַן אַ בפירושע משה, דאָס קריאת שמע ותפילה וברכת המזון מעג מען זאָגן בכל לשון. זיי ווייסן אויך, אַז פיל מיטלאַטערלעכע אויטאָריטעטן האָבן געפּסקנט, דאָס די, וואָס פאַרשטייען ניט קיין לשון קודש, זאָלן זיי בעסער דאוונען אויף דער שפּראַך, וואָס זיי פאַרשטייען; דאָך פלייסן זיך די רבנים עקיבא אייגר, משה סופר, אברהם טיקטין און אַנדערע 5 צו דערווייזן, אַז דאוונען בציבור „בלשון שאינו לשון הקודש“ איז „אומ-מעגלעך בשום אופן“, און אַט אויס וואָסערן טעם: אין יעדן וואָרט, אין יעדן אות פון די תפילות זיינען דאָך באַהאַלטן ווער ווייסט וואָסערע געוואַלדיקע סודות, וואָסערע „דברים גדולים ונוראים“, און ווי קאָנען מיר די דאָזיקע כוונות און סודות איבערטראַגן אין אַן אַנדער שפּראַך, בעת מיר ווייסן דאָך ניט, וואָסערע כוונות עס זיינען דאָרט באַהאַלטן?

1 אלה דברי הברית, 32.

2 דאָרטן, 8.

3 דאָרטן, 66.

4 דאָרטן, 89.

5 דאָרטן, 10, 11, 25, 27, 49, 66.

אָבער ווען מיר זאָגן די תפילות גענוי, אזוי ווי די אנשי פנסת הגדולה האָבן זיי מתקן געווען, איז אפילו ווען מיר ווייסן ניט זייערע פוונות, דאָך — עלתה לנו תפלתנו לרצון משאיכ כשאנו מתפללין בלשון אחר¹.

אפילו תפילות זיינען אויך ביי די רבנים פון „אלה דברי הברית“ פאררעכנט געווען ניט צווישן די „חובות הלבבות“, נאָר צווישן די „חובות המצוות“, וואָס מען דאַרף מקיים זיין, ווייל אזוי איז געבאָטן. די פראַגע וועגן דעם אָרגל-שפיל אין שול פארענטפערן די גדולי הדור ניט ווייניקער קונציק. מרדכי-באָנעט שטעלט אַרויס פיל חריפישע פשטלעך, בכרי צו דערווייזן, אַז ביים שפילן אָרגל אום שבת איז דאָ אַ חשש פון „שבות דשבות“, און קומט דורכדעם צום אויספיר: „ובין כך נראה דאיסור גמור הוא לנגן בעוגב בשבת אפילו אינו בן ישראל“; דער אַמסטערדאַמער רב פון זיין זייט ווייט אָ, אַז זינט דער בית המקדש איז חרוב געוואָרן, טאָר מען ניט שפילן בכלי-שיר, מחמת „אל תשמח אל גיל בעמים“², און אַנדערע גדולי הדור שטעלן די האַרבע פראַגע: ווי קאָנען מיר עס קומען פאַרן מלכו של עולם בכלי-שיר ושמחה, בעת מיר ווייסן, ווי זינדיק מיר זיינען? „חוקא בל יתגאה, חוקא בל יתגאה!“³...

די אלע ראיות און טענות באַווירצן נאָך די רבנים ליתך תוקף מיט געוואַלדיקע זלזולים. די רעפארמיסטן ווערן ביי זיי געקריינט מיט אזוינע עפיטעטן: פריצי הדור, אַיָגם לאַ עֵבְרִים ולא נוצרים, פופרים בעיקרי הדת, בית רשעים ישמר וזרועות רשעים תשברנה, יצאו אנשים בני בליעל, אמר נבל בלבו אין אלהים, אנשים חטאים, תאלמנה שפתי שקר, עדת מרעים, בווערים בעם, אלה הקפשיים, ערב רב, מטה רשע, הפושעים והמורדים, עצרת בוגדים, תרבית אנשים רשעים, זרע מרעים בנים משחיתים, פוחזים וריקים, עזי פנים, מסיתים ומדיחים, התועבים המשחיתים כרם ד' צבאות, אנשי רשע, עושי תועבה, נערים נעורים מיראת חטא, שועלים קטנים מתבלים קָכָם ד', גונבי נפשות, צדה רעה, הדיוטים אצ"ו⁴. דער „נוגה צדק“ איז אַ „ספר פסולי“, „חושך רע“, וואָס איז געשאַפן „להסית ולהריח“.

אייניקע רבנים ווילן אָבער זיך דערמיט ניט באַנוגענען; זיי געפינען, אַז אַזעלכע רשעים איז אַ מצוה צו מסרן פאַר „נאָטשאַלטסטוואָ“.

1 אלה רברי הברית, 15—16.

2 דאָרטן, 61.

3 דאָרטן, 78—79.

4 דאָרטן, 17, 22, 24, 26, 30, 38, 48, 52, 53, 58, 59, 61, 64, 83, 85.

ווי די מתנגדים דאָפן אין זייער קאמף קעגן די חסידים געוואָלט אויס-
נוצן פאָוועל דעם ערשטנס פחד פאר, נייע סעקטן, און אזוי האָבן מיט
צוואַנציק יאָר שפעטער די רבנים געוואָלט אויסנוצן די רעאקציאָנערע
שטרעמונגען, וואָס דער „הייליקער בונד“ מיט אַלכסנדר דעם ערשטן
בראש האָבן פאַרשפּרייט איבער אייראָפּע. דער טריטשער רב, ר' אליעזר,
צעהט דעם האַמבורגער בית דין צדק: גייט אין הויף פון די פירשטן
(בחצר השרים), טוט זיי בעטן, זיי זאָלן שטאַרקן די שלאָבעריקע הענט
און ניט אונטערשטיצן די עושי רשעה; זאָל ניט צעשפּאַלטן ווערן
דאָס הויז ישראל דורך אַ נייער סעקטע, דערויף זיינען דאָך איצט זייער
מקפיד אַלע מלכי ארץ. מיר האָבן געהערט, אז די שרים פון דער
שטאָט האַמבורג זיינען מענטשן פון גערעכטיקייט און יושר, לָכֵן זאָל
מען אויסקלייבן פאַרשטאַנדיקע און גאָטספאַרכטיקע מענטשן, לאָזן זיי
קומען מיט געוויין פאַר די שרים, און דאָס הויז פון די רשעים וועט
פאַרטיליקט ווערן, און זייערע אָרעמס וועלן ווערן צעבראַכן.⁸ אויך
דער טריעסטער אב"ד, אברהם אליעזר הלוי, ווייזט אָן, אז די רבנים
און חכמי הדור, וואָס זיצן על פּסא-חרבנות און האָבן די מעגלעכקייט
„לעמוד בחצר המלכות“, זיי דאַרפן ניט דערלאָזן קיין צעשפּאַלטונג און
דאַרפן זיי דאָזיקע רשעים רודפן „עד חרמה“.⁸

פאַזונדערס טיפיש איז אין דער הינזיכט דער רב פון ליסא. ער
אַנטוויקלט ווייטער דעם געראַנק, וואָס ס'האָט אַרויסגעזאָגט זיין בן-עיר,
דער פאַרפאַסער פון „עת לדבר“⁴, און פלייסט זיך צו דערווייזן, אז
די פון דער רעפּאָרט-פאַרטיי זיינען ניט נאָר אַפיקורסים און רשעים
גמורים, נייערט טאַקע אויך מורדים במלכות. ער, דער פרומער רב,
שפילט דעם פייערדיקן פאַטריאַט, און דערקלערט, אז גלייך, ווי מיר
גלויבן באַמונה גמורה, דאָס דער בורא יתברך איז דער מנהיג פון דער
וועלט, אזוי גלויבן מיר אויך, שהמלך והשלטון הוא בחרד ל' להתנהג
על ידו. מיר ווייסן דאָך, — ווייזט ער אָן אין זיין פּסק, — אז די
הערצאָפטן פון יעדער מדינה זיינען זייער מקפיד, דאָס יעדער מענטש
דאַרף זיין געבונדן אין די קייטן פון זיין דת און
אַמונאָת. אין מאָרן ניט געטיילט זיין אין פּאַזונדערע
סעקטן, יעדע זאָל זיך טאָן, וואָס איר געפעלט, עס שטייט ביי שלכת

1 זע אויפן, ז' 125-126.

2 דערטן, 28-29.

3 דערטן, 80.

4 זע אויפן, ז' 199-200.

המלך געשריבן: ירא את ד' בני ומלך — טו פארכטן, מיון וון, פאר גאט און פארן מלך, ועם שונים אל תתערב, דאס הייסט, זאלסט זיך נישט סקרן מיט די, וואס ווילן ענדערן און זיך אפווענדן פון אונזערע אבות, וואָרעם דורכדעם וועסטו פארלירן די פארכטיקייט אי פאר גאט, אי פארן מלך. מיר זעען דערפון גאנץ קלאָר, — פירט אויס דער גאטספארכטיקער רב, — אז דאָס ענדערן די נוסחאות (פון די תפילות) איז אַ ביטערער גיפט, און ווי אַ שלאַנג שטרעפט ער צו צעשטערן דעם דת, די הנהגת המדינה און דעם קיום העולם, (געשפייצט ביים ליסער רב) 1.

דער „אלה דברי הברית“ האָט שטארק אויפגעבראכט ניט בלויז די רעפארם-פארטיי; אפילו אין געוויסע אָרטאָדאָקסישע קרייזן האָט דער שטארק פיינדלעכער טאָן, מיט וועלכן די שטאָקספרומע רבנים זיינען אַרויסגעטראָטן קעגן די רעפארמירטע סינאָגאָגעס, אַרויסגערופן אַ באַשטימטע אומצופרידנקייט. נאָך איירער דער „אלה דברי הברית“ איז דערשינען, איז דער אָרטאָדאָקסיש-געשטימטער און אין האַמבורג זייער אָנגעזעענער לַמֶּדֶן אליעזר ריסער 2 אַרויסגעטראָטן (דעצעמבער 1818) מיט זיין „זענדרשייבען אַן מיינע גלויבענסגענאָסען אין האַמבורג אָדער איינע אַבאָנדרלונג איבער דען איזראַעליטישען קולטוס“, וווּ ער באַקעמפט דעם האַמבורגער בית דין צדק און זיינע מיטהעלפער דערפאר, וואָס זיי ווילן אַרויסרופן אַ צעשפאַלטונג אין דעם ייִדישן קיבוץ און שטעלן אַרויס די רעפארם-פארטיי אַלס פּושעי ישראל און כּופרים בעיקר. דעם באַלד דערנאָך דערשינענעם „אלה דברי הברית“ האָט די רעפארם-פארטיי גלייך אַטאַקירט מיט צוויי קעגנשריפטן: „ברית אמת“ און „חרכ נוקמת נקם ברית“.

דער „ברית אמת“ איז דערשינען אונטער אַ פּסעוודאָנים, אמת אבידע אחיצדק, און אויך דאָס דרוק-אָרט איז מיט אַ פּיוון ניט ריכטיק אָנגעוויזן 3. דער פאַרפאַסער פון דעם ווערק איז געווען אַ לערער פון פּויוו, דוד קאַראַך, וואָס האָט דעביוטירט מיט אַ גרויסן אַרטיקל אין „המאסף“ (1810—1811) וועגן קינדער-דערציִונג, גידול קָנים. דער „ברית

1 בצלר נאָך דעם „אלה דברי הברית“ איז קעגן דער רעפארם-פארטיי דערשינען אברהם בר' אַריה-ליב לעזענשטאַם, צרור החיים“ (1820), האו עס הערן בלויז איבערגעזעט די טענות, האָס זיינען שוין אַרויסגעזאָגט אינם „אלה דברי הברית“.

2 אליעזר איז געווען דעם כּאָהנאָסן האַמבורגער רב, רשאל פּחנס, איידעם.

3 אויסן שער-בלאָט איז אָנגעוויזן קונסטאַטינה, דאָס הערק איז אָבער גע- דרוקט אין דעסוי.

אמת" באשטייט אויס צוויי טייל: ברית אלהים" און ברית הפהונה" או תכונת הרבנים" 1. דער ערשטער טייל איז ווייניק אינטערעסאנט; דער פארפאסער פירט א פאָלעמיק מיט די רבנים פון אלה דברי הרבית" און מיט זייערע פסקים, און דעקט אויף די גריון און ניט ריכטיקע הנחות, וואָס ווערן אַרויסגעזאָגט אין יעדן פסק באַזונדער. דער פאַרפאַסער גופא ווויזט אין דער פאַררעדע אָן, אַז דער צווייטער טייל איז דער וויכטיקסטער. דער דאָזיקער טייל האָט ווירקלעך אַ געוויסן קולטור-היסטאָרישן אינטערעס; עס איז נאָך וואָלפּסאָנאָס, שיחה באַרץ החיים" דער ערשטער אָנאָגער פון דעם קולטור-קאָמאָ, וואָס די משפּילים האָבן אונטערגענומען אין דער ניי-העברעישער ליטעראַטור קעגן די רבנים. תכונת הרבנים" הייסט דער צווייטער טייל; וואָס די רבנים זיינען געווען אַמאָל, וואָס זיי זיינען איצט און ווי דאַרפן זיי זיין (כאָשר הוּ, כאָשר הַמָּה וכאָשר ראַוים לְהוֹרָה).

בכדי צו זיין אַ מנהיג העדה, אַ פירער און דערצייער פון דער קהילה, דאַרף דער רב, לויט קאַראָס מיינונג, דערפילן זיבן באַדינגונגען, פון וועלכע די וויכטיקסטע זיינען: 1) אַ רב דאַרף זיין אַ מאָראַליש-ריינער מענטש; 2) ער דאַרף גרינדלעך אַריינדינגען אין דעם גייסט פון דעם יידישן דת, ניט אַ תּפֿל־זאָך האַלטן פאַרן עיקר און דעם עיקר פאַר אַ תּפֿל; 3) אַ רב דאַרף זיין אויך בקי אין וויסנשאַפטן און באַזיצן די שפּראַך פון דער אַרומיקער באַפעלקערונג; 4) דער רב דאַרף האַלטן דרשות פאַרן פּאָל, דערצייען דאָס פּאָל, באַקענען אים אין קלאָרער, איינפאַכער שפּראַך מיט די מאָראַלישע יסודות פון דער תּורה, דערקלערן, ווי מען דאַרף קינדער דערצייען, מעורר זיין, אַז יעדער פּאָטער דאַרף השגחה האָבן, ווי באַלד זיין זון איז ניט כּסוגל צו קיין וויסנשאַפטן, זאָל ער אים לערנען אַ מלאכה אָדער געוויינען צו ערדאַרבעט, וואָס דאָס איז דאָך די וויכטיקסטע און נוצלעכסטע פון אַלע מלאכות 2. דער רב איז אויך כּהויב צו פרעדיקן פאַר זיין עדה אהבת-האדם הכללית. (טאָלעראַנץ

1 דער היסטאָריקער גרעץ און דער ביבליאָגראַף ה. צייטלין הייבן אָן, אַז דעם צווייטן טייל זאָל האָבן פּאַרפאַסט ניט דוד קאַראָס, נאָר יהודה מיוזס. דאָס געמינט זיך אָבער אין פּולער סתירה מיט דוד קאַראָס אייגענער דערקלערונג אין אַלגעמיינע צייטונג דעם יודענטומס", 1837, ז' 370, האו ער חייזט אָן אַז ער איז אויך דער פּאַרפאַסער פון תכונת הרבנים". דערויף זאָגן אויך עדיה אייניקע געדאַנקען און מיינונגען פון נידול בנים", האָס חורן זיך איבער אין תכונת הרבנים". דער ריכער יהודה-לייב מיוזס האָט בלויז אויף זיינע הוצאות געדרוקט קאַראָס חערק פון צוגעגעבן אַ גאַנצע צאָל הערות, האָס געזעצן נאָך מער צו פאַרשטאַרן די אָנפאַלן אויף די רבנים.

2 ספּעציעל העגן דער היכטיקייט פון ערו-ארבעט רעדט דער פּאַרפאַסער הייטער, ז' 126 - 128.

און מענטשנליכע, דערקלערט דער פארפאסער, אז יעדער מענטש דארף ליב האָבן אלע מענטשן-קינדער און אונטערשייד פון אומה און גלויבן; אויך דארף ער איינפלאַנצן ליבע צו דעם פאָטערלאַנד; (5) דער מנהיג העדה דארף זיך רעכענען מיט די פאָדערונגען פון דער צייט און אומ-שטענדן: ער דארף צופאסן די הנהגה פון זיין פאָלק צו די קולטורעלע צושטענדן פונם לאַנד (לדרכי נימוסי המדינה); פארשטיין, ווי מען דארף דורכלופטערן די פארעיופשטע אַטמאָספערע (האוויר המעופש), וואָס דריקט איבער די קעפ פון זיין קהלה, אַפרייניקן פונם שפינוועבס, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמלט...

אין אַמאָליקע דורות, — פאָרויכערט דער פארפאסער, — האָבן די מנהיגי העדה דערפילט די אלע פאָדינגונגען, אָבער אין אונזערע צייטן איז די נאַרישקייט און ווילדקייט אזוי גרויס, אז מען קלייבט אויס אַ רב איידער מען איז חוקר ודורש, צי פאָסט ער לויט זיינע קענטענישן און מאָראַלישע אייגנשאַפטן צו דעם דאָזיקן אַחריותדיקן פאָסטן; איצט קומט אַ ליאַדע ווער, אַבי ער קען נאָר דראָבטשן (היודע לצפצה) אין ש"ס און פוסקים, באַקומט ער גלייך דעם רבנות-שטעקן אין דער האַנט. און אזוינע רבנים, וואָס האָבן קיין באַגריף ניט הן אין חכמה, הן אין דרך-אָרץ — זיי זיינען עס די פירערס פון בית ישראל? די מנהיגים אין אַמאָליקע דורות, די חכמי התלמוד, זיינען געשטאַנען אויף דער הייך פון דעמאָקראַטיקער קולטור און וויסן, און מיר אין אונזערע צייטן האָבן פאַר מנהיגים לויטער, מרחקי החכמה וכווי התבונה, — מענטשן, וואָס דערווייטערן זיך פון יעדער חכמה און פאַראַכטן דאָס וויסן. יעדער ספר, וואָס איז געשריבן אויף אַ פרעמדער שפראַך, הייסט שוין ביי זיי „ספר פסול“, און אַלץ, וואָס שטייט דאָרט, איז לויטער אַפיקורסות און זייער אייגענע שפראַך איז אַ ממזר-לשון (שפה ממזרת) און טאַטע און מאַמע, נאָר אַ געמיש פון די לשונות, אויף וועלכע מען האָט גערעדט אין די לענדער, איבער וועלכע אונזערע זיידעס האָבן געוואַנדערט, אַ פאַרגרייזטע, צעקאָראַשעטע, פאַרדאָרבענע שפראַך (לשון מטורפת מדולדלת ומשובשת). די חכמי התלמוד, — פאָרויכערט קאַראַ — האָבן זיך גערעכנט מיט די פאָדערונגען פון זער צייט, זיי האָבן מתקן געווען נייע תקנות לויט די פאָדערפענישן פון דער צייט און פלעגן דערבוי אַפילו צייטנווייז „נטל זין, מזה שנתוב בהנורה“ און איצט? עס איז דאָך

1 זיט מיט קיין קלענערן זיסול רעדט דער פארפאסער העגן דער זלט-
 ייזשער מוסקל-טעראָר, „אשר תבחל גם נמש משכלת“, חי דפר „צאינה וראינה“
 אין „זג היס“.

ניטאָ אַזאַ אומה ולשון, וואָס זאָל זיין אזוי איבערלאָרן מיט מנהגים, דינים און געזעצן, ווי מיר ביי איצטיקע צייטן. ווי נאָר דער מענטש עפנט אין דער פרי די אויגן, ביז ער לייגט זיך שלאָפן ביי נאַכט, האָט ער צו דערפילן תְּלִי תְּלִים מנהגים און דינים; יעדער ריר מיטן מינאָ דעסטן אָקָר איז פארבונדן מיט אַלערליי איסורים און וואָרענישן און אַלע שטיצן זיי זיך אויפן זאַץ: המחמיר — תבוא עליו ברכה.

טיפיש איז דער ענטפער, וואָס דער משפּיל דוד קאַראָ גיט צום כּוֹף אויף דער פּראָגע: ומה נעשה — וואָס-זשע זאָלן מיר טאָן? אויסער דעם, וואָס מען דאַרף ראַדיקאַל איבערבויען די קינדער-דערציונג, געפינט נאָך דער פּאַרפאַסער, אַז מע דאַרף קודם פּל אָט וואָס טאָן: די פּאַר-שטענדיקע און געבילדעטע פון יעדער מדינה דאַרפן זיך אַלע צונויפנען מען און קומען צום קיניג מיט אַזאַ געבעט: מיר זיינען דייע קנעכט גלייך מיט די אַנדערע איינוווינער פון לאַנד, מיר נעמען אַ גלייכן אָנאָ טייל אין דער פּראָדוקציע פון דער מלוכה, מיר צאָלן שטייערן מיטן גאַנצן ווילן און מיטן גאַנצן האַרצן זיינען מיר דעם לאַנד געטריי איבער-געגעבן, — באַוויליק-זשע, אַז מיר זאָלן אויך גלייך זיין מיט אַלע אַנדערע בירגער אָט מיט וואָס: זאָל באַשטימט ווערן אַ זאַמלונג פון פּאַרשאַטאַנאָ דיקע מענטשן, וואָס זיינען באַקאַנט מיט זייער געניטקייט אין דת משה וישראל און מיט זייער ליבע צו גערעכטיקייט און זיי זאָלן באַפּולמעכע-טיקט ווערן השגחה צו געבן אויף אַלע רעליגיעזע יידישע ענינים, באַ-שליסן, וואָס מען דאַרף מתקן זיין און וואָס דאַרף בטל ווערן. אויך זאָלן זיי האָבן דאָס רעכט צו וויילן און צו באַשטימען אַ רב אין יעדער קהילה באַזונדער. און די יידישע עדה זאָל מער ניט זיין ווי שאָף אָן אַ פּאַסטן. דעמאָלט וועלן פון אונז אַראָפּפּאַלן די פענטעס פון ווילד-קייט און אומווין (אסורי הבערות) און אויך מיר, דיין פּאָלק ישראל, וועלן גלייך מיט אַלע אַנדערע פעלקער פון דיין לאַנד ווערן טיכטיקע, גוצלעכע בירגער 1.

מיט איין וואָרט — מען דאַרף די גאַנצע מאַכט איבער דער קהילה איבערגעבן די משפּילים און געבילדעטע און אויפן אָרט פון די רבנים זאָלן זיי, די משפּילים, ווערן די „רועי ישראל“, די היטער און וועכטער פונם פּאָלק...

דוד קאַראָ האָט זיך געפונען ווייז פונם קאַמפּפּלאַץ, נאָר נאָך איידער זיין „ברית אמת“ איז אין דרוק דערשינען, איז אין האַמבורג גוכא אַרויכגעטראָטן קעגן די אַרטאָדאָקסן פון „אלה דברי הברית“ איינער

פון די הויפטפירער פון דער רעפארם-פארטיי, מ. י. בריסילוי, מיט זיין „חרב נוקמת נקם ברית“ 1, איינער פון די שארפסטע, אָבער אויך פון די גלענצנדיקסטע פאָמפלעטן, וואָס די נייִהעברעיִשע ליטעראַטור באַזיצט 2. ניט בלויז דער קריגערישער טאָן פון די אָרטאָדאָקסישע רבנים, זייערע בייזע, ניט פאַרדינטע אָנפאַלן און גראַבע זידלערייען האָבן באַלייִ-דיקט און אויפגעבראַכט דעם פירער פון דער רעפארם-פארטיי, מאיר בריסילוי; דערצאָרנט האָבן אים די „רועי ישראל“ מיט זייערע אומבאַהאַלפֿענע טענות, מיט זייער טרוקענעם פלפול און קינדערשע בויך-סברות. אומבאַוווסט, אינסטינקטיוו האָט פון אים אַרויסגעשריען דער וויי פאַר דעם קלאַגעדיקן שוואַלן מצב פון פּאָלק, וואָס האָט אין אַזאַ וויכטיקן מאָמענט, אין אַזאַ היסטאָרישער איבערברויך-תּקופה אַזוי נע פירער, אַז ער לכע פאַרשטייער. ער האַלט פאַר איבעריק צו פירן מיט זיי רעבאַטן, דערווייזן, ווי אומגערעכט זיי זיינען, ווי אָפּגעשטאַנען זיי זיינען; ניין — נאַקעט און בלויז דאַרפן זיי, לויט בריסילויס שטאַנד-פונקט, אַרויסגעשטעלט ווערן אין זייער גאַנצער אַלטפּרענקישיקייט און חוּני-המעגלישער אָפּגעריסנקייט פון דער וועלט. ניט מיט קיין לאַגישע טענות, נאָר מיט דער בייטש פון סאַטירע, מיט די שפּיציקע בייזן פון שפּאַט און געלעכטער דאַרף מען קעגן זיי אַרויסטרעטן און זיי באַקעמפן. און בריסילוי איז ניט נאָר אַ קעמפּער-נאַטור, נאָר אויך אַן אויסגע-צייכנטער סטיליסט, אַ מייסטער פון דער ביבל-שפּראַך. און יעדע פּראָזע אין „חרב נוקמת“ איז פול מיט גיפט, יעדע שורה — אַ שפּיציק-שאַרפע בייז, וואָס ווערט געשליידערט מיט האַס און צאָרן אין די רויע האַלייִ, אין די העצמות היבשות, וואָס, גם אהבתם, גם שנאתם, גם קנאתם כבר אברה, וחלק אין להם עוד לעולם“...

דער האַמבורגער „בית דין צדק“ האָט צוב שלום פון, אַלף דברי הברית“ מכריז וכודיע געווען, אַז באַם עס וועלן זיך געפינען, פּריוואַט-פּערזאָנען, וואָס וועלן, עטוואָס געגן דיזעם ספר שרייבן, דערקלען זיי

1 דער פּאָמפלעט איז דערשינען אַנאָנים, אויך איז ניס אָנגעהויבן דאָס דרוק-אַרט; ס'איז בלויז אָנגעצייכנט די דאַטע (תּקצ"ט). מיר האָבן זיך באַנוצט מיט דער ערשטער אויסגאַבע. ש. בערנפעלד האָט דאָס הערק איבערגעדרוקט אין די בישלאַנג צו זיין „תּולדות הריפורמציון“.

2 אויפן סמך פון אַ געוויסער שטעלע אין דער קעגן-שריפט, להט החרב המתהפכת“ קאָן מען אַפּשר מאַכן אַ השערה, אַז די רעפּאָרמיסטן האָבן אויך אַרויס-געלאָזן אַילוסטראַרעס קאַריקאַטורן קעגן די אָרטאָדאָקסישע רבנים. דאַרטן (ז' 5) זעט געמלעך אָנגעהויבן: האַם גם זאַח חשבּתם להכמה להוציא כּתח ידכּם פּתּוחי חוּתם בעט ברול ועושרת בדברי ריב ומצה, חרפה וקלון נגד המאורית הגדולים אנשי שם ומיפּתי הדור, אַבירי הרועים רבב ישראל ופּרשיו;

פארויס, אז זיי, פינדען אונטער אונזערער ווירדע" זיך, אין איינען פערדער-קריג אינצולאסן, און וועלען, קיינע געגענשריפט בעאנטווארטען ווערדען. צו שמארציק זיינען אָבער געווען די פייילן פון, חרב נוקמת, צו א שטארקן איינדרוק האָט דער פאמפלעט געמאכט; האָט מען קיין ברירה ניט געהאט, און דאָך געמוזט מיט א, געגענשריפט בעאנטווארטען. און אלס ענטפער אויף דעם, חרב נוקמת" איז באַלד (1820) דערשינען ל. רייניצעס, להט החרב המתהפכת. דער פארפאָסער פרווזט אימיטירן, אָבער אָן דערפאָלג, בריסילויס גלענצנדיקן ביבל-סטיל, חורט איבער לאַנג-וויליק און צעצויגן די טענות פון די רבנים אויס דעם, אלה דברי הברית, יעדער זייטל איז באַפוצט מיט אַזוינע שפראַך-בלומען, ווי: אנשי בליעל, מנאפ'ים, עצרת בוגדים, פתאים וסכלים, מחנה משוגעים, כלב, נבל, רשעים, סכל, זקן וכסיל אאז"וו.

אַזוינע קעגנשריפטן האָבן געקאָנט קאַרג וואָס העלפן; די אַרטאָ-דאָקסן האָבן אָבער געקראָגן הילף פון אַן אַנדער זייט, טאַקע פון דער, אויף וועלכער עס האָבן אָנגעוויזן אין זייערע פסקים די רבנים פון טריטש און פון ליסא — מצד די מלכים און שרים פון לאַנד. די אַרטאָדאָקסן האָבן געשיקט דעם פרייסישן מלך איין קלאַגשריפט נאָך דער אַנדערער אויף די אַפיקורסים און, קעצער, וואָס האָבן זיך באַוויזן אין זייער קהילה. און דער מלך, דער מענטש פון גערעכטיקייט און יושר, האָט דערהערט זייער געבעט. דער פריישישער מלך איז בכלל ניט געווען פריי פון מיסיאָנערישע טענדענצן, און טאַקע אין אָנפאַנג 1822 איז אין פרייסן גענרינדעט געוואָרן אַ מיסיאָנערע געזעלשאַפט מיט דער ספעציעלער אויפגאַבע צו אַגיטירן צווישן יידן, דערלייכטן זיי די אויגן מיט די אייביקע אמתן פון דער קריסטלעכער קירך. די יידישע רעפאָרמיסטן האָבן דאָך אָנגעוויזן, אז זיי באַצוועקן מיט זייערע רעפאָרמען, די יוגנט זאָל ניט פארלאָזן דעם דת פון זייערע אבות, — האָט טאַקע די קיניגלעכע רעגירונג מיט אַ פיוון דערפילט דעם ווונטש פון די אַרטאָדאָקסן, פאַר-באָטן איינצופירן וועלכע ס'איז ענדערונגען אינם יידישן ריטוס; אפילו דייטשע פרעדיקן אין שול זיינען אויך פאַרווערט געוואָרן 1.

די אַרטאָדאָקסן האָבן געזיגט. דער דאָזיקער נצחון איז אָבער געווען ערגער פון דער טיפסטער מפלה. דער דיסקרעדיטירונגס-פראָצעס פון דער פאַרשטאַרטער שולחן-ערוך-רבנות, דער פראָצעס, וואָס האָט זיך אַזוי געשטאַרקט בשעת דעם זיבן-יאָריקן, קמיעות-קריג" צווישן יעקב עמרן און יונתן אייבעשיך, האָט דערגרייכט זיין העכסטן פאָלענדונגס-פונקט

אין צוויי דורות ארום ביי דעם קאמף קעגן דער רעפארם-פארטיי אין די ערשטע יארן פון דער רעאקציע-תקופה.

אויסערליש שלענגלט זיך אָבער דער זיגואַנישער וועג פון דער יידישער נאַציאָנאַלער קולטור, וואָס איז אַזוי ענג צונויפגעפלאַכטן מיט די פאַרשיידנאַרטיקע קולטורעלע, סאָציאַלע און פּאָליטישע צושטאַנדן פון דער אַרומיקער סביבה. און דווקא אין די 20=ער יאָרן פונם 19טן י"ה זיינען פאַרגעקומען בנוגע דער יידישער נאַציאָנאַלער קולטור און ליטעראַטור גאַנץ וויכטיקע געשעענישן. אין דייטשלאַנד האָבן מיט דיין אַפּאָלאָגעטישע צוועקן דייטשע געלערטע מיטן יונגן לעאָפּאָלד צונץ בראש זיך פאַרמאַסטן צו שטעלן אַ טצבה דעם פאַרגאַנגענעם יידנטום, אונטערצופירן דעם סך-הכל פון אַלץ, וואָס דער יידישער קיבוץ האָט געשאַפן אויפן געביט פון גייסט און געדאַנק אין משך פון זיינע טויזנט-טער-יאָריקע וואַנדערונגען. און פון דעם פאַרמעסט איז אויסגעוואַקסן אַן אייגנאַרטיקער בנין — די „חכמת היהדות“...

אין עסטרייך האָט דער דיכטער שלום-כהן געגרינדעט די צייט-שריפט „כפורי העתים“. זיין פאַרמעסט איז דווקא געווען גאַנץ קליין — בלויז באַנייען די טראַדיציעס פון דעם „מאַסאָ“, גיין אין זיינע דרכים, וואַרעמען זיך אין זיינע שטראַלן. די רעזולטאַטן זיינען אָבער איבער-געוואַקסן דעם רעדאַקטאָרס קליינע השגות. דער פריערדיקער „מאַסאָ“ פאַרערער איז אָפּשגעשטופט געוואָרן אַן אַ זייט, און בעת ער איז געווען פאַרטאָן און געשאַפן אַ בלאַסע קאָפּיע פון וויזעלס „שירי תפארת“ — דעם ריקבייכיקן „גיר דוד“, האָבן דעם פאַרערגרונד פאַר-נומען אַזוינע דענקער און פאַרשער, ווי נחמן קראַכמאַל, שלמה ראַפּאָ-פּאַרט און שמואל-דוד לוצאַטו, און אַזא סאַטיריקער ווי ערטער. צו דערזעלבער צייט טרעטן אַרויס יצחק-בער לעווינזאָן מיט זיין „תעודה בישראל“ און מנשה איליער מיט זיין „אַלפי מנשה“ און לייגן די גרונד-שטיינער פון דער השפּלה-ליטעראַטור אין רוסלאַנד. דער אומדערמיר-לעכער ישראל אַקסענפעלד פרוווט דורכמאַכן דאָס אייגענע, ווען אַפילו מיט אַנדערע מיטלען, אויפן געביט פון דער פּאָלקס-שפּראַך, און אין פּוילן מאַכט דער יונגער שלמה עטינגער דעם דרייטן פרווואו אויסצונוצן די פּאָלקס-שפּראַך ניט בלויז אַלס קאַמפּס-און אויפקלערונגס-מיטל, נאָר אויך אַלס געשליפענעם אינסטרומענט פאַר אַמתער קונסט.

וועגן דעם — אין וויטערדיקן באַנד.

ב י י ל א ג ז

ביילאגע נומ' 1

(וע זייט 172)

דער פארוואלטער פון דער סעמיטישער מאנוסקריפטן-אָפּטיילונג אין דער לענינגראדער מלוכה-ביבליאָטעק, יחיאל כּבֿכֿי, האָט אונז אויפּמערקזאָם געמאַכט, אז אין אַ קאָלעקציע מאָנוסקריפטן, וואָס ער האָט ערשט אין 1934 קאַטאַלאָגזירט, געפינט זיך אַן איינגעבונדענער מאָנוסקריפט מיט דער אויפּשריפט: „מכתבי מ״ה נתן מבראסלאַוו“.

דער דאָזיקער מאָנוסקריפט (פּערטע קאָלעקציע, נומ' 93) באַשטייט אויס 117 פּאַטריבענע פּאַגנירטע בלעטער, אין 40 יעדע זייט איז געשריבן אין צוויי שפּאַלטן, אויפן פּאָדערשטן ליידיקן בלאַט איז אָנגע-מערקט, אז דער מאָנוסקריפט האָט געהערט צו „גדליה זאב פּאַרקע מפה אומן“. דערנאָך גייט אַ „הקדמה למכתבים“ פון דעם אָנאָנימען זאַמלער, אין דער הקדמה ווערט דערציילט וועגן ר' נתנם גרויסקייט און וועגן זיין איבערגעגעבנקייט דעם צדיק ר' נחמן בראַסלאַווער. אַגב, ווערט דאָרט אָנגעוויזן, אז די תּפּילה, וואָס ר' נתן האָט פּאַרעפּנטלעכט, זיינען בלויז אַ גאַנץ קליינער טייל פון די גרויסע תּפּילות-זאַמלונגען, וואָס זיינען פּאַרברענט געוואָרן („לכד ממה שנשרפו הרבה הרבה חבורים מסדר לקוטי תּפּילות שלו מה שלא זכו העולם לראותם וליהנות מהם כלל, כידוע ומפורסם בין אנשי שלומנו“).

נאָך דער „הקדמה“ גייט אַ גרויסע קאָלעקציע נתנם בריוו (בין דה ק"ו), דערנאָך גייען בריוו פון אַנדערע בראַסלאַווער חסידים. נתנם בריוו זיינען אַלע דאָטירט; דער ערשטער טראָגט די דאָטע: עירב יום כּפור תקצ"ו און דער לעצטער — א' וישב תר"ה (אין 1845 איז נתן געשטאַרבן). סך הכל 291 בריוו (פון תקצ"ז—28, תקצ"ז—22, תקצ"ח—23, תקצ"ט—20, תר"ד—41, תר"א—47, תר"ב—39, תר"ג—37, תר"ד—27, תר"ה—7). מיט קליינע אויסנאַמען זיינען כּמעט אַלע בריוו אַרדעסירט צו נתנם געליבטן זון און תּלמיד יצחק, וואָס איז שפּעטער אוועקגעפּאַרן קיין ארץ-ישראל און דאָרטן געשטאַרבן. בלויז געציילטע בריוו זיינען אַרדעסירט צו נתנם איידעם, ברוך, און צו אייניקע אָנגעזעענע בראַס-לאַווער חסידים. אָבער אויך צום זון איז דער גרעסטער טייל בריוו

געשריבן מיטן פאשטימטן אויפטראג, ער זאל זיי פארלייענען די, אנשי שלומנו".

ווער איז געווען דער זאמלער און אפשרייבער פון די דאזיקע בריוו? פאר איין בריוו (דף כ"ג, עמ' ב') געפינט זיך אזא צושריפט: זאת היא העתקה ממכתב אחד להרבני המופלא מו"ה ר' אפרים מקרומיטשאק, והיו כתוב כקודם דברים נסתרים ומכאן נתן לנו רשות להעתיקו וחסר הרבה". ביי אן אנדער בריוו (פונם יאר 1839) געפינען מיר אזא צושריפט: „אמר המעתיק: והיה לזכרון עולם אשר אחר יום כיפור זה בא פקודות ישועה מהגובערניע שיחזור מיר ז"ל לעירו לבראסלב, טוב להודות לר"י, עם איז קלאר, אז דער דאזיקער מעתיק איז געווען ר' נתנאם תלמיד, וואס פלעגט מיטן וויסן און איינוויליקונג פון זיין רבין אפשרייבן יענעם בריוו, בכדי אויפצוהיטן די אין זיי אָנגעזאמלטע תורה.

די דאזיקע בריוו־קאלעקציע איז זייער אינטערעסאנט פון פארשיידענע שטאנדפונקטן. ראשית גיבן זיי אונז א בולט בילד וועגן דעם לעבן פון די בראסלאווער חסידים אין די ערשטע יארצענטן נאך זייער רבינס טויט. מיר ווערן געוואר אינטערעסאנטע פרטים וועגן די רדיפות, וואס די „בראסלאווער“ האבן געהאט אויסצושטיין פון זייערע קעגנער. אבא מחלוקת כזאת, — קלאַגט זיך ר' נתן אין זיין בריוו פון יום ה' ויקרא תקצ"ז, — כאשר עלינו, כמעט לא היה בעולם, אשר כמו עלינו לבלענו חנם ה"ו לולא ד' שהיה לנו. די רדיפות האבן אבער זייער ציל ניט דערגרייכט; דאס האט נאך מער געשטארקט ביי די „בראסלאווער“ דעם אימפעט צו גיין אויף מסירת נפש צוליב דער תורה פון זייער רבין. דער אלטער און קראנקער נתן נעמיראווער ווייסט נישט פון קיין רו, ער פארט אלץ ארום פון איין שטאט אין דער אנדערער אלס אגיטאטאר און פראפאגאנדיסט. אין פיל שטעט האט ער זייער פיל אויסצושטיין פון די קעגנער. מען שלאגט אים אויס די פענסטער, מען שטעלט אים אריין אין זיין קווארטיר א פאסטוי" פון סאלדאטן; פון פיל שטעט איז ער אנטלאפן קוים מיטן לעבן. דאס שרעקט אים אבער ניט איין; ער, דער זקן און חלוש, האט ניט קיין פחד צו שווארצן די עסטריישישע גרעניץ אין ראדזיוויל, בכדי זיך צו דערלאנגען קיין בראד, און דארטן אגטירן פאר זיין רבינס תורה.

דרייסיק יאר זיינען שוין פארגאנגען זינט דער בראסלאווער איז געשטארבן, נאר אומפארגעניצט איז זיין שליטה איבער זיין תלמידס גאנץ טאן און טראכטן. אלע נתנאם הונדערטער בריוו זיינען פול מיט אנט-ציקונג און געוואלדיקער התלהבות פאר זיין רבין, אין וועלכן ער זעט

די העכסטע מדרגה פון געטלעכער התגלות. די בריוו פירן אונז אריין אין דער אינטימער וועלט פון די בראסלאווער חסידים מיט זייער באגרע-ניצטן וועלט-באנעם, אָבער אויך מיט זייער אייזערנעם בטחון און פייערדיקן פאטאָס. לא דבר ריק הוא מכם — שרייבט נתן צו אַנשי שלומי — מה שזכינו לידע ממנו ומתורתו הקדושה, הוא חיינו ואורך ימינו; תיִל (תהלה לאל) יש ויש לנו על מי לסמוך, ככחו או כן כחו עתה ויותר ויותר להצילנו מכל אויבינו ולהושיענו בגשמיות וברוחניות. רק הזהר — שרייבט ער זיין זון יצחקן — לקיים שיהיו דבריו האמתיים של אדומ"ר זצ"ל בכל יום בעיניך כחדשים... כי השי"ת הקדים רפואה למכתנו האנושית כי כבר היה אדומ"ר ז"ל בעולם. און אַן אנדערש מאָל שרייבט ער דעם זון: „ויותר מהמה הנסתרות לר אַלעינו. חסדיו הנעלמים חסרי חנם מהאוצר מתנת חנם שממשיך הפראסטיק * הגדול שאנו זוכים לידע ממנו מעט דמעט דמעט קט. מי יבין עוצם גדלו ורוממתו“.

באַראַקטעריסטיש איז אויך דער סטיל פון די בריוו. נתן שרייבט אַ פליסנדיק העברעיִש; דער העברעיִשער נוסח ווערט אָבער יעדעס מאָל איבערגעריסן, ווען נתן ברענגט זיין רבינס מימראס אויף מאַמע-לשון. ובאמת — שרייבט נתן נעמיראָווער — צריכין להתחיל ללמוד עמך ועם כולנו כחדש קמץ אלה בכל תורה ותורה שגילה הוא ז"ל (דער בראַסלאַווער) ואיך צעק בקולו הקדוש ואמר: גאָט איז מיט דיר, ביי דיר, לעבן דיר, שרעק דרך ניט, קיין יאוש איז גאָר ניט פאַרהאַנדן. ושצריכין, — ליענען מיר אין אַן אנדער בריוו, — לחטוף היגון ואנחה דווקא לתוך השמחה... וביותר צריכין לעשות עצמו משמח, מען זאָל זיך מאַכן פריילעך ולשמח את עצמו ע"י מילי דשטותא כמו שמרגילין כל ישראל בימי הפורים. צום סוף פון איין בריוו פאָלגט אַזאַ מין צושריפט: „עיקר שכחתי! און טאַקי פאָרט האָב! כי ביותר צריכין לחזק עצמו בשמחה“. דאָס איז, ווי נתן גופא ווייזט אָן, דעם בראַסלאַווערס אַ מימרא. אין אַן אנדער בריוו ווייזט נתן אָן זיין זון: כאשר שמעתי מפיו הקדוש: נאָר בטחון! צריכים להשתדל — וואָרנט ער אַן אנדערש מאָל זיין זון — לשבר העצבות המזיק ח"ו יותר מהכל. גיוואַלד שרעק דרך ניט מיין ליב קינד, שרעק דרך ניט, גאָט איז מיט דיר באַמונ. זכור מה שאמר אדומ"ר ז"ל: גאָט איז גרויס, מען ווייסט נאָר ניט! סע טוען זיך אויף דער וועלט אַזוינע זאַכין מע ווייסט גאָר ניט וכו' וכו'“.

* דער בראַסלאַווער פלעגט דאָך אויף זיך זאָגן, אַז ער וויל אַ „טראַנספּיק“ (זע אויבן, ז' 181).

אין א בריוו פון יום ר', ויצא תקצ"ו, צום איידעם ברוך גייט א לאנגע צושריפט אויף יידיש צו דער טאכטער חנה-צירל. די דאזיקע צושריפט אין אזוי כאראקטעריסטיש פאר דעם וועלט-באנעם פון נחמן בראסלאווערס געטרייסטן תלמיד, אז מיר ברענגען זי דאָ בשלימות:

ליבע טאכטער, למען השם זאָרג ניט; גלייב אין השי"ת, ער וועט אייך ניט פארלאָזן, קוק אויף נידיריקע פון אייך, ווי פיל יונגע לייט גייען אראָפּ אַף (פון?) קעסט און האָבן דאָס אויך ניט. פאָלג מיך און זאָרג ניט אַף מאָרגן, אויב סע מיגליך זאָלשט דיר מאַכין עפּים אַ פרנסה — מה טוב, אַז בני ר' שכנא וועט דאָ זיין, בעט אים ער זאָל מיט מיר שמוסין איין עצה, טאָמיר קאָנסטי דיר עפּים אַ פרנסה מאַכין. נאָך למה"ש לע"ע זאָרג גאָר ניט, גאָט איז גרויס. דער וואָס גיט לעבין דער גיט פרנסה, ווייטיר קיין צייט ניט פיל צו שרייבן, זייט געזונט און פרויליך, ליבה קינדר! גילויבט אין השי"ת אַז מיר רייסן ניט קיין הייליקע ספרים*, און מיר לערנין נאָך זייא. ב"ה מע האָט עפּים צו לערנין, געלויבט השי"ת, איך האָב אייך שוין גיגיבן אַ גוטי ירושה אַף אייביג, קיין עושר אין דער וועלט קאָן אזוי אַ ירושה ניט לאָזן. מיר האָבן זיך ב"ה גאָרניט צו שעמין. דברי אייך המדבר באמת נתן הנ"ל.

ביילאגע נומ' 2

(זע זייט 205)

וועגן דעם „שבחי בעל שם טוב“ אין יידיש

פון די צוויי ערשטע אויסגאבעס אין יידיש, וואָס זיינען דער-שינען אין איין יאָר מיט די ערשטע צוויי העברעישע אויסגאבעס (1815), האָבן מיר געהאַט די מעגלעכקייט צו זען בלויז די אַסטערע. אויפן שער-בלאָט ווערט אָנגעוויזן: דעם ספר שבחי הבעש"ט, וואָש מיר האָבן מעתיק גוזען אויף לשון אשכנז. דאָש איז אַ גרוישי זאָך דערציילן מגודל מעלות ומדות הרב הקדוש בוצינא קדישא פבור קרושת שמו מהור"ר ישראל בעש"ט ממעזיבון. ניסים ונוראות, וואָש עש איז שוין אַלאַנגי צייט ניט גיהערט גיוואָרן. איטלכר, וואָש קאָן ניט לשון הקודש,

* דאָס איז, הי עס שיינט, אַן אַנצוהערעניש אויף די קעגנער, וואָס פלעגן צערייסן די ספרים ביי די בראַסלאַווער חסידים.

זאל דעם ספר קויפן, כדי מען זאל וויסן, אז מיר האָבן אַ גאָט אַלֹהֵי
ישראל, וואָס קאָן טאָן ניסים ונפלאות דורך זייני קנעכט, וואָש דינן
אים באמת.

נרפס באוסטרהא לאַרט גיאָל יִשְׂרָאֵל (1815) לפ"ק. אויף דער
אַנדערער זייט גייט אַ קורצע הקדמה: מיר זענן מודיע ווער עש וועט
לייענין דעם ספר שבחי הבעש"ט, וואָש מיר האָבן מעתיק גוועזן פון
לשון הקודש אויף לשון אשכנז, כדי עש זאלין וויסן אַלי לייט האָטשי
די, וואָש קאָנין ניט לשון הקודש, מאַנין און ווייבר און קינדר: זאלין
זיין וויסן, אַז השי"ת שמו לאָזט ניט אוישין אונז ישראל, אַז מיר
זאנין השי"ת ניט פרנעסין האָטשי עש האָט זיך אויש גילאָזט די
נביאים, וואָש זענן גוועזן. אַז מיר זענן גוועזן אין הייליגין לאַנד און
דר בית המקדש אין גיוועזן, פלעגט השי"ת מודיע זיין דורך זייני
הייליגע נביאים, אַז עש איז דאָ אַ גאָט אויף דל וועלט, וואָש אַלי
האָבן גועהן די ניסים דורך זייני נביאים. און היינט איז דש אַלטץ
פון אונז אַוועק גינגאנין; לאָזט ער אונז אויך מאַכין וויסן, אַז מיר זאלין
זיך ניט כּינאַש זיין מיר זאלין ניט זאָנין אַז מיר זעלן שוין חיו פרפאלין
חלילה. הָט ער אונז גוועזן (גוויזן?) אַז היינט קאָן אויך זיין אַז השי"ת
בּחַקֵּיו וועט אונז ווידר שיקין אַזעלכין, וואָש וועט אונז פלל ישראל
אויש לערנין, וויא מיר זאלין זיך באמת אום קערן צו גאט ב"ה באמת
זכב שלם כדי מיר זאלין קענין מקבל זיין דיא לעכט (ליכט) פון משיח
צדקנו, וואָש וועט קומן במהרה בימינו.

פאקטיש איז דאָס ניט קיין איבערזעצונג, נאָר אַן איבערדער-
ציילונג. אין דעם רוב „שבחים", וואָס ווערן דערציילט, ווי, צום ביישפּיל,
אין דער באַשרייבונג פון דעם בעש"טס פטירה, פּעלן אייניקע פרטים,
וואָס זיינען פאראן אין דעם העברעיִשן טעקסט, דערפאַר געפינען מיר
דאָרט אַזוינע פרטים, וואָס זיינען אינם העברעיִשן אַדיגיאַל ניטאָ. די
אויסטער אויסגאַבע פאַרענדיקט זיך מיט דעם בעש"טס טויט; די איבעריקע
מעשיות, וואָס ווערן געבראַכט צום סוף פון דעם העברעיִשן „שבחי
הבעש"ט, ווערן דאָ ניט געבראַכט. דאָס גאַנצע ווערק איז איינגעטיילט
אין 83 פרקים, און דער איבערזעצער פלייסט זיך געטריי צו בלייבן דעם
סטיל פון די דערציילערישע מוסר-ספרים, ווי „שמחת הנפש", בּרַך
אברהם" און אַנדערע. אַלס אילוסטראַציע ברענגען מיר די באַשרייבונג,
ווי אַזוי דער בעש"ט איז נְתַגְלָה געוואָרן:

פרק ט"ז. אין דיון פרק ווערט דערציילט די אַנדרי מעשה פון

התגלות הבעש"ט:

קרב ר' דוד מקלניובר איז ניפארין נאך חנוכה-געלט * און פרבלאנסעט צו דעם דאָרה, וויא הרב ר' ישראל בעשיט איז גיועסין. איז ער גיקומן אין שטוב אַרין און קט גיפרענגט זיין ווייב: ווי איז דין מאַן? קט זי גיואַנט: ער איז ביים ראַנדן און העלפט אַנטריינסען די בהמות. אָביר ער איז גיועסן אין זיין התבודדות-שטיבל. הט ר' דוד גיואַנט: וואָש וועל איך דאָ עסין? האָט זיא גיואַנט: עש איז דאָ איין עוף, וואָש מיין מאַן האָט גיקולט, זעט דעם חליה, אוב ער וועט איך געפעליג, וועל איך איך קאַחין. האָט ער גיועהן דעם חליה, איז אים וואויל גיפעלין און האָט גיהיישין קאַחין. די צדקת איז גיגאַנגין און האָט מודיע גוועזן איר מאַן הרב ר' ישראל, איז ער גיקומן אַהיים און קט זיך גימאַכט גלייך, וויא ער קומט פון דעם מוכסין, און אים משמש גוועזן ווי דער סדר איז פון איין ערליכן פראַסטאָק אַ דאָרפּש-מאַן איז משמש איין מגיד, איין רבי, און האָט אים אַליין דווקא גיבעט אויף דער נאַכט, און קט אים אַליין גישטעלט וואָשער און אין וואָש וואָשין זיך. און ער אַליין האָט זיך גילייגט אין בעט מיט דעם ווייב, אַזוי ווי אַ גראָבער פראַסטויק אַרנדער. און ביי דער נאַכט איז דער בעל-שם אויף גישטאַנן, וואָרום ער פלעגט ניט צו שלאַפּין נאָר צוויי שעה, אונ' האָט זיך גיועצט אונטערן אויבין און קט עוסק גוועזן אין וואָש ער איז תמיד עוסק. אַז ר' דוד האָט זיך אויף גיכאַפּט, האָט ער גיועהן אונטער אויבין אַ גרוישי לעכטיקייט. קט ער אויף גיוועקט דעם בעל-שם'ס ווייב און האָט גישריגין: חנה, חנה! עש ברענט אונטער אויבין? זאָגט זי צו אים: איינר איך וועל אָן טאַן דעם שליער און דש קליינד וועט זייער פלאַקרוין, גייט זייט מוחל אַליין מיט וואָשר וועט איר פאַר-לעשין. וויא ער קומט צום אונטערנן אויבין, קט ער גועהן דר ר' ישראל בע'ש זיצט אונטערן אויבן און עש שיינט איבר אים אַ לעכט. איז ער זייער דר שראָקסין גיוואָרן, און איז חליש געבליבן. קט זיא (דעם בעשיט'ס ווייב) געמוזט אנה וועקן און מבבל זיין איר מאַן דעם בעשיט פון זיין דביקות, ער זאָל אויף מונטערן ר' דוד. אין דער פּראַ קט ר' דוד גיואַנט צו רבי ישראל: איך קב אַזו גועהן בייא נאַכט איבר דיין קאַפּ, וואָש בטייט עש? קט דר בע'ש גיענטפערט: אבשר וויי' איך האָב תילים ערנצעט (ערנסט) גיואַנט, אפשר קב איך זיך מרבק גיוועזן אין השיט. קט ר' דוד אויף אים גוזר גוועזן, קט ער זיך גאַל'ה גוועזן פון דינשטמאַל פלעגט ר' דוד אופט פארן צום בע'ש הערן פון אים

* העגן דעם טנהג, אַז רבנים פלעגן חנוכה-צייט פרוּפּאַרן גהיטן די דאָרף-יידן נאָך חנוכה-געלט, זע אויגן ז' 109.

דברי תורה, און אז ר' דוד פלעגט אמאל זאגן דברי תורה, פלעגט מן אים פרעגן: פון וואנען קומט צו דיר אזו דברי תורה? קט ער גיענפערט: איך האָב גיהערט פון איין עני ואביון, עש איז פֿר הנדן אזוי איין עני.

ביילאגע נומ' 3

(זע זייט 221 און 256)

מענדל לעפינס „משרי“=איבערזעצונג

ווייל דאָס דאָזיקע ווערק איז פון די גרעסטע זעלטנהייטן, ברענגען מיר דאָ צוויי גרעסערע אויסצוגן:

1. דער אַכטער קאַפיטל (הלאַ חכמה תקרא ותבונה תתן קולא).
 א) רופט=זשע רען ניט אויס דיא חכמה און כבינות=שאפט לאָוט זיך הערין מיט איר קול. ב) אין אלי הוכי ערטער אויפן וועג, דאָרטן וואו דיא טראַקטין טהיילן זיך, אָט דאָרטן שטייט זיא. ג) ביי די בראַמן אין אייננאַנג פון דער שטאַט דוכט וואו מקומט פון אלי טירן אהין, דאָרטן זינגט זיא אויס: ד) צונאייך לייט רופיך דאָס, און מיין קול צו מענטשענקינדער; ה) פאַרשטייטס אייך נישמער איר פתאים אויף איבר לייגונג, און איר נאַרְנִים נעמצייד נאָר צום האַרצן. ו) גיטס אַכטונג וויא איך רייד נאָר פייני=בריהש, מיינו ליפען עפנין זיך מיט יושר. ז) וויא מיין גומין טראַכט נאָר נאָך אמת צו זאָגן, הולטייען איז אַמיאום=קייט פאַר מייני ליפען. ח) דיא רייד פון מוין מויל זענין אלי מיט ער=ליכקייט, קיין קרומקייט איז אין וייא נישט פאַרהאַנדין און קיין שום עקשנות. ט) רעכט זענין זיי אלי פאַר דעם, וואָס איז אַ מבין, און גלייך פאַר דיא וואָס האָבן דערלאָנגט גניטשאַפט. י) נעמט אַקאָרשט אָן מיין מוסר און לאָזם אי קאסטן געלט און גניטשאַפט וואָס העשובר איז פון גימגאַלר. יא) ווארן חכמה איז פון פערל בעסער, אלי קלינאָ=טיס זענין * מיט איר נישט צו פאַרגלייכן. יב) איך חכמה דיא שכינה פון ערמה, און דעם ספּאַסיב ממציא צו זיין תחבולות. יג) יראת שמים הייסט בייזים פיינט צו האָבן, האַפּעריגקייט, גאווה, שלעכטער וועג און דרייען מיט דער צונג דאָס האָפּיך פיינט. יד) איין עצה און אַ בריה=שאַפט קער צו מיר, כבינות=שאַפט בין איך, גבורה איז מוין. טו) מלכים ראַנדיין דורך מיר, און שררות גיבן פראוויס פון ערליכקייט. טז) דורך

מיר קומן שררות צו הארשאפט, און ווערין דורך מיר פייני ברוות אלי דיא וואָס משפטן מיט ערליכקייט. (יז) איך האָב ליב מייני ליבהאָפּער און דיא וואָס באַגערן מיך נישט גפּינן זיא מיך שוין. (יח) במיר איז עושר און כבוד, גרויס האָב און צדקה. (יט) מיין פּרי איז בעסער פון דיין גאָלד, מיין הכנסה איז חשבון פון מזומן געלד. (כ) איך גייא מיר אום מיטן שטייגער פון ערליכקייט, צישין די סטעשקיס פון גערעכטיג-קייט. (כא) צו בשערין מיינע ליב האָב אַ קרן, זייערי אוצרות וועליך אָן שפיגוין. (כב) מיך האָלט השי"ת פאר זיין בעסטן אינטערעס, פאר אלי זיינע מלאכות אין דער וועלט. (כג) פון אַיביג אָן פּיניך שוין חשוב גוועזן, גאָר נאָך פון תּהלת אָן פון דיא פּאַרצייטיגשע זאַכן. (כד) שון דעמאָלט אַז קיין תּהומות זינין נאָך נישט גוועזן, קיין קוואַלין פון דיא גוואַלדיגע וואַסרין. (כה) איידר בערג זענין גפּונדעוויט גוואַרן, פאר גבערג נאָך פּיניך גי גרינטעוועט גוואַרן. (כו) ער האָט נאָך נישט גהאַט גמאַכט קיין ערד און קיין גאַסן, דעם גרויסן שטויב פון דער וועלט. (כז) וויא ער האָט אָן גרעכטעוויט דיא הימלן בין איך דורט גוועזן, אַז ער האָט גיקריצט דעם צירקול איברן תּהום. (כח) אַז ער האָט גערע-פרוועט דיא הימלן פון אובין, גמאַציוויט דיא קוואַלן פּינים תּהום. (כט) אַז ער האָט דעם ים זיין חוק גשמעלט אן די וואַסרן פעלן נישט זיין ציוו * אַז ער האָט פאר צייכונט דיא פּודעמענטים פון דער ערד. (ל) איך בין גוועזן בייא אים אַ לערנער, בין גוועזן בייא אים אַ שפּיליכן טאַג בטאַג, האָב בייא אים תּמיד קאַטאַוויס גטריבן. (לא) האָב מיר קאַטאַוויס גטריבן אויף דער וועלט (דאָס הייסט) אין זיין מדינה, האָב מיך גשפּילט מיט מענטשן-קינדער. (לב) מילא היינטזשי קינדער הערטן מיך צו און אַז וואול דיא דאָזיגע, וואָס פּילנעווען מיינע וועגן. (לג) הערט מוסר און ווערט קלוג, אַזוי וועט עטן נישט פּאַרשייט זיין. (לד) אַז וואול דעם מענטשן, וואָס מיך פּאַלגט צו פּילנעווען מייני טירן טאַג בטאַג צו האַלטן זיך אָנים ביישטידל פון מיינע טירן. (לה) וואַרן דער, וואָס טרעפט מיך אָן, דער האָט בעקומן אַ לעבן און דער האָט זיך אויס גרעכט אַ גוטן ווילן (הסכמה) פון השי"ת. (לו) ווער זיך אָן מיר אָבר פאר זינדוגט דער קרויודיט זיין לעבן. מיינע פּיינט האָבן זיך אלי אָנים טויט פאר ליבט.

II. אשת חיל מי ימצא (קאפ' ל"א, י—ל"א).

(י) איין אשת חיל וואו טרעפט מען אָן. נאָך ווייטר פון פּעריל איז זיא צו באַקומן. (יא) מיטן גאַנצן האַרצן קאָן זיך איר מאַן אויף

איהר פאר לאָזן, ער וועט אין זיין האָב אין ערגיץ קיין הויז נישט האָפּן. (יב) נאָך נומס טוט זיא אן אים, קיין ביין איר לעפּסטאָג נישט. (יג) וואָהל און לאַזן * האָט זיא אָנגעפרעגט און מיט אוראייגענע הענט האָט זיא עס אויף גרעט אויס גאַרביט. (יד) זיא איז צו שין די סוחרשי שיפּן פאַרגליכן. זיא ברענגט פון ווייט און פרייט איר פּרנסה אַרײַן. (טו) זיא איז אויף גישטאַגן אַז סײַן נאָך פינצטער זיא האָט שוין אָנגעגרייט עסײַן דעם הויז-גוינד און אַרביט אירי דינסטן. (טז) אַ שטיקל פעלד האָט זיא גנאַרט און האָטײַם באַקומן, פון איר אָיגעני פּראַצי האָט זיא בעפּלאַנצט איין גאַרטן. (יז) זיא האָט זיך דער האַריוויט קראַפט אין אירי קרישום, גוינט און מאַכט אין אירי הענט. (יח) זיא האָט דערפּילט אַטעם אין איר האַנדליך, אויך בייא נאַכט פאַר לעשט זיך נישט איר לעכט. (יט) זיא זיצט מיט איין האַנט אונטער גלעהנט דעם קווישיל ** און די אַנדרי אויס גשטרעקט מיט דער וואַריטעני. (כ) איר האַנט איז אָפּן צו איין עני איר אַרום אויסגעשטרעקט געגן איין אביון. (כא) זיא האָט שוין איר הויז גוינד פאַר זאָרגט פאַרין ווינטר, אַלי זענין שוין פּיין אויס גיקלידט אויך פאַר אַ פּראַסט. (כב) בעטגוואַנד האָט זיא זיך ספּאַראַנג-דיט, לאַנדריגעס צייג און שוועביש-וואַרג זענין אירי מלבושים. (כג) איר מאַן איז באַקענט גוואַרן אויף דער וועלט ווי ער זיצט צישין די פּייני בערויס פונם לאַנד. (כד) דריליך *** אַרביט זיא און ברענגט עס אַליין אויס, און גאַרטן וואַרג גיט זי אן דעם הורטאָוויסק. (כה) שײַן און שטאַרק קויפט זיא איין זיך אויף קליידונג, און נאָך לאַנגי צייט דערנאָך האָט זיא דעם נחת. (כו) איר מויל עפינט זיך מיט חכמה, מוסר פון גוטצקייט איז בייא איר תמיד אויף דער צונג. (כז) זיא קלערט זיך תמיד דורך דאָס אַיינקומניש און אויסקומניש אין איר ווערטשאַפט, אַזו עסט זיא קיין מאַל נישט פונם גרייטן. (כח) עס זענין שוין אויף גקומן אירי קינדריליך, זיא האָט פון זיי אַ גדולה און פון איר מאַן גרויס כבוד. (זט) פיל אַזוני טעכטיר האָבן זיך אויף געבערייעט, אָבער דאָ איבערגיט זייא אַלי מיט אַנגדור. (ל) דער הן אַליין איז נישט, און הכל דאָס שייני פנים, גוט און פרום איז דער צו, דיא מעג זיך וואול בערימיין. (לא) זיא מעג עס גניסן וואָס אירי הענט האָבן זיך פאַר דינט, עס ווע-לין זיא בערימיין אין אַלי שטעט אירי גוטי מעשים.

* לייון — מלצקס.

** שפינגעשטעל.

*** טעפּיך.

ביילאגע נומ' 4

(זע זייט 271 אין 274)

הייקל הורוויצעס „צפנת פענח“.

דער „צפנת פענח“ איז אַ דיסק בוך פון 368 זייטן 40. באַשטייט אויס דריי טיילן. יעדער טייל האָט אַ באַזונדערן שער-בלאַט. מיר ברענגען דאָ די פּאַררעדע און דאָס נאָכוואָרט פון דעם דאָזיקן זייער זעלטענעם בוך.

ה ק ר מ ת ה מ ע ת י ק :

עס איז שוין לערך דריי הונדערט פיניף און צוואַנציג יאָהר, זינט מען האָט גיפונן דאָס נייע טייל וועלט וועליכס עם הייסט אַמעריקא. אזוי ווי עם איז אַ בשרייבונג בַּ זייער פיהל אומות וויאָ אזוי עם איז גיפונן גיוואָרין און ווער עם האָט גיפונן, אויך ווער איטליכס שטיקיל לאַנד האָט אין גינזמן און ווי אזוי עם איז מיט יענע מענטשין צו גיגאַנגן איידער מען האָט איטליכס שטיקיל לאַנד אָפּגנומן. אזוי איז אויף אַליס דאָ אַ בשרייבונג בַּ די אומות העולם און בני עמנו האָבן דער פון גאָר קיין בשרייבונג ניט, און ווען מען גיפונט עפּיס דער פון אין אַ ספר איז ער נאָר מזכיר, אז עם איז גיפונן גיוואָרין די נייע וועלט און בשרייבט ניט ווען מען האָט גיפונן, און ווער עם האָט גיפונן און ווער עם האָט איטליכס מדינה פּובש גיווען און וויאָ אזוי מען האָט דיא נייע לענדיר פּובש גיווען. פון דעם אַליס ווייסן גאָר בני עמנו ניט, סיידן דער וואָס ליינט דיא גישכטע אין אַ פרעמד כתב ולשוון, דער ולייסט דיא אַלע זאַכן וויאָ עם האָט זיך גיפיהרט מיט דיא לייט וואָס האָבן דיא נייע לענדיר גיפונן: אויך דיא מלחמות און צרות און ספּנות וואָס מען האָט גיליטן איידיר מען האָט דיא נייע לענדיר פּובש גיווען. דיא מענטשין וואָס קענין ליינן פרעמדע פּתבים ולשונות גיפּינן זיך אופּר בַּ אונדן יהודים נאַנץ וועניג אין דער מדינה און דריבער ווייסט דאָס קיינר ניט פון דער גאַנציר גישעכטע, און פּמה פעמים האָבן מיר חכמי האומות פאָר ווערף גימאַכט, זיי האָבן מיר גיזאָגט פּזה הלשון: „אזוי אַ פיינע אומה ווי איר יהודים זענין, וואָס איטליכר צווישן אייך קען שרייבן און ליינען, זאָלט איר פון אזוי אַ פיינע זאָך דאָס ענדעקונג אַמעריקא אין, גאָר קיין בַּ שרייבונג ניט האָבן, ווער עם האָט זיא אָפּ גינזמן און ווי אזוי עם האָט זיך געפיהרט איידיר מען האָט עם פּובש גיווען, און אז מיר רעדן מיט אַ בַּר ישראל דערפון ווייסט ער גאָר ניט דריינן אַרין צו ריידן“.

און אזוי וויא השם יתברך ברוך הוא האָט מיר דיא מתנה גיגעבן אז איך קען אַ ביסיל ליינען טייטשע ביכער, האָב איך דאָס אויף מיר גינומין אַפּ צו טאָהן די חרפה פון בני עמנו, דיא אומות העולם זאָלין זונדן שוין מעהר קיין פאָר ווערף ניט מאַכין. און איך האָב מיר אויס גיקליבין דיא בַּ שרײַבונג פון האדון החכם פראָפּעסיר קאַמפּע; ער האָט אַרויס גיגעבין דרייא טיילין פון ענטדעקונג אַמעריקא דאָס איז גיררוקט גיוואָרין אין רעטלינגען. פון זיין בַּ שרײַבונג האָב איך מיר אַרויס גינומין דעם תמצית און האָב איבערגעשריבין אויף ריין יודיש פאשר ידבר איש אל רעהו פרי איטליכער זאָל דאָס פאַרשטיין. איך האָב עס אַ נאָמין גיגעבין צפנת פענח, ווייל דיא טייטש דער פין איז די פאַר-פאַרגינע זאָכין איז נתגלה גיוואָרין, און עס איז אויך אזוי מיט דער נייער וועלט אַמעריקא: זי איז גיווען פאַרבאָרגין, און עס איז מיט דער צייט נתגלה גיוואָרין, אזוי ווי מען וועט אין דעם בוך ליינען. אויך איז די גאַנצע גישעכטע פון יהודים פאַרבאָרגין גיווען פון אַ הער, און איך האָב עס דורך דעם בוך מגלה גיווען פרי אז איטליכר זאָל די גישעכטע וויסין. דער צענזאָר מוילנא דאַנקט מיר שריפטליך, ווייל איך האָב מיר מיחע גיגעבין דאָס איבערצוזעצן, ווייל עס איז זייער אַ גרויסע טובה פאַר בני עמנו. השם יתברך ברוך הוא ווייסט מיין מחשבה אז איך טוא דאָס ניט פון מיין פבור וועגין, נאָר פאַר גרויס ליבשאַפט צו אחינו בני ישראל, אז זייא זאָלין גוט וויסין פון דער גישעכטע, מען זאָל זיי פון די אומות ניט קענין קיין פאַהרווערף מאַכין. אויך ווער עס וועט דאָס בוך לייניג, וועט זעהין די טובות וואָס השם יתברך ברוך הוא האָט אונדן גיטאָהן מיט דעם וואָס מען האָט אונדן די נייע וועלט מגלה גיווען. מיר גיניסין פון אַמעריקא זייער פיהל גוטץ, און מיר מוזין דער פאַר אָפגעבין צו השם יתברך ברוך הוא אַ גרויס שבח והודיה. אַלף דברי המעתיק לטובת פלל ישראל הייקיל בהנגיד המפורסם מו"ח זאב וואָלף הלוי חרוויץ זצ"ל מאומאן.

נאָכוואָרט צום צפנת פענח

(דף קפ—קפב)

דאָ ענדיגט זיך דיא גאַנצע געשיכטע פון ענדעקונג אַמעריקא אַלע דרייא טיילין, דורך דיא גרויסע דרייא ריצערס קאלאמבאס און קאַרטוס און פיצערא, און וואָס זייא האָבין איטליכער בַּ וויזין, איידיר זייא האָבין די נייע וועלט גיפונען און אָפגענומין. ווען מען זאָל וועלין אויס רעכינין דיא טובות וואָס די דרייא (טיילין) וועלט: אַזיע, און אירופע, און אַפריקא איז אַרויס גיקומין דורך

דעם, וואָס דיא ריצערס האָבן דיא נייע וועלט גיפונן און האָבן זיא כובש גיווען; דאָס איז זייער פיל צו דערציילן און צו ב שרייבן, איך וועל איך דאָך דערציילן עטליכע זאכן פון דעם גוטץ וואָס מיר האָבן פון אַמעריקא: קאָווע און צוקר האָבן מיר פון דאָרטן און אויך פיל בשמים וואָרג, אויך זייער פיל פאַרב האַלצן, דאָס הייסט אַזעליכע העלציר וואָס מען ניצט זייא אין דיא היגי פאַבריקעס, מען פאַרבט מיט זייא די מאַטעריעס וואָס אין דיא פאַבריקס ווערן גיאַרביט. מען האָט אויך פון אַמעריקא זייער פיל פוטערוואָרג, און וואָס עסין וואָרג אַ ב לאַנגט האָבן מיר פון אַמעריקא קאַרטאָפליעס, דאָס האָט מען פריער אין אונזרע לענדיר גאָר נישט גיוויסט, ערשט פון אַמעריקא האָט מען די קאַרטאָפליעס אַהער אַרויס גיבראַכט און איצונד ווייסט שוין איטליכער פון זייא. אין גאַנץ אירופע ניצט מען זיי צום עסן, און חס ושלום ווען עס איז הונגיר אודר יקות, זענן זיך פיל מענטשן פון זייא מפרנס. מען האָט אויך פון אַמעריקא צו אונדו גיבראַכט די קאַקעריועס, וועלכעס עס האָט אין אַמעריקע גיהייסן מאַנץ. פון די קאַקעריועס זענן זיך זייער פיל מענטשן מפרנס, און האָטשי מיר ניטצן דאָס אין אונדזער מדינה גאַנץ וועניג, ווייל השם יתברך האָט אונדזער מדינה גיגעבן גוטי און פעטי פעלדיר און ב אונדו זענן ניט קיין פוילע מענטשן, זייא האָבן לייעב צו אַרבייטן, דריבער אַרבייטן די לייט אַנדערע תבואות גינוג, אַזוי ניטצן מיר דיא קאַקעריועס גאַנץ ווייניג, אובער אין די טערקישע לענדיר, לעבן זייער פיל מענטשן גאָר פון די קאַקעריועס, ווייל עס איז אַרום זיי גאָר ווייניג אַרבעט; די קאַקעריועס ווערן גינאַנט דאָס פרויט פון די פוילע מענטשן, און אַזוי ווייא דיא טערקישע מענטשן זענן פויל צו דער אַרבעט זייא זאָלן אַנדערע תבואות ב אַרבייטן, דריבער ניטצן זיא אין דיא טערקישע מדינות דאָס מיינסטע דיא קאַקעריועס און מען רופט עס דאָרטן אין יענע לענדער מאַמעליגע אויך מאַלאַיע...

וואָס רפואות איז אַ ב לאַנגט האָבן מיר אויך פון אַמעריקא זייער פיל אַרטיקלען, וואָס ווערן גיניצט אין דער אַפטייק צו רפואות און ב זונדערס דיא הויפט רפואה חינא דע חינא. דאָס ווייסט איצונד מכש איטליכער מענטש, אַז דאָס העלפט גוויס צום קאַלטן קדחת... דאָס חינא דע חינא איז אַ קאָרע פון אַ בוים וואָס וואַקסט אין אַמע-ריקא. (דאָ דערציילט הורוויץ גאַנץ באַריכות די מעשה, ווי אַזוי די אייראָפּעער האָבן זיך דערוואַסט וועגן דעם היילמיטל חינא). נאָך דער מעשה פירט הורוויץ אויס:

און דערפאַר האָבן מיר צו דאַנקן צו דעם השם יתברך ברוך הוא, וואָס זיין השנחה איז זייער גרויס און ער האָט אַריין געשיקט שכל צו

קאלאמבאסין, עס זאל אים אויף זיין מוח קומן, אז אויף יענער זייט ים אוקיאנוס מוז אויך זיין מדינות מיט מענטשין, און ער האָט דאָס כובש גיווען, און אויף איהם קוקענדיג זענן נאָך מענטשין אַ הין גיגאַנגין און האָבן דאָרטן פיל מדינות כובש גיווען.

וואָס אַן פלאַנגט עשירות ברענגט מען פון אמעריקא זייער פיל גאלד און זילבער און אויך אבנים טובות אין אונזערע לענדער אַרײַן. דער מלך פון פורטיגאַל האָט אין אמעריקא אַ שטיק לאַנד פון דעם סיניגרייך פּערא, דאָס שטיק הייסט אמאַצאָנין לאַנד, דאָרטן גיפינט מען פיל גאלד און פיל דימאַנטין און בריליאַנטן (דאָ גייט אַ לענגערע מעשה וועגן דעם, גרעסטן בריליאַנט פון דער גאַנצער וועלט, וואָס געפינט זיך ביים מלך פון פּאַרטוגאַל. דערנאָך גייט פּאַלגנדיקער שלום):

עס איז נאָך זייער אַ גרויסע טובה פאַר דיא דריי טיילן וועלט, וואָס מען האָט דאָס אמעריקא גיפונען, ווייל זייער פיל מיליאָנען מענטשין זענן פון דיא היגע לענדיר אַוועק גיגאַנגין קיין אמעריקא, און האָבן זיך דאָרטן אַ זעצט, און ווען דאָס אמעריקא וואַלט נישט גיווען, וואַלטן אַלע מענטשין גיווען דאָ געבליבן אין דיא היגע דרייא טיילן וועלט, אַזיע אירופע אפריקא. אַזוי וועלט דאָ גיווען חס ושלום הונגיר און קראַנקהייטן און אויך פיל אנדערע צרות, ווייל עס העט זייער ענג גיווען און איצונד איז אונדז גראַמער. און יענע פיל מיליאָנען מענטשין וואָס זענן פון דאַנין אַהין אַוועק גיגאַנגין, איז זייא דאָרטן זייער גוט. עס ווערט אויך אַ גרויסער האַנדל גיפירט צווישן אונדזערי מענטשין און צווישן יענע מענטשין וואָס דאָרטן זיצן. מען טוט דורך דעם זייער גרויסע משא ומתנ, אויך זעהט מען דורך דעם דיא השגחה פון השם יתברך ברוך הוא, אַז ער האָט דיא ריצעריס שכל איין גיגעבין זייא זאָלן זיך זייער לעבין איין שטעלן צו גיין אין אַזעלכע מקום ספּנות לטובת הכלל. און אַזוי וויא השם יתברך ברוך הוא האָט מיט אונדז גיטאן חסדים, בעטן מיר איהם אַז ער זאל מיט אונדז ווייטער חסדים טוהן און זאל אונדז שיקן דעם גואל צדק במהרה בימינו אמן, ברוך ד' שׁלם אמן ואמן. ענדע דיא גאַנצי פּשרייבונג פון ענדעקונג אמעריקא אַזע רייא ביכער.

זוֹךְ - צַעַט ל

- אבינוור בן חיים (פינסקער רב) 124, 128.
 אברהם-אבא, דער פּרנס פּונם חזרה, 66.
 אברהם-אליעזר הלוי, 305.
 אברהם מלאך, 123.
 אברהם קאליסקער, 129.
 אברבנאל, יהודה, 91.
 אדלער, נתן, 279.
 אהרן הנהן אויס אפּטא (דער אַרויסגעבער
 פון דעם „בתר שם טוב“), 48.
 אייבעשיץ, יונתן, 89.
 איינער, זעבל, 302.
 איינער, עקיבא, 302, 303.
 אייכל, יצחק, 249.
 איציק מלאנצוט (דער לובלינער צדיק), 224.
 אלה דברי חזרות, 301—306.
 אלימלך ליוזנסקער, 114—120, 213.
 אליעזר, דער טריטשער רב, 305.
 אטשער רב, 212, 214—216.
 אפרים סודילקאָווער (דער „בעל דגל
 מחנה אפרים“), 48, 168.
 אפרים קוטאחער, 41.
 אקסענפעלד, ישראל, 312.
 אָדעק, מענדל, 53, 80, 81.
 באַלאַבאָן, מאיר, 66.
 באַנאַצאַרט, נאַטאַלעאָן, 236—237.
 באַרי, יהודה, 266.
 ביק, יעקב-שמואל, 262—265.
 בער, איסאַק-בער, 233.
 בער, מיכאל, 233.
 בערגער, גבריאל, 249.
 בערלין, נחמן בן שמחה, 299—300.
 בערנע, לודוויג, 232, 233.
 בעש"ט (ישראל בעל שם טוב), 13—14,
 39—79, 80, 82, 83, 86, 87, 90, 92,
 95, 101, 102, 106, 110, 113, 141, 148,
 151, 174, 204, 206—210, 212, 223.
- באָד, אלס האַנדל-שטאַט, 254—255.
 בריסילוי, מאיר, 290, 310.
 גאַטלאָבער, א. ב., 268, 270, 281.
 גאַרדאָן, יהודה-ליב, 298.
 גאַרדאָן, מיכל, 298.
 גינצבורג, דוב-בער, 249.
 גינצבורג, מרדכי-אַהרן, 269.
 „גענאַרטע חזרות“ (אַנאַנימע פּיעסע), 275—
 276.
 גרעץ, היינריך, 241, 245, 279, 307.
 גרשון קיטאַווער, 41, 42, 44, 46, 52,
 64, 76.
 דאָלגאָרוקי, אי. ט., 267.
 דאַנטע, אליגיערי, 78.
 דוב-בער, דער מעזעריטשער מניח, 81—
 89, 99, 113, 122, 133, 138, 142, 158,
 159, 162.
 דיגנאָו, ש., 38, 46, 104, 220, 221, 279, 283.
 דעמבאַווסקי, בישאָף, 22.
 האָמבערג, הערץ, 253.
 האָראָדעצקי, ש. א., 107.
 הורוויץ, חירש-בער, 179.
 הורוויץ, חיים-חייקל, 267—275, 324—
 327.
 היידענחיים, האָלף, 279.
 הלוי, אליהו חלם, 234—236.
 „חמאסף“ (1809—1811).
 הערדער, יאָהאַן, 241, 243.
 האָלאָושינער, חיים, 103, 277.
 האָלף, יוסף, 229, 232.
 האָלמסזאָן, אַהרן, 254, 275, 307.
 הייזל, נפתלי-חירץ, 248.
 וויינלעך, ישראל, 266, 281, 283, 286.
 „חינוח רב“, 225—226.
 היילנער גאון, 111, 121, 126, 218.
 הינער, שמואל, 221, 226.
 העחלי, יאַנאַס, 19.

266, 281-282, 321-323.
 מאיר אויס פרעמיסלאָן, 156.
 מאַקאָזער, דוד, 47, 210, 221-225.
 ,מגלה סמירין', 286-288.
 מיזעס, יחודה, 307.
 מיזעלס, מכה, 130, 131.
 מיימון, שלמה, 42, 84, 101.
 מיטר ליאון, 241.
 מנחם די פאנו, 89.
 מנחם מענדל אויס קאסאָה, 155.
 מנשה איליער, 312.
 מעזעריסער מגיד, זע דוב-בער.
 מענדיל היטעבסקער, 123.
 מענדעסלאָן, משה אויס האַמבורג, 270.
 ,מעשה תעאועים' (פאָמלעס), 279.
 מרגליות, מרדכי, 15.
 משה בן מיימון, 135, 182.
 משה בן נחמן (רמב"ן), 51, 54.
 משה ליב אויס סאָסאָה, 151-153, 211.
 משה סופר, 303.
 ,נעם אלימלך', זע אלימלך ליעזענקער.
 נחום טשערנאָבילער, 48.
 נחמיה חיון, 12.
 נחמן ברעסלאָווער, 168-202, 203, 298.
 נחמן האַרְשָׁרענקער, 168.
 ניבער, ש., 196.
 נתן בן נפתלי הירץ אויס נעמירשאַ, 172.
 172, 185, 187, 191, 193, 195-196, 197, 199, 204, 313-318.
 סאָהרשנער רב, 191.
 סאָטשאָה, יצחק, 239.
 סגל ברוך, שמואל בן יהודה-ליב (ישר)
 זאָלער פון ,לקוטים יקרים', 48.
 ,טילאָמיט', 229-233, 237-238.
 טילדעסער רע-טאָטי, 234.
 פּלוצקער מגיד, זע ליבעל ישראל.
 עטינגער, שלמה, 312.
 עמדן, יעקב, 11.
 פאָרעט, גבריאל, 19.
 פאָרעט, משה, 19-20.
 פּלעקעלס, אליעזר, 18, 29-30.
 פּערשי, טוביה, 257-261, 263-265.
 פעטער-בשר, 17, 223.

פּעלחל ווּיטאַמירער (דער בעל ,אור המאיר'),
 82, 86, 48.
 זאב-האַלף אויס גראָדנא, 83.
 זאב-האַלף זבאָריווער, 153--155.
 זאמאשק, ישראל, 278-279.
 זסי אַניאַלער, 132.
 זמיר עריצים וחברות צירים (אַנטי-חסידים-
 שער פאָמלעט), 104-105.
 זעצער, ש., 196.
 זשידיטשענער צדיק (צבי-הירש אייכענ-
 שטיין), 285.
 זשיין, אהרן, 293-295, 301.
 העלמאָ, שלמה, 279.
 טראַפּאַחויק, יוסף, 247.
 יאָסאָ, מאַרקיס, 283.
 יהודה-ליב ב'ר מרדכי (דער פאַרמאָסער
 פון ,זמיר עריצים וחברות צורים'), 104.
 יטעלס, ברוך, 240.
 יטעלס, יהודה, 17-18, 29.
 יעקב-יוסף הפּאָן, 47, 52, 60, 76, 84, 86,
 105-111, 124.
 יעקבזאָן, ישראל, 289-292, 302.
 יצחק אשכנזי (אריי), 53-54, 92, 103,
 123-134, 174.
 ישעיה אויס יאָנאַמע (דער זאָמלער פון
 ,צחאת הריב"ש'), 48.
 ישעיה פון דונאַוועץ (דער זאָמלער פון
 ,אור תורה'), 85.
 ישראל קאָזיניצער, 130, 211.
 פון, שלום, 246-252, 301, 312.
 לוי יצחק (דער באַרדיטשענער רב) 48,
 156-168, 174, 177.
 ליבאַט, שמואל-דוד, 240.
 ליבערמאַן, אליעזר, 292, 295-299.
 ליב בלמו אויס בראָד, 17.
 ליב קריסע, 22.
 ליבל, ישראל ב'ר יהודה, 217-221, 225.
 לעזין, לואיס, 279.
 לעזינאָן, שלמה, 233-245, 256.
 לעזינאָן יצחק-בער, 261, 299, 312.
 לעזענשטאַם, אברהם בן אריה-ליב, 206.
 לעטעריס, מאיר, 246, 250.
 לעזין, מענדל, 283, 285-287, 289-290.

- פערל, יוסף, 196, 283—288.
 שפעערקארן, 286.
 פראנק, יעקב, 13, 14, 20—37, 39, 150.
 פראנקיסטן, 16—20, 21—24, 65.
 פרידלענדער, דוד, 237.
 פראנקל, דוד, 229, 232.
 פראנקל, זעקיל, 230.
 פראן, י. ל., 152.
 פריקוים, 72—76, 90—91, 96—99, 114—120.
 פונץ, לעאָפּאָלד, 312.
 צייטלין, ח. ליאַם, 279.
 קאָזאָנאַוואַ, 16.
 קאָזעניצער מגיר, 234.
 קאָמפּע, יאַאַכים היינריך, 270, 271, 272, 273, 274.
 קאָנין, משה בן מנחם, 293, 295.
 קאָסאָוויץ, נח, 19.
 קאָצענעלענבוויגן, אברהם (דער בריסקער רב), 157.
 קאַראַ, דוד, 306—309.
 קאַרו, יוסף, 57.
 קרושט לוי, 158—168.
 קליינמאַן, יוסף, 16, 30.
 קלמנסן, יעקב, 279—280.
 קערנער, משה, 279.
 קראַכמאַל, נחמן, 280.
 קרויזשאַצער, א., 21.
 ראָזענשטאַל, שלמה, 239.
 רבֿרבי, יחיאל, 315.
 רוססאָ, זשאַן-זשאַק, 247.
 רייזע, זלמן, 269.
 רייכלין, יאַהאַן, 286.
 רייניץ, ל., 311.
 ריסער, אליעזר, 306.
 „ריקצוג דער פראַנצאָזען“, 266—267.
 „שבחי הנעשׂים“, 205, 318—321.
 שנתי צבי, 9, 15, 20, 33, 65.
 שור, אלישע, 17, 22.
 שור, חיה, 17.
 סטיף, נחום, 269.
 שטערן, בצאָליוס, 283.
 שלמה לוצקער, 84—85.
 שמיד, אָנטאָן, 251.
 שמעון בן יוחאי, 60.
 שמעון לוביטשער, 42—43.
 שניאור-זלמן שניאורסאָן, 44, 48, 121—149.
 שניאורזאָן, דוב-בער, 131.
 „שעבסין“ (שבתי-צביניקעס), 11, 12, 14.
 שפּאַלער זיידע, 171.
 „תולדות יעקב יוסף“, זע יעקב-יוסף הבהן.
 „תניא“, 132—149.

א י נ ה א ל ט

ע ר ש ט ע ר ק א פ י ט ל :

ז י ט

די נאכחייטן פון דער שבתי-צביאישער משיחישער באהענגונג. — די פעקטאנטן אין פאדאליע. — די רבנים און זייער, חרם. — יעקב פראנק אלס פערזענלעכקייט. — יעקב פראנק ביי די, שעבטיגן אין סאלאניקע. — דער פארקערצער, מלנא קדישא און דער גלגול פון שבתי-צבי. — די פראנקיסטן און זייער התנהגות. — יהודה יטלש און זיין, שיחה; די זכרונות זענן די פראנקיסטן אין אפענבאך פון משה פארגעס. — יעקב פראנקס העברעישישע צוויי אויטרוסן. — דער העלט-באנעם פון די פראנקיסטן. — יעקב פראנקס מעשהלעך. — דער פארויסבאשטימטער אינטערנאנג. . . .

9

צ ו ו י י ט ע ר ק א פ י ט ל :

ר' ישראל בעל סם טוב. — זיינע קינדער-יאָרן. — זיין התבודדות. — דער יתום הערט א באהעלפער ביי א דרדיק-מלמד. — זיין ליבע צו ניוגונים און געזאנג. — דער באהעלפער הערט אונטער-שמם אין קלויז. — זיין חשק צו קבלה. — דער אונטער-שמם באַקענט זיך מיט די נחבים פונם מקובל ר' אדם. — זיין פריינדשאפט מיט ר' אדם זון. — דעם יונגן מקובל מאַכט מען חתונה, און ער הערט באלד אן אלמן. — ישראל בן אליעזרס זאנדער-יאָרן. — זיין חתונה מיט דעם בראָדער רבס, ר' גרשון קוטעווערס, שוועסטער. — דער רב און דער עס-הארץ. — ישראל בן אליעזרס התבודדות אין די קארפאטן-בערג. — דער איבערברוך אין דעם העלט-באנעם פונם יונגן מקובל. — ישראל בן אליעזרס פרנסות. — דער שענקער און דאָרפס-מלמד הערט א בעל-שם. — דעם בעש"טס התגלות. — דעם בעש"טס העלט-באנעם (לית אתר פנוי מניה). — דעם בעש"טס אַפטימיוס. — די השפעה פון דעם רמב"ן און דעם אריי. — דער בעש"ט קעגן אַסקעזע; דער באדייט פון תשילה; מען קען תפילה טאן אויך, על ידי דיבור זולי. — זעגן זיסע און ביטערע געטראַנקען. — גאט דינען קען מען נאָר מיט פרייד. — דער בעש"ט און די לומדים. — דער מענטש און דער צדיק אין דעם בעש"טס סיסטעם. — דעם בעש"טס בריח זעגן, עלית נשמותי. — דער בעש"ט און זיין, חבורה. .

38

ד ר י ט ע ר ק א פ י ט ל :

דעם בעש"טס תלמידים. — זיין פארטרעטער ר' דוב-עזר דער מצע-רישער מגיד. — פון מערויבוש קיין מעזעריסט. — די קהעלן פונם מגידס תורה. — ,לקוטים יקרים", ,לקוטי אמרים", ,אור תורה" און ,אור המאיר". —

העגן פאנטעאטישע אַנשוואונגען אינם העלט-באנעם פון די באַגרינדער פון דער חסידות-באחענונג. — די לערע העגן צימצום. — דער צימצום און דער צחק פון „מעשה בראשית“. — ליבע און צימצום פֿאַס „אחדות גמירה“. — די שליחות פונם פֿאַלק ישראל. — דער צדיק אין דער בחינה פונם הוה גדול אין יום-כיפור. — דער צדיק און דער „אדם בפועל“. — טעאָרעטישער צדיקים. — דער ערשטער קאָמף קעגן די חסידים. — די ספּאַציעלע יסודות פון דעם דאָזיקן קאָמף. — דער תּרמ־קינאָרט, זמיר עריצים וחברות צורים. — יעקבייִוסף הוה, דער גרינדער פון דער חסידישער ליטעראַטור. — זײַן קאָמף קעגן די רבנים. — דער באַטייט פון זײַן „תּולדות יעקב־יוסף“

80

פערטער קאפיטל:

פון טעאָרעטישן צדיקים צו פּראַקטישן צדיקים. — אלימלך ליזענסקער אין זײַן „נועם אלימלך“. — דער מאַניפעסט פון פּראַקטישן צדיקים. — „הצדיק גוזר והשם יתברך מקיים“. — צח"י העגן פון חסידות. — דער ליגאָדער רבי שניאור-זלמן. — אין מיער פון מחלוקת. — שניאור-זלמן'ס שגאָה צו נאָפֿאַלענען. — דער טויט אונטערהענגט. — דער באַרייט פונם „תּניאָ“. — דאָס צימצום-פּראָבלעם אין דער באַלייכטונג פונם בעל „התּניאָ“. — „אור מת־בשׁ" אין „אור מקיף“. — גאָט איז אַי אַימאַנענט אַי טראַנסצענדענט. — דער עקסטרעמער אידעאָלויזם פֿאַם בעל „התּניאָ“. — דער תּכלית פון „מעשה בראשית“. — די העלט איז באַשאַפֿן. צוליב דעם פֿאַלק ישראל. — די דריי לבושים: השכחה, דיבור ומעשה. — דער באַדייט פון לימוד התורה און קיום המצוות. — די לערע העגן די דריי בחינות: חכמה, בינה און דעת (ט"ב). — צח"י אַרשן פון ליבע אין יראת. — אהבת עולם און אהבת רבא. — צח"י בחינות אינם מצנטשנס האַרצן. — די העכסטע מדרגה פון ליבע איז „למעלה מבחינת הרעת והתבונה“. — דער מקובל איז גובר דעם למדן. — דער „תּניאָ" העגן דער רפֿאַלע פונם צדיק. — דער בעל „התּניאָ" העגן די „חכמות אחרות“

113

פינפטער קאפיטל:

די פּאַנענטרענער פון „אהבת ישראל“. — משה-ליב פון סאַטמאַר; זאב-העלף זבאָריזער; מנחם-מענדל אויס קאָטעו און מאיר אויס פּרעמישלאַן. — דער בערדיטשעווער רב לוי-יצחק און זײַן „קדושת לוי". — די „צניי די" אלס דעם מענטשנס באַשאַפֿן. — די ליבע אלס ערשטע מידה פון גאָט, און אלס גרונדשטיין פון דער העלט. — אהבת ישראל און אהבת הבורא. — אַלץ אין דער העלט איז פול מיט גאָט ליבע. — די קאָסטישע רפֿאַלע פון דעם פֿאַלק ישראל. — דער צדיק דאַרף טענדזיק מלמד זכות זײַן אויף יידן. — די גאולה פאר דער גאַנצער העלט. — די באַפֿרײַונג פון טויטשרעק פאר די שבעה מדורי גיהנום. — דעם בעש"ט אוראייניקל ר' נחמן בראַסלאַווער. — ר' נחמנס לעבנסהעגן. — זײַן העלטבאַנען. — פּראַגן, אויף העלכע עס איז קיין ענזאַמער ניטאָ. — די העלט איז אויס רחמנות געשאַפֿן, און די העלט נייטיקט זיך אין רחמים. — צח"י סאַרשן אַפּיקורסים. — דעם בראַסלאַווערס קאָמף קעגן די ראַציאָנאַליסטן. — פּשיטות און תּמימות אָן חכמות; חכמה דקדושה. — די גרויסע בחינה פון שמחה. — דער ניגון פון דער העלט. — די העכסטע בחינה פון שתיקה. —

דער ניגון פון ראש אמונה. — די ראלע פונם צדיק; דער צדיק אין דער
גאונה פון משה-משה. — ר' נחמן בראשלהערס סיפורי מעשיות . . .

ז ע ק ס ט ע ר ק א פ י ט ל :

צוויי זרען חסידישע מעשיות. — זאמלונגען פון חסידישע ספורי
מעשיות. — זייער אפלאנג אין דער מעדערער ליטעראטור. — די פאממעלעסן-
ליטעראטור קעגן די חסידים. — דער סלוצקער מגיד ישראל ליבל; זיין ספר
ויפוח און גלויבזייריגע נאכריכטען. — דוד פאקאדער, זיין זמיר עריצים
און שבר פושעים. — די דערהייטערנע הערן דערגעענטערס. — פרוילעכע
שענער אין דער פאלעזיק-ליטעראטור . . .

ז י ב ע ט ע ר ק א פ י ט ל :

די ערשטע יודיש-דייטשע צייטשריפט, סולזמיס. — אטימילאטארישע
שענדענען. — ניט קיין נאציע, נאר א רעליגיעזער קיבוץ. — גאפאלעסן און
די יידן-פראגע. — אליחו חלמן הלוי און זיין פאעמע. — דעם שוואנען-
ליד. — איורצעליטען, ניט יודען. — שלמה לעהיוזן און זיין שאפן. —
לעהיוזנס לויבליר דער שיינקייט און דער בת היופי. — דער צווייט פון
זיין מליצת ישרון. — לעהיוזנס טראגישער טויט. — שלום נהן. — זיין
משלי אגור און מסעי קים. — דער באגייסער מאסקא. — שלום נהנס
פלעקארישע וואמע, עמל ותרצה. — שלום נהנס האנדער-יאן. — זיין קאצען
קיין חין. — א טריבונע פארן העברעיטן הארט . . .

א כ ט ע ר ק א פ י ט ל :

פענדל לעפין-סאטנאנא און זיין ביבל-איבערזעצונג אין יידיש. — דער
פסיל פון סאטנאנאס, משלי-איבערזעצונג. — דער בעל מליץ טוביה גוטמאן.
פדער, זיין פאממעלעס קול מהצדים קעגן סאטנאנאס איבערזעצונג אויף דער
צווייטער זון קעסחאיער און דינסטן. — יעקב-שמואל ביק און זיין העלע-
באנעס. — ריקאנד דער פארשנאנען. — הייב-הייל הורחין און זיין צאנז
פונא. — דער פראגאג-הומאניסט אין דער קאמילישער טוהר. — דער פסיל
פון צאנז פונא. — די אנהיימע פיעסע, די נענארטע העלעס. — פאלעמיק
אויף צוויי פראגטן . . .

נ י ו נ ט ע ר ק א פ י ט ל :

די כתובים מיט די חסידים צוזאמען קעגן דעם נייעם שונא. — ישראל
זאנשאפט קעגן חסידים. — דער פאממעלעס, מעשה תעתיבים. — יעקב קלמנטאן
קעגן דער געמערלעכער סעקטע. — מענדל לעמינס אנטווארטישע חערק, דער
שריכער חסיד און מאכמת חתי. — דער אנטווארטישער מאנטווארטיש
איגור דעם העזען דער זעקטע חסידים. — יוסף פערל אלט קולטור-קעמפער. —
זיין ספירע, מגלה ספירין. — די רעליגיעזע רעפארם אין דייטשלאנד. —
די ראלע פון ישראל יעקובזאן. — דער קאמף פון די ארטאדאקסן קעגן

דער רעפארם-פארטיי. — דער נוגה הצוק' און די הכשר-פסקים. — משה קוניץ און אהרן חאריין. — חארינס, עמק השוה' און קנאת האמת. — אליעזר ליבערמאן און זיין אור נוגה. — דער באדייט פון ליבערמאנס הערק. — נחמן בערלינס קעגנשריט. — דער האמבורגער, בית דין צדק' און דער אלה דברי הברית. — די פסקים פון די ארטאדאקסישע רבנים. — דוד קארע און זיין ברית אמת. — די רבנים צמל און הינט. — מאיר בריטילוס פאמפלעט, חרב נוקבת. — די קעגנערשריפט, להט החרב הכההפכת. שלום

277

- 313 ביי לאנגן
- 315 בילאגע נומ' 1
- 318 בילאגע נומ' 2 — העגן דעם שבחי בעל שם טוב אין יידיש
- 321 בילאגע נומ' 3 — מענול לעמינס, משלי-איבערזעצונג
- 324 בילאגע נומ' 4 — חייל הורחיצעס, צפנת פענח
- 329 זוכצעטל

